

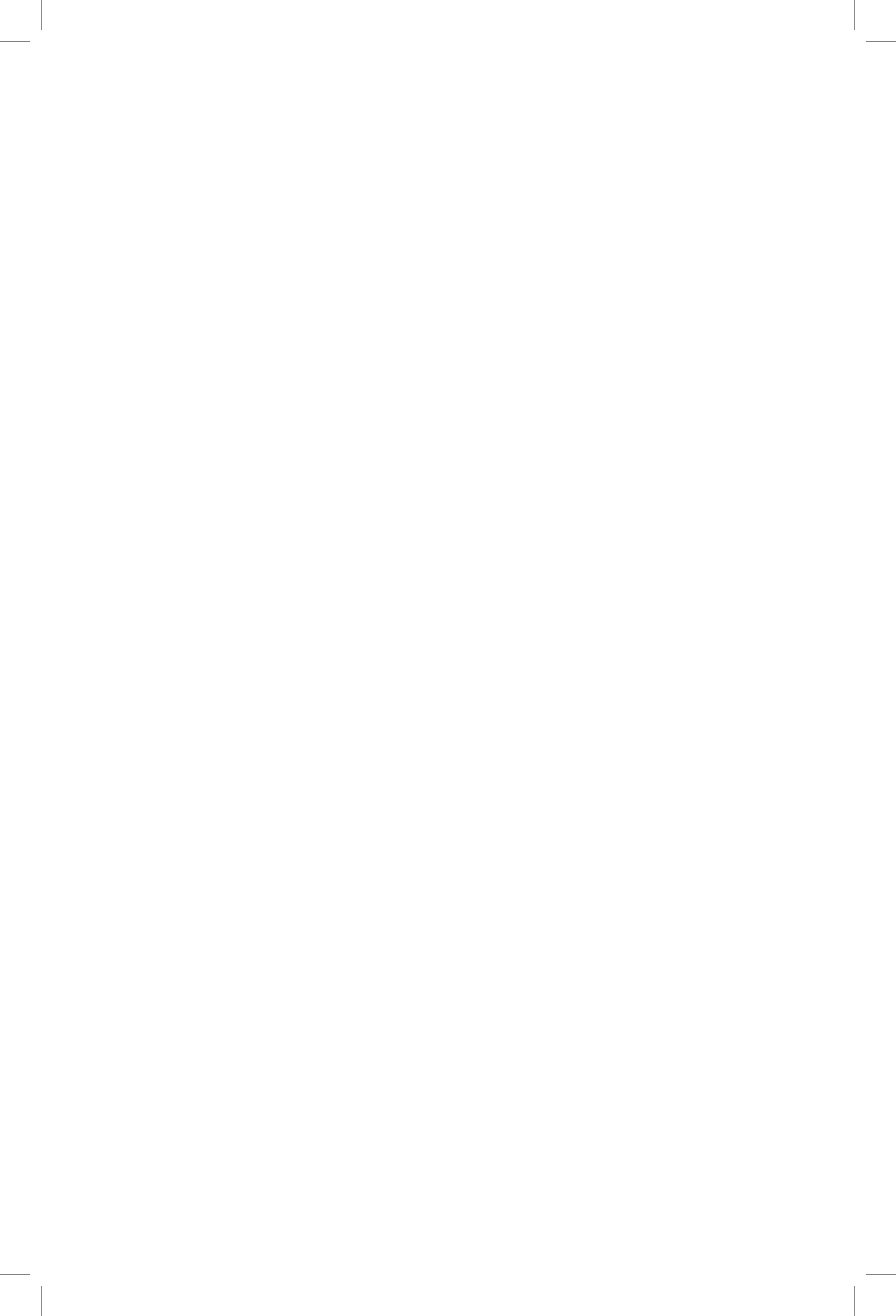
MEIJERBERGS ARKIV

FÖR SVENSK ORDFORSKNING

utgivet av
styrelsen för Meijerbergs institut
vid Göteborgs universitet

45:1

GÖTEBORG 2021

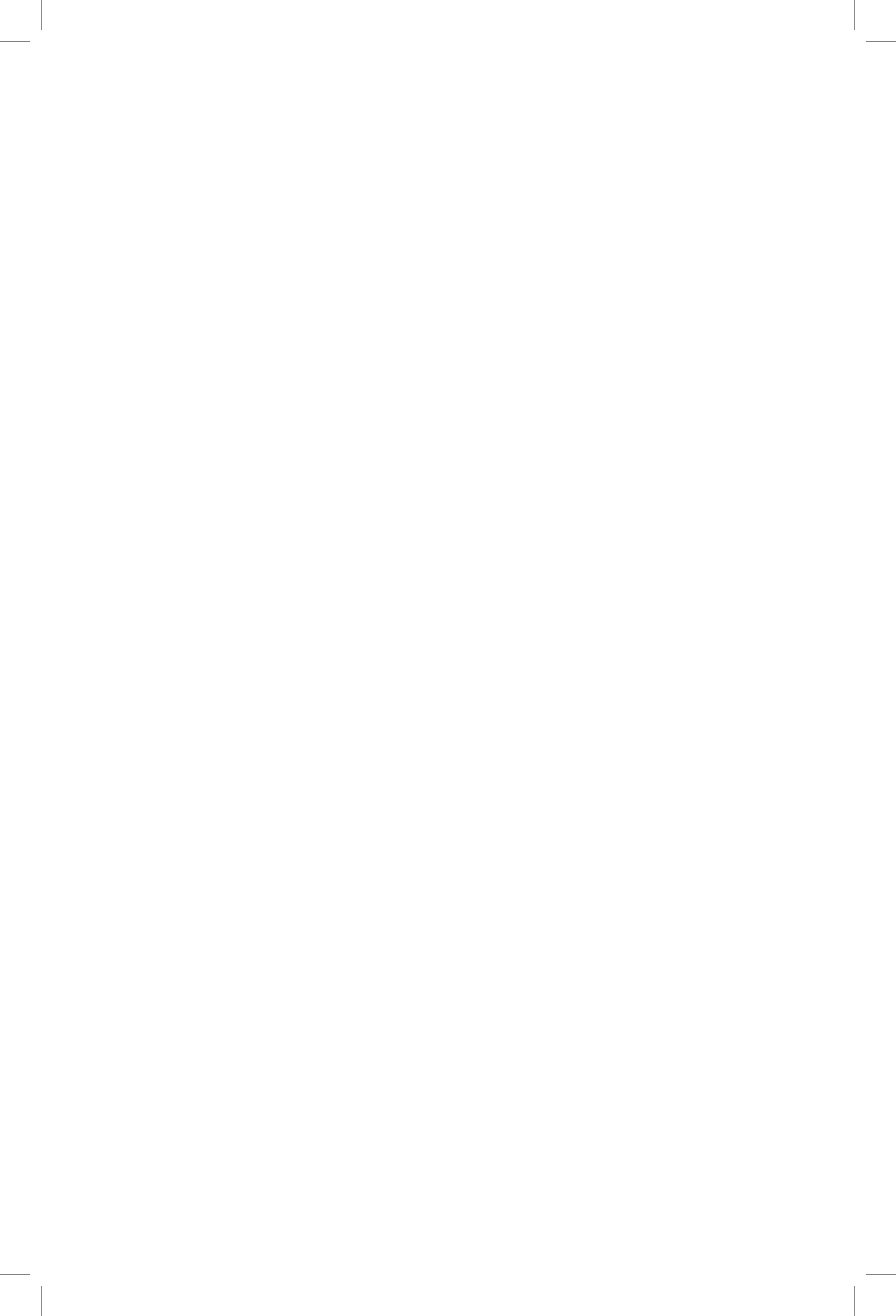
Fadern, sonen och världsalltet

En nytolkning av runinskriften på Rökstenen

Av

Bo Ralph

Volym I

Fadern, sonen och världsalltet I

Ingår som del 45 i Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning

© Bo Ralph och
Meijerbergs institut för svensk etymologisk forskning
Göteborgs universitet
Box 200
SE-405 30 Göteborg

ISSN 0348-7741
ISBN 978-91-986791-0-6

Sättning: Sven Lindström och Bo Ralph
Omslagsbild: Bengt A. Lundberg
Porträttfoto: Anna Helga Hannesdóttir
Tryck: BrandFactory AB, Göteborg 2021

Förord

Som alla böcker har detta verk i två volymer sin historia. Vid det här laget är den ganska lång. Den anas delvis i inledningskapitlet, men här skall några särskilt viktiga förutsättningar lyftas fram.

I det följande behandlas den inskrift som återfinns på runstenen vid Röks kyrka i Östergötland. Avsikten är att bidra till en ökad förståelse av denna förbryllande text från vikingatiden. I flera sammanhang har jag redan muntligt presenterat en principiellt fullständig tolkning, i versioner som reviderats något efterhand, men som alla har samma kärna och följer samma grundprinciper. Framför allt har detta skett i offentliga föreläsningar eller inför slutna sällskap, t.ex. vid Kungliga Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg år 2011 samt i olika andra anföranden under samma år, vid Lunds universitet i maj och vid Göteborgs universitet i november 2012, i Göteborg ånyo i januari 2017, då i allt väsentligt den tolkning som här framläggs utförligt demonstrerades, i urval och med något annorlunda tyngdpunkter vid Uppsala universitet i maj 2017.

Vid samtliga dessa tillfällen har noggranna genomgångar med powerpoint-presentation eller skriftliga underlag ägt rum. Mera begränsade men väsentliga delar av tolkningen har tagits upp på konferenser, symposier och seminarier, vid flera tillfällen i Göteborg sedan 2004, i Uppsala, Oslo och Götene 2006, i Uppsala än en gång 2012. Ett 20-sidigt PM från 2011 med den kompletta tolkningen jämte kommentarer samt en uppdaterad version av själva läsningen och tolkningen (i datorutskrift) har haft ganska stor spridning och har sedan tillkomsten cirkulerat vid flera universitet. På så vis har jag i någon mening offentliggjort min ståndpunkt, men föreliggande arbete är den första fullständiga redogörelsen i mera slutgiltig, monografisk form. De grundläggande tankarna framfördes först vid en seminariereserie anordnad av Medeltidskommittén vid Göteborgs universitet och ledd av Kristinn Jóhannesson. Detta ägde rum vid millennieskiftet. I tryck har de senare presenterats i en rad skrifter (t.ex. Ralph 2005, 2007a, 2007b, 2007c, 2010), som i de

flesta fall återspeglar anföranden vid konferenser och liknande, vilka ägt rum dessförinnan.

Genom den relativa uppmärksamhet som därigenom väckts har jag också inbjudits att hålla föredrag och seminarier i en rad andra sammanhang. Vid de flesta av dessa tillfällen har likaså olika stödpaper och sammanfattningar av varierande omfattning distribuerats. Efter en presentation av grundtankarna kring Rökstenen i Svenska Akademiens språkkommitté tidigare under året 2006 inspirerades dess ordförande Sture Allén till att göra några av mina teser till ämne för en del av sitt direktörstal vid Akademiens högtidssammankomst den 20 december 2006, senare publicerat i *Svenska Akademiens Handlingar* (Allén 2006).

Opinionsläget för Rökstenens del har fluktuerat under de snart två decennier det nu skisserade arbetet pågått. Alldeles i början av perioden, år 2003, publicerade den norske språkforskaren Ottar Grønvik en total genomgång av inskriften i en ändå rätt slank volym. I den hävdade han en personlig åsikt, som resulterade i att Rökstenens runinskrift sattes in i ett nytt helhetsperspektiv och framför allt beträffande slutet av inskriften ledde till en ny tolkning. Internationellt har den berömda runtexten då och då också aktualiserats av olika forskare. Kanske mest intensivt har den amerikanske litteraturvetaren Joseph Harris framfört sin tolkning, vilken liksom Grønviks medför att i första hand slutet uppfattas på ett nytt sätt, varigenom emellertid hela inskriften kommer i en annan dager.

Harris understryker att han fått sitt uppslag från sin svenske kollega Lars Lönnroths långa artikel om Rökstenen från 1977. Annars har svenskar under senare decennier fram till 2015 länge förhållit sig anmärkningsvärt avvaktande och i allmänhet hänvisat till Elias Wesséns viktiga bok från 1958. I synnerhet gäller detta språkvetare. År 2016 utgav emellertid språkforskaren Per Holmberg en artikel om Rökstenens inskrift, tryckt i facktidskriften *Futhark* 6 för 2015. Arbetet på föreliggande verk hade då pågått mera målmedvetet under en tid, så att de båda nu avslutade volymerna var ungefär till hälften skrivna.

Holmbergs uppsats väckte ett visst uppseende, och eftersom han refererade till undertecknad i en central fråga gick mitt projekt in i en ny och intensivare fas. Det verkade viktigt att jag själv redogjorde för min ståndpunkt mera utförligt. Andra åligganden begränsade emellertid möjligheterna till koncentrerat arbete, varför ytterligare några år krävdes. På nyåret 2020 var det tvåbandsverk som här framläggs i allt väsentligt färdigställt, när en ny uppsats i *Futhark* 9–10 för 2018–2019 (© 2020) utkom av trycket. Den bar titeln »The Rök Runestone and the End of the World». I den vidareutvecklade Per Holmberg tillsammans med tre samarbetspartner, arkeologen Bo Gräslund, religionsvetaren Olof Sundqvist

och runologen Henrik Williams, de grundtankar som Holmberg tidigare lanserat.

Att i detta sena skede avbryta mitt eget arbete för att ta vederbörlig hänsyn till denna artikel bedömdes ogörligt med hänsyn till alla andra villkor som gällde. Det framgick omedelbart att den nya artikeln förmedlade ett budskap som så helt bröt med traditionen, framför allt i fråga om vad inskriftstexten ytterst anspelar på, att den skulle kräva en mycket noggrann egen granskning och kommentar. Därför får de fyra författarnas gemensamma produkt betraktas som utkommen efter det att min egen monografi låsts innehållsmässigt och i det stora hela även vad formuleringarna beträffar. Deras nytolkning utgår liksom Holmbergs tidigare artikel på en viktig punkt från mina tidigare idéer, vilket tydligt redovisas i respektive artikel.

Genom den långa process ett så omfångsrikt arbete som mitt måste genomgå, med redaktionsgenomgång, peer review etc., fram till tryckning och distribution, kan detta förhållningssätt möjligen få förvirrande effekter. Det betyder bland annat att det finns vändningar i mitt verk som hade formulerats på ett annat sätt om hänsyn hade kunnat tas till den nämnda artikeln (och ytterligare ett par nyutkomna publikationer). Det återstår att se om jag kan återkomma med en mera riktad kommentar, men tills vidare har jag i alla fall tydligt deklarerat min egen ståndpunkt. Var och en kan se att det finns många väsentliga skillnader mellan denna och såväl traditionen som de fyras artikel. Under 2020 har för övrigt också Hanna Åkerströms doktorsavhandling *Visuella textkonventioner i den tidiga vikingatidens runristningar* bidragit ytterligare till debatten kring Rökstenen. Inte heller detta arbete har kunnat uppmärksammas här. Likaså har uppgiften i bildtexten på s. 205 om att tre stenar finns kvar av Hunnestadsmonumentet hunnit bli inaktuell, eftersom man under 2020 sensationellt återfann en fjärde sten. Detta är exempel på hur fort situationen efter ett långvarigt ganska konstant läge kan förändras, ett i sig glädjande faktum.

Det finns åtskilligt i min nu gällande text som här kunde motivera en kommentar, men jag nöjer mig med ett enda ofta återkommande fenomen. Eftersom det på så många ställen finns anledning att anföra isländska namn, interagerar dessa ibland på ett sätt med den svenska brödtexten som gör det särskilt angeläget att fatta beslut om namnens form. Isländska (och fornvästnordiska) namn böjs ju i originaltexterna med hänsyn till de grammatiska förhållanden som råder där. Flera böjningsformer avviker då från nutida svensk praxis. Här har jag strävat efter att använda den ursprungliga nominativformen som ett slags grundform. Denna har genomförts utom i genitiv, där namnet med nominativ-

markeringen avlägsnad men med tillägg av nutida normalt genitiv-s använts. Samma bruk tillämpas generellt på vikingatida namn, även på icke-västnordiska, t.ex. *Varinn* och *Vāmōðr*, som således i genitiv blir *Varins* respektive *Vāmōðs*.

När mitt eget arbete nu nått en definitiv avrundning, är det många som på olika stadier i den utsträckta tillkomstprocessen påverkat dess slutgiltiga gestaltning. En tidig kortversion genomlästes i sin helhet av Lars Dahlbäck och Bo Svensén, var för sig, med för dem karakteristisk skarpsynthet och åtföljande värdefulla kommentarer. En beslätad text har vid några tillfällen under årens lopp diskuterats i Svenska Akademiens särskilda språkkommitté. Därvid har i första hand ledamöterna Gunnel Vallquist (†2016), Göran Malmqvist (†2019), Jesper Svenbro och Tomas Riad deltagit, med Sture Allén som ordförande. Att göra alla som yttrat sig i samband med olika presentationer och samtal av växlande art full rättvisa är ogörligt, men Lars Lönnroth har varit en särskilt flitig och stimulerande opponent.

I synnerhet vissa partier av DEL 4 (dvs. den andra volymen) står under starkt inflytande av några enskilda forskare. Det kan vara på sin plats att anmäla en stor tacksamhetsskuld till min ungdoms inspirerande lärare på 1960-talet och tidigt 1970-tal, Paul Kiparsky, då vid MIT, Karl Teeter och Calvert Watkins vid Harvard (nu är Kiparsky knuten till Stanford och den ende av de tre som kan nås av mitt tack). Kiparsky och Watkins har gjort banbrytande insatser inom olika delar av lingvistik och den jämförande språk- och poesiforskningen, Teeter vägledde mig bland Nordamerikas urinvånare och deras språk. Från dessa forskares specialområden gled jag efterhand över till mina egna. Jag hävdar på intet sätt någon egen expertis inom de flesta av de discipliner som aktualiseras i det följande, såsom religionsvetenskapen och socialantropologin, men jag tror mig ha inhämtat en användbar allmän orientering, som det visat sig finnas anledning att åter mobilisera då jag ställts inför Rökstensproblematiken.

I anslutning härtill skall det framhållas att långa samtal med Jesper Svenbro, bland annat specialist på antik grekiska och det äldre grekiska samhället, inte enbart har varit stimulerande i allmänhet utan också medfört konkreta tips om relevant facklitteratur och lett till fördjupat tänkande på åtskilliga punkter. Carl Fredrik Gildea har haft vänligheten att i ett sent skede läsa hela manuskriptet och har i kraft av sin mångkunnighet gjort flera ovärderliga påpekanden. Sölve Ohlander har med sin vanliga noggrannhet och uppslagsrikedom granskat den engelska sammanfattningen, som ett led i ett snart femtioårigt vänskapsfullt och för mig synnerligen berikande samarbete. Till styrelsen för Meijerbergs institut

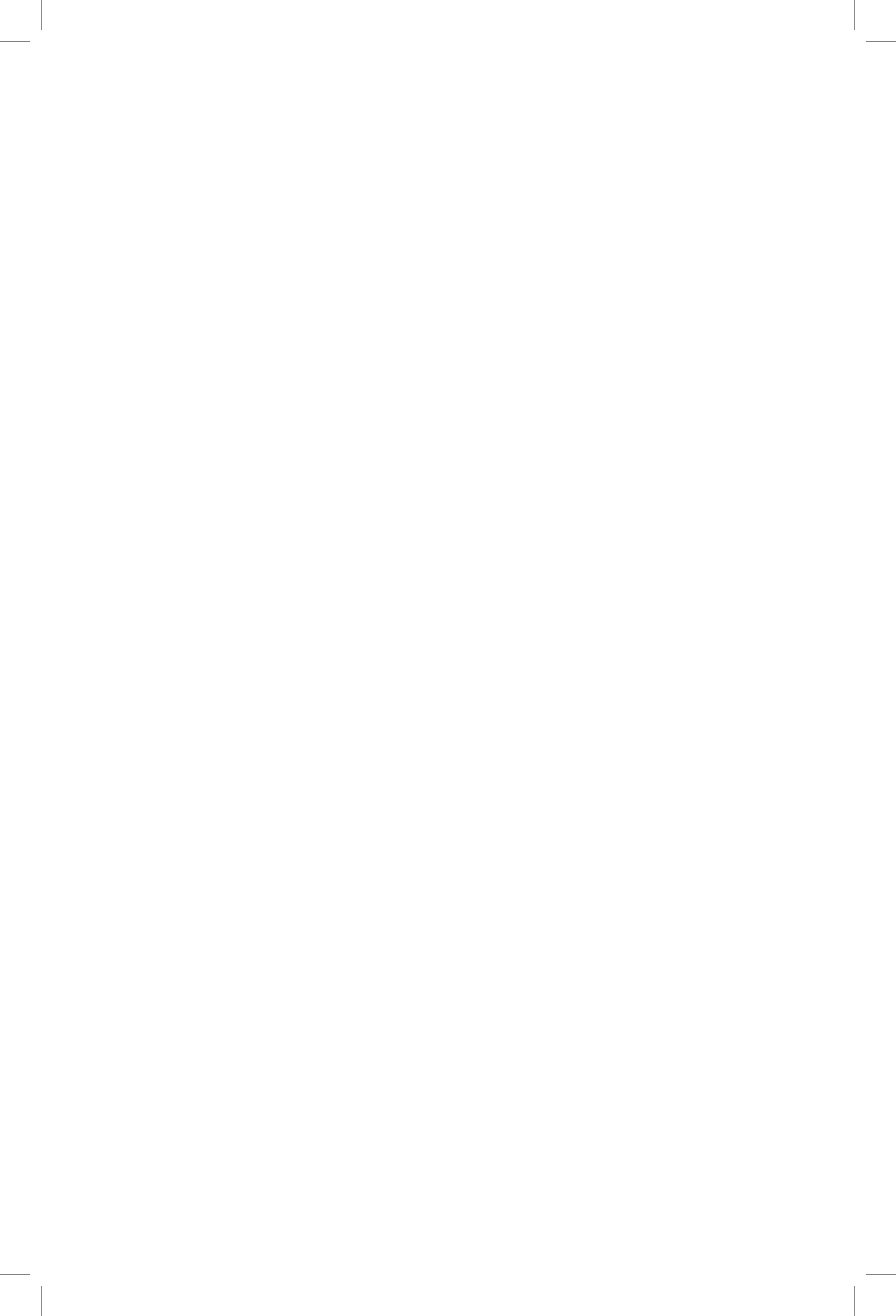

frambärs ett särskilt tack för att man velat anta skriften till tryckning i sin serie *Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning*. Emma Sköldberg har som redaktör för detta nummer i serien lagt ner ett mycket nitiskt och omsorgsfullt arbete på att läsa och kommentera hela texten, och Sven Lindström har följsamt, kreativt och säkert ansvarat för den slutgiltiga fysiska utformningen. De nämnda och ännu fler onämnda är jag djupt förbunden, och till dem alla framförs mitt varma tack. Naturligtvis bär jag ensam allt ansvar för de prov på människans ofullkomlighet som återstår i detta verk.

Till sist skall ett långtgående beroende av allehanda synpunkter från Anna Helga Hannesdóttir redovisas. Hon är den vid sidan av författaren själv som känner min text i särklass bäst och har följt den genom dess olika tillkomstskeden, vilket stundom inneburit betydande egna uppoffringar. Förutom att hon är född islänning och språkvetenskapligt sakkunnig och på så vis har kunnat komma med användbara insiktsfulla reaktioner, har hon genom vårt gemensamma livs inrättning och sin egen beredvillighet alltid funnits tillgänglig för konsultation närhelst behov har uppstått. När detta arbete om Rökstenen och de många samtalen kring dess inskrift nu lämnar vår vardag, efter att länge ha präglat den, finns hon även fortsättningsvis kvar vid min sida. Detta räknar jag som en särskild lycka.

Göteborg i hemsökelsens tid 2020

Bo Ralph

Innehållsförteckning

Förord	VII
Innehållsförteckning	XIII
Bildförteckning	XXV
Förkortningar	XXXI
Tabellförteckning	XXXV
 DEL 1: Utgångsläge	 1
1. Bakgrund och förutsättningar	3
2. Rökstenens och dess inskrifts fysiska egenskaper och historik	17
2.1. Olika runrader	18
2.2. Inskriftsytan	22
2.2.1. Framsidan och ena smalsidan	23
2.2.2. Baksidan, andra smalsidan och ovansidan	26
2.3. Slutsatser	30
3. Den officiella versionen	33
3.1. Framsidans vertikala rader Aa–Ac	34
3.1.1. De första två radernas lydelse (Aa1–2)	35
3.1.2. Kommentarer till rad Aa1–2	36
3.1.2.1. aftuamup	37
3.1.2.2. stántarunarþar ·	37
3.1.2.3. nuarinfapi	38
3.1.2.4. fapirafthaihiänsunu	38
3.1.3. Inskriftens följande tre vertikala rader (Ab1–3)	39
3.1.4. Kommentarer till rad Ab1–3	40
3.1.4.1. sakumukminipat	40
3.1.4.2. huariarualraubar	42
3.1.4.3. uarintuarþar	43
3.1.4.4. suaptualfsinum	44
3.1.4.5. uarinumnartualraubu	44
3.1.4.6. baparsämän	45

3.1.4.7. āumisumānum ·	45
3.1.5. Resten av framsidans vertikala rader (Ab3–4 samt Ac1–2)	46
3.1.6. Kommentarer till rad Ab3–4 samt Ac1–2	47
3.1.6.1. · þatsakumān art	47
3.1.6.2. huarfurniualtum	47
3.1.6.3. ānurþifiaru	48
3.1.6.4. mirhraipkutum	50
3.1.6.5. auktumirān	50
3.1.6.6. ubsakar	51
3.2. Framsidans horisontella rader Ad1–2 samt högra smalsidan B	52
3.2.1. Textens lydelse	53
3.2.2. Kommentarer till rad Ad1–2 samt B	54
3.2.2.1. raipþiaurikr	55
3.2.2.2. hinþurmuþi	56
3.2.2.3. stillir flutna	57
3.2.2.4. strāntuhraipmarar	57
3.2.2.5. sitirnukarur	58
3.2.2.6. ā kutasinum	58
3.2.2.7. skialtiubfatlapr	58
3.2.2.8. skatimarika	59
3.2.3. Läsningens logik	60
3.3. Baksidans vertikala rader Ce1–8	62
3.3.1. Raderna fram till första skiljetecknet (Ce1–3)	63
3.3.2. Kommentarer till rad Ce1–3	64
3.3.2.1. þatsakumtualafta	64
3.3.2.2. huarhistrsiku nar	64
3.3.2.3. ituituākiān	66
3.3.2.4. kunukartuairtikir	67
3.3.2.5. sua þalikia ·	67
3.3.3. De följande fyra raderna (Ce3–6)	67
3.3.4. Kommentarer till rad Ce3–6	68
3.3.4.1. · þatsakumþritaunta	68
3.3.4.2. huarirt uairtikirkunukar	68
3.3.4.3. satintsuluntifa kurauintur	69
3.3.4.4. atfiakurumnabnum	69
3.3.4.5. burn rfiakurumbruprum ·	70
3.3.5. Namns nämnande (raderna Ce6–Ce8)	70
3.3.6. Kommentarer till rad Ce6–7 samt Cf1	71
3.3.6.1. · ualkarfimrapulfs[s]u nir	71
3.3.6.2. hraipulfarfimrukulfs[s]unir	71
3.3.6.3. hāislarfimharuþ ssunir	72
3.3.6.4. kunmuntarfibirnarsunir ·	72
3.3.7. Den skadade raden Cf2 samt fragmentet Cg	72
3.3.8. Kommentarer till rad Cf2 samt Cg	74
3.3.8.1. nukm	74
3.3.8.2. --- m --- alu ---	75
3.3.8.3. kiainhuar-þ	76

3.3.8.4. ... þ ...	76
3.3.8.5. ftirfra	76
3.4. De två raderna med äldre runor (Cd1–2)	77
3.4.1. Texten på raderna Cd1–2	79
3.4.2. Kommentarer till raderna Cd1–2	82
3.4.2.1. <i>sagwmogmenipad</i> / <i>sakum ukmini þat</i>	82
3.4.2.2. <i>hoarigoldga</i> / <i>huar ikult[i]ka</i>	83
3.4.2.3. <i>oarigoldin</i> / <i>uari kultin</i>	83
3.4.2.4. <i>dgoānarhosli</i> / <i>[a]t kuānar husli</i>	84
3.5. Raderna med förskjutningschiffer (Cb1–3 samt Cc)	85
3.5.1. Texten på raderna Cb1–2	85
3.5.2. Kommentarer till rad Cb1–2	87
3.5.2.1. sakumukmini	87
3.5.2.2. <i>uaimsiburinip</i> rtträki	87
3.5.2.3. uilinispat ·	88
3.5.3. Försättningen på förskjutningschiffret (rad Cb2–3)	88
3.5.4. Kommentarer till rad Cb2–3	89
3.5.4.1. <i>knuāknar</i> iatun	89
3.5.4.2. uilinispat ·	90
3.5.5. Resten av den tredje raden (Cc)	91
3.6. Den återstående smalsidan (D)	93
3.7. Krysschiffer	95
3.7.1. Krysschiffren på toppytan (E)	96
3.7.2. Krysschiffren överst på baksidan (Ca)	97
 4. Tidigare uppfattningar om Rökstenen	 99
4.1. Andra infallsvinklar	100
4.1.1. Pionjärerna	101
4.1.1.1. Sophus Bugge	101
4.1.1.2. Erik Brate	103
4.1.1.3. Henrik Schück	105
4.1.2. Hämndmotiv och andra opponerande meningar	107
4.1.2.1. Otto von Friesen	107
4.1.2.2. Ytterligare tolkningar	109
4.1.3. Senare tolkningar	111
4.1.3.1. Andra skandinaviska bidragsgivare	112
4.1.3.2. En arkeologisk inbrytning	115
4.2. Det aktuella läget	117
 DEL 2: Kritisk granskning	 127
 5. Granskning av framsidans prosadel (Aa–Ac)	 133
5.1. Åminnelseformeln (Aa)	135
5.1.1. Åminnelseformeln text	136
5.1.2. Kommentarer till Aa	137
5.1.2.1. aft	138

5.1.2.2. uamup	138
5.1.2.3. stānta	139
5.1.2.4. runar	139
5.1.2.5. þar ·	139
5.1.2.6. [i]n	139
5.1.2.7. uarin	139
5.1.2.8. fapi	140
5.1.2.9. fapir	142
5.1.2.10. aft	142
5.1.2.11. faikiān	143
5.1.2.12. sunu	144
5.1.3. Sammanfattning angående åminnelseformeln rad Aa1–2	145
5.2. Försättningen på framsidan (Ab1–3)	146
5.2.1. Textens lydelse	147
5.2.2. Kommentarer till Ab1–3	148
5.2.2.1. sakum	148
5.2.2.2. [m]ukmini	154
5.2.2.3. þat	157
5.2.2.4. huariarualraubar	157
5.2.2.5. uarin	158
5.2.2.6. tuarþar	158
5.2.2.7. suap	158
5.2.2.8. tualfsinum	158
5.2.2.9. uarinumnar	158
5.2.2.10. tualraubu	158
5.2.2.11. þaparsāmān	159
5.2.2.12. āumisumānum ·	159
5.3. Försidans försättning till högerkanten (Ab3–4 samt Ac1–2)	162
5.3.1. Textens lydelse	162
5.3.2. Kommentarer till Ab3–4 samt Ac1–2	163
5.3.2.1. · þatsakumāna rt	165
5.3.2.2. huarfurniualtum	165
5.3.2.3. ānurþifiaru	167
5.3.2.4. mirhraiþkutum	170
5.3.2.5. auctu mir	172
5.3.2.6. ānubsakar	173
5.3.3. Genomgången av rad Ab3–4 samt Ac1–2: Sammanfattning	175
 6. <i>Fornyrðislag</i> -strofen	179
6.1. Standarduppfattningen om strofen	180
6.1.1. Textens lydelse	181
6.1.2. Granskning av argumentationen bakom standarduppfattningen	182
6.1.2.1. raipiaurikk	182
6.1.2.2. hinþurmuþi	188
6.1.2.3. stilir flutna	189
6.1.2.4. strāntuhraiþmarar	189
6.1.2.5. sitirnugarur	191

6.1.2.6. ã kutasinum	191
6.1.2.7. skialtiubfatlapr	192
6.1.2.8. skatimarika	192
6.2. Kommentarer till rad Ad1–2 samt B (<i>fornyrðislag</i> -strofen)	194

7. Baksidans okrypterade del (rad Ce–Cf samt Cg) 201

7.1. Baksidans första parti (rad Ce1–3)	202
7.1.1. Textens lydelse	202
7.1.2. Kommentarer till standarduppfattningen	203
7.1.2.1. patsakumtualfta	204
7.1.2.2. huar	204
7.1.2.3. histrsiku nar	204
7.1.2.4. ituituãkiã	208
7.1.2.5. kunukartuairtikir	210
7.1.2.6. sua pãlikia	211
7.2. Baksidans andra parti (rad Ce3–6)	213
7.2.1. Textens lydelse	214
7.2.2. Kommentarer till standarduppfattningen om rad Ce3–6	215
7.2.2.1. · patsakumpritaunta	215
7.2.2.2. huarirt uaritikirkunukar	216
7.2.2.3. satintsulunti	216
7.2.2.4. fia kuraintur	220
7.2.2.5. atfiakurnabnumburn rfiakurumbruprum	222
7.3. Baksidans tredje parti (Ce6–7 samt Cf1)	224
7.3.1. Textens lydelse	224
7.3.2. Kommentarer till standarduppfattningen om Ce6–7 och Cf1	225
7.3.2.1. · ualkarfimrapulfsu nir	226
7.3.2.2. hraiþulfarfimrukulfsunir	226
7.3.2.3. hãislarfimharup ssunir	226
7.3.2.4. kunmuntarfimbirnarsunir	227
7.3.3. Sammanfattande kommentar till det senaste partiet	228
7.4. Slutet på det okrypterade partiet (Cf2 jämte Cg)	229

8. Rökstenens krypterade delar 233

8.1. Chiffer med modifierade äldre runor (Cd1–2)	235
8.1.1. Textens lydelse	236
8.1.2. Kommentarer till standarduppfattningen om rad Cd1–2	238
8.1.2.1. sagwmogmenipad / sakumukminipat	239
8.1.2.2. hoarigold [i]ga / huarikult [i]ka	240
8.1.2.3. oarigoldin / uarikultin	242
8.1.2.4. [a]dgoãnarhosli / [a]tkuãnarhusli	243
8.2. Första partiet med förskjutningschiffer (Cb1–2)	244
8.2.1. Textens lydelse	246
8.2.2. Kommentarer till standarduppfattningen om rad Cb1–2	248
8.2.2.1. sakumukmini	248

8.2.2.2. <i>uaimsiboriniþ R trāki</i>	249
8.2.2.3. <i>uiliñisþat</i> ·	252
8.3. Avslutningen på förskjutningschiffret (rad Cb2–3)	255
8.3.1. Textens lydelse	255
8.3.2. Kommentarer till standarduppfattningen om rad Cb2–3	257
8.3.2.1. <i>knuā</i>	257
8.3.2.2. <i>knať[i]</i>	258
8.3.2.3. <i>iatunuiliñisþat</i> ·	259
8.4. Den mystiska avslutningen (rad Cc)	260
 9. Återstående chiffer	 263
9.1. Smalsidans chiffer	263
9.1.1. Textens lydelse: inledningen	264
9.1.2. Textens lydelse: avslutningen	265
9.1.3. Smalsidan sammantagen	266
9.2. Krysschiffren upptill	267
9.2.1. Textens lydelse	267
9.2.2. Kommentarer till standarduppfattningen om krysschiffren	270
9.2.2.1. <i>sibi</i>	270
9.2.2.2. <i>uiauari</i>	271
9.2.2.3. <i>ul</i>	271
9.2.2.4. <i>nirupR</i>	272
 DEL 3: Nytolkning	 283
 10. Alternativ syn på åminnelseformeln	 295
10.1. Fadern, sonen och runorna	296
10.2. Balansen i tillvaron	300
10.3. Den högsta visdomen	304
 11. Framsidans övriga prosatexter	 313
11.1. Första gåtan	314
11.1.1. Textens lydelse	315
11.1.2. Kommentarer till första gåtan	316
11.1.2.1. <i>sakumukmini</i>	316
11.1.2.2. <i>tualf</i>	320
11.1.2.3. <i>umisum</i>	324
11.1.2.4. <i>mānum</i> ·	325
11.1.3. Sammanfattning: Lösningen på gåtan	326
11.2. Andra gåtan	327
11.2.1. Textens lydelse	328
11.2.2. Kommentarer till andra gåtan	329
11.2.2.1. <i>þatsakumānart</i>	329
11.2.2.2. <i>furniualtumā</i>	330
11.2.2.3. <i>[i]nurfifiaru</i>	331

11.2.2.4. mirhraipkutum	332
11.2.2.5. auktumir	336
11.2.2.6. ānubsakar	337
11.2.3. Slutsatser	339
 12. <i>Fornyrðislag</i> -strofen	343
12.1. Förnyad granskning av strofen	344
12.1.1. Textens lydelse	344
12.1.2. Kommentarer till strofen efter omprövad segmentering	346
12.1.2.1. raip iau	347
12.1.2.2. rikr hin þurmuþi	348
12.1.2.3. stilir flutna	349
12.1.2.4. strāntu hraipmarar	349
12.1.2.5. sitir nu karur ā kuta sinum	361
12.1.2.6. skati marika	364
12.2. Sammanfattning och konsekvenser	368
 13. Baksidans inskrift med kortkvistrunor	375
13.1. Första gåtan på baksidan	376
13.1.1. Textens lydelse, alternativ I	376
13.1.2. Kommentarer till alternativ I	378
13.1.2.1. þat sakum tualfta	378
13.1.2.2. huar histr sik u nar	378
13.1.2.3. ituituāki ā	381
13.1.2.4. [i]n kunukar tuair tikir	382
13.1.2.5. sua þ ā likia ·	383
13.1.3. Textens lydelse, alternativ II	385
13.1.4. Kommentarer till alternativ II	386
13.1.4.1. histr siku nar	386
13.1.4.2. ituituāki ā	388
13.1.4.3. [i]nkunukartuairtikir	388
13.1.4.4. suap ā likia ·	389
13.1.5. Textens lydelse, alternativ III	391
13.1.6. Kommentarer till alternativ III	392
13.1.6.1. þat sakum tualfta huar histr siku nar	393
13.1.6.2. i tu ituāki ā	393
13.1.6.3. [i]n kunukar tuair tikir sua þ ā likia ·	395
13.2. Baksidans andra gåta	396
13.2.1. Textens lydelse	396
13.2.2. Kommentarer till den alternativa lösningen	398
13.2.2.1. þat sakum þritaunta	398
13.2.2.2. huarir t uair tikir kunukar	398
13.2.2.3. satin [a]t siulunti fia kura uintura	400
13.2.2.4. [a]t fiakurum nabnum burn[i]r fiakurum bruprum ·	401
13.2.3. Slutsatser	402

13.3. Brödraskaran	406
13.3.1. Textens lydelse	407
13.3.2. Kommentarer till nytolkningen av namnuppräknningen	410
13.3.2.1. • ualkar fim [...]	412
13.3.2.2. hraiþulfar fim [...]	412
13.3.2.3. hāislar fim [...]	413
13.3.2.4. kunmuntar fim [...]	414
13.3.2.5. raþulfs [s]u nir	416
13.3.2.6. rukulfs [s]unir	416
13.3.2.7. haruþ[i]s sunir	417
13.3.2.8. airnar sunir	418
13.3.3. Slutsatser	419
13.3.3.1. Tillfälliga och lexikaliserade sammansättningar	419
13.3.3.2. Namn som etiketter och namn med betydelse	421
 14. Krypterade partier i tre horisontella rader	 429
14.1. Horisontella rader i förskjutningschiffer och klartext	430
14.1.1. Första delen: textens lydelse	431
14.1.2. Kommentarer till rad Cb1–2 fram till skiljetecknet	434
14.1.2.1. sakumukmini / sakum [m]ukmini	434
14.1.2.2. uaim / uaim	434
14.1.2.3. siburinip [i]r / siburin [n]ip [i]r	435
14.1.2.4. träki	437
14.1.2.5. uilinisþat •	438
14.1.3. Andra delen: textens lydelse	439
14.1.4. Kommentarer till rad Cb2–3 fram till nästa skiljetecken	441
14.1.4.1. • knuðknat iatun	441
14.1.4.2. uilinisþat •	443
14.1.5. Preliminär sammanfattning	443
14.2. Det krypterade partiet Cc	448
 15. De avslutande krypterade partierna	 455
15.1. De båda raderna med runor av äldre typ	457
15.1.1. Textens lydelse	458
15.1.2. Kommentarer till rad Cd1–2 (med avvikande runskrift)	460
15.1.2.1. sagwm [m]ogmeni þad / sakum [m]ukmini þat	460
15.1.2.2. hoar igol [a]d / huar ikul [a]t	463
15.1.2.3. ga oari goldin / ka uari kultin	466
15.1.2.4. [a]d goānar hosli / [a]t kuānar husli	467
15.1.3. Den återkommande formeln	468
15.1.4. Den 24-typiga runraden på Rökstenen	477
15.1.5. Tillämpningen av den 24-typiga runraden på Rökstenen	481
15.2. Kvistrunor och chifferkryss	488
15.2.1. De stora kryssen	488
15.2.2. Den sista smalsidan	495

DEL 4: Konsekvenser	501
16. Jämförande utblickar	509
16.1. Liknande föreställningar i Vedaskrifterna	513
16.1.1. Solen i Vedahymnerna	515
16.1.2. Himlen i Vedahymnerna	521
16.1.3. Storm, oväder och vindar i Vedahymnerna	526
16.2. Andra paralleller	531
16.2.1. Föreställningar om solen	534
16.2.2. Tankar om rymden	539
16.2.3. Vindarna och deras relevans	547
17. Vem var Varinn?	559
17.1. Diktaren och hans språk	560
17.1.1. Språkets olika lager och funktioner	564
17.1.2. Språket, minnet och sanningen	570
17.2. Diktarens och diktningens roll i samhället	580
17.2.1. Diktarens ställning	581
17.2.2. Diktarens och diktningens funktioner	590
17.2.3. Det mentala undantagstillståndet	602
18. Rökstenens språk	617
18.1. Det språkliga budskapet	620
18.1.1. Rökstenstextens organisation — ordningen mellan fälten	622
18.1.2. Än en gång den återkommande formeln	631
18.2. Det språkliga systemet	639
18.2.1. Språkstadiet	641
18.2.1.1. Trycksvaga vokaler	643
18.2.1.2. Omljud	645
18.2.1.3. Diftongutvecklingen	649
18.2.1.4. Palatalt <i>r</i>	651
18.2.2. Ortografiska fenomen	653
19. Tillbaka till jämförelserna	663
19.1. I Vedatexternas ljus	664
19.1.1. Preliminär nyöversättning av Rökstenens runinskrift	665
19.1.2. Översättningen och Vedatexterna	668
19.1.2.1. Åminnelseformeln	669
19.1.2.2. Första gåtan (på stenens framsida)	670
19.1.2.3. Andra gåtan	672
19.1.2.4. Strofen (på stenens framsida och ena smalsidan)	673
19.1.2.5. Tredje gåtan (på stenens baksida)	678
19.1.2.6. Fjärde gåtan	680
19.1.2.7. Brödragruppernas namn	681

19.1.2.8. Skadad rad	683
19.1.2.9. Horisontell rad med förskjutningschiffer	683
19.1.2.10. Försättningen med klartext och förskjutningschiffer	685
19.1.2.11. En horisontell och en vertikal rad med äldre runtecken	686
19.1.2.12. Besvärjelsen i kvarnvingechiffer	691
19.1.2.13. Återstående smalsida med olika chiffer	692
19.2. Det fornengelska spåret	694
19.2.1. De engelska gåtorna	694
19.2.2. Diktningstradition och terminologi	698
19.2.3. Spår av schamanism?	704
 20. Utvärdering	 713
20.1. Progression och logik	714
20.1.1. En förbindande länk	715
20.1.2. Andra länkar	722
20.1.3. Magisk och mystisk avslutning	730
20.2. De prövade hypoteserna	737
20.2.1. Hypotes (1)	739
20.2.2. Hypotes (2)	741
20.2.3. Hypotes (3)	748
20.2.4. Hypotes (4)	752
20.2.5. Hypotes (5)	756
 21. Eftertankar	 761
21.1. Ära, rykte, goter och Theoderik	763
21.1.1. Den språkliga faktagrunden	764
21.1.2. Den gotiska mytens kärna	771
21.1.3. Tilläggsargumenten	776
21.2. Datering	788
21.2.1. Jämförelser med andra runstenar	789
21.2.2. Språkliga och innehållsliga överväganden	800
21.2.3. Fornengelsk diktning och datering	808
21.3. Magins roll	815
21.3.1. Runologi och magi	816
21.3.2. Nordisk magi och schamanism	829
 22. Slutsatser	 839
22.1. Slutversionen	840
22.2. Sammanfattning	849
22.2.1. Nytolkningens svar på de ställda problematiska frågorna	850
22.2.2. Några särskiljande faktorer	861
 Karin Boye: Bön till solen	 879
Roj Friberg: Nocturne	881

Summary	883
Bibliografi	915

Bildförteckning

- S. 20: BILD 1. Den 24-typiga runraden (upptill) och den 16-typiga (nedtill) med långkvistrunor (överst) och kortkvistrunor runor jämte translitterering (under resp. runrad).
- S. 24: BILD 2. Ög 136. Rökstenen. Framsidan A. (Foto: Riksantikvarieämbetet, Bengt A. Lundberg.)
- S. 25: BILD 3. Ög 136. Rökstenen. Smalsidan B. (Foto: Riksantikvarieämbetet, Bengt A. Lundberg.)
- S. 26: BILD 4. Ög 136. Rökstenen. Baksidan C. (Foto: Riksantikvarieämbetet, Bengt A. Lundberg.)
- S. 28: BILD 5. Ög 136. Rökstenen. Smalsidan D. (Foto: Riksantikvarieämbetet, Bengt A. Lundberg.)
- S. 29: BILD 6. Ög 136. Rökstenen. Ovansidan E. (Foto: Riksantikvarieämbetet, Bengt A. Lundberg.)
- S. 79: BILD 7. Tecknet för **p** såsom det är utformat på r. Cd1 (raden är vänd uppochner som på stenen). (Foto: Riksantikvarieämbetet, Bengt A. Lundberg. Detalj.) Jfr BILD 4 på s. 26.
- S. 80: BILD 8. Det första tecknet i denna sekvens är den speciella **i**-runan, den sista är **a**-runan (båda är alltså här vända uppochner). (Foto: Riksantikvarieämbetet, Bengt A. Lundberg. Detalj.) Jfr BILD 4 på s. 26.
- S. 136: BILD 9. De två första raderna (med åminnelseformeln) på Rökstenen. (Foto: Riksantikvarieämbetet, Bengt A. Lundberg. Detalj.) Jfr BILD 2 på s. 24.

- S. 205: BILD 10. En av tre bevarade stenar av Hunnestadsmonumentets totalt åtta ursprungliga (dokumenterade efter besiktning och avbildning i äldre tid). En trollkvinna rider på en varg med ormar som tömmar. När Hyrrokkin inför sig vid guden Balders begravningsbål, har hon enligt Snorris beskrivning samma framtoning. (Foto: Riksantikvarieämbetet, Bengt A. Lundberg. Bilden beskuren.)
- S. 266: BILD 11. Den ristade delen av smalsidan D. på Rökstenen. (Foto: Riksantikvarieämbetet, Bengt A. Lundberg. Detalj.) Jfr BILD 5 på s. 28.
- S. 310: BILD 12. Oidipus lyssnar till sfinxens gåta. Keramikvas från Stamnos, ca 440 f.Kr. (Nu i Louvren.)
- S. 326: BILD 13. Mångudinnan Selene, sådan hon uppfattades i grekisk mytologi. Hon dyrkades särskilt vid ny- eller fullmåne. På denna avbildning uppträder hon tillsammans med Hesperos (aftonstjärnan) och Phosphoros (morgonstjärnan), båda söner till Eos (gryningen). Selene är syster till Eos. Marmoraltare av romerskt ursprung från Italien, 100-t. e.Kr. (Nu i Louvren.)
- S. 403: BILD 14. Illustration av vindarnas verkan i Norden ur Olaus Magnus *Historia de gentibus septentrionalibus* (1555: 20).
- S. 410: BILD 15. Utsnitt av Rökstensinskriften med runföljden **birnar** (el. **airnar**?). (Foto: Förf.)
- S. 479: BILD 16. Den äldre runraden med 24 tecken.
- S. 480: BILD 17. De »24-typiga» runorna på Rökstensens baksida, nedersta raden (här »rättvänd»); raden under bilden återger de förväntade runtecknen. (Foto: Riksantikvarieämbetet, Bengt A. Lundberg. Detalj.) Jfr BILD 4 på s. 26.
- S. 482: BILD 18. Ordet **goānar** (läst nerifrån) i raden Cd2 med delvis modifierade tecken. Här syns alltså såväl **ā**- och **n**-

som **a**-runan i Rökstenens särskilda version. (Foto: Riksantikvarieämbetet, Bengt A. Lundberg. Detalj.) Jfr BILD 4 på s. 26.

- S. 483: BILD 19. Ordet **oari** (läst nerifrån) i raden Cd2 med delvis modifierade tecken. Här syns såväl **a**- och **r**- som **i**-runan i Rökstenens särskilda version. (Foto: Riksantikvarieämbetet, Bengt A. Lundberg. Detalj.) Jfr BILD 4 på s. 26.
- S. 492: BILD 20. Sista krysschiffret på baksidan med tilläggsrunorna **þ** och **r** (el. **i**). (Foto: Riksantikvarieämbetet, Bengt A. Lundberg. Detalj.) Jfr BILD 4 på s. 26.
- S. 527: BILD 21. Tor med Midgårdsormen på fiskekroken. Utsmyckning på U 1161 Altunastenen (jfr Hymisqviða). (Foto: Gunnar Creutz. Bilden beskuren.)
- S. 535: BILD 22. Solvagnen från Trundholm. (Foto: Malene Thyssen.)
- S. 538: BILD 23. Den egyptiske solguden Ra med falkhuvud och solskiva på huvudet. (Upphovsman till bilden: Jeff Dahl.)
- S. 540: BILD 24. The Great Seal of the United States. Frånsidan.
- S. 543: BILD 25. Samisk nåjdetrumma. Obs. korset i centrum med sin rombiska mitt! (Foto: Nordiska museets arkiv, NMA 0033983. Inventarienummer 22 88 47. Fotograf: Mats Landin.)
- S. 553: BILD 26. Ales stenar vid Kåseberga. På himlen spår efter kommunikationer i alla väderstreck. (Foto: RAÄ:s fornminnesdatabas, Anders Lagerås. Bilden beskuren.)
- S. 638: BILD 27. U 225. Vallentunastenen. (Foto: Riksantikvarieämbetet, Magnus Källström. Bilden beskuren.)
- S. 658: BILD 28. DR 248. Snoldelevstenen. (Foto: Wikipedia. Bilden beskuren.)

- S. 658: BILD 29. Diplom från kejsar Otto II, utfärdat år 976 till biskopen i Zeitz. Bokstäverna på inledningsraden är i särklass högst. (D Oll 139 i Naumburg, Domstiftsarchiv, Nr. 1.)
- S. 660: BILD 30. DR 209. Glavendrupstenen. (Foto: Danielle Keller. Bilden beskuren.)
- S. 660: BILD 31. DR 4. Haddebystenen 4. (Foto: Wikinger Museum Haithabu, Szilas. Bilden beskuren.)
- S. 660: BILD 32. Öl 1. Karlevistenen. (Foto: Wikipedia. Bilden beskuren.)
- S. 660: BILD 33. DR 357. Stentofstenen. (Foto: Henrik Sendelbach. Publ. under licens: CC BY-SA 3.0. Bilden beskuren.)
- S. 661: BILD 34. DR 42. Jellingstenen 2. (Foto: Erik Christensen. Publ. under licens: CC BY-SA 3.0. Bilden beskuren.)
- S. 661: BILD 35. 700-talshandskrift med utdrag ur evangelierna (majuskler och halvuncial skrift, insulär typ) (NLR, Lat. F.v. 1.8).
- S. 677: BILD 36. Hällristning vid Tanum i Bohuslän. (Foto: Vitlyckemuseet i Tanum, Lars Strid.)
- S. 679: BILD 37. S-märkt Maruta, snabb som vinden? (Teckning av förf. efter Supermans/Stålmannens originaltecknare Jerry Siegel och Joe Shuster.)
- S. 689: BILD 38. Den äldre runraden jämte specialtecknet därefter samt palindrominskriften **sueus** på G 88 Kylverstenen, 400-talet e.Kr. (Foto: Statens historiska museum, Gunnar Creutz. Bilden beskuren.)
- S. 792: BILD 39. DR 239. Gørlevstenen 1, framsidan. (Foto: Nationalmuseet och Nordisk Forskningsinstitut, Danske Runeindskrifter. Bilden beskuren.)

- S. 792: BILD 40. DR 239. Gørlevstenen 1, baksidan. (Foto: Nationalmuseet och Nordisk Forskningsinstitut, Danske Runeindskrifter. Bilden beskuren.)
- S. 793: BILD 41. DR 230. Tryggevældestenen, framsidan. (Foto: Nationalmuseet och Nordisk Forskningsinstitut, Danske Runeindskrifter. Bilden beskuren.)
- S. 793: BILD 42. DR 230. Tryggevældestenen, baksidan. (Foto: Nationalmuseet och Nordisk Forskningsinstitut, Danske Runeindskrifter. Bilden beskuren.)
- S. 794: BILD 43. DR 209. Glavendrupstenen, framsidan. (Foto: Nationalmuseet, Roberto Fortuna. Bilden något beskuren.)
- S. 795: BILD 44. DR 209. Glavendrupstenen, baksidan. (Foto: Nationalmuseet, Roberto Fortuna. Bilden beskuren.)
- S. 795: BILD 45. Dr 209. Glavendrupstenen, smalsidan. (Foto: Nationalmuseet, Roberto Fortuna. Bilden beskuren.)
- S. 796: BILD 46. DR 2. Haddingestenen 2, framsidan A. (Foto: Wikingermuseum Haithabu, Szilas. Bilden beskuren.)
- S. 796: BILD 47. DR 2. Haddingestenen 2, A- och B-sidan. (Foto: Wikingermuseum Haithabu, Szilas. Bilden beskuren.)
- S. 797: BILD 48. DR 4. Haddebystenen 4. (Foto: Wikingermuseum Haithabu, Szilas. Bilden beskuren.)
- S. 797: BILD 49. Sjö 38. Maltstenen. (Foto: Nationalmuseet, Danske Runeindskrifter, Roberto Fortuna.)
- S. 876: BILD 50. Roj Fribergs konstverk »Nocturne». (Publ. med tillstånd av Fribergs dödsbo.)

Förkortningar

1. Beteckningar på språk

avest.	avestiska
da.dial.	dansk dialekt
eng.	engelska
fbulg.	fornbulgariska
fda.	fordanska
ffris.	fornfrisiska
fgutn.	forngutniska
fht.	fornhögtyska
fi.	finska
find.	fornindiska
fir.	forniriska
fpreuss.	fornpreussiska
fris.	frisiska
fsax.	fornsaxiska
fsv.	fornsvenska
fvn.	fornvästnordiska
germ.	germanska
got.	gotiska
grek.	grekiska
hebr.	(forn)hebreiska
ieur.	indoeuropeiska
ir.	iriska
isl.	isländska
jap.	japanska
kymr.	kymrisk (jfr walesiska)
lak.	lakota (sioux)
lat.	latin
lit.	litauiska
mand.	mandarin (kinesiska)
mht.	medelhögtyska

mir.	medeliriska
mlt.	medellågtyska
ndl.	nederländska
nisl.	nyisländska
no.dial.	norsk dialekt
nusv.	nusvenska
osk.	oskiska
runsv.	runsvenska
sam.	samiska
skr.	sanskrit
sv.	svenska
sv.dial.	svensk dialekt
ty.	tyska
urieur.	urindoeuropeiska
urkelt.	urkeltiska
urnord.	urnordiska
ved.	vediska (fornindiska)
vend.	vendiska
wal.	walesiska

2. Grammatiska termer

ack.	akusativ
akt.	aktivum
best.f.	bestämd form
dat.	dativ
fem.	femininum
imp.	imperativ
ind.	indikativ
inf.	infinitiv
konj.	konjunktiv
mask.	maskulinum
n.	neutrum
nom.	nominativ
obest.f.	obestämd form
p.	person
pl.	pluralis
pres.	presens
pret.	preteritum
sg.	singularis

3. Övrigt

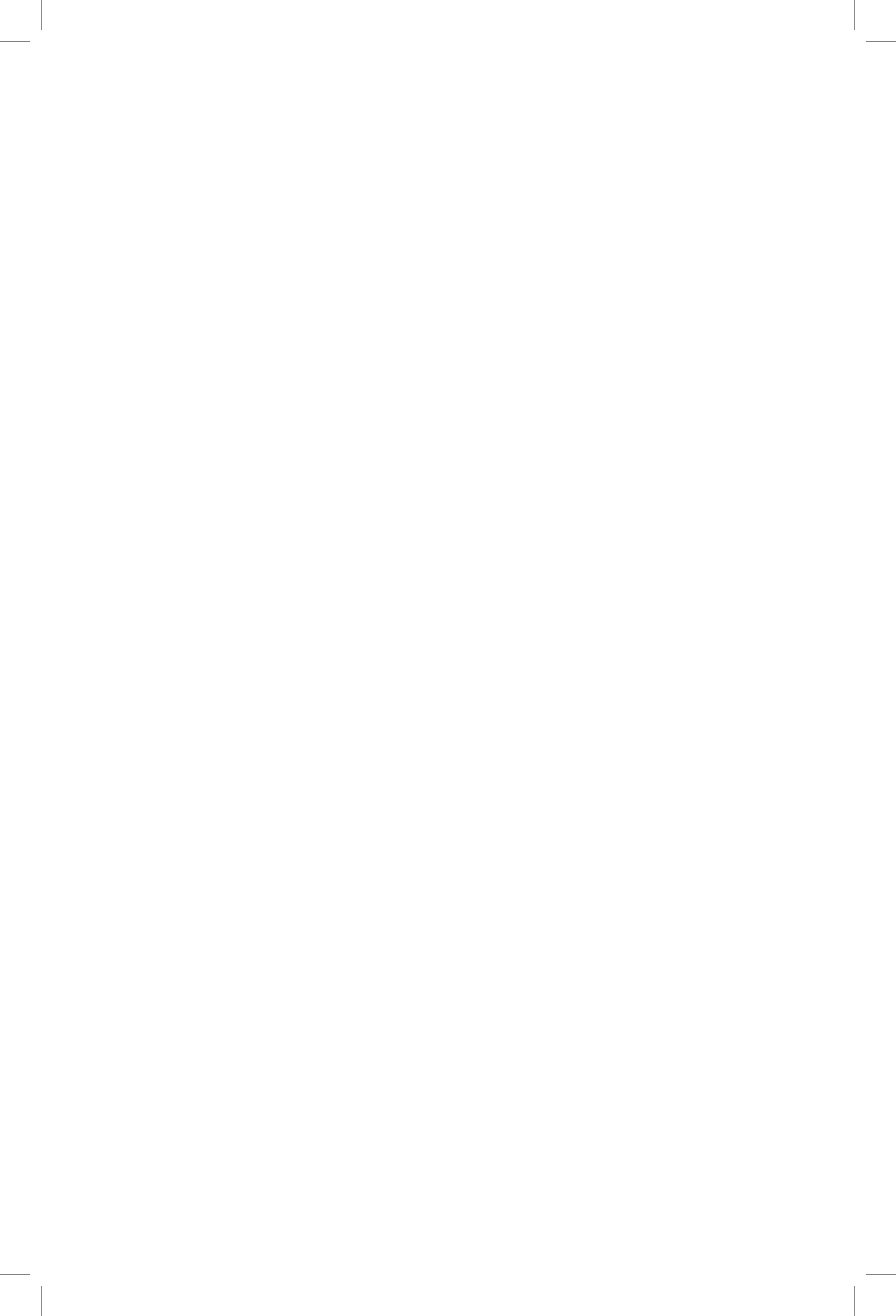
a.st.	anförda ställe
bl.a.	bland annat
ca	cirka
cit.	citat/citerat
dvs.	det vill säga
d.	död
e.d.	eller dylikt/dylika
eg.	egentligen
e.Kr.	efter Kristus
el.	eller
enl.	enligt
et al.	et alia (lat.) och andra (= med flera)
etc.	et cetera (lat.) och övriga
ev.	eventuellt
f.	följande (sida, vers etc.)
ff.	följande (sidor, verser etc.)
fn.	fotnot
fr.a.	framför allt
f.ö.	för övrigt
förf.	författare(n)
Gylf.	Gylfaginning (i Snorris Edda)
Hes.	Hesekiel (i Gamla testamentet)
hänv.	hänvisning
inkl.	inklusive
inl.	inledning
IPA	International Phonetic Alphabet
Jer.	Jeremia (i Gamla testamentet)
jfr	jämför
kap.	kapitel
KB	kyrkobibeln (1917)
Kung.	Kungaboken (i Gamla testamentet)
m.fl.	med flera
m.m.	med mera
ms.	manuskript
n:o	numro (lat.) nummer
näml.	nämligen
o.	och
obs.	observera
o.d.	och dylikt/dylika

osv.	och så vidare
Ps.	Psaltaren (i Gamla testamentet)
publ.	publicerad
Purg.	(it.) Purgatorio (andra delen av Dantes Divina Commedia)
r.	rad
resp.	respektive
s.	sida(n)
s.k.	så kallad(e)/kallat
Sk.	Skáldskaparmál (i Snorris Edda)
sp.	spalt
str.	strof
s.v.	sub voce (lat.) (se) under uppslagsordet
särsk.	särskilt
t.ex.	till exempel
Tim.	Timotheosbrevet (i Nya testamentet)
t.o.m.	till och med
uppl.	upplaga
v.	vers
vanl.	vanligen
äv.	även
övers.	översättning

Tabellförteckning

- S. 247: TABELL 1. Princip för förskjutningschiffer (den 16-typiga runraden). I den förskjutna raden (den undre) markeras ätterna med hakparenteser.
- S. 431: TABELL 2. Princip för förskjutningschiffer (den 16-typiga runraden).
- S. 565: TABELL 3. Olika språkliga register enligt *Auraicept na n-Éces* (efter Watkins 1995:182).
- S. 573: TABELL 4. Exempel på kognater med ursprung i den urindo-europeiska roten **men*.
- S. 630: TABELL 5. Distribution av **sakum**-formeln (efter Melnikova 2010).
- S. 871: TABELL 6. Bruket av **ṛ**-runan i Rökinskriften.

DEL 1: Utgångsläge

1. Bakgrund och förutsättningar

Rökstenen har stått under forskares uppsikt i flera hundra år. Den forskning den utsatts för har därför varit av olika slag och halt. Även bland många icke-specialister är Rökstenen välbekant. Inte minst är det så i närområdet kring Röks kyrka i Östergötland, där den har en näst intill mytisk status. Sedan den börjat användas medvetet i turismfrämjande syfte, och sedan dessutom hembygds- och historieintresset återigen intensifierats, har den också rönt en mer allmän uppmärksamhet.

Länge var det endast framsidan som var synlig, och texten blev inte föremål för någon direkt analys. Det var mest stenens monumentala framtoning som imponerade. Intrycket förstärktes av att även den stora del av hela stenen som nu är under jord var synlig, så länge stenen liggande med framsidan som enda synlig del var inmurad i kyrkans nederparti, dessförinnan i foten till en gammal förvaringsbod. Att Rökstenen är ristad på alla de fem sidor som en gång stått ovan jord, framgick inte förrän stenen i mitten på 1800-talet togs ut ur den medeltida magasin grund som den då varit inlagd i. Någon systematisk granskning av hela stenen hade följaktligen aldrig tidigare företagits.

Mycket av det tänkande kring Rökstenen som utvecklats framför allt under de senaste 150 åren är nu hjälplöst föråldrat. Detta hindrar inte att förlegade idéer återkommer i olika sammanhang, även i fackkretsar. Vad dessa kretsar skall anses omfatta är en bedömningsfråga. Centrala är givetvis runologerna. Dessa brukar hävda att runologin är en tvärvetenskaplig verksamhet med inslag av universitetsämnen som nordiska språk (språkvetenskap), historia, arkeologi, litteraturvetenskap, konstvetenskap och religionsvetenskap, men också speciella discipliner som mineralogi och annat. Till »annat» hör då exempelvis förståelse för de praktiska förutsättningar som gäller vid en runstens tillkomst, i första hand själva stenhuggeriet. Språkvetenskapen har dock naturligt bildat basen för tolkningsarbetet.

Genom sin gäckande natur har Rökstenen tilldragit sig intresse från företrädare för många olika vetenskapsgrenar och verksamheter. Många som haft sin specialisering huvudsakligen förlagd till andra områden än

runologi har inte kunnat freda sig mot Rökstenens dragningskraft. Detta har lett till att de känt sig kallade att framföra sin mening, på växlande grunder. Inte minst har sådana drifter gjort sig gällande under senare tid. Resultatet har då i många fall också blivit utställt till beskådande på nätet.

Trots att forskningen normalt går framåt, kan man i fråga om Rökstenen vilja hävda att förvirringen nu är större än någonsin. Det finns två skäl till sakernas tillstånd. Det ena är naturligtvis just att det idag är enklare än någonsin att ge sig in i debatten, även utan några egentliga kvalifikationer och utan några effektiva spärrar i form av kritiska tidskriftsredaktörer och förläggare. Vid januaris ingång 2020 får man mer än 63 000 träffar på Google om man söker på »Rökstenen». Åtskilliga av dessa gäller bloggar och olika diskussionsfora, där den som vill kan ge sig in i ett oavbrutet pågående menings- och informationsutbyte. Det andra skälet är att inte heller de närmast ansvariga — nordister, runologer, filologer, språkforskare eller vad man vill kalla dem som rimligen är specialister — har kunnat erbjuda en övertygande tolkning som ger fullständig mening och som både fackfolk och andra därför kan enas om som åtminstone sannolik.

När specialister säger sådant som »Längre kan man inte komma», »Vad orden betyder är klart, men sammanhanget går inte att begripa», »Den verkliga innebörden kommer vi troligen aldrig att kunna fånga» och så vidare i samma stil, är detta en ståndpunkt som professionella forskare principiellt kan leva med. Det är retfullt att inte nå full förståelse när man sysselsatt sig intensivt med något, men inom vetenskapen avhåller man sig i det längsta från att spekulera. Hellre än att sprida dåligt underbyggda gissningar konstaterar man att kunskapsläget är sådant att inga slutgiltiga svar kan lämnas för tillfället, kanske aldrig. Det ligger inget skamligt i det. För forskare är det viktigt att kunna hålla sig i skinnet och acceptera fakta.

De som inte är specialister har i allmänhet svårare att gilla läget när det inte tilltalar dem. Detta gäller inte minst den stora allmänheten, vars intresse för frågan givetvis är helt legitimt. Men detsamma är giltigt för specialister på andra områden, som i kraft av sin egen huvudsakliga expertis kan tycka sig angående Rökstenen ha funnit uppslag eller mönster som eventuellt kan ha förbisetts tidigare. Vad dessa forskare då gör är i allmänhet att de utgår från någon plattform som tycks ha vunnit ganska allmän sanktion för att därifrån utveckla sina särskilda tankar.

En sådan startpunkt har språkforskarna etablerat för Rökstenens del. Ett slags standarduppfattning om läsning och ordagrann betydelse är etablerad sedan slutet av 1950-talet, då en viktig liten bok utkom av

trycket. Med små successiva förändringar har den uppfattning som presenteras i den lett fram till den rådande standardversion som man idag möter i uppslagsverk och handböcker, i broschyrer och på informations-skyltar. Den har med andra ord fått status av att vara rådande sanning. Den redovisar läget »så långt man kan komma».

När sådana signaler utgår från språkforskarna själva, kan man inte klaga över att andra kreativa tänkare ger sig in i leken. Det är också förklarligt när dessa gör sig skyldiga till tankefelet att man skall kunna komma vidare med andra medel, om man bara inte hävdar något som direkt strider mot den etablerade språkvetenskapliga ståndpunkten. Men man finner sällan någon bättre väg till det uppsatta målet, om man från början står på fel ställe. Detta kan ingen annan förväntas göra något åt — i fallet Rökstenen är det språkvetarnas sak att röja upp i de språkliga förutsättningarna. Om språkvetenskapen abdikerar från sin uppgift, finns det ingen chans att Rökstensens gåta (eller gåtor) någonsin skall lösas.

Enligt min uppfattning är det där vi är för närvarande. Det föreligger en sammanhållen tolkning av Rökstenen (i några olika versioner), som alla tycker är underlig, men den har så mycket av officiell sanktion som något kan få i vetenskapliga sammanhang (jfr E. Andersson 2002). Det är i denna tolkning de flesta som vill yttra sig tar avstamp, naturligt nog. Alla som inte är språkforskare anser sig ha ryggen fri — de har tagit all vederbörlig hänsyn till vad sakkunskapen har att säga. Därefter är det fritt fram för fräscha idéer.

Språkvetarna själva gör egentligen likadant. Eventuellt putsar man en aning på den officiella tolkningen — man »förhåller sig till den» och anlägger en till synes kritisk attityd. Vanligen inskränks »nya» tolkningar till att man väljer bland redan föreslagna alternativa lösningar på olika punkter och kombinerar dem till nya helheter. Justeringarna blir på så vis ganska marginella och påverkar sällan det grundläggande budskap som inskriften på Rökstenen verkar framföra. Ibland återgår man — i stort eller smått — till någon tidigare ståndpunkt som utmönstrats i och med att standarduppfattningen har satt sig. Skillnaden mellan språkforskarna och övriga är i bästa fall att de förstnämnda på något plan är medvetna om det otillfredsställande i situationen. Men i praktiken skruvar de på sig lätt generat och gör som alla andra: inordnar sig under standardlösningen.

Den yttersta orsaken till detta olyckliga tillstånd ligger i det faktum att Rökstenen erbjuder problemställningar av ovanligt hög komplexitetsgrad. Språkforskare hade givetvis gärna lagt fram bättre lösningar om några sådana hade anmält sig på ett naturligt sätt. Men även de flesta språkspécialister närmar sig den ovanligt svårknäckta runstenen från

Rök med otillräckligt slipade verktyg. När man redan på grundnivån i sina universitetsstudier kommer i kontakt med ämnets kanske mest förbryllande gåta och får höra att vi har nått så långt man kan komma i riktning mot en tolkning, blir det också lätt så att man genom hela karriären hellre väljer andra arbetsuppgifter.

Det finns inom universitetsämnet nordiska språk — och givetvis inte bara där — en stark yrkestradition med djupa rötter. Den förkunnar att man skall vara försiktig och inte hävda mer än det finns fog för. Detta kan förvisso låta som en dygd, men om attityden överdrivs och ingen vågar sig ut på öppet vatten finns det en risk för stagnation. Möjligen är det något sådant som hänt med Rökstensdebatten, och så har den i stället blivit ett eldorado för andra än de språkligt mest sakkunniga. När de sistnämnda någon gång yttrar sig, ger de oftast uttryck för sin skepsis, och så grundmuras en uppfattning att det gäller att ta saken i egna händer, eftersom språketarna aldrig ger några besked.

I slutändan gör alltså alla likadant, språkforskare som andra forskare och amatörer: de utgår från den officiella tolkningen. De accepterar testen att det inte går att komma längre, vilket kan verka plausibelt med tanke på hur lite som hänt i fråga om det språkliga nytänkandet kring Rökstenen sedan 1950-talet (tills nyligen). Den rådande situationen bekräftar sig själv. Den lilla boken från 1958 som nämndes, Elias Wesséns *Runstenen vid Röks kyrka*, har dessvärre fått en förlamande effekt som skulle ha gjort Wessén olycklig om han hade vetat hur utvecklingen skulle bli. Han menade själv att debatten kring Rökstenen på hans tid hade gått i stå och att språkforskarna hade fallerat. Det var den saken han i första hand ville hjälpa upp med sitt bidrag. Effekten blev som sagt snarast den motsatta.

För ett tjugotal år sedan fick författaren till denna bok (i det följande stundom kallad »jag») i uppdrag av Svenska Akademien att utarbeta en ny svensk språkhistoria i det större formatet. I uppdraget ingick att denna nya språkhistoria skulle ge en uppdaterad beskrivning av svenska språkets öden under hela perioden från forntiden fram till våra dagar. Därvid skulle hänsyn givetvis tas till de omvärderingar och nya uppfattningar som framkommit genom det senaste halvseklets explosionsartade utveckling inom språkvetenskapen. Men den nya syntes som i bästa fall skulle resultera fick också gärna innehålla okonventionella och till och med lätt utmanande drag. Inte minst kunde svaga punkter i den nu rådande beskrivningen med fördel utpekas. Detta var otvivelaktigt en grannlaga uppgift.

För den som står med åliggandet att teckna svenska språkets historia från äldsta tider och framåt finns det ingen väg förbi Rökstenen. Dess

inskrift erbjuder den i särklass längsta texten på något slags svenska från tiden före senare delen av 1200-talet. Den utgör i sanning »ett ovärderligt dokument från en skriftfattig tid», som det står i *Nationalencyklopedin* (s.v. *Rökstenen*). Eftersom jag är en av alla dessa språkforskare som länge undrat över Rökstenens gåtfullhet, föreföll det vara ett utmärkt tillfälle att än en gång gå i närkamp med denna text utan att behöva känna att man förhävde sig. Det fanns ju ett uppdrag att repliera på.

Själv har jag aldrig betraktat mig som runolog, och det har ingen annan heller. Men med språkhistoria har jag varit sysselsatt under hela mitt yrkesverksamma liv, och jag anser mig vid det här laget ha ansenlig kunskap om de nordiska fornspråken och deras texthistoria. Till detta kommer en omständighet som kanske är svår att åberopa på något vetenskapligt sätt, men som rimligen kan ha viss betydelse. Genom det täta och intensiva förhållande till isländskan som livet skänkt mig tror jag mig ha fått om inte den inföddes säkra behärskning av språket i fråga så åtminstone en viss förmåga att intuitivt göra bedömningar om ett levande språkssystem som i många avseenden står betydligt närmare det vikingatida svenska än något annat nutida språk gör, inklusive dagens svenska. Härigenom har jag helt enkelt fått en viss känsla för vad som är välformat på vikingatidens språk — och, omvänt, vad som torde vara omöjligt.

Jag menar naturligtvis inte att den nutida isländskan sammanfaller med den vikingatida svenskan (om man kan tala om ett sådant språkstadium), men de båda språkssystemen står varandra strukturellt så nära att man sannolikt har säkrare intuitioner om runsvenska om man är väl hemma i isländska än om man inte är det. God förtrogenhet med den forna västnordiskan och inte minst svenska medeltidstexter är givetvis också en viktig tillgång. Solid kunskap är en förutsättning för all god forskning, men intuitionens betydelse skall inte för den skull underskattas. Hur objektivt och metodologiskt oklanderligt man än försöker förhålla sig till en forskningsuppgift, är det ofrånkomligt inom ett hermeneutiskt dominerat forskningsfält att idéer ofta infinner sig just genom fruktbara intuitioner.

Om det tycks finnas en motsättning här, är den skenbar. Det är välkänt att användbara associationer oftast föds ur gedigen kunskap och hårt arbete. Jag vill därför gärna understryka att mitt intresse för Rökstenen är så gott som livslångt. När jag började studera nordiska språk i mitten på 1960-talet, stod den då nyutgivna handboken *Runinskrifter i Sverige* (1 uppl. 1963) på kurslistan. Författare var Sven B.F. Jansson, chef för Runverket och efterträdare till Elias Wessén. Med obetydliga variationer spred han sin företrädares uppfattning om Rökstenen över

världen (Janssons bok översattes så småningom till engelska). Wesséns tidigare nämnda häfte hade utkommit några år tidigare.

Som tjugoårig nybörjare hade jag självfallet inga egna bidrag att lämna, men jag minns att jag redan från början fattade misstankar mot Wesséns tolkning (i Janssons förmedling), särskilt på några punkter. Eftersom jag var seriöst intresserad, försökte jag begripa även detaljerna, och det fanns flera passager i tolkningen som inte var förenliga med en del annat jag nyss fått lära mig. När jag trettiofem år senare satte mig för att skriva språkhistoria för Svenska Akademien, kvarstod egentligen samma problem oförändrade. Mycket klokt hade sagts om Rökstenen under mellantiden, men inget som i grunden ändrade förutsättningarna för en fullständigare förståelse.

Den allmänt omfattade synen på Rökstenen klargjordes i en ganska fullig folder utgiven år 1991 av Riksantikvarieämbetet (ny uppl. 2003). Författare var Runverkets dåvarande chef Helmer Gustavson, som varit Elias Wesséns lärjunge vid Stockholms universitet och efterträtt Sven B.F. Jansson vid Runverket. Några år senare (1995) utkom artikeln om Rökstenen i *Nationalencyklopedins* del 16. För den välskrivna framställningen stod en av landets ledande runologer, Lena Peterson, professor i nordiska språk vid Uppsala universitet.

Det hade alltså utveckplats ett slags standarduppfattning om Rökstenen, och denna hade så långt något sådant är möjligt fått officiell sanktion. Ibland får man finna sig i att tillräcklig kunskap saknas och att man inte kan komma längre förrän den samlade vetenskapen tagit ett nytt avgörande steg eller nya fakta i målet framkommit. Att det skulle behöva vara så med en språklig text är det svårare att acceptera, i synnerhet om den är avfattad i en välkänd skriftform och av expertisen anses vara klarlagd till sin lydelse. När man då ändå inte begriper något, måste felet ligga i tänkandet kring denna text, inte i texten själv. Var det verkligen så som det sades att man hade kommit så långt som det rimligen går att komma?

Eftersom jag sedan första genomläsningen av Sven B.F. Janssons bok hade varit fascinerad av Rökstenen, hade jag redan gjort åtskilliga besök vid stenen och med växlande noggrannhet analyserat texten på plats, ibland i mörker — med släpljus. Under årens lopp hade jag också identifierat några särskilt svaga punkter i tolkningen — de flesta av dem redan påpekade i facklitteraturen — och dragit en del preliminära slutsatser. Jag bestämde mig av dessa skäl för att i »min» språkhistoria inte bara återge standardversionen av Rökstensproblematiken utan också försöka lämna mitt eget (alternativa) bidrag.

Detta tyckte jag mig ha skyldighet att göra redan med tanke på uppdragets formulering (såsom det vagt antytts ovan). Dessutom kände jag ett visst ansvar som yngre kollega till Wessén, särskilt som jag bland annat några år i början av 1980-talet hade suttit på hans professorsstol vid Stockholms universitet. Jag hade också hunnit bli klart senior nordist och kunde således känna mig träffad av Wesséns uppmaning till språkvetarna att genomföra en förnyad attack mot Rökstenen.

Man kan inte begära att någon yngre forskare skall riskera sin karriär på ett försök att omtolka Rökstenen, ett försök som kanske skulle visa sig tämligen misslyckat och förfölja vederbörande under hela yrkeslivet. Det är ju faktiskt en formidabel uppgift. Av en snabbt åldrande professor med en rikligt framgångsrik karriär praktiskt taget bakom sig kan man däremot begära det mod som krävs för att ta upp kampen med etablissemangen.

Därför bedrev jag under en lång följd av år — visserligen vid sidan av andra åligganden men ändå ganska intensivt — systematiska studier av Rökstenen, på plats och i min kammare. Vid det här laget drar jag mig inte för att beteckna mig själv som antagligen en av en mycket begränsad skara verkliga specialister på just denna runsten. Till skillnad från de flesta andra har jag ifrågasatt allt — bokstavligen allt, in i minsta detalj — som står ristat på den. Jag vet inte om detta uppfattas som skryt, eller kanske dumdristighet, men jag vet att det är sant. Den slutsats jag drar efter denna granskning är i sin mest grundläggande form mycket enkel: talet om att vi har kommit så långt det går att komma är betydligt överdrivet.

Detta är egentligen det viktigaste budskapet jag har att överbringa. Bara för att forskningen kört fast kan man aldrig säga att det inte går att komma längre. När det gäller Rökstenen inriktade jag mig till att börja med på de punkter där jag särskilt tyckte att den gällande tolkningen verkade orimlig. I några seminarier vid Göteborgs universitet och i föreläsningar vid universiteten i Oslo, Lund och Uppsala ventilerade jag under några år efter millennieskiftet mina preliminära idéer. I några fall har specialstudier lett till uppsatser som publicerats i olika sammanhang (se under Ralph i litteraturlistan).

I samband med dessa olika framträdanden har jag kunnat göra iakttagelser av vetenskapssociologisk natur, som har varit synnerligen intressanta i sig. Alla reflexioner av sådan art får anstå, men det har framgått klart att forskarsamhället kräver en fullständig redovisning av vad en omvärdering av standardsynen leder till. Att punktvis erbjuda alternativa tolkningar är inte tillräckligt, även om den lösning som hävdas är i

bättre överensstämmelse med vad man vet om det samtida språket än vad den etablerade meningen om inskriften är — på punkt efter punkt.

Av utmanaren krävs det betydligt mer än av dem som försvarar det rådande. Inga lösa trådar tolereras, inte ens om avsikten är att knyta ihop dem senare, och inte ens när traditionen trasslat in sig ordentligt i vad som får betraktas som en riktig härva. Framför allt fordras det att en ny tolkning erbjuder en sammanhängande helhetsbild. En sådan anser jag mig sedan en tid tillbaka ha kunnat skissera. Medvetet har jag trots detta ändå i det längsta dröjt med att publicera min omtolkning i fullständigt skick, främst för att inte försena arbetet med det språkhistoriska verket, som ändå dragit ut på tiden olyckligt länge. När jag nu trots allt överlämnar mitt tvåbandsverk om Rökstenen till offentligheten, är det under trycket av den senaste tidens utveckling.

Sedan jag under sent 1990-tal på allvar började arbeta målmedvetet med Rökstenen, har intresset för denna gått spikrakt uppåt. Om jag i någon mån bidragit till detta (vilket inte är uteslutet), gläder det mig. Av ganska täta referenser i olika publicerade skrifter (t.ex. Harrison 2009, Lönnroth i flera sammanhang, Harris 2015, Holmberg [2015] 2016 osv.; jfr även Lena Petersons reviderade version av Rökstensartikeln i *Nationalencyklopedin* på nätet) märks att mina hittills något halvkvädna visor nynnas lite här och var. Det är då inte försvarbart att de fortsättningsvis skall återklinga bara genom andras klangbottnar. Saken har nått en punkt där jag måste gå i svaromål i vissa fall, men framför allt behöver jag på ett substantiellt sätt bidra till den diskussion jag eventuellt varit med om att intensifiera. Tiden är mer än mogen för att min sammanhängande helhetstolkning nu läggs fram.

Själv har jag givetvis ingen som helst ambition att allt jag säger skall bli bestående. Jag vill bara i Elias Wesséns efterföljd mana till förnyad granskning. Igen och igen. Dessbättre finns det inget som tyder på att mitt bidrag skall fungera som den munkavle Wesséns eget blev. Äntligen hörs det så många stämmor i Rökstenskören att alla andra knappast kommer att tystna för att någon tar egen ton. Dessa olika stämmor ljuder inte alltid harmoniskt med varandra, men tillsammans bryter de på sikt ner den kompakta mur som kommit att resas kring standardtolkningen av Rökstens text. Det är bra. Rökstenen själv skall till varje pris bevaras från åverkan, men i bildlig mening är det nästan alltid av godo när droppen urholkar stenen.

Min uppfattning om Rökstenen redovisas i den utredning som här följer droppvis. I den tryckta *Nationalencyklopedin* (del 16, 1995) kan man i artikeln om Rökstenen läsa följande (olika reviderade versioner har följt i elektroniska NE-upplagor):

Rökstenen, runsten från första hälften av 800-talet med över 750 runor, den längsta runinskrift som är känd. Dess ursprungliga placering är inte bekant, men troligen har den rests inte långt från sin nuvarande plats, vid kyrkan i Röks socken, Östergötland. Den mäktiga stenen, två och en halv meter hög ovan jord, har sannolikt gett upphov till namnet på kyrkan och socknen (se ►Rök). Stenen är täckt med runor på alla sidor, även på ovasidan. Huvuddelen av inskriften är ristad med kortkvistrunor, s.k. Rökrunor. Därjämte förekommer flera olika slags lönnskrift: runor ur den äldre futharken (av vilka några har särskilt utsmyckade former), förskjutningschiffer och kvistrunor (se ►lönnrunor).

Om runornas läsning och de enskilda ordens tolkning råder enighet (med undantag för detaljer), men textens sammanhang och inskriftens syfte är alltså föremål för diskussion. Inledningen anger klart att stenen är ett minnesmärke: »Efter Vamod står dessa runor, och Varin ristade, fadern, efter en död(smärkt) son.» Därefter följer, som det förefaller, ett flertal anspelningar på nu försvunna hjältesagor och myter: om två stridsbyten som togs tolv gånger, om någon som miste livet hos ►reidgoterna för nio släktled sedan, om ett slagfält där tjugio konungar ligger, om fyra brödragrunder där inom varje grupp alla fem bröderna hade samma namn, osv. Mot slutet av texten nämns troligen guden Tor (i lönnskrift). Inskriftens mittparti består av en strof i fornyrdslag: »Då rådde Tjodrik / den djärve, / sjökrigarnas hövding, / över Reidhavets strand. / Nu sitter han rustad / på sin gotiska häst / med sköld över axeln, / den främste av Märingar.» Tjodrik anses åsyfta den ostrogotiske härskaren Theoderik den store, av vilken det på 800-talet i frankerrikets huvudstad Aachen fanns en ryttarstaty i brons.

Trots det svåråtkomliga innehållet i texten utgör Rökstenen ett ovärderligt dokument från en skriftfattig tid. Dess närmaste paralleller är samtida gotländska bildstenar med deras myller av bilder som framställer myter, sägner och kanske riter. Rökstenen har varit känd för forskningen sedan 1600-talet, och litteraturen omkring den är omfattande.

LeP

Litt.: Helmer Gustavson, *Rökstenen* (1991); E. Wessén, *Runstenen vid Röks kyrka* (1958); E. Wessén, »Rök, ett fornminne och ett ortnamn», *Fornvännen* 1975 (med utförlig bibliografi).

Denna artikel representerar, som sig bör, den allmänna uppfattningen bland sakkunniga. Det är också denna kunskap som var och en som vet något om Rökstenen delar (bl.a. eftersom det är den som konsekvent förmedlas i olika sammanhang, t.ex. sammanfattande verk som *Nationalencyklopedin*).

Lena Petersons artikel är således en alldeles utomordentligt lämplig utgångspunkt för det fortsatta resonemanget. Det är särskilt några vid det första påseendet okontroversiella formuleringar i den citerade texten som det finns anledning att begrunda. Dit hör dessa:

- (1) »Om runornas läsning och de enskilda ordens tolkning råder enighet (med undantag för detaljer)»;
- (2) »textens sammanhang och inskriftens syfte är alltså föremål för diskussion»;
- (3) »anspelningar på nu försvunna hjältesagor och myter»;
- (4) »Trots det svåråtkomliga innehållet i texten utgör Rökstenen ett ovärderligt dokument från en skriftfattig tid.»

Härav skall man tydligen dra slutsatsen att (1) de sakkunniga anser att teckensträngen är riktigt läst (dvs. runorna är entydigt uppfattade och identifierade) och korrekt uppdelad i ord; förbehållet inom parentes håller öppet för smärre framtida korrigeringar. Däremot (2) är textens djupare betydelse hölj i dunkel. Man anser sig dock (3) kunna urskilja anspelningar på sådant som varit känt för samtiden (men är bortglömt nu, med andra ord: som är hopplöst att bedöma). Slutligen (4) är texten trots den osäkerhet som fortfarande råder en viktig källa till kunskap om olika aspekter av tillkomsttidens verklighet, inklusive språket. Man karikerar inte särskilt mycket om man sammanfattar situationen sålunda: alla vet vad som står på Rökstenen, men ingen förstår något.

Vill man formulera samma sak mindre brutalt, kan man uttrycka sig som den norske runologen Ottar Grønvik. Han har ägnat Rökstenen en särskild monografi (Grønvik 2003); citatet är dock hämtat från en tidigare uppsats av Grønvik (1983:102):

Men til tross for denne store forskningsinnsats, og til tross for at store deler av innskriften synes språklig klar, må den fremdeles regnes som utolket; for det er fremdeles uklart hvorfor den er skrevet og hva som er dens egentlige budskap.

Det är uppenbart att Grønvik har rätt — det som är oklart för alla kan inte anses vara tillfredsställande tolkat.

Hur skall man då förhålla sig till Rökstenen. Den brittiske nordisten Michael Barnes — för att citera en av dem som därefter yttrat sig i frågan — visar en sträng men något defaitistisk inställning (2007:120; även Barnes skriver på norska):

Når de forskjellige tolkningene slår hverandre i hjel slik, er det nærliggende å konkludere med at vi ikke vet hva hensikten med å reise steinen og hugge innskriften har vært. Og det er faktisk lite sannsynlig at vi en dag vil få en åpenbaring – en ny tolkning som rydder vekk all tvil og som fremstår som den opplagte løsningen på problemet.

Barnes drivs väl till dessa formuleringar av sitt i fackkretsar välkända förakt för grundlösa spekulationer. Denna skeptiska inställning hedrar honom naturligtvis. Men det finns andra möjligheter än att invänta plötsliga uppenbarelser. Sådana infinner sig sällan, det har Barnes rätt i. Men att en text som alla anser ha etablerats enligt konstens alla regler hålls för att vara obegriplig är för en filolog under alla omständigheter mycket otillfredsställande.

Ibland får man som sagt finna sig i att kunskap saknas och att man inte kan räkna med att nå full förståelse förrän den samlade vetenskapen tagit ett nytt avgörande steg (som inte är riktigt detsamma som att »vi en dag vil få en åpenbaring»). Att en språklig källa skall vara av det slaget är emellertid mindre troligt. Särskilt gäller detta en text som är skriven enligt ett känt skriftsystem och som alla anser vara klarlagd till sin lydelse. En text bör ju betyda något — annars skulle den knappast finnas till. Man vill därför gärna tro att ett tillräckligt initierat och noggrant språkligt studium skall kunna bringa bättre klarhet i situationen.

Litteraturforskaren Lars Lönnroth intar en annan hållning än Barnes. På 1970-talet publicerade Lönnroth i facktidskriften *Arkiv för nordisk filologi* en omfattande studie över Rökstenen (Lönnroth 1977). Han utgick vad den språkliga analysen beträffar huvudsakligen från Wesséns behandling av Rökstenen från 1958, så när som på några smärre egna tillägg, som får sägas vara förfelade, då de är språkligt antingen osannolika eller omöjliga. Lönnroths huvudsakliga poäng är emellertid inte de språkliga nytolkningarna (även om han åter drar fram några gamla förslag, framför allt presenterade av Sophus Bugge 1878–1910, som lagts på hyllan efter Wesséns och andra efterföljande forskares uppröjande insatser).

Lönnroth söker främst vad han räknar som den överordnade strukturen i texten. I några senare sammanhang har han återkommit till frågan och i stort sett upprepat sina tidigare argument (t.ex. i Lönnroth 2011, 2017 och i andra skriftliga sammanhang än de just angivna samt i flera muntliga). Han går således motsatt väg jämfört med Barnes, sätter sig över de språkliga svårigheterna och menar sig kunna finna en struktur i den text som andra anser visserligen vara läst men vars innehåll inte klarlagts. Och strukturen tycker Lönnroth är det viktigaste, eftersom den tillhandahåller nyckeln till förståelse på ett djupare plan än vad den bokstavliga översättningen eventuellt skulle kunna erbjuda. Lönnroth låter sig inte hämmas av språkliga detaljer.

Gun Widmark närmade sig i flera artiklar Rökstenen, även hon utan att egentligen ifrågasätta gällande läsningar och tolkningar, trots att hon var språkforskare av facket (se Widmark [1992]1993, 1997 och 2001).

Hennes huvudsyfte var enligt egen uppgift att skapa större förståelse kring den sociokulturella situationen vid Rökstenen tillkommit. Hon åstadkom ett slags tolkning av den icke-språkliga kontexten men utgick strängt taget även hon från texten sådan den uppfattats av tidigare kommentatorer, framför allt av Wessén och hans efterföljare (låt vara att hon på några punkter föredrog andra alternativ än dem Wessén förde fram).

I en populärvetenskaplig framställning över vikingatidens språk ägnade runologen Rune Palm (2004:25–39) ett kapitel åt Rökstenens lydelse. Han använde sig av Wesséns version, med några få avvikelser, precis som den övriga majoriteten. Det intensivaste studiet av Rökstenen har under senare år emellertid bedrivits inom ramen för litteraturforskningen. Lönnroth har redan nämnts. I Sverige har Mats Malm i ett par olika sammanhang och i olika syften närmast sig Rökstenen (Malm 2008, 2010, 2011, 2018). Han följer delvis Harvardprofessorn Joseph Harris, som har publicerat en serie artiklar om Rökinskriften. Dessa har var och en varierande omfattning, men sammantagna bildar de en betydande textmassa (Harris 2006b, 2009a, 2009b, 2010b, 2015, 2017). På det hela taget har han omtolkat hela textens djupare innebörd (förutom att han försökt sig på att läsa den svårt skadade raden på baksidan, något som de flesta språkvetare med självbevarelsedrift brukar ge upp inför). Särskilt på några ställen har han föreslagit omtolkningar, framför allt mot slutet av inskriften.

Harris inställning till Rökstenen är både symptomatisk och belysande. Den är typisk för en majoritet av de forskare som senast tagit itu med Rökinskriften. Så här lyder hans deklaration i ett av de större arbetena om Rökstenen av hans hand (Harris 2006b:45):

The runology and linguistics of the inscription come into my purview only to a very limited extent; I can rely on illustrious predecessors in those areas. My interest in the Rök inscription is literary, and I admit at the outset that I expect to find in the final section a myth I can interpret in the context of the whole.

Vilka »illustrious predecessors» han har i tankarna framgår inte klart, men hela uppsatsen är tillägnad Lars Lönnroth. Denne i sin tur förklarar (i det viktigaste arbetet, Lönnroth 1977) att han i allt väsentligt baserar sin studie på Wesséns språkanalys (1958), men han lutar sig i praktiken också ganska tungt mot Sophus Bugge (1878, [1888] 1893 och 1910), vilket principiellt inte medför någon stark motsättning, då även Wesséns undersökning i mycket vilar på Bugges underlag.

Nyligen har även språkforskare åter sysselsatt sig med Rökstenen. Framför allt Per Holmberg ([2015] 2016) har med rätta hyllats för ny-

tänkande. Han närmar sig Rökstenens text med utgångspunkt i moderna textteoretiska överväganden i kombination med punktvis ifrågasättande av den hävdvunna uppfattningen om innehållet. I det stora hela följer han dock standardversionen, även om han föreslår en annan läsordning mellan vissa partier och tillför nya moment i den språkliga tolkningen. Han håller också möjligheten öppen att en del av de idéer som jag själv framfört i olika sammanhang kan vara befogade (t.ex. Holmberg [2015] 2016:89). Min egen inställning redovisas utförligt i det följande.

Genom åren är det många som lämnat mer begränsade bidrag. De kan inte alla uppmärksammas här. Utmärkande för samtliga dessa bidragslämnare är att de knappast ifrågasatt något i den etablerade språkliga standarduppfattningen (i viss mån med undantag av Holmberg). Ty till en officiell sanning har Wesséns nu mer än halvsekelgamla försök till tolkning utvecklats. Det var knappast något som Wessén själv förutsåg och absolut inte önskade. Redan några år efter den första lanseringen (1958) togs hans tolkning som sagt upp i ganska oförändrad form i Sven B.F. Janssons handbok *Runinskrifterna i Sverige* (1963). Slutgiltigt knäsat blev den i och med Riksantikvarieämbetets häfte *Rökstenen*, som utkom 1991 och hade Runverkets chef Helmer Gustavson som författare. Sedan den vunnit insteg i uppslagsverken är utvecklingen fullbordad. Från boksidor och datorskärmar utgår alltså meddelanden om att vi kommit så långt någon kan begära. Men ställda inför verkligheten — i form av själva Rökstenens skrovliga stenytta och dess mystifierande inskrift — har vi ingen större glädje av detta, eftersom vår förståelse inte ökat härigenom.

* * *

Hur skall man då bete sig för att komma vidare, om man inte vill acceptera den allmänna uppgivenhet som tycks ha spritt sig bland åtminstone språkforskarna (som bäst inser svårigheterna)? Klart är att det är tämligen lönlöst att bara fortsätta i gamla hjulspår och hoppas på att man skall hitta något som ingen tänkt på tidigare. Efter allt det arbete som nedlagts torde detta vara utsiktslöst. Alltså behövs det snarare ett kvalitativt språng, en ny mer fruktbar infallsvinkel. En sådan anser jag mig ha funnit, inte genom en uppenbarelse utan snarare genom idogt arbete och givetvis med inspiration av vad som tidigare presterats.

När detta skrivs har Holmbergs pågående projekt ännu inte avslutats och kan därför inte rätt värderas, men av allt att döma försöker han (enligt egna uppgifter i personliga samtal) just finna nya infallsvinklar. Fruktbara sådana är en förutsättning om vi någonsin skall nå fram till en

realistisk syn på Rökstenens runinskrift. Det har även varit min utgångspunkt, och den har lett mitt arbete under de senaste två decennierna.

Den alternativa lösning som möjliggörs genom de grepp jag valt är ämnet för resten av denna bok. Innan vi går in på tolkningen specifikt finns det emellertid anledning att göra två tillbakablickar. För det första behöver man repetera den traditionella uppfattningen om Rökstenens text i den form den presenterats av Wessén (och med små finjusteringar åter lanserats av Riksantikvarieämbetet) för att skapa stabila referenspunkter för det fortsatta resonemanget. Denna summering erbjuds i kapitel 3. Det är trots allt Wesséns uppfattning som tills vidare bildar ryggraden i all forskning kring Rökstenen — till den måste man förhålla sig. För det andra skall de viktigaste huvudspåren i den tidigare forskningen redovisas (kapitel 4). Allra först kommer dock själva stenen och tecknens placering på den att beskrivas (kapitel 2). Textens lydelse är naturligtvis i högsta grad beroende av exempelvis läsordningen. Den kan emellertid knappast i varje detalj fastställas utan att den relateras till en innehållslig analys, så ytterst hänger allt ihop (vilket innebär ett metodologiskt problem i sig.).

Dessa fyra kapitel bildar bokens första del av sammanlagt fyra. I den andra delen (kapitel 5–9) vidtar den kritiska granskningen, i den tredje (kapitel 10–15) framläggs en alternativ syn, som i många avseenden bryter helt med traditionen. Därmed är också första volymen fullbordad. Man kan säga att den framför mitt angelägnaste ärende: att från språkvetenskapliga utgångspunkter kritiskt undersöka den rådande majoritetsuppfattningen och dissekera texten i syfte att nå fram till en ny läsning och tolkning, som till skillnad från den nu gällande håller måttet vid en strikt språkvetenskaplig minutiös granskning.

De flesta Rökstensstudier under senare decennier har koncentrerat sig på runinskriftens kringliggande ram, det som man vanligen har refererat till som den socio-kulturella kontexten. Efter min första volym, som huvudsakligen ägnas åt rent språkvetenskaplig analys, tar den avslutande fjärde delen (kapitel 16–22) upp frågor som följer av omorienteringen. Den bildar således en egen andra volym. Om resonemanget i den första i allt väsentligt är strikt språkvetenskapligt-filologiskt, krävs vidare utblickar i den andra. Av nödvändighet leder mig dessa omständigheter ut på mindre säker mark. Den andra volymen rymmer därför ett större mått av tänkbara förslag, medan den första framför flera starkt hävdade meningar. Fjärde delen har mest som syfte att illustrera hur det som i min tolkning kan verka förbryllande skulle kunna fogas in i ett begripligt sammanhang och få en plausibel förklaring.

2. Rökstenens och dess inskrifts fysiska egenskaper

Rökstenen är en rejäl stenskiva. Dess hela längd i liggande tillstånd har uppmätts till 3,82 m, varav 1,25 m avses befinna sig under markytan. En tredjedel av stenens höjd måste alltså vara nedsänkt i jorden för att stenen skall stå stabilt. Största bredden uppgår till 1,38 m, den genomsnittliga tjockleken till 0,32 m (för alla sifferuppgifter se Gustavson 1991). Dess egenskaper gör den skivformad, men det är en förhållandevis tjock skiva. Bergarten är en ganska särpräglad rödgrå porfyrisk granit. Med tanke på stenens dimensioner är det sannolikt att råmnet hämtats på något ställe som inte ligger alltför långt borta. Möjligheterna att utvinna så stora stenar är störst söder om Rök. Enligt uppgift förekommer samma stenart som den Rökstenen består av 1,8 km i sydostlig riktning från stenens nuvarande belägenhet. Där finns det enligt uppgift ett övergivet stenbrott vid torpet Eje (Petersson 1981). Huruvida stenen härstammar just därifrån har emellertid veterligen aldrig fastställts.

Stenens utformning inbjuder till funderingar kring hur monumentet tillkommit. Inte minst den rent praktiska hanteringen av den väldiga stenen måste ha varit krävande. Det är därför naturligt att exempelvis läsordningen relaterats till vad man kan sluta sig till om det handgripliga utförandet, huggningen av kantlinjer och runtecken. Även stenens orientering vid appliceringen av inskriften — huruvida den varit liggande och välts runt eller varit rest redan då den försågs med sin text — har väckt diskussion. Denna enorma arbetsinsats väcker djup respekt, och det kan möjligen påverka förståelsen av textens organisation hur man föreställer sig den, men den kommer inte att behandlas här, eftersom särskild expertis skulle krävas.

Till standarduppfattningen om Rökstenen hör en etablerad syn på hur texten löper, var den börjar, fortsätter och avslutas. En framsida utpekas, som naturligt nog innehåller textens början. Detta är den ena bredsidan. Att motsvarande baksida skall bära textens slut är inte lika självklart, eftersom samtliga ovan jord synliga sidor är i stort sett fyllda med runtecken. Härtill kommer att texten på både framsidan och baksidan är arrangerad i (principiellt) vertikala och horisontella rader, huvudsak-

ligen inom huggna kantlinjer. Av de vertikala raderna skall nästan alla läsas nerifrån och uppåt, men det motsatta finner man också prov på. Horisontella rader läses i de flesta fall från vänster till höger, och när motsatsen förekommer är hela texten vänd uppochner, så att den linjära orienteringen även då är vänster–höger, även om stenen måste vridas rätt för läsaren. Slutligen har vissa partier en mycket speciell utformning och rymmer annat än normala runtecken. Detta gäller framför allt ena smalsidan, toppsidan samt den till denna anslutande övre delen av baksidan, men också baksidans nedersta rad samt den längst till vänster.

Under den långa tid som Rökstenen varit känd har det metodologiska medvetandet och omdömet givetvis utvecklats, liksom hela den runologiska forskningsverksamheten och språkvetenskapen i stort. Runskrift är ett bland många skriftsystem, och den som är väl insatt betar sig normalt med en ny runtext som med vilken text som helst: man läser och ser vad där står. En runtext som är mera svårtillgänglig i något avseende, så att det inte bara är att läsa den spontant, dvs. linjärt från textens början till dess slut, kräver ett annat tillvägagångssätt. Då är det viktigt att iaktaga de regler som gäller och bära sig åt på rätt sätt.

För det första måste man hålla isär olika analysnivåer. En fullständig tolkning av en runtext förutsätter att man når förståelse i en rad olika avseenden. Widmark (1993) talar om fyra nivåer:

- (1) Själva runtecknen urskils och identifieras.
- (2) Runsekvensen segmenteras i ord och fraser.
- (3) Texten fastställs, läses och tolkas språkligt.
- (4) Texten sätts in i sin sociokulturella kontext och tolkas på ett djupare plan.

Vart och ett av dessa moment rymmer en egen uppsättning problem att ta ställning till. I det fjärde momentet inbegrips också exempelvis litterära bedömningar. Punkt (3)–(4) gäller för alla former av textfilologi.

2.1. Olika runrader

Runskriften som sådan föreligger i flera olika versioner. Välkänd är skillnaden mellan den 24-typiga s.k. samgermanska runraden (eftersom den återfinns både i Norden och på kontinenten) och den 16-typiga specifikt nordiska. Som varianter till den 24-typiga kan man uppfatta den anglosaxiska, som upptar betydligt fler tecken och är annorlunda utformad även på andra sätt, samt den frisiska. De båda sistnämnda

påträffas dock inte på nordiskt område. En del inskrifter uppvisar vissa övergångsformer, som kunde tyda på en mer eller mindre successiv utveckling från 24-typig till 16-typig runrad. Över huvud taget har somliga forskare hävdat att utvecklingen gått mera gradvis, och att den yngre futharken i högre utsträckning är ett resultat av denna process än en medveten förändring (t.ex. Schulte 2006, 2009).

Mera allmänt kan man säga att det rör sig om inskrifter som huvudsakligen utförts med de äldre runorna men fått vissa tecken utbytt mot sådana som vi snarare associerar med den yngre runraden. I det fallet blir det fråga om ett föregripande av den runrad som skulle komma att etableras först senare. Även det motsatta förekommer: inskrifter med yngre runor kan visa prov på enstaka äldre tecken, som då kan betraktas som kvardröjande ålderdomligheter. Det kan gälla såväl systematiska motsvarigheter som sporadiska förekomster. Michael Barnes har kommit med det viktiga påpekandet att runristarna knappast i sitt praktiska arbete satt och funderade över vilken runrad de skulle använda utan skrev som de hade blivit lärda eller efterhand hade kommit fram till. Strikt systematisering av runraderna och en mera exakt fördelning av alla iakttagna varianter mellan de olika runraderna (i deras olika versioner) hör inte till det spontana användandet av runorna utan till det sekundära reflekterandet kring runorna (se Barnes 2006; Barnes 2010 ifrågasätter en successiv utveckling från en äldre till en yngre runrad).

När det gäller den 16-typiga runraden brukar denna i sin tur differentieras. Framför allt skiljer man mellan de s.k. »normalrunorna», som vanligen uppträder på vikingatidens runstenar. Dessa går också under beteckningar som »långkvistrunor» eller »danska runor». Den sistnämnda benämningen har sin grund i att de flesta påträffade danska runinskrifter från vikingatiden använder denna version av den 16-typiga runraden. En annan 16-typig runrad är den som består av »kortkvistrunor» eller vad man också kallat »svensk-norska» runor eller just »rökrunor» (eftersom dessa används på Rökstenen). Den varierande terminologin är redan den störande och blir inte mer klargörande av att det finns ytterligare en form av 16-typiga runor, nämligen s.k. »stavlösa runor».

Det ligger utanför syftet med denna framställning att här föra terminologiska resonemang på ett allmänt plan. Det räcker att de runtecken som förekommer på Rökstenen behärskas hjälpligt, eftersom dessa används i just den aktuella inskriften nästan helt konsekvent. Typologiskt är det emellertid ganska lätt att urskilja den 24-typiga runradens ursprung i de alfabetiska bokstäver som använts i Medelhavsområdet under antiken, även om varje enskild runa inte entydigt kan förknippas med en speciell bokstav i ett givet alfabetiskt system. Olika idéer om

Det är också naturligt att försöka spåra en typologisk utvecklingsgång från den 24-typiga runraden till normalrunorna. Man kan se processen helt enkelt som en reduktion av den grafiska utformningen hos tecknen i den 24-typiga runraden, samtidigt som principerna för korrelationen mellan språkljud och skriftligt tecken (ortografi) rubbas (liksom i viss mån den inbördes ordningen mellan tecknen i runraden). I typologiskt hänseende verkar kortkvistrunorna i sin tur vara en vidareutveckling från normalrunorna, huvudsakligen genom en modifiering av bistavarna (se BILD 1). Vidare har de stavlösa skilts från kortkvistrunorna genom att i stort sett huvudstavarna avlägsnats. På så vis har ett slags steno-grafiskrift uppstått. De stavlösa runorna förekommer inte på Rökstenen.

f u p ã r k   h n i a s   t b m l R

Problemet med denna till synes logiska ordning är bara att någorlunda väl daterbara fynd pekar i en delvis avvikande riktning. Så hör inskrifter med kortkvistrunor till de tidigast påträffade (av den 16-typiga sorten), vilket ju skulle strida mot den typologiska utvecklingslinje som just teknades. När det gäller en del andra fenomen förknippade med runskrift har regionala omständigheter visat sig ha minst lika stor betydelse som kronologiska i fråga om val mellan olika varianter (se Palm 1992). Vilka mekanismer som här egentligen varit i verksamhet är fortfarande inte helt utrett men kommer inte heller att beröras vidare här, eftersom dessa frågor knappast påverkar uppfattningarna kring Rökstenen.

De runor som huvudsakligen förekommer på Rökstenen är alltså de kortkvistiga, som i svensk tradition ibland kallas just rökrunor (även svensk-norska runor; se strax ovan). Användningen av denna runvariant hör till det som brukar anges som ett ålderdomligt drag hos Rökstenens text (trots de typologiska resonemang som också förts enligt ovanstående redogörelse).

Mycket diskussion har ägnats runmagi, inte minst i samband med just Rökinskriften. Det är välkänt att skriftsystem i många kulturer har haft funktioner utöver den rent språkliga, nämligen att koda människans normalt talade språk i en skriftlig form. Detta gäller särskilt i äldre tid, när skriften fortfarande var en exklusiv kunskap som vårdades av särskilt invigda utövare. Samhällen med begynnande skriftlighet främjar en situation som innebär att skrift omges med en viss mystik (se vidare avsnitt 21.3.1). Det är omvittnat att skriftlösa folk som först konfronteras med skrift förundras över att språkliga meddelanden kan utläsas av tecken nedskrivna på en papperslapp eller något liknande. Skriften innebär ju också mycket riktigt en kulturell landvinning av stora mått.

Därför är i många kulturer skriv- och läskunnighet, som vi medborgare i ett modernt västerländskt samhälle gärna uppfattar som något självklart, förpassad till samhällslivets mer esoteriska sfärer. Skriften anses ofta vara en gåva från gudarna, och till de centrala skrifter som först kommer på prant hör religiösa texter. Följaktligen handhas också skriften och dess traderande av präster och liknande särskilda befattningshavare. Språket i sin tur utsätts för tolkningar på andra plan än de grundläggande, vardagliga, kommunikativa. Ur språket — inte minst det skrivna — försöker man utläsa särskilda innebörder, som exempelvis kan tjäna som varsel om det tillkommande eller budskap från en hinders tillvaro. Sådana föreställningar har florerat även långt efter det att samhällen blivit ganska grundligt litterata (jfr avsnitt 10.3). Desto bördigare jordmån har äldre tiders miljöer erbjudit för dessa idéer att slå rot, när skrift ännu var något exklusivt och omgavs av en nimbus av att vara något nästan övernaturligt eller numinöst.

Även skriftens rent grafiska egenskaper kan komma att tillmätas särskild betydelse, och själva den tillgängliga teckenuppsättningen (t.ex. alfabetet eller runraden) kan bära en alldeles egen betydelsepotential. Ett välkänt exempel på dessa förhållanden erbjuder den judiska kabbalan (se t.ex. Idel 1988). För kabbalistiska ändamål har det hebreiska alfabetet lagts till grund för mängder av olika manipulationer. Det kan t.ex. läsas baklänges eller delas på mitten, varvid de båda hälfternas tecken kommit att matchas mot varandra och bytts ut mot varandra i hemliga meddelanden. Möjligheterna är många.

Det är mycket sannolikt att även runraden använts för mer eller mindre magiska ändamål. Att ta till magi i tid och otid som förklaringsgrund är emellertid inte tillfredsställande från rent metodologiska utgångspunkter. Det måste vara språkvetenskapens uppgift att så långt möjligt tolka texter som språkliga meddelanden. Det bör iakttas restriktivitet med extraordinära grepp rent principiellt. När det verkar ofrånkomligt att exempelvis magiska syften spelar in, krävs särskild argumentation (om runmagi se närmare avsnitt 21.3.1).

2.2. Inskriftsytan

De enskilda runtecknen på Rökstenen får i det stora hela anses vara fastställda sedan länge. Texten uppgår till totalt omkring 750 fullt lästa runor. Att inskriften omfattat ytterligare ett 15-tal runor kan lätt konstateras, men dessa är oåterkalleligt förlorade eller starkt skadade. Det defekta partiet är sammanhängande och har sin placering längs ena bredsidas kant. Troligen har skadorna uppstått i samband med att stenen upprepade gånger under tidernas lopp murats in i och bänkts ut ur väggen på Röks kyrka samt en annan mindre byggnad.

Dessa tidigare öden beskrivs av Wessén (1958) och i Riksantikvarieämbetets skrift (Gustavson 1991) och behöver inte upprepas här. De påverkar inte bedömningen av inskriften sådan den framstår idag (bortsett från de svårigheter det fördärvade partiet orsakar). Man kan emellertid notera att länge endast framsidan var känd (eftersom övriga sidor var inmurade). Det är också bara den som avbildas i äldre tid, t.ex. på de teckningar som utfördes redan på 1600-talet av Johannes Bureus och andra. När den medeltida bod som stenen var inmurad i revs år 1843, ritade prosten Hedmark av de tidigare okända sidorna, men dessa teckningar erbjuder ingen direkt extra läshjälp (t.ex. av de nu skadade partierna). Tämligen omgående infogades stenen åter i en vägg, denna gång i vapenhuset i Röks nya kyrka (se vidare Brate 1911–1918, Wessén 1958 och Gustavson 1991).

Runstenarna i Sverige identifieras vanligen med landskapsbeteckning och nummer, som de tilldelats i det stora verket *Sveriges runinskrifter*. I detta behandlas Rökstenen i *Östergötlands runinskrifter* (som Ög 136). Delen utgavs år 1911–1918 av Erik Brate. Han var också en av de runologer som tidigast ägnade sig åt Rökstenen på ett mera ambitiöst plan. Observera att såsom man möter Rökstenen nu är alla tecken imålade av personal från Riksantikvarieämbetet. Det gör att man får lita på den officiella uppfattning som presenteras för allmänheten. Med imålning

utförd är det näst intill omöjligt att själv i detalj pröva vad som är hugget och inte. Helt omöjligt är det att avgöra något från en avbildning. En del av de forskare som uttalat sig om Rökinskriften, även några som tydligt påverkat opinionen, har aldrig sett stenen i verkligheten, långt mindre studerat den noga på plats. En sådan åtgärd kan hindra vissa misstag.

2.2.1. Framsidan och ena smalsidan

De läsbara runorna bildar till synes en lång sammanhängande text (med undantag för det skadade partiet), eller också rör det sig om flera skilda texter. Hela den stora stenens yta är täckt med skrivtecken, så mycket som har varit synligt ovan jord när stenen hade rests. Man kan misstänka att den nu står något högre över markytan och med något felaktig vinkel i jämförelse med den ursprungliga orienteringen. Den nedersta horisontella raden på respektive bredsida har säkert varit avsedd att stå parallellt med markytan men gör inte det nu (se BILD 2 och 4).

Texten är anbragt på samtliga fyra sidor samt på toppytan (se BILD 2–6 på s. 24–29). De är ordnade i vertikala och horisontella band. Dessa ansluter till varandra, så att de delar skiljelinje där så är möjligt. Läsordningen mellan de olika partierna har intill denna dag varit en tvistefråga. De olika språkliga tolkningar som framlagts är självklart på ett kritiskt sätt relaterade till respektive antagna läsordning. De enskilda tecknen har däremot knappast ifrågasatts sedan 1950-talet. Senare minutiösa granskningar har bara bekräftat den tidigare läsningen (med undantag för några få erkänt mindre säkra ställen). Den för allmänheten avsedda beskrivning av Rökstenen som Runverket ger i sin lilla skrift bygger således även den i allt väsentligt på Wesséns arbete (Gustavson 1991).

Att försöka finna stöd för alternativa läsningar av själva runtecknen är för närvarande meningslöst utan mycket speciella insatser, eftersom texten som sagt är inmålad i enlighet med officiellt rådande uppfattning. Innan detta senast skedde genomfördes ånyo en noggrann kontroll utförd av särskilda specialister. Själva läsningen av inskriften (dvs. identifikationen av runtecknen) ifrågasätts i det stora hela inte i det följande (jfr t.ex. avsnitt 13.3.2.8, s. 418 och 15.2.1, s. 491 ff.).

När det gäller utläsningen av texten erbjuder de olika sidorna problem i varierande utsträckning. Ingen oenighet råder om var texten börjar. De två inledande runbanden, framsidans båda första vertikala rader längst till vänster, rymmer högre runor än övriga. De är också lättolkade och innehåller en explicit minnesinskrift av liknande slag som man brukar finna på vikingatida runstenar. Observera att man redan i detta läge lätt

sammanblandar iakttagelser av olika slag (som egentligen hänför sig till de olika nivåer Widmark talar om; se ovan s. 18). Under alla omständigheter är det på rent grafiska grunder möjligt att särhålla vad man gärna uppfattar som de två inledande raderna från resten av inskriften (såsom framgår av BILD 2 och avsnitt 5.1, s. 135 ff.).

När vi här talar om höjd och bredd, refererar dessa beteckningar till normal läsorientering, som om texten var vriden ett kvarts varv och låg framför läsaren som en vanlig textsida. De flesta runbanden löper ju mer eller mindre vertikalt på såväl framsidan som baksidan och de båda smalsidorna.

Efter de båda första raderna vidtar ytterligare fyra vertikala band, helt lika varandra men med runor som har ungefär tre fjärdedelshöjd i förhållande till tecknen på de två inledande banden. Som ett resultat av stenens avsmalning upptill blir den femte och sjätte vertikala raden mycket kortare än de andra. De två sistnämnda raderna är också lika mycket smalare proportionellt sett än de fyra föregående som dessa är smalare än de båda första (förminskning till ungefär 75 % av höjden i båda fallen).

Som återstående text på den precis beskrivna framsidan löper det två horisontella rader nedtill utmed stenens fotända.

Den övre av dessa horisontella rader har upptill en skiljelinje, som också bildar de nämnda vertikala radernas avgränsning till vänster (om dessa betraktas liggande som på en normal boksida). De båda horisontalrad-

BILD 2. Ög 136. Rökstenen. Framsidan A.
(Foto: RAÄ, Bengt A. Lundberg.)

erna överensstämmer ganska väl med majoriteten av vertikalraderna i fråga om teckenhöjd.

Den undre raden är något längre än den andra: den når ända ut i stenens vänsterkant, medan den översta stannar i höjd med de vertikala radernas utsträckning till vänster. Båda de horisontella raderna upphör åt höger först vid stenens yttersta kant (liksom vertikalraderna). Grafiskt avslutar således den undre horisontalraden ristningsytan neråt på ett effektivt sätt, genom att den sträcker sig över stenens hela bredd.

Denna första sida av ristningen kallas i fortsättningen för sidan A. Med Aa avses det fält som bildas av de båda vertikala inledningsraderna (Aa1–2), med Ab (Ab1–4) de därpå följande (med aningen lägre runtecken) och med Ac (Ac1–2) de båda kortare och även smalare banden längst till höger på stenen (med ännu något lägre runor). De nedersta horisontella raderna omnämns med Ad1 respektive Ad2 (och bildar således tillsammans fältet Ad). Indelningen i olika fält grundas helt på det grafiska utförandet och på stenens layout.

Om man står framför stenen och går från dess framsida åt höger runt den, finner man att principiellt hela högra smalsidan också är täckt med runtecken (se BILD 3). Dessa löper som ett enda band och fyller smalsidans hela tillgängliga ristningsyta. De börjar i höjd med den skiljelinje som delar de båda nedre, horisontella, raderna på framsidan och upphör strax innan de når toppen. Inga runor tycks ha gått förlorade. Till följd av en asymmetri hos den för ristning lämpade ytan på smalsidan är de runor som avslutar

BILD 3. Ög 136. Rökstenen. Smalsidan B.
(Foto: RAA, Bengt A. Lundberg.)

smalsidan nästan dubbelt så höga som de inledande nedtill på smalsidan. Denna smalsida kallas härefter sidan B.

2.2.2. Baksidan, andra smalsidan och ovansidan

Inskriften på den bredsida som utgör den i förhållande till framsidan motstående ytan är betydligt mera komplext uppbyggd än framsidans. Ett bredare band än alla andra upptas längst upp på sidan av tre i grund- en kryssformade figurer (som mest liknar väderkvarnsvingar). De är betydligt större än de normala runtecknen. Dessa kryss radas horisontellt efter varandra. Därunder följer ytterligare tre horisontella band med synbarligen mera regelrätta runtecken (se BILD 4).

Under de horisontella banden finner man åtta vertikalkalband av samma slag som merparten på framsidan. Ett parallellt vertikalt nionde band är delat längsmed på mitten, så att de båda därigenom uppkomna två nya banden enbart rymmer runtecken av halva höjden jämfört med runorna i de andra vertikala banden. Det är det sista av dessa halva band som uppkommit genom delningen, vilka utgör den skadade raden. Men det nionde bandet delas till endast ca tre fjärdedelar av sin längd. Sju avslutande runor har sålunda samma höjd som övriga jämförbara runor tidigare i inskriften. De sträcker sig över bandets hela höjd.

BILD 4. Ög 136. Rökstenen. Baksidan C.
(Foto: RAÄ, Bengt A. Lundberg.)

Längst ner på stenen, nära markytan, löper ett horisontellt band med runliknande tecken av samma dimensioner som merparten. Horisontalraden når liksom den understa på framsidan helt från kant till kant och passerar således den första vertikala rad som återfinns längst till vänster. På samma sätt som på framsidan är endast en liten yta längst till vänster lämnad outnyttjad. Att det blivit så kan bero på att stenytan här varit mindre tjänlig för inristning; den bryter också det mönster som ristningen bildar. Liknande tycks gälla den anslutande delen av smalsidan B.

För att effektivt kunna diskutera baksidans runinskrift kan man lämpligen indela även denna i olika fält. Hela baksidan kallas sidan C. Huvudsakligen är det de s.k. kortkvistrunorna som kommer till användning (se BILD 4), precis som dessa genomgående förekommer på framsidan och högra smalsidan.

Det allra översta fältet på baksidan, det med de stora kryssen, har en helt annan karaktär än övriga delar av inskriften. Det enda jämförbara undantaget är toppytan, som uppvisar samma slags kryss (se s. 29, BILD 6). Detta fält på baksidan kallas Ca. Kryssfigurerna numreras vid behov från vänster till höger: Ca1–3.

De tre horisontella raderna därunder (som är snedställda på grund av stenens asymmetriska form — de är anlagda parallellt med ovarsidans kant) upptas likaledes av kortkvistrunor, sånär som på den senare hälften av den sista raden. Denna rad är dessutom i sin helhet stupställd, så att runorna inte bara löper från höger mot vänster utan också är vända upp och ner i förhållande till de båda övre raderna. Det fält som bildas av dessa tre horisontella rader kallas Cb. Raderna numreras 1–3.

Den sista hälften av den stupställda raden Cb3, efter skiljetecknet, innehåller runor som inte hör till de normala kortkvistrunorna. För att referera särskilt till denna unika del av raden kan beteckningen Cc användas. Runorna på den horisontella rad som återfinns allra längst ner på stenens baksida är också stupställda. Detta band jämte det längst till vänster på sidan C har en inskrift med andra runtecken än de vanliga i kortkvistraden. Även dessa båda rader bör särbehandlas, här under beteckningen Cd1 (den horisontella raden) respektive Cd2 (den vertikala).

Cd1 löper som sagt uppochner från stenens högersida till dess vänstersida, Cd2 nerifrån och uppåt med runorna orienterade på samma sätt som i de andra vertikala raderna (varje runas överdel till vänster, underdelen till höger). Raden Cd2 är skild från den anslutande parallella vertikalaraden som har kortkvistrunor genom en skiljelinje. Den bildar vänsterkant till det fält som utgörs av Cb1–Cb3 samt Cc. Den vertikala raden Cd2 är följaktligen något längre än de andra raderna med samma orientering på baksidan.

Dessa bildar som redan påpekats sju (eller åtta) relativt likformiga band, med den enda reservationen att de tilltar i längd ju längre åt höger på stenen vi förflyttar oss. Detta är en direkt följd av stenens asymmetriska form och ristarens utnyttjande av denna. De sju snarlika raderna kallas C_{el}–7. Den rad som utrymmesmässigt hade passat bra som en åttonde, likadan som de tidigare sju, får här på grund av sin särskilda utformning en egen beteckning, Cf. Eftersom denna rad är delad till en början men sammanhållen mot slutet, får de två smala raderna beteckningen C_{f1}–2, medan det ouppdelade sista stycket med dess sju runor kallas C_g. Den avslutande smala raden C_{f2} har varit fylld med runtecknen av samma slag som de på omedelbart föregående rader i fältet C_e, och har en likadan höjd som raden alldeles dessförinnan (C_{f1}). De flesta av dessa runor (på rad C_{f2}) är nu tyvärr mer eller mindre allvarligt skadade. Åtskilliga saknas helt, eftersom flisor slagits ur stenkanten och är ohjälpligt borta.

Den sista smalsidan kallas här D (BILD 5). Den upptas av särskilda tecken, som inte stämmer helt med någon välkänd runrad. Inte heller läsordningen är omedelbart självklar. Den övre delen av smalsidans inskrift är till synes dessutom skadad. Vad som verkar vara en liten rest

av ett hugget tecken kan anas överst. Alla tecken på denna sida är särregna. De är huvudsakligen av två slag. Dels upptas den övre delen av smalsidan av tecken som kan beskrivas som ett streck tvärs över stenen, vartill ett varierande antal snedställda tvärstreck fogats i överkant re-

BILD 5. Ög 136. Rökstenen. Smalsidan D.
(Foto: RAÄ, Bengt A. Lundberg.)

spektive underkant av det grundläggande strecket. Tvärstrecken i överkant och underkant är anbragta på var sin sida av centralstrecket. De krysstecken som redan omtalats kan i sin grundstomme beskrivas som ungefär formade likt två korslagda tecken av samma typ som dem man finner på smalsidan D. Mindre än hälften av det ristade utrymmet på smalsidan upptas av dessa tecken.

För övrigt förekommer ett betydande antal tecken av Z-liknande karaktär, bitvis spegelvända sådana (J, som i och för sig påminner om en runa i den äldre raden). Denna typ av tecken fördelar sig på var sida av ett längsgående ristat streck, som således klyver halva ristningsytan på längden i två likadana hälfter. Olika många av dessa tecken, orienterade ömsom åt det ena hållet, ömsom åt det andra, återfinns över och under delningsstrecket. Någon systematik i fördelningen av »rättvända» och spegelvända tecken kan inte omedelbart utrönas. Denna del av ristningen tycks avslutas av en huggen punkt. Det förutsätts då att ristningen på smalsidan D läses direkt efter baksidan C på det mest naturliga sättet när man övergår från denna sida, nämligen uppifrån och ner.

Slutligen bär stenens toppyta även den huggna tecken. Sidan har benämningen E (BILD 6). Inskriften består huvudsakligen av kryssformade figurer liknande dem som redan iakttagits i fältet Ca, även här tre till antalet. I konsekvens med tidigare behandling av Ca-fältet kallas de tre kryssen på toppytan för E1–3. De räknas då från vänster till höger, förutsett att man nerifrån ser över kanten på den övre delen av baksidan upp på ovansidan.

BILD 6. Ög 136. Rökstenen. Ovansidan E.
(Foto: RAA, Bengt A. Lundberg.)

Liksom i det likartade fältet på baksidan, dvs. Ca, förekommer på toppytan förutom de tre kryssen även enstaka tillagda tecken. Dessa tolkas mest naturligt som vanliga runtecken, eftersom de åtminstone formellt kan identifieras med existerande runor av den aktuella typen (alltså kortkvistrunorna). För att dessa tillfogade runteckens funktion

skall kunna bestämmas måste de övervägas i sitt sammanhang, vilket sker på vederbörlig plats i det följande.

2.3. Slutsatser

De flesta kommentatorer har läst framsidan i den ordning som genomgången här ovan följer: Aa + Ab + Ac + Ad. Därefter läser alla smalsidan B (som textuellt/innehållsmässigt av allt att döma utgör en direkt fortsättning på Ad1–Ad2; för tolkningen se kapitel 3 etc.). Baksidan har vållat mer oenighet. De flesta har fortsatt med de vertikala rader som innehåller kortkvistrunor, alltså Ce1–7 jämte Cf1–2 samt Cg. Vanligen uppfattas Cg som avslutningen på den defekta raden Cf2 snarare än som en del av rad Cf1.

De båda raderna Cd1–2 brukar undantagslöst läsas i den ordningen, men hur Cd1–2 anses förhålla sig till fältet Ca respektive Cb–Cc och Ce–Cg samt toppytan E och högra smalsidan D varierar högst betydligt mellan olika tolkningar. Ibland åberopas den rent grafiska utformningen för att åstadkomma en »logisk» läsordning, utan att hänsyn tas till den språkliga tolkningen av inskriften. Så resonerar exempelvis Lis Jacobsen (1961) och Ottar Grønvik (1983, 2003). Detta är i och för sig en sund inställning, men förr eller senare brukar själva tolkningen (eller den allmänna idé forskaren har om inskriften) trots allt vägas in. Förståelsen av inskriften har följaktligen generellt sett haft en stark inverkan på läsordningen lika mycket som tvärtom. Eftersom det presenterats olika förslag om vad som verkligen är den logiska (eller naturliga) läsordningen, visar själva detta faktum att logik och naturlighet kan uppfattas på olika sätt beroende på vem som bedömer. Därför är det argumentet också svårt att använda (jfr Lönnqvist 2000).

Så genomtröskad som Rökstenens inskrift nu är och med tanke på den växlande men i allmänhet betydande förtrogenhet med den omfattande litteraturen som är naturlig för den som ger sig i kast med Rökstenen, är det troligen omöjligt att skaffa sig en fräsch och oberoende överblick, helt opåverkad av vad som gjorts tidigare. Det är även därför vanskligt att över huvud taget tala om en naturlig läsordning. Inte ens specialister på stenhuggeri tycks kunna ge klara besked om de olika ristningsytornas tillkomstordning. Några iakttagelser ytterligare kan ändå göras beträffande det föreliggande resultatet.

De två inledande raderna på sidan A utmärker sig som sagt redan genom sin storlek (höjd). Resten av det vertikalt anbragta runpartiet på A-sidan uppvisar slående likheter med avsnittet Ce–Cf jämte Cg på

baksidan. Runbanden har likartad bredd (med ett fåtal undantag), de är vertikalt ordnade och åtskilda av gemensamma skiljelinjer. Det är framför allt kortkvistrunor som genomgående används. Både på framsidan och på baksidan delas dessutom det sista bandet av en långsgående linje.

Inskriften avgränsas på såväl framsidan som baksidan av horisontella runband längst ner, två på A-sidan, ett på C-sidan. Den allra nedersta raden sträcker sig på båda sidorna över stenens hela bredd och är ensam om det på respektive sida. Vart den högra smalsidan B skall hänföras kan inte avgöras på rent grafisk väg, men B-sidans enda rad är ristad med kortkvistrunor liksom hela framsidan, till skillnad från den närmaste raden på C-sidan, dvs. Cd2. Den andra smalsidan (D) är grafiskt helt särpräglad. Dennas utformning saknar sålunda exakt motsvarighet för övrigt på stenen, om man bortser från det allra sista tecknet $\downarrow$ i partiet Cc.

Vidare är övre delen av C-sidan (Ca) utformad på principiellt samma sätt som toppytan E. Dessa båda partier avviker också grafiskt från allt annat på stenen. Det vore underligt om de inte skulle sammanhållas vid läsningen (vilket inte alltid skett). Krysstecknen visar också likheter med de tio första läsbara tecknen på D-sidan, vilket kan tas till intäkt för ett intentionellt samband (Ca, E och D kan tänkas höra ihop på ett eller annat vis). De tre horisontella raderna Cb–Cc uppvisar runtecken av genomgående samma höjd, men dessa är något lägre än runorna i merparten av de andra runbanden på baksidan (det enda undantaget utgörs av den delade rad som resulterar i Cf1–2, där de halva raderna är lägre, liksom Ac1–2 på framsidan). På såväl framsidan som baksidan uppgår sålunda de båda sista raderna längst till höger bara till ungefär halv höjd.

Det har redan påpekats att sidorna A och B är betydligt mindre komplicerade till sin utformning än de övriga. Om detta är avsiktligt vet man inte i utgångsläget, men det finns en läsordning som ger ett slags ökande komplexitetsgrad vad läsningen beträffar:

- (1) sidorna A–B;
- (2) raderna Ce–Cf samt Cg;
- (3) raderna Cb1–3;
- (4) raderna Cd1–2;
- (5) smalsidan D;
- (6) fältet Ca jämte toppytan E (eller tvärtom: E–Ca);
- (7) sekvensen Cc.

De tre fält som samlats under punkterna (5)–(7) kan sägas representera mer eller mindre samma svårighetsgrad i fråga om läsningen. Möjligen

skall Cc hållas i en klass för sig, eftersom de flesta kommentatorer gärna lämnar öppet hur denna sekvens skall tolkas, även om det rör sig om chiffer av en välkänd typ. Det är också därför det partiet rankats högst i fråga om svårighetsgrad. Till denna ordning leds man sålunda av pragmatiska hänsyn till hur förståelsen nu för tiden förhåller sig. Om upphovsmannens avsikter vet vi i utgångsläget inget. Följer man ordningen (1)–(7) är det också moment (5) som bryter mot förutsägelsen att läsordningen skall följa ett slags stigande svårighetskurva, samtidigt som fysisk närhet avgör hur övergången från ett moment till ett annat skall företas. Beträffande ordningen mellan de i punkterna (5)–(7) åsyftade partierna lämnas vi i ovisshet, så länge vi försöker förlita oss på ristinngens egen grafiska utformning.

* * *

På rent grafiskt formella grunder kommer man nog inte mycket längre. Det finns därför anledning att övergå till själva tolkningen. I de fall där det är befogat kan den grafiska kompositionen komma att dras in även i det följande resonemanget. Ytterligare kommentarer till läsordningen lämnas i avsnitt 18.1.1. Det skall än en gång understrykas att enskilda kommentatorer i flera fall framfört egna förslag om läsordning, i vissa fall rätt avvikande från den allmänna meningen. Vissa teman för tolkningen kan också knytas till särskilda läsordningar. Delvis har en speciell allmän läsordning rått under en viss period för att avlösas av någon annan.

Eftersom alla dessa olika varianter inte spelat samma roll för den nu etablerade huvuduppfattningen utan vissa snarast vederlagts av företrädare för denna, är det ingen mening med att på det här stadiet i framställningen i detalj redogöra för alla uppfattningar som försvarats genom åren (men jfr kapitel 4). I stället övergår vi nu till den tolkning som i sina huvuddrag sedan länge har varit den dominerande.

3. Den officiella versionen

Som överordnad auktoritet i fråga om den etablerade synen väljs här av naturliga skäl en läsning av de enskilda runorna, segmentering i ord, normalisering till löpande text samt översättning i enlighet med den syn som företräds av Riksantikvarieämbetet (förkortat RAÄ), i praktiken Helmer Gustavsons reviderade version av Elias Wesséns (Gustavson 1991; jfr Wessén 1958). Det är det officiella Runverkets auktoritet som här har varit avgörande för valet av utgångspunkt. Det är också den senaste fullständiga tolkning som framlagts med anspråk på att representera den etablerade sakkunskapen. Denna version utmanas i vissa stycken av Ottar Grønvik (2003). Senare har framför allt Joseph Harris (t.ex. 2015) kommit med de mest radikala nytolkningarna. Kommentarer om sådana avvikelser lämnas när det är befogat, men inte heller Grønvik och Harris frigör sig i fundamentala frågor från standarduppfattningen. Framför allt spelar Theoderik den store en central roll även för dem, liksom mycket i standardtolkningen kretsar kring hans gestalt.

Med RAÄ:s version jämförs i det följande Elias Wesséns originaltydelse, som ju i allt väsentligt ligger bakom den rådande »standarduppfattningen». I några fall kompletteras den med Sven B.F. Janssons version, som första gången publicerades bara några få år efter Wesséns och endast i detaljer avviker från hans. Eftersom Janssons behandling av Rökstenen ingår i en handbok, som utkommit i flera upplagor samt i engelsk översättning, har den fått stor spridning. Den standarduppfattning om betydelsen som med små variationer på detta sätt återupprättats gång på gång bildar i det följande resonemanget referenspunkten för alla — i stort eller smått — avvikande versioner.

Wessén talar visserligen om »sannolikt uttal» beträffande den textversion som i detta arbete betecknas som normalisering. Vad han återger är emellertid snarast ett slags normaliserad (skriftlig) fornsvenska med tillägg av distinktionen mellan <ᚱ> och <r> (som ju principiellt upprätthålls i runskriften men inte i den klassiska fornsvenskan) samt med dubbelteckning av lång konsonant även i ordslut (vilket strider mot det vanliga bruket i fornsvenskan men är regel i normaliserad fornvästnord-

iska). Däremot anges i detta kapitel inte (utom i särskilda fall) vokallängd (vilket emellertid ofta sker i fornsvensk ortografi, vanligen genom dubbelteckning, i äldre vetenskaplig text normalt med längdstreck).

Över huvud taget tycks inte ortografin i denna version vara så fonetiskt orienterad. Bland annat skrivs genomgående *hv-* i början av ord som bör ha haft halvvokaliskt uttal av <v> (dvs. [w]) i ord som *hvar*, *tvalf* m.m. Hos Wessén har emellertid på denna punkt anslutningen till nu gängse normaliserad stavning av fornsvenskan tagit ut sin rätt. Däremot skrivs t.ex. *svað* för **suap** och *nirøðr* för **nirupr** med *ð*. Annars är <ð> inget frekvent tecken i autentisk fornsvensk text. Det är väl isländskans traditionella roll som »rikslikare» för återgivningen av de nordiska fornspråken som slår igenom (se avsnitt 5.5.2.12, s. 159).

Det är angeläget att i den följande framställningen kunna identifiera och specificera textsekvenser och deras position på stenen. Därför tilläggs i den följande systematiska redovisningen av texten de radbeteckningar och motsvarande som beskrivits i kapitel 2. Eftersom denna indelning tar det fysiska arrangemanget på stenens olika sidor som sin utgångspunkt, är den inte tolkningsberoende i särskilt hög grad. Det rör sig så långt som möjligt om rent objektiva beteckningar, som inte i sig implicerar något om hur Rökstenens text skall uppfattas, inte heller nödvändigtvis i vilken ordning de olika delarna ristats.

3.1. Framsidans vertikala rader Aa–Ac

Det råder enighet om var texten börjar. Den sida som rymmer åtta vertikala rader av olika längd och två horisontella längst ner, parallellt med marklinjen, betraktas som framsida (A), motstående sida är baksidan (C). Här påbörjas granskningen av framsidans vertikala rader. På dessa finner man två huggna punkter, en efter den första raden och en strax efter mitten på den femte raden, om man iakttar texten på normalt sätt, som en löpande text från vänster till höger (i själva verket går den alltså nerifrån och uppåt).

Om man således betraktar runtexten som en boksida med vågräta rader, är runorna på de två översta av de åtta raderna betydligt högre än övriga. Den allra översta raden är dessutom nästan dubbelt så hög i mitten som vad första och sista runan på raden är. Den sjunde och åttonde raden är däremot betydligt lägre än vad övriga med normal höjd är, och till följd av stenens asymmetriska form även kortare. Den sjunde raden når nästan bara halva längden hos övriga, medan den

åttonde är ungefär hälften så lång som den sjunde men lika hög (se BILD 2 på s. 24).

Man kunde nästan få ett intryck av att utrymmet missberäknats, så att ristaren hamnat i platsnöd mot slutet, men i själva verket är stenens naturliga förutsättningar närmast optimalt utnyttjade. Den strävan att fylla utrymmet effektivt som kan anas har gått ut över de två sista raderna, medan de första två, å ena sidan, och de därpå följande fyra, å den andra, är i stort sett inbördes lika i fråga om bandhöjd (om man ser varje rad som ett liggande band). På grund av stenens övre sneda kontur är den andra raden klart längst av alla, och de följande fyra avtar i längd en aning rad för rad av samma skäl. Den sjunde och åttonde raden når, som just påpekades, på grund av stenens form inte upp till stenens överkant, långt därifrån. Stenen saknar bildornamentik, men den ger ett klart intryck av långt driven artistisk förmåga hos upphovsmannen. Om detta är en övertolkning, kvarstår ändå intrycket av en god blick för disposition och ett skickligt utfört hantverk.

3.1.1. De första två radernas lydelse (Aa1–2)

Här följer nu en systematisk genomgång av hur de nämnda raderna skall uppfattas enligt RAÄ:s informationsskrift (Gustavson 1991). Först anges den rent translittererade formen (dvs. överföringen från runskrift till latinska bokstäver, tecken för tecken). Detta resulterar i en ren teckensekvens. Sedan presenteras den etablerade uppdelningen (segmenteringen) av teckensträngen i ord. Båda dessa versioner skrivs enligt vedertagen praxis med halvfeta bokstäver, vilket alltså markerar att det som i translittereringen återges med latinska bokstäver egentligen är runskrift.

Därefter överförs den orduppdelade runskriftens ortografi till en form av tidig fornsvenska (runsvenska, om man så vill), markerad med mager kursiv. Det är RAÄ:s version som används. Slutligen återges RAÄ:s översättning (i mager rak stil). Radbeteckningarna är de som upprättats i kapitel 2. Tecken inom hakparentes är supplerade. Det tecken som translittereras *ā* är ett nasalt *a*, som tydligen varit fonematiskt skilt från »vanligt» oralt *a*. Dessa båda språkljud markeras alltså med olika runtecken (se vidare BILD 1 på s. 20).

RAÄ:s lösning

Translittererad form:	Aa1	aftuamupstāntarunarþar
(RAÄ)	Aa2	nuarinfapifapirafiftaikiānsunu

Segmenterad form: (RAÄ)	Aa1 aft uamuþ stānta runar þar · Aa2 [i]n uarin faði faðir aft faikiān sunu
Normaliserad form: (RAÄ)	<i>Aft Væmoð standa runar þar.</i> <i>En Varin faði, faðir, aft fæigian sunu.</i>
Översättning: (RAÄ)	'Till minne av Vämod står dessa runor. Men Varin skrev dem, fadern, till minne av den döde sonen.'

Ovanstående innebär endast några bagatellartade avsteg från Wesséns förslag. Wessén skriver *Æn* i stället för *En* i den normaliserade versionen men avser samma ord; Jansson skriver *En*. Vidare dubbeltecknar Wessén den avslutande (långa) konsonanten i *Varinn* (till skillnad från efterföljarna och faktiskt i strid med normal fornsvensk ortografi). Slutligen återges diftongen i ordet *fæigian* med *ai* snarare än som *æi*. Jansson följer Wessén.

I översättningen har Wessén, Jansson och RAÄ enbart alternativet 'till minne av', medan Lena Peterson (i NE) trognare originalet skriver 'efter'. Sonen får i översättningen genomgående namnet *Vämōd* (normaliserat *Væmoð*) utom i NE, som har *Vamod*. I satsens fortsättning, 'står dessa runor', kongruerar verbet med det plurala subjektet hos de äldre författarna (ännu 1958 och 1963 således). För *En/Æn* väljer RAÄ i Wesséns efterföljd översättningen 'men', Sven B.F. Jansson och Lena Peterson 'föredrar 'och'. Peterson har också 'ristade' som svensk motvarighet till *faði*, vilket skiljer sig från de andras 'skrev'.

3.1.2. Kommentarer till rad Aa1–2

Segmenteringen i denna passage är tämligen okontroversiell, eftersom väl belagda ord genomgående låter sig urskiljas. Dessa bildar tillsammans också en meningsgivande utsaga, som är jämförbar med andra exempel. Segmenteringen och den grafiska meningens lydelse behöver därför inte vålla några större problem. På denna punkt har också de allra flesta som yttrat sig haft samma uppfattning. Det är mer i detaljer avvikelser kan förekomma.

De iakttagelser man kan göra sammanfattas här. Varken Wesséns behandling eller RAÄ:s betydligt senare presentation erbjuder någon detaljerad kommentar ord för ord, Jansson och NE ännu mindre. Wessén och Jansson liksom RAÄ ger en fullständig text med översättning, men kommentarerna gäller bara vissa punkter, som tydligen har ansetts kräva särskild argumentation. I NE refereras en stor del av texten, men den

återges inte fullständigt, och kommentarerna går knappast in på detaljer. Det mesta lämnas sålunda okommenterat (i enlighet med uppslagsbäckers funktion att ge översikter). Om det kan man uteslutande dra egna slutsatser baserade på textutdraget, översättningen och de allmänna antaganden som kan anas. Här företas en mera systematisk genomgång.

3.1.2.1. **aftuamup**

Flertalet inledande ord är lätt igenkännliga, allra först prepositionsfrasen **aft uamup**, dvs. *aft Væmoð* 'efter Væmoð' (enligt Wessén 1958, Jansson 1963 och Gustavson 1991; *Vamoð* hos Peterson 1995). Den inledande prepositionen **aft** (*aft*) översätts ordagrant med 'efter' eller expliceras som det kontextbundna 'till minne av'. Prepositionen är väl belagd men förekommer mest i rätt ålderdomliga inskrifter och ersätts senare under vikingatiden i samma funktion av *at* och *æftir* (fsv. vanligen *eftir*).

Namnet **uamup** har alltså utlästs som *Væmoð* (bl.a. Wessén 1958, Jansson 1963 och Gustavson 1991) eller *Vamoð* (Peterson 1995, Widmark 1993, m.fl.). Namnet har i texten ackusativform, som i nominativ får ett *-r* tillfogat som (maskulin) ändelse. Såväl vokalen i förleden (*a/æ*) som den i efterleden (*o*) är lång. När det är viktigt för diskussionen markeras i det följande vokallängden med längdstreck: *Vāmōðr* / *Vēmōðr*.

3.1.2.2. **stāntarunarþar**

Återigen kan segmenteringen fastställas genom att välkända ord kan urskiljas: **stānta runar þar**. Detta kan normaliseras till *standa runar þar* 'står dessa runor', satsens predikat och subjekt, det senare bestämt av ett demonstrativpronomen.

Predikatet **stānta** är normal runskriftsform för *standa*, pres. ind. 3 p.pl. av det verb som i infinitiv har samma form som den belagda plurala presensformen.

Den nominativa pluralformen **runar** (fvn. *runar*) är i äldre texter den normala (av *run* 'hemlighet', 'runa'). Formen *runor* (till *runa*) är en yngre ombildning. Samtidigt är den tidigt urnordiska formen *rūnōr*, belagd på t.ex. Tjurköbrakteaten och Järsbergsstenen.

Feminint **þar** (*þar*) är den plurala motsvarigheten till ett pronomen som motsvarar fvn. *sá, sú, þat*, dvs. det demonstrativa pronomenet 'den' (i maskulinum, femininum och neutrum, med en särskild ordstam använd i nom.sg.mask. och

fem.). Här avses alltså formen i nom.pl.fem. Ekvivalenten i gotiskan är *þos*, i fornvästnordiskan *þær*.

3.1.2.3. **nuarinfapi**

Detta är en ny sats, fogad till den föregående. Den kan segmenteras i [**i**]**n uarin fapi**. Normaliseringen ger: *en* [el. *æn*] *Varin(n) faði* 'och [el. men] Varin(n) gjorde (dem)'.

Det konnektiva elementet **in** (i translittererad form *en*, *æn*) 'och', 'men' skrivs i runversionen utan vokaltecken. På just det här stället brukar kantlinjen uppfattas som **i**-runa. Den insatta **i**-runan sätts i translittereringen inom hakparentes (för att markera suppling) enligt normal filologisk praxis. Vare sig kantlinjen utnyttjas eller **i** läggs till på andra grunder, är den supplerad, dvs. saknar explicit stöd, en egen runa, i texten.

Runföljden **uarin** står för ett egennamn, ett mansnamn som brukar skrivas *Varinn*. Det poängteras ibland att faderns namn (*Varinn*) och sonens (*Vāmōðr*) allitererar enligt gammalt nordiskt namngivningsskick.

Verbet **fapi** (*fāði* pret.ind. 3 p.sg.) är i de äldre inskrifterna den allmänna tekniska termen för att framställa runor. Det finns fortfarande ett verb med lydelsen *fā* i nutida isländska, men då i betydelsen 'putsa'. Det är möjligt att verbet *fā* ursprungligen haft en mer pregnant innebörd, men med tiden tycks denna förallmänligas till ett neutralt verb för produktion av runor (Ebel 1963, Källström 2007:144 ff.).

3.1.2.4. **fapirafthaiikiānsunu**

Ordet **fapir** avser rimligen släktskapsbeteckningen fsv. *fapir*, *fadhir* 'fader', 'far', som är högfrekvent i runstensmaterialet. Undantagsvis används ordet även som mansnamn, men detta är inte aktuellt här. Tillsammans med *broþir/brodhir*, *mopir/modhir* och *systir* ingår *fapir/fadhir* i fornsvenskan i en särskild böjningskategori.

Här upprepas **aft**, som alltså är samma ord som det nyss kommenterade (i avsnitt 3.1.2.1).

Adjektivet **faikiān** (*fæigian* ack.sg.mask.) lever kvar i isl. *feigur* i den ursprungliga betydelsen 'dödsmärkt', i modern svenska som *feg* med ändrad betydelse. RAÄ anger i sin översättning betydelsen 'död', medan exempelvis Lena Peterson (i NE) föredrar 'dödsmärkt' (som fortfarande i nutida isländska *feigur*; se Árnason 2007:212: 'sem senn á að deyja, er dauða

nær, sem forlögin hafa búið skapadægur, skammt undan'). Wessén m.fl. skriver i normaliseringen *faigian* i stället för *fæigian* (som är RAÄ:s version).

Även **sunu** är ett lätt igenkännligt ord; det är ackusativformen i singularis av ordet för 'son'. Ackusativformen **sunu** (*sunu*) är med sin bevarade ändelse *-u* ålderdomlig. Trycksvaga vokaler av denna typ har senare allmänt fallit bort. De saknas helt i svenska medeltidsskrifter, men redan i vikingatida runinskrifter har de i normalfallet synkoperats.

Allt tyder på att texten fortsätter direkt efter åminnelseformeln. Denna utgör ett sammanhållet helt och svarar i allt väsentligt väl mot ett grundläggande mönster, som ofta återkommer i vikingatida inskrifter och då i många fall utgör den fullständiga ristningen.

3.1.3. Inskriftens följande tre vertikala rader (Ab1–3)

Runtecknen på de närmaste två och två tredjedels raderna har genomgående principiellt samma höjd inbördes, men de är alltså något lägre än runorna på de båda inledande raderna. Sekvensen avslutas med ett tydligt angivet skiljetecken. Runorna är också distinkt huggna och föranleder ingen större tvekan vad själva identifikationen angår.

Även om segmenteringen råder det enighet. På två ställen behöver ett tecken räknas som avslutning på ett ord samtidigt som det bildar början på nästa ord (**uarinumnar** står för **uarin** [**n**]umnar och **umisumānum** för **umisum** [**m**]ānum). Det avslutande och det åtföljande tecknet är då identiska. Liksom för [**i**]n i det föregående har [**a**]t här ansetts behöva suppleras med en föregående vokal, *i* respektive *a*. I fallet med *i* kan detta alltså utläses ur kantlinjen, medan *a* däremot är helt utelämnat (liksom **i**, om inte detta suppleras med hjälp av kantlinjen).

Translitterering: (RAÄ)	Ab1	sakumukminiþathuariarualraubaruarintuar
	Ab2	þarsuaþtualfsinumuarinumnartualraubu
	Ab3	baþarsāmānāumisumānum ·
Segmentering: (RAÄ)	Ab1	sakum ukmini þat huariar ualraubar uarin tuar
	Ab2	þar suaþ tualf sinum uarin [n]umnar [a]t ualraubu
	Ab3	baþar sāmān ā umisum [m]ānum ·
Normalisering: (RAÄ)		<i>Sagum ungmænni þat, hwæriar valraubar varin twar þar swað twalf sinnum varin numnar at valraubu baðar saman a ymissum mannum.</i>

Översättning:
(RAÄ) 'Jag säger de unga det, vilka de två stridsbyten var
som tolv gånger blev tagna som krigsbyte,
båda på en gång från man efter man.'

Liksom tidigare markerar hakparenteser supplerade element. Det rör sig i denna passage alltså om dubbelläsning av ett runtecken i två fall, infogning av ett kompletterande vokaltecken i ett tredje. Det utelämnade **a**-tecknet i [**a**]t (*at*) kan man se som en rent ortografisk fråga, liksom sambruket av tecken i sekvenser av två identiska tecken i ordslut respektive ordbörjan (*varin numnar* → <**uarinumnar**>).

3.1.4. Kommentarer till rad Ab1–3

Efter minnesskriften vidtar det som Wessén kallar den episka delen av inskriften. Det aktuella partiet bildar alltså inledningen till denna del. Här sammanfattas nu den traditionella tolkningen av denna del, sekvens för sekvens.

3.1.4.1. **sakumukminiþat**

Segmenteringen är inte självklar, men RAÄ urskiljer tre ord: **sakum ukmini þat**. Det första ordet, **sakum**, alltså *sagum*, brukar uppfattas som pres.ind. 1 p.pl. eller 1 p.sg. av ett verb som motsvarar fvn. *segja*, fsv. *sæghia*. Vanligen anses predikatet oavsett de formella egenskaperna ha singular funktion: 'jag säger'.

Att 1 p.sg. i vissa stilarter eller under givna kulturella förutsättningar får representeras av motsvarande pluralform är ett välkänt fenomen i många språk. Det förekommer särskilt i högtidliga sammanhang eller när den talande är en högt uppsatt person, varför den latinska beteckningen *pluralis majestatis* används för fenomenet. Ett problem med den uppfattning som brukar råda beträffande Rökstenstexten, vare sig man avser singularformen eller pluralen, är den totala avsaknaden av en i det övriga samlade källmaterialet belagd form som är förenlig med den iakttagna, men detta brukar man inte ta så allvarligt på (se emellertid avsnitt 5.2.2.1). Wessén hänvisar bara till Sophus Bugges och Otto von Friesens utredningar (som för all del är ganska ingående), Gustavson (RAÄ) väljer alternativet med singularis utan kommentarer.

RAÄ:s ställningstagande gäller dessutom bara översättningen; huruvida den normaliserade formen *sagum* skall uppfattas

som singularis eller pluralis nämns inte uttryckligen. Efter ett förslag av Sophus Bugge (1878) har de flesta antagit att det skulle röra sig om 1 p.pl. i pres.ind., dvs. med betydelsen 'vi säger'. Bugges genomgång syftar till att underbygga denna konstruktion. I senare utredningar tar Bugge tydligare ställning för 1 p.sg. (Bugge 1910:12 f.). På det angivna stället tänker han sig att en gammal form i 1 p.sg. (som förutsätts motsvara fht. *sagēm*) skulle ha »sammansmält» (»scheint verschmolzen») med pluralformen. De närmare omständigheterna kommenteras inte. Wesséns summariska överlåtande av bevisbördan genom hänvisningen till Bugge (och von Friesen) är symptomatiskt även för den senare argumentationen.

Runsekvensen **ukmini** utläses av RAÅ som *ungmænni* 'de unga', dvs. talaren vänder sig till unga (män) med sitt budskap. Vilka dessa är framgår inte. Här anför Wessén första handsvalet *mogminni* med *ungmænni* som alternativ. De senare lederna, *-minni* respektive *-mænni*, är alltså i det första fallet det ännu bevarade *minne*, medan *-mænni* är en avledning, en kollektivbildning (en s.k. neutral *ia*-stam), som utgår från stammen *mann*-.

Då förutsätter läsningen *mogminni* att **m** i början av ordet dubbelbokförs (**sakum** [**m**]ukmini) på samma sätt som **n** och **m** på en del andra håll redan i närkontexten (se avsnitt 3.1.4.5 och 3.1.4.7 strax nedan). Man har också laborerat med en hypotetisk (i övrigt icke belagd) singularform *sagu*. Med den tolkningen måste **m** föras till fortsättningen, så långt är allt klart. Betydelsen hos det sålunda etablerade **mukmini** (*mogminni*) skulle vara 'folkminne' i anslutning till morfemet *mōg*- 'folk' (jfr fvn. *múgr*, *múgi* 'mängd', 'hop', fsv. *almughi*, *almoghi*, senare *allmoge*, eg. 'hela folket').

Wessén urskiljer fyra logiskt möjliga läsningar av (**m**)ukmini:

- (1) *ung-minni*
- (2) *ung-mænni*
- (3) *mōg-minni*
- (4) *mōg-mænni*

Han gör efter en utförlig diskussion tills vidare ingen skillnad i sannolikhetshänseende mellan *mōg-minni* och *ung-mænni* men anför direkt i sin översättning alltså det förra, dvs. 'folkminne' (se vidare nedan avsnitt 5.2.2.2, s. 154 ff.). Jansson

följer Wessén, dock med ett frågetecken tillagt efter *mog-minni*.

Wesséns lösning är en sammansättning (en s.k. bahuvrihibildning) av adjektivet *ungr* och *mænni*. Det senare är en kollektivbildning till stammen *mann-*, och hela sammansättningen får betydelsen 'de unga männen', 'den manliga ungdomen'. Det är denna publik den talande riktar sig till när »minnena» skall framsägas, enligt den knäsatta uppfattningen; de unga skall invigas i kunskapen om gamla myter och sägner, förfädernas bragder osv. Denna tolkning har varit väl förenlig med exempelvis föreställningen om att inskriftens syfte var att mana till hämnd (med von Friesen 1920 som förste förespråkare). De yngre männen skulle eldade av Varins ord utföra hämnadekten.

Efter **mukmini** följer **pat**, som man av allt att döma tänker sig är det lätt igenkännliga demonstrativa pronomenet i neutrum, det i fornsvenskan och fornvästnordiskan ännu oförändrat bevarade *pat*. Detta är alltså efterställt sitt huvudord. Ordet kommenteras inte uttryckligen.

3.1.4.2. **huariarualraubar**

De båda förekomsterna av runkombinationen **-ar** gör det troligt att vi har att göra med två ord med samma böjningsform: **huariar ualraubar**. Det fornsvenska interrogativa pronomenet *hwar* motsvarar *vilken* i nutida svenska. Här står det alltså attributivt. Den form som är belagd på Rökstenen, *hwæriar* (i Wesséns version *hvariar*), är nom.pl. syftande på ett feminint substantiv (med kongruensböjning). Det är således **ualraubar** som förutsätts vara huvudordet.

Bakom runföljden **ualraubar** döljer sig ett substantiv i fem.pl., som i sg. heter *valrauf* enligt Wessén. Grundbetydelsen är 'valrov', 'spolia' (alltså sådant byte som togs från de stupade) och skulle på Rökstenen i så fall vara använt i både konkret och abstrakt betydelse. Det är ett ord som motsvarar fvn. *valr* 'de döda på valplatsen' som bildar utgångspunkt för tolkningen. Andra ledet i sammansättningen har att göra med en stam som har innebörden 'röva' (jfr ty. *rauben*). Ett valrov är följaktligen något som rövas från fallna krigare. Ett exempel kunde vara (värdefulla) kläder, prydnader (t.ex. armringar av ädel metall) eller vapen. »Valrovet utgjorde ett intrång på arvingens rätt och blev därför ofta ett tillskott till

hans hämndemotiv», förklarar Wessén (1958:37). Grønvik framhåller att *valraubar twar* skulle peka mot två samhöriga vapen, såsom svärd och spjut eller hjälm och brynja. För betydande paralleller hänvisar han till det fornengelska Beowulfskvädet (r. 1205, 1212) och fornhögtyska Hildebrandslied (r. 55–77) (Grønvik 2003:51).

Vidare anger Wessén frikativt uttal av *b* i *valraubar* och *valraubu* (med ett slags fonetisk stavning) men skriver alltså samtidigt *v* för *w* i *hwæriar*, *swað*, *twar*, *twalf* (*hwariar*, *svað*, *tvar*, *twalf* hos Wessén, med mer fonematisk stavning).

Den som mest konsekvent och energiskt har understrukt syftet med stenen är att mana till hämnd är Otto von Friesen (se avsnitt 4.1.2.1, s. 107 f.). Wessén menar däremot att texten främst är avsedd att återkalla hjältesagor i minnet. Över huvud taget ställer sig Wessén kritisk till von Friesens tolkning. Bland annat tillbakavisar han dennes hämndteori som övergripande förklaring. Det hindrar honom inte från att själv räkna med hämnden som en drivkraft i återerövringen av de i strid förlorade dyrgriparna. I ett valrov ingick alltså de mest åtråvärda egendomar som den stupade lämnade oförsvarade, framför allt vapen, i vissa fall kanske nedärvda i generationer.

3.1.4.3. **uarintuarþar**

Man kan än en gång inledningsvis resonera på samma sätt som i föregående fall. De båda strängarna **tuar** och **þar** uppvisar samma ordslut, vilket skulle kunna indikera kongruens. Men då får man se upp med **uar**, som ju har samma struktur men inte alls behöver vara ett pluralt ord med nominalböjning (eller pronominalböjning), eftersom det kan vara en preteritumform till verbet *vara*. Detta verb kan ännu i den äldre fornsvenskan också ha den form som är belagd på Rökstenen (*warin*) i pret.konj. 3 p.pl. Återgivningen med **r** överensstämmer med att stammen ursprungligen slutade på *-s* (jfr den ålderdomliga motsvarigheten i fvn. *vesa* inf., *vas* pret.), som senare tonats (till [z]) och antagligen vidareutvecklats till det ljud som i runskriften betecknas med **r**. Uppdelningen i de tre orden **uarin tuar þar** verkar med andra ord vara befogad.

Räkneordet för 'två' har formen *twar* i äldre fornsvenska. Vidare är **þar** samma form som redan kommenterats i avsnitt 3.1.1.2. Det är således ett demonstrativt pronomen, som i lik-

het med **tuar** hänför sig till **ualraubar**. Innebörden är 'vilka de två valrov var'.

3.1.4.4. **suaptualfsinum**

Först urskils ett ord **suap**, som inte finns kvar i den formen längre. Detta ord bör ha uttalats [swa:ð]. Det motsvarar således fvn. *svát*, en kontraherad form av *svá at* 'så att' (jfr fvn. *at* > nisl. *að*, uttalat [a:ð], med olika funktioner). Den förut-satta utvecklingen *svát* till *svað* är en normal process i tryck-svag ställning. Man kan följa utvecklingen i fornvästnordiska handskrifter (Bugge 1910:66). Användningen av *svát* som ett slags relativpartikel finner man således i den fornvästnordiska diktningen (Wessén 1958:36 med referenser, Grønvik 2003: 51).

Man skall då hålla i minnet att kategoriseringen av *svát* som en relativpartikel är en konstruktion som åstadkommits av nutida språkforskare. Användningen av *svát* likställs med ett relativt pronomen. Det är för den skull inte sagt att funktionen i fornspråket har varit densamma. Det differentierade system för underordning som vi nu har tillgång till i svenskan är resultatet av en lång utveckling (se t.ex. Rosenkvist 2004). I grammatiska termer har det sammanbindande elementet *svát* final funktion (det pekar fram mot en antydan om de konsekvenser som innebörden i det första ledets utsaga kan få, ordagrant 'så att [de] tolv gånger blev tagna som valrov').

Sekvensen sönderfaller därefter naturligt i två ord, **tualf sinum**, dvs. frasen *twalf sinnum*. Ordagrant betyder detta 'tolv gånger'. (Ordet för 'gång' är bevarat i *någonsin* m.m. och är som simplex fortfarande fullt levande i isländskan). Dativböjningen följer fornsvenskans regler.

3.1.4.5. **uarinumnartualraubu**

Sekvensen har segmenterats **uarin** [n]umnar [a]t ualraubu. Det beramade stället med dubbel upplösning av **n**-runan ger alltså resultatet **uarin** [n]umnar, dvs. *warin numnar*, såsom nämnts i avsnitt 3.1.3, s. 39. Samma **uarin** som tidigare (se 3.1.4.3) följs av preteritumparticipet **numnar** (av fsv. *nima* 'ta', fvn. *nema*; jfr ty. *nehmen*), böjt i nom.pl.fem. i enlighet med **ualraubar**, som det hänför sig till, genom kongruens.

Här påminner **ualraubu** starkt om det tidigare påträffade **ualraubar**, men **ualraubu** är en singularform i dativ, medan

ualraubar är nom.pl. av samma ord (se 3.1.4.2). Dativ utlöses efter prepositionen *at*, som realiseras i texten som det omedelbart föregående *t*. Återgivningen av *at* skall alltså ses som en ortografisk egenhet. Den kan verka underlig och möjligen dåligt underbyggd så långt, men antagandet vinner i trovärdighet när man konstaterar att samma preposition återkommer på flera ställen i inskriften och konsekvent behandlas på samma sätt (se Salberger 1949).

3.1.4.6. **baþarsāmān**

Uppdelningen i de båda orden **baþar** **sāmān** stöds av det faktum att de helt enligt reglerna bildar två möjliga ord som passar i sammanhanget, samtidigt som inga iakttagbara förhållanden reser några hinder. Räkneordet **baþar** ansluter sig i fråga om den grammatiska formen till **ualraubar**, som det mycket riktigt bör syfta tillbaka på. Vidare stöds **baþar** av **sāmān** 'tillsammans'.

3.1.4.7. **āumisumānum** ·

Även i detta fall anmäler sig frasen **ā umisum** [**m**]ānum på ett naturligt sätt som resultat av segmenteringen. Den normaliserade versionen är *a ymissum mannum*. Betydelsen skulle vara 'på olika män'. Wessén uppger i översättningen 'från ömse män (dvs. från man efter man)', som hos Gustavson blivit enbart 'från man efter man'.

Prepositionen *på* är kanske inte vad man väntar sig från en nutida utgångspunkt (snarare *från* e.d.), men det går att tänka sig ett synsätt där **ā** 'på' faller sig mera naturligt. Så skulle det vara om valroven exempelvis hade suttit fästade i den dödes utrustning och således verkligen fanns på (och inte bara mer ungefärligt i anslutning till) vederbörande eller om delar av utrustningen (t.ex. en hjälm) satt kvar på den dödes huvud; ett vapen, såsom ett svärd, en yxa eller ett spjut, kan ju också ha legat på den döde, ett svärd kanske suttit i sin skida.

Vidare skulle frasen syfta på att valroven tagits tolv gånger i strid av segrare från besegrad och så småningom ha gått från man till man i tolv omgångar. Wessén håller det för sannolikt att ett sådant motiv skulle kunna ha bildat underlag för en forntida hjältesaga. Någon passande sådan är emellertid inte känd, såsom han sanningsenligt framhåller.

De händelser som här antyds skulle alltså höra hemma i någon hjälte-saga e.d. Dess roll och relevans i sammanhanget kan inte längre be-dömas, eftersom vi inte har någon fullständig kunskap om det som åsyftas. Man får emellertid tänka sig att omnämmandet av den haft någon funktion i samband med minnesfästningen av den avlidne sonen. Enligt standardmeningen följer anspelningar på en rad sådana sagor eller sägner. Eventuellt skulle Varinn ha haft en speciell repertoar, där varje inslag varit numrerat (t.ex. som minneshjälp). Wessén anser sig finna stöd för denna idé i de ordningstal som möter i den kommande texten. Han tänker sig också att Varinn velat briljera med sin egen kunskap om dessa ting. Det är sant att vissa (senare) runstenar förmedlar ett starkt självmedvetande hos den som låtit ombesörja ristningen (se även t.ex. Jansson 1963:108 f.), vilket kan ha påverkat Wessén.

3.1.5. Resten av framsidans vertikala rader (Ab3–4 samt Ac1–2)

Det som nu är kvar av framsidans vertikala rader är först och främst resten på rad Ab3, efter den huggna punkten. Därefter följer den fjärde raden (Ab4) med full längd efter åminnelseformeln. Avsnittet avslutas med två kortare rader (till följd av stenens form), som också har betyd-ligt lägre runtecken än de andra (Ac1–2). Det är svårt att se hur dessa yttre förhållanden skulle kunna ha någon signifikant inverkan på själva textens läsning och förståelse. Denna bör således behandlas just som en löpande text och utan sidoblickar.

Såsom framgått är det egentligen inte heller befogat att räkna med dålig planering av utrymmet i största allmänhet. Varinn (eller den han anlitade) tycks i övrigt ha varit mycket väl medveten om vad han höll på med, och texten är i alla andra avseenden oerhört väl genomtänkt. I stället är det troligt att den återstående platsen uppsåttligt särbehandlats på grund av den fysiska asymmetrin hos själva stenen.

Translitterering: (RAÄ)	Ab3	· patsakumāna
	Ab4	rthuarfurniualtumānurpifiaru
	Ac1	mirhraiþkutumauktu
	Ac2	mirānubsakar
Segmentering: (RAÄ)	Ab3	· pat sakum āna
	Ab4	rt huar fur niu altum ān urþi fiaru
	Ac1	mir hraiþkutum auk tu
	Ac2	mir ān ub sakar
Normalisering: (RAÄ)	<i>Pat sagum anna-</i>	
	<i>-rt, hwar fyr niu aldum an yrði fiaru</i>	

meðr Hræiðgotum auk do
meðr (h)ann um sakar.

Översättning:
(RAÄ) 'Det säger jag som det and-
-ra vem som för nio släktled sedan miste livet
hos reidgoterna och han dog
hos dem till följd av sin skuld.'

I sin normaliserade text uppvisar Wessén på några punkter en avvikande lydelse jämfört med den ovanstående (som återgår på RAÄ:s version). Han skriver *fur* och *urði* i stället för *fyr* respektive *yrði*, *Hraiðgutum* i stället för *Hræiðgotum* (jfr *hvariar* för *hwæriar* ovan avsnitt 3.1.4.2, s. 42), *umb* för *um*. Som vanligt har han också *hvar*, inte *hwar*. I översättningen är »släktled» satt inom parentes som förklaring till den mer bokstavliga översättningen »åldrar».

3.1.6. Kommentarer till rad Ab3–4 samt Ac1–2

För den fortsatta diskussionen följer här en genomgång av de olika komponenterna i denna passage i standardtolkningen. Den etablerade uppfattningen fungerar alltså här som en utgångspunkt för resonemanget. Urskilda flerordsavsnitt som hävdas hänga samman hålls ihop i utgångsläget, för att segmenteringsprocessen skall synliggöras.

3.1.6.1. · **patsakumān||art**

Segmenteringen är tämligen given: **pat sakum ān||art** (dubbla lodstreck står för radslut). Detta omskrivs allmänt som *Pat sagum annart*, vilket på en förutsatt ålderdomlig (rekonstruerad) form av fornsvenska skulle betyda 'Det säger jag som det andra'. Naturligtvis är resonemanget kring **sakum** fortsatt detsamma som det vi redovisat i 3.1.4.1 (se s. 40 f.). Ordet **ānart** är neutrumformen av ett ordningstal med innebörden (i neutrum) 'det andra'. Pronomenet **pat** har vi redan mött i föregående parti. Det kommenteras i 3.1.4.1, s. 42.

3.1.6.2. **huarfurniualtum**

Liksom i föregående avsnitt antas en inbäddad frågebisats följa efter *sagum*-satsen. Det inledande interrogativa pronomenet **huar** (*hwar*) är detsamma som det som tidigare förelegat i nom.pl.fem. **huariar** (kommenterat i 3.1.4.2, s. 42).

Den vidare segmenteringen **fur niu altum**, *fyr niu aldum* (Wessén och Jansson uppger *fur*), har förutsatts. De ingående

orden är väl belagda och behöver inte som sådana vålla betänkligheter, men Wessén ändrar under diskussionens lopp *fur* till *for*. Hela frasen uppfattas då som ett temporalt adverbial med betydelsen 'för nio (mans)åldrar sedan'. Att (ungefärligt) tidsberäkna längre förlopp i generationer är en känd metod, och det är den man tänkt sig här. Med ca 30 år anslagna åt varje släktled blir detta ca 270 år.

Flera äldre forskare har poängterat att uttrycket mindre precist kan avse »en lång, obestämd tidsperiod». Emellertid pläderar Wessén själv för en mindre lös tidsangivelse, snarare just nio generationer, under hänvisning till att det blir »omkring 300 år» om man överför generationer till någorlunda exakta sifferuppgifter, vilket »stämmer väl med det historiska avståndet från Teoderiks tid till Rökstenen» (Wessén 1958: 41). Den senare tidens kommentatorer har gått på samma linje (se t.ex. Grønvik 2003:52, som fastslår att »die Zeitangabe als recht genau aufzufassen ist»).

Formuleringen i tidsangivelsen ('för ... sedan') förutsätter att man fixerar en tidpunkt i det förflutna räknat från berättelseögonblicket (berättarens »nu»). Med detta synsätt skulle tiden för Rökstenens tillkomst kunna beräknas om tidpunkten som tidsförloppet utgår från var känd. Som citatet ur NE (se s. 10 f. ovan) ger vid handen, har man i Rökstenstexten velat finna Theoderik den store omnämnd. Det är hans död som det nu aktuella partiet skulle handla om. Räknat från Theoderiks dödsår (526) skulle uträkningen innebära att Rökstenen kunde härstamma från 700-talets slut. Om någon annan period under germankungens liv bildar utgångspunkt, kan Röktexten t.o.m. vara äldre. Detta är med andra ord ett ställe i texten av stor vikt för dem som accepterar standardversionen.

Man kan se en tendens till att Rökstenens förmodade tillkomsttid kring 800 efterhand flyttats ett stycke in i 800-talet utan att grunderna för beräkningen ändrats. Så talas det i NE om »första hälften av 800-talet» (i och för sig en bedömning som redan Bugge förespråkade). Kanske har helt enkelt »nio generationer» då tagits i lite mer ungefärlig mening, för anknytningen till Theoderik har ju de flesta hållit fast vid.

3.1.6.3. **ānurþifiaru**

Resten av raden antas kunna segmenteras till en verbfras, **ānurþi fiaru**, normaliserat till *ān yrði ffaru*, som översätts 'blev

utan livet', 'miste livet', 'dog'. Detta är både Wesséns och RAÄ:s uppfattning. Då har **fiaru** sammanställts med fvn. *fiqr* 'liv'.

Wessén refererar Bugges uppfattning att **ān** står för *hann* (Wessén 1958:41); *h*-bortfall är ett välkänt fenomen även utanför Uppland, och Bugge talar också om ordets trycksvaghet (som skulle främja *h*-bortfall). Han läser sekvensen som *han urði i fiqr* och översätter med »er kam ins Leben, auf die Welt» (jfr got. *fairhwus* 'värld'). Därigenom skulle innebörden bli att den omtalade kom till världen, dvs. föddes. Med (*h*)*ann* som subjekt måste *hvar* (så Wessén) uppfattas som en predikativ bestämning (*hvar ... hann*). Hela sekvensen skulle då betyda: 'som vilken man han [= Vamod] för nio mans-åldrar sedan kom till världen bland reidgoterna'. Därigenom uppstod en föreställning om att sonen Vamod/Vämod skulle ha varit en återfödd Theoderik, något som figurerat upprepade gånger i diskussionen långt senare.

Passagen förutsätts av Wessén snarare innehålla en preposition motsvarande fvn. *ān* 'utan', följd av en preteritumform av *verða* 'bli' (nämligen konjunktivformen *yrði* i 3 p.sg.) samt en böjningsform av ett substantiv som (liksom tidigare) förutsätts vara ekvivalent med fvn. *fiqr* 'liv'. Både Wessén och Jansson föredrar verbformen *urði*, dvs. indikativformen, framför konjunktiven *yrði*. Efter *fiaru* tillfogar Jansson också ett frågetecken. Wessén argumenterar för ordställningen men bringar inte explicit någon klarhet i de formella förhållandena för övrigt (Wessén 1958:42 med hänvisning till Wessén 1956:81). Prepositionen *ān* följs emellertid alltid av genitiv, och *fiaru* måste således återspegla en genitivform av det angivna ordet för 'liv' (se vidare avsnitt 5.3.2.3, s. 167 ff. och 11.2.2.3, s. 331 f.).

Denna möjlighet bör övervägas, säger Wessén efter att ha avfärdat Bugges tolkning samt Brates idé att **ān ... fiaru** (fvn. *ā fiqr*) skulle kunna stå för 'till livet' och von Friesens att samma fras skulle motsvara fvn. *ā fiqru* 'på stranden'. Han bemöter också eventuell kritik mot det egna förslaget, nämligen att *an urði fiaru meðr Hraiðgutum ok do meðr* 'blev utan liv [= dog] hos reidgoterna och dog hos (dem)' skulle innebära en tautologisk upprepning (jfr även nästa kommentar, 3.1.6.4). Det »torde knappast innebära någon allvarlig invändning», hävdar Wessén utan vidare argumentation.

3.1.6.4. **mirhraiþkutum**

Huvudsakligen på grund av det palatala *r* (dvs. **ṛ**) som förekommer i sekvensen, kan man räkna med en ordgräns efter detta (palatalt *r* uppträder ju nästan bara sist i ord). Eftersom nästa ord tycks ha den plurala dativändelsen *-um*, blir segmenteringen försöksvis **mir hraiþkutum**. Den preposition som vi normalt känner som *með* (senare *med*) har liksom *við/viðr* (nu *vid*) haft en sidoform med *-r*, som i formen *mæper* o.d. föreligger ännu i fornsvenskan (se Schlyter 1877:456 samt 454 och Söderwall 1891–1900:71 ff., båda s.v. *mäp*, *mäper*, *mæp*). Prepositionen *meðr* (jfr fvn. *með*, *meðr*) återfinns just i formen **mir** (som alltså är identisk med runföljden på Rökstenen) på den ganska närbelägna, likaså östgötska, Kälvestenstenen (Ög 8). Även denna har bedömts vara en förhållandevis gammal sten och saknar inte likheter med Rökstenen (Jansson 1963:42 f.).

Saken kommenteras inte särskilt utförligt av Wessén, men av hans översättning framgår att han räknar med prepositionsfrasen *meðr Hraiðgutum* (jfr RAA: *Hræiðgotum*) 'hos reidgoterna'. Förleden i det antagna folknamnet *Hraiðgutum/Hræiðgotum*, dvs. *Hraið-/Hræið-*, har sammanställts med det folkslagsnamn som i den fornengelska dikten Widsith anges som *Hræðas*. Belägget är *Hræda here* 'red(got)ernas här'. Vilka dessa närmare är framgår inte där. Sammanställningen med goterna beror på att frasen *mid Hreð-Gotum* också påträffas i samma dikt, och där har man tagit för givet att det är östgoterna som avses. *Hrædas* skulle vara en kortform till *Hreð-Gotum* och följaktligen syfta på östgoterna (se äv. 5.3.2.4 och argumentationen hos Wessén 1958 med vidare hänvisningar).

3.1.6.5. **auktu||mirān**

Detta parti har givit upphov till flera olika förslag. Här utgår vi i första hand från standarduppfattningen. Enligt den skall segmenteringen vara: **auk tu mir ān**. Det förstår man som *auk do meðr (h)ann*, som får översättningen 'och han dog hos dem'. Då är det efter konjunktionen **auk** 'och' alltså verbet *dō* (ind.pret. 3 p.sg.) 'dog' som är predikatet i den följande sekvensen. Detta verb innebär först en upprepning av betydelseinnehållet i det postulerade **ān urþi fiaru** 'miste livet' (**auk tu**, dvs. *auk dō* 'och dog'). Därefter följer **mir** elliptiskt, med samma innebörd som **mir hraiþkutum** (i översättningen mar-

kerat med ett insatt *dem*, som saknar motsvarighet i texten). Vidare skall **ān** på det här stället utläsas *hann*, dvs. med bortfall av inledande *h*- framför vokal liksom i mera sentida Roslagsdialekt.

Även i denna sträng vill man således igenkänna upprepningar. Med segmenteringen **auk tu mir** är detta möjligt vad **mir**, som vi hade alldeles nyss, beträffar, och **auk** är det normala ordet för 'och'. Hela sekvensen skulle vara ett slags kompletterande eller understrykande tillägg till det tidigare nämnda **ān urpi fiaru**. Sviten **ān urpi fiaru auk tu** står med denna syn på förhållandena för innebörden 'blev utan liv och dog'. På så vis är även **tu** en upprepning, nämligen på innehållsplanet: *ān yrði fiaru = dō*.

Wessén tillbakavisar de tolkningar som Bugge (1910) och Höfler (1952) föreslagit, även om han finner Höflers läsning *dōmir hann (umb sakar)* formellt fullt möjlig (se vidare strax nedan).

3.1.6.6. **ubsakar**

Slutligen uppfattas **ub sakar**, den självklara segmenteringen av **ubsakar**, som *umb sakar* 'till följd av sin skuld'. Då skulle **sakar** avse 'brott'. Den föregående prepositionen *umb* får betydelsen 'om', vilket är fullt möjligt.

Ett tidvis starkt hävdad alternativ till förståelsen av den senaste sekvensen **auktumirānubsakar** skulle bestå i segmenteringen **auk tumir ān umb sakar** och normaliseringen *auk dōmir (h)ann umb sakar*, vilket skulle betyda 'och han dömer i [el. om] (rätts)saker' (eller *auk dōmir ænn umb sakar* 'och dömer ännu i [el. om] (rätts)saker'). Wessén tar alltså ställning för det först angivna alternativet, och RAÄ har senare följt honom i denna fråga. Rent objektivt kan det hävdas att den uppfattningen är svårare att motivera från formella (grammatiska) utgångspunkter än den sist anförda, med **tumir** som *dōmir* (jfr avsnitt 5.3.2.5, s. 173 f. och 11.2.2.5, s. 336 f.).

Detta parti intar en nyckelroll i standarduppfattningens förståelse av inskriften. Det just föregående partiet kan ju genom implikation räknas som den första av en lång rad punkter som framhålls. Det är egentligen först här som den besynnerliga numreringen inleds (med »det andra»). Något explicit »för det första» förekommer aldrig, men att Varinn nu anför att han säger något »för det andra» är inte heller särskilt uppse-

endeväckande. Det är när uppräknningen så småningom går vidare med »det tolfte» och »det trettonde» — medan allt som är däremellan förtigs — som man blir konfunderad (se avsnitt 3.3.1 och 3.3.2.1).

Wesséns uppfattning (och i hans efterföljd egentligen alla tolkningar som senare föreslagits) är ju att det här anspelas på sagor och sägner som vi nu möjligen kan ana men inte längre känner till och kan identifiera närmare, medan samtiden förutsätts ha kunnat göra det. Därmed klarar Wessén också av den partiella numreringen. Varinn har haft tillgång till en repertoar av sådant stoff, och varje historia eller »hjaltesaga» har haft ett särskilt nummer, kanske av minnestekniska skäl. Ur denna repertoar gör Varinn ett urval och behåller respektive historias givna nummer.

Men passagen anses också samspela med den omedelbara fortsättning som följer i de horisontella raderna nederst på framsidan och avslutas på högra smalsidan. Där följer den berömda strofen i versmåttet *fornyrðislag*. Den vill en nu ganska långvarig tradition (inkl. Wessén) ha att handla om Theoderik den store, som från Ravenna härskade över resterna av det västromerska riket under mer än trettio år (till sin död 526). Enligt den samlade argumentationen (med bidrag från många olika håll) skulle de »nio släktled» (dvs. generationer) som tycks nämnas stämma ganska väl med den tid som skiljer Theoderiks tid från Rökstenens.

Vidare anses »reidgoterna» vara ett uttryckligt omnämnande av det folk Theoderik härskade över. Att han »dog hos dem till följd av sin skuld» kunde anspela på att Theoderik faktiskt hade ett skamfilat rykte under medeltiden. Bland annat hölls han ansvarig för filosofen Boëthius död i fängelse (dit han hade förpassats genom Theoderiks försorg). Vi föregriper här den text som strax behandlas (i avsnitt 3.2), men det kan vara viktigt att ha Wesséns och andras tolkningsram klar för sig när man tar del av den mer detaljerade genomgången.

Beroende på vilken tolkningsvariant man väljer kan förbryllande tempusförhållanden uppstå, t.ex. *yrði* – *dōmir*. Dessa har föranlett en ganska livlig diskussion, men här nöjer vi oss med att låta Wessén och senare för RAÅ:s räkning Gustavson företräda standardsynen (jfr avsnitt 5.3.2), tills vidare utan kommentarer om detaljerna.

3.2. Framsidans horisontella rader Ad1–2 samt högra smalsidan B

Nederst på stenens framsida (då denna står rest) är två horisontella rader anbringade i stort sett (men inte helt) parallellt med markytan. När man

närmar sig en okänd runtext, är det av stor metodologisk vikt att man inte drar förhastade slutsatser om var läsningen efter en avslutad rad skall fortsättas, men i det här fallet anses det ganska givet — man fortsätter med det som är kvar på framsidan. Att man efter den andra radens slut (dvs. rad Ad2) skall vika runt kanten på stenen för att fortsätta på smalsidan B nertill och gå vidare uppåt, är också ställt utom allt tvivel och är dessutom logiskt (särskilt när texten anses definitivt kunna konstateras vara oavslutad längst ner på framsidan).

Läsningen av de enskilda runorna är återigen okontroversiell. När det gäller segmenteringen i ord, har även denna efter Wesséns granskning lämnats utan ifrågasättande, men på den punkten avviker den lösning som lanseras här, såsom framgår nedan (avsnitt 12.1). Det finns därför anledning att dröja särskilt inför detta avsnitt, som i många avseenden utgör ett slags centralpunkt i hela inskriften. Enligt allas förmenande formar sig partiet till en strof i *fornyröislag*. Detta faktum har säkerligen bidragit starkt till att passagen fått en så grundläggande betydelse för hela tolkningen. Man har här velat urskilja en litterär klimax.

Det är flera kommentatorer som mer eller mindre utförligt uppehållit sig vid verstekniska omständigheter kring inskriften (bl.a. redan Bugge 1910), inte bara i den del där vi urskiljer den aktuella åttaradiga strofen. Eftersom sådana förhållanden lätt förblir hypotetiska så länge tolkningen är preliminär, kommer vi för tillfället inte att fästa något avseende vid dessa frågor. Naturligtvis är de av stort intresse, men de måste vara en del av den senare analys som kan vidta när en basal tolkning föreligger.

3.2.1. Textens lydelse

Det är på detta ställe Theoderik den store anses göra entré med namns nämnande. Efter ett inledande ord **raip** återanvänds **p**-runan, så att runsekvensen **þiaurikr** följer. Det är i denna runföljd som Theoderiks namn i nordisk tappning påstås dölja sig. Ytterligare antydningar om den gotiska förankringen skulle finnas i de båda orden **kuta** (*gota*), som förutsätts vara en beteckning på en gotisk häst (nom.sg. *goti*) som kungen sitter på, och det avslutande **marika** (gen.pl. *Mæringa*), som uppges utpeka den gotiska kungaätten. Vidare har frasen **strāntu hraiþmarar** (jfr **hraiþ-** i **hraiþmarar**), som hävdas betyda '(på) Reidhavets strand' (med **strāntu** i dativ), föreslagits avse Adriatiska havet, vid vars kust Ravenna ligger. Det var därifrån Theoderik styrde sitt italienska rike. Argumentationen kring dessa identifikationer beskrivs nedan.

Translitterering: (RAÄ)	Ad1	raipiaurikrhinþurmupistilir
	Ad2	flutnastrāntuhraipmararsitirnukarurā
	B	kutasinumskialtiubfatlaþrskatimarika
Segmentering: (RAÄ)	Ad1	raip [p]iaurikr hin þurmupi stillir
	Ad2	flutna strāntu hraipmarar sitir nu karur ā
	B	kuta sinum skialti ub fatlaþr skati marika
Normalisering: (RAÄ)		<i>Reð Þiaurikr hinn þormoði, stillir flotna, strandu Hraeiðmarar. Sitir nu garur a gota sinum, skialdi umb-fatlaðr, skati Mæringa.</i>
Översättning: (RAÄ)		’Då rådde Tjodrik den dristige, sjökrigarnas hövding över Reidhavets kust. Nu sitter han rustad på sin gotiska häst, med sköld över axeln, den främste av Mär- ingar.’

Wessén återger namnet i normaliserad form som *Þioðrikr* (mot RAÄ:s trognare *Þiaurikr*), vilket är i bättre överensstämmelse med den fornvästnordiska traditionen (vanligen *Þjóðrekk* eller *Þjóðrekr*) än den mest naturliga återgivningen av runsekvensen. Det saknas ju i runföljden **þiaurikr** egentligen underlag för en del av tecknen i *Þioðrikr* (framför allt *ð*, men det krävs också att *au* kan återges som *ó* (eller *ō*), vilket i så fall inte är konsekvent genomfört i hela texten). Wessén skriver också *þurmoði*, *flutna* och *gota*, *Hraeiðmarar* och *umb fatlaðr* (utan någon divis mellan *umb* och *fatlaðr*), utan att dessa stavningar diskuteras särskilt utförligt.

Översättningen är olika formulerad i RAÄ:s och Wesséns version på fler ställen, men inte heller i dessa fall blir helhetsuppfattningen direkt påverkad. Betydelsen kan således något förkortat sammanfattas: ’Tjodrik den djärve, sjökrigares hövding, rådde över Reidhavets strand. Nu sitter han rustad på sin gotiska häst, med skölden i rem, Märingars främste’. Detta är Wesséns formulering (jfr RAÄ: ’Då rådde Tjodrik den dristige, sjökrigarnas hövding, över Reidhavets kust. Nu sitter han rustad på sin gotiska häst, med sköld över axeln, den främste av Märingar.’). Versformen har i viss mån lurat åtskilliga kommentatorer till att ta ut svängarna, så att även översättningen får en mer litterärt avancerad (eller rentav utbroderad) prägel utan att detta nödvändigtvis har något stöd i originaltexten (bortsett från versformen).

3.2.2. Kommentarer till rad Ad1–2 samt B

Tolkningen av de rader som nu allmänt betraktas som en strof i *fornyrðislag* har genomgått olika faser. Det är särskilt några punkter som

varit avgörande för argumentationen bakom den idag rådande uppfattningen. Dessa poängteras i det följande.

3.2.2.1. **raipiaurikr**

Strofens inledning brukar alltså segmenteras **raip** [**p**]iaurikr, vilket skulle ge det tematiska anslaget för hela strofen (och mer än så). En identifikation av det inledande verbet med *reið*, pret. av *rīða* 'rida', erkänns (t.ex. av Wessén 1958:43) som a priori det mest naturliga, men det anses oförenligt med dativformen **strāntu**, som förutsätts vara objekt till predikatet. En lokativ dativ med innebörden 'på stranden' kan man svårligen finna motsvarigheter till i de gamla texterna (Wessén 1958:43, Nygaard 1865:25, § 19, [1906] 1966:126, § 118). Ett objekt i dativ är emellertid vad man väntar sig som komplement till verbet *rāða*, pret. *rēð*. Det är därför man menar att denna långa vokal (*ē*) här har fått en digrafisk skrivning (**ai**) och att det således är *rēð* det står på Rökstenen. Man skall inte vänta sig paralleller, lyder argumentet, eftersom den vokalen är så sällsynt i ordförrådet. En parallell skulle man dock i viss mån kunna påvisa i *au* för *ō* i **biaurikr** (jfr fvn. *Þjóðrekr*).

I [**p**]iaurikr gör den inledande konsonanten dubbel tjänst, eftersom samma **p**-tecken avslutar föregående ord (**raip**). Digrafen **au** står som sagt för långt *o* (dvs. *ō*) på liknande sätt som **ai** förutsätts beteckna *ē*. Ett följande [ð] har enligt samma uppfattning bortfallit mellan den långa vokalen och en följande konsonant. Standarduppfattningen har under åren som gått med små variationer upprepade gånger försvarats längs likartade linjer med olika ljudhistoriska argument och paralleller. Så skulle namnet enligt någons mening ha inletts med **piup**- (den normala formen när motsvarande morfem återges i runmaterialet) men ha förmedlats via en gotländsk tradition. I gotländska dialekter har den långa vokalen *ū* diftongerats i ord som *biaude*, *diaup* osv., som motsvarar fsv. *biūpa/biūdha*, *diūp* (Wessén 1969b:49; se äv. H. Gustavson 1991:131).

Det viktigaste argumentet för att välja *rēð* som utläsning av **raip** finner dock Wessén i den påfallande likheten mellan den tidiga skaldedikten Ynglingatal (str. 35–36) och Rökstrofen. Wessén hänvisar uttryckligen till Henrik Schück, som gjort samma observation. Om den norske kungen Óláfr Geirstaðaálfr säger skalden Þjóðólfr ór Hvini (Jónsson 1912b:13; även översättningen är Finnur Jónssons):

[...]
réð Áleifr
Upsa forðum
viðri grund
ok Vestmari
[...]

’Olaf rådede forðum over Upses vide land og Vestmar,’

[...]
liggr gunndjarfr
á Geirstöðum
herkonungr,
haugi ausinn.

’den kampdjærve hærkonge ligger i en gravhøj på Gerstad’.

Det var Henrik Schück och Magnus Olsen som oberoende av varandra först påpekade denna nära överensstämmelse mellan de båda dikterna (men de använde en läsning av Ynglingatal som tydligare framhävde vissa drag; se vidare nedan avsnitt 6.1.2.1).

Ynglingatal har daterats till slutet av 800-talet eller början av 900-talet (under förutsättning att attribueringen av Ynglingatal till Þjóðólfr är korrekt), men alla tidsbestämningar av skaldedikter är diskutabla (liksom ofta attribueringen till redan kända, namngivna skalder). Uppgiften försvåras bland annat av att genren förblir så konservativ att det enbart med hjälp av själva dikterna är svårt att placera dem i tiden, om inte innehållet ger någon ledning.

3.2.2.2. **hinþurmupi**

Runföljden uppdelas tämligen självklart i **hin þurmupi**, varvid **hin** motsvarar det demonstrativa pronomenet *hinn* i fornvästnordiskan. Då blir **þurmupi** ett substantiverat adjektiv i bestämd form, dvs. *þormōði*, som visserligen inte är belagt någon annanstans i den forna litteraturen. RAÅ:s översättning är ’den dristige’, Wesséns, Janssons och NE:s ’den djärve’. För övrigt tas inte ordbildningen upp till behandling på de nämnda ställena. Man tycks i allmänhet tänka sig ett samband mellan förleden och det verb som i fornvästnordisk form är *þora* ’töras’, ’våga’. Det substantiverade adjektivets innebörd skulle således vara något i stil med ’den som har ett sinne sådant att han törs’.

3.2.2.3. **stillir||flutna**

Även fortsättningen är ganska given: **stillir flutna**. Genitivfrasen *stillir flotna* 'sjökrigarnas ledare' vill Wessén se som »utan tvivel en poetisk kliché». Han jämför med fvn. *stillir* 'ordnare, styrare, ledare', belagt hos Bragi Boddason i kenningen *lýða stillir* 'männens ledare' (Ragnarsdrápa str. 10; Jónsson 1912:2). Det kan förvåna att inte parallellen med *heria stillir* 'krigarnas hövding' i Guðrúnarkviða III str. 4 framhävs, då denna faktiskt syftar på Þjóðrekr. Däremot finner Wessén det underligt att Theoderik framställs som »en hövding för sjökrigare». Detta håller man gärna med om (men Bugge påpekar att Theoderik hade låtit utrusta en flotta till skydd mot fientliga angrepp i Adriatiska havet och argumenterar ganska utförligt för goternas flottexpeditioner).

3.2.2.4. **strāntuhraipmarar**

En naturlig segmentering är **strāntu hraiþmarar**. Den feminina dativformen **strāntu** har bestämningen **hraiþmarar**, som är en genitiv i singularis; i nom.sg. förutsätts allmänt formen *hræiðmarr*. Det motsvarande fvn. *marr* kan ta genitiv på såväl *-s* som *-ar*. Exakt vad *Hræiðmarr* (nom.) skulle avse, är inte klart, men en idé som framförts (av Bugge 1910:45, dock inte upprepade av Wessén) är att detta är en förkortning (ellips) av ett **Hræiðgotamarr* 'Reidgoterhavet', i sin tur bildat till den beteckning för goterna som anses föreligga i dativformen *Hræiðgotum* i föregående avsnitt. Argumentet verkar vara konstruerat enbart på grundval av att *Hræiðgotum* i partiet dessförinnan identifierats som goter. »Men det är anmärkningsvärt, att Teoderik framställs som en hövding för sjökrigare, och att han härskade över ett kustland», påpekar Wessén (1958:45).

Vanligen tänker man sig alltså att förleden skulle betyda detsamma som i **hraiþkutum** och efterleden vara ordet *marr* 'hav'. Förleden **hraiþ-** har förutsatts (mer än bevisats) ha med 'ära', 'glans', 'berömmelse' e.d. att göra (se utförligare avsnitt 21.1.2). Det »berömda havet» skulle i och för sig kunna ges språklig mening, men den resulterande utsagan förblir dunkel. Nominalfrasen **strāntu hraiþmarar** är då objekt till **raiþ** (*rēð*) i betydelsen 'rådde (över)'. Under sådana omständigheter är i och för sig dativformen **strāntu** befogad.

3.2.2.5. **sitirnukarur**

Sekvensen **sitirnukarur** låter sig uppdelas på ett naturligt sätt i **sitir nu karur**, som utgör en välformad verbalfras *sitir nu garur* 'sitter nu beredd'. Det enda anmärkningsvärda är de bevarade trycksvaga ändelsevokalerna i *sitir* och *garur*. Dessa är emellertid i god samklang med *sunu* i åminnelseformeln.

Wessén anknyter till Rudolf Heinzels iakttagelse att det på 800-talet fanns en bronsstaty av Theoderik i Aachen, Karl den stores huvudstad. Heinzel (1889:9 f.) föreslog att strofen på Rökstenen skulle kunna gälla statyn, inte föremålet självt. I anslutning till denna mening undrar Wessén (1958:44 f.) om inte *garur* skulle kunna ha en mera konkret betydelse, med hans egna ord »'gjord, tillverkad, färdig' eller möjligen 'hel och hållen, livslevande'» (Wessén 1958:45). Föreställningen om att dikten avser statyn har efter Heinzel vidareutvecklats av andra forskare (se avsnitt 3.2.3, s. 61 f.).

3.2.2.6. **ā||kutasinum**

Något liknande gäller fortsättningen **ākutasinum**, segmenterat till **ā kuta sinum**. Detta är en fullt normal prepositionsfras *a gota sinum* 'på sin häst'. Prepositionen **ā** (densamma som fsv. *ā*) styr den dativ man finner i *gota* (av *goti* 'häst'). Ordet *goti* är välkänt i den fornvästnordiska litteraturen med betydelsen 'häst'. Wessén och de flesta andra kommentatorer är noga med att poängtera att det är just en gotisk häst, vilket naturligtvis tar sin utgångspunkt i själva beteckningen och dess likhet med benämningen på någon som tillhör det gotiska folket. Denna uppfattning reflekteras vanligen också i översättningen '(gotisk) häst'. Ordvalet skulle inte minst stärka igenkännandet av den gotiske kungen i namnet **þiaurikr**, har man menat.

3.2.2.7. **skialtiubfatlaþr**

Sekvensen brukar utläsas som **skialti ub fatlaþr**, dvs. *skialdi umb fatlaðr* 'med skölden i rem (el. på armen)'. De formella förutsättningarna är att *fatlaðr* är ett preteritumparticip av ett verb *fatla*. Detta korresponderar med substantivet *fetill*, som betyder dels 'boja', dels 'axelband eller -rem'. Det talas alltså om någon som bär skölden i remmen och på armen, möjligen över axeln. Participet syftar på subjektet till *sitir*, som ännu inte är nämnt (men följer i sista kortaden: **skati marika**). Det

man använder för att utföra den handling som verbet står för antar dativform (*skialdi*) för att uttrycka instrumentell funktion (»med skölden»). Tillsammans med detta substantiv och partikeln *umb* kan den traditionella översättningen uppnås.

3.2.2.8. **skatimarika**

De avslutande runorna uppdelas i **skati marika** och utläses allmänt som *skati Mæringa*. Wesséns kommentar till uttrycket *skati Mæringa* kan förtjäna att citeras i sin helhet (Wessén 1958:46):

Man har med skäl sammanställt detta med ett uttryck i den fornengelska dikten »Deors klagan» (v. 18): *Peodric ahte pritig wintra Mæringa burg* »Teoderik ägde under 30 år Märingars borg». Mæringar var ett namn på Teoderiks släkt. Hans fader hette Theodemer (*Piudamers*), och även dennes två bröder hade namn på *mers*: Valamer (*Walamers*) och Vidumer (*Widumers*). I den senare diktningen har *Mæringar* fått en allmännare betydelse och brukas som ett appellativum 'berömda män' (till adj. *mærr*).

Wessén tänker sig alltså att beteckningen *Mæringar* (med syftning på den släkt som Theoderik tillhörde) uppstått som en bildning till den efterled *-mers* som återfinns i namn *burna* av flera manliga medlemmar av den gotiska kungafamiljen (åtminstone de tre angivna). *Mæringar* skulle med andra ord vara något slags dynastisk beteckning, ungefär som ynglingarna i Uppsala, besjunga i Ynglingatal. Men dessa uppges ha kallats så med en avledning från namnet *Yngvi*, inte med en avledning till en efterled. Med *ynglingar* menas alltså 'avkomlingar av Yngvi', med *mæringar* i så fall 'avkomlingar till furstar med namn bildade till *-mers*'. Det är inte lätt att finna exempel på något liknande.

I den fornengelska dikten Deors klagan uppges alltså att en Peodric under trettio vintrar innehaft *Mæringa burg*. Lägg också märke till att Wessén (liksom tidigare Bugge 1910: 55 ff.) tycks mena att appellativet *mæringar* skulle vara härlett från den dynastiska beteckningen *Mæringar*. Appellativet skulle i sin tur vara på något sätt relaterat till adjektivet *mærr* 'berömd'. På vilket (annat) sätt adjektivet skulle förhålla sig till det dynastiska namnet (som förutsätts vara avlett från en namnled), framgår inte.

Här har de olika konstituenterna i strofens språkliga uppbyggnad redovisats i syfte att klargöra det resonemang som ligger bakom standarduppfattningens bild av situationen. Närmast utvecklas för sammanhangets och klarhetens skull det förutsatta läget ytterligare.

3.2.3. Läsningens logik

Av många betraktas denna del av inskriften (strofen) som en höjdpunkt. Säkerligen beror detta på att vi står inför en strof i det gamla germanska versmåttet *fornyrðislag*, något som inte påträffats i samma utsträckning på östnordiskt område, särskilt inte så tidigt som man anser att Rökstenen har tillkommit. Som en strof i *fornyrðislag* följer den grundreglerna obrottsligt. Det finns andra sådana exempel i runmaterialet (Jansson 1963:131–145; Hübler 1996). Berömda forngermanska diktverk i samma versmått är t.ex. fornengelska Beowulf, fornsaxiska Heliand och fornvästnordiska Völuspá jämte flera andra välkända Edda- och skaldedikter.

Det utmärkande för *fornyrðislag* är uppbyggnaden med korttrader som är parvis förenade med uddrim, s.k. allitteration. Varje kortrad innehåller två betonade stavelser och ett växlande antal obetonade. I sin mera utvecklade form är *fornyrðislag* strofiskt, med åtta rader och ofta två tydliga halvstrofer. Versmåttet tycks ha varit samgermanskt och påträffas på de flesta kända germanska språkområden utom gotiskans (men där är också det bevarade materialet mycket begränsat och består mest av bibelöversättning). Rökstrofen är en typisk exponent för versmåttet. I den följande uppställningen anger tecken i halvfet stil var allitterationen faller (observera att *st* allitererar med *st*, *sk* med *sk*, annars enkla konsonanter med en identisk konsonant, i strofen *p* resp. *g*):

Reð Þiaurikr
hinn þormoði,
stillir flotna,
strandu Hræiðmarar.
Sitir nu garur
a gota sinum,
skialdi umb-fatlaðr,
skati Mæringa.

Såttillvida erbjuder denna runsekvens på Rökstenen ett otvetydigt bevis för att versmåttet *fornyrðislag* varit gångbart även i östra delen av Norden (det finns också en del andra exempel på *fornyrðislag* i de svenska

runtexterna, men dessa är sannolikt senare). Den isländska termen *forn-yrðislag* betyder helt enkelt 'gammalt versmått'.

Det tycks ha varit Guðbrandur Vigfússon och Frederick York Powell som i sin lärobok *An Icelandic Prose Reader, with Notes, Grammar, and Glossary* (1879) först urskilde goterkungen Theoderiks namn i *forn-yrðislag*-strofen. Därefter tycks tolkningen av hela inskriften i mycket ha varit beroende av just denna del av ristningen och uppfattningen om den. Det är exempelvis tydligt att uppslaget till tolkningen av den föregående passagen anteciperar den Theoderik som eventuellt träder fram tydligare först i den följande strofen (och blir omnämnd med sitt eget namn). I avsnittet före strofen är det bara sekvensen **hraiþkutum**, dvs. *hræiðgotum*, vari ordet *got* igenkänts, som skulle kunna föra tankarna till Theoderik. Innebörden hos förleden *hræið* har varit omtvistad.

Klart är emellertid att den återkommer i strofens **hraiþmarar**, alltså *hræiðmarar*. Olika tolkningar av **hraiþ-** har prövats, i syfte att få förleden att samtidigt passa ihop med *-gotum* och *-marar*. Oftast har någon betydelse i stil med 'lysande' eller 'berömd' förespråkats, särskilt ihop med efterleden *-gotum*. I fallet **hraiþmarar** har man gärna stannat vid den endast partiella översättningen 'Reidhavet' (såsom i Riksantikvarieämbetets standardversion, där det likaledes talas om »reidgoter», vilka annars anses vara omnämnda i ett helt annat sammanhang i Eddadikten *Vafþrúðnismál* str. 12).

Att Rökstrofen tänks handla om goter anses ytterligare bli understruket av frasen *a gota sinum*, som skulle syfta på en »gotisk häst». Det motiveras då ibland med att goterna skulle ha varit särskilt framstående hästuppfödare. Vilka belägg dessa påståenden vilar på brukar inte specificeras. Möjligen finns slaget vid Adrianopel år 378 med i bilden. Det markerar goternas första stora seger över romarna, och denna vanns till stor del med hjälp av kavalleriinsatser. Slutligen har sekvensen **skati marika** lästs som *skati Mæringa* och såsom framgått uttolkats som en anspelning på goternas kungaätt (se närmare avsnitt 6.1.2.8, s. 192 f. och 12.1.2.6, s. 364 ff.).

Denna serie förmenta spridda hänvisningar till goterna har försetts med ett mera logiskt innehåll i en utredning av Erik Brate (1915). Denne vill liksom Heinzl (1889) se strofen som inspirerad av en ryttarstaty över Theoderik snarare än av härskaren själv. En sådan staty hade Karl den store enligt 800-talshistorikern och prästen Agnellus i Ravenna ha låtit flytta från Ravenna, där Theoderik hade sin maktbas, till Aachen, där Karl residerade. Detta skall ha skett omkring år 800. Nordbor kan således därefter direkt ha bevittnat denna märkliga staty i Aachen. Den bistra framtoning Theoderik anses ha haft på statyn överensstämmer väl

med den han får i Rökstensstrofen, har man anfört som argument (alltifrån Heinzel 1889:16, över Schück 1908:11 f., Bugge 1910:57 f. och Brate 1915:75 till Wessén 1958:44). Aachen anfölls av danska vikingar vid upprepade tillfällen under 800-talet, bl.a. 881–883, då staden intogs och Karl den stores palats användes som stall av erövrarna.

Fornyrðislag-strofen skulle således ha varit av den särskilda litteraturformen *ekphrasis* (Brunius [1988] 1989). Termen avser beskrivningar av konstföremål. I det här fallet rör det sig om en ryttarstaty över Theoderik den store. Det skulle alltså vara den statyn som är föremål för strofens uppmärksamhet snarare än Theoderik själv.

Efter Karl den stores död 814 uppehöll sig den allemanniske benediktinmunken Walafridus (Walahfrid) Strabo vid Ludvig den frommes hov i Aachen. Då skrev han en stridsskrift i versform, *Versus in Aquisgrani palatio editi anno Hludowici imperatoris XVI* [dvs. år 830] *de imagine Tetrici*. Redan Walafridus delvis svårtolkade dikt skulle således ha varit av typen *ekphrasis*. Den var riktad mot Theoderik som vid det laget hade mycket lågt anseende inom kyrkan (Brate 1915:76–98). Walafridus bör på den punkten ha övertagit Paulus Diaconus, filosofen Boëthius och påven Gregorius den stores fientliga hållning mot arianen Theoderik. Själva titeln på Walafridus dikt förmedlar denna attityd.

Walafridus allemanniska uttal av Theoderiks namn bör ha underlättat sammanställningen med lat. *taetricus* 'skarp i sättet', 'butter', 'sträng', som används nedsättande (jfr *de imagine Tetrici*), såsom Brate påpekar. Det har antytts av vissa Rökkommentatorer att dessa gentemot Theoderik hätska stämningar skulle kunna ha nått Sverige i samband med den missionsverksamhet som Ansgar inledde. Det kan förefalla som om de olika iakttagelserna stöder varandra och att därmed ett ganska solitt underlag för en åtminstone ungefärlig datering av Rökstenen åstadkommits.

3.3. Baksidans vertikala rader Ce1–8

Av baksidans rader ger de inramade vertikala Ce1–8 ett omedelbart intryck av att bilda fortsättning på de vertikala raderna på framsidan (Aa–Ac). De är genomgående avfattade i samma runskrift (kortkvist-runor), och här förekommer till synes inga medvetet krypterade partier (vilket man finner i andra passager på baksidan), inte heller någon del uttryckt i bunden form. Den något längre vertikala raden allra längst till vänster (Cd2) löper visserligen även den nerifrån och uppåt, men den uppvisar en helt annan skrift, och det grafiska arrangemanget avviker

även på andra sätt (bl.a. är raden som sagt längre). Raderna Ce1–8 verkar däremot ha exakt samma egenskaper som framsidans huvuddel (de sista två raderna uppgår dessutom bara till reducerad bandhöjd på både framsidan och baksidan). Likheter mellan de vertikala partierna på framsidan och baksidan är avgörande för den ordning vari baksidans rader behandlas här.

Samma resonemang tycks ha förts när det som nu framstår som standarduppfattningen etablerades. I själva verket ifrågasätts läsordningen vad detta textfält beträffar numera mycket sällan när Rökstenen upptas till ny behandling. Lars Lönnroth återgår till Sophus Bugges läsning av rad Cf, och Per Holmbergs förankring i ett nytt textteoretiskt tänkande leder honom till vissa omdisponeringar av Röktexten. Även Ottar Grønvik och Joseph Harris finner några smärre egna lösningar (Harris framhåller själv sitt beroendeförhållande till Lönnroth, men han har också några helt avvikande lösningar). På det hela taget hör emellertid sådana utbrytningar till undantagen. När det gäller läsordningen är vissa partier av inskriften oftare föremål för omprövning än andra. Att de vertikala linjerna med kortkvistrunor är det som på baksidan skall läsas först (på den sidan), brukar inte ifrågasättas.

3.3.1. Raderna fram till första skiljetecknet (Ce1–3)

När man börjar läsa baksidans text kan man tycka sig få misstanken om läsordningen både bekräftad och emotsagd. Det är mycket i uppläggen som man känner igen från framsidan, framför allt inledningen **pat sakum**. Men sedan kommer den förbryllande fortsättningen **tualfta**, det hela med betydelsen 'det säger jag som det tolfte'. Med den läsordning som verkar mest naturlig med utgångspunkt i inskriftens allmänna organisation, kommer detta ju att följa direkt efter **pat sakum ānart** 'det säger jag som det andra'. Mycken möda har lagts ner på att fylla luckan mellan »två» och »tolv».

Translitterering: (RAÄ)	Ce1	patsakumtualftahuarhistrsiku
	Ce2	narituituākiānkunukartuairtikirsua
	Ce3	pālikia ·
Segmentering: (RAÄ)	Ce1	pat sakum tualfta huar histr si ku
	Ce2	nar itu [u]ituāki ān kunukar tuair tikir sua
	Ce3	p ā likia ·
Normalisering : (RAÄ)		<i>Pat sagum twalfta, hwar hæstr se Gun- -nar ætu vættvangi an, kunungar twair tigir swa- -ð a liggia.</i>

Översättning:
(RAÄ) 'Det säger jag som det tolfte, var Gunns häst [= vargen]
ser föda på slagfältet, där tjugo konungar
ligger'.

Det är anspelningar på sagohistoriska teman som anses fortsätta här. Det är också Wesséns lösning som nästan in i detalj lever kvar som den etablerade sanningen. Man kan notera att Wessén i sin normaliserade version återger den postulerade prepositionen *an* som *a* (*vettvangi a*), och han skriver *etu* (inte *ætu*) och *vettvangi* (inte *vættvangi*). Dessutom använder han som tidigare anmärkts *v* i stället för *w* i ord som *twalfia*, *hwar*, *twair*, *swað*. Han väljer genomgående diftongen *ai* för runskriftens **ai**, alltså inte *æi* (eller något likvärdigt). Jansson följer som vanligt i allt väsentligt Wessén, men han återger till skillnad från denne prepositionen mera troget mot den translittererade texten som *an*.

3.3.2. Kommentarer till rad Ce1–3

Vi kan för den fortsatta diskussionens skull göra några särskilda iakttagelser. Liksom tidigare är dessa enbart ägnade att belysa den rådande uppfattningen. Den kritiska granskningen följer i DEL 2.

3.3.2.1. **patsakumtualfta**

Genom att **pat** och **sakum** redan är väl betygade ord och återstoden **tualfta** lätt kan uttolkas, blir segmenteringen uppenbar: **pat sakum tualfta**. I ingressen till avsnitt 3.3.1 har denna fras redan kommenterats som en underlig fortsättning på **pat sakum ānart**. Det som förvånar mest är emellertid den innehållsliga sidan. Uppläggningsen med (det man uppfattat som) verbet **sakum** är ju ett återkommande drag.

3.3.2.2. **huarhistrsiku||nar**

Segmenteringen är här inte lika självklar som när det gäller den inledande formeln. I den lösning man stannat för, **huar histr si kunar**, har man vägletts av förkunskapen att det först brukar komma en indirekt frågebisats efter **sakumukmini**-formeln. I detta fall inleds den inbäddade frågebisatsen av det interrogativa adverbet **huar** (*hwar*) 'var'. Detta skall särskiljas från det tidigare använda pronomenet **huar** (*hwar* 'vem'). Det sistnämnda har en avslutande runa för palatalt *r* (**ṛ**), inte dentalt (som i **huar**). Dessa båda i våra ögon snarlika ord har olika etymologi och delar ursprungligen bara den egenskapen

att de är bildade till morfem som implicerar fråga (vilka i sin tur troligen i en grå forntid utgått från samma grundläggande morfem).

För övrigt har de normalt ordavslutande palatala *r* som kan observeras styrt segmenteringen. Därtill har **histr** och **kunar** associerats med kända ord: *hæstr* med fvn. *hestr* 'häst' och *gunnar* med den singulara genitivformen *gunnar* (av *gunnr* 'strid'). Verbet i den inbäddade frågebisatsen är i standardtolkningen **si**, som utläses *sē*, vilket är pres.konj. 3 p.sg. av verbet *sē(a)* 'se'. Den nominalfras i nominativ som kan tjäna som subjekt är **histr ... kunar**, dvs. *hæstr ... Gunnar* 'Gunnns häst'. Då är *Gunnar* genitivformen av *Gunnr*, ett namn i femininum. Den antagna subjektsfrasen *hæstr Gunnar* har fått sina komponenter åtskilda av predikatsverbet *sē*. Detta kommenteras inte men skulle antagligen motiveras med en hänvisning till den relativt fria ordföljden i exempelvis den fornvästnordiska diktning som språket i Rökstensinskriften kan hävdas stå nära.

»Gunnns häst» som beteckning för vargen uppges vara helt i linje med kenningspråket. *Gunnr* (med samma bokstavliga betydelse som appellativet *gunnr*) är en av valkyrjorna, kan man utläsa ur den fornvästnordiska litteraturen. Det är också en vanlig uppgift att företrädare för dödsriket rider på en varg (t.ex. trollkvinnan Hyrrokkin i Snorri-Eddans myt om Balder i Gylfaginning. Även åtskilliga kenningar anspelar på en sådan transportmetod för troll och häxor).

Men detta är trollkåringar. I allmänhet rider de stolta och ståtliga valkyrjorna på lika stolta och ståtliga hästar. Att de skulle ta sig fram med en asätande varg som riddjur är därför förvånande. Men detta menar Wessén (1958:46 f.) vara en fråga om utveckling, allteftersom tiden gått. Äldre föreställningar om döden har ersatts av andra när samhällsandan heroiserats under den yngre vikingatiden, hävdar han. Rökstenen skulle återspegla ett tidigare stadium, under vilket valkyrjorna ännu inte blivit de ädla väsen de framstår som i exempelvis Eddadiktningen utan varit mer häxliknande. Hur det har förhållit sig med detta torde inte kunna ledas i bevis, men Jan de Vries (1956:273 f.) är inne på liknande tankegångar. Detta är sannolikt Wessén helt medveten om (se vidare avsnitt 7.1.2.3 och 13.1.2.2).

3.3.2.3. **ituituākiān**

Den antagna sekvensen **itu** [**u**]ituāki ān (där alltså **u**-runan läses dubbelt) skall innehålla det direkta objektet till predikatet *sē*. Som sådant har man tagit en ren konstruktion i anspråk, *ætu* enligt RAÄ, *etu* enligt Wessén (dvs. **itu** med runor). Detta postulerade substantiv *æta/eta*, varav här en oblik form skulle föreligga, men för vars existens det inte finns något som helst belägg med den nödvändiga betydelsen i Nordens medeltida litteratur, antas naturligtvis vara rotbesläktat med verbet *āta*, fvn. *éta* 'äta' (nu mest om djur).

Det finns förvisso ett substantiv *eta* i fornvästnordiska som betyder 'krubba' (som husdjur äter ur). Man tänker sig väl att betydelsen 'föda' skulle vara en metonymisk utvidgning (av typen *hela stadion jublade*, där det ju är innehållet i stadion, publiken, som jublar, inte själva stadion). Steget från ett substantiv med betydelsen 'krubba' till ett som betyder 'föda' är dock inte obetydligt.

Huvudordet i frasen *vættvangi ān* (Wessén skriver *vettvangi a*) förutsätter att den inledande **u**-runan suppleras (genom att **u** i **ituituāki** läses dubbelt). Till sådant finns det som framgått många till synes övertygande paralleller. Substantivet *vættvangr* (el. *vættvangr*) förekommer i den norska Frostatingslagen och den isländska Grágás som beteckning på en »dråpsplats». Svenska medeltidslagar föredrar i samma användning *vighvalder*, som är bildat på liknande sätt. Även i fornvästnordiska finner man *vígvǫldr*, men då förutsätts större strider, dvs. betydelsen är snarast 'slagfält'. Dessa omständigheter omöjliggör ingalunda att [**u**]ituāki åtminstone formellt kan sammanställas med *vettvangi/vættvangi* (i dat.sg.), men de dokumenterade betydelserna måste vridas något för att passa.

Vidare förutsätts den väl betygade prepositionen *a* ha haft en form med ett avslutande *n* när den följt efter sitt huvudord ([**u**]ituāki ān). Därvid stöder man sig på etymologin: ett *n* har ursprungligen följt *a* (jfr ännu ty. *an* 'på' och återgivningen med runan **ā** även på andra ställen — utan **n** — vilket indikerar historiskt tidigare närvaro av en följande nasal). Konstruktion med prepositionen ställd efter sitt huvudord (dvs. som postposition) finner också många paralleller, men i det aktuella fallet är den ändå långtifrån problemfri (som framgår av avsnitt 7.1.2.4, s. 210 ff.).

3.3.2.4. **kunukartuairtikir**

De tre förekomsterna av palatalt *r* i denna runföljd ger en antydning om segmenteringen: **kunukar tuair tikir**. De ingående orden är också välkända vart och ett och utläses naturligt som en nominalfras: 'två tiotal konungar', dvs. 'tjugo kungar'; eller, mera ordagrant, 'kungar, två tiotal'. De tjugo kungarna som liggande stupade på slagfältet skall utgöra vargens föda.

3.3.2.5. **sua||pālikia ·**

Återigen är segmenteringen oproblematisht: **suap ā likia**. Vi finner här samma **suap** som det i 3.1.4.4 (s. 44) behandlade. Ordet har alltså sitt upphov i ett konnektivt element med närmast final betydelse: *swa at* 'så att'. I översättningar av Rökstenens inskrift finner man ofta ett relativpronomen. I RAÄ:s version är det ett relativt adverb *där* som i den svenska översättningen får motsvara originalets **suap**. Man måste hålla i minnet att detta inte är alldeles rättvisande (se äv. avsnitt 13.1.4.4, s. 389 ff.) utan snarare är ett utslag av en strävan efter översättning till naturlig modern svenska.

Prepositionen **ā** (dvs. fsv. *a* 'på') är också principiellt densamma som den vi påträffat tidigare. Enda skillnaden skulle vara att formen *ān* i standardtolkningen antogs vara en »pregnant» form, som bevarat ett äldre avslutande *n*. Den står i det nu aktuella sammanhanget absolut, dvs. utan följande nominalfras, men i direkt anslutning till verbet (*liggia*). Funktionen blir närmast adverbial: 'därpå' (= 'på den'). Den sats man således skulle kunna urskilja i sekvensen **suap ā likia** är enligt detta resonemang subjektlös.

3.3.3. De följande fyra raderna (Ce3–6)

Efter interpunktionstecknet fortsätter texten omedelbart med den välkända frasen **pat sakum**, som också kompletteras på ett logiskt sätt. Efter **tualfta** i det närmast föregående följer nu nämligen **pritaunta**. Att detta skall förstås som '(det) trettonde' antas allmänt och är väl förenligt med senare belagda former.

Translitterering: Ce3 · **patsakumpritauntahuarirt**
(RAÄ) Ce4 **uairtikirkunukarsatin[a]tsiuluntifia**
Ce5 **kurauinturatfiakurumnabnumburn**
Ce6 **[i]rfiakurumbruprum ·**

Segmentering: (RAÄ)	Ce3 · þat sakum þritaunta hvarir t Ce4 uair tikir kunukar satin t siulunti fia Ce5 kura uintur at fiakurum nabnum burn Ce6 [i]r fiakurum bruprum ·
Normalisering: (RAÄ)	<i>Þat sagum þrettaunda, hvarir t- -wair tigir kunungar satin at Siolundi fia- -gura vintur at fiagurum namnum, burn- -ir fiagurum brøðrum.</i>
Översättning: (RAÄ)	’Det säger jag såsom det trettonde, vilka tjugo konungar satt på Själland under fyra vintrar [= 4 år], med fyra namn, född- -a åt fyra bröder.’

Detta är nästan samma återgivning som Wesséns. Hans tidigare nämnda behandling av ord som *hvarir*, *twair* gäller även här (*hvarir*, *twair*).

3.3.4. Kommentarer till rad Ce3–6

Alla som företräder standardsynen är beträffande denna passage mycket eniga. I övrigt bör man märka det som här följer.

3.3.4.1. · **þatsakumþritaunta**

Parallellen med föregående partis inledning är uppenbar och segmenteringen följaktligen denna: **þat sakum þritaunta**. Betydelsen är också lättgenomskådad (om man accepterar det föregående resonemanget): *þat sagum þrettaunda* ’det säger jag såsom det trettonde’. Även numreringen är givetvis en logisk fortsättning på motsvarande i föregående passage (tretton efter tolv). Orsaken till att de två först anförda händelserna följs av en tolfte och en trettonde har däremot inte, trots Wesséns ihärdiga försök, fått något riktigt tillfredsställande svar. Wessén tänker sig ju att »minnena» hämtas ur en reper-toar med numrerade inslag.

3.3.4.2. **huairirt||uairtikirkunukar**

Även denna passage innehåller endast tidigare kända komponenter: **huairir tuair tikir kunukar**, dvs. *hvarir twair tigir kunungar* ’vilka två tiotal (dvs. tjugo) konungar’. Det är ett naturligt antagande att frasen avser samma kungar som de redan omnämnda. Här är **huairir** maskulinformen i nom.pl. av

samma interrogativa pronomen som **huariar** i avsnitt 3.1.4.2 är femininformen av (också i nom.pl.).

3.3.4.3. **satintsiuluntifia||kurauintur**

I den aktuella runföljden har man velat urskilja en verbalfras, ett finit verb som fungerar som predikat, jämte en rumsbestämning och en tidsbestämning: **satint [a]t siulunti fiakura uintur**. Normaliseringen har fått formen *satint at Siolundi fiagura vintur*, och detta har översatts 'satt på Själland under fyra vintrar'. Läsningen understryker bl.a. att närhelst prepositionen *at* förekommer skrivs den endast med **t**-runan, **satint [a]t siulunti** (se avsnitt 3.1.4.5, s. 44 f., 15.1.2.3, s. 466 f.).

Verbet *satint* är en form i pret.konj. 3 p.pl., framkallad av den indirekta anföringen på samma sätt som i tidigare fall. I den äldre svenskan uppvisar konjunktiven i denna form antingen ett avslutande *-n* eller ej, det förra inte så sällan i runinskrifter (Noreen 1904:476, § 564, 4).

Ordet **siulunti** »måste väl avse Själland, trots de språkliga svårigheterna att förklara Rökstenens form och att förlika den med de äldsta former, som vi f. ö. känner av namnet», säger Wessén. *Sjolund* skulle alltså vara en för övrigt obelagd variant av namnet, motiverad genom hänvisning till den relativa likheten mellan den form som finns i Röktexten och en del andra belegg, som tydligare åsyftar Själland.

För **fiakura uintur** uppges att det är ett tidsadverbial i ackusativ, alltså 'fyra vintrar'. Att substantivets form då borde vara *vintr* (**uintr**) kommenteras inte, inte heller att det belagda **uintur** strider mot vad vi annars vet om paradigmets i fråga. Den moderna isländskans *vetur* har en helt annan bakgrund, även om isl. *vetur* och sv. *vinter* står i ett systematiskt och lätt utrett språkhistoriskt förhållande till varandra. Dessa formers likhet (till den yttre skapnaden) med Rökstenens **uintur** är förvillande men endast skenbar (se vidare avsnitt 7.2.2.4).

3.3.4.4. **atfiakurumnabnum**

Man tänker sig här en prepositionsfras inledd av *at*: **at fiakurumnabnum**. Lösningen förutsätter att prepositionen *at* i detta fall har sin fulla form (mot tidigare enbart **t**; jfr t.ex. strax ovan 3.3.4.3). Den fulla formen **at** är den normala i det samlade runmaterialet men alltså inte på Rökstenen. Wessén understryker (1958:49) att »alla de fem bröderna inom samma

brödraflokk har burið sama namn. Í diktens vörld er ingenting ómöglegt». Man frestas næstan tillægga að det-samma tycks gælla generellt fyrir lésningar på Rökstenen.

3.3.4.5. **burn||rfiakurumbruprum ·**

Än en gång används kantlinjen för att återge ett *i*: **burn[i]r fiakurum bruprum**. Övriga ord är lätt identifierbara, så att preteritumparticipet *burnir* (nom.pl.) fungerar som predikativ med syftning på **tuair tikir kunukar** och med *fiagurum brøðrum* (dat.pl.) som indirekt objekt. Då resulterar utsagan 'födda åt fyra bröder'.

3.3.5. Namns nämnande (raderna Ce6–7, Cf1)

De tjugo bröderna har nu varit förannonserade i två textpartier på stensens baksida. I detta tredje parti presenteras de närmare.

Translitterering:	Ce6 · ualkar fim rapulfsu
(RAÄ)	Ce7 nirhraipulfar fimrukulfsunirhaislar fimharup
	Cf1 ssunirkunmuntar fimbirnarsunir ·
Segmentering:	Ce6 · ualkar fim rapulfs [s]u
(RAÄ)	Ce7 nir hraipulfar fim rukulfs [s]unir haislar fim harup
	Cf2 s sunir kunmuntar fim bi[a]rnar sunir ·
Normalisering:	<i>Valkar fim, Raðulfs sy-</i>
(RAÄ)	<i>-nir, Hræiðulfar fim, Rugulfs synir, Haislar fim, Haruð-s synir, Gunnmundar fim, Biarnar synir.</i>
Översättning:	'Fem med namnet Valke, Rådulfs sö-
(RAÄ)	<i>-ner, fem Reidulf, Rugulfs söner, fem Haisl, Hord-s söner, fem Gunnmund, Björns söner.'</i>

Den senast anförda sekvensen erbjuder åtskilligt att fundera över. Dels är det i detta parti på några ställen ovanligt svårt att avgöra exakt vilka runor som kommer i fråga, dels är det som man tycker sig kunna läsa förbryllande. Låt oss emellertid konstatera att bröderna här slutligen namnges, låt vara att namnförhållandena är förvirrande.

Det är framför allt det sista namnet i uppräkningsraderna ovan, *Biarnar*, som är osäkert i fråga om själva läsningen. Den runa som uppfattats som **b** är något skadad, så att nedre delen av huvudstaven och den understa av den postulerade **b**-runans båda bistavar avlägsnats tillsammans med en bortfallen skärva. Dessutom saknas (den antagna första) **a**-runan helt (och har aldrig varit utsatt); den har supplerats med hänvisning till att

Biarnar är det enda tänkbara (redan kända) namnet. Men något utrymme för en **a**-runa finns det alltså inte, varför antagandet av en sådan är en ren gissning (emendation på förskönande filologiskt fackspråk).

En möjlighet som framförts är att runorna verkligen skall utläsas som de står, nämligen som **birnar**, dvs. *Bernar*, men detta har tillbakavisats av andra kommentatorer, tydligen främst på språkliga grunder (andra »obrutna» former av detta slag är okända; att just detta skulle kunna vara ett sådant belägg godkänns alltså inte — en rättelse föredras).

3.3.6. Kommentarer till rad Ce6–7 samt Cf1

Beträffande normalisering och översättning följer RAÄ (som citerats här) ganska troget Wesséns uppfattning från 1958. Att Wessén skriver *fim* (utan angivande av konsonantlängd), RAÄ *fimm*, är naturligtvis en bagatell (anpassning till fornsvensk ortografi från Wesséns sida), liksom att diftongen i *Hræiðulfar* skrivs annorlunda; Wessén har genomgående i texten diftongen *ai*. Den återkommande namnleden *-ulf* stavas av Wessén i översättningen *-ulv*. Slutligen uppger Wessén genitiven *Kynmundar* som möjligt alternativ till *Gunnmundar*.

Inför den fortsatta diskussionen finns det emellertid en del i detta avsnitt att lägga särskilt på minnet.

3.3.6.1. · **ualkarfimrapulfsu||nir**

Ordgränserna framstår tämligen tydligt, inte minst genom den parallella uppbyggnaden i denna och följande tre passager. Segmenteringen blir sålunda: **ualkar fim rapulfs [s]unir**. Ett **s** måste suppleras, eftersom ordet **sunir** kan identifieras och det föregående måste vara en genitivform (jfr de närmast följande avsnitten). Orden skrivs alltså i ett sammanhang, så att **s**-runan måste räknas såväl till det föregående namnet, **rapulfs**, som till det följande ordet, dvs. **sunir**. Namnen återges i translittererad och normaliserad form: *Valkar* (nom.pl.), *Raðulfs* (gen.sg.).

3.3.6.2. **hraiðulfarfimrukulfsunir**

Denna sekvens inbjuder till en analys parallell med den föregående och kräver motsvarande åtgärder: **hraiðulfar fim rukulfs [s]unir**. Namnen blir på så vis *Hræiðulfar* (nom.pl.) och *Rugulfs* (gen.sg.).

3.3.6.3. **hāislarfimharuþ||ssunir**

Även den tredje runföljden kan upplösas på principiellt samma sätt: **hāislar fim haruþ||s sunir**. Detaljerna skiljer sig däremot från föregående fall. Raden tar slut efter **haruþ** (här markerat med dubbelt lodstreck), varför genitiv-**s** hamnar i början på nästa rad. Därefter upprepas till skillnad från tidigare det **s** som inleder nästa ord (**sunir**). Raden börjar således med två **s**-runor. Namnen uppges vara *Haislar* (nom.pl.) och *Haruðs* (gen.sg.).

3.3.6.4. **kunmuntarfimbirnar sunir**

Med stöd i de närmast föregående sekvenserna kan lydelsen fastställas till **kunmuntar fim bi[a]rnar sunir**. Den avslutande genitiven (**bi[a]rnar**) har en böjningsändelse (-**ar**) som avviker formellt från de övriga genitiverna men är helt i överensstämmelse med böjningen av fsv. *biorn* 'björn'. Observera att Wessén liksom RAÄ och de flesta andra emenderar det skadade namnet till **bi[a]rnar**. Men enstaka kommentatorer läser **birnar** och räknar med ett namn *Bernar* e.d. RAÄ skriver alltså *Gunnmundar* (nom.pl.) och *Biarnar* (gen.sg.).

Namnen brukar inte kommenteras särskilt utförligt. Man etablerar dem och konstaterar att det är namn det är fråga om. Att det i hälften av fallen rör sig om pluralformer brukar föranleda ett påpekande. Det har dock framhållits att de inte ger intryck av att vara vanliga nordiska mansnamn. En gissning som anförts som förklaring (t.ex. av Grønvik) går ut på att det skulle röra sig om frisiska namn och att det slag som de tjugo konungarna stupat i utkämpats på frisiskt (eventuellt nordtyskt) område. Något annat än (möjligen) namnen som talar för detta finner man inte i texten.

3.3.7. Den skadade raden Cf2 samt fragmentet Cg

Föregående avsnitt slutar med en tydlig punkt. Av raden återstår då mer än en fjärdedel. På denna del är sju runor ristade i principiellt samma format som huvuddelen av de vertikala radernas tecken, de tre sista möjligen ovanligt spatiöst. Raderna Ce1–7, som behandlats här ovan, har i stort sett ett och samma format och liknande utformning (bortsett från att raderna på grund av stenens asymmetri blir allt längre). Det band som här hade kunnat betecknas som Ce8 har emellertid bara halv höjd

mot de föregående. Det ser faktiskt ut som om de två sista raderna i sviten, dvs. den åttonde (Cf1) och den nionde (Cf2) fått dela på vad som normalt är utrymmet (i höjdlad, dvs. bandbredden) för en enda rad (Ce8). Denna delning har emellertid planerats noggrant, så att en tydlig skiljelinje huggits mellan de båda raderna. Den uppdelande linjen når emellertid bara fram till den punkt som avslutar rad Cf1 ett stycke före det fulla bandets slut. Resten av raden har full höjd, och det är den sekvensen som här fått beteckningen Cg.

Texten skall efter Cf1 av allt att döma läsas vidare på nästa rad (Cf2), direkt efter punkten på rad Cf1. Det är alltså troligt att rad Cf2 efter punkten på den överstående raden Cf1 når full höjd och därför slutar som en av raderna Ce1–7. Det är som sagt denna del av raden, med full höjd, som fått beteckningen Cg. I den mening som här framgått är den ett fragment, men den hänger förmodligen organiskt ihop med rad Cf2, såsom denna tar sig ut fram till punkten på raden dessförinnan. Här behandlas nu raderna Cf2 och Cg.

Translitterering: (RAÄ)	Cf2 Cg	nukm --- m -- alu -- ki ainhuar -þ ... þ ... ftirfra
Segmentering: (RAÄ)	Cf2 Cg	nu k m --- m -- alu -- ki ainhuar -þ ... þ ... ftir fra
Normalisering: (RAÄ)		<i>Nu ungmae- ... m ... allu ... -gi æinhwar -þ ... þ ... -ftir fra.</i>
Översättning: (RAÄ)		<i>'Nu för de unga säger fullständigt envar (?) ... eftersporde (?)'</i>

En sista vertikal rad (Cf2 följd av Cg) avslutar alltså denna del av inskriften. Dessvärre är den så skadad att den inte mer än bitvis är läsbar. Svårlästa runor markeras med ett streck (–), medan **-þ** anger ett oläsbart stycke som avslutas med runan **þ**. Tre punkter avser avlägsnat parti.

I det förgångna har flera kommentatorer försökt sig på att fylla ut raden och läsa in betydelser, som i några fall haft avgörande inverkan på helhetsuppfattningen. Efter Wesséns föredöme har man under de senaste sjuttio åren i allmänhet avstått från några vidlyftigare tolkningsförsök, men nyligen har Joseph Harris lagt fram ett nytt förslag (Harris 2015). Det harmonierar med hans helhetslösning men kan inte sägas vila på objektivt konstaterbara fakta (eftersom det inte finns någon säker metod att fylla ut luckorna i texten; de skadade partierna är oåterkalleligen förlorade). Harris använder sin helhetsuppfattning om ristningen som argument för rekonstruktionen, som därmed saknar allt eget bevisvärde.

3.3.8. Kommentarer till rad Cf2 samt Cg

Wessén är mycket försiktig i sina uttalanden om den skadade raden. Han uppfattar dock inledningen på ett annat sätt än RAÄ, vilket har med utläsningen av **(m)ukmini** tidigare i texten att göra. När Wessén inte finner underlag för det dittills möjliga alternativet *mogmænni*, menar han att endast **mini** kan komma ifråga här (se strax nedan avsnitt 3.3.8.1). Han fyller i den skadade texten något mera generöst än RAÄ och försöker sig också (liksom RAÄ) på en fullständigare översättning än vad de säkert identifierade (eller åtminstone de i translittereringen angivna) runorna bär tydligt vittnesbörd om.

En del äldre kommentatorer har som sagt trott sig kunna rekonstruera den skadade raden, alternativt ändå förstå vad den meddelat. Wessén lämnar den mer eller mindre åt sitt öde, och även RAÄ-skriften är alltså restriktiv med kommentarer. Harris förnyade försök att rekonstruera raden mera fullständigt tar sin utgångspunkt i en allmän idé om vad texten fyllt för funktion (Harris 2015). Här skall några förhoppningsvis okontroversiella kommentarer lämnas till den skadade sekvensen.

3.3.8.1. **nukm**

Dessa tecken är de fyra första runorna på raden. Egentligen är det bara **n**-runan som är helt synlig. Bistaven till **n**-runan utgår från kantlinjen, som sålunda tjänar som huvudstav. Av **u**-runan är strängt taget hela huvudstaven läslig och av bistaven syns så mycket att utläsningen som **u** kan anses säker. (Det skall understrykas att bistaven träffar huvudstaven en bit ner på denna; de möts alltså inte upptill på runan som i vissa grafiska varianter av **u**-runan, vilket påverkar sannolikheten att runan lästs rätt här; skadan utgår ju från radens underkant, och med bistaven mera neddragen längs huvudstaven blir det mindre av bistaven som återstår intakt, men utformningen är särpräglad och säkerställer läsningen.) Den följande **k**-runan kan bara läsas till den punkt där bistaven når huvudstaven, men det finns ingen annan runa med en sådan övre hälft som är tänkbar här. Av nästa runa är det bara **m**-runan som har en bistav tvärs över huvudstaven så högt som på det belagda tecknet, varför även denna runa kan anses säkrad.

Bengt Loman har visat hur Rökrunorna fungerar som grafe-matiskt system, bl.a. vilka drag som är distinktiva (Loman 1965). Ett litet antal distinktiva drag används på ett mer konsekvent genomfört sätt för kortkvistrunornas del än för lång-

kvistrunornas. Det är också i praktiken dessa distinktiva drag man utnyttjat för att försöka resonera sig fram och fastställa vilka runor som skulle återfinnas bakom de teckenrester som urskilts på den skadade raden, även om man veterligen inte resonerat i sådana termer.

3.3.8.2. --- **m** --- **alu** ---

Återgivningen illustrerar klart att vi därefter är lämnade åt sannolikhetskalkyler med synnerligen svaga förutsättningar att leda någonstans. Det i kanten urslagna stycket sträcker sig allt längre in mot den längsgående texten och gör denna i stort sett omöjlig att urskilja ett stycke framåt. Emellertid ser man spår av fem lodräta streck, som kan vara överdelen av huvudstavar med förlorade bistavar. Vinkeln mellan dessa stavrester är sådan att man svårligen kan tänka sig någon av dem som överdelen av en bistav (som i **f**, **u**, **k** eller **r**). Mellanrummen mellan stavresterna tillåter inte heller att någon mer platskrävande bistav skulle kunna komma i fråga (som t.ex. för **p**). Även **r** är utesluten i dessa positioner, eftersom den bara har halv höjd och inte når upp så långt från undre linjen att den skulle vara skönjbar.

När RAÄ ändå återger vissa av runorna i det följande (nämligen **m** resp. **alu**), följer man Wessén. Denne resonerar på följande sätt:

Vid slutet av rad 19 [här Cf1], efter ordet **sunir**, har ristaren satt ett tydligt skiljetecken, en rund punkt. Stycket 13 [det som börjar på rad Ce3 med **pat sakum pritaunta** och slutar med namnen] är här avslutat och därmed också hela det episka parti, som började med rad 3 **sakumukmini pat** [dvs. rad Ab1]. Vad ristaren nu har att tillägga är av annan art. Därför fortsätter han icke omedelbart i rad 19 [dvs. Cf1 efter punkten], utan markerar det nya med ny rad (r. 20) [dvs. Cf2]. Här har emellertid utrymmet varit mycket trångt, ytterst på högra kanten av baksidan. Runorna har blivit små; raderna 19 och 20 [dvs. Cf1–Cf2] upptager tillsammans icke större höjd än de föregående raderna var för sig. Så snart ristaren har hunnit förbi slutet av rad 19 [dvs. Cf1], utnyttjar han emellertid utrymmet till fullo, och de sista runorna i rad 20 [dvs. Cf2] har sålunda fått normal höjds: **ftir fra** [dvs. Cg]. Detta måste vara slutet av en mening.

Han argumenterar alltså för att texten på nedersta raden gör en nystart efter punkten på näst sista raden, och detta påverkar

naturligtvis vad man väntar sig i texten. De »typrum» som markerats här ovan rymmer som sagt rester av runor (framför allt överdelar), vilket lämnar utrymme för vissa funderingar om vilka runor som är teoretiskt möjliga i varje position.

3.3.8.3. **kiainhuar-þ**

Därefter följer ett stycke som bara delvis kan urskiljas: **ki ainhuar -þ** kan läsas ganska tydligt. Segmenteringen grundas helt på att **ainhuar** tycks vara ett identifierbart ord (jfr fvn. *einhverr* 'någon'). Med det antagandet får man också en maximal del av den aktuella strängen läst. Stenkanten är visserligen även här skamfilad, men de förlorade flisorna är mindre. Den position som är markerad med en divis framför det avslutande **þ**-tecknet är antingen en **i**-runa eller en huvudstav med en förlorad bistav. Liksom för de omedelbart föregående runorna **ar** är utrymmet här intakt i stort sett till fullhöjd. Av **k**-runan och de båda föregående **i**-runorna ser man bara hälften, varför särskilt **i**-runorna är osäkra. Det är omöjligt att avgöra om det funnits lågt placerade bistavar. Att det i det ena fallet kan utläsas ett möjligt ord (*æinnhwar* för **ainhuar**), stärker naturligtvis läsningen av **i**-runan som *i* när det gäller just det ordet. Det möjliga ordet **ainhuar** kan naturligtvis verka bestickande, men kontextens lydelse är oviss såväl före som efter ordet, vilket också skapar osäkerhet om ordet självt.

3.3.8.4. ... **þ** ...

Den här återgivna passagen representerar ett stycke av radens längd som uppgår till ungefär en tredjedel av hela raden Cf2. Vad som stått här är på grund av skadorna omöjligt att veta. Det bortslagna stycket sträcker sig ända in på föregående (ovanstående) rad (jfr kommentaren till **bi[a]rnar** i avsnitt 3.3.6.4, s. 72; det är framför allt den förutsatta **b**-runan som berörs).

3.3.8.5. **ftirfra**

Om en uppdelning **ftir fra** kan anses motiverad (vilket är det allmänna antagandet), är detta enligt standarduppfattningen avslutningen på hela det här avsnittet. Det brukar förutsättas att det föregående tecknet har varit **i**-runan, så att det är prepositionen *eftir* som åsyftas. Då skulle **fra** vara preteritumformen till fsv. *fræghna* 'spörja, erfara, förnimma, få veta'

(Söderwall 1884–1918:342 f., s.v. *fräghna*). Verbet har en betydelse som passar väl in i den mystifierande atmosfär som den föregående texten skapat.

Som Wessén påpekar har ett eventuellt igenkännande av ordet *minni* på sista raden implikationer för helhetsuppfattningen, i synnerhet för tolkningen av (**m**)**ukmini**. Han framhåller (Wessén 1958:51):

Runföljden **nukmini** kan givetvis upplösas antingen **nu** [**u**]**kmini** *Nu ung-mænni* ... eller **nu k mini** *Nu 'k minni* ... I förra fallet måste satsens subjekt sökas i det följande **ainhuar** (så Lindroth). Detta ger onekligen en ovanlig ordföljd och en tung satsbyggnad. Om återigen [*e*]*k 'jag'* är subjekt, torde en ny sats ta sin början med **ainhuar**. För ordföljden *Nu ek minni meðr allu sagi* kan man jämföra Vafpr. 55: *Nu ek við Óðinn deildak mína orðspeki*; alltså återigen ett poetiskt inslag i inskriften. Detta har nu vissa konsekvenser för tolkningen av runföljden **sakumukmini** (ovan s. 34 f.). Även om båda möjligheterna *Sagum ung-mænni* (dat.) och *Sagum mogminni* (ack.) är tänkbara, har väl slutraden av det episka partiet med sitt **nukmini** (där dock de 3 sista runorna icke är säkra) kommit vågskålen att luta något över till förmån för den senare.¹ [I not ¹ står: Jfr HJ. LINDROTH i SNF 2:8 (1911) s. 4 f.; O. V. FRIESEN 1920, s. 34 f.] Däremot är det tredje alternativet *Sagum mog-mænni* (dat.) helt ur spelet; ett *-mænni* kan icke existera som självständigt ord, utan endast som efterled i sammansättning.

Här får vi alltså klart utsagt motiveringen till att han väljer *mogminni* som läsning av runföljden [**saku**]**mukminni**. Om *-mænni* aldrig kan stå utan förled och **mini** här är en del av det tidigare ofta anförda [**m**]**ukmini**, måste utläsningen enligt Wesséns resonemang vara *-minni*.

3.4. De två raderna med äldre runor (Cd1–2)

Frågan är var texten fortsätter efter de vertikala raderna på baksidan. På framsidan tycks motsvarande parti följas av de enda som återstår på denna sida, nämligen de båda horisontella längst ner. Om man tänker sig att baksidan följer en liknande ordning, skulle den horisontella raden bli aktuell även i detta fall. Det är nog också den parallellen som dikterat standarduppfattningens läsordning.

Den horisontella raden längst ner utmärker sig emellertid på flera sätt. Förutom att den är stupställd, används ett särskilt teckensystem. Det brukar hävdas att detta är den äldre, 24-typiga runraden, men det är inte någon annars känd version av denna som tillämpas. Vissa tecken överensstämmer visserligen med den äldre runradens, men tillämpningen av

dess tecken följer samma principer som när den yngre, 16-typiga runraden används.

Sålunda återges klusila konsonanter som endast särskils genom stämton (*p–b*, *t–d*, *k–g*) med samma tecken, liksom vissa med varandra fonologiskt besläktade vokaler (t.ex. *i–e*); i den genuina 24-typiga runraden har dessa språkljud särskilda tecken för respektive ljud. Vidare stämmer själva den grafiska utformningen av tecknen på raderna Cd1 och Cd2 inte mer än till viss del med den 24-typiga runradens. Det rör sig av allt att döma om ett unikt system, som ristaren möjligen själv konstruerat. Grafiskt är dock även de avvikande tecknen klart inspirerade av dem som återfinns i den genuina 24-typiga runraden.

Eftersom de runor som nu behandlas endast tas i bruk på två av inskriftens totalt nästan 30 rader och dessutom står i nära anslutning till varandra, är det sannolikt att dessa båda rader hör ihop. Om således texten börjar i nedre högra hörnet på baksidan, när denna sida betraktas på normalt sätt, och läses från höger till vänster, är raden uppochnervänd. Det blir då en naturlig linjär läsordning om man tänker sig stenen vriden ett halvt varv, så att fotändan står uppåt och denna rad (Cd1) kan läsas rättvänd, från vänster till höger.

Rör man sig sedan bara vidare, när denna rad lästs i sin helhet, finner man vertikalt på stenen (längst till vänster som den står rest) ytterligare en rad med samma skrift (raden är betecknad som Cd2). Om man tänker sig att rad Cd1 lästs på för oss normalt sätt från vänster till höger (t.ex. genom att stenen vänts ett halvt varv), vrids stenen således ytterligare ett kvarts varv för att resten av texten med 24-typiga runtecken skall kunna läsas normalt (rad Cd2). Samtidigt som rad Cd1 är längre än de samlade vertikala radernas gemensamma vänstersida, bildar den ett slags bas för dessa. På liknande sätt är rad Cd2 längre än övriga parallella vertikala rader (Ce1–7 samt Cf1–2/Cg). Upptill bildar rad Cd2 nämligen vänsterkant även till de tre (något snedställda) horisontella rader (Cb1–3) som i sin tur bildar högerkant till de vertikala raderna Ce1–7 samt Cf1–2/Cg. Tillsammans inramas resten av texten på stenens baksida till vänster och nertill av rad Cd1–2.

Det skall understrykas att de 24-typiga tecknen på Rökstenen liknar de annars kända i så hög grad att det trots en del avvikande former är lätt att avgöra vad som är upp och vad som är ner. Därmed kan också en normal läsordning inom raden etableras. Vissa av de tecken som används i detta parti är emellertid unika för Rökstenen. Av de unika tecknen upprepas några på just dessa båda rader.

3.4.1. Texten på raderna Cd1–2

Till texten på raderna Cd1 och Cd2 används sålunda en annan runrad än den vanliga 16-typiga kortkvistrad som hela framsidan och större delen av baksidan ger prov på. Detta innebär att kombinationer av tecken och ljudvärden som inte varit aktuella tidigare nu kommer till uttryck. De nya runtecken som det blir fråga om är (i den ordning de uppträder) **g**, **w**, **o**, **e**, **d**. Dessa kommenteras ytterligare i det följande. Dessutom återges några tecken som är representerade i den 16-typiga runraden här med sina motsvarigheter i den 24-typiga. Dessa är **m** och **h**. Vidare har tecknen för **s** och **r** den form de brukar ha som långkvistrunor i den 16-typiga versionen av runraden. Av de övriga har framför allt **a**- och **i**-runan mycket speciella former, liksom **p**-runan den enda gång som den är representerad samt **m**-runan i ett av de många fall där den förekommer. Fler detaljer redovisas i det följande.

Eftersom en modifierad 24-typig runrad här används som ett slags chiffer, anges detta även i translittereringen. Här markeras denna kod genom kursivering (förutom fetstil som vanligt).

Translitterering: Cd1 *sagwmogmeni**p**adhoar**igold***
(RAÄ) Cd2 [i]*gaoar**igold**indgoän**arhosli***

Segmentering: Cd1 *sagwm ogmeni **p**ad hoar **igold***
(RAÄ) Cd2 [i]*ga oari goldin [a]d goän**arhosli***

Normalisering: *Sagum ungmænni þat, hwar Ingold-*
(RAÄ) *-inga vari guldinn at kwanar husli.*

Översättning: 'Jag säger de unga det, vem av Ingvalds-
(RAÄ) -ättlingarna som blev gäldad genom en hustrus offer.'

Wessén återger **p**-tecknet mitt på rad Cd1 inom hakparentes. Det beror på att denna runa här har en unik, mycket egendomlig fysisk utformning (se BILD 7). Vidare uppvisar hans återgivning av texten de genomgående skillnader som hittills observerats: *mogminni* i stället för *ungmænni*, *hvar*, *kwanar* för *hwar*, *kwanar* och *Inguldinga* för *Ingoldinga* (men båda versionerna har *guldinn*).

BILD 7. Tecknet för **p** såsom det är utformat på r. Cd1 (raden är vänd uppochner som på stenen).

Det är säkert den 24-typiga runraden som föresvävat ristaren, men av de äldre runtecken som är belagda har flera en säregen utformning i för-

hållande till vad som annars är känt. Det är egentligen bara runorna för **g, w, h, m, d, o** och i viss mån **s** och **ṛ** som har sina välkända äldre former. Däremot kan **a**-runans bistav beskrivas som ett slags kantig bubbla utgående från huvudstavens mittersta del, och **i**-runan är försedd med två bågar eller halvcirklar av en halv normal runas höjd, en upptill och en nertill på var sin sida om en lodrät huvudstav (eller kanske en **i**-runa, som ju vanligen består av ett vertikalt streck, oavsett runrad). Dessa båda runor återges på BILD 8.

BILD 8. *Det första tecknet i denna sekvens är den speciella i-runan, den sista är a-runan (båda är alltså här vända uppochner).*

Även om allt är skrivet med den äldre typen av runor (i någon mening) är bedömnarna överens om att texten lyder under de ortografiska konventioner som gäller för den 16-typiga runradens inskrifter snarare än under dem som följs i de äldre texter som använder den 24-typiga runraden på ett genuint sätt. Frågan har redan ställts hur väl förtrogen Rökristaren var med det äldre bruket i alla dess delar. Någon levande tradition tycks det inte längre ha varit på hans tid.

Man kan translitterera texten ovan (med tecken ur den 24-typiga runraden) till motsvarande runor i den 16-typiga raden och läsa inskriften som om den vore ristad med den yngre runradens teckenuppsättning. Man får då följande lydelse:

Cd1 **sakumukminiṛpathuarikult**
 Cd2 **[i]kauarikultintkuānarhusli**

Denna extra komplikation tillför naturligtvis ett osäkerhetsmoment — det kan exempelvis inte avgöras huruvida ristaren har varit medveten om de ursprungliga reglerna för den 24-typiga runradens användning. Reglerna för den 16-typiga runraden, såsom denna tillämpas på Rökstenen, stipulerar att runtecknet för **u** står för både /u/ och /o/ (och ytterligare några vokalljud som kanske inte ännu hade fonemstatus, framför allt **y** och **ø**) samt för halvvokalen /w/, och att **i** representerar både /i/ och /e/ (och några fonem till).

Rökstensristaren har på något enstaka ställe utnyttjat det äldre runtecknet för **w** respektive **e**, där man i 16-typig skrift skulle vänta sig **u** respektive **i** (detta är kontrollerbart, eftersom samma textpassager återkommer på andra textställen, avfattade med den 16-typiga runraden). Trots detta skulle åtminstone **w** här vara omöjligt om texten vore återgiven i »genuin» 24-typig runskrift. Samtidigt använder Rökristaren på

andra ställen **o** och **i**, där man i 16-typig skrift skulle finna **u** respektive **i**, så 16-typigt **u** är inte generellt ersatt av 24-typigt **w** (snarare oftast av **o**, med ett enda undantag för **w**), och **i** är likaså nästan genomgående bibehållet, endast på ett ställe till synes kapriciöst utbytt mot **e**.

Vi kan emellertid inte utesluta att valet av **w** och **e** på vardera ett enda ställe är ett medvetet val som en ersättning för den 16-typiga radens **u** respektive **i** och att en fonetisk distinktion verkligen eftersträvats där. Så kan det naturligtvis vara, även om inte korrelationen mellan tecken och ljud är den hävdvunna i fråga om **w**-runan för /u/. Den naturliga slutsats man kan dra är att ristaren är en innovatör, som laborerar medvetet med den skriftliga framställningen; någon annan inskrift med jämförbara egenskaper är åtminstone inte känd. Många kommentatorer har också hävdat att runmästaren avsiktligt varit ute efter att mystifiera. Vissa har till och med menat att han kan ha haft för avsikt att briljera inför sin mindre runkunniga omgivning. Denna strävan skulle i så fall ha tagit sig uttryck i en demonstration av såväl avancerad förtrogenhet med själva runkonsten som med en rik repertoar av nedärvda heroiska berättelser.

Återförs nu de speciella (24-typiga) runtecknen till sina motsvarigheter i den 16-typiga runrad vi stiftat bekantskap med hittills, får vi också en text som ser mer bekant ut:

Segmentering:	Cd1 sakum ukmini þat hwar ikult
(RAÄ)	Cd2 [i]ka uari kultin [a]t kuānar husli
Normalisering:	<i>Sagum ungmænni þat, hwar Ingold-</i>
(RAÄ)	<i>-inga vari guldinn at kwanar husli.</i>
Översättning:	'Jag säger de unga det, vem av Ingvalds-
(RAÄ)	-ättlingarna som blev gäldad genom en hustrus offer.'

Det är som synes exakt den inledning som igenkänns från omstarten efter åminnelseformeln som återkommer här: **sakum ukmini þat**. Betydelsen bör vara densamma här som tidigare, men att säkerställa den i varje detalj rymmer vissa svårigheter, som vi sett. Det är emellertid intressant att notera dess förekomst just här, där ristaren — möjligen — för första gången inför ett slags chiffer i sin text.

Nu är alltså inte de båda raderna här ovan alldeles glasklara ens när de translittererats i omgångar och fått en översättning till nutida språk. På raden Cd1 har man använt kantlinjen för att vinna en avslutande **i**-runa, och om radbytet ignoreras kan **ikult[i]ka** utläsas som *Inguldinga* (*Ingoldinga*). Detta har tolkats som gen.pl. av en avledning till ett mansnamn, *Ingvaldr*, så att hans avkomlingar skulle ha kallats *Inguldingar*. Detta låter fortfarande föga upplysande, men man har velat bringa mera

klarhet i saken genom att hänvisa till gårdsnamnet *Ingvaldstorp*, som än i dag används om en gård inte så långt från Rök. Namn på *-torp* är enligt ortnamnsforskare typiska för vikingatiden (de hör exempelvis till de dominerande ortnamnselementen i de skandinaviska bygderna i England), och förledens *Ingvald(er)* stämmer också kronologiskt. Sådana namn har varit gångbara under sen järnålder.

3.4.2. Kommentarer till raderna Cd1–2

Här står vi således inför en anspelning på någon gammal välkänd östgötsk historia med förankring i lokalbygden som senare råkat i glömska, har man menat. Hänsyftningarna på hjältesagor eller vad det kan vara fortsätter på samma förbryllande sätt som tidigare. Spekulationerna har gått vidare i olika riktningar för att rättfärdiga omnämmandet av dessa Ingvaldsättlingar på Rökstenen. Den vanligast företrädde uppfattningen är att Varinn och Vämod skulle ha hört till dessa ättlingar. Släktskapsförhållandena kan sedan tänkas ha haft olika implikationer. Vissa av de forskare som tänkt sig att Rökstenen är avsedd att egga unga efterkommande till hämnd har exempelvis i historien om de föregivna Ingvaldsättlingarna sett något slags parallell, frejdade förfäder som borde vara ett mönster för de unga ättlingarna att följa.

Hur det hänger ihop med den omtalade hustruns offer, exakt vad det är som gäldats och hur detta relaterar till den aktuella situationen — eller för all del till Ingvaldsättlingarna — har naturligtvis väckt fantasin hos många. Någon entydig bild har emellertid knappast kunnat frammanas, trots att många invecklade historier komponerats. Så länge standarduppfattningen innebär att Rökstenens text kommer med antydningar om diverse händelser och omständigheter om vilka vi inget kan veta, är det inte heller att förvänta att någon djupare förståelse i detta avseende skall kunna uppnås. Omnämmandet av gäldande och offer har väckt associationer till kultiska bruk etc.

Här skall nu några punkter framhållas, vilka är av betydelse för den fortsatta behandlingen av texten. Därvid anges den aktuella runsekvensen med fetstilt kursiv till vänster om snedstreck, den etablerade överföringen till 16-typig runskrift i segmenterat skick till höger.

3.4.2.1. *sagwmogmenipad / sakum ukmini þat*

Detta är den redan använda formel som återkommer ännu ett par gånger och därvid markerar början på ett nytt avsnitt, som kräver en viss ledtråd. Denna vägledning anses formeln för-

medla vid sidan av sitt semantiska innehåll. De runografiska förhållandena har redan kommenterats i ingressen strax ovan (se vidare avsnitt 8.1.1 och i synnerhet 15.1).

3.4.2.2. **hoarigoldga / huar ikult[i]ka**

Stället tolkades i början av 1900-talet på det fortfarande aktuella sättet av Erik Brate (se Bugge 1910:127), och hans uppfattning har senare anammats av de flesta andra forskare. Framför allt nämner Wessén den tolkningen med gillande, och därefter har det varit den gängse. Den gård Ingvaldstorp som åberopas ligger bara två kilometer sydost om Röks kyrka. Som Wessén påpekar behöver den som givit namn åt gården inte vara den man som ättlingarna är uppkallade efter. I en berömd släkt har säkert många individer burit samma namn under olika generationer. Sådana spekulationer kan givetvis varken ledas i bevis eller falsifieras.

Den fråga som normalt följer efter **sakumukmini**-formeln (olika utförlig och något varierad) inleds alltid av ett frågeord. Här är det liksom i den andra frågan (på framsidan) interrogativpronomenet **huar** (*hwar* 'vem'), som kommenterats i 3.1.4.2 (s. 42). Den påföljande frågan gäller alltså vem bland Ingvaldsättlingarna det därpå följande angår. *Inguldinga* är formellt sett partitiv genitiv.

3.4.2.3. **oarigoldin / uari kultin**

Denna postulerade verbfras är formellt entydig: en konjunktivform (i frågebisats) följt av ett preteritumparticip. Om detta säger Wessén: »Den vanligaste betydelsen av fsv. isl. *gjalda*, då det står med objekt i ackusativ, är 'gälda, giva, lämna i ersättning, i bot'. Hela satsen är oklar, då man icke känner den händelse, som åsyftas.» Detta är en nykter slutsats, medan åtskilliga andra forskare (även mera nyligen) på denna punkt i utredningen givit ett ganska fritt spelrum åt fantasin. Wessén (1958:52) sammanfattar en del tidigare åsikter på följande sätt (två fotnoter har avlägsnats, men innehållet har tillagts inom hakparentes direkt i texten):

Brate: 'återgäldad, vedergäld'; Pipping: 'lämnad i bot, såsom vedergällning', v. Friesen: 'gäldad som ersättning, bragt som försoningsgård' eller 'hämnad'. Hur v. Friesen får fram den sista betydelsen, för vilken han bestämmer sig som den sannolika, är ganska oklart. Den spelar emellertid en utomordentligt viktig roll för hans tolkning av det följande (raderna 23–25 [dvs. Cb1–2 samt

Cc]) och därmed för hans helhetsuppfattning av inskriften. Hämn-
den blir ett ledmotiv, som ympas in även i de följande satserna: I
raderna 21–22 [dvs. Cd1 och Cd2] talas »om en hustru som genom
offer (till gudarna) *u t v e r k a t h ä m n d*¹ för en fallen man, rim-
ligtvis så att gudarna förunnade henne att föda en hämnare». I rad
23 [dvs. Cb1] »talas om, hur en son föds *f ö r a t t h ä m n a s*
[Wesséns spär] en man». I det följande (raderna 24–25) [dvs.
Cb2] »antydtes närmare hvem denne *e n k o m f ö r h ä m n d e n*
f ö d d e [Wesséns spär] frände var» (s. 58). — O. Höfler: 'in-
vigd' eller 'helgad' (»geweiht, als Weihegabe dargebracht»).

Eftersom detta parti för somliga tolkningar har en nästan av-
görande betydelse, är det naturligtvis särskilt viktigt att kom-
ma fram till en rimlig tolkning.

3.4.2.4. *dgoñnarhosli* / [a]t kuānar husli

Frasen inleds med prepositionen *at*, som saknar utsatt tecken
för vokalen som så ofta i denna text. För övrigt används enligt
Wessén ett högtidligt, poetiskt ordförråd. Ordet för 'hustru',
kvan (*kvæn*), är bara belagt i ett par runinskrifter samt i sam-
mansättningar (i fornsvenskan) som *broþor*- och *sonaqvæn*. I
isländskan är det inte lika sparsamt förekommande, eftersom
det är ett väletablerat poetiskt ord, ofta taget i bruk av skalder-
na.

Något liknande gäller *husl*, som har paralleller såväl i got-
iskan och andra forngermanska språk som i de nordiska forn-
språken. På gotiska betyder *hunsl* n. 'offer' (jfr *hunslastaps*
mask. 'offerplats, altare' och verbet *hunsljan* 'offra'), men på
nordiskt språkområde finner man det endast i kristet religiösa
sammanhang (se vidare avsnitt 8.1.2.4). I fornvästnordiskan är
húsl sålunda termen för 'hostian (i nattvarden)'; i fornsven-
skan är det endast påträffat i Västgötalagen. I denna använd-
ning rör det sig om ett lånord (betydelselån) från fornengel-
skan.

På Rökstenen skulle man alltså se en ursprunglig (hednisk)
användning av ordet, vilket är unikt i det germanska textmate-
rialet. Det skall sägas att got. *hunsl* är en direkt motsvarighet
till den nordiska formen *husl*, där *n* assimilerats varvid vokal-
en förlängts. Om ordet inlånats i de nordiska språken från
fornengelskans *húsl* 'nattvard' (ä. 'altare'), är det troligen i
fornengelskan som både den fonologiska och den semantiska
utvecklingen har ägt rum (se vidare avsnitt 8.1.2.4, s. 243 f.).

I detta avsnitt anses Vamoðs och Varins släkt vara framhävd. Delvis läggs också grunden för presentationen av den ättling som i den fortsatta texten sägs bli född. Ibland har förankringen i bygden framhållits. Detta har i allmänhet skett genom hänvisningar till ortnamn i Rökstenens relativa närhet (*Ingvaldstorp, Sibberyd, Vi, Väversunda* etc.). I dessa ortnamn har namnled urskilts som skulle återspegla namn som ansetts förekomma i inskriften. Olika förknippningar mellan personnamn och ortnamn har föreslagits, så att förklaringarna i många fall är oförenliga med varandra. Huruvida kännedomen om dessa ortnamn påverkat den språkliga analysen eller den preliminära tolkningen avsetts få stöd genom hänvisning till ortnamnen, kan knappast rekonstrueras men kan ha viss betydelse för bedömningen av argumentets hållbarhet.

3.5. Raderna med förskjutningschiffer (Cb1–3 samt Cc)

Från den vertikala raden Cd2 kommer man med ännu ett kvarts varvs vridning till Cb1. Denna rad ingår som den första av tre i ett stycke som grafiskt avtecknar sig mot resten. De tre raderna finns upptill på stenen, men inte allra längst upp. De är i princip ordnade horisontellt, men de är snedställda i förhållande till markytan på grund av stenens asymmetriska form. Radernas orientering följer lutningen på stenens överkant. Av runtecknens form att döma skall de två översta raderna läsas från vänster till höger, medan den tredje verkar ställd uppochner.

Ungefär två tredjedelar in på andra raden finns ett skiljetecken, som snarast liknar ett litet plustecken. Ännu ett följer mitt på den tredje raden. Därefter sträcker sig till radens slut en teckensekvens med särskild utformning. Mot bakgrund av den erfarenhet som inskriften hittills givit upphov till behandlar vi tills vidare hela denna sekvens som ett avgränsat parti.

3.5.1. Texten på raderna Cb1–2

Återigen möter kortkvistrunor, men de ger ingen mening, som de står. Den första raden lyder:

Translitterering: Cb1   **airfbfrbnnhnfinbantfānanu**

Hur man än vrider och vänder på detta lär man inte finna några forntida ord i följd som skapar mening.

Redan Bugge (1878) insåg att det här förelåg ett krypterat meddelande som skapats med hjälp av förskjutningschiffer. Detta är utformat på så vis att för en förväntad runa anges den i runraden föregående enligt följande (en runa i den förskjutna raden står i uppställningen under det avsedda tecknet; jfr Reichert 1998:93):

Åsyftad runrad:	h n i a s t b m l r f u þ ä r k
Använd runrad (förskjuten):	h n i a s t b m l r f u þ ä r k

På Rökstenen (liksom alldeles här ovan) har också ordningen mellan de tre tredjedelarna (ätterna) av runraden kastats om, såsom vanligtvis sker vid chiffrering: första ätten sätts sist, så att runraden börjar med andra ätten, fortsätter med den tredje och alltså avslutas med den första. Ätterna är normalt: (1) **f u þ ä r k**; (2) **h n i a s**; (3) **t b m l r**.

Upplöst i enlighet med det nyss beskrivna förskjutningschiffret resulterar följande läsning, runa för runa, av första raden (kursiv markerar som vanligt att strängen är krypterad):

Dechiffrerad text: Cb1 *sakumukminiuaimsiburinip*

Omedelbart igenkänner man här den redan tidigare gång på gång återkommande sekvensen **sakumukmini**, vilket talar för att chiffret är korrekt löst. För att någon meningsgivande betydelse skall kunna utkristalliseras, behöver emellertid kontexten kompletteras. Därför bifogas runorna på nästa rad fram till skiljetecknet.

Translitterering:	Cb1 <i>airfbfrbnhnfinbantfānanu</i>
(RAÄ)	Cb2 rtrākiuilinisþat ·
Dechiffrering:	Cb1 <i>sakumukminiuaimsiburinip</i>
(RAÄ)	Cb2 rtrākiuilinisþat ·
Segmentering:	Cb1 <i>sakum ukmini uaim si burin [n]ip</i>
(RAÄ)	Cb2 r trāki uilin is þat ·
Normalisering:	<i>Sagum ungmaenni [h]wæim se burinn nið-</i>
(RAÄ)	<i>-r drængi. Vilin is þat.</i>
Översättning:	’Jag säger de unga, åt vilken kämpe en ättling
(RAÄ)	är född. Vilen är det.’

Förutom de vanliga avvikelserna mellan RAÄ och Wessén (den senare har *mogminni*, [h]vaim, Jansson hvaim) skriver Wessén här *Vilinn*. Några andra skillnader föreligger inte, men ytterligare några punkter kan understrykas.

3.5.2. Kommentarer till rad Cb1–2

Nu återgår vi till det tidigare bruket (i avsnitt 3.1–3.3) och anger den runsträng som för tillfället är under beaktande. Ett avsteg från rutinen hittills gjordes i avsnitt 3.4, där chiffer ändrade förutsättningarna. Det finns emellertid här ingen anledning att återge själva den krypterade texten (i krypterad form), eftersom standardtolkningen är vad som diskuteras. Den utgår från den dechifferade texten.

3.5.2.1. *sakumukmini*

Här möter vi en något kortare version av formeln än den som tidigare använts (jfr **sakumukminiþat**). Om detta indikerar något signifikant är omöjligt att säga på nuvarande stadium i utredningen (men jfr Melnikova 2010, som hävdar att det förhåller sig så; se vidare avsnitt 18.1.1, s. 629 f. jämte TABELL 5 på s. 630).

3.5.2.2. *uaimsiburiniþ||rtrāki*

Vi kan konstatera att fortsättningen har samma utformning som tidigare, med ett inledande frågeord (*[h]wæim*). Den föreslagna segmenteringen blir sålunda: **[h]uaim si burin [n]iþr trāki**. Då har **n** i **niþr** erhållits genom dubbelläsning (som tillämpats på tidigare ställen; se diskussion i avsnitt 3.1.4.5, s. 44 och 3.1.4.7, s. 45.), **h** i **hwæim** bara hämtats ur luften.

Den postulerade inbäddade frågan lyder: *[h]wæim se burinn niðr drængi* 'åt vilken kämpe en ättling är född'. För dem som ser hämndmotiv som ett centralt tema i Rökstenstexten är detta naturligtvis ett nyckelställe. Formellt tänker man sig att *hwæim ... drængi* 'åt vilken kämpe' skulle utgöra en nominalfras, så att *hwar* här har attributiv funktion, som bestämning till ett följande substantiviskt huvudord. Dessutom är det alltså skilt från sitt huvudord av en mellankommande verbalfra. Det hade varit intressant om Wessén hade yttrat sig närmare över denna konstruktion; det gör han alltså inte (men se vidare avsnitt 8.2.2.2, s. 249 ff.).

Predikatet antas bestå av en verbfras (*sē burinn*), bildad med ordet för 'vara' jämte ett preteritumparticip (*burinn*). Hjälpverbet (*sē*) står i pres.konj. (3 p.sg.). Subjekt är substantivet *niðr* 'ättling'.

Efter denna sekvens är satsen tydligen fullbordad. Chiffret sträcker sig fram till och med slutet av första raden, totalt om-

fattande tjugofyra tecken; **r trāki** står alltså skrivet i klartext. Därefter är den omedelbara fortsättningen också okrypterad.

3.5.2.3. **uilinispat** ·

Nästa parti, segmenterat till **uilin is pat**, utgör enligt den rådande standardtolkningen en egen sats: *Vilin(n) is pat* 'Vilin är det'. Enligt allmän uppfattning namnges här den som fötts som ättling (**nīpr**). Wessén menar dock att det är en »tänkbar möjlighet» att »svaret på frågan i raderna 21–22 [= Cd1–2] lämnas i lönnskriften i de sex korsen (raderna 27 och 28 [= Ca resp. E]). Annars har man ofta associerat *Vilin(n)* med Óðins broder. Hans namn är enligt den fornvästnordiska litteraturen *Vili*, så här får man i så fall räkna med en variantform (en föråldrad form?), som inte är belagd någon annanstans.

Nyckeln till hela detta stycke får man genom identifikationen av den ättling som skall födas. Denne anses ju i och för sig nämnas vid namn, men full klarhet skapas inte med automatik därigenom (eftersom namnet inte kan kopplas till någon historisk eller mytisk figur och några särskilda omständigheter kring den namngivne inte är kända). Passagen tycks genom sina formuleringar ha stimulerat många forskare till att här halka in på hämndmotivet, vare sig de i övrigt anslutit sig till den idén som överordnad princip eller ej.

3.5.3. Fortsättningen på förskjutningschiffret (rad Cb2–3)

Efter skiljetecknet återupptas fram till radens slut samma chiffer som tidigare använts. Detta antyds av att en teckentrogen läsning av runsträngen inte ger någon möjlighet till identifikation av kända ord. Det är inte heller troligt att okända ord döljer sig här, eftersom bristen på vokaltecken är störande.

Dechiffreringen enligt principen för förskjutningschiffer leder inte till någon omedelbar klarhet om innebörden, men det förefaller ändå som om mer normala ord kan urskiljas efter transponeringen (till skillnad från vad den ursprungliga teckenraden möjliggör). Den tredje raden (Cb3) skulle kunna innehålla en direkt fortsättning på rad Cb2, men den är stupställd (och läses efter nödvändig justering av orientering som de andra från vänster till höger). Däremot verkar den vara avfattad i klartext. Ett nytt skiljetecken av samma slag som det på andra raden åter-

finns mitt på raden. Med samma slags återgivning som tidigare får denna sekvens följande utseende:

Translitterering:	Cb2	rhffprhis
(RAÄ)	Cb3	iatunuilinispat ·
Dechiffkering:	Cb2	knuāknat
(RAÄ)	Cb3	iatunuilinispat ·
Segmentering:	Cb2	knuā knat[i]
(RAÄ)	Cb3	iatun uilin is pat ·
Normalisering:	Cb2	<i>Knyja knatt-</i>
(RAÄ)	Cb3	<i>[-i] iatun. Vilin is pat.</i>
Översättning:	Cb2	'Han kunde krossa
(RAÄ)	Cb3	en jätte. Vilen är det.'

Den första translittererade raden Cb2 (från skiljetecknet) återger här ovan alltså runskriften teckentroget. Det som kallas dechiffkering upplöser första radens chiffer men lämnar den andra oförändrad. Resten följer tidigare rutiner.

3.5.4. Kommentarer till rad Cb2–3

Upprepningen av sekvensen **uilinispat** har ansetts vara signifikant, vilket naturligtvis verkar vara ett rimligt antagande. När något upprepas i identisk form i en så begränsad textmängd som Rökenskriften trots allt utgör, är det givetvis anmärkningsvärt. Så länge **uilin** läses som ett namn, förefaller också antagandet att det mellanstående partiet på något sätt skulle vara en kommentar till detta namn motiverat. Det är också så man uppfattat **knuāknat[i]||iatun**. Standardtolkningen expliceras här närmare.

3.5.4.1. **knuāknat||iatun**

Senare delen av denna sträng, den som står okrypterad på ny rad (**iatun**), har förutsatts återge det normala fornsvenska ordet för 'jätte', nämligen *iatun*. Detta är en naturlig tanke. I den föregående teckenföljden vill man finna hjälpverbet *knat* (i pres.ind. 3 p.sg.) eller *knatti* (pret.ind. 3 p.sg., genom suppling av **i** med hjälp av den kantlinje som markerar slutet på raden alternativt början på nästa rad). På dessa grunder har man etablerat segmenteringen **knuā knat[i] || iatun**.

Då förutsätts det omedelbart föregående, **knuā**, innehålla en infinitivform. Wessén nämner två alternativ som normaliserad infinitivform: *knua* eller *knyia* (i normaliseringen; se Wessén 1958:27). Valet har ingen större inverkan på betydelsen (Wessén anger 'slå'). Han förordar beträffande predikats verbet preteritumformen *knatti* (med kantlinjen funktionellt likvärdig med **i**-runan). Lydelsen skulle då vara: *knua/knyia knatti iatun* 'han kunde krossa en jätte' (den förutsatta personliga konstruktionens underförstådda pronomen med syftning på »Vilen» i det omedelbart föregående, upprepat i det följande). Översättningen av denna sträng blir enligt Wessén: 'Han kunde slå en jätte'.

Wessén diskuterar inte verbet *knyia* (hans återgivning) närmare. Man kan lägga märke till att en meningsgivande läsning av **knat** är möjlig även utan suppling av det **i** som kantlinjen eventuellt tillhandahåller. Det blir endast en skillnad i tempus, presens (*knat* 'kan' i 3 p.sg., skrivet **knat**) i stället för preteritum (*knatti* 'kunde', skrivet **knat[i]**). Tempusvalet gör betydelsemässigt visserligen någon liten skillnad, men innebär ingen rubbas knappast i sina grunder.

3.5.4.2. **uilinispat** ·

Här återkommer alltså samma teckensträng som tidigare. Den skall rimligtvis ha samma uppdelning i den andra instansen: **uilin is pat**. Översättningen av **uilin is pat** skall enligt Wessén vara: 'Vilen är det (?)'. Han tillfogar själv ett frågetecken, som väl skall markera osäkerhet (från hans egen sida). I takt med att Wesséns lösning återanvänts, har denna osäkerhet i påfallande hög grad senare tonats ner (men jfr Grønvik 2003: 73 ff., som har en annan uppfattning om partiet **uilinispat**).

»Raderna 23–25 [dvs. Cb1–3] är det oklaraste i hela inskriften, både formellt och till innebörden», säger Wessén (1958:54). »Möjligen syftar detta på någon Torsmyt», fortsätter han. Denna tvekan är viktig vid bedömningen av förslaget till tolkning. De reservationer som Wessén i vederbörlig ordning bifogar tenderar alltså att skalas bort när hans försiktigt framförda försök till tolkning återges av senare kommentatorer (varav de flesta undviker att över huvud taget diskutera de formella språkliga förhållandena mer än möjligen punktvis).

3.5.5. Resten av den tredje raden (Cc)

Efter skiljetecknet på tredje raden vidtar ett antal tecken, som inte är några konventionella runor. Tillsammans rör det sig om tre olika tecken, varav två upprepas flera gånger, så att det blir sammanlagt tio tecken. Det börjar med två omega-liknande tecken följda av två raka vertikala streck som från överkanten av raden når ner till runradens halva höjd. Därefter upprepas denna teckenföljd med tre raka streck i stället för två (dvs. två omega jämte tre streck). Det avslutande tecknet liknar ett bakvänt och något snedställt Z (alltså J).

Det finns en typ av runchiffer som man brukar kalla isrunechiffer (Derolez 1954). Beteckningen härrör från *i*-runans namn, *Is*, och är fullständigt naturlig, eftersom orden är uppbyggda av *i*-runor och *s*-runor, dvs. kombinationer av ett växlande antal *i*-runor (*l*) och *s*-runor (¹) i kortkvistfutharken. Av dessa bär som bekant redan *i*-runorna namnet *Is*, men en *i*-runa (*l*) följt av en *s*-runa (¹) bildar också ordet *is/is*. Isrunechiffret utpekar en runa i den 16-typiga runraden genom att först ange vilken ätt, därefter vilken runa inom ätten som är aktuell. Ätten bestäms genom antalet på de isrunor (dvs. *i*-runor) som först är återgivna, och därefter får man besked om runans plats inom ätten genom ett antal streck till halva höjden, precis såsom beskrevs nyss. De båda tecknen tillsammans, dvs. I^1 , bildar sålunda normalt ordet *is*, men i isrunechiffer skulle kombinationen snarare bli **f** (första ättens första runa).

Med det angivna resonemanget skulle **n**-runan i isruna-chiffer bli II^{11} , dvs. andra ättens andra runa = **n**. Nu förefaller det vara just isrunechiffrets princip som tillämpas i den aktuella sekvensen i slutet av tredje raden Cb3 (efter skiljetecknet), den passage som här betecknats som Cc. Enda avvikelser från »normalt» isrunechiffer består i det faktum att isrunan ersatts av **o**-runan i den 24-typiga runraden (X). Om valet av inledande tecken är betydelsefullt, eller om det bara är ett utslag av Varins experimentlusta, är tills vidare ovisst. Saken har egentligen aldrig problematiserats.

Det sista tecknet i sviten, det som liknar ett bakvänt Z (J), kan också i sig vara en form av chiffer. Så kallade kvistrunor anger på ena sidan av ett lodrätt streck (en huvudstav) med hjälp av ett växlande antal tvärstreck vilken ätt som avses. På den andra sidan avslöjas vilken runa i ätten som är avsedd. Med andra ord är kvistrunor ännu ett talchiffer, som står i ett liknande förhållande till futharken som isrunechiffret. Ett streck med en ensam hake i var ände skulle normalt ge **f** (första ättens första runa). Emellertid ändras ofta ordningen mellan ätterna när chiffer

används. Om den tredje ätten sätts först, kan denna följas av den andra och till slut den första (då står således ätterna i omvänd ordningsföljd som ätter, men de enskilda runorna bibehåller sin plats inom ätten). Med den angivna ordningen blir första (= tredje) ättens första runa följaktligen **t**. Observera att denna omplacering av ätterna är en annan än den som tillämpas i förskjutningschiffret på rad Cb1–2.

Om vi här har att göra med en kombination av först isrunechiffer och därefter ett sista tecken bestående av en kvistruna, skulle vi med omkastade ätter få följande resultat:

Translitterering: Cc 2/2 2/3 1/1
(RAÄ)

Dechiffriering: Cc **n i t**
(RAÄ)

Segmentering: Cc **nit**
(RAÄ)

Normalisering: Nit
(RAÄ)

Översättning: 'Nit'
(RAÄ)

Detta är standarduppfattningen. Wessén avstår från att göra mer än konstatera att de upplösta runorna är **n**, **i**, **t** (med frågetecken tillagt inom parentes; Wessén 1958:26). Vilket ord **nit** skulle vara, och vad detta skulle betyda, framgår inte av RAÄ:s utredning heller. »Här är utan tvivel en dunkel punkt i inskriften, där man ännu ej har funnit den rätta lösningen». Det är lätt att instämma i Wesséns resignerade sammanfattning. Efter honom har några krampaktiga försök gjorts att uttyda vad »**nit**» skulle innebära. De flesta har varit språkligt otillfredsställande, på ett eller annat sätt, och någon godtagbar tolkning har ännu inte framlagts. Samband med ord som fvn. *nið* 'smädelse', *hnit* 'strid' och *nýti* (konj.pres. 3 p.sg. av *njóta* 'åtnjuta') har föreslagits, men ingen av dessa identifikationer kan försvaras framgångsrikt. Grønvik (2003:72 f.) vill i **nit** se en återgivning av fvn. *né at* 'inte heller' och låter chiffersekvensen ingå syntaktiskt som satssammanbindande element mellan det föregående och det han uppfattar som fortsättningen (se vidare avsnitt 8.4).

Stället är tills vidare otolkat. Grønviks förslag har ett försteg framför andra i det avseendet att det inte uppenbarligen gör våld på de språkliga reglerna. Samtidigt kan kritik i andra avseenden riktas mot det (avsnitt 8.4).

3.6. Den återstående smalsidan (D)

Det finns inget uppenbart svar på frågan om var man skall fortsätta sedan det stycke som just behandlats nått sitt slut. Kvar på baksidan finns de tre kryssformade figurerna längst upp i ett eget fält. Samma slags figurer återfinns på toppsidan, än en gång tre stycken. Det har föreslagits att den avslutande kvistruna som just diskuterats (i avsnitt 3.5.5) också skulle vara en kustod, som i så fall pekar mot den återstående smalsidan. Där förekommer enbart tecken formade på samma sätt i sin grundstruktur. Kvistrunan på baksidan skulle antingen kunna utläsas (som **t**) eller bara fungera som pekare, utan eget ljudvärde (eller eventuellt uppbära båda dessa funktioner). Om antagandet att tecknet bara är en pekare skulle vara giltigt, kan det vara **ni** och inte **nit** som kräver tolkning.

Enligt standardsynen fortsätter inskriften på den sista smalsidan (D), med en säregen utformning. Den översta fjärdedelen har nog alltid saknat inskrift; ytan tycks inte vara väl lämpad att rista på. Den övre mellersta fjärdedelen fylls däremot av ovanligt utsträckta tecken, vars längd når över hela smalsidans bredd. Den därunder ristade fjärdedelen, dvs. efter de första tio kvistrunorna, är delad i mitten av ett streck. På var sida om strecket finner man tecken av liknande typ som kustoden på baksidan, den som där vanligen fått uttydningen **t**, men dessa tecken är på smalsidan riktade åt olika håll (rättvänt och spegelvänt, om man så vill). Den återstående fjärdedelen längst ner mot marken saknar inskrift och har alltid gjort det (se BILD 5 på s. 28).

På den nedre del av D som är uppdelad på längden av ett långt streck har kvistrunorna inte något individuellt ljudvärde. Där står de samlade i grupper om tecken som liknar rättvända Z och sådana som är dessas spegelbild (alltså som den eventuella kustoden på baksidan, dvs. **J**). Först kommer det tre riktade åt ena hållet följda av tre åt andra hållet. Därefter har vi tre nya rättvända, följda av två spegelvända. Alla dessa tecken finner man över strecket. Under detta följs tre inledande likadana tecken av fem som har omvänd orientering. Upplöses detta som ett slags talchiffer (realiserat med hjälp av grupper med olika många kvistrunor) på samma sätt som isrunechiffret (med odalrunorna och kortkvistrunorna) på baksidan, resulterar i respektive fall sifferkombinationerna 3/3, 3/2 och 3/5. Härmed avses alltså tredje ättens tredje runa, tredje ättens andra runa samt tredje ättens femte runa. Om denna räkneoperation genomförs och appliceras på en ordning mellan ätterna som räknar den normala inledningsätten som sista ätt, resulterar teckensekvensen **h u r**.

Tredje åttan motsvarar då alltså som tidigare den ått som normalt är den första.

I den övre mellersta fjärdedelen av D-sidan, den fjärdedel som alltså föregår den just kommenterade, är varje tecken av dubbel höjd jämfört med de nyss behandlade (de sträcker sig över hela smalsidans bredd, så att smalsidan här fungerar som ett enda band). Tecknen är utformade som ett centralt lodstreck med ett växlande antal tvärstreck på var sida, i grupper upptill och nertill på lodstrecket, ordnade så att alla upptill pekar åt det ena hållet vinklat ut från lodstrecket, alla nertill på motsvarande sätt åt det andra. Grundstrukturen för dessa tecken är således som $\downarrow$ fast vänt åt andra hållet. Tio sådana tecken står uppradade. Man ser möjligen rester efter ännu ett tecken allra överst, dvs. som inledning på D-sidan, men det har fallit ur en skärva ur stenen, så att det är omöjligt att avgöra om det förekommit ytterligare några dessförinnan.

Genom olika antal sneda tvärstreck får vi nya talvärden. De kvistrunor som är bildade på beskrivet sätt har tvärstreck som grupperar sig på följande vis (första siffran anger ått inom futharken i dess omställda form, andra siffran position inom åttan):

2/4, 3/6, 3/2, 1/3, 3/2, 3/6, 1/3, 2/3, 2/2, 2/3.

Detta kan på vanligt sätt utläsas som

akumukmini

Återigen känner man väl igen denna teckensekvens. Med *s* tillagt får vi: **sakumukmini**. Detta är som synes den vanliga återkommande formeln. Det finns med andra ord all anledning att utläsa den skadade runa som tycks inleda hela denna teckensekvens som *s* (inget iakttagbart formellt hinder föreligger). Inget tyder heller på att utrymmet före denna skadade runa skulle ha föregåtts av någon annan text. Visserligen börjar då texten ett gott stycke ner från stenens överkant, men det ristade blir som helhet rätt symmetriskt placerat på smalsidan.

De överväganden som anförts leder till följande uppställning av hela den aktuella passagen:

Translitterering: D ... 2/4, 3/6, 3/2, 1/3, 3/2, 3/6, 1/3, 2/3, 2/2, 2/3; 3/3, 3/2, 3/5
(RAÄ)

Dechiffrering: D [s] a k u m u k m i n i p u r
(RAÄ)

Segmentering: D [s]akum ukmini pur
(RAÄ)

Normalisering: *Sagum ungmænni*: Þor.
(RAÄ)

Översättning: 'Jag säger de unga: TOR.'
(RAÄ)

Upplösningarna skulle således resultera i sekvensen [s]*akumukmini*, som följs av *þur*. Även avslutningsvis möter vi med andra ord formeln *sakumukmini*. RAÄ vill tydligen se detta som en påminnelse från Varins sida till de uppväxande släkterna med innebörden 'Jag säger de unga: Tor'. Wessén föredrar liksom på andra ställen *mogminni* och översätter: 'Jag säger ett folkminne: Tor'. Jansson upprepar detta. Det sista ordet (*þur*) anses vara det gudanamn som från fornvästnordiska källor är känt som *Pórr*, i svensk tradition *Tor*. Denne framstår i myterna som en av de mest centrala gudarna. Att hans namn (i krypterad form) skulle återfinnas mot slutet av inskriften kan förefalla meningsfullt på en runsten med rötter i nordisk hedendom.

3.7. Krysschiffer

Ännu en chifffertyp finner man på den något snedställda men tämligen plana ytan längst upp på stenens ovansida. Här har ett unikt kvistrunchiffer anbragts. Det består av parvis diagonalt korslagda tecken av principiellt samma slag som de tidigare diskuterade på D-sidan, huvudstavar med olika många hakar utgående från dessa i båda ändarna. Med hjälp av hakarnas antal signaleras ättnummer och respektive runas plats inom ätten. Efter detta system bildas på D-sidan sekvensen [s]*akumukmini*, som följs av *þur*, båda strängarna i krypterad form. De kryssliknande figurerna på toppsidan har sina båda komponenter ställda spegelvända mot varandra. Den övre V-liknande konfigurationen svarar mot en omvänd nedre del, så att de tillsammans bildar ett kryss med hakar fästa vid ytterändarna. Den övre vinkeln i varje kryss anger en runa, den undre en annan. De fyra siffervärden som på så vis uppstår för varje kryss (genom det antal »bistavar» som anges) skall läsas medsols runt kryssset.

Hemligheten bakom lönnskriften som sådan har sedan länge varit löst. Det var Hugo Pipping (1911:17 f.) och Otto von Friesen (1915:14, 1920:17 f.) som först genomskådade systemet och även lanserade den tolkning som sedan dröjt sig kvar. Den trots allt något kryptiska text man utläst har uppfattats på olika sätt men knappast ifrågasatts vad läsningen beträffar.

Själva kryssen rymmer emellertid inte hela den urskilda texten. Varje kryss ger ju fyra siffervärden, ur vilka två tecken kan extraheras. Därtill fogas på några ställen en eller ett par runor av vanligt slag som kompletterar texten. Det är alltså en kombination av krypterade tecken och vanliga runor utan chiffer som resulterar i den text man brukar utläsa.

3.7.1. Krysschiffren på toppytan (E)

Man börjar således med den övre vänstra skänkeln och fortsätter med den övre högra. Den sifferkombination som då uppstår (t.ex. 2/5) tolkas på samma sätt som tidigare: andra ättens femte runa (dvs. **s**). Därefter vidtar den nedre högra skänkeln siffervärde jämte den nedre vänstras. På toppytan blir detta 2/3, dvs. **i**, efter den inledande **s**-symbolen. Alla de tre kryssen upplöses på detta vis. Men efter varje kryss finns det på ovansidan också runtecken i klartext: efter krypterat **s i** sekvensen **bi**, efter det därpå följande **u i** den enda runan **a** samt slutligen efter **u a** runtecknen för **ri**.

Detta kan sammanfattas sålunda:

E **si bi ui a ua ri**

Uppställt som tidigare får vi de olika momenten angivna enligt följande.

Translitterering: E   2/5   2/3   **bi**   3/2   2/3   **a**   3/2   2/4   **ri**
(RAÄ)

Dechiffring: E   **s**   **i**   **bi**   **u**   **i**   **a**   **u**   **a**   **ri**
(RAÄ)

Segmentering: E   **sibi uiuari**
(RAÄ)

Normalisering: *Sibbi viavari*
(RAÄ)

Översättning: 'Sibbe viets väktare'
(RAÄ)

I runsekvensen **sibiuiuari** har man tyckt sig urskilja ett möjligt ord med lydelsen **uiuari**, alltså *viavari*, föregånget av sekvensen **sibi**. Den länge knäsatta uppfattningen har inneburit att **sibi** skulle stå för ett mansnamn. Om detta varit *Sibbe* e.d., skulle denna form vara en hypokorism, eventuellt bildad till ett sammansatt namn av typen *Sigbjörn*. Resonemangnet resulterar i segmenteringen: **sibi uiuari**.

Därigenom skulle det andra ordet vara en bestämning till det första. Antingen kunde bestämningen gälla vederbörandes proveniens — t.ex. ’från Vi’ — eller hans funktion. Standarduppfattningen har vanligen gått på den senare linjen: *viavari* ’viets, (dvs. den heliga platsens) väktare’. Det är alltså en personbeteckning som resulterar: *Sibbi viavari* ’Sibbe från Vi’ eller ’Sibbe, viets väktare’. Detta är både Wesséns och RAÄ:s tolkning.

Mera nyligen har alternativa uppfattningar hävdats (av t.ex. Ottar Grønvik och Joseph Harris). Enligt dessa skulle *sibi* ha något att göra med stammen *sif-* ’släktskap’ m.m. (jfr t.ex. eng. *sibling* ’syskon’). Vi återkommer till denna fråga (se avsnitt 15.2.1, s. 493 ff.).

3.7.2. Kryssschiffren överst på baksidan (Ca)

Samma typ av chiffer som det just diskuterade förekommer också överst på stenens baksida. Ovanför de tre något snedställda raderna med förskjutningschiffer (Cb–Cc) löper ett bredare band tvärsöver stenens översta del (kallat Ca), parallellt med stenkanten längst upp och med de tre raderna i fältet Cb–Cc under. I detta band, som har i stort sett samma höjd som det band har som bildas av toppsidans höjd (dvs. stenskvivans tjocklek upptill), är tre likadana kryss som de redan behandlade (på toppsidan) placerade. De skall också läsas på samma sätt. Efter de sammanlagt sex sifferkombinationer som på det viset uppstår har ytterligare två vanliga runtecken ristats.

Tillsammans bildas runföljden ***ulnirupr***, som enligt den vanliga processen skall förstås som talchiffer kombinerat med tillagda runor i klar-text enligt följande.

Translitterering: Ca   3/2   1/4   2/2   2/3   3/5   3/2   **pr**
(RAÄ)

Dechiffkering: Ca   ***u l n i r u pr***
(RAÄ)

Segmentering: Ca   ***ul nirupr***
(RAÄ)

Normalisering (RAÄ): *ol nirøðr.*
(RAÄ)

Översättning: ’avlade nittioårig (en son).’
(RAÄ)

Chiffret har upplösts i ord på olika sätt. Det vanligaste går ut på att två ord urskiljs: *ul nirupr*. De två ord som avses, *ol nirøðr*, skulle vara preteritumformen av *ala* 'avla' respektive *nirøðr* och tillsammans ha betydelsen 'avlade (som) nittioårig'. I så fall skulle början på satsen återfinnas på toppsidan, där de tre andra krysschiffren förekommer. Sammantaget lyder då denna sekvens: *sibi uiuauri ul nirupr*. Det motsvarar: *Sibbi viavari ol nirøðr* 'Sibbe från Vi [el. viets väktare] avlade som nittioåring'. Wessén (1958:27) översätter: »Sibbe från Vi avlade (en son), nittio år gammal».

Ingen förnekar att detta är en säregen utsaga. Den har dock ansetts smälta in väl i den allmänna mystik som omger Rökstenen. Man har också föreslagit ett antal olika sammanhang som skulle göra meddelandet meningsfullt. De tidigare tolkningar som förutsatt att Varinn manar till hämnd erbjuder också möjligheter att skänka en någorlunda begriplig innebörd åt den avslutande meningen. Vanligen är det en hämnare som man tänker sig avlas och födas. Han skall också vara förebådad i formuleringen »åt vilken kämpe en ättling är född» i den inbäddade frågesatsen i Cb1, såsom denna brukar uppfattas.

Det kvarstår naturligtvis som en underlighet att det åligger den åldrige Sibbe att ombesörja detta viktiga värv, men om han förestår det heliga viet går det kanske att konstruera en argumentationskedja som gör det angivna (språkliga) resultatet naturligt. Det är åtminstone så man resonerat. Och dessutom är det ju på det viset — som Wessén (1958:49) påminner oss om — att »[i] diktens värld är ingenting omöjligt».

* * *

Därmed är genomgången av standardversionen slutförd. Det har varit en strävan att följa och belysa tankegång och argumentation bakom den etablerade uppfattningen samt att göra dess resonemang rättvisa. Det är inte lätt att undvika att det insmyger sig ett moment av tolkning, kanske också någon lätt värderande kommentar. I kapitel 3 har avsikten ändå varit att sakligt redogöra för det som blivit standardversionen, för att en solid utgångspunkt för den vidare diskussionen därmed skall kunna etableras. En systematisk kritik följer i DEL 2. Den förutsätter givetvis att den tidigare analysen tas på fullt allvar.

4. Tidigare uppfattningar om Rökstenen

I samband med att Rökstenen blottlades på 1840-talet kom den en kort tid att uppmärksammas av forskningen före den nya inmurningen. Alltsedan dess har ett stort antal tolkningar framlagts. En del av dessa liknar varandra till den grad, att de nästan får betraktas som variationer på ett och samma tema. Andra är mer originella.

En viktig skiljelinje går mellan de kommentatorer som arbetat induktivt och dem som gått fram mer deduktivt. De förstnämnda har vanligen granskat inskriften med filologisk noggrannhet, gjort sina iakttagelser, jämfört med tidigare erfarenheter och utifrån dessa premisser dragit sina slutsatser. Ibland har de tvingats konstatera att läget inte tillåter en fullständig tolkning eller att »den djupare innebörden» inte framgår, även om en åtminstone styckevis någorlunda sammanhängande text kunnat etableras. Ofta har detta arbetssätt lett till en uppfattning att den resulterande texten skulle vara tämligen rapsodisk.

Det deduktiva arbetssättet har i allmänhet varit hypotesdrivet (även om man i allmänhet talat om teorier). Så har det framförts »teorier» om att Rökstenen är ett led i försöken att utkräva hämnd för den döde sonen. En annan teori går ut på att Rökstenen i första hand skulle ha ett juridiskt budskap. En tredje teori innebär att anspelningar på olika händelser, myter och sägner eller andra berättelser förmedlas, och dessa kan i sin tur tänkas ha haft skilda funktioner i sammanhanget. Några kommentatorer har menat att Rökstenen ingått i ett kultiskt sammanhang. Andra har velat igenkänna mytologiska förhållanden eller rört sig i ett gränsland mellan mytens värld och vår egen. De flesta varianter kan hänföras till någon av dessa grundläggande kategorier. Det är den tredje linjen som varit dominerande i debatten sedan slutet av 1950-talet. Anspelningar på (nu glömda) myter och legender har varit ett slitstarkt tema, och man har velat igenkänna gestalter från den germanska sago-historien. Det är denna föreställning som är lättast att förena med en sönderbruten text.

Kanhända är det naturligt att de tidiga nordiska filologerna företrädesvis valde det förstnämnda (induktiva) arbetssättet. Det var ju länge fråga

om att över huvud taget identifiera runorna och kombinera dem till igenkännbara ord, därefter att komma fram till en läsning som var någorlunda väl underbyggd och som gav en rimlig mening. Härvid krävdes det språklig och annan specialkunskap. Ju längre tiden har gått, och ju mer en allmän standarduppfattning (i några olika versioner) satt sig, desto mer har diskussionen kommit att röra sig kring förståelsen av de icke-språkliga förhållandena. Ett typiskt exempel på det sistnämnda är Gun Widmarks serie av bidrag under de båda decennierna kring millennieskiftet 2000. Trots att Widmark närmade sig Rökstenen som nordisk filolog, ifrågasatte hon föga i själva textetableringen och koncentrerade sig på att försöka förstå den samhällssituation i vilken stenen tillkommit.

4.1. Olika infallsvinklar

I takt med att språkforskarnas språkliga tolkning i mera teknisk mening (såsom textetableringen och den löpande översättningen) i tilltagande grad kommit att betraktas som definitiv, har andra specialister också velat dra sitt strå till stacken. Medan sålunda Henrik Schück egentligen var den ende litteraturforskare som tidigt gav sig in i debatten kring Rökstenen, har marknaden under senare decennier så gott som totalt dominerats av litteraturvetare (t.ex. Lars Lönnroth, Joseph Harris, Mats Malm). Som kontrast har språkforskarna varit anmärkningsvärt nedtonade (med få undantag, som Ottar Grønvik). Den hållning som kommer till uttryck i Helmer Gustavsons skrift, år 1991 utgiven för Riksantikvarieämbetets räkning (ny uppl. 2003), är i det avseendet representativ. Även om det fortfarande är mycket som är dunkelt kring Rökstenen, måste man acceptera att det för närvarande inte går att komma längre — sådan har svenska språkvetares något uppgivna hållning varit.

För att skapa en överblick över den stora mängden av tolkningsförslag och samtidigt beskriva utvecklingskurvan kan det vara lämpligt att indela tolkningshistoriken i några olika faser. Dessa kan i hög grad överlappa men representerar i det stora hela den rörelse genom tiden som gjort sig gällande. Det är naturligt att Rökstenstolkningarna i viss mån återspeglar en del andra rörelser i tiden, den så kallade tidsandan, i sig en intressant fråga som dock inte kan ägnas något stort utrymme här.

Åsikterna om de första två raderna, åminnelseformeln, brukar skilja sig åt enbart i små detaljer. Däremot har desto mer divergerande synpunkter framförts på resten av inskriften, både vad enskildheter och övergripande sammanhang beträffar. Men gemensamt för de flesta tolkningar som föreslagits är att man ändå oftast intar den ståndpunkt som

Riksantikvarieämbetet ger uttryck för: »De myter, sagor och dikter som Varin anspelar på är nu glömda och oåtkomliga» (Gustavson 1991:34).

Med en konsekvent hävdad sådan inställning skulle det tills vidare vara omöjligt att komma vidare. Man får försöka inrikta sig på att bättre förstå den icke-språkliga kontext som Rökinskriften tillkommit i. Utan någon gripbar bild av vad texten åsyftar (i grund och botten) förblir även detta emellertid ett vanskligt företag. De olika förslag som lagts fram har mycket riktigt skilt sig från varandra i betydande grad, och det är svårt att på några objektiva grunder väga dem mot varandra och värdera dem i någon egentlig mening.

Sammanlagt är det en lång rad forskare som ägnat utförliga studier åt Rökstenen. Här kan inte deras individuella bidrag granskas närmare, men några allmänna linjer som de arbetat efter kan dras upp, i hopp om att dessa skall skapa bättre förståelse för det nu rådande forskningsläget.

4.1.1. Pionjärerna

Den förste som närmade sig Rökstenen med vetenskapliga ambitioner var den brittisk-svensk-danske runologen George Stephens (1866–1867: 228–232). Hans uppfattning är dock tämligen förfelad. Ungefär samtidigt publicerade Hans Hildebrand en partiell tolkning i sin doktorsavhandling över *Svenska folket under hednatiden* (Hildebrand 1866), men partiet ströks i den andra upplagan. Det finns egentligen ingen anledning att uppehålla sig vid de kommentarer till Rökstenen som är av äldre datum än 1878. Ett genombrott i Rökstenens utforskning markerades av att Sophus Bugge framlade sin läsning av runorna. Den har i allt väsentligt bildat underlag för det vidare arbetet. I tre skrifter publicerade 1878, 1888 och 1910 utvecklade han sina tankar, varvid han i flera fall prestigefritt lämnade en tidigare uppfattning till förmån för en ny. Ibland hade han då ett nytt eget uppslag, men andra gånger accepterade han helt enkelt andras idéer.

4.1.1.1. Sophus Bugge

Bugge menade att inskriften i kraft av sin funktion som minnesmärke över Vamoðr handlade om dennes bedrifter. Det rörde sig mest om olika krigståg, som fadern Varinn ville hugfästa. Det är på dessa han anspelar, särskilt i början av inskriften.

Bugge utvecklar i sina skrifter efterhand en tanke som då och då återkommit senare i lätt varierade versioner: i den unge hjälten hade en äldre krigare återfötts. Som denne hjälte utpekas den historiske goterkung-

en Theoderik den store. I förhållande till Bugges första bidrag (1888) var den tolkningen ny, men den hade då redan lagts fram av Vigfusson & York Powell (1879). Det är därför denne germankung nästan alltid sedan dess har urskilts i *fornyrðislag*-strofen, som därmed får en helt central ställning i inskriften. Genom sin poetiska form anses den också bilda en konstnärlig kulmen.

Det berättas vidare om en man som Vamoðr skulle vara en ättling av. Innehållsligt är den absoluta höjdpunkten utpekandet av guden Tor som Vamoðs stamfar. Avslutningsvis (Bugge räknar de rader som utförts med hjälp av den 24-typiga futharken till slutet) anser Bugge att runristarens far, Ingvald, och runmästaren själv, Biari (som han utläser ur texten), omnämns.

Bugge efterlämnade aldrig någon fullständig översättning. Han tvekade framför allt angående den återkommande sekvensen **sakumukmini**. Men han bestämde sig för att detta var en fras som inleddes av en verbform med betydelsen 'jag säger'.

Det är mycket i den nu rådande standardsynen som återfinns redan hos Bugge. För att ge ett intryck av hur goda överensstämmelserna är återges här Bugges översättning (Bugges sista arbete om Rökstenen utgavs postumt år 1910 på tyska; Bugge 1910:150 f.):

Nach Wamodh stehen diese Runen, Warin aber, der Vater, schrieb (sie) nach (seinem) dem Tode anheimgefallenen Sohne.

Ich sage [...], welche (eigentlich: das, welche) die zwei Kriegsbeuten waren, die zwölfmal erobert wurden, beide Kriegsbeuten zugleich von verschiedenen Männern.

Das sage ich zum zweiten, wer er war, als er vor neun Menschenaltern auf die Welt kam unter den Hreidhgoten (d. h. Ostgoten) und als er unter (ihnen) starb wegen (seines) Übermutes. *Eigentlich:* (als) welcher (Mann) er vor neun Menschenaltern auf die Welt kam unter den Hreidhgoten und er unter (ihnen) starb wegen (seines) Übermutes.

Thiudrik (Dietrich), der wie Thor Zornige, der Lenker der Seemänner, herrschte (? oder: ritt?) über den Strand des Hreidhmeeres (d. h. des ostgotischen Meeres). Jetzt sitzt auf seinem gotischen Rosse dargestellt, den Schild in einem Riemen hangend, der Fürst der Märingen.

Das sage ich zum zwölften, wo das Pferd Gunn's (d. h. des Kampfknäbchens) Futter sieht auf dem Schlachtfelde, auf welchem zwanzig Könige liegen.

Das sage ich zum dreizehnten, welche zwanzig Könige von (nur) vier (verschiedenen) Namen, von vier Brüdern geboren, vier Winter in Siulund (d. h. Seeland) (ruhig) sassen: Fünf mit dem Namen Walki (? eig. fünf Walke) Radhulfs Söhne, fünf mit dem Namen Hreidhulf (eig. 5 Hreidhulfe) Rugulfs Söhne, fünf mit dem Namen Haisl (eig. 5 Haisle) Harudhs Söhne, fünf mit dem Namen Gunnmund (eig. 5 Gunnmunde) Eirn's Söhne.

Nun [sage ich] vollständig [alte Erinnerungen, ...] jeder einzelner -- habe nachgefragt.

Ich sage [...], welchem Manne (er als) Abkömmling geboren worden ist. Wollet Ihr das? Dieser (Mann) konnte den Riesen drücken. Wollet Ihr das?

Ich sage [...]: dem Thor.

Ich sage [...], wer von dem Ingwaldingen dem Ingwald (geboren) wurde unter dem (bräutlichen) linnenen Kleide der Gattin (eig. der Gattin des Hauses).

Biari in Öy, ein weiser Runenkenner.

Namnen *Biari* och *Öy* skulle återfinnas i det speciella chiffer som är utformat som stora kryss upptill på baksidan och allra överst, på toppsidan.

Även om Bugge sålunda i mycket satt ramarna för den fortsatta diskussionen, har utvecklingslinjen från hans pionjärbete varit långtifrån spikrak. Det lilla (relativt sett) som skiljer exempelvis Elias Wesséns tolkning från Bugges tenderar också att ha ganska stor betydelse för helhetssynen. Denna skiljer sig avsevärt hos senare kommentatorer från den som föresvävade Bugge.

4.1.1.2. Erik Brate

En av de yngre kolleger som befordrade Bugges sista bok om Rökstenen till trycket var den svenske runologen Erik Brate (tillsammans med Bugges elev och efterträdare som Norges ledande runolog, Magnus Olsen). Brate skrev också ett eget bidrag som ingick i samma volym (Brate 1910), men framför allt behandlade han Rökstenen utförligt i den del av samlingsverket *Sveriges runinskrifter* som utgörs av *Östergötlands runinskrifter*. Denna del har tryckåret 1911.

Gemensamt för de tidiga kommentatorerna är att de alla menar att runristaren namnger sig själv (Biari, Bjare) mot slutet av inskriften. Brate hävdar att han varit från Ön och att därmed avses Visingsö (i södra delen av sjön Vättern, fågelvägen inte så långt från Rök). Brate utvecklar i olika sammanhang också anknytningen till en dikt om en ryttarstaty, som föreställt Theoderik den store och som år 801 på Karl den stores befallning skall ha blivit flyttad till frankerrikets huvudstad Aachen.

Dikten hade som upphovsman Walafridus Strabo (ca 808–849), en alemannisk benediktmunk (avsnitt 3.2.3, s. 62). Denne var i sin tur vid det berömda klostret i Fulda lärjunge till Hrabanus Maurus, som senare har kallats »praeceptor Germaniae» 'Germaniens (el. Tysklands) lärare'. Hrabanus hade studerat för Alcuin, Karl den stores lärde »utbildnings-

minister», som rekryterats från det anglosaxiska York för att återupprätta latinkunnigheten inom Karls administration.

Det är den nämnda statyn som skulle ha givit inspirationen till *fornyrðislag*-strofen. Brate antar att statyn beskådats i Aachen av nordiska vikingar. Angrepp på området förekom upprepade gånger under den yngre järnåldern, men inte så tidigt som under början av 800-talet (först 880–881). Ingen hävdar naturligtvis att vikingarna har känt till Walafridus Strabos dikt. Dess roll i sammanhanget är endast att den vittnar om att statyn kommit till Aachen och att Theoderik var hjärtligt avskydd av kristenheten. Den som såg till att statyn fördes in i resonemanget kring Rökstenen var allra först Rudolf Heinzel (1889).

Det är särskilt på några punkter som Brate opponerar sig mot Bugge. Det vanliga problemet med **sakumukmini** vill han lösa genom att ansetta en imperativform *sagum* i 1 p.pl. av verbet *säga* (fsv. *sighia*, *sæghia*). Han läser också *mogminni*, så att hela frasen får lydelsen 'Sägom för folket det minnet'.

Fornyrðislag-strofen får en versifierad översättning:

Rådde Tjodrek,
den käcke hjälten,
krigares styresman,
över stranden av Reidhavet;
sitter nu rustad
på ridhästen sin,
sköld med rem fästad,
fursten för Märingar.

Det framgår att översättningen är ganska fri. Vidare är de fem Gunnmundarna hos Brate Bärns söner (hos Bugge är de Ærns). Men det är framför allt textens slut som är annorlunda uppfattat av Brate (1911–1918:255):

Sägom för folket det minnet, åt vilken kämpe han är född som ättling. Vilen är det. För än den ene än den andre (enligt åtskilligas mening) är han en jätte(?). Vilen är det. Sägom för folket det minnet, för vilken av Ingolds-ättlingarne vedergällning skedde genom hustruns offer. Sägom för folket minnet: Torun (hustruns namn). Bjare på Ön (Visingsö) är den runkunnige.

Brates ordval är stundom som översättning betraktat ungefärligt. Tolkningen kan tyckas ge bättre mening, men det är till priset av att den delvis blir svår att sammanjämka med de postulerade läsningarna. Och ändå kräver nästan tolkningen på flera ställen en egen uttolkning för att

man skall nå full förståelse. Detta drag delar Brates tolkning med många andra.

Brate menar alltså att Varinn låtit resa en minnessten efter sin son (som Brate kallar Vämod). Denne skall en gång ha kämpat mot två fiender och besegrat dem båda. Det är denna bragd inledningen åsyftar, och därefter anspelas det på fler liknande händelser, enligt Brate. I ett av dessa fall skall Theoderik ha varit inblandad, men något sådant äventyr är inte känt för hans del från någon annan källa. Okänd är också historien om de tjugo kungarna som skall ha suttit på Själland fyra vintrar.

Slutligen fokuseras släktförhållandena. En anfader skall ha varit av jättesläkt, en anmoder har offrat sig själv och därmed räddat sin man. Varinn och hans son antas ha hört till Ingvaldsättlingarna, som kanske har haft Ingvaldstorp i trakten av Rök som sitt stamgods. Texten avslutas med den tidigare nämnda ristarsignaturen. Brate återkom vid flera tillfällen till Rökstenen.

4.1.1.3. Henrik Schück

Kommentatorer med mer litterära utgångspunkter för sitt resonemang har tidigt lämnat bidrag till diskussionen om Rökstenen. Bland dem finner man diktaren Viktor Rydberg, som ju var ledamot av Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, vilken hade stor del i återupptäckten av Rökstenen. Han presterade 1893 en mycket fantasifull läsning, som gör Rydberg betydligt bättre rättvisa som diktare än som forskare. Den går ut på att Rökinskriften skulle kunna associeras med föreställningarna kring Ragnar Lodbrok, tankar som än idag florerar bland entusiastiska (fr.a. danska) amatörrunologer. Rydberg försökte ihärdigt vinna Bugges stöd för sin ståndpunkt, och även hustrun engagerade sig i denna strävan. Bugge tycks emellertid ha förhållit sig sunt skeptisk till Rydbergs idéer.

Litteraturhistorikern Henrik Schück anknyter i sin och Karl Warburgs svenska litteraturhistoria (1896–1897) till Bugges språkliga uppfattning men försöker sätta in ristningen i ett delvis annorlunda tänkt sammanhang. Rökstenen skulle i första hand vara ett litterärt verk, som i utdrag återger en dikt över ättens bedrifter, inte bara Vamoðs. Partierna med olika slags avvikande skrift återgick däremot på en mytisk dikt. Denna grundidé utvecklas vidare i ett arbete från 1908. Där hävdar Schück att »Varins stuga» prytt av en bonad, som skildrat hans stamträd i form av en rad bilder. Dessa har i sin tur bildat underlag för en ättedikt i stil med Ynglingatal, som har Harald Hårfagers hovskald Þjóðólfr ór Hvíni som upphovsman. Då skulle ett kort referat av dikten ha kunnat ligga till grund för minnesstenen. Vamoðr får antas ha tillhört ätten.

Särskilt betonar Schück likheter mellan strofen på Rökstenen och två passager i Ynglingatal som tillsammans bildar en motsvarighet. Om kungen Óláfr Geirstaðaálfr meddelar Þjóðólfr ór Hvini i Ynglingatal str. 35–36 (med Finnur Jónssons översättning tillagd efter respektive parti; Jónsson 1912b:13):

raip [þ]iaurikr	[...]
hin þurmuþi	<i>réd Á l e i f r</i>
stíllir flutna	<i>Upsa forðum</i>
strántu hraiþmarar	<i>viðri grund</i>
	<i>ok Vestmari ...</i>
	‘Olaf rådede forðum over Upses vide land [= havet] og Vestmar,’
sítir nu karur	<i>liggr gunndjarfr</i>
á kuta sinum	<i>á Geirstoðum</i>
skíalti ub fatlaþr	<i>herkonungr,</i>
skati marika	<i>haugi ausinn.</i>
	‘den kampdjærve hærkonge ligger i en gravhøj på Gerstad’.

Henrik Schück och den norske runologen Magnus Olsen tycks oberoende av varandra ha upptäckt denna nära överensstämmelse mellan de båda dikterna. Den figurerar fortfarande i diskussionen.

En svaghet i resonemanget består i att Ynglingatals str. 35 r. 5–8 måste kombineras med str. 36 r. 5–8, alltså de båda andra halvstroforna i två på varandra följande strofer. Hur man tänkt sig att den hävdade överensstämmelsen skall förstås, framgår inte alldeles klart. Ynglingatal har daterats till slutet av 800-talet (under förutsättning att attribueringen till Þjóðólfr är korrekt), och Rökstenen ville man allmänt vid den tiden se som betydligt äldre. Ingen har veterligen hävdats att Þjóðólfr skulle ha känt till Rökstens inskrift, men det har talats om att det skulle ha cirkulerat äldre dikter om Theoderik den store. Dessa skulle i så fall återklinga i Rökenskriften och i Ynglingatal, menar Schück. Konkreta sådana dikter är dock inte kända. I Ynglingatal nämns inte Theoderik.

Schücks idé om att båda dessa litterära skapelser inspirerats av bilder av olika slag har varit livskraftig. Vissa spår av denna föreställning märker man även hos Wessén. Denne jämför de tablåer han räknar med att Rökstensristaren velat återge med gotländska bildstenar. Wessén tycks också mena att Rökstenen är någorlunda jämgammal med dessa stenar (som i själva verket spänner över en ganska lång period; se Nylén 1978).

Flera andra bidrog till den tidiga diskussionen. Till de mest kända hör Frits Läffler (1880–1882, 1904), och Axel Olrik (1910) skrev tillsammans med Brate i Bugges postuma arbete. Även Hjalmar Lindroth (1911) hörde till de tidiga uttolkarna. Efter de första fantasierna länkade efterhand skickliga forskare som dessa tillsammans in Rökstensdiskussionen i mer vetenskapliga banor. Flera av de lösningar av enskilda partier som presenterades redan i ett tidigt skede har återkommit gång på gång, delvis intill denna dag.

4.1.2. Hämnmotiv och andra opponerande meningar

När väl grunden lagts för en läsbar text, har en ny fas i forskningsutvecklingen nåtts. Därefter har det vid sidan av de övergripande helhets-tolkningarna tillkommit flera smärre bidrag avsedda att behandla enskilda problem i texten. Dessa kan varken diskuteras eller ens nämnas här, inte på något systematiskt sätt; litteraturen är alltför omfattande. Efter de inledande banbrytande insatserna har emellertid några bidrag haft särskilt stor betydelse. Dit hör Otto von Friesens. Hans uppfattning förutsätter såväl en ny läsordning som egna speciella tolkningar, vilka tillsammans leder till en helt ny syn på Rökstenstexten som helhet.

4.1.2.1. Otto von Friesen

En delvis helt annorlunda innebörd än den de tidigare kommentatorerna hade kommit fram till utläser som antytts Otto von Friesen ur Röktexten. Med hans ganska utförliga genomgång från 1920 förs den senare ofta återkommande tanken om hämnmotiv för första gången mera konsekvent in i debatten. Detta har senare legat med som en underström i resonemanget även i de kommentarer som annars på många sätt — ofta rätt energiskt — tar avstånd från Otto von Friesens helhetstolkning. Detta gäller ju inte minst Wessén, som ändå känner sig föranledd att ta upp vissa drag från »hämnnteorin» i sin egen tolkning.

För det första tänker sig von Friesen att syftet med inskriften skulle ha varit att egga en yngre son till att hämna Vamoðr (eller Vämod, som von Friesen liksom Brate och många fler kallar honom). Vamoðr har fallit i strid med tjugo kungar, och därvid har ett stridsbyte gått ur släktens ägo efter att ha bytt innehavare tolv gånger. Förutom att hämnd måste utkrävas, skall även detta stridsbyte återerövas.

Som ett led i upptrappningen inför hämnden nämns en händelse om en hövding, som för länge sedan tillsammans med sina hreiðgoter från nuvarande norra Polen skulle ha landstigit på Östergötlands kust för att

härja. Denne hövding's namn var Tjudrik. Han blev liksom Vamoðr dräpt och sitter nu i sin gravhög. Hans öde skall också delas av Vamoðs besegrare.

Därefter räknar ristaren upp ett antal händelser som skall tjäna till att underblåsa de yngre krigarnas hämndbegär. Dessa tolkningar är ganska fantastiska. Därefter återgår von Friesen till de tjugo kungarna. Deras namn anses tyda på att de varit från Jylland eller Frisland. Där kan krigarna ha varit indelade i gillen, så att de av det skälet kallades bröder.

Otto von Friesen uppfattar alltså Rökinskriften som »en äggelse, rikad till en ung broder till den döde från deras gemensamme fader». Det avslutande chiffer som upplösts som »**þur**» ser von Friesen som imperativ av ett verb med betydelsen 'våga' (jfr sv. *töra*, *tordas* 'våga'). Vidare fäster von Friesen genomgående stort avseende vid talmagi och finner på sådana grunder diverse samband mellan olika delar av texten.

De olika episoder som det skulle förekomma anspelningar på i texten tolkas också mycket fantasifullt. Slutligen kan man lägga märke till att läsordningen på många punkter avviker från den som så småningom kommit att bli rådande. Ändå menar von Friesen att inskriften skall läsas i samma ordning som den blivit huggen i. Man kan tydligen ha olika meningar om hur detta skett. Frågan har ju lett till flera divergerande förslag, trots att förslagsställarna bekänt sig till tron på denna metod.

På Otto von Friesens pluskonto får man uppföra hans ambitiösa och systematiska genomgång. I sin monografi från 1920 granskar han hela texten mycket noggrant, ett ord i taget. Efter den inledande åminnelse-skriften urskiljer han sexton olika delar (eller flockar), vilket anses vara signifikant eftersom (den yngre) runraden innehåller sexton tecken.

Originell är också von Friesens uppfattning om **þiaurikr**. I hans tolkning är det inte östgoternas kung utan en annan kung som härskat över hreiðgoter. Beteckningen tolkar han som 'goterna i redet', dvs. de goter som under folkvandringstiden stannat kvar på sina ursprungliga boplatser. Dessa förlägger von Friesen till trakten av Weichsels mynning. Det är däriifrån de företagit det olycksaliga krigståg mot Östergötland som lett till Vamoðs död.

Otto von Friesens tolkning är så skild från de tidigare framförda (som trots allt i det mesta är variationer på samma tema), att det finns anledning att återge hans version i dess helhet (von Friesen 1920:87 f.):

- I. Till minne af Vämōd stå dessa runor. Men Varin, fadern, ristade dem efter åt döden hemfallen son.
- II. 1. Jag säger den unge mannen, hvilka de tvenne stridsbyten voro som tolf gånger togos som byte, båda på en gång från man efter annan.

2. Jag säger (honom) för det andra detta, hvem det var som för nio släktled sedan (∴ i den grå forntiden) steg upp på stranden med sina reidgoter och dog med dem där till följd däraf.
3. Tjudrik vågsam,
vikingakungen,
en gång rådde
å Reidhafsstranden;
nu sitter på gotisk
gångare rustad
hjältars förste
med remfäst sköld.
4. Sibbe helgedomens väktare aflade nittio år gammal.
5. Jag säger den unge mannen, hvem af Ingevalds- (eller: Ingvilds) ättlingarne som blef hämnad tack vare en hustrus offer (till makterna).
6. Jag säger den unge mannen, åt hvem det är som en ättling vardt född.
7. För (att hämnas) en ung hjälte (är han född).
8. (Att) detta (skall ske) är (nu) på nytt önskan.
9. Han visste att slå en hjälte.
10. (Att) detta (skall ske) är (nu) på nytt önskan.
11. Må gagn härur spira.
12. Detta säger jag som det tolfte, hur stridsjungfruns häst skall finna föda på slagfältet, där tjugo (sjö)konungar (skola) ligga fallna.
13. Detta säger jag som det trettonde, hvilka de tjugo sjökonungar voro som bodde på Själland (eller: i Sillende) i fyra år, kände under fyra namn, söner till fyra bröder.
14. Det var Valke och hans fyra bröder, söner till Radulf; Hreidulf och hans fyra bröder, söner till Rugulf; Haisl och hans fyra bröder, söner till Hord, samt Kynmund och hans fyra bröder, söner till Björn (Bern).
15. Nu fostrar jag en ung son; må han (om han en gång står) ensam (d.v.s. om jag gått bort) behärta, hvem det är som (= att jag, hans far) tarfvar godtgörelse (för förlusten af utmärkt son, Vämod).
16. Jag säger den unge mannen: var dristig.

Denna tolkning har väckt rätt mycket kritik. Trots det har många inslag i helhetsbilden kommit att färga av sig på senare bidrag. Därför måste den tillmätas stor vikt när vägen fram till dagens uppfattning skall värderas.

4.1.2.2. Ytterligare alternativ

En tidig uttolkare var också den finlandssvenske språkforskaren Hugo Pipping. Han presenterade på 1910- och 1920-talet några studier om Rökenskriften vari han förfäktar olika ståndpunkter, i vissa avseenden inte helt förenliga med varandra. Ett av de nya moment han för in i diskussionen är emellertid att inskriften skulle kunna ha en juridisk innebörd.

Han är också först med att ha en realistisk uppfattning om de anslående kryssschiffren på ovansidan och överst på baksidan. År 1911 publicerade han en tolkning av lönnrunorna i de sex stora konfigurationerna. Han och Otto von Friesen får räknas som de två forskare som först klarlagt hur dessa chiffer fungerar. Dessvärre förlorar sig Pipping i helt oralistiska — eller åtminstone obevisbara — spekulationer kring talmagiska förhållanden i texten. Sådant var på modet i början av 1900-talet.

Till opinionsbildarna kring Rökstenens inskrift hör också den österrikiske forskaren Otto Höfler. I dagens Tyskland har han ett grundmurat dåligt rykte på grund av sin öppet deklarerade nazistiska övertygelse och sin verksamhet inom Heinrich Himmlers nationella projekt »Ahnenerbe». Han har inte kritiserats lika tydligt i Sverige, där han före andra världskriget också var verksam som akademisk lärare under några år. Efter att under kriget ha varit uppburen akademiker i nazismens tjänst drabbades han av arbetsförbud i Tyskland, tills han år 1957 kallades till en professur i Wien, som han innehade till sin död (1987). Från 1935 till 1945 var han professor i Kiel och München.

Hans forngermanska forskning kretsar i mycket kring det sakrala kungadömet och de »Männerbünde» som han hävdade var en utmärkande organisationsform för krigare. Sådana idéer var gångbara bland de nazistiska ledarna och blev också grunden för Höflers popularitet inom deras led. Fakta som dessa måste besinnas när hans vetenskapliga insats bedöms (vilket är en komplicerad uppgift, eftersom Höfler i mycket var en gedigen forskare enligt alla objektiva mått mätt). En del av hans slutsatser som helhet är präglade av forntidsromantik av ett slag som man med rätt eller orätt gärna uppfattar som nazistiskt färgad.

Höflers flesta bidrag till Rökstensdebatten hör till efterkrigstiden (från 1952 och framåt). Det var framför allt på 1960-talet som en dispyt uppstod mellan honom och Elias Wessén. Höflers grundläggande syn på Rökstenen överensstämmer i mycket med Otto von Friesens.

Varinn, som är helgedomens väktare, är för gammal för att själv hämnas sonens död, men en nyfödd son, dvs. en bror till Vamoðr, skall ha övertagit detta uppdrag. Därför vigs han till Theoderik, som blivit gudomlig. Hur de tjugo kungarna relaterar till allt detta förblir något oklart, men deras fyra fäder är mytiska varelser. De sammanhålls av religiösa krafter och bildar ett krigarförbund. Här kommer alltså Höfler tillbaka till sina idéer om »Männerbünde» och det sakrala kungadömet (Höfler 1934). Även dessa har haft en tendens att återfödas i en eller annan skepnad, även under senare decennier. Höfler har uppenbarligen

varit en inspirationskälla långt utanför den krets som öppet omfattade den nazistiska ideologin.

Det som här relaterats är huvuddragen i några av de tidiga tolkningar som inspirerat andra. En del grundtankar (t.ex. hämndmotivet) har visat en tendens att återupptas av senare kommentatorer (som då Höfler spinner vidare på von Friesens idéer och Wessén utvecklar Schücks litterära motiv). Höfler kanske inte skulle ha förts till denna kategori, eftersom han var verksam länge, men hans tänkande tar trots allt form på 1920–1930-talet och har haft stort inflytande både i samtiden och senare.

Det finns flera olika versioner av de tolkningsmodeller som hittills skisserats. Här har inte mycket uppmärksamhet ägnats de oändliga diskussioner som förts angående talmystik och räkneoperationer av i många fall mycket avancerat slag och spelar inte heller någon roll i den fortsatta analysen. En systematiskt genomförd studie med talmagi som ledstjärna är Agrell (1930). Dessförinnan sysselsatte sig i synnerhet Hugo Pipping gärna med sådana tankar, såsom redan antytts.

Det har inte sällan hävdats att ett visst antal runor eftersträvats i de olika raderna, att det postulerade talvärdet hos de enskilda runorna i en viss sekvens kan summeras till tal som har en särskild betydelse, att texten är indelad i ett signifikant antal delar, att den har en struktur bestående av cykliskt upprepade sekvenser av två frågor jämte ett svar och annat liknande. Inte minst har de explicita numreringarna av vissa lätt urskiljbara moment i inskriften (»Det säger jag som det andra, ... det tolfte, ... det trettonde«), de tjugo kungarna som bildar fyra brödragrupper med fem bröder i varje, till vilka fyra bröder är fäder osv. blivit föremål för kalkyler av de mest invecklade tänkbara slag.

Det går inte att förneka att talmystik förekommer i olika kulturer. Det framstår ändå som meningslöst att man skulle göra överväganden av det slaget innan man på rent språklig grund fått fram en fullt trovärdig text. I detta arbete lämnas frågan i stort sett därhän.

4.1.3. Senare tolkningar

Oavsett om Elias Wesséns uppfattning om Rökstenens inskrift kommer att hålla sig eller inte, betecknar den en vattendelare i utforskandet av den märkliga runtexten. Den bildar ett slags syntes i förhållande till tidigare ansatser. Wessén påpekar att stenen visserligen är rest av en far över en son, men inget tyder på att denne gått en våldsam död till mötes. Allt tal om hämnd faller därmed, menar Wessén. Varinn har speciella

kunskaper, och han vill hedra sonen med ett ståtligt monument, som samtidigt hänvisar till olika hjältesagor, som Varinn lärt sig i en numrerad ordning.

Dessa förutsätts vara välkända för den tidens människor, åtminstone i lokalsamhällets toppskikt, där Vamoðr och Varinn rört sig. Han jämför med de inhuggna bilderna ur Sigurdsagan på Ramsundsristningen och med de gotländska bildstenarna. Man skall då komma ihåg att Sö 101 med Sigurdsristningen i Ramsundsberget sannolikt tillkommit först på 1000-talet. Gotländska bildstenar brukar dateras till en betydligt äldre period (Nylén 1978).

Rökinskriften skulle alltså huvudsakligen ge korta sammandrag av omtyckta berättelser, ett slags tablåer, som Varinn haft i sin repertoar. Till stöd för minnet har han haft dessa numrerade. De på Rökstenen är ett urval. Härigenom förklaras den mystiska övergången från den andra till den tolfte tablån. Wessén ser i första hand Rökstenen som ett utslag av konstnärligt skapande.

Denna uppfattning har blivit ett grundstråk i Rökdiskussionen sedan Wesséns inlägg. Efterhand har emellertid en hel rad olika variationer på detta grundtema utvecklats, samtidigt som man kan se tendenser till helt nya grepp.

4.1.3.1. Andra skandinaviska bidragsgivare

Den danska runologen Lis Jacobsen, en av de båda huvudredaktörerna bakom det monumentala verket *Danmarks Runeindskrifter* (1942; den andra författaren var Erik Moltke), lät trycka ett längre bidrag om Rökstenen endast några år (1961) efter Wesséns publikation. Hennes tolkning utgår från denna. En viktig avvikelse är att hon på ovansidan vill igenkänna en runmästarformel: »Sibbe huggede (indskriften) — viernes værgе».

Dessutom erbjuder hon en ny lösning på problemet med uppräkningsen. »Disse 9 afsnit, der mangler på den bevarede Röksten, har efter min formodning haft plads på andre til monumentet hørende, men nu tabte stene.» Rökstenen skulle med andra ord ha ingått i ett större monument, som också omfattat andra stenar. Här skulle alltså ha förelegat en parallell till Hunnestsadsmonumentet och andra som bevisligen bestått av flera komponenter (Moltke 1976:202 ff.). Sådana monument finner man särskilt i Skåne (som behandlas i *Danmarks Runeindskrifter*).

Lis Jacobsens uppfattning om stenen (beträffande de nämnda ställena jämte ytterligare ett par) är så pass originell att hennes läsning här återges i sin helhet:

Mindeskriften linje 1–2

Efter Væmod står disse runer. Men Varin ristede dem [d.v.s. lod dem riste], faderen efter den døde søn.

1. *folkeminde* linje 3–5.1

Jeg fremsiger det folkeminde: hvilke de to kampbytter var, som tolv gange blev taget som kampbytte, begge på én gang, afvekslende fra forskellige mænd.

2. *folkeminde* linje 5.2–8 (prosastykket)

Det fremsiger jeg som det andet: hvem der for ni slæktled siden gik i land på strandbredden hos Redgoterne; og han fandt døden blandt (dem) for sin brøde [d.v.s. overfaldet på dem].

linje 9–11 (strofen)

Herskede Tjodrek hin frygtløse,
vikingernes høvding, over Redhavets strand.
Nu sidder han rustet på sin ganger, med skjoldet i rem,
ypperst af mænd.

[3.–11. *folkeminde* udenfor stenen [...]]

Disse 9 afsnit, der mangler på den bevarede Röksten, har efter min formodning haft plads på andre til monumentet hørende, men nu tabte stene.]

Bagsiden C [...]

12. *folkeminde* linje 12–14.1

Det fremsiger jeg som det tolvte: hvor Gunns hest [d.v.s. ulven] ser føde på slagmarken, hvor tyve konger ligger faldne.

13. *folkeminde* linje 14.2–20

Det fremsiger jeg som det trettende: hvilke tyve konger der sad på Sjælland i fire vintre, med fire navne, sønner af fire brødre; fem Valker Rådulvs sønner, fem Redulver Rugulvs sønner, fem Haisl'er Hords sønner, fem Gunnmund'er (ell. Kynmund'er) Bjørns sønner. Nu har jeg efterspurgt mindet fuldstændigt ...

14. *folkeminde* linje 21–22

Jeg fremsiger det folkeminde: hvem af Ingvald-ætlingene der fik bød gennem en hustrus offer.

15. *folkeminde* linje 23–26

Jeg fremsiger et folkeminde: for hvem en ætling er båret, for (hvilken) kæmpe. For *Vilin* er det. Han (ætlingen) kunne med sine næver slå en jätte til jorden. For *Vilin* er det. *Niti(r)* avlede han nitti år gammel.

Venstre smalside D [...]

16. *folkeminde* linje 27

Jeg fremsiger et folkeminde: *Thor!*

Topfladen E [...]

Runemesterformlen linje 28

Sibbe huggede (indskriften) – viernes væрге.

Möjligen är det symptomatiskt att Lis Jacobsens behandling av Rökstenen egentligen aldrig kommenterats utförligt av svenska forskare, vilket hennes landsman Niels Åge Nielsen däremot gör. Han publicerade år 1969 en studie över Rökstenen, som också delvis följer andra spår än de redan upptrampade. Han hävdar bestämt att Rökristaren genomgående eftersträvat bunden form. Nielsen urskiljer olika delar med poetiska karakteristika. Sina iakttagelser lägger han till grund för en ganska extrem tolkning.

Framför allt vill Nielsen i inskriften se en spänning mellan Odinsdyrkan och Torsdyrkan. Hans anslag är egentligen lika mycket religionshistoriskt som filologiskt. Även om studien innehåller flera viktiga enskilda iakttagelser, måste man konstatera att den som helhet är alldeles för spekulativ för att kunna tas på allvar. Ironiskt nog liknar hans resonemang i många avseenden Otto Höflers, kanske mer än någon annans. Det ironiska ligger i att Nielsen var en ledargestalt inom den danska kommunismen och spelade en framträdande roll inom den danska motståndsrörelsen under ockupationen.

Den norske språkforskaren Ottar Grønvik kan sägas vara den som senare fullföljt det religionshistoriska spåret (Grønvik 1983 och 2003). Även hans föreställningar om Rökstenen anknyter i mycket till Höflers. Han har dessutom granskat flera äldre runstenar utifrån en under en lång verksamhet utmejslad religionsvetenskaplig grundsyn. Grønviks resonemang är alltid intressanta att följa, men den lärdom han utvecklar och den energiska och säkra ton han anlägger är ofta så förledande att det kan vara svårt att inse hur svaga länkar (inte minst i språkligt hänseende) hans beviskedja faktiskt innehåller. När alltför många tämligen osäkra antaganden får bärande funktioner, blir det svårt att lita på bygget som helhet. Detsamma gäller strängt taget Grønviks ambitiösa språkliga utredningar. Han konstruerar ofta ett detaljerat tidsschema för språkhistorien. I sin abstrakta renodling, helt frikopplad från geografiska och sociala variabler, blir hans konstruktion emellertid sällan något annat än just detta: en idealiserad konstruktion.

Inskriften påminner enligt Ottar Grønvik liksom enligt Wessén åhörarna om ett antal berömda skeenden i det förflutna. Det är dessa som kallas »minnen». I Grønviks tolkningsram har de en särskild funktion i samband med gravölet över Vamoörr. På så vis etableras en stark kontext för beteckningen *minne* (i betydelsen 'minnesbägare'). Minne 1 innehåller en anspelning på ättens urfader och de äldsta förfäderna, via

Theoderik (minne 2) som alltså räknades in i Varins ätt. Efter Theoderik följer ett hopp över nio generationer, men därefter återger minne 12 och 13 i stora drag den strid i vilken Vamoðr föll.

I resten av minnena framhålls en kulthandling, som gått ut på att föräldrarna »gäldat» Vamoðr till en gud, dvs. anbefallt honom i en guds beskydd med implikationen att guden också förfogat över hans liv. Till slut nämns gudens namn, *Pórr*, som en kulmen, liksom några myter förknippade med honom. Denna rätt fantastiska tolkning förhåller sig ganska fritt till inskriftens text, men det är som redan antytts inte lätt att värdera tillförlitligheten hos de olika antagandena vart och ett. Inget i de språkliga konstruktionerna förefaller omöjligt, men tillsammans rymmer resultatet många vågade antaganden, som vilar på bräckligt underlag. Till idéns styrka kan man räkna det faktum att inskriftens förhållande till Varinn och hans ätt (liksom till guden Tor) framhålls tydligt.

Ottar Grønviks kanske viktigaste bidrag är att han i många avseenden hyfsat debatten, som tidvis varit ganska förvirrad. Hans kritiska och skarpa granskningar har lett till flera yttranden som det finns anledning att hålla i minnet. När det exempelvis framhålls att inskriften är dunkel trots att den kan begripas rent språkligt, kan man minnas det citat som återges här inledningsvis på s. 12.

Som en särskild prestation får det kanske också betraktas att huvudlinjerna i Grønviks uppsats från 1983 slogs upp som en stor nyhet i Dagens eko i Sveriges Radio och kommenterades ganska utförligt (med uppgift om att den mystifierande Rökristningen äntligen var tolkad). Runstenstolkningar brukar annars mycket sällan föranleda uppmärksamhet i medierna (men Per Holmberg har nyligen lyckats med det samma).

4.1.3.2. En arkeologisk inbrytning

Arkeologen Sune Lindqvist lämnade år 1967 ett ganska fylligt bidrag till Rökstensdebatten. Det kan här tas som exempel på hur åtskilliga som inte varit filologiskt bevandrade i egentlig mening har uppfattat sin självpåtagna uppgift. Rent språkligt utgår Lindqvist enligt egen uppgift från Wessén (dennes radnumrering anges med W i uppställningen nedan), utom i det avseendet att han mera systematiskt knyter an till hämndmotivet. Sålunda anammar han Otto von Friesens idé, som ju däremot kritiserats av Wessén. Lindqvist väljer också på flera ställen en egen läsordning.

Lindqvists återgivning av stenens inskrift i löpande form ger den mest komprimerade informationen om hur författaren ser på texten (S. Lindqvist 1967:213 ff.).

I. Minnesskriften.

W: 1–2.

Efter Vämod stånda runor dessa + men Varin färglade – fadern efter fallne sonen.

II. Varins maning.

Flock 1. W: 3–5 början.

Sägom ungdomen detta: vilka valrov voro de två, som tolv gånger voro tagna genom valrov, båda tillsammans på ömse män (= på man efter man) +

Flock 2. W: 5, slutet, – 8.

Det sägom vi för det andra: vem för nio släktled sedan kom upp på strandängen med reidgoterna och dog med dem på den till följd av sitt brott.

Flock 3. W: 9–11.

Rätt hade Tjodrek den käcksinte; styrarna av sjömän, på strand av Reidhavet. Sitter nu redo på russet sitt, med sköld i rem själve maringen.

Flock 4. W: 27–28.

Sibbe, viens väktare, värvade nittioårig.

Flock 5. W: 21–22.

Sägom ungdomen det: vem av Ingvalds ätt blev hämnad genom en hustrus offer?

Flock 6. W: 23–24, första runan.

Sägom ungdomen: åt vem är buren (= vem tillkommer det att utföra) »niden?»

Flock 7. W: inom 24.

Åt en ung man.

Flock 8. W: inom 24.

Vilin är det +

Flock 9, början. W: 24, slutet, och ramstreck i 25.

»Knogen kände han» (= han räknade Vämod som sin släkting i femte led).

Flock 9, slutet och 10. W: inom 25.

Jätte-Vilin är det +

Flock 11. W: 25, slutet, och 19/20.

Må gagn upp av (detta) gro (= måtte Vilin lyckas i utförandet av »niden»).

Flock 12. W: 12–14, början.

Det sägom vi som det tolfte, var stridsmöns häst skall finna bete på slagfältet, där tjugo konungar (skola) ligga +

Flock 13. W: 14, slutet, – 17, början.

Det sägom vi som det trettonde, vilka tjugo konungar sutto i Sillende fyra vintrar, kända under fyra namn, söner till fyra bröder +

Flock 14. W: 17, slutet, – 19.

Fem (äro) Valke och hans bröder, Radulfs söner, fem Hreidulf och hans bröder, Rugulfs söner, fem Haisl och hans bröder, Hords söner, fem Kynmund och hans bröder, Berns söner +

Flock 15. W: 20.

Nu ungdomen åt mig upptar jag som söner. Behjärte envar
[vedergällningens mål?] (+)

Flock 16. W: 26.

Sägom ungdomen: mod!

Det kanske mest iögonfallande är textprogressionen i Lindqvists tolkning. Han uppger Wesséns och von Friesens framställningar som sin filologiska grund, men från dessa avviker han ändå i stort och smått. Eftersom det är många som omkommit tillsammans med Vamoðr, tycks uppmaningen om hämnd riktas mot alla efterlevande. I den här versionen blir den notoriskt återkommande Sibbe en äldre kollega till Varinn. Han anses ha utrustat ett krigståg, och det är detta exempel som nu skall följas.

Det är kanske på sätt och vis begripligt att arkeologen Sune Lindqvist förhåller sig sangvinisk till grundtexten, eftersom han knappast kan ha haft någon välgrundad egen mening om den. Han ger sig också mycket frimodigt på den svårt skadade textraden. Den ende som på senare tid vågat rekonstruera denna hopplöst förlorade text lika detaljerat är för övrigt en av de senaste kommentatorerna, nämligen litteraturforskaren Joseph Harris (2015).

Med sin vana vid arkeologiskt material har Lindqvist emellertid starkt understrukit det faktum att stenen i sitt nuvarande läge lutar fel. Detta framgår av de horisontella raderna längst ner på båda bredsidorna, vilkas nedersta del löper i höjd med varandra. Dessa har säkert varit avsedda att ligga i linje med markytan. Som Lindqvist påpekar kommer stenen att luta på ett iögonfallande sätt om den placeras i relation till markytan på det viset som linjerna antyder; det är säkert därför man har rätat upp den. Stenen smalnar en aning upptill, och som stenen nu står lutar de båda smalsidorna huvudsakligen något inåt. Med lutningen justerad efter markytan kommer smalsidan D att snarare stå lodrätt eller närmast luta utåt en aning. Man kan inte förneka att Lindqvist har rätt i att stenen då mera får formen av en skeppsstäv. Huruvida detta faktum är signifikant i sammanhanget är en annan sak (se vidare avsnitt 16.2.3, s. 554).

4.2. Det aktuella läget

I Ekonyheterna 1983 lät det sålunda som om Rökstenen vid det laget var ett avklarat problem, tack vare en norsk runolog. När medierna tystnat, återgick emellertid det mesta snart till den gamla ordningen, såsom oftast är fallet. Grønvik återkom 2003 med en hel bok om Rökstenen. I

den utvecklar han samma grundläggande idéer som i uppsatsen, men det är fortfarande standardsynen som gäller i allt väsentligt. Theoderik råder fortfarande med sina goter, även om en del nyanserande inslag tillförts.

En av de mest insiktsfulla genomlysningar av Rökstenen som företagits efter Wesséns generalinventering 1958 är litteraturforskaren Lars Lönnroths från 1977. När den först var aktuell lämnade den förvånansvärt svaga spår i debatten, som dock på 1970-talet generellt befann sig i stiltje vad Rökinskriften beträffar. Detta sammanhänger säkert med att Elias Wessén strax dessförinnan hade levererat ett slags sammanfattning av forskningsläget och uttryckligen satt punkt för polemiken med Höfler (som mest energiskt drevs av Höfler; se Wessén 1976). Man kan ändå undra över varför Lönnroths infallsrika studie så totalt föll på hälleberget den gången.

En orsak kan vara att filologerna ansåg sig »äga frågan», och de menade ju att man nått så långt det gick att komma — punkt. Lönnroth säger sig också helt och hållet utgå från Wesséns läsning och från hans helhetsuppfattning vad allt det språkliga angår, i stort sett. Några få utvecklingar i fråga om språkliga detaljer från Lönnroths sida kunde också lätt av språkforskarna avfärdas som omöjliga. Kanske ansåg man att hans sporadiska avvikelser från Wessén mest innebar en återgång till Sophus Bugges ståndpunkt, vilket i många avseenden stämmer. Och Bugges bidrag hade ju Wessén enligt språkforskarnas synsätt en gång för alla övertrumpat eller vederlagt.

Lönnroth genomför i själva verket ganska konsekvent en deduktivt hållen analys. Detta var inte ett metodologiskt grepp som hade traditionen på sin sida inom svensk humanistisk forskning, i synnerhet inte inom runologin (eller nordistiken i allmänhet), vilket i sig kan ha varit utmanande. Internt inom språkvetenskapen pågick sedan en tid ett uppror från yngre forskare som just tillämpade deduktiva metoder (således i strid med traditionen inom ämnet), och läget var fortfarande ganska spänt mellan äldre språkforskare och de yngre, som (ibland med viss rätt) uppfattades som uppkäftiga. Bara några år senare var den nya falangen redan mera etablerad (och nedtonad) och konflikten bedarrade, men samtidigt blev filologin under en tid marginaliserad inom ämnet nordiska språk.

Lönnroth utgår från antagandet att Rökinskriften inspirerats av en särskild litterär genre, vad man i den norröna traditionen kallar *greppaminni*, ett slags gåtor med vanligen pedagogiskt syfte (se Ólason 1969). Dessa utmärks av att mer än en gåta formuleras i svit, varefter de får sin lösning genom ett sammanhållet svar på dem alla, ett svar som dock tillåter att de olika delsvaren kan urskiljas. Förslaget om att det rörde sig

om *greppaminni* hade ursprungligen Sophus Bugge, pionjär på många sätt, som upphovsman (Bugge 1910:245).

Lars Lönnroth delar in Rökinskriften i ett antal gåtpar jämte följande svar. Han tycker sig också finna längre och kortare stycken som delvis är uppbyggda som dikt (jfr Nielsen). Lönnroth har inte minst på senare tid vidareutvecklat och upprepat sina tankar kring Rökstenen i ett ständigt växande antal publikationer, i föreläsnings- och i seminarieform.

Mycket i den utförliga artikeln av 1977 (åter publicerad i Lönnroth 2011) innebar ett brott med den gällande uppfattningen. Redan den engelska rubriken (»The Riddles of the Rök-Stone») antyder att Lönnroth anser textens höga svårighetsgrad bero på att den medvetet framställer gåtor. Detta är ett viktigare påpekande än vad det kanske först verkade vara. Saken utvecklas här nedan i avsnitt 10.3 med hypotes (5) och vidare genom DEL 3 och 4.

Det är som sagt i hög grad, kanske huvudsakligen, litterärt inriktade forskare som mest energiskt behandlat Rökstenen under de senare decennierna. Efter Lönnroth har den amerikanske litteraturprofessorn Joseph Harris tagit upp en liknande tråd och spunnit vidare på den (med explicit hänvisning till Lönnroth som impulsgivare och lika ärlig deklaration om att han i språkliga frågor förlitar sig på föregångare). En annan litteraturforskare, Mats Malm, har (delvis i sin tur inspirerad av Harris) ganska nyligen sammanfattat den aktuella synen på Rökinskriften i följande ordalag (Malm 2011):

De berättelser som frammanas ur traditionen verkar alltså omtalas som 'minnen' och Rökstenens knappa formuleringar får funktionen av anspelningar eller gåtor som aktualiserar dem. På så vis kan man se Rökristningen som en bearbetning av heroisk död och ryktets överlevnad, allt med anledning av sonens för tidiga död. Texten struktureras i tre huvudpartier, vart och ett inlett med dubbla frågor som börjar "Jag säger" eller "Låt oss säga". Verserna om Theoderik utgör då svaret på den första gåtan.

En sådan genomgripande tolkning framfördes av Lars Lönnroth och har på senare år vidareutvecklats av Joseph Harris, som framhåller hur de olika partierna blir ett slags elegiska bearbetningar av döden och livets förmåga att fortsätta ändå. Varin åberopar tre fall ur den mytiska traditionen, som alla kan fungera som vackra och trösterika paralleller till sonens för tidiga död. Theoderik verkar då lyftas fram inte på grund av någon tänkt relation mellan ostrogoter och östgötar, utan därför att han på sitt sätt övervunnit döden genom evig ryktbarhet: 'minne' av det slag monumentet vill åstadkomma. Den andra delens fråga om var tjugo kungar dog pekar ut just att de dött: raderna om dem förstärker kontrasten mellan det som en gång varit och det som nu är. Den tredje delen återgår så på en lokal variant av Balder-myten: en ung man har

blivit dödad och fadern får en ny son som skall hämnas men framför allt säkra överlevnaden och förnya släkten. Varje del av ristningen visar hur livet på sätt och vis fortsätter trots döden, inte endast men till stor del genom minnet. I denna tolkning kan Rökstenen då lyda:

Efter Vamod [till Vamods minne] står dessa runor. Men Varin målade [dem], fadern, över dödsdömd son.

Jag säger ättlingen det minnet: vilka var de två krigsbyten, som tillsammans blev tagna från olika män som byte tolv gånger?

Det säger jag som det andra: vem blev för nio åldrar sedan utan liv [dog] bland reidgoterna, men talas det fortfarande om?

Tjodrik styrde,

den djärve,

sjökrigares härskare,

över Reidhavets kust.

Nu sitter han rustad

på sin häst,

med skölden över axeln, den främste av Märingar.

Det säger jag som det tolfte: var ser Gunns häst [vargen] föda på slagfältet som tjugo kungar ligger på?

Det säger jag som det trettonde: vilka tjugo kungar satt på Själland fyra vintrar under fyra namn, söner till fyra bröder?

Fem Valkar, Radulfs söner, fem Reidulfar, Rugulfs söner, fem Haislar, Haruds söner, fem Gunmundar, Björns söner.

Nu skall jag [ensam?] säga ett minne till slut: vem hörde om en bot som fått efteråt?

Jag säger ättlingen det minnet: vem av Ingvalds ättlingar blev ersatt genom en kvinnas uppföring?

Jag säger ättlingen det minnet: åt vem föddes en son [i stället] för en framstående man?

Vilin är det, som fienden dräpte. Vilin är det: må han glädjas [över detta monument]. Jag säger ättlingen det minnet: Släktingen, som vördar helgedomar, avlade Tor vid nittio års ålder.

I Harris efterföljd (även vad utfyllnaden av den skadade raden beträffar) läser Malm här olika komponenter av inskriften i en annan ordning än Wessén, låt vara i enlighet med en del andra kommentatorer. Detta gäller framför allt slutet. Där har tre krypterade partier resulterat i en helt annan upplösning av texten än tidigare. Dessa frågor diskuteras vidare nedan (närmast i DEL 2). Malms sammanfattning kan också få representera Harris syn på Rökstenen, under ett drygt decennium framställd i en lång följd av skrifter (t.ex. Harris 2006b, 2009a, 2009b, 2010b, 2010c, 2015, 2017).

Men låt oss först ta del av Harris egen redovisning av sitt synsätt (Harris 2010b; även t.ex. 2009a). Det kan som för några av hans »illustrious predecessors» återges med en översättning, vari också strukturen anges. Från citatet har den rekonstruerade texten i normaliserad form uteslutits, eftersom den i så mycket överensstämmer med Wesséns, medan citationstecken tillagts.

Dedication (lines 1–2, side A):

[...]

’In memory of Vamoð stand these runes. But Varin wrote them, a father in memory of his death-doomed son.’

First question / hint (3–5):

[...]

’I pronounce this hint for the lad: Which were the two war-spoils which, both together, were taken twelve times in booty-taking from different men?’

Second question / hint (5–8):

[...]

’This I pronounce as the second: Who became without life (died) among the Hreið-Goths nine ages ago, and yet his affairs are still under discussion?’

Answer (A9–B11):

[...]

’Þjoðrik the bold, ruler of sea-warriors, (once) ruled the shore of the Gothic Sea. Now he sits outfitted on his Gothic steed, with his shield buckled on, prince of the Mærings.’

Narrative section two (12–19; side C; the twenty kings):

First question / hint (12–14):

[...]

’This I pronounce as twelfth: Where does the steed of Gunn see food on the battle-field, which twenty kings are lying on?’

Second question / hint (14–17):

[...]

’This I pronounce as thirteenth: Which twenty kings sat on Zealand for four winters under four names, sons of four brothers?’

Answer (17–19):

[...]

'Five Valki's, sons of Raðulf; five Hraiðulf's, sons of Rugulf; five Haisl's, sons of Haruð; five Kynmund's, sons of Bern.'

Line 20 (after Grønvik):

Narrative section three (according to JH; 21–26, 28, 27; C, D, C top, E):

[...]

First question / hint (21–22):

'I pronounce this hint for the lad: Who among the descendants of Ing-Vald was compensated for through the sacrifice of a woman?'

Second question / hint (23–24):

[...]

'I pronounce a (further) hint for the lad: To whom was a son born for a gallant young man?'

Answer (24–26, 27, 28):

[...]

'Vilinn it is, whom the enemy slew. Vilinn it is: may he enjoy (this monument). I pronounce a (final?) hint for the lad: At ninety, the Kinsman, respector of shrines, engendered Thor.'

Det som skiljer Harris översättning från Wesséns ligger främst i läsningen av **mukmini** som *mogmini* 'hint for the lad'; i stället för det annars väl inarbetade **nit** räknar Harris med uppmaningen *nyti*, och han låter avslutningsvis en nittioårig släkting avla Tor. I åminnelseformeln låter han också sonen vara »death-doomed». I den översättning som återgivits vill han återfinna en Baldersmyt. Som en detalj kan noteras att Gunnmundsbröderna ersatts av Kynmundar.

En som nämner Harris med gillande är Michael Schulte. Han har i en uppsats som egentligen har ett annat huvudsyfte än att tolka Rökinskriften ändå kommit in på denna (Schulte [2007] 2008). Schultes egentliga ärende är att belysa minneskulturen i det vikingatida samhället, varvid han tar Rökstenen som ett exempel på kulturellt minne (»cultural memory»). I sin syn på Rökinskriftens språkliga lydelse intar han närmast en konservativ inställning. Schulte har också mycket riktigt i en recension av Elmevik 2007 (Schulte 2008) i starkt negativa tongångar kritiserat mitt bidrag till den skriften (Ralph 2007a), där jag argumenterar mot Theoderiks närvaro på Rökstenen.

* * *

Som framgått har ÞiaurikR/ÞjoðrikR/Tjudrik/Tjodrik/Theoderik spelat en central roll för de flesta kommentatorer. Inte minst gäller detta för Joseph Harris, som nu förefaller vara den som främst står för den framåtriktade kraften i den internationella Rökstensdebatten. Otto von Friesen tänker sig visserligen en annan kung än Theoderik den store, också han med samma namn, men det är annars nästan genomgående den ostrogotiske kungen som varit budet. Den amerikanske medeltidskännaren Kemp Malone hävdade i en artikel 1934 att den Theoderik som avsågs i Rökstenens *fornyrðislag*-strof var en merovingisk härskare med samma namn. Lis Jacobsen tog fasta på förslaget, men annars har det mest klingat ohört. Identifikationen med den gotiske germankungen har i stället väckt så gott som allmän anklag.

I några olika sammanhang ifrågasatte jag själv alltså under det tidiga 2000-talet ett omnämnande av Theoderik på Rökstenen helt och hållet, oavsett vem han i så fall skulle vara (Ralph 2005, 2007a, 2007b, 2007c). Den uppfattningen ligger till grund för den alternativa tolkning som framförs utförligare nedan i DEL 3 och underbyggs ytterligare i DEL 4. Min tanke — som omväxlande har karakteriserats som djärv, intressant och felaktig (men ingen på något övertygande sätt har visat vara omöjlig) — har inte vänt opinionen bort från standardsynen. Ett av de på senare tid mest uppmärksammade nya bidragen till diskussionen kring Rökstenen har dock enligt författarens egen uppgift inspirerats av detta synsätt.

Textforskaren Per Holmberg publicerade år 2016 en artikel med rubriken »Svaren på Rökstenens gåtor: En socialsemiotisk analys av meningsskapande och rumslighet» (Holmberg [2015] 2016), som liksom Grønviks på sin tid fick publicitet i medierna. I uppsatsen anvisas en delvis ny väg till förståelse av Rökinskriften. Holmberg menar bland annat att texten i själva verket handlar om minnesmärket som sådant snarare än om de myter och sägner man tidigare räknat med. Det rör sig om gåtor om själva runraden och ristan och de omständigheter som krävs för att läsaren skall kunna ta del av texten. Denna idé finner jag i många stycken attraktiv. Under mellantiden från 2007 har jag själv drivits alltmer i riktning mot uppfattningen att Rökinskriften i högre grad än vad man insett rymmer ett metaperspektiv — den handlar delvis om sig själv. Tendenser till ett sådant synsätt finns redan hos Wessén. Men man kan ha olika åsikter om bevekelsegrunderna till en sådan uppläggning av inskriften. Holmberg och jag följer också olika spår.

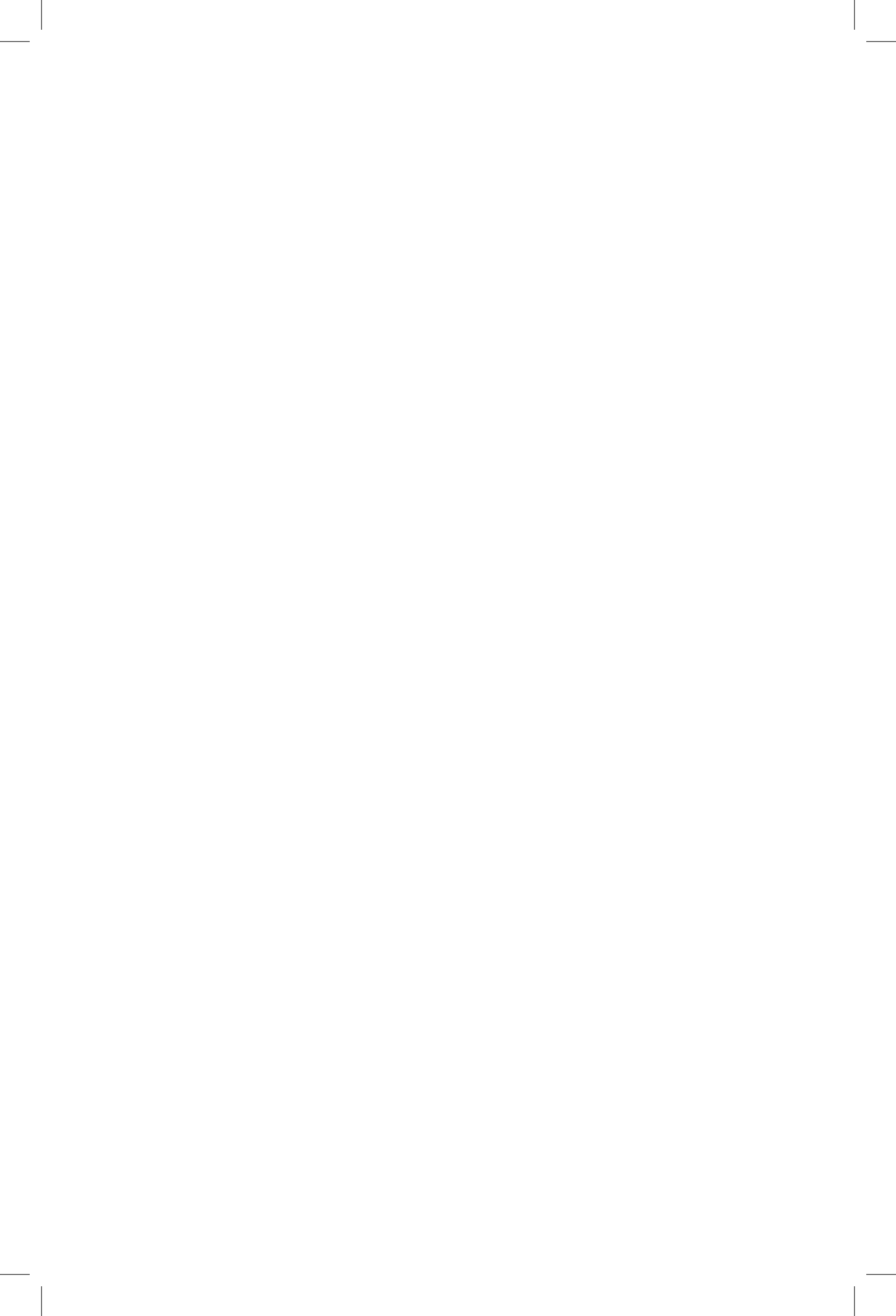
Både Schulte och Malm flyttar förtjänstfullt ut Rökinskriften ur de ganska begränsade miljöer inom vilka äldre forskare till stor del har rört sig och öppnar nya perspektiv mot modern minnesforskning (jfr fr.a.

Malm 2018) och frågan om muntlighet–skriftlighet i samband med den gamla nordiska kulturen (se även Johansson 2010). Detta är nya intressanta uppslag (Harris har liknande syften med sin artikel 2010c). Nya vägar prövar alltså även Per Holmberg ([2015] 2016), men han hamnar i helt andra slutsatser vad tolkningen beträffar. Han tar dock fasta på att inskriften består av gåtor och accepterar också min tes i de 2005, 2007 och senare publicerade artiklarna att gåtorna handlar om kosmiska frågor. Theoderik och hans goter avvecklas som irrelevanta.

Med Holmberg får multimediala aspekter ökad betydelse (men de spelar också viss roll för andra sena analyser, t.ex. de just nämnda). Textens självreflexion lyfts också fram. Det är ingen vågad gissning att utvecklingen när det gäller Rökstensdebatten härnäst kommer att gå i den riktningen. Verk som Glauser et al. (1918) vittnar om den moderna minnesforskningens utvecklingspotential. Frågan är vad som på sikt händer med goterna. De har även fortsättningsvis utövat dragningskraft på framför allt litteraturvetenskapligt inriktade forskare.

Per Holmbergs och flera andra forskares insatser på senare tid har onekligen ändrat förutsättningarna för läsningen av Rökinskriften. Själv har jag strävat efter att fastställa svagheterna i den grundläggande standardtolkningen och med utgångspunkt i sådana iakttagelser försökt nå fram till en ny helhetssyn, eftersom jag menar att dessa frågor är avgörande för alla andra. Det finns alltför många svaga punkter i den traditionella synen på inskriftens språkliga egenskaper, och de lever egentligen bara vidare genom vanans makt och bristen på goda alternativ. Huruvida den tendens till förnyat intresse för Rökstenen som kunnat märkas en tid leder till någon ny form av samsyn i stil med den standardversion som varit gällande så länge, är det för tidigt att uttala sig om. Än så länge har de nya förslag som framlagts snarare sökt sig fram i olika riktningar, vart och ett till stor del banande ny väg. Det är naturligt att det kan behövas mer uppröjningsarbete, innan de nya vägarna blivit allmänt farbara.

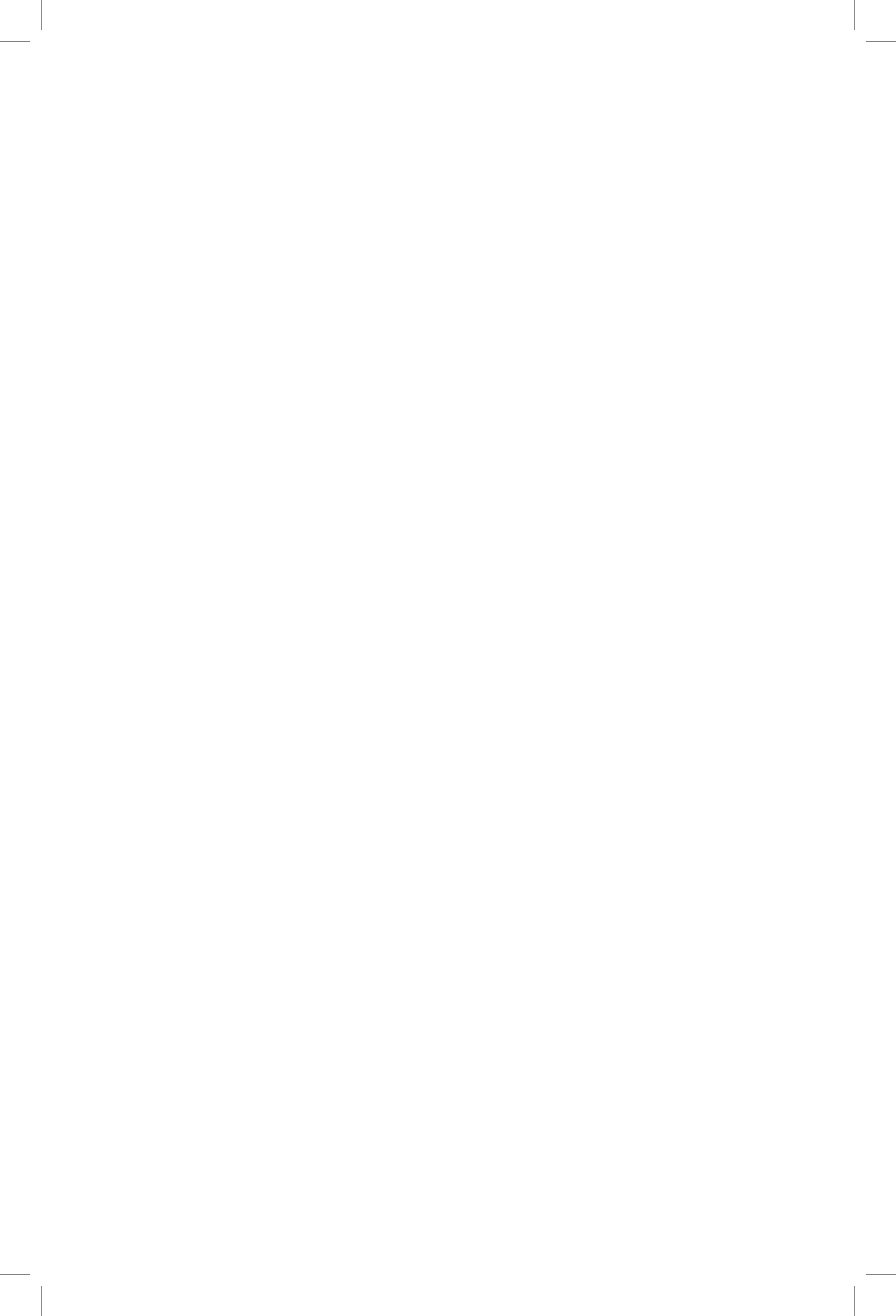
Under alla omständigheter har Rökstenen av flera olika skäl vunnit förnyad aktualitet. Detta faktum tillsammans med inskriftens stora betydelse för den äldre svenska språkhistorien generellt bidrar till att göra en relativt noggrann genomgång motiverad. En sådan krävs också för att nya lösningar skall kunna bedömas på ett rättvisande sätt i förhållande till den mängd förslag som framlagts genom åren.

DEL 2: Kritisk granskning

Vid en förutsättningslös omprovning av Rökstensinskriftens lydelse och betydelse måste man ta hänsyn till de olika nivåer som en runinskrift rör sig på (se kapitel 2, s. 18). Sådant tänker man inte så mycket på när de vanligaste, korta runstenstexterna behandlas. Dessa är inte bara begränsade till sin längd; de är i allmänhet också till stor del formelbundna, så att läsaren nästan alltid känner igen sig vid första anblicken. Tolkningsramen är given. Därför ställs i normalfallet mindre stränga krav på metoden vid fastställandet av lydelsen. De återkommande mönstren och de (vanligen) korta texterna förenklar uttydarens uppgift.

Annorlunda är det när man står inför en så omfattande text som Rökstenens — som dessutom tycks sakna slående paralleller. För det första skall de enskilda runtecknen identifieras. Detta moment brukar i beskrivningen markeras genom att runorna ersätts med tecken för respektive ljudvärde. De sistnämnda tecknen hämtas huvudsakligen från det gängse svenska alfabetet, kompletterat med ett par specialtecken (som också återgår på latinska bokstäver). Halvfet stil signalerar att ifrågasvarande tecken eller text är transkriberad från runskrift.

När det gäller den 16-typiga runraden behövs ett specialtecken för nasalt *a*. I denna bok väljs vanligt *a* försett med tilde (dvs. **ā**). Annars ser man ofta *a*-tecknet försett med en liten hake eller svans (**ḳ**). Runan **ā** (**ḳ**) har alltså på Rökstenen en annan utformning än runan **a** (**ṛ**). Den förra brukar kallas åsrunan. Den har med långkvistrunor vanligen formen **ṛ**, medan **a**-runan återges som **ṛ**. Åsrunans användning har beskrivits utförligt av Henrik Williams (1990).

En annan särskild runa brukar ersättas av tecknet **ṛ**, som skiljer sig från den vanliga **r**-runan. Lätt förvillande liknar **r**-runan till formen ett versalt *r* i latinsk skrift (dvs. <R> — runan har formen **ṛ**), medan **ṛ**-runan har ett helt annat utseende (som runa i den 24-typiga runraden **ṛ**, som långkvistruna **ṛ**, som kortkvistruna **ṛ**).

Runan **ṛ** är den som ibland kallas »palatalt *r*». Man har traditionellt gissat att den åtminstone tidigt under vikingatiden stått för ett palatalt frikativt ljud. Den har i de nordiska språken uppkommit ur ett tonande /s/ och så småningom sammanfallit med dentalt /r/. Numera har många också börjat translitterera den med <z>, och det palatala draget har blivit nedtonat i själva omnämnandet. Dessa frågor har ingen avgörande be-

tydelse för Rökstensproblematiken. I denna bok följer vi på den här punkten de tidigare konventionerna och vinner därigenom överensstämmelse med de flesta tidigare Rökkommentatorers språkbruk. Varje reduktion av komplikationerna kring Rökstenen är en vinst.

Rökstenens runor är av den så kallade kortkvisttypen, som tidigare ofta fick heta »svensk-norska runor» — eller »rökrunor» efter just den mest kända inskriften. Kortkvistraden återges på BILD 1 (s. 20, den undre runraden) tillsammans med den runrad som innehåller långkvist-runorna (»normalrunorna»). Att det är den förstnämnda versionen av runraden som kommer till användning på Rökstenen påverkar egentligen inget i resonemanget kring inskriften som sådan. Men av de speciella runor som nyss anförts har på Rökstenen alltså åsrunan principiellt formen <f>, **a**-runan formen <†>, **r**-runan ser ut som <ŕ>, medan palatalt *r* (dvs. **ŕ**) skrivs <ɾ> (som ett litet streck från radens underkant och upp till halv höjd).

Anmärkningsvärt är att kortkvistrunan för **a** vanligen är en »halv» normalruna (normalrunan = †), så att bistaven endast pekar ut till vänster om huvudstaven (†), men i Rökstensinskriften används den andra halvan: bistaven sträcker sig uppåt till höger från huvudstaven räknat (†). I det följande ifrågasätts den etablerade läsningen av de olika runtecknen bara marginellt (liknande gäller upplösningen av chiffren, vilket vi återkommer till). På dessa punkter har den etablerade uppfattningen nästan genomgående fog för sig. I läsningen av inskriften inriktar sig följaktligen kritiken mest på andra nivåer än igenkänningen av tecken.

Sedan själva runtecknen fastställts bildar de på Rökstenen långa sammanhängande strängar utan uppehåll mellan de olika orden. Dessa teckensträngar kan till råga på allt sträcka sig bortom radslut (dvs. fortsätta på nästa rad, utan signal om ordets gränser). Som framgått förekommer det gränsmarkörer i form av ett slags interpunktionstecken, men dessa utskiljer bara längre enheter, inte enskilda ord. Uppdelningen i möjliga ord (segmenteringen) och ansättandet av rätt ordform blir således nästa moment. Inte heller i det avseendet brukar den gällande standardsynen ifrågasättas nämnvärt. Det är emellertid primärt på denna nivå som den i DEL 3 framförda omtolkningen skiljer sig från standardsynen, med de följer detta får för förståelsen på de högre nivåerna.

Något annorlunda uttryckt: den avgörande skillnaden i fråga om helhetsuppfattningen gäller å ena sidan segmenteringen i ord och, å den andra, den därav följande nya textlydelsen. När texten kan anses vara sammansatt av andra ord än vad man tidigare räknat med, påverkas givetvis också textens utformning och innebörd, delvis radikalt, samt i lika mån den vidare tolkningen av textens mening och funktion. Det

behöver inte vara mer än detaljer som påverkas i runsträngen för att skillnaderna skall bli stora i den slutliga lydelsen. Det är skillnad mellan *fullt upp* och *full tupp*. Även förutsättningarna för inordningen i den icke-språkliga kontexten, det kulturella och sociala sammanhanget, kan ändras vid sådana ingrepp.

I denna DEL 2 är uppläggningsen sådan, att den gällande standardlösningen analyseras och kommenteras fortlöpande. I DEL 1 har inventeringen gått ut på att klarlägga hur man resonerat tidigare, på vilka överväganden framför allt den rådande majoritetsuppfattningen är grundad. Nu blir de tidigare resonemangen utsatta för kritisk granskning. Denna genomlysning ligger senare till grund för den alternativa tolkning som försvaras i DEL 3. Även om det blir en del diskutabla ställen, är det som framförs här ett urval. Att fullständigt ta hänsyn till varje synpunkt som framförts om Rökstenen är inte görligt. Parallelliteten med redovisningen av resonemanget bakom standarduppfattningen är avsiktlig. Även om det blir en del upprepning, rentav risk för monotoni, bör en sådan uppläggning underlätta en jämförelse mellan de olika versionerna.

5. Granskning av framsidans prosadel (Aa–Ac)

Först en kort repetition. Den breddsida som börjar med åminnelseformeln brukar kallas framsida (med beteckningen A enl. avsnitt 2.2.1). Motstående breddsida är då baksida (C enl. 2.2.2). Man skiljer på högra (B) och vänstra (D) smalsidan räknat från framsidan. Slutligen betecknas den övre platta, principiellt horisontella men i praktiken något snedställda, överdelen på stenens toppsida (E). På samtliga tillgängliga fem sidor återfinns alltså inskrift. Dennas organisation på stenen beskrivs i kapitel 2. Standarduppfattningen om stenen återges i kapitel 3.

Hädanefter uppdelas texten vidare i mindre partier. Dessa är i harmoni med dem som urskilts i DEL 1 (särskilt kapitel 3). De granskas vart för sig i den ordning som texten följer enligt standardversionen. Till indelningen erbjuder själva inskriften vissa nycklar. Ristningen innehåller, som redan påpekats, en del interpunktionstecken. Dessa är ganska glest utsatta, men tillsammans med andra indikationer om textens disposition skapar de ett någorlunda objektivt (grafiskt) underlag för en grovindeling (i avgränsade textstycken), som underlättar redovisningen.

Det skall understrykas att indelningen i korta sjok, som granskas vart för sig, är ett praktiskt hjälpmedel, avsett att få materialet mera hanterligt och att göra diskussionen tydligare. Den är således inte ett resultat av någon ny förutfattad mening om hur texten är organiserad eller hänger ihop innehållsligt. Den utgår från den etablerade lösningen, vilken i och för sig bär märkbara spår av de premisser som Wessén styrts av. Problemet med läsordning och liknande ting kommenteras vidare allteftersom analysen fortgår samt slutgiltigt i avsnitt 18.1.1. Det förslag till alternativ läsning av Rökstenens inskrift som presenteras senare (i DEL 3) aktualiserar på vissa ställen frågan om reviderad läsordning (i förhållande till standarduppfattningen). Detta påverkar emellertid inte analysen av framsidan, inte heller av högra smalsidan. Det är denna del av inskriften som nu närmast skärskådas.

Först särbehandlas de båda första vertikala raderna (Aa1–2). Därefter kan de övriga avsnitten (Ab–Ac) uppfattas som ett sammanhängande (grafiskt) parti, medan de båda horisontella raderna (Ad1–2) längst ner

på stenen (om denna betraktas i sin normala resta orientering) bildar ett eget avgränsat avsnitt, som direkt leder över till smalsidan (B). Det råder inget tvivel om att B-sidan följer direkt efter A-sidans horisontella rader, såsom kommer att framgå (och som traditionellt hävdas). A-sidans vertikala rader ger också intryck av att bilda en fortlöpande text, vilket skulle vara helt naturligt. De båda inledande radernas mer tilltagna bandbredd behöver inte motsäga ett sådant antagande.

Det finns en allmänt vedertagen mening om var inskriften börjar, likaså om att det är en åminnelseformel av ganska vanligt snitt som utgör inledningen. De två rader det gäller är också grafiskt utmärkta på så vis, att runtecknen på dessa rader är högre än de övriga (se ovan avsnitt 3.1, s. 34 samt BILD 2 på s. 24 och 9 på s. 136).

Alla uttryck som relaterar till orientering i rummet (som »högre» alldeles nyss) förutsätter — om inget annat sägs — att man tänker sig att varje textrad är arrangerad på ett sätt som överensstämmer med den latinska skriftens normala linjära ordning och orientering (en textside med horisontella rader, som alla läses successivt från vänster till höger med början på den översta raden). Med några få undantag skall också Rökstenens text läsas så, med den reservationen att textraderna för det mesta går vertikalt.

För att läsa åminnelseformelns två mer eller mindre vertikala rader får man således tänka sig att stenen vrids ungefär ett kvarts varv, så att raderna blir horisontellt liggande. Därefter följer de övriga sex med åminnelseformeln parallellt ordnade raderna, av vilka de två sista är betydligt kortare än de andra, i synnerhet den allra sista. Skillnaderna i radlängd tycks inte vara särskilt eftersträvad utan är en följd av stenens form. Uppdelningen på rader verkar inte korrelera med några grammatiska eller andra språkliga förhållanden och behöver därför knappast beaktas vid tolkningen. Detta gäller åtminstone sidorna A–B, som nu först beaktas.

Sålunda är de sista två raderna längst till höger på baksidan även de reducerade i höjd precis som de båda på framsidan. Det kan förefalla som om ristaren fått platsbrist mot slutet. Å andra sidan tycks hela ristningsytan vara så väl planerad att detta egentligen verkar mindre troligt. Saken är svår att avgöra men tycks inte ha någon avgörande betydelse för förståelsen av de nu aktuella partierna.

Efter åminnelseformelns första rad finner man ett tydligt hugget tecken, som brukar uppfattas som likvärdigt med en avslutande punkt. Båda raderna kontrasterar mot resten av textbanden genom tecknens höjd, men den andra raden saknar i och för sig avslutande punkt. Man kan således se den befintliga punkten som skiljetecken mellan åminnelse-

formelns båda delar (dvs. rader; se BILD 9 på s. 136), medan hela formelns unika runstorlek avgränsar denna del från resten av texten. Efter ungefär halva femte raden finns det åter en liknande punkt som den tidigare. Inga andra huggna skiljetecken förekommer på framsidan.

5.1. Åminnelseformeln (Aa)

Framsidan inleds således med åminnelseformeln, och detta framgår redan av »typografien»: runorna på de båda första raderna (där åminnelseformeln återfinns) är högre än alla andra (se BILD 9). Den allra första radens runor är dessutom högst i mitten och avtar ganska symmetriskt mot sidorna. Den första radens ristningsyta följer såtillvida den naturliga kanten på stenen; ovanför raden (egentligen till vänster om den, när man ser stenen rest) vidtar ett skrovligt kantparti, som inte lämpar sig för ristning (en av de få ytorna på stenen som saknar runor).

Första ristningsraden är också runografiskt markerad, eftersom båda **t**-runorna i **stānta** (utmärkta med en pil på BILD 9) har en bistav åt vardera hållet, varav den första runan (som är ristningens allra högsta enskilda runa) är mest symmetrisk. Detta är de enda förekomsterna av denna runvariant i hela inskriften. Det är osäkert om **t** i **aft**, dvs. den tredje runan från inskriftens början, har bistav till vänster, men det tycks den ha, liksom åt höger. (Första runan, **a**, använder alltså kantlinjen som huvudstav.) Saken är inte lätt att säkert avgöra enbart genom besiktning, särskilt inte med imålning. I hela den övriga inskriften (förutom i åminnelseformeln) har **t**-runan å andra sidan alltid bistaven bara åt vänster, vilket är normalt för denna typ av runor (se t.ex. **t** i **aft** på åminnelseformelns andra rad). Den **t**-runa som följer som tredje runa efter den nämnda centralt placerade **t**-runan verkar ha en kort bistav åt vänster men en längre åt höger. Det är svårt att avgöra om radens tredje runa visar det motsatta förhållandet, men det är möjligt.

Hur som helst är det naturligt att uppfatta den särskilt höga **t**-runan i mitten som en indikation om radens särskilda status (som inskriftens inledningsrad). Det är också särdeles välfunnet att låta **t**-runan få den symmetriska form som utmärker långkvistrunan **t** (↑), när den står precis där den övre delen av textbandet bildar vinkel. Bistavarna pekar därigenom åt var sitt håll från radens mitt (eller högsta punkt) och snett nedåt i symmetri med att teckenradens överkant sluttar nedåt från radens centrum (där **t**-runan står) ut mot sidorna.

Ett skiljetecken i form av en huggen punkt (eller ett litet plustecken med mycket korta armar) som är upphöjd till en position mitt på text-

bandet avslutar alltså den första raden. Den andra raden löper mellan två kantlinjer, en upptill (den som runorna i den föregående raden står på) och en nertill. Dessa båda rader återfinns på BILD 9, där de är ordnade horisontellt (den vänstra kortsidan på bilden pekar egentligen nedåt på stenen, högerkanten följaktligen uppåt).

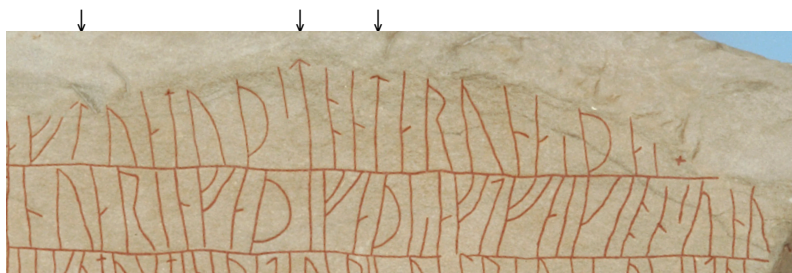

BILD 9. *De två första raderna (med åminnelseformeln) på Rökstenen (detalj, jfr BILD 2, s. 24; tre t-runor särsk. markerade med pil).*

Efter den inledande åminnelseformeln följer ytterligare sex rader, alla med något mindre höjd än de första två. Efter två tredjedelar av den tredje av dessa rader (dvs. rad Ab3) finns en punkt. Denna brukar precis som punkten i slutet av första raden uppfattas som ett skiljetecken, som alltså indelar den text som återfinns på de återstående vertikala raderna i två ungefär lika långa partier. Enligt den traditionella tolkningen rör det sig om två grafiska meningar. Detsamma gäller åminnelseformeln, som likaledes består av två grafiska meningar, var och en dock kortare än de följande två, vilka omfattar knappt respektive drygt tre rader, låt vara att de allra sista båda raderna rymmer betydligt färre runor än de andra.

5.1.1. Åminnelseformelns text

I det följande tar vi den läsning och tolkning av Rökstenen som anges i Riksantikvarieämbetets skrift (Gustavson 1991) som utgångspunkt för kritiken av standardsynen. RAÅ:s redovisning har återgivits och kommenterats i kapitel 3. Runtexten på de två första raderna har alltså enligt RAÅ:s publikation den lydelse som här upprepas. Runsekvensen framgår av BILD 9 ovan. Nedan återges texten först i translittererad form, därefter med vedertagen segmentering angiven, varefter den normaliserade texten vidtar, slutligen följd av en översättning, allt enligt RAÅ.

Beteckningarna omedelbart till vänster om varje teckenrad möjliggör identifikation av teckenraden enligt det system som framgått (avsnitt 2.2). Hela lösningen är alltså den man finner i RAÄ:s officiella publikation, samma som presenterats i kapitel 3. När den här repeteras, är det för att den efterföljande kritiken och alternativlösningen skall kunna följas utan distraherande och onödigt tidsödande slående fram och tillbaka i boken. Förhoppningsvis framstår då också poängerna klarare.

RAÄ:s lösning

Translittererad form:	Aa1 aftuamupstántarunarb̥ar · Aa2 nuarinfapifapiraf̥tfaikiānsunu
Segmenterad form:	Aa1 aft uamuḅ stānta runar ḅar · Aa2 [i]n uarin faḅi faḅir aft faikiān sunu
Normaliserad form:	<i>Aft Væmoð standa runar ḅar.</i> <i>En Varinn faði, faðir, aft fæigian sunu.</i>
Översättning:	’Till minne av Vämod står dessa runor. Men Varin skrev dem, fadern, till minne av den döde sonen.’

De skillnader som föreligger mellan denna redovisning och den hos Wessén (1958) kommenteras utförligare i kapitel 3. Där framgår också de minimala avvikelser från Wessén som Jansson (1963) i undantagsfall har fastnat för.

5.1.2. Kommentarer till Aa

I kapitel 3 har standardversionen av Rökstenstolkningen kommenterats förtlöpare i syfte att klargöra det bakomliggande resonemanget. Den genomgången är avsedd som en förberedelse inför den kritiska granskning som här skall företas. Det som skiljer kapitel 5 från kapitel 3 är således i första hand de kritiska synpunkter på den etablerade synen (och en del andra versioner, vilka i urval kommenteras på förekommen anledning) som tillfogas i det just påbörjade kapitlet.

När den gällande segmenteringen inte ifrågasätts i det följande, återges inte heller längre runsekvenser. I stället företas genomgången mera ord för ord, såsom dessa traditionellt urskilts. Om segmenteringen behöver revideras, eller om diskussionen tar sikte på längre formuleringar, får avsnittet i fråga en rubrik som består av den runsekvensen som gäller.

Arrangemanget är med andra ord principiellt detsamma som i kapitel 3 (jfr avsnitt 3.1.1, s. 35 f.).

5.1.2.1. **aft**

Prepositionen **aft** (*aft*) motsvarar i någon mening fsv. *æptir*, nusv. *efter*. Rökstenen har en ålderdomlig variant, *aft* (Wessén 1958:30), som i det samlade runstensmaterialet uppträder vid sidan av olika andra alternativ, t.ex. **aftir**, **iftir**, **uftir**, **uft** (se 3.1.2.1). Den längre formen brukar förklaras som en adverbie-ell komparativbildning till någon variant av den kortare (Hellquist [1948] 1966:174, s.v. *efter*; de Vries 1962:103, s.v. *eptir*, etc.). Den har efterhand ersatt den äldre som preposition.

Det finns ingen anledning att frångå denna uppenbara läsning. Exakt hur prepositionens form skall uppfattas i förhållande till de olika andra varianter (ortografi, uttal osv.) som runmaterialet uppvisar kan diskuteras, men innebörden hos **aft** behöver inte ifrågasättas.

När formen **aft** varierar med ett antal olika andra skrivningar, kan detta tolkas på olika sätt (t.ex. som morfologiska, fonologiska eller ortografiska växelformer). Eftersom några belägg återfinns på runstenar som av olika (oberoende) skäl måste antas höra till det äldre skiktet av sådana monument, är det rimligt att betrakta *aft* som en ålderdomlig preposition. Antagandet stöds av frekvensen för denna form respektive vissa andra i inskrifter som på varierande grunder kan föras till olika perioder inom den tid under vilken runstenar restes. Prepositionen är förhållandevis väl belagd som inledning till åminnelseformler, inte minst i danska inskrifter (Moltke 1976: 124 ff., 130; äv. Bugge 1910:211 ff.).

5.1.2.2. **uamup**

Namnet **uamup** (i ack.sg.) problematiseras sällan men har vanligen normaliserats till *Væmoð* (i ack.; eg. *Væmōð*) och återgivits i svensk text med *Vämōd*. Det kan lika gärna (eller hellre, vilket kommer att framgå) avse *Vāmōð* (i samma böjda form). Den senare formen föredras i NE (av den aktuella artikelns författare, Lena Peterson). De former som anges här återspeglar oavsett den tryckstarka vokalen ackusativkasus (efter prepositionen *aft*). Nominativformen blir i respektive fall *Vāmōðr* eller *Væmōðr* (med Rökstenens ortografi). Den förstnämnda läsningen kommer att föredras i den alternativa tolkningen av skäl som framgår senare (se särskilt avsnitt

18.2.1.2, s. 646). Det är också den som står uppförd hos Peterson (2007:247, med hänv. till Widmark 1993).

5.1.2.3. **stānta**

Satsens predikat *standa* kräver för ögonblicket ingen ytterligare kommentar. Läsningen är helt okontroversiell.

5.1.2.4. **runar**

Pluralformen *runar* växlar i det samlade runmaterialet med andra variantformer. Av allt att döma har ordet kunnat böjas i enlighet med olika deklinationer, och man kan också i äldre tid konstatera olika numerus i användningen (jfr *runo* sg. på Nolebysten, Vg 63). Sannolikt har ordet haft något varierande betydelseräjong beroende på böjning. En grundbetydelse 'hemlighet', belagd i exempelvis den poetiska Eddan, brukar uppges (se vidare avsnitt 20.1.3, s. 736 f. och 21.3.2, s. 829 ff.). Dessa frågor är inte avgörande för den kritiska granskningen, eftersom den föreliggande pluralformens innebörd här vanligen uppfattats som 'runor' i betydelsen 'skrivtecken' (av den typ som vi normalt avser med beteckningen *runor*). Verbet *standa* passar ihop med den uttydningen.

5.1.2.5. **þar**

Ordet **þar**, som avslutar stenens första utsaga, är ett demonstrativt pronomen i nom.pl.fem. Det har en direkt motsvarighet i got. *þos* och är en ålderdomlig form i förhållande till **þisar**, som annars ofta återfinns på de vikingatida runstenarna (Wessén 1958:76).

5.1.2.6. **[i]n**

Ordet **in** (*en* eller *æn*) 'och', 'men' på rad Aa2 skrivs utan vokaltecken i runversionen (markerat med vokalen inom hakparentes i segmenteringen ovan; jfr även avsnitt 3.1.2.3, s. 38). Så verkar det vara genomgående i Röktexten (dvs. varje gång ordet förekommer). Enligt den traditionella tolkningen föreligger inte samma grad av konsekvens som förutsätts i min alternativa tolkning (se bl.a. nedan avsnitt 18.2.2, s. 655). Enligt standardsynen skall kantlinjen här tjäna som likvärdig med det streck som brukar ange runan för /i/.

5.1.2.7. **uarin**

Fadern som låter resa stenen heter **uarin** (*Varinn*). Namnet är enligt Lena Petersons *Nordiskt runnamnslexikon* (2007:247)

en »bildning till folkstamsbeteckningen germ. **warina-* 'varner'; på latin *Varini* pl. (Tacitus)». Även om det är lågfrekvent, finns namnet **uarin** (*Varinn*) faktiskt belagt på annat håll i det svenska runstensmaterialet, nämligen på en sten vid Mellby kyrka (SmSVS 1973;4) i Eksjö kommun (norra Småland).

Man kan lägga märke till att det i Sveinbjörn Egilssons och Finnur Jónssons *Lexicon poeticum* (Jónsson [1931] 1966:594, s.v. *Varinn*) uppges vara namnet på en sagofigur. Detta namn torde emellertid huvudsakligen vara deducerat ur ortnamn som *Varinsey* och *Varinsfjörðr*. Ortnamnen förekommer i Eddadikten Helgaqviða Hundingsbana in fyrri str. 37 resp. 26. Dessutom finner man *víc Varins* i Helgaqviða Hjörvarðzsonar str. 22. Även i detta fall skulle namnet (*Varins* gen.) kunna peka mot en person, verklig eller mytisk.

Men hela frasen (*víc Varins*) kan lika gärna uppfattas som en omskrivning för ett (mindre fast etablerat) ortnamn, dvs. *Varinsvík (som ju betydelsemässigt kommer nära *Varinsfjörðr*). I beläggen från Eddadikterna behöver det inte vara några människor i levande livet som avses. Kvar står ändå beläggen i de båda nämnda runinskrifterna. Att det är ett tämligen ovanligt mansnamn tycks hur som helst vara ofrånkomligt (se vidare avslutningen på kap. 17, s. 612 ff.).

5.1.2.8. **fapi**

Verbet **fapi** (*fāði*) är en indikativform i preteritum (3 p.sg.) av ett verb som motsvarar fvn. *fá* 'måla' (jfr avsnitt 3.1.2.3, s. 38). I de äldre inskrifterna tycks detta vara den allmänna tekniska termen för att »framställa» runor (se t.ex. Ebel 1963). Ordet lever kvar i nutida isländska (i formen *fá*), men där vanligen i betydelsen 'putsa', 'feja'. Tidigare tycks dock betydelsen ha varit 'måla' (jfr fvn. *fá* 'färga', fht. *fēhen*, *fehjan*, feng. *fāgian*, *fæen*). Denna betydelse har ordet av allt att döma i vissa sammanhang där det gäller produktion av runor. Ett sådant exempel är Hávamál str. 142:

Rúnar munt þú finna   oc ráðna stafi,
miȝc stóra stafi,
miȝc stinna stafi,
er fáði fimbulþulr
oc gorðo ginregin
oc reist hroptr roĝna,

I Lars Lönnroths översättning (2016:86):

’Runor skall du finna
och tydda runstavar,
mycket stora stavar,
mycket starka stavar
som Stortulen målade,
makterna gjorde
och gudarnas Ropt ristade.’

Här är det olika agerande figurer som »fäði» (sg.), »gorðo» (pl.) och »reist» (sg.) runor. De två sistnämnda verben (*gøra* och *rista*) är »framställningsverb», som förutsätter att runorna är resultatet av verksamheten. Detta indikerar möjligen att det återstående verbet, *fä*, också har en ganska allmän betydelse (jfr Jacobsen & Moltke 1942 sp. 801 f., s.v. *Farve*; Ebel 1963). Eddan citeras genomgående efter Hans Kuhns utgåva.

Även i Hávamál str. 144:1–4 förekommer samma verb:

<i>Veiztu, hvé rísta scal,</i>	<i>veiztu, hvé ráða scal?</i>
<i>Veiztu, hvé fá scal,</i>	<i>veiztu, hvé freista scal?</i>

’Vet du hur man rista skall?
Vet du hur man råda skall?
Vet du hur man färga skall?
Vet du hur man fresta skall?’
(Lönnroth 2016:86)

Här anar man snarare olika tekniker vid runframställningen bakom de olika verben, låt vara att dessa delvis är valda med avseende på allitterationen. Sambandet mellan ristanhet och imålningen framgår kanske tydligast av Hávamál str. 157: *svá ec ríst / oc í rúnom fác* ’så ristar jag och målar i runor(na)’.

Att runtecknen på runstenarna varit imålade antas allmänt. I några fall har färgrester påträffats (Hallström 1931). Man kan i en del texter, även på runstenarna själva, finna uttryckliga verbala antydningar om dessa förhållanden. Så sägs det på en ristning från Överselö (Sö 206) om runstenar att de är **runum ruþnir** ’rödfärgade med runor’.

»Hela inskriften måste ha ritats upp eller målats före in-huggningen av runorna. Det är denna uppritning eller målning, som närmast avses med verbet *fä* (*fäði*).» Så ser Wessén (1958:28) på saken, när det gäller Rökstenen. Det behöver ju inte vara riktigt detsamma som att de huggna runorna blir imålade (jfr Källström 2007:144 ff.). Vilket som är det av-

sedda på det aktuella stället kan knappast avgöras definitivt men är inte heller viktigt för den allmänna förståelsen. Det kan dock vara avgörande för vilken roll man tilldelar Varinn vid stenens tillblivelse. Har han bara varit projektets tillskyndare? Har han lagt ut den allmänna designen (genom att måla upp runorna på stenen före huggningen), eller har han skött själva huggningen och imålningen? Det kan vi knappast ta reda på. Men den resulterande texten kan vi ta oss an.

5.1.2.9. **fapir**

Substantivet **fapir** (*faðir*) markeras på Rökstenen med avslutande palatalt *r*, trots att det här rör sig om en gammal nedärvd *r*-stam, som följaktligen i stamslutet förutsätter dentalt /*r*/ (eller något liknande, men inte frikativt som är det ljudvärde man brukar åsätta runan **ᚱ**). Denna omständighet brukar inte ge upphov till några kommentarer, bland annat därför att man kan finna många paralleller, men också för att läsningen *faðir* knappast kan ifrågasättas. Dessutom kommenterade Bugge (1910:209) formen och bedömde den som ett utslag av »Analogie». Naturligtvis finns det ingen anledning att räkna med någon annan tolkning än att **fapir** skall förstås som nom.sg. av ordet för 'fa(de)r'.

Man kunde ha väntat sig att stammens /*r*/ skulle ha slagit igenom, eftersom detta normalt sker i jämförbara fall, t.ex. /*hamar*/ + /*r*/ → *hamarr* (i fornsvenskan skrivet *hamar*). När ordet på Rökstenen skrivs med ett avslutande **ᚱ**, uppfattar man vanligen detta som ett utslag av analogisk förändring med andra nominativändelser på **-ᚱ** som mönster (Noreen 1904: 248, § 320 Anm. 3; jfr Bugge på det anförda stället). Användningen av **ᚱ**-runan på Rökstenen strider emellertid på flera ställen mot allmänt vedertagna föreställningar om den historiska utvecklingen. Denna fråga har inte direkt problematiserats och nämns över huvud taget sällan (se vidare nedan avsnitt 18.2.1.4, s. 651 ff.).

5.1.2.10. **aft**

Inledningens **aft uamup** får här en innehållsmässig parallell i frasen **aft faikiān sunu** (referensen är densamma i båda fallen, eftersom den även här avser sonen). Man kan se denna parallellitet som en stilistisk figur (en variation i benämningen). Prepositionen **aft** är likaså densamma i båda fallen, varigenom parallelliteten understryks. Vi får två likartade pre-

positionsfraser med samma syftning till verkligheten och identisk inledande preposition.

5.1.2.11. **faikiān**

Adjektivet **faikiān** (ack.sg.mask.) lever kvar i isl. *feigur* (nom.sg.mask.) i den ursprungliga betydelsen 'dödsmärkt', 'bestämd att dö', i dagens svenska som *feg* med ändrad betydelse. RAÅ:s översättning ('död') gör inte den egentliga betydelsen ('dödsmärkt') full rättvisa, även om det i sak är rimligt att dra slutsatsen att Vamoðr är död. Den ursprungliga betydelsen innebär alltså att det inte har funnits någon som helst möjlighet för den drabbade att undvika döden; den har varit förutbestämd och infinner sig obönhörligt i det ögonblick då tiden är inne. Det finns ett adjektiv i runspråket som mera direkt (generiskt) svarar mot *död*, vanligen skrivet **taupr**, **daupr** (nom.sg.mask.) eller på något likvärdigt sätt. Så är fallet på exempelvis den danska Haddebystenen 3 (DR 3, Jacobsen & Moltke 1942:10).

A: *Swen konungr satti
sten uftir Skarða,
sin hemþega, æs vas
farinn vestr æn nu*

B: *varð dauðr* [el. *døyðr*] *at Heða by.*

A: 'Kung Sven satte
stenen [eg. obest.f.: sten] efter Skarði,
sin hirdman, som hade

B: farit västerut men nu
dog [eg. blev död] vid Hedeby'.

Vi ser att 'dog' uttrycks med adjektivet *dauðr* som predikativ till *verða* 'bli'. När ett annat adjektiv väljs i Rökstenens åminnelseformel, kan det därför vara värt att pröva huruvida det bara rör sig om en särskild stilsträvan eller om ordvalet är mera signifikant än så. Det har exempelvis ofta hävdats att det mindre vanliga **faikiān** ger en flottare formulering genom den allitteration som resulterar (och som således säkert är eftersträvad). Wessén (1958:29) är medveten om ordets verkliga betydelse men är också klar i sin uppfattning om det aktuella stället: »Här på Rök-stenen är betydelsen 'död' ofrånkomlig. Ordets användning på detta sätt hänger otvivelaktigt samman med dess ställning som rimord till *faði* och *faðir*».

Kommentatorer med litteraturvetenskaplig specialisering brukar också poängtera att det blir så mycket elegantare med allitteration att detta ensamt motiverar ordvalet. Jag är tveksam till det argumentet. I texter av denna typ är det trots allt vanligen betydelsen som främst dikterar ordvalet. Enligt min mening finns det all anledning att förutsätta att preferensen för *fæigr* på Rökstenen är fullt överlagd. Den angivna pregnanta betydelsen hos ordet är alltså eftersträvad och därmed betydelsebärande. Denna ståndpunkt är av central betydelse för hela texten, såsom den uppfattas enligt den i DEL 3 försvarade nytolkningen (se vidare avsnitt 10.1, s. 298 f.). Inte heller den frågan har vanligtvis problematiserats — eller åtminstone inte resulterat i någon annan slutsats än den Wessén ger uttryck för. (Men observera att exempelvis Lena Peterson i NE föredrar betydelsen 'dödsmärkt' och Harris 2010b väljer 'death-doomed'; se s. 121 f.) Att den resulterande allitterationen onekligen förstärker yttrandets effekt är en helt annan sak.

5.1.2.12. **sunu**

Ackusativformen **sunu** (*sunu*) har — såsom ofta påpekats — osynkoperad ändelse, vilket måste uppfattas som ett ålderdomligt drag (hur man än ser på att denna form förekommer på Rökstenen, dvs. vare sig man anser att stenen verkligen är gammal i sitt slag eller formen används som ett arkaiserande drag; båda delarna har föreslagits). I fråga om tolkningen påverkar den ålderdomliga formen egentligen ingenting. Den kan möjligen understryka — för den händelse den är medvetet arkaiserande — att det rör sig om ett sakralt eller på annat vis ett högtidligt sammanhang, som särskilt skulle motivera valet av en ålderdomlig form.

Det är naturligtvis fullt möjligt att inskriften har en sådan ålder att formen är helt normal för det språkstadium som texten representerar. Synkopens absoluta kronologi är näst intill omöjlig att fastställa. Det är på basis av former som den aktuella man upprättat den relativa kronologi som brukar betraktas som den gängse meningen. Men man kan inte åberopa den ålderdomliga språkformen för att hävda ålderdomlighet för stenen under hänvisning till att sådana former endast förekommer i källor av (minst) en viss ålder. Skulle Rökstenens ålder kunna bestämmas på oberoende grunder någon gång i framtiden (t.ex. genom någon teknisk metod som ännu inte är känd),

måste man givetvis acceptera att formen *sunu* är kompatibel med den dateringen.

Det går inte att finna direkta fel i den etablerade läsningen av runorna och segmenteringen i ord. Alla ord har säkert också identifierats korrekt. I detaljer kan uppfattningen om betydelsenysanser emellertid ifrågasättas. Framför allt är denna fråga viktig på en punkt, nämligen när det gäller **faikiān** (se vidare avsnitt 10.1, s. 298 f.).

5.1.3. Sammanfattning angående åminnelseformeln rad Aa1–2

Som just konstaterats finns det inget i RAÄ:s uppfattning av runorna eller segmenteringen i ord som behöver korrigeras. Inte heller är något direkt förbryllande eller ens diskutabelt. På den punkten har man av allt att döma verkligen nått så långt det är möjligt att komma. Huruvida sonens namn är *Vamoðr* eller *Væmoðr* har ingen inverkan på tolkningen av inskriften som helhet (men kan ha betydelse för exempelvis uppfattningen om förhållandet mellan tal och skrift, dvs. ortografin). Valet mellan de båda alternativen är sålunda visserligen likgiltigt för tolkningen av inskriften, men det kan ha en principiell betydelse (såsom diskuteras närmare i avsnitt 18.2.1.2, s. 645 ff., specifikt om *Vamoðr/Væmoðr* på s. 646). Lena Peterson (2007:246) uppger *Vāmōðr*.

Huruvida man skall skriva **faikiān** som *faigian* eller *fæigian* kan ha följderna för ljudhistorien och för beskrivningen av de ortografiska förhållandena på stenen men påverkar inte heller det uppfattningen om inskriftens innehållsliga aspekter. Möjligen kan det vara viktigt för tidfastnandet av inskriften, en i och för sig nog så intressant fråga (se avsnitt 21.2). I det följande kommer av skäl som framgår senare de båda formerna *Vāmōð* och *fæigian* (båda orden här i akkusativform) att föredras.

I den traditionella tolkningen fästs inget särskilt avseende vid ordvalet i åminnelseformelns avslutande mening. Lena Peterson (NE) ger korrekt översättningen 'dödsmärkt', medan RAÄ nöjer sig med att konstatera att sonen är död. Frågan kan tyckas ha underordnad betydelse, men i DEL 3 (10.1, s. 298 f.) hävdas det alltså att distinktionen är helt avgörande. Själva ordvalet **faikiān** (snarare än t.ex. **daupān**) är nämligen av grundläggande vikt för helhetsuppfattningen av inskriften. RAÄ:s »den döde sonen» kan till och med sägas vara i viss mån missvisande. Det är sant att *Vamoðr* är död. Men det är inte detta som är budskapet i Varins textinledning — åtminstone inte det mest betydelsefulla momentet. I så fall hade det normala ordet för 'död' kunnat användas.

Vad han säger är, såsom redan konstaterats, att sonen var dö d s - m ä r k t, förutbestämd att förlora livet i just det ögonblick det inträffade. Han berättar egentligen inte alls att sonen är död. Detta är bara implikationen av vad han säger men inte den verkliga utsagan. Sonens frånfälle uppfattas säkert som ett sorgligt faktum, men möjligen är det inte ens för fadern det mest avgörande i sammanhanget. Poängen är att understryka det ödesbundna i hädanfärden. Det hade inte hjälpt vad Vamoðr själv, Varinn eller någon annan än hade gjort — resultatet hade blivit detsamma. Det är detta Varinn hävdar med emfas.

Den naturliga frågan blir då varför det är detta som sägs. På mängder av andra vikingatida runstenar omnämns söner, fäder, bröder och farbröder som dött, även mödrar, hustrur och systrar, och detta står i texten utan omsvep. En del har drunknat, andra har omkommit vid belägringar eller »då kungarna stred». För många anges det var de har dött, såsom i England eller allmänt västerut, bland grekerna i Bysans eller på ospecificerade vikingatåg. Åtskilliga dog »med Ingvar» i österled. De kan ha stupat i strid eller förolyckats på annat sätt eller bara inte kommit hem. Men det sägs inte — aldrig någonsin — att de var dödsmärkta.

Detta ordval kan eller bör således ha ett informationsvärde. Och det finns paralleller, men då får vi gå utanför runmaterialet. I Eddadikten Vafþrúðnismál str. 55 säger jätten Vafþrúðnir, när han inser att han tävlat i visdom med Óðinn själv: *feigom munni / mæltu ec mína forna stafti* 'med dödsmärkt mun har jag mälat fornvisdom' (Collinder 1972:81). Det är jätten som formulerat reglerna att det är på liv och död de tävlar, men Óðinn har alltid det högsta trumfkortet, en fråga som ingen annan kan svara på. Den gäller vad han själv viskade i örat på Balder, när denne hade blivit lagd på bålet. Inför Óðinn räcker jättens visdom inte till.

5.2. Fortsättningen på framsidan (Ab1–3)

Det är möjligen överambitiöst att försöka fastställa en genomgående linjär ordning för hela den återstående texten (efter åminnelseformeln). Just läsordningen mellan inskriftens olika partier (fr.a. de mera sammanhängande ristningsytorna: framsidan, baksidan, högra och vänstra smalsidan, toppsidan — men också mindre delar av baksidan i förhållande till varandra) har varit omstridd (en sammanställning av de mest uppmärksammade läsordningarna ger Lönnqvist [1999] 2000:121). Alla räknar trots allt med att åminnelseformeln (bl.a. markerad med särskilt höga runor) inleder det hela (se 5.1).

Så gott som alla kommentatorer tar för givet att det är en linjär text med en början, en eller annan progression och ett slut man i stort sett skall söka fastställa, även om flera olika åsikter om den rätta ordningen förfäktats. En sådan inställning är också naturlig då man närmar sig en ordinär språklig text — det är ju på det viset sådana brukar vara uppbyggda, i synnerhet berättande texter. Men Rökstenens inskrift utgör faktiskt ingen ordinär text i de flesta andra avseenden, så strängt taget är inget givet. Ett helt annat antagande kan dock inte höra till premisserna.

Nästa naturliga parti — efter åminnelseformeln — omfattar knappt tre rader fram till första skiljetecknet efter formeln. De kallas här Ab1–3. Runornas storlek är fortsättningsvis mindre än på de två första raderna (se BILD 2 på s. 24). På samma sätt som för inledningsdelen återges här läsningen av runorna i translittererad form, segmentering i ord, som normaliserad text samt i översättning, allt enligt Riksantikvarieämbetets informationsskrift.

Som tidigare markeras supplerad runa (som saknas i inskriften) med hakparenteser, dubbelläst runa likaså. Texten fortsätter alltså rimligen direkt efter åminnelseformeln, med andra ord: på raden under, med runtexten ordnad som en vanlig boksida. Det är uppenbart att sekvensen fram till nästa skiljetecken (i form av en tydligt huggen punkt mitt på raden) bildar en enhet. Den följs av andra sådana enheter, i de flesta fall avgränsade på liknande sätt.

5.2.1. Textens lydelse

Efter åminnelseraderna följer sålunda två partier, som vardera anses utgöra en egen grafisk mening. Efter den första följer en gränsmarkering i form av en huggen punkt mitt på raden. Den första meningen signaleras genom ordet **sakum** (eller hur man nu skall segmentera; se vidare strax nedan). Dess betydelse återkommer vi till. Först skall vi här påminna oss om standarduppfattningen angående denna del av inskriften.

Translitterering: Ab1 **sakumukmini**pathuariarualraubaruarintuar
(RAÄ) Ab2 **parsuaptualfsin**umuarinumnartualraubu
Ab3 **ba**parsāmānāumisumānum ·

Segmentering: Ab1 **sakum ukmini** þat huariar ualraubar uarin tuar
(RAÄ) Ab2 þar suaþ tualf sinum uarin [n]umnar [a]t ualraubu
Ab3 þaþar sāmān ā umisum [m]ānum ·

Normalisering: (RAÄ)	<i>Sagum ungmænni þat, hwæriar valraubar varin twar þar swað twalf sinnum varin numnar at valraubu baðar saman a ymissum mannum.</i>
Översättning: (RAÄ)	’Jag säger de unga det, vilka de två stridsbyten var som tolv gånger blev tagna som krigsbyte, båda på en gång från man efter man.’

Det kan vara tänkvärt att Wessén läser **mukmini** och tolkar det som *mogminni* ’folkminne’. Detta ger den inledande formeln en annan karaktär än den får med RAÄ:s alternativa uppfattning. Enligt den sistnämnda anges budskapets mottagare (*ungmænni*), medan Wessén låter inskriften fokusera själva utsagan (*mogminni*). Denna skillnad kan ha betydelse för hur man uppfattar den sociokulturella kontexten, men valet mellan dem kan också påverka den rent språkliga helhetsuppfattningen.

5.2.2. Kommentarer till Ab1–3

Vad läsningen av de enskilda runorna beträffar finns det i detta avsnitt varken något att invända mot standardlösningen eller mot segmenteringen i ord (bortsett från själva inledningen **sakumukmini**). Det som står är i stort sett igenkännliga ord som såväl vart för sig som alla tillsammans enligt standardtolkningen resulterar i en någorlunda urskiljbar mening. Det finns sålunda ingen anledning att ifrågasätta standarduppfattningen av rent språkliga skäl (bortsett från de notoriska tvistefröna).

Den inledande sekvensen **sakumukmini** är förvisso något dunkel i sin helhet, men till den återkommer vi omgående. Man kan säga att det kring denna runföljd uppstått alternativa standarduppfattningar. Det är inte för mycket sagt att denna inledning rymmer några av de mest centrala problemen i hela texten. Här följer nu en granskning av varje diskutabel punkt.

5.2.2.1. **sakum**

Det första urskiljbara ordet, **sakum**, har allmänt uppfattats som en böjningsform av ett verb med samma rot som det nysvenska verbet *säga* (se avsnitt 3.1.4.1, s. 40 f.). Det skulle alltså stå *saghum* (eller *saghom*), om man transponerar ordet till normaliserad fornsvenska (både Wessén och RAÄ skriver alltså *sagum*). När standardtolkningens företrädare stannat för **sakum**, normaliserat till *sagum*, är emellertid detta bara ett av de förslag som framförts.

Ibland har man åberopat en hypotetisk form **saku**, som gäller för att vara singularis, eller **sakum**, som tolkats antingen som singularis eller pluralis. Av dem som räknar med en pluralform i formellt hänseende tänker sig alltså ändå flera att denna form i sammanhanget har singular innebörd. Som välkänd parallell kan s.k. *pluralis majestatis* framhållas. På den här punkten slirar resonemanget emellertid ofta. När man åberopar *pluralis majestatis*, framgår det ju av själva termen att detta är en pluralform, inte en singularform. Det är referensen till singulara subjekt till denna verbform som gör fenomenet speciellt. Men en singularform (som tar ett subjekt i singularform) är det inte. I Rökdiskussionen framgår det inte alltid klart vad man menar, men den enda naturliga tolkningen är i vissa fall att verbformen förutsätts stå i singularis. Någon kategoriell avvikelse från den mest etablerade singularformen skulle det inte föreligga.

Den antagna pluralformen **sakum** skulle i och för sig innehålla den normala pluraländelsen i ind. 1 p.pl. (som är *-um* el. *-om*), men även i detta fall krävs särskild argumentation. Någon exakt motsvarande form är nämligen inte belagd i de något senare fornsvenska texterna. Där finner man normalt *sighiom*, långt mera sällan *sæghiom*, men alltid med *-i-* före ändelsen *-um/-om* (jfr fvn. *segiom*). Ibland har Rökinskriftens *sagum* antagits återgå på en äldre form, som skulle ha bevarats under särskilda omständigheter (Noreen 1904:465, § 553, 13 Anm. 16). Den postulerade singularformen **saku** (*sagu*) skulle likaså vara en kvardröjande ålderdomlig form.

Dessa tolkningar har med några variationer framförts gång på gång. De reservationer förslagen ursprungligen omgavs med har efterhand tonats ner — för varje gång den åsikt som blivit standard upprepas, framstår den som alltmer given. Följaktligen tycks den numera inte kräva någon förnyad motive-ring. När nya förslag till tolkning av Rökstenen framförs, förblir uppfattningen om **sakum** i allmänhet ett av de bestående inventarierna, och verbet 'säga' förblir outmanat.

Vad som mindre ofta poängteras tydligt är att igenkännandet av verbet *sighia*, *sæghia* i runföljden **saku(m)** vilar på några mycket speciella antaganden. När man för **saku(m)** som singularis hävdar en »gammal» form (som kan ha levat kvar i ett poetiskt, sakralt eller mera allmänt högtidligt sammanhang), laborerar man i själva verket med att en helt obelagd

urnordisk form, som rekonstruerats till **saʒ-ju* 'jag säger' (t.ex. Heusler 1964:97, § 326 med Anm.), skulle ha dröjt sig kvar i denna särpräglade stilart. Formen återspeglas annars klarast i fsax. *seggiu*, men även feng. *secge* och fvn. *seg*, *segi* (och liknande former i fornsvenskan) är naturliga utvecklingsprodukter. Av de fornvästnordiska formerna är den kortare äldre, ovanlig och inskränkt till poetiskt språkbruk. Men observera att ingen av dessa belagda former stämmer med Rökstenens. Där förutsätts som sagt extraordinära omständigheter.

Helt parallellt har man resonerat kring formen **sakum** i pluralis. Den urnordiska formen skulle i detta fall bli rekonstruerad till **saʒ-jum*. För **sakum** som singularform, dvs. även i formellt hänseende, krävs en mycket speciell argumentation. Bildningen skulle kunna vara av den typ som används i fornvästnordiskan för att med hjälp av ett enklitiskt (påhängt) reflexivpronomen ange mediopassiv form. Mediopassiv (som kan betraktas som en särskild diates vid sidan av t.ex. aktivum och passivum) är en karakteristisk särskild grammatisk verbkategori i fornvästnordiskan. Den signaleras av ändelsen *-sk* (i 1 p.sg. *-mk*), som kan beteckna (1) reflexivitet, (2) reciprocitet, (3) passivum, (4) aktivum, (5) synbarlig (utan att vara egentlig) reflexiv (se t.ex. Heusler 1964:137 f. § 437). Ett exempel är fvn. *kallask* 'kalla sig', senare ren passivum *kallast* 'kallas'. Den gällande uppfattningen är att ändelsen *-sk* (senare > *-st*, i svenskan *-s*) är en kontraherad form av reflexivpronomenet *sik* (i svenskan eventuellt av dativformen *sēr* el. *sēr* i stället för akkusativformen *sik*; jfr Grønvik 2003:48 f.). Motsvarande form i 1 p.sg. är alltså pronomenet *mik*.

Från detta skulle enligt olika förklaringar *-m* i *sagum* (**sakum**) kunna härledas. Ändelsens *u* (som också förutsätts i 1 p.sg. *sagu*) skulle vara den från urnordiskan bevarade ändelsevokalen, dvs. *-u* eller *-ō*. Heusler säger (1964:104 § 343, 1): »Die 1. Sing. hat ihr urn. *-u* (got. *-a*) bzw. *-ō* (in der *ō*-Klasse, got. *salb-ō*) als gerundeten Vokal bewahrt vor dem antretenden reflexiven *-mik*» (jfr Heusler 1964:107 § 357).

Mot denna analys kan man invända att fvn. *segja* och fsv. *sighia* är verb som böjs efter den 4 svaga klassens mönster och således borde ha gamla former i 1 p.sg. på *-ē* och inte *-u* eller *-ō*. Heusler (1964:107, § 358) pekar emellertid på parallella utvecklingar som fvn. *polomk* för väntat *polem*k (hos ett svagt verb tillhörigt 4 klassen) och i preteritum av starka verb

bundomk 'jag band mig' till *batt* (utan *mik*). Detta förklarar han med att formerna på *-omk* fonetiskt liknade formerna i 1 p.pl.akt. (*bindom* etc.) med *-k* (< *ek*) tillagt. Själva ändelsen skulle således ha blivit omstrukturerad och produktiv i denna nya form. Resonemanget låter i och för sig fullt rimligt.

Vidare har somliga forskare till den aktuella runsträngen också fört de därefter följande tecknen **uk** och på så vis haft den längre runföljden **sakumuk** att ta ställning till. Även därvidlag har man resonerat på olika sätt. De flesta uttalar sig mindre tydligt på denna punkt, men somliga tycks mena att **muk** på något vis reflekterar det *mik* som nämndes nyss (med mediopassiv funktion). Kanske skulle då *mik* i svagtonig stavelse ha reducerats till *-mk* (genom synkope, såsom man brukar argumentera beträffande mediopassivens utveckling), varefter det senare bildats en inskottsvokal, som på Rökstenen skulle ha fått beteckningen **u** (Grønvik 2003:48 f. tycks resonera längs dessa linjer; se strax nedan). Heusler (1964:39, § 122) talar om en »Sproßvokalbildung» av det slaget just före *-mk* som uppstått genom synkope från *mik*, men då gäller det alltså vokalen före *-mk*. Villkoret för en sådan utveckling är att en konsonant föregår (t.ex. fvn. [*ek*] *tók mik* 'jag tog mig' > *tókmk > *tókomk*) och att den uppkomna ändelsen därefter har generaliseras inom paradigmet.

Då skulle **sakumuk** vara en motsvarighet till den fornväst-nordiska formen *sagomk*. När strängen **sakumuk** utlästs som likvärdig med fvn. *sagomk*, skall man observera att *o* inte betecknas med **u**-runan på Rökstenen för övrigt; se avsnitt 18.2.1.1, s. 648). Man kan jämföra den radinledande verbform som återkommer åtskilliga gånger i Eddadikten Hávamál str. 111–137. Detta parti har genom sin särpräglade form ofta ansetts ursprungligen ha utgjort en särskild dikt (kallad Loddfáfnismál), som senare influtit i Hávamál. Tjugo av de tjugosex stroforna inleds med raden *Ráðomc þér, Loddfáfnir* 'Jag råder dig, Loddfáfnir'. Parallellen kan tyckas bestickande.

En som alltså fastnade för en liknande lösning, nämligen att hela sekvensen **sakumuk** borde övervägas som en enhet, var den norske runologen Oddvar Grønvik (2003:48 f.). Han höll emellertid verbformen *sagum* för att vara mediopassivum, såsom diskuterats strax ovan. Då skulle *sagu* återge en gammal version av verbet (i 1 p.sg.), liksom en normal ändelse i 1 p.sg. för urnordiskans del har varit *-u* (t.ex. Själlandsbrakte-

atens *gibu*; se t.ex. Antonsen 1975:65 f.), för 1 klassens svaga verb *-ō* (även i pret.ind. 1 p.sg.; jfr det välkända *tawidō* i inskriften på Gallehushornet; Antonsen 1975:41). Det är dessa argument som framförs även för **saku** (som *sagu*).

Grønvik har vidare velat läsa **k** som *-k* från pronomenet *ek* 'jag'. Då skulle **u** vara en ospecificerad vokal med reducerat ljudvärde. Grønvik markerar den med mindre grad: *sagum-^uk*. Ett sådant resonemang förutsätter således att *ek* fogats enklitiskt till en verbform, Detta förekommer inte så sällan i den poetiska Eddan (t.ex. *Veit-ec, at ec hecc* 'jag vet att jag hängde' i Hávamál str. 138). Efter ett sonantiskt ljud förlorar *ek* normalt sin vokal: *em-c* 'jag är', *se-c* 'jag ser'.

Det kan gå så långt att den ursprungliga funktionen hos detta efterställda *ek* (*-c* i exemplen) inte längre uppfattas, utan att även ett inledande *ek* manifesteras för att uppvisa en tydligare subjektmarkör: *ec vilia-c* 'jag vill' (Hymisqviða str. 9). En negerande partikel *-a* eller *-at* kan också fogas till verb, t.ex. *veit-a* 'vet inte' (Hávamál str. 31 och 75), *scyldo-at* 'de skulle inte' (Atlamál str. 2); *-at* blir ibland reducerat till *-t*: *urðo-t* '(de) blev inte' (Hávamál str. 53). Denna negation kan samverka med efterställt *-ek*, eventuellt också med ett extra *ek*. Så är fallet i *kann-c-a ec* 'kan jag inte' (Atlamál str. 70), *má-c-a ec* (Guðrúnarqviða II str. 29, *má-c-a-c* (med enklitiskt *ec*; Atlamál str. 56). Ännu en komplikation kan förekomma. Det genom synkopen reducerade *ek* kan mellan sonanter bli tonande (i skrift g). En särskild tendens till att *ek* då upprepas kan märkas, t.ex. *þori-g-a ec* 'jag vågar inte' (Völundarqviða str. 26), med kontraktion *vildi-g-a-c* 'jag ville inte' (Helreið Brynhildar str. 13; se Kuhn 1968 under resp. uppslagsord).

En verbform med ett avslutande *-k* kan således analyseras på olika sätt. Grønvik är emellertid tydlig med att se *-uk* (eller snarare *-^uk*) som slutet på **sakumuk**. Då återstår **sakum** att förklara. Här menar han att *-m* återspeglar den dativform *mēr* som svarar mot akkusativformen *mik*. Till *sagum* har därefter det personliga pronomenet i 1 p.sg. (*ek*) fogats enklitiskt. I övrigt uppfattas *sagum* i enlighet med den föregående utredningen.

Problemet med samtliga dessa antaganden är att de ordformer som förutsätts i Rökstensspråket inte är dokumenterade i fornsvenskan. De är inte identiska och inte ens förenliga med de

belagda formerna i fornsvenskan och inte riktigt heller i något av de andra nordiska fornspråken (dvs. i den form i vilken de på Rökstenen faktiskt uppträder). Verbet för 'säga' i presens är väl dokumenterat i medeltidssvenskan, men den aktuella böjningsformen (pres.ind. 1 p.pl.) är då *sighiom*, *sæghiom* alternativt med *-um* som ändelse (jfr fvn. *segjom*, *segjum*).

Något annat tempus (av detta verb) är helt uteslutet redan av formella skäl. Runsekvensen **sakum** är i sin tur oförenlig med den autentiska presensformen (i dess olika varianter), liksom alla tänkbara äldre former av samma verb. Som stöd för singularändelsen *-u* kan man anföra runformer som det redan nämnda **gibu** 'jag ger' (Själland II-brakteaten) å ena sidan, *tawō* 'jag gör' (Trollhättanbrakteaten; Antonsen 1975: 63) å den andra. Den regelrätta fornsvenska formen för 'jag säger' borde dock vara (*iak*) *sæghi*, i 1 p.pl. (*wi*) *sæghium* 'vi säger' (vilket redan i de äldre handskrifterna vanligen är realiserat som *sighiom*). Alla kända varianter bär spår av det *i* som syns tydligt i både *sæghi* och *sæghium*, och på Rökstenen återges ett sådant i alla andra fonologiskt jämförbara fall helt konsekvent (**faikiān**, **huariax**, **likia** etc.). När man i fornvästnordiskan undantagsvis påträffar en kortform *seg*, vittnar den genom sin omljudsvokal om ett tidigare trycksvagt *i* (i ändelsen), inte exempelvis någon avvikande rotvokal.

Stundom har man argumenterat för att en ålderdomlig variantform utan *i* förekommit. Visst komparativt stöd för ett sådant antagande kan man finna i fht. *sagēn*. När Noreen räknar med en variantform **sagha* och jämför med den fornhögtyska formen, ligger incitamentet emellertid uteslutande i exemplet på Rökstenen (»darf aus der 1. Pl. *sakum* Rök geschlossen werden»; Noreen 1923:465, § 553, 13 Anm. 16), så den argumentationen är anmärkningsvärt svag. Det är således svårt (eller omöjligt) att förena runsträngen **sakum** med någon av de belagda formerna, vilka alltid innehåller ett *i* före personändelsen. Om man i stället överväger den alternativa form som ibland åberopas i debatten, nämligen imp. 1 p.pl., ändras inte läget heller. Imperativen böjs i pluralis på samma sätt som pres.ind., så samma kritik drabbar båda lösningarna.

Att läsa **sakumuk** som *saghumk* (jfr det många gånger upprepade *Ráðomc* av *ráða* i Hávamál str. 112–137) och uppfatta **mini** som ett fristående simplexord, vilket exempelvis Grønvik gör, övertygar lika litet. Det är visserligen sant att *mik* i

kombination med ett verb för att bilda mediopassiv betydelse genomgår förändring (till den sammandragna formen *-mk*), och en »hjälpvokal» kan i fornvästnordiska till följd härav infogas framför denna ändelse när den föregås av en konsonant, men detta gäller alltså bara fornvästnordiskan och troligen inte förrän flera sekler senare än Rökstenens tillkomsttid. En del förbryllande ortografiska lösningar finns det förstås en del exempel på i det samlade runmaterialet, vilket skulle kunna åberopas även här. Men detta gäller egentligen inte för Rökstenen, som är ovanligt konsekvent i sin runhantering (om man inte accepterar de föreslagna underliga formerna).

Man kan inte frigöra sig från misstanken att associeringen med verbet *säga* — och framför allt det envisa fasthållandet vid denna tanke — dikterats av att det från början målats upp en scen, där den som är den talande på Rökstenen gång på gång närmast performativt upprepar sitt »jag säger». Detta utvecklas till en mäktig och en aning besvärjande formel, som i kraft av sin förföriska framtoning ideligen återkommer i tolkningarna.

Den regin har således varit närmast oemotståndlig. Man har ju också tänkt sig att Varinn skulle vara en vis diktare och traditionsbärare (Wessén och Widmark talar om en *pulr*) av det slag som i Hávamál kallas »den gamle thulen» och liknande. Det är alltså han som full med gamla minnen och kunskap om myter och sägner reciterar dessa — eller snarare anspelar på dem genom rapsodiska kortfattade referenser, som tillsammans har ansetts bygga upp Rökstenens text. Basen för dessa minnen skulle just vara s.k. *pulur*, långa ramsor av ett slag som man vet att de isländska skalderna gjorde bruk av men som också anas bakom den fornengelska dikten Widsith (om denna uppfattning se i synnerhet Widmark [1992] 1993).

Egentligen är det förbluffande att detta verb, trots att texten granskats av flera generationer språkforskare, fortfarande som en självklarhet läses som 1 p.pl. av 'säga'. Härigenom illustreras mest vanans makt (jfr Ralph 2000).

5.2.2.2. [m]ukmini

Om man i sekvensen **sakumuk** urskiljer **sakum** som verb kvarstår **ukmini** (RAÄ:s lösning). Detta andra potentiella ord, **ukmini**, har väckt livlig diskussion. Man kan också bokföra **m** dubbelt (eller räkna med **saku** som verbform), så att resten i stället blir **mukmini** (Wesséns val). Om man bortser från att

uk av några förts till **sakum** (till ett postulerat ord **sakumuk**; se strax ovan avsnitt 5.2.2.1, s. 151 ff.) eller som fristående adverb, en variantform till *auk* 'också' (eller konjunktion 'och'; se t.ex. Reichert 1998:79), finns det huvudsakligen tre sätt att läsa **(m)ukmini** som gjort sig gällande i debatten. Två förutsätter att även **m** ingår (antingen genom dubbling av **m** i **sakum** eller genom att den osannolika formen **saku** postuleras), dvs. **mukmini**:

- (1) *ungmænni* (= **ukmini**)
- (2) *mogminni* (= **mukmini**)
- (3) *mōgminni* (= **mukmini**)

Som framgått tidigare (avsnitt 3.1.4.1, s. 41) är det *ungmænni* som blivit standarduppfattningen (i den version den föreligger i RAÄ:s skrift), medan Wesséns förslag var *mogminni*.

Allra först kan man notera att den traditionella föreställningen om att gamla »minnen» återopas bara delvis låter sig förenas med tolkningen *ungmænni*. Idén om de gamla minnena härrör ju från en tid då man snarare laborerade med läsningen **mini** (*-minni*) som en del av **(m)ukmini** (redan Bugge gjorde ju det). Sätillvida är naturligtvis Wesséns argumentation mera genomarbetad och homogen än RAÄ:s. De förutsatta »minnena» förs omedelbart på tal — temat annonseras i det första anslaget. Valet av *ungmænni* leder snarare associationerna tillbaka till hämndteorin (först och intensivast försvaret av Otto von Friesen 1920).

Reminiscenser av denna lever följaktligen kvar i RAÄ:s version men märkligt nog även hos Wessén. Huvudföremålet för Wesséns kritik är just Otto von Friesens hämndteori, som han ändå inte helt lyckas frigöra sig från. RAÄ föredrar *ungmænni* och kan tyckas opponera mot Wessén, men man fortsätter att tala om anspelningar på gamla myter och sägner, vilket snarare borde stärka oddsen för tolkningen *mogminni* 'folkminne' eller någon annan lösning som kretsar kring *minni*. Detta är ett vackert exempel på att en tankefigur lätt kan bli permanent. Så kan det vara, trots att förutsättningarna ändrats och grunden för tidigare antaganden undanryckts, helt eller delvis. Det finns mer av samma slag i Rökstensdebatten, där inkonsekvenser ofta uppstår när interpretatorerna pendlar mellan olika gamla tankemönster utan att kunna bestämma

sig. Reflexionen att det krävs ett totalt annat tänkande än det traditionella för att komma vidare får förnyad näring.

Enligt en alternativ åsikt skall alltså **m**-runan läsas dubbelt, så att den dels avslutar **sakum**, dels inleder **mukmini**. Sådan dubbel funktion är i och för sig en runografisk realitet. Den måste under alla omständigheter förutsättas i åtskilliga andra runinskrifter, men också på andra ställen i Rökstenens inskrift, till och med alldeles i närheten av detta textställe. Sådana jämförbara fall i närkontexten är *varin* [n]umnar och *ymissum* [m]annum. En möjlighet är som sagt också att lägga en segmentgräns mellan **saku** och **mukmini**. Då skulle (den för övrigt icke belagda formen) **saku** stå för verbet med betydelsen 'säga' i 1 p.sg., i fornsvenskan normalt *saghi* (väl av *sagē; *sæghia* böjs ju vanligen enligt 4 svaga konjugationen) eller *sæghi* (med vokalutjämning inom paradigmet), medan **m** förs helt och hållet till **mukmini**.

Runföljden **mukmini** har i sin tur ansetts kunna utläsas som *mogminni* eller *møgminni*. I det första fallet har vi en sammansättning med morfemet *mog* (jfr fvn. *mugi*, *múgr* 'hop'), som också uppträder i ord som *all-mog-e*. Denna läsning av **mukmini** skulle syfta på en tradition (i »folkmun») som inskriften skulle anspela på. Ett sådant ord är inte belagt för övrigt men tycks inte vara omöjligt med tanke på de ordbildningsregler som är kända.

Läsningen *møgminni* kan förefalla vara närliggande. Förleden är då stammen i fvn. *møgr*, ett substantiv som kan betyda 'son' specifikt eller 'manlig släkting' mer allmänt; got. *magus* betyder 'son'. I svenskan har *måg* levt kvar i betydelsen 'svärson'. Med denna utläsning skulle det snarast vara betydelsen 'son' som är aktuell. Ett *møgminni* skulle avse minnet av Vamoðr, Varins son. Det är till dennes minne stenen rests.

Härtill kommer att *minni* kan ha den allmänspråkliga betydelsen eller en mera teknisk. Den senare är representerad i exempelvis beteckningen *greppaminni*, som avser en särskild diktart (se avsnitt 4.2, s. 118 f.). Även denna ståndpunkt har haft sina företrädare, på senare tid mest Lars Lönnroth (2009), men den lanserades först av Bugge (1878). Av andra som ganska nyligen yttrat sig i frågan försvarar Gun Widmark (1993), Marez (1997) och Rune Palm (2004) den tredje tolkningen (dvs. *møgminni*), därefter Joe Harris (2006, 2015), Michael

Schulte ([2007] 2008) och Mats Malm (2011), som alla har velat läsa in ett *mōg-* i texten.

Alla de tre nämnda lösningarna kan var för sig verka möjliga rent språkligt. Som framgår nedan skulle emellertid den tredje tolkningen i uppställningen på s. 155 kräva att **u**-runan återgav ett *a* i stammen som påverkats av *u*-omljud. Detta skulle vara en isolerad ortografisk lösning på Rökstenen (såsom kommer att framgå). I andra jämförbara ord ser man snarare **a**-runan i motsvarande användning — omljudsvokalen betecknas inte särskilt (se avsnitt 18.2.1.2, s. 648). Det skall understrykas att upphovsmannen till Rökstensinskriften i övrigt tycks ha en ovanligt genomtänkt ortografi. Det finns därför all anledning att ta allvarligt på de ortografiska detaljerna. Dessa fakta sammantagna gör läsningen *mōgminni* mindre sannolik.

5.2.2.3. **þat**

Det demonstrativa pronomenets förekomst överensstämmer med alla språkliga villkor (t.ex. att pronomenet intar positionen efter det substantiviska huvudordet) och behöver inte ifrågasättas. Här är det alltså säkerligen det välkända demonstrativa *þat* som föreligger.

5.2.2.4. **huariarualraubar**

Förekomsten av palatalt *r* pekar mot en segmentering **huariar ualraubar** (se avsnitt 3.1.4.2, s. 42 f.). Det bisatsinledande **huariar** är det interrogativa pronomen som motsvarar fvn. *hverr* 'vem av flera', här i nom.pl.fem., dvs. *hwæriar*, fvn. *hverjar*. Det inleder en inbäddad frågebisats och syftar på det omedelbart följande huvudordet **ualraubar**. Något exakt motsvarande ord finns inte belagt i de nordiska språken, men det svarar ganska väl mot fvn. *valrof* 'Plyndring af de faldnes Legemer' (Fritzner [1896] 1954:847). Detta är emellertid ett substantiv i neutrum. Det ord som förekommer på Rökstenen är däremot feminint och betecknar inte själva handlingen (röveriet) utan det gods som rövas från den fallne.

Motsvarande substantiv förekommer också i forndanskan och fornsvenskan som *valruf* eller *valrof*. Det är huvudsakligen belagt i medeltida lagtext och behandlas utförligt av Schlyter (1877:686 f.). I andra germanska fornspråk återfinns etymologiskt besläktade motsvarigheter, såsom feng. *wælreáf* och fht. *walaraupa*. Dessa former överensstämmer bättre i

formellt hänseende med *valrauf* än med *valruff*/*valrof*. Varken ordets härledning eller dess betydelse behöver emellertid för den skull ifrågasättas. I medeltidssvenskan har det bara kommit att utkonkurreras av ett snarlikt ord med en något annan ordbildning. Paralleller finns det gott om.

5.2.2.5. **uarin**

Verbet *varin* har kommenterats i avsnitt 3.1.4.3, s. 43 och 3.1.4.5, s. 44 och är detsamma som där. Det kräver inga ytterligare tillägg.

5.2.2.6. **tuarþar**

Argumentet med ordavslutande palatalt *r* är åter tillämpligt för segmenteringen: **tuar þar**. Här rör det sig om räkneordet **tuar**, dvs. *twar* 'två' i nom.pl.fem., med syftning på det föregående *walraubar*. Även **þar** (*þar*) hänför sig hit. Det är samma demonstrativa pronomen som i åminnelsetexten, och även den grammatiska formen är densamma (nom.pl.fem.). Huvudorden skiljer sig dock åt; *runar* på det första stället, *walraubar* här.

5.2.2.7. **suap**

Ordet har i avsnitt 3.1.4.4 kommenterats tillräckligt utförligt för de nuvarande syftena.

5.2.2.8. **tualfsinum**

Adverbialet **tualf sinum** (*twalf sinnum*) 'tolv gånger' inleder bisatsen direkt efter det satssammanbindande **suap** (*swað*). Bisatsen är formellt sett subjektlös.

5.2.2.9. **uarinumnar**

Inte heller här finns något att foga till vad som anförts i avsnitt 3.1.4.5, s. 44 f. Med dubbel läsning av **n** får vi sålunda **uarin [n]umnar** liksom på flera andra ställen i Rökstenens inskrift.

5.2.2.10. **tualraubu**

Prepositionen *at* saknar här och på flera andra ställen i Rök-inskriften vokal, således **[a]t ualraubu**. Det efter prepositionen följande substantivet *walraubu* behåller sin ålderdomliga form i dativ inom det feminina paradigmet, dvs. med ändelsen **-u** bibehållen (jfr Noreen 1904:301, § 399,3), liksom ändelsen **-u** står kvar i den maskulina ackusativformen **sunu** (3.1.2.4, s. 39). Dessa ändelser har dock olika härledning (*sunu* < *sunu, *raubu* < *raubō).

5.2.2.11. **baþarsāmān**

Ännu en bestämning till *walraubar* följer därefter: *baðar saman* 'båda tillsammans' (se avsnitt 3.1.4.6, s. 45). Runskriften markerar nasalerat uttal av /a/ i *saman*, i båda positionerna. Betydelsemässigt viktigt är att det understryks att båda de valrov som tidigare omtalats togs som stridsbyte tillsammans, alltså inte var för sig och inte vid olika tillfällen. Lars Lönnroth brukar exemplifiera med hjälm och sköld, svärd och sköld osv. (t.ex. Lönnroth 2017). Passagen har varit viktig för föreställningen om att Rökstenstexten anspelar på gamla bragder och hjältedåd, händelser som traderats i det kollektiva minnet.

5.2.2.12. **āumisumānum**

Strängen har segmenterats **ā umisum [m]ānum**. Denna fras inleds med prepositionen *ā* 'på'. Den därpå följande nominalfrasen är *ymissum mannum*, dat.pl. till följd av den föregående prepositionen. Här läses **m**-runan dubbelt liksom tidigare **n**-runan (se avsnitt 5.2.2.9) i **uarinumnar** (*warin numnar*). Prepositionsfrasen brukar översättas 'på olika män'. Det hela är till synes ganska okontroversiellt. Innebörden är naturligtvis att fallna krigare plundras på värdeföremål, ett under perioden i fråga väl dokumenterat fenomen (se strax ovan).

Här tycks man vanligen ha låtit sig vägledas av isländskans auktoritet. Traditionellt återger man runtexter i fornvästnordisk skriftlig form, eftersom denna närmast svarar mot det språkstadium som runsvenskan representerar (och dessutom oftast studeras i normaliserad form). Fornvästnordiskan utgör åtminstone normaliseringsgrund. Men det finns risk att den gamla föreställningen att isländskan är de nordiska språkens gemensamma ursprung också finns med i bilden. Denna idé formulerades kanske först av Arngrímur Jónsson lærði (1568–1648) i hans år 1609 utgivna *Chrymogæa, sive rerum islandicarum libri tres*, men den utvecklades i ett mera vetenskapligt sammanhang av Rasmus Rask (1787–1832) i hans år 1818 utgivna *Undersøgelse om det gamle Nordiske eller Islandske Sprogs Oprindelse* (Rask 1818a).

På nutida isländska kan *ýmis* helt enkelt betyda 'olika', 'växlande', såsom ordet vanligen blir översatt på det aktuella stället, men det kan också ha en betydelse av 'än den/det ena, än den/det andra'. Ordet finns bevarat även i svenskan. Där har det en något mera marginell ställning, t.ex. *ömse* i uttryck

som på *ömse sidor* och i verbet *ömsa* 'byta', framför allt om djur som ömsar skinn. I frasen *på ömse sidor* är betydelsen snarast 'båda', vilket understryker dualisbetydelsen. När djur ömsar skinn, byter de principiellt från ett till ett annat.

Formellt tycks *ömse* (fsv. *ympse*) ursprungligen vara en svag böjningsform av *ymis(s)*, som kommit att fungera som oböjligt adjektiv. Presuppositionerna kring användningen av de nutida svenska avläggarna av *ymis(s)* (dvs. *ömsa*, *ömse*) rymmer alltså ett drag av dualisbetydelse och reciprocitet (jfr *ömsesidighet*). Den prototypiska innebörd som impliceras, om frasen *på ömse sidor* används på ett karakteristiskt sätt, är att det förekommer aktivitet på två håll för ett gemensamt mål (t.ex. förhandlingar för att nå fram till en gemensam lösning). Uttrycket *på ömse håll* framkallar en föreställning om två parter (som båda är part i förhållande till den andra). I svenskan har andra ord så småningom ersatt fsv. *ymis(s)*, och dessa har snarare den mindre preciserade betydelsen 'olika'. Det ursprungliga ordet lever kvar i formen *ömse* men betyder då i allmänhet '(om)växlande', 'skiftande' (jfr även verbet *ömsa*; i *ömsa skinn* avses dessutom en cykliskt återkommande, således gång på gång upprepad, företeelse).

Detta hindrar inte Wessén från att till sin översättning av **ā umisum mānum**, som är »från ömse män», foga tillägget »dvs. från man efter man». Det senare verkar semantiskt sett inte vara hela sanningen (eller ens någon sanning alls; se strax nedan). RAÄ översätter **ā umisum [m]ānum** helt enkelt med 'från man efter man', vilket är mera neutralt i förhållande till hur växlingen gått till.

I fornvästnordiskan har *ymiss* inte bara betytt 'olika' utan urskillning. Vid sidan av 'afvexlende, inbyrdes forskjellig' uppger Fritzner ([1896] 1954:997 f., s.v. *ymiss*) bland annat betydelser som 'snart den ene og snart den anden, den ene her den anden der', 'den ene og den anden afvexlende inbyrdes', och *ymist* — *eða* betyder 'dels — dels'. Här återkommer dualisdraget tydligt. I skaldediktningen finner man den allmänna betydelsen i t.ex. *ór ymissum áttum* 'från olika håll', men också *vinna ymist* 'åstadkomma än ... än' (t.ex. hos Arnórr jarlaskáld i *Porfinnsdrápa* str. 14; Jónsson 1912b:318) och *ymsir bjóða* [obs. pluralformen!] *qðrum får* 'än den ene än den andre vållar den andre olycka' (Málsháttakvæði str. 6; Jónsson 1915b:139).

Ordet är enligt Hellquist ([1948] 1966:1460, s.v. *ömse*) »en speciellt nordisk bildning». Om man jämför got. *misso* 'ömse-sidigt' finner man emellertid något av den grundbetydelse som förespråkats här. Visserligen drar got. *missaleiks* 'olika', feng. *mislic*, fsax. *mislik*, fht. *mislih*, *missilih*, *missalih* alla åt den vagare betydelsen 'olik(a)', 'oviss' (jfr ty. *misslich* 'besvärlig'), men detta är ju också mycket riktigt ett annat ord (med annan avledningsändelse). Därför kan man snarare sammanställa det med fvn. *mislikr* 'olik(a)' (Fritzner [1891] 1954: 711), som dock kan vara ett lågtyskt lånord (mlt. *mislich*).

Om man i stället återgår till gotiskan, kan man begrunda ett *missaqiss* med betydelsen 'klyvning', 'klyfta', som är en översättning av grek. *schisma*. Här är vi tillbaka i det dualisbegrepp som även *ömse* etc. andas. Kanske uppfattas den pågående utredningen som onödigt detaljerad, men det är viktigt att det duala draget understryks, eftersom det spelar stor roll både för den rätta förståelsen av just det aktuella textstället på Rökstenen och för nytolkningen i dess helhet.

Applikerat på denna första av Rökstenens gåtor (avsnitt 5.2) är innebörden hos frasen *ā ymissum mannum* således troligen inte att stridsbytena togs från olika män vilka som helst och inte heller i en lång successiv räcka. Innebörden är snarare att de rövades omväxlande av två kontrahenter, av den ene från den andre ömsevis, dvs. stridsbytet gick fram och tillbaka och var i den enes ägo tidvis, däremellan i den andres.

Detta är naturligtvis något av en absurditet i den verkliga världen. Stridsbyten som rövas från fallna krigare är i högsta grad en realitet för vikingatidens människor. Men när sådant sker i människans värld är det definitivt — troféerna rövas en gång för alla från den döde och återgår inte i dennes ägo. Vi återkommer till frågan.

Inget blir omedelbart mindre komplicerat om denna passage läses på det sätt som genomgången här ovan ger underlag för. Förståelseproblemen kanske snarare ökar, eftersom en innebörd som strider mot mänsklig erfarenhet impliceras. Rökstenens enigmatiska drag är emellertid konstitutivt, och en överraskande betydelse hos de lästa strukturerna behöver inte a priori innebära att texten är felläst. Men de behöver begrundas vidare.

5.3. Framsidans fortsättning till högerkanten (Ab3–4 samt Ac1–2)

De vertikala raderna löper med principiellt samma arrangemang och utformning ända till framsidans högerkant. Det rör sig om ytterligare fyra rader. Den första börjar efter det skiljetecken som avslutar föregående parti (se 5.2), något efter mitten på raden. Texten fortsätter över hela nästa rad. Denna har en längd som är jämförbar med de föregående.

De sista två raderna är däremot betydligt kortare än alla hittills behandlade (se avsnitt 3.1.5, s. 46 f.). De är också markant smalare, så att de tillsammans får ungefär lika bandbredd som alla dittills haft var och en. De båda avslutande raderna är också olika långa sinsemellan, så att den sista är allra kortast. Dessa förhållanden har med stenens asymmetriska form att göra, i samverkan med en strävan att utnyttja den tillgängliga ristningsytan så effektivt som möjligt. Arrangemanget förefaller vara avsiktligt och väl genomtänkt. Några uppenbara korrelationer med innehållet kan inte urskiljas, men då skall det understrykas att man inte kan dra en sådan slutsats innan man har skaffat sig en bättre uppfattning om betydelsen.

5.3.1. Textens lydelse

Textförhållandena är i detaljerad form de som här följer. Det är fortfarande RAÄ:s uppfattning som återges. Som kommer att framgå kan emellertid frågetecken sättas i kanten för åtskilliga passager i den etablerade versionen.

Translitterering: Ab3   · **patsakumāna**
(RAÄ)   Ab4 **rthuarfurniualtumānurpifiaru**
                  Ac1 **mirhraiþkutumauktu**
                  Ac2 **mirānubsakar**

Segmentering: Ab3   · **þat sakum āna**
(RAÄ)   Ab4 **rt huar fur niu altum ān urþi fiaru**
                  Ac1 **mir hraiþkutum auk tu**
                  Ac2 **mir ān ub sakar**

Normalisering: *Þat sagum annart,*
(RAÄ)   *hwar fyr niu aldum an yrði fiaru*
                              meðr Hræiðgotum auk do
                              meðr (h)ann um sakar.

Översättning:
(RAÄ)   ’Det säger jag som det andra
                              vem som för nio släktled sedan miste livet
                              hos reidgoterna och han dog
                              hos dem till följd av sin skuld.’

Uppfattningen om detta parti präglas starkt av ett par andra grundläggande antaganden, som inte bara kan baseras på en närläsning av just denna sekvens utan som innebär att fortsättningen föregrips (se strax nedan avsnitt 5.3.2). Det är i enlighet med dessa anteciperade tolkningar som ordet *Hræiðgotum* försetts med versal och uppfattats som ett nomen proprium. Man kan notera att även de kommentatorer som har den uttalade ambitionen att utgå från »objektiva kriterier» brukar okritiskt acceptera de förutsättningar som åsyftas här.

5.3.2. Kommentarer till Ab3–4 samt Ac1–2

Standardtolkningen förutsätter i detta parti bland annat den syn man har på den därpå följande strofen i versmåttet *fornyrðislag*. I enlighet med den allmänna övergripande idén om att det är antydningar om sägner och myter som radas upp, brukar denna anses handla om den germanske härskaren Theoderik den store (454/455–526, kung över ostrogoterna från 471 till sin död). Strofen diskuteras mera ingående i kapitel 6. Att Theoderik skulle dölja sig bakom det namn man utläser ur runsekvensen **þiaurikr** på Rökstenen har allmänt tagits för givet. Det tycks ha varit Guðbrandur Vigfússon och Frederick York Powell som år 1879 först framförde detta förslag (Vigfusson & York Powell 1879:452), året efter det att Sophus Bugge hade publicerat sin första Rökstudie. Trots att Bugge är inne på jämförelser med gotiskan sammankopplar han ännu inte **þiaurikr** med goterkungen (jfr Bugge 1878:40 ff.). *Fornyrðislag*-strofen skulle vara ett brottstycke ur en längre episk hjältedikt, som har behandlat Theoderiks öden (»a piece of an epic referring to Theodrick the East Goth»), menar Vigfusson & York Powell bland annat, en tanke som senare ofta återkommit i debatten intill denna dag.

Namnet har i allmänhet likställts med *Þjóðrekr* i den poetiska Eddan (från 1888 även av Bugge). Denna namnform avser där den historiske Theoderik den store, som i Eddan uppträder tillsammans med hunnernas kung Attila, i strid med de verkliga historiska förhållandena; Attila dog 453, året innan Theoderik föddes. Den Theoderik som vi möter i Eddadiktarna (med namnformen *Þjóðrekr*) är sålunda en figur i ett diktat sagokomplex som inspirerats av folkvandringstidens händelser snarare än av den historiske Theoderiks verkliga biografi. Senare under medel-

tiden är en uppsjö av fantastiska traditioner om Didrik av Bern i svang (inte minst i den svenska 1400-talsberättelsen om Didrik av Bern, som troligen översatts från en norsk förlaga). *Didrik* är egentligen en lågtysk namnform (på ett sydligt tyskspråkigt område *Dietrich*) som motsvarar (eller kan härledas ur) *Theoderik*.

Theoderik var en av sin tids mäktigaste regenter, på den östromerske kejsarens uppdrag härskare över Italien från 493 men med en tämligen självständig ställning, så småningom till den grad att det skapade spänningar mellan dem. Han hade sitt säte i Ravenna vid Adriatiska havet i östra Italien. När han i den medeltida traditionen kallas Didrik av Bern, återgår den beteckningen på staden Verona (ca 15 mil fågelvägen norr om Ravenna, en annan av Theoderiks stödjepunkter). Enligt vissa uppgifter var det från Verona som ryttarstatyn över Theoderik flyttades (se avsnitt 3.2.3, s. 61 f.), och Theoderik kallas »Lord of Verona» av Vigfusson & York Powell. Att en enstaka kommentator, den amerikanske medeltidsforskaren Kemp Malone (senare med instämmande från Lis Jacobsen), i den nämnda runsekvensen i stället igenkänner en frankisk (merovingisk) härskare, ungefär samtida och med samma namn, och att svensken Otto von Friesen räknar med andra goter, anförda av en annan hövding med namnet *Tjudrik*, ändrar egentligen inte något i grunden hur man språkligt uppfattat Rökstensstrofen. Oavsett vilken Theoderik/Þjóðrekr/Tjudrik/Tjudrik man än tänkt sig, har denne förväntats vara den berömda *fornyrðislag*-strofens *Þiauríkr*, redan tydligt förebådad i det nu aktuella partiets omnämnande av hans förmenta folk, hreiðgoterna.

Den passage som omedelbart föregår strofen, Ab3–4 och Ac1–2 (som nu skall behandlas), skulle utgöra en inledning till det som omedelbart därpå följer i strofen, ett slags presentation av ostrogoternas kung, i stycket före strofen dock fortfarande utan namns nämnande. Wessén menar att den andra »sagan» tar vid här efter den första och att den sträcker sig över detta parti jämte strofen (i det närmast följande). De som starkast lutar åt att Rökinskriften innehåller gåtor menar att vi här står inför en gåta, vars svar är just »Theoderik». Svaret i klartext ger i så fall strofen. Lars Lönnroth tänker sig parvis framförda »gåtor» med anspelningar, varefter det uttryckliga svaret kommer i klartext.

På det viset menar han att ett *greppaminni* är upplagt (jfr 4.2, s. 118 f.), och mönstret upprepas enligt hans åsikt i det efter strofen följande. De båda inledande partierna efter åminnelseformeln skulle sålunda vara gåtor som får sitt svar i *fornyrðislag*-strofen, och »Theoderik» är svaret. De båda postulerade gåtorna går från en mycket diffus antydning om nu glömda bedrifter i den första »gåtan», över mer inskränkande antydningar i den andra (framför allt genom *Hraeiðgotum*; se

nedan avsnitt 5.3.2.4, s. 170 ff.) till explicit angivande av svaret i strofen.

De viktigaste ledtrådarna i dessa gåtor skulle sålunda bestå i dels omnämmandet av »Hreiðgoterna», dels uträkningen att den historiske kung Theoderiks levnad ligger skild från Rökstenens tillkomsttid med ungefär nio generationer. Dessa nio generationer anses bli anförda i början av det nu aktuella stycket. Flera olika lösningar baserade på samma grundidé och besläktade med den just redovisade innebörden har framförts av en rad olika forskare (jfr kapitel 4).

5.3.2.1. · **patsakumāna||rt**

Segmenteringen **pat sakum āna||rt** är okontroversiell. Denna inledning står till synes i förbindelse med första gåtans i sig mystifierande **sakum [m]ukmini pat**. Såväl verbet **sakum** som pronomenet **pat** upprepas således. Det tredje ordet *annart* är lätt igenkännligt i den återstående runsträngen.

Man har också velat se denna fortsättning som ett moment i den uppräknings som går vidare senare med »det säger jag som det tolfte» och »det säger jag som det trettonde» (avsnitt 7.1–7.2). Den sporadiska numreringen har tagits som ett argument för att det rör sig om antydningar och utdrag ur ett slags sägenkanon med fast numrerade inslag. Mot själva den språkliga tolkningen av denna sekvens finns inget att anmärka. De gängse implikationerna återkommer vi till (närmast i 11.2).

5.3.2.2. **huarfurniualtum**

Även detta parti har frimodigt segmenterats: **huar fur niu altum**. Här brukar man räkna med ett interrogativt pronomen motsvarande fvn. *hver*, fsv. *hwar*, senare sv. *ho*. Det ligger inget direkt omöjligt i detta.

Det är emellertid i denna runsekvens som man tyckt sig urskilja en preposition *fur* med betydelsen 'för ... sedan'. Wessén skriver *fur*, RAÅ *fyr*; Bugge sammanställer **fur** med fvn. *fyr* (Bugge 1910:24, Wessén 1958:25). Den presumtiva prepositionen följs av tidsangivelsen *nio aldum* med betydelsen 'nio (mans)åldrar' (dvs. 'generationer'; Wessén 1958:25). Denna tidsfästelse i kombination med identifikationen av Theoderik den store (senare i texten) har enligt de flestas uppfattning gjort Rökstenen till en (relativt) daterbar »historisk» sten. Då menas med »historisk» i detta sammanhang att stenen kan knytas till historiskt kända tilldragelser (Wessén 1960).

Den händelse som vanligen avses är flyttningen av Theoderik den stores ryttharstaty från Italien till Aachen, vilket skulle ha skett genom Karl den stores försorg kring år 800. Med en generation beräknad till ca 30 år skulle aritmetiken bakom tidsangivelsen stämma ganska väl. Östgötska vikingar skulle alltså (senare) ha observerat ryttharstatyn på plats i Aachen. Det har också spekulerats i att den avlidne Vamoðr skulle ha stått i något slags förhållande till den mytifierade Theoderik. Olika sådana relationer har många forskare spekulerat i (t.ex. Otto Höfler och Ottar Grønvik). Det är inte möjligt att direkt tillbakavisa tolkningar med denna innebörd. Detta ligger i sakens natur och är ett vetenskapsteoretiskt problem i sig.

Det är emellertid ett språkligt faktum att tidsbetydelsen 'för ... sedan' är synnerligen sparsamt belagd för den motsvarande fornvästnordiska prepositionen *fyr* i tidiga källor (och som sådana räknar man ändå 1200-talsmanuskript), om ens över huvud taget — och absolut inte för ett förutsatt fsv. **fur*. I de få belägg där en sådan tolkning kunde vara aktuell (som man från nutida utgångspunkter kan förstå saken) är det också möjligt att inläsa alternativa betydelser. Den vanliga användningen av *fyr* i exempelvis den poetiska Eddan är (1) lokativt '(fram)för', (2) benefaktivt '(till förmån) för', (3) kausalt 'på grund av', 'för' eller (4) för att markera utbyte eller ersättning, 'i stället för'. När prepositionen *fyr* mera sällan används temporalt, betyder den vanligen 'före', t.ex. *fyr dag litlo* 'strax före dagningen' (Brot af Sigurðarqviða str. 14, Guðrúnarqviða II str. 43). I den äldre diktningen tycks det bara vara uttryck som *fyr lōngu* 'för länge sedan' och *fyr skōmmu* 'för kort (tid) sedan' som är belagda med betydelsen 'för ... sedan'. Uttryck av den typen kan tänkas ha varit upphovet till en mera generellt tillämpbar användning av *fyr(ir)* i tidsbetydelsen 'för ... sedan', och då snarast med den längre formen *fyrir*.

Men de källor som först ger prov på denna användning är alltså betydligt yngre (t.ex. Flateyjarbók, Diplomatarium Norvegicum etc.), och prepositionen har därvid alltid den längre formen *fyrir*. Man får vid en värdering av olika möjligheter under alla omständigheter väga in att 'för ... sedan' är en ganska ovanlig användning i äldre texter, och att den i den äldre fornsvenskan och forndanskan tycks vara helt okänd. Det är först i yngre fornsvenska som uttryck med temporalbetydelsen *för ... sedan* marginellt kan förekomma, liksom den är be-

tryggande belagd i yngre fornvästnordiska (t.ex. *fyrir 4 nóttum* 'för fyra nätter sedan' i Flateyjarbók II:239; se Fritzner [1883–1896] 1954:517, där den angivna betydelsen upptar en mycket undanskymd plats under betydelsemoment 30, som gäller »för, förud i Tid för något», dvs. normalt 'före', av sammanlagt 32 sådana betydelsemoment).

Till detta kan läggas att kalkylens exakthet naturligtvis brister mer än vad man brukar framhålla. Att de nio mansåldrarna skulle motsvara den aktuella tidsrymden är i själva verket mycket av ett önsketänkande, inget man med nödvändighet hamnar i vid en förutsättningslös beräkning. Niotalet återkommer ofta i det fornnordiska berättandet, utan att matematisk precision är eftersträvad. Det betyder då bara 'många'. Att med denna formulering som utgångspunkt räkna fram en tidsfixering av Rökstenens tillkomst är mycket äventyrligt (se vidare avsnitt 21.2.2, s. 801 ff.).

Detsamma gäller betydelsen 'generationer' för **altum/aldum**. Om man förutsätter nära släktskap med isländskans *öld*, betyder detta ord primärt 'tidsspänn', 'period', i andra hand 'sekel' (jänte några mera ovidkommande betydelsenyanser; se Árnason 2007:1240, s.v. *öld*). Läget har hållit sig relativt oförändrat ända från fornvästnordisk tid (jfr Fritzner [1883–1896] 1954:1083 f., s.v. *öld*). Men åtminstone i nutida svenska är *generation*, som också förekommit i diskussionen, icke entydigt. *Svensk ordbok* (2009:1005, s.v. *generation*) definierar ordet på följande sätt: 'grupp av (samtliga) personer i ungefär samma ålder'. Det är inte särskilt exakt som tidsangivelse, och betydelseutlägget ger inte någon grund för exakta beräkningar: 'ofta i ett land el. i ännu större sammanhang men äv. om släktled; vanl. med tonvikt på förhållandet mellan föräldrar och barn'. Härtill kommer att talet nio i äldre kontexter ofta saknar aritmetisk relevans. Vad som menas är alltså 'många' (se äv. avsnitt 21.2.2, s. 802). Man tvingas konstatera att alla beräkningar som företagits på dessa grunder är rent meningslösa.

5.3.2.3. **ānurþifiaru**

Denna sträng utläses i standardtolkningen som **ān urþi fiaru**, dvs. *ān yrði fjaru*. Prepositionen *ān*, som motsvarar isl. *án* 'utan', skall fogas till *fjaru*. Detta uppfattas som en böjningsform till ett ord som antas motsvara fvn. *ffor*, nisl. *fför* 'liv'. Det däremellan uppträdande **urþi** skulle vara en konjunktiv-

form *yrði* av *verða* 'varda', 'bli'. Betydelsen skulle således vara 'blev(e) utan liv', vilket i sin tur förutsätts vara likvärdigt med simplex verbet 'dog(e)'.

Någon noggrann utredning av de formella förhållandena brukar inte presenteras (men se Bugge 1910:24 ff. och von Friesen 1920:38). Efter prepositionen *án* väntar man sig från nutida utgångspunkter förvisso genitiv, men *ffaru* som genitivform pekar snarare mot *ffara*, som von Friesen (1920:38) antar, än mot en nominativform som *ffqr*. Det fornvästnordiska substantivet *ffqr* 'liv' anses visserligen vara etymologiskt besläktat med ett kognatord i gotiskan, *fairhwus* (eg. 'värld'). Detta är en *u*-stam, vars ändelser i de nordiska språken skulle ha kunnat framkalla *u*-omljud, och även formen *ffqr* tyder på ett *u*- eller *w*-inslag (eller båda delarna) i ändelsen (Grønvik 2003:53 rekonstruerar en utveckling »*ferhwa- > *ferwa > Rök *ffaru/ffqru* > fvn. *ffqr*» i ack.sg; se strax nedan). I fornvästnordiskan är emellertid *ffqr* en neutral stam, som i genitiv borde uppvisa *-s* som ändelse, inte under något enda utvecklingsskede *-u*. Denna omständighet borde vara graverande nog. Mindre besvärande är det kanske att ordet helt saknas i fornsvenskan. Det får ju antas att många fornnordiska ord har gått förlorade redan tidigt, och säkert lika många har aldrig blivit nedskrivna.

Grønvik (2003:53) pekar på frasen *vera án e-t* och ger översättningen »fehlen, mangeln». I nutida isländska följs även denna sammanställning (*vera án* 'sakna') av genitiv (Árnason 2007:1146), men det är riktigt att ackusativ kan förekomma i denna fras i fornvästnordiskan. I Alvissmål str. 7 säger Alviss: *eiga vilia, / heldr enn án vera, / þat ip miallhvita man* [obs. *man* n.] 'hellre vill jag hava henne än leva / utan den snövita ungmon' (övers. enl. Collinder 1972:133). I anslutning till detta *vera án* skulle en inkoativ motsvarighet i form av *verða án* kunna förutsättas (enl. Grønvik 2003:53, som ger betydelsen 'ohne etwas werden, etwas verlieren'). Grønvik menar alltså att en utveckling av ackusativformen skulle ha kunnat följa spåret *ferhwa- > *ferwa > *ffaru/ffqru*. Reichert (1998: 81 f.) visar utförligt hur svårartat mångtydig denna passage potentiellt är.

Som en reflexion kan det tillfogas att ett vidare textsammanhang kan ha befordrat associationen till *ffqr*. I Völuspá str. 41 läser vi: (*Fylliz*) *fiorvi feigra manna* '(fylls) med döds-

märkta mäns liv'. Kan åminnelseformeln **faikian sunu** ha bidragit till att tidiga kommentatorer velat se *fjor* bakom Rökstenens **fiaru** som en parallell till det anförda Eddastället? Dessa kände ju sin Edda och kan alltså lätt ha associerat de båda textställena till varandra.

Detta är under alla omständigheter en svag punkt i det traditionella resonemanget, men problemet diskuteras veterligen inte särskilt utförligt (eller ens explicit) av någon senare kommentator. De flesta har fastnat för någon av de många lösningar som presenterats och mer eller mindre stillatigande infogat den i sin helhetstolkning. Att räkna med sekvensen **ān urþi fiaru** som *ān yrði fjaru* i betydelsen 'blev(e) utan liv' = 'dog(e)' är under alla omständigheter på mer än ett sätt suspect. Detsamma gäller Bugges antagande (1910:27, i det han ansluter sig till Schücks uppfattning) att **urþi [i] fiaru** skulle betyda »in das Leben kam», dvs. 'föddes'. Även om man kan förstå hur semantiken uppfattats i sådana konstruktioner, är de grammatiska förhållandena (i fråga om dubbelläsningen av **i** även de runografiska) så speciella att man måste räkna med någon särskild stilistisk strävan. I så fall hade man väntat sig att finna andra liknande motsvarigheter till denna konstruktion, exempelvis i den ganska omfattande bevarade fornvästnordiska litteraturen.

Några paralleller kan dock inte påvisas. Det förblir bara *vera ān* som är belagt, inte **verða ān*. Konstruktionen har därför närmast karaktären av konstruerad nödlösning. Framför allt är överensstämmelsen med väl betygat språkbruk minimal (trots Grønvik 2003:53). Att *vera ān* via den bokstavliga betydelsen 'vara utan' kan bli funktionellt likvärdigt med 'inte ha', 'sakna', innebär inte med automatik att en parallell konstruktion med *verða* är lika gångbar. Även om *vera ān* kan påvisas med betydelser som tangerar 'sakna', betyder det inte heller att vilket som helst substantiv kan tjäna som komplement. Det krävs särskilda förutsättningar för att en konstruktion »vara utan liv» skall uppfattas som liktydigt med 'icke leva', 'vara död'. På samma sätt bör det ha varit även med det fornvästnordiska uttrycket. Ännu ett steg krävs för att »bli utan liv» skall vara ett naturligt uttryck för 'dö'.

Slutsatsen blir att formuleringen »bli utan liv» för 'dö' i det här sammanhanget är en ren skrivbordskonstruktion, något som Rökstensdebatten varit rik på. Även som teoretiskt tänk-

bar poetisk nyskapelse ger den ett något valhänt intryck. På den här punkten kan man naturligtvis dra fram den likaledes perifrastiska konstruktionen **uarþ dauþr** (*varð dauðr*) 'dog' på vikingatida runstenar, som är en grammatiskt normal konstruktion. Det är steget till **ān ... fiaru** (*ān ... fjaru*) 'utan liv' (= 'död') som helt saknar motsvarigheter. Wesséns avfärdande av problemet är också alltför lättvindigt: »Att *an urði fiaru meðr Hraiddgutum ok do meðr* skulle innebära en tautologisk upprepning, torde knappast innebära någon allvarlig invändning» (Wessén 1958:42). Det är som framgått inte den enda möjliga invändningen — och inte den som är svårast att bemöta.

5.3.2.4. **mirhraiþkutum**

Startpunkten för argumentationen kring denna sträng är själva segmenteringen **mir hraiþkutum**, som anses resultera i en prepositionsfras (se avsnitt 3.1.6.4, s. 50). Här tänker sig Wessén och hans efterföljare att **mir** står för prepositionen *meðr*, som styr ett substantiv *hræiðgotar*. Det senare har således på helt reguljärt sätt plural dativform (efter prepositionen). Återgivningen **mir** för *meðr* finner en direkt parallell på den närbelägna Kälvestensstenen (Ög 8) och behöver därför inte ifrågasättas. Det är kanske rentav detta faktum som givit impulsen till tolkningen; de båda förekomsterna stöder varandra. Men det finns också fler liknande fall.

Beteckningen **hraiþkutum** antas syfta på det (ostro)gotiska folket (obs. »antas» — någon tydlig information om att ostrogoterna kallats *hreiddgotar* finns inte). I den anglosaxiska dikten Widsith (som återfinns i det 900-talsmanuskript som brukar kallas The Exeter Book; om dess gåtsamling se avsnitt 19.2.1, s. 694 ff.) finner man en likhet som kan verka bestickande. Så lyder raderna 57–59 i *fornyrðislag* (Holthausen 1948: 111, med vissa modifikationer):

<i>Ic wæs mid Hūnum</i>	'Jag var med hunner
<i>ond mid Hrēð-Gotum;</i>	och med hredgoter,
<i>mid Sweom [ic wæs] ond mid Geatum</i>	med svear och med götar
<i>ond mid Sūð-Denum;</i>	och med syddaner;
<i>mid Wen[d]lum ic wæs ond mid</i>	med Wenlum (vender?)
<i>Wærnum</i>	var jag och med väringar
<i>ond mid Wicingum.</i>	och med vikingar.'

I Widsith omtalas också ett folk som kallas *Hræða* (gen.pl.). Belägget återfinns i v. 120: *Hræda here* ('hrädernas här'). Det har sammanställts med *Hreðgotum* i citatet här ovan, troligen för att reducera två förbryllande problem till ett (varken *Hreðgotum* eller *Hrædas* kan ju säkert identifieras närmare). Stammen i *hræða* skulle då alltså föreligga även som förled i *Hreðgotum*. Wessén (1958:39) ser **Hrædas* som en »kortform till *Hrædgotan*» (jfr **hraipkutum**). Wessén fortsätter: »*Hræd-* är den ursprungliga formen (motsvarande Rök **hraipkutum**, isl. *Hreiðgotar*); den har i fornengelskan vanligen blivit ombildad till *Hreð-* genom anslutning till ordet *hrēð* 'ära'. *Hrēðgotan* sålunda 'de ärorika goterna'».

Detta gäller alltså fornengelskan. Ljudhistoriskt är det dock inte alldeles klart hur formerna skulle vara förenliga med varandra. Enligt förslaget har ursprungligt *Hræd-* ersatts med *Hred-* under påverkan från feng. *hrēð* 'ära'. *Hred-* skulle ha varit en prydande förled — ett epiteton ornans — till goternas mer alldagliga beteckning och ha kommit särskilt till användning i diktningen (Wessén 1958:40). Samtidigt föredrar Grønvik (2003: 52) betydelsen 'Ruhm', dvs. 'rykte', 'berömmelse'. Han hänvisar till Bugge (1910:29–32) och andra tidiga kommentatorer (se vidare och utförligare avsnitt 21.1).

I linje med detta resonemang har man som sagt menat att förleden i **hraipkutum** skulle kunna ha haft betydelsen 'ära', 'glans', 'rykte'. Att sammansättningen som helhet varit en allmänt gångbar beteckning för goterna har man också velat finna belägg för i Widsith v. 7 (Holthausen 1948:109):

Hē ... hrēðcyninges   hām gesōhte
Eastan, of Ongle,   Eormanrīces, ...

'Han uppsökte (hreð)kungen Eormanriks (hem),
 öster om anglerna ...'

När den ostrogotiske kungen Eormanrik här kallas *Hrēðcyning*, har detta uppfattats som 'kung över hreiðgoterna'; det är ett historiskt faktum att Ermanarik var kung över ostrogoterna (före 375 e.Kr.). Att dessa kallades hreðgoter eller hreiðgoter kan emellertid knappast utläsas av detta textställe; det är snarare rent önsketänkande hos dem som vill finna goter på Rökstenen. Feng. *hrēðcyning* betyder som samman-

sättning bokstavligen 'ärofull kung' och behöver inte ha något att göra med det faktum att Ermanarik var goternas kung.

Det är naturligtvis också kittlande att hreðgoterna i Widsith nämns tillsammans med svear, götar och syddaner. I första hand paras de emellertid ihop med hunnerna. Detta sker ju också med goterna i t.ex. den nordiska Sigurdssagan, den tyska Nibelungenlied, den senmedeltida Didrikssagan och den likaledes unga Heiðreks saga og Hervarar. Stammen *hræð-* eller *hrēð-* i de fornengelska folknamnen må betyda 'ära', men argumentationen för att en betydelse 'ära', 'glans' e.d. skulle kunna förknippas med **hraip** på Rökstenen är strängt taget mycket svag. Emellertid tycks (åtminstone ytligt sett) en parallell till feng. *Hreðgotum* onekligen föreligga i den några gånger i fornvästnordiska texter förutsatta formen (*H*)*reiðgotar*. Detta återkommer vi till (i avsnitt 11.2.2.4, s. 333 ff.; jfr framför allt avsnitt 21.1).

Den traditionella uppfattningen vederläggs kanske varken omedelbart eller definitivt av dessa invändningar. Men den självklarhet varmed **hraipkutum** brukar associeras med goterna, den välkända folkvandringstida germanska folkgruppen, kan starkt ifrågasättas på grundval av de invändningar som framförts.

5.3.2.5. **auktumir**

Denna sekvens segmenterar redan Bugge **auk tu mir**, och den uppfattas principiellt såsom Wessén (1958:42 f.) senare återger (*auk dō meðr*). Även om så vore att **ān urpi fiaru** i den tolkning som redovisats i 3.1.6.3 (dvs. *ān yrði fjaru*) kunde vara formellt möjligt (i betydelsen 'dog'), är det knappast något naturligt uttryckssätt. Det kan inte heller rättfärdigas med att det skulle vara poetiskt, inte ens om man räknade med »semantiskt variationsrim» av den typ som används i exempelvis gammaltestamentlig poesi. Någon sådan poetisk princip är inte systematiskt tillämpad på germanskt område (även om de båda hälften av en strof ibland kan uppvisa ungefärlig parallellitet i uppbyggnaden). Som det nu står verkar utsagan »blev utan liv och dog» snarare en aning enfaldig. Åtminstone är det inte någon övertygande tolkning.

Det därpå ånyo följande **mir** hävdas vara prepositionen *meðr* igen, denna gång i absolut användning, utan huvudord. Den skulle alltså ha betydelsen 'med dem' (sedan 'dem' supplerats), vilket skulle syfta på *hræiðgotum* strax dessförrinnan.

Sådan prepositionsanvändning är väl belagd och behöver inte ifrågasättas som fenomen. Stavningen **mīr** för prepositionen *meðr* kan som framgått stödjas med likvärdiga paralleller (t.ex. den närbelägna Kälvestensstenen). Se dock vidare avsnitt 11.2.2.4, s. 332 f.

En av många företräd åsikt att **tumīr** skulle stå för *dōmir* undanröjer en del av svårigheten med den underliga upprepningen i **ān urþi fiaru auk tu** 'blev utan liv och dog'. I stället skulle **ān urþi fiaru auk tumīr ān** betyda 'dog och (el. men) dömer ännu'. Det låter förledande bra i översättning, men löser inte alla problem. Även till den frågan återkommer vi snart (delvis redan i nästa avsnitt 5.3.2.6, men utförligare i avsnitt 11.2.2.5–11.2.2.6, s. 336 ff.).

5.3.2.6. **ānubsakar**

Återstoden låter sig också delas i kända ord: **ān ub sakar**. Wessén läser här **ān** som det personliga pronomenet *hann*, **sakar** som ett substantiv i pluralis (jfr fvn. *søk* fem. 'rätts-sak'), och **ub** får stå för prepositionen *umb*, i exempelvis den poetiska Eddans språk vanligen *of* eller *um* (båda formerna möjliga att utläsa ur runskriftens **ub**). Prepositionen *um(b)* 'runt', 'kring' har germanska släktingar som fht. *umbi*, feng. *umbe*, *um* (de Vries 1962:633, s.v. *um*), medan *of* med grundbetydelsen 'på', 'över' motsvarar got. *uf*, fht. *oba* 'uppe' (de Vries 1962:416, s.v. *of* 2). Hela runföljden **ān urþi fiaru ... auk tu mīr ān ub sakar** skulle sålunda betyda 'han blev utan liv ... och dog hos dem (gjorde) han [dvs. 'han dog'] till följd av sin skuld'. Den sista kommentaren ter sig något underlig innehållsmässigt men har ansetts stödja antagandet om att det är Theoderik det rör sig om. Denne hade under antiken ett dåligt rykte, inte minst efter det att han låtit kasta filosofen Boëthius i fängelse, varigenom filosofens död vållades (se avsnitt 3.2.3, s. 62, där Walafridus Strabos dikt »Versus de imagine Tetrici» kommenteras).

Varför detta långt senare (men ändå långt före kristendomens genombrott) skulle återspeglas på en hednisk runsten i Östergötland har egentligen aldrig fått någon god förklaring, vilket måste noteras som en svaghet i tolkningen. Som en god förklaring kan man väl knappast räkna de förslag som gör gällande att Vamoðr på ett eller annat sätt skulle räkna släktskap med Theoderik. Det skulle kräva någon form av samhörighetskänsla inom den germanska världen, något som på

goda grunder kan anses synnerligen osannolikt vid den här tiden (se vidare avsnitt 21.1.3, s. 786 f.). Resonemanget haltar också när det gäller Theoderiks dåliga rykte. På Rökstenen borde den store gotiske fursten naturligtvis anföras därför att han i sammanhanget har ett skrytvärde (hur nu detta skall förklaras). Att då uttryckligen påminna om hans dåliga rykte verkar mycket långsökt, och framför allt kontraproduktivt. Dessutom borde östgötska hedningar som Varinn snarast ha tagit hans parti mot en kristen, för dem säkerligen okänd, filosof, låt vara martyr (vilket torde ha imponerat måttligt på dem — de var själva mästare på att skapa martyrer). Hela förklaringen är befängd.

Med Wesséns översättning av hela runsviten **ān urþi fiaru auk tu mīr ān ub sakar** med 'han miste livet, och han dog hos dem till följd av sin skuld' mildras visserligen den annars störande formuleringen 'blev utan liv och dog', men det ändrar inget i sak. I fornvästnordiskan förekommer *ān vera* 'sakna', 'vara utan', men någon motsvarande inkoativ **ān verða* 'mista' är inte känd. Den anförda tolkningen innehåller hur som helst många moment som på ett oroväckande sätt är omgärdade av svårigheter av olika slag.

Inget i detta avseende ändras på något avgörande vis om man väljer den alternativa läsning (som några gör) av **tumir** som *dōmir* 'dömer' och eventuellt **ān** som 'ān(nu)'. En innebörd 'och dömer han (el. ān) i brottsfall' e.d. är givetvis tolkbart men bidrar knappast till bättre förståelse av passagen eller Röktexten i stort. Denna tolkning vilar tungt i uppfattningen om att det här är Theoderik som åsyftas, och att kommentaren om hans dömande funktion bara är en påminnelse om hans makt (som sträckte sig bortom döden?). Vad man kan säga till den sistnämnda tolkningens fördel är att man slipper handskas med den underliga syntaktiska konstruktionen i **auk tu mīr ān ub sakar** med uttolkningen 'och dog hos (dem) (gjorde) han till följd av (sin) skuld' (Wesséns lösning).

Senare kommentatorer (såsom Grønvik 2003) har ställt sig kritiska till Wesséns på flera sätt underliga tolkning och snarare återvänt till *ok dōmir ænn umb sakar* e.d., som tydligen Otto Höfler (1952:37–42) först föreslog och Lönnroth (1977: 25) därefter återupptog. Det tycks inte finnas några direkta invändningar av grammatisk natur som man kan anföra mot detta förslag (jfr även Wessén 1953:169).

5.3.3. Genomgången av rad Ab3–4 samt Ac1–2: Sammanfattning

Det är som synes mycket i detta stycke som kräver en förklaring. För det första kvarstår osäkerheten kring **sakum** (*sagum*) och inget klart ljus kastas över **[m]ukmini**, men detta har redan kommenterats. Läsningen av runföljden **furniualtum** som en fras *fyr/for/fur niu aldum* med betydelsen 'för nio åldrar (= generationer) sedan' har visat sig värd att betvivlas. Vidare är uppfattningen om **ānurþifiaru** som likvärdigt med fvn. *án yrði fjaru* och med en tänkt betydelse 'blev(e) utan liv' högst osannolik, i synnerhet som det är den relativt enkla betydelsen 'dog' som skall uttryckas. Som det antas lyda är uttrycket okänt i såväl fornsvenskan och fornvästnordiskan som den senare svenskan och isländskan, om man inte ser runstenarnas *varð dauðr* som en parallell. Mera som ett kuriosum kan det konstateras att uttrycket mest påminner om 1970-talets generativa semantik, som exempelvis analyserade det engelska verbet *kill* som 'CAUSE to BECOME not alive' (om generativ semantik se t.ex. Lakoff & Ross 1976) och därigenom ådrog sig många öppna hån (mera mångtydig, ehuru med formella likheter, var den s.k. »semantic poetry» som introducerades av Stefan Themerson 1949, i romanen *Bayamus*; se äv. Themerson 1975).

Det är ovisst om predikatet skulle sättas i konjunktiv i en sats som den aktuella. I den moderna isländskan, som är såväl genetiskt som typologiskt besläktad med de nordiska fornspråken, skulle man inte uttrycka sig på det viset. När det gäller de nämnda fornspråken är saken mera oviss. Det är naturligtvis riskfyllt att uttala sig om vad som är möjligt och inte möjligt på ett forntida språk, som nu saknar infödda informanter. Bedömare har ju här räknat med verbet *sagum*, i så fall ett sägeverb. I en *att*-sats efter en inledande sägesats kan konjunktiv vara mer naturligt, men den konstruktionen föreligger av allt att döma inte, eftersom **sakum** måste stå för något annat än *sighiom/sæghiom*. Argument mot ett likställande av **sakum** med former av verbet för 'säga' har anförts i avsnitt 5.2.2.1, s. 148 ff.

Vidare anses **mir hraiþkutum** återge *meðr Hraeiðgotum*, som förutsetts betyda 'med Hraeiðgoterna'. Prepositionen återfinns i samma form i andra runinskrifter, även i det östgötska grannskapet. Formen *meðr* är fullt levande i fornvästnordiska texter, *mæper* mera marginellt i fornsvenskan men väl belagt. Så långt är allt gott och väl.

Substantivet skulle vara en sammansättning med folknamnet *goter* samt en förled som kan ha haft innebörden 'ära', 'glans' e.d. Underlaget för dessa antaganden är emellertid bräckligt. Man kan exempelvis ta del

av vad Finnur Jónsson uppger i *Lexicon poeticum* (Jónsson [1931] 1966:279):

Hreiðgotar, *m. pl.*, egl. 'de berömta Goter', men bruges, som det synes, om den skandinaviske folkestamme i almindelighed *Vafþr 12*; h i forlyd er bestemt ved rimet. Jfr Bugge, *Rökst* ¹ 35 f., ² 32 f., ifølge det her givne skulde H. være = Østgoterne. I senere norsk-isl. gik h tabt i forlyd og den oprindelige betydning i (h)reið- glemtes. Navnet Reiðgotaland finnes adskillige steder; Snorre bruger det = Gotland (*Hkr I 33*) og dette er identisk med "Danernes land" (*Edda I 530*), d. v. s. Jylland, [— —].

För det första kan man lägga märke till att hela resonemanget utgår från Bugges uppfattning om det Rökstensbelägg som vi här utreder (se vidare avsnitt 21.1).

Men även bortsett från detta är det mycket spekulation och få tvingande argument som framförs. Man kan exempelvis lägga märke till att Finnur Jónssons hänvisning till *Vafþrúðnismál* bygger på en konjektur (som i sin tur mycket väl kan ha styrts av Rökstenens **hraiþkutum**); den belagda formen i *Codex Regius* är *Reiðgotom*. Skälet till emendationen har sagts vara att allitterationen blir bättre med ett inledande *H-* (*hesta ... Hreiðgotom*), men en sådan åtgärd är inte nödvändig. Stället lyder hos Kuhn (*Vafþrúðnismál* str. 12):

Scinfaxi heitir,   er inn scíra dregr
dag um dróttmogo;
hesta beztr   þyccir hann með (H)reiðgotom,
ey lýsir mǫn af mari

Även utan ändringar kan allitterationen upprätthållas (*hesta ... hann*, vilket kräver visst tryck på *hann*, men det är fullt möjligt), och *Reiðgotom* (formen i *Codex Regius*) kan få en annan tolkning (se vidare avsnitt 11.2.2.4, s. 332 ff. och 20.1.1, s. 715 ff.).

Möjligen väger Finnur Jónsson också in det textställe i den fornengelska dikten som redan nämnts (v. 57; Holthausen 1948:111):

Íc wæs mid Hūnum   ond mid Hrēð-Gotum;
mid Sweom [íc wæs] ond mid Geatum   ond mid Sūð-Denum;

Hunner och goter förknippas förvisso ofta med varandra, och här uppträder de dessutom i sällskap med svear, götar och syddaner. Widsith nämner på annan plats också *Gotena* (gen.pl.) och *Eastgotan* (ack.pl.). I den uppräknig av folkstammar det är frågan om vore det i och för sig naturligt om goterna nämndes, såsom en av forntidens stora och beröm-

da folkstammar, och det är kanske möjligt att det är goter som åsyftas referentiellt med *Hreðgotum*, men här återstår mycket att bevisa. Därtill har vi i de fornvästnordiska källorna växlingen med *Reið-* (utan inledande *h*) som förled, varvid beläggen utan inledande *h-* vida överväger i antal. Dessa frågor återkommer i DEL 3 (avsnitt 11.2.2.4).

Sekvensen **auk tu mīr ān**, utläst *auk do meðr [h]ann* och med översättningen 'och han dog hos (dem)', har likaså fått en högst dubiös förklaring. För det första är de båda helt ekvivalenta fraserna i passagen »vem som ... miste livet hos reidgoterna, och han dog hos dem» allmänt underlig. Varför denna upprepning? Inverkan från latinsk s.k. *amplificatio* är väl knappast en plausibel förklaring? I så fall är resultatet rätt klumpigt. Dessutom är syntaxen i det andra ledet tämligen omotiverad och obegriplig, om inte rentav omöjlig (ordagrant 'och dog med [dem] han').

Till detta kommer att **ān** för *hann* förutsätter dialektala förhållanden i stil med dem som färgstarka rospiggar gjort allmänt bekanta, t.ex i Albert Engströms böcker (i ord och bild), och som under en period bar upp svensk filmindustri i populära s.k. pilsnerfilmer. Det är sant att det finns vikingatida runstenar från norra delen av Södermanland och områden i Uppland som visar prov på förlust av *h* i början på ord precis som i senare Roslagsdialekt, men Rökstenen hör hemma i västligaste delen av Östergötland. Att dialektgränserna gått annorlunda på vikingatiden är naturligtvis inte omöjligt, snarare sannolikt, men utan ytterligare indicier är detta rena spekulationer.

Slutligen är översättningen 'till följd av sin skuld' av *um(b) sakar* (för **ub sakar**) i högsta grad märklig. Wessén skriver (1958:43):

Bugge erinrar om att Walafridus Strabo i dikten om den i Aachen uppställda ryttarbilden av Teoderik (omkr. 830) framställer honom som en gudlös och grym tyrann. Att Teoderiks död var ett straff för hans förbrytelser, var en under medeltiden spridd uppfattning.

Om den mäktige germankungen Theoderik skulle vara omnämnd på Rökstenen, varför är då den enda kommentaren om honom en påminnelse om det dåliga rykte som han skall ha haft (nämligen i kristenheten under medeltiden)? Att den alemanniske latindiktare i karolingisk tjänst som skrev om Theoderiks ryttarstaty delade den samtida kristenhetens syn på kungen är en sak, men detta förhållande hade knappast någon opinionsbildande effekt bland östgötarna. Det skamfilade ryktet anses alltså härröra från en del illdåd, t.ex. avrättningen av den fängslade filosofen Boethius (523 e.Kr.). Varför framhålls detta i så fall på en runsten i Östergötland? Det är mycket här som är föga övertygande.

6. Fornyrðislag-strofen

Strofen följer på stenen rent fysiskt efter det nyss diskuterade partiet. Runskriften är till större delen orienterad annorlunda än resten av texten på framsidan: i två vågräta rader (Ad1–2), vinkelrätt ordnade mot de hittills diskuterade lodräta, och med en avslutande vertikal rad på den anslutande högra smalsidan (B), där texten återigen går nerifrån och uppåt. Medvetet eller omedvetet har kommentatorerna nog uppfattat strofen, kanske genom dess otvetydigt bundna form, som ristningens konstnärliga höjdpunkt, och därför har man tilldelat den en central roll i texten.

»Inskriftens mittparti består av en strof i fornyrdislag», meddelar NE. Denna strof har blivit mycket uppmärksammas och återges ofta i olika översikter såsom ett av de äldsta beläggen på fornnordisk diktning. Att den får mycket uppmärksamhet är i och för sig välmotiverat, såtillvida som det inte finns så mycket diktning bevarad från den svenska vikingatiden. Men här har man alltså en strof i oklanderligt *fornyrðislag*, i originalutförande, bokstavligen huggen i sten och omöjlig att ifrågasätta.

Skulle dessutom den traditionella dateringen av Rökstenen vara riktig — man brukar sätta dess tillkomst till tidigt 800-tal — så skulle strofen höra till det äldsta i diktform som över huvud taget bevarats i original på ett nordiskt språk. Den rika fornvästnordiska diktningen föreligger ju endast i flera hundra år yngre medeltida källor. Även i jämförelse med den äldsta germanska diktningen i övrigt står sig Rökstensstrofen väl.

Den berömda strofen är således central i mer än ett avseende. Den tillhör, som NE framhåller, inskriftens mittparti rent fysiskt, men ännu viktigare är kanske att »Tjodrik anses åsyfta den ostrogotiske härskaren Theoderik den store, av vilken det på 800-talet i frankerrikets huvudstad Aachen fanns en ryttarstaty i brons» (NE). Det har säkert tidvis varit mycket tilltalande att ha en runinskrift i Sverige som omtalade Theoderik den store, en av de mäktigaste germankungarna någonsin. Så kan det ha varit även om det skulle vara ryttarstatyn i Aachen snarare än kungen själv som beskrivs på Rökstenen (jfr avsnitt 3.2.3, s. 61 f.). Men låt oss nu ta del av vad själva inskriften har att meddela.

6.1. Standarduppfattningen om strofen

Den strof i versmåttet *fornyrðislag* som uppenbarligen förekommer på Rökstenen är tillsammans med själva åminnelseformeln de partier som oftast citeras. *Fornyrðislag*-strofen återges som typexempel på denna diktform i åtskilliga handböcker. Det är också strofen som enligt gällande standard explicit nämner Theoderik den store. Hans namn skulle då finnas angivet redan i strofens första kortrad. Man kan inte komma ifrån att denna omständighet säkert bidragit i betydande grad till det starka intresset för Rökstenen, även internationellt.

Det är naturligt för den som försöker tyda Rökstenen att på den punkt i läsningen där vi nu befinner oss gå vidare med strofen. Denna följer visserligen inte helt linjärt och har inte samma utformning som det föregående. De båda första raderna återges horisontellt, vinkelrätt mot texten dittills. De vertikala rader som vi hittills följt fortsätter på baksidan och skils från dem på framsidan även av den vertikala raden på högra smal-sidan (B). Trots allt bildar de två nedersta horisontella raderna (Ad1–2) en naturlig avslutning på framsidan för den läsare som ser stenen rest (se BILD 2, s. 24). Kanske får man räkna med en dubbel funktion hos strofen, dels som komponent i textblocket, dels (genom sitt grafiska arrangemang) som organiskt element i inramningen. Man kan jämföra strofens utformning med hur de två raderna med 24-typiga runor på baksidan är ordnade; de kan sägas ha en liknande funktion och jämförbar grafisk orientering (låt vara att baksidan bara har en horisontell rad nedtill, uppochnervänd; se vidare avsnitt 15.1, s. 457–488).

De flesta kommentatorer tänker sig någon form av samspel mellan strofen och den närmast omgivande texten. Vanligt har varit att betrakta strofen som ett svar på de uttalade eller implicita frågor som de omedelbart föregående avsnitten anses ställa. De som laborerat med en tolkning av texten som ett slags *greppaminni* har räknat med att strofen utgör svaret i strukturen »Fråga 1 + Fråga 2 + Svar». För de forskare som vill se textens uppbyggnad som en form av *greppaminni* (t.ex. Lars Lönnroth, som under en följd av år varit den som mest energiskt förespråkade denna uppfattning) är strofens linjära infogning i den totala texten av stor betydelse. Strofen ger ju svaret på de båda gåtor som i så fall anses ha framställts dessförinnan. Ett *greppaminni* är så konstruerat, att ett antal frågor (gåtor) framställs i följd varefter de alla besvaras gemensamt (i ett svar som således är lösningen på de formulerade gåtorna; se avsnitt 4.2, s. 118 f. och Ólason 1969).

6.1.1. Textens lydelse

Strofen behandlas här efter samma mönster som de båda inledande partierna. De horisontella raderna längst ner på framsidan (Ad1–2), som står vinkelrätt mot de hittills behandlade (Aa–Ac), bildar alltså tillsammans med fortsättningen på den anslutande högra smalsidan (B) den omtalade *fornyrðislag*-strofen. Raderna längst ner läses från vänster till höger, den övre före den undre, och efter andra raden övergår texten till smalsidans nederdel och fortsätter uppåt. Skarven markeras nedan med dubbla lodstreck.

Runsekvensen tar sig ut på det sätt som följer. Man skall komma ihåg att det i själva verket finns åtskilliga svårigheter förknippade med den etablerade synen på denna text. Det finns en klar tendens att dessa förlöpande nedtonats för varje gång strofen refererats utan att ifrågasättas. Den redan etablerade sanningen befasts sålunda ytterligare. Det är däremot just en kritisk granskning som företas här.

Translitterering:	Ad1	raipiaurikrhinþurmuþistilir
(RAÄ)	Ad2	flutnastrántuhraipmararsitirnukarurā
	B	kutasinumskialtiubfatlaþrskatimarika

Segmentering:	Ad1	raip [p]iaurikr hin þurmuþi stilir
(RAÄ)	Ad2	flutna strántu hraipmarar sitir nu karur ā
	B	kuta sinum skialti ub fatlaþr skati marika

Normalisering:	<i>Reð Þiaurikr hinn þormoði, stillir</i>
(RAÄ)	<i>flutna, strandu Hræiðmarar. Sitir nu garur ā</i>
	<i>gota sinum, skialdi umb-fatlaðr, skati Mæringa.</i>

Översättning:	’Då rådde Tjodrik den dristige, sjökrigarnas hövding,
(RAÄ)	över Reidhavets kust. Nu sitter han rustad på sin
	gotiska häst, med sköld över axeln, den främste av Mär-
	ingar.’

Inte heller i detta fall finns det någon anledning att läsa själva runorna på annat sätt än det traditionella. Även segmenteringen kan till större delen verka vara välmotiverad. Redan Wessén erkänner dock att vissa problem med förståelsen föreligger. Bland annat därför bör omprövningar övervägas.

Naturligtvis finns det en risk att man även ifrågasätter partier av texten som kanske egentligen är ganska oproblematiske. Men den resulterande tolkningen skall tåla en sådan hårdhänt behandling. Sedan den rådande standarduppfattningen repeterats, fortsätter nu under alla omständigheter den kritiska granskningen.

6.1.2. Granskning av argumentationen bakom standarduppfattningen

Det är självklart utmanande att gå till attack mot den etablerade uppfattningen om Rökstensstrofen, som intar en central plats i såväl den litteraturhistoriska som den språkhistoriska traditionen i Sverige (se t.ex. Lönnroth & Delblanc 1987:35 ff. resp. omdömet om Rökstenens språkhistoriska betydelse i NE). Dess roll inom runologin är närmast emblematisk. Bakom strofens text har man som framgått velat skönja Theoderik den store, på grunder som kan bedömas helt olika. När förslaget framfördes, blev mottagandet så entusiastiskt — i den tidsanda som då rådde — att det aldrig på allvar utsatts för tvivel (mer än undantagsvis, t.ex. av von Friesen och, typiskt nog, av några icke svenska forskare). Det är emellertid detta som skall ske här. De svårigheter som faktiskt är förknippade med den traditionella uppfattningen aktualiseras omedelbart.

6.1.2.1. **raiþiaurikr**

I samband med de segmenteringar som genomförts så långt i texten har i många fall redan välkända ord eller typiska (grammatiskt motiverade) ordslut kunnat återopas som starka argument för uppdelningen. Något liknande förekommer inte i den nu aktuella strängen. Snittet mellan det första och det andra ordet brukar i den gällande segmenteringen läggas mitt i ett tecken: **raiþ [þ]iaurikr**.

Det första urskilda ordet, **raiþ**, uppfattas av de flesta runologer som preteritumformen av ett verb motsvarande fsv. *rādha*, fvn. *rāða* 'råda', 'styra (över)', i preteritum *rēdh* (fvn. *rēð*). Ett naturligare alternativ vore givetvis att läsa **raiþ** som preteritum av ett verb motsvarande fsv. *rīdha*, fvn. *rīða* 'rida', pret. *rēdh* resp. *reið*. Då måste man emellertid tänka sig — har det sagts — att det snart därefter följande **strāntu** (se avsnitt 6.1.2.4, s. 189 f.) fungerar som lokativ dativ, något som kanske inte är alldeles omöjligt men ytterst sällsynt. Marius Nygaard anger två textställen i den poetiska Eddan där dativ utan föregående preposition tycks avse befintlighet på en plats, men inget av dessa belägg ger någon riktigt god parallell till Rökstensstrofens inledning (se Nygaard 1865:25, § 19; Nygaard [1906] 1966:126, § 117). Däremot styr fvn. *rāða* fullständigt regelmässigt dativ. Dessa argument tillsammans tycks ha varit avgörande för senare kommentatorer när man valt *rēð* framför *reið* (eller här hellre *ræið*).

Sedan Henrik Schück påpekade likheten mellan Rökstenens *fornyrðislag*-strof och Ynglingatal, har denna föregivna parallell säkert också bidragit till att befästa standardtolkningens val av verb (se ännu Grønvik 2003:56 f.). Schück anställer ju en jämförelse mellan Rökstenens strof och två på varandra följande strofer i Ynglingatal; andra hälften av respektive strof tillsammans liknar vad som antagits bli meddelat i Rökstensstrofen. I Ynglingatals text är mycket riktigt *ráða* det inledande verb som används (se ovan avsnitt 3.2.2.1, s. 55 f. och 4.1.1.3, s. 105 f.).

För att åstadkomma den återgivna lydelsen måste man således kombinera Ynglingatal str. 35 r. 5–8 med str. 36 r. 5–8, dvs. de båda andra hälfterna av två strofer som bildar en följd. Att ett sådant urval krävs reducerar naturligtvis de föreslagna jämförelseobjektens (dvs. Rökstenens strof resp. Ynglingatals halvstrofer) överensstämmelse med varandra.

De kronologiska förhållandena har också funnits med i diskussionen. Man har velat betrakta Rökstenen som en förhållandevis gammal runsten, delvis med stöd i det föregående resonemanget om de nio generationerna (se avsnitt 5.3.2.2, s. 165 ff.), och Ynglingatal har länge uppfattats som en av de äldre bevarade skaldedikterna. Men även detta argument är svårare att handskas med än man velat påskina. Hur man än ser på Ynglingatal och Rökstenen (de har båda daterats på olika sätt), har Ynglingatal knappast ansetts vara äldre än Rökstenen. Det är inte heller troligt att Rökstenen påverkat Ynglingatals förmodade upphovsman Þjóðólfr ór Hvíni. Han var en skald som enligt traditionen ingick i Harald hårfagers hird och levde ca 860–935.

Skulle då likheterna — intill ordagranna formuleringar — bero på att någon dikt om Theoderik varit så välkänd bland både de norska skalderna och de östgötska runristarna att den avsatt direkta spår i ordval och konstruktioner, samtidigt som det mest rör sig om anspelningar? Om detta kan ingen veta något säkert, för någon sådan dikt är inte känd, men Hermann Reichert (1998) menar att bland annat den möjligheten ändå gör Rökstenen till en viktig källa för utforskningen av hjältesagotraditionen. Till den slutsatsen kommer han, trots att han dessförinnan noggrannare än de flesta andra granskat alla svårigheter som är förknippade med Rökstenen och inventerat

olika alternativa möjligheter att tolka de olika partierna av inskriften.

Detta visar mest styrkan i det traditionella tänkandet. Om det över huvud taget finns något samband mellan Ynglingatal och Rökstrofen, är det väl i så fall troligare att överensstämmelserna enbart beror på att de båda dikterna har tillkommit inom en genre som rör sig i samma formvärld. För övrigt är det inget i Ynglingatal som tyder på att dikten påverkats av någon tradition om Theoderik; om detta är riktigt, är det enbart Rökstrofen som nämner honom. Ynglingatal har dragits in i bilden enbart på Rökstenstolkarnas initiativ och villkor.

Dessa invändningar har i princip redan framförts tidigare i debatten. Men då innebär de trots allt konstaterbara överensstämmelserna å andra sidan inte något tvingande indicium om att strofen på Rökstenen innehåller verbet *ráða*. Något direkt argument bortsett från den eventuella namnligheten för att Rökstensstrofen handlar om Theoderik föreligger inte heller. Det är bara till att hävda tillhörighet till samma diktningstradition som man kan använda de relativa likheter med Ynglingatal som Rökstensstrofen uppvisar. (Ynglingatal relaterar inte på något sätt till Theoderik.) Ett gemensamt formelspråk, gångbart i denna typ av diktning, kan ha använts i båda fallen.

Nästa ord, som har en nyckelroll i standardlösningen, brukar utläsas [**p**]iaurikr. Läsningen förutsätter som synes att det inledande runtecknet för **p** får bilda avslutning på det föregående ordet samtidigt som det tjänar som första tecken i det följande. En sådan användning av runtecknen förekommer på flera håll i runmaterialet, inte minst på flera ställen i Rök-inskriften (**u**arin [**n**]umnar, **ā** umisum [**m**]ānum, **rapulfs** [**s**]unir, **rukulfs** [**s**]unir). Med denna tolkning av sekvensen skulle runan **p** ha olika ljudvärde ([ð] resp. [p]) som sista tecken i **raip** och som inledande (supplerat) i [**p**]iaurikr. Så är det inte i något av de hittills påträffade fallen, men det är kanske ingen avgörande invändning.

En majoritet av de forskare som uttalat sig om det förutsatta namnet har anslutit sig till en idé med innebörden att den **piaurikr** som anses kunna utläsas skulle vara Theoderik den store, den ostrogotiske kung som från Ravenna styrde rester av det västromerska riket under nästan en 35-årsperiod fram till sin död 526. Denna tankefigur har varit så lockande att

läsningen **piaurikr** blivit svår att rubba. Det är inte heller många som försökt. På sin höjd har man tänkt sig någon annan med samma namn som Theoderik den store (eller rättare sagt den postulerade östgötska versionen **piaurikr**). Den belagda formen (med runföljden **iau**) har stundom lett tankarna till Gotland. Forngutniskan ersätter den tidigare diftongen *eu* (vanl. > fsv. *iū*) med triftongen *iau* (t.ex. fgotn. *biauþa*, *diauþr* för fsv. *biūþa*, *diūþer*; se Pipping 1905–1907:LXII). Då har nog den gamla tanken om att goterna utvandrat från Gotland också funnits med i bilden (se ännu Wessén 1969a).

Observera att förslaget om Theoderiks omnämnande visserligen återgavs i de sista två bidragen med Bugges Rökstensstudier, men det är alltså inte hans uppfinning att *Piaurikr* åsyftar Theoderik. Volymen från 1910 publicerades först efter Bugges död 1907 av Magnus Olsen med visst bistånd av Erik Brate, Norges och Sveriges då ledande runologer, som en sammanfattning av Bugges syn på Rökstensproblematiken. I den postumt utkomna boken upptas den version av idén med Theoderik som Rudolf Heinzel först lanserade, nämligen att det var en ryttarstaty föreställande Theoderik som inspirerat till *fornyrðislag*-strofen på Rökstenen (Heinzel 1889:9 f.).

Det är i sin tur uteslutande den förutsatta identiteten mellan Rökstensens **piaurikr** och Theoderik den store som ligger bakom antagandet om att Theoderik åsyftas i det parti som föregår strofen. Inget före *fornyrðislag*-strofen pekar så tydligt fram mot Theoderik att sammanställningen av *Piaurikr* med goterkungen infinner sig som en självklar följdföreteelse. Vad som endast meddelas före strofen skulle inte ha räckt för att motivera en sådan slutsats. Det är tvärtom med utgångspunkt i denna identifikation man sekundärt fyllt på med ytterligare argument och därvid även gripit tillbaka på föregående parti.

Nära paralleller har man naturligtvis velat se i Eddans behandling av olika folkvandringstida motiv med huvudpersoner som Jǫrmunrekkr (den västgotiske kungen Ermanarik), Atli (hunnernas kung Attila), Gunnar (burgundernas kung Gundaharius, i latiniserad form) osv. Även Theoderik skymtar i Eddans så kallade hjältediktning, där han hör till en mindre specifik heroisk forntid, allmänt förlagd till folkvandringstiden, där olika figurer med historiska förebilder från olika perioder uppträder tillsammans. Men i Eddan möter man honom alltid i den språkliga gestaltningen *Þjóðrekr* (eller

Þjóðrekkir), inte som *Þjaurikr*. Eddans form är lättare att för-
ena med *Theoderik* i dess olika versioner (t.ex. lat. *Theode-
ricus*) än vad det för Rökstenen antagna *Þiaurikr* är.

Den direkta anledningen till att Theoderik den store skulle
omnämnas på en östgötsk runsten är alltså enligt argumenta-
tionen den, att en berömd ryttarstaty som föreställde Theode-
rik år 801 flyttades från Ravenna (eller Verona; båda uppgift-
erna förekommer i diskussionen) till Aachen på Karl den
stores befallning. Karl lär ha beundrat Theoderik och betraktat
hans rike som en föregångare till sitt eget. Den i och för sig
skarpsinniga idén med statyn (eller en dikt om den) som ut-
gångspunkt för Rökstensstrofen har varit så slående att ingen
därefter riktigt velat tänka bort den och hålla öppet för någon
annan möjlighet. Enligt samtida vittnesmål (av latindiktaren
Walafridus Strabo) har ryttaren på denna staty till och med
haft liknande framtoning som den Rökstrofens motsvarighet
uppvisar.

Även det innehåll man har velat finna i Röktexten på de
sista vertikala raderna före strofen har alltså tagits till intäkt
för att det skulle röra sig om Theoderik. Framför allt har den
postulerade frasen **fur nju altum** sammanställts med fvn. *fyrir
nú öldum* och översatts med 'för nio mansåldrar sedan'. Det
traditionella argumentet lyder på följande sätt. Om en mans-
ålder (dvs. en generation) beräknas till ett 30-tal år skulle de
nio mansåldrarna stämma förbluffande väl med perioden från
Theoderiks regeringstid i början av 500-talet till Karl den
stores åtgärd kring år 800. Rökstenens tillkomst skulle då
spegla denna senare händelse och hänföra sig till tiden strax
därefter. Än har Vamoðr ansetts vara en ättling, än har han
bara jämförts med den store germankungen. Ytterligare andra
gångar har den döde varit »vigd» åt den berömde hjälten, eller
så har denne av olika skäl »återfötts» i den unge Vamoðr.
Ofta är dessa resonemang svåra att följa, och i alla händelser
omöjliga att leda i bevis. Man frestas hävda att de i vissa delar
över huvud taget inte hör hemma i strikt vetenskapliga
sammanhang utan bara i den diktade värld som även strofen
som sådan tillhör.

Ett samband mellan ryttarstatyn i Aachen och den döde
över vilken Rökstenen rests har dessutom konstruerats på
olika vis, varigenom det hela blir ännu mera spekulativt. Som
en kanske petig detalj kan också en invändning om genera-

tionsräkning tillfogas. Att en generation skulle uppgå till ett 30-tal år på vikingatiden verkar vara i mesta laget. Reproduktionen började ofta tidigt, och genomsnittsåldern för nyblivna föräldrar var ganska låg. Men arkeologer brukar schablonmässigt räkna med tre–fyra generationer per sekel för äldre tider (Aldestam 2000:12 ff. talar om »tregenerationsled«). Inga av dessa omständigheter kan kanske läggas fram som avgörande motargument, men kvar står en del otillräckligt utredda frågor (se utförligare avsnitt 21.2.2, s. 802).

Det gemensamma för alla dessa forskare som laborerat med de nio generationerna är att de styrs av en förutfattad mening: samtliga vill verkligen finna en nordisk motsvarighet till kunganamnet *Theoderik* bakom runföljden **þiaurikr**. Även på denna punkt har man varit påfallande sangvinisk, för rent språkligt ställer sig detta långt mer problematiskt än vad som brukar inrymmas. Den antagna förleden (och dess etymologiska motsvarighet) är i själva verket ganska väl belagd i det svenska runmaterialet. Den skrivs då alltid **þiup**. Diskrepansen mellan denna runsekvens och **þiau-** på Rökstenen kräver givetvis en godtagbar förklaring, speciellt som andra återgivningar av /o:/ (det fonem man finner i fvn. *Þjóðrekr*) på Rökstenen uppvisar runan **u** (t.ex. **uamup**, **tu**, **þurmuþi** etc.).

En förklaring som föreslagits innebär att **au** i **þiaurikr** skulle återge någon dialektal uttalsvariant. Sådana möjligheter kan sällan uteslutas, men de är metodologiskt diskutabla — de får något av ad hoc-lösning över sig. Ett mera strikt grafonomiskt/fonologiskt resonemang gör gällande att runföljden **au** skulle syfta till att återge ett ljud som ligger fornvästnordiskt *o* nära. (Men lägg märke till att *o* på detta ställe i så fall skrivs annorlunda med runor än i *mogminni*; den invändningen gäller givetvis bara de tolkningar som räknar med *mogminni* för **mukmini**, samtidigt som *Þjóðrekr* igenkänns i **þiaurikr**.) Sist i stavelsen och före den följande konsonanten skulle i så fall frikativan *ð* kunna tänkas ha gått förlorad. Det förslaget har a priori något bättre trovärdighet, och Grønvik (1983) förespråkar det livligt och utförligt. Bugge (1878) räknar rentav upp många föregivna exempel på fenomenet, men de fonologiska förutsättningarna har då inte varit riktigt desamma. En enda tydlig parallell, där samma sak har hänt under i stort sett identiska omständigheter, hade stärkt antagandet på ett för

hypotesen välgörande sätt. Senare har Grønvik (2003:56) förklarat att han kan tänka sig en latin- och/eller lågtyskpåverkad förebild för återgivningen på den östgötska runstenen (jfr Janzén 1948:93, 134), vilket är ett delvis annat förslag, utan att Grønvik för den skull helt överger sin tidigare tolkning.

Vad man helst skulle vilja se för att känna sig mindre skeptisk är en ljudsekvens /o:ðr/ (gärna med morfemgräns mellan *ð* och *r*, alltså /o:ð#r/), som i en autentisk vikingatida runinskrift återges med runföljden **aur**. Något sådant fall har ingen presenterat (trots Kock 1911 [II]:329).

6.1.2.2. **hinþurmupi**

Sekvensen **hinþurmupi**, segmenterat **hin þurmupi**, skulle inledas av det demonstrativa pronomen som motsvarar fvn. *hinn*, följt av **þurmupi**, som uppfattas som en substantivering av ett adjektiv *þormōðr*. Det skulle betyda 'dristig', 'modig' e.d. Detta är en konstruktion. Något sådant ord finns inte belagt. Förleden skulle vara rotbesläktad med verbet *þora*, som nu egentligen bara används i preteritum och som supinum: *torde(s)*, *tort(s)*. Theoderik är alltså »dristig». Detta kunde kanske rimma väl med att han i det omedelbart följande betecknas som **stillir flutna**. Det finns en viss korrelation mellan denna tolkning och igenkännandet av ett hämndmotiv i inskriften som helhet (se avsnitt 4.1.2.1, s. 107 ff. m.m.).

Några bildningar med stammen *þor-* som är någorlunda jämförbara existerar veterligen inte. Det finns en substantivisk avledning fvn. *þoran* 'mod' och i poetiska sammanhang en adjektivisk avledning fvn. *þorinn* 'dristig' (och ett antal sammansättningar med detta ord, såsom *gunnþorinn* 'kampdristig', *ógnþorinn* 'kampmodig' etc.; se Jónsson [1931] 1966: 643, s.v. *þorinn*). Sådana ord kan väl ha inspirerat till tolkningen (eller etablerandet) av *þormōðr*. Hur realistisk denna konstruktion är förblir svårbedömt. Märkligt nog har frågan väckt föga uppmärksamhet i modern tid, trots att ordbildningen knappast stöds av tydliga paralleller.

Det är intressant att notera hur Bugge först tänkte sig en betydelse 'djärv' längs samma linjer (Bugge 1878:42). Hans tanke upprepad senare av Brate (1911–1918:239). Däremot ändrade Bugge själv inställning, så att han senare föredrog »der wie Thor zornige» (1910:41). Den tolkningen är till skillnad från den nyss nämnda språkligt plausibel, men den har

inte vunnit någon vidare anslutning (jfr dock N.Å. Nielsen 1969:30 och se vidare 12.1.2.2, s. 348 f. och 20.1.2, s. 730).

6.1.2.3. **stillir||flutna**

Förekomsten av palatalt *r* (**R**) är en tydlig indikator om ordslut. Segmenteringen **stillir flutna** ger också omedelbart mening (jfr fvn. *stillir flotna*). Ofta används fvn. *stillir* i betydelsen 'ordnare', 'ledare' som huvudord i beteckningar för hövdingar, krigare och kungar. Här rör det sig alltså om sjökrigare (fvn. *flotnar*). Grundbetydelsen hos ordet *stillir* är 'ordnare'.

Det har på det innehållsliga planet uppfattats som förbryllande att den som är huvudperson i dikten kallas **stillir flutna** 'sjökrigarens hövding'. Schablonartade formuleringar i enlighet med skaldespråket har framförts som förklaring, men kvar står det oavvisliga faktum att Theoderik inte är känd som någon stor sjöfarare över huvud taget och absolut ingen framstående befälhavare till sjöss (men det har framhållits att han lät utrusta en flotta till skydd för huvudstaden Ravenna; se Bugge 1910:42).

Däremot har det förbryllat att sjökrigarens hövding samtidigt skulle uppges rida omkring på stranden. Detta har i själva verket för vissa kommentatorer varit ett av de viktigare skälen till att **raip** uppfattats som *rēð*, preteritum av *rāða*, och inte *ræið*, av *rīða*. Det resonemanget är från metodsynpunkt anmärkningsvärt och symptomatiskt för behandlingen av Rökstenen. På grund av ristningens allmänna svårtillgänglighet tenderar man att hela tiden växla mellan formellt grammatiska och semantiska vid sidan av föregivet allmänt förnuftsbase-
rade argument på ett skiftande och tämligen okontrollerat sätt. Vi fortsätter här konsekvent den språkligt formella analysen så långt möjligt utan att först snegla mot betydelsen, förrän den rimligaste läsningen fastställts.

6.1.2.4. **strāntuhraipmarar**

Det är svårt att skapa klarhet i denna dunkla passage genom att företa någon annan segmentering än den gängse. En uppdelning i **strāntu hraipmarar** är strukturellt trovärdig och är nog den som en tolkning måste utgå från. Värre är det att få mening i denna sträng. Visserligen förekommer *Hreiðmarr* som personnamn i fornvästnordiskan, och det förekommer i

den poetiska Eddan även som mytologiskt namn, men någon betydelse som ger mening kan ändå svårligen utläsas.

Första ordet, **strāntu**, är väl förenligt med antagandet om en dativform av ett feminint substantiv, som ännu lever vidare i svenskan som *strand*. Att förleden i **hraiþmarar** överensstämmer med förleden i det tidigare förekommande **hraiþkutum** är också påfallande. När man talat om en ellipitisk form av ett **Hræiðgotamarr*, är det i och för sig inte heller något fullständigt ologiskt resonemang som förts (jfr avsnitt 3.2.2.4, s. 57). Då har man förstås anknutit till föreställningen om att förleden *hræið-* (med ett hävdad stöd i fornengelska paralleller, som emellertid får betecknas som dubiösa) skulle ha en betydelse som har med substantivet 'ära' eller det hypotetiska adjektiviska ordet 'glänsande' att göra (se i samband med diskussionen om **hraiþmarar** avsnitt 3.2.2.4, s. 57 samt med **hraiþkutum** avsnitt 3.1.6.4, s. 50 och senare i 12.1.2.4, s. 349 ff.). Vanligen har en överförd betydelse 'lysande', 'berömd' aktualiserats, så att ett *Hræiðmarr* 'det lysande/berömda havet' skulle ha förelegat. Även betydelsen 'Glanshavet' har övervägts. I båda fallen är påståendet lika svårt att bevisa som att direkt avfärda.

Mer fantasifullt är naturligtvis antagandet (som inte är Wesséns) att *Hræiðmarr* skulle vara en nordisk anpassning av lat. *Mare Adriaticum* (Brate 1915) eller rentav en ombildning av en grekisk beteckning för (delar av) Medelhavet (Bugge 1910:46 f.). Eventuellt skulle det latinska namnet då ha förelegat i någon efterklassisk form som *Mare Hadriaticum*; i latinskt lågstatusuttal kunde ord som inleddes med vokal få ett inledande *h-* tillfogat. Då skulle **hraiþmarar** vara transponerat till nordiskt språk och vara ett slags folketyologi. Vid Adriatiska havet är Theoderiks residensstad Ravenna belägen.

Diskussionen kring sekvensen **strāntu hraiþmarar** hör till det som mest förbryllar i Rökstensdebatten genom tiderna. Fantasierna har avlöst varandra. Delvis kan man se hur vissa föreställningar fångslat uttolkarna, så att olika varianter av samma idé har varit förhärskande under en viss tid för att avlösas av någon annan grundtanke, som kommit på modet. Med fog kan man hävda att stället fortfarande spjärnar emot de tolkningsförslag som framlagts. Någon riktigt övertygande förklaring har ännu inte erbjudits.

6.1.2.5. **sitirnugarur**

Senare hälften av strofen är mindre problematisk. Den inledande raden, i segmenterad form **sitir nu garur**, är visserligen anmärkningvärd såtillvida som verbformerna (i pres.ind. 3 p.sg. och pret.part.mask.sg.) har ändelsevokalerna *i* respektive *u* bevarade. Detta stämmer emellertid med det man kan vänta sig vad härledningen beträffar och betyder enbart att texten på denna punkt är ålderdomligare än de flesta andra bevarade vikingatida texter. Detsamma gäller ju den maskulina ackusativformen **sunu**, som återfinns i åminnelseformeln. I samtliga dessa fall är den höga ändelsevokalen *i* respektive *u* bevarad efter kort rotstavelse. Verbfrasens lydelse överensstämmer helt med fvn. *sitr nú gorr* 'sitter nu beredd'. Här finns inget att erinra mot standarduppfattningen.

6.1.2.6. **ā||kutasinum**

Även den följande frasen, **ā kuta sinum**, är entydig vad lydelserna beträffar: *ā gota sinum*. Nominalfrasen står i dativ efter prepositionen *ā* 'på'. Det substantiviska huvudordet är ett svagt maskulinum i oblik form, och böjningen av det reflexiva pronomenet *sinn*, dvs. *sinum*, stämmer väl med dessa villkor. Det substantiv som bildar huvudord i frasen är alltså dativformen av det maskulina *goti*. Detta brukar i sammanhanget översättas 'gotisk häst'.

Det är sant att *goti* är en vanlig hästbeteckning, och det kan verka naturligt att förknippa denna med benämningen *gotar* 'goter' med syftning på det gotiska folket. Ibland framförs som förklaring till sambandet att goterna skulle ha varit särskilt framgångsrika hästuppfödare. Exakt på vad detta rykte grundas är inte alldeles klart, men på slätterna norr om Svarta havet har flera ryttarfolk haft sin hemvist. Goterna, som under långa perioder bebodde dessa trakter, har väl förutsatts följa (eller grundlägga) det mönstret. I både svensk och klassisk tradition har goterna tidvis förblandats med skyterna, som före dem kontrollerade ungefär samma områden. De var enligt Herodotos ett ryttarfolk. Dessutom stod goterna på den vinnande sidan (mot romarna) i ett av historiens första dokumenterade stora kavallerislag, det vid Hadrianopel år 378. Allt kan ha bidragit.

Vad man kan konstatera är att *goti* i de flesta belägg, t.ex. i den fornvästnordiska litteraturen, helt enkelt betyder 'häst'.

Förknippningen med folkslagsnamnet är etymologernas verk. Man finner mycket riktigt uppgiften om den gotiska anknytningen i handböcker som Jan de Vries etymologiska ordbok (de Vries 1962:183, s.v. *goti*) och ännu hos Blöndal Magnússon (1989:271, s.v. *Goti*): »Í físl. merkir *goti* einnig ‘maður, kappi’ og ‘hestur’ og á e.t.v. upphafli við mann eða hest af gotneskum uppruna». Men övertagandet av goternas namn som hästbeteckning tas bara för given — någon argumentation ser man sällan. Till denna fråga återkommer vi i avsnitt 12.1.2.5, s. 363, där också en annan möjlighet att uppfatta *goti* utreds.

6.1.2.7. **skialtiubfatlaþr**

Den näst sista kortraden, efter segmentering **skialti ub fatlaþr**, utläses också utan svårighet: *skialdi umb fatlaðr*. Det brukar översättas ’med skölden på armen (el. i remmen)’. Här utlöser alltså verbet (i participform) den instrumentella dativen (**skialti**). Denna form överensstämmer inte fullständigt med senare belagda motsvarigheter (t.ex. fvn. *skildi*, fsv. vanl. *skioldi*). Hur utvecklingen än skall uppfattas, kan **skialti** knappast vara något annat än en dativform *skialdi*. Den anses av Noreen visa spår av *a*-brytning (Noreen 1904:314, § 413, 4; men se vidare avsnitt 18.2.1.3, s. 649 ff.).

Partikeln *umb* kan ha en konkret (lokativisk) betydelse ’om- (kring)’ eller fungera mera abstrakt, snarast aspektuellt. Den sistnämnda funktionen är väl betygad i t.ex. Eddadikter, i båda formerna *um* och *of* (se avsnitt 5.3.2.6, s. 173). Passagen är följaktligen föga problematisk.

6.1.2.8. **skatimarika**

Den avslutande kortraden, **skati marika**, brukar återges som *skati Mæringa*. Denna nominalfras är under alla omständigheter subjektet i den sats som utgör sista halvstrofen. Huvudordet, *skati*, är ett väletablerat poetiskt ord för ’(framstående el. berömd) man’ eller ’hövding’. I **marika** har man velat igenkänna ett *Mæringa*, som skulle vara en beteckning på det gotiska folket, i synnerhet medlemmarna av det gotiska kungahuset, i gen.pl.

Det finns anledning att inte med automatik återge denna tolkning, som inte på något sätt är självklar. Den har bara upprepats så ofta att den kommit att ingå i det som många anser

sig veta om Röktexten. Grunden för detta är skakig. Några gotiska kungar har haft namn som slutar på *-mers*. Detta är egentligen enda orsaken till att *Mæringa* antagits stå för 'goter'. Det finns ingen annars känd tradition om att den gotiska kungaslåkten skulle ha kallats »märingar». De hade en väl belagd dynastisk beteckning, men denna var *Amalerna*. Förklaringen till *Mæringa* som derivationsform till *-mers* är helt ohållbar (se 12.1.2.6, s. 364 ff. och 21.1.3, s. 777 ff.).

Märingarnas borg förekommer emellertid också i den fornengelska dikten *Deors klagan* (se vidare avsnitt 3.2.2.8, s. 59 med citat från Wessén 1958). Det nämns alltså i förbigående att en *Beodric* kontrollerade den borgen under trettio vintrar. Det fornengelska belägget *Mæringa burg* tilldelas således en central roll i argumentationen. Det tycks återigen vara Guðbrandur Vigfússon och Frederick York Powell som lanserat denna parallell i sin isländska läsebok (Vigfusson & York Powell 1879:452). Men de uttalar sig mycket mera allmänt än vad Rökinterpretatorerna senare normalt gjort: »the 'Marings' are given as his [= Theodrick's] subjects in Deor's Lament». Detta uttalande baseras alltså på den fornengelska diktens uppgift om att »*Þeódríc áhte þritig wintra / Mæringa-burg*» (enl. versionen hos Vigfusson & York Powell). Efter det att de båda välkända raderna citerats, konkluderar författarna: »We take the stone to bear the same relation to a lost 'Theodrick Lay' as the Ruthwell Cross does to the 'Lay of the Rood'» (se avsnitt 19.2.3, s. 704 ff. och 21.2.3, s. 809 om Korsets dröm).

De båda kommentatorerna uppfattar således »Märingarna» som Theoderiks folk, dvs. ostrogoterna. Deras mening tycks vara att kungen innehåft deras borg i trettio år. Det är detta faktum som också skulle motivera att Theoderik på Rökstenen framställs som »märingarnas främste». Det som meddelas i citatet från *Deor* omnämns emellertid snarast med anledning av Theoderiks landsflykt, som senare blir en viktig del av Theoderiks- och Didrikslegenden. Att märingarna skulle vara en beteckning på den gotiska dynastin är ett senare tillskott i argumentationen. Även utan detta tillskott har man emellertid menat att *skati Mæringa* skulle stå för 'Märingarnas främste' eller 'den främste bland Märingar', och Märingarna skulle vara något slags goter, kungaätten eller hela folket.

Men hur kan man dra den slutsatsen av ett fornengelskt omnämnande av att Theoderik varit landsflyktig och under trettio

är innehaft »Mæringa-burg». Det kan ju knappast ha varit goternas borg, inte utan ett ganska underligt vridande på kriterierna. Kan redan Vigfusson & York Powell ha fått sambanden om bakfoten, varefter de traderats vidare tämligen okritiskt? Finns det egentligen någon anledning att uppfatta mæringarna som just goter? Till denna viktiga fråga återkommer vi (i avsnitt 12.1.2.6 och delvis strax nedan s. 197 f.).

6.2. Kommentarer till rad Ad1–2 samt B (*fornyrðislag*-strofen)

Det är lätt att se svårigheterna med såväl *rēð* som *ræið*. Det kan vara knepigt att ta ställning för det ena eller det andra, men detta mest under förutsättning att de grammatiska förhållandena verkligen är korrekt uppfattade. Med **þiaurikr** som självklart subjekt och **raip** som predikat måste nästan **strāntu** bli objekt. Den sällan eller aldrig ställda frågan är om detta är enda möjligheten att undvika de svårigheter som antytts. En sådan utväg presenteras i 12.1.2.1.

Ordet efter **raip** brukar alltså utläsas **þiaurikr**. Läsning av en runa som två med mellanliggande ordgräns finner flera paralleller på Rökstenen och är således helt i sin ordning. Eventuellt kan man ställa sig tvivlande i det här fallet, eftersom **þ** i **raip** har ett annat ljudvärde (nämligen [ð]) än **þ** i **þiaurikr** (som bör ha varit [θ]), men runskriften negligerar i många andra situationer fonetiska distinktioner. Läget är oklart.

I Sverige var det Brate (1915) som mest energiskt fäste uppmärksamheten på olika beskrivningar av den rytтарstaty över Theoderik som år 801 skall ha blivit flyttad från Ravenna till Aachen. Enligt dessa kan statyn ha uppvisat slående likheter med den bild Rökstenen ger. Vidare har sekvensen **fur niu altum** i det närmast föregående avsnittet postulerats motsvara fvn. *fyrir níu öldum* med betydelsen 'för nio mansåldrar sedan'. Det skulle enligt argumentet stämma ganska väl med den tid som förflöt från Theoderiks regeringstid i början av 500-talet fram till början av 800-talet, som Rökstenen anses härröra från. Men ett sådant antagande är inte problemfritt. Det minsta man kan säga är att en uppenbar risk för cirkelbevis här föreligger.

Symptomatiskt är för övrigt att det närmare sambandet mellan strofen och Theoderik har bedömts på vitt skilda sätt av olika kommentatorer. Exempelvis menar Heusler (1941) att runristarens perspektiv är åskådarens inför själva statyn. Lönnroth (1977) tänker sig snarare att vår diktare ger en verbal bild av Theoderik som död, sittande på sin häst med full utrustning i sin gravhög. Samma sak (dvs. att den döde sitter till häst

i sin grav) föreslogs för övrigt av Bugge (1878), senare av von Friesen (1920) och Wessén (1958); Bugge övergav efterhand denna idé. Att den historiske Theoderik faktiskt inte begravdes på detta sätt utan tillägnades ett mausoleum i Ravenna är kanske ingen giltig invändning — runristaren kan givetvis ha föreställt sig något som inte är historiskt korrekt. Men antagandet är en ren gissning utan något konkret underlag utanför själva strofen (och hänvisningen till den hävdade likheten med Ynglingatal).

Höfler (1952), som konsekvent infogar hela sin tolkning i en hedniskt religiös ram, vill i diktens beskrivning se en mytiserad Theoderik, som Vamoðr (kanske även Varinn) stått i någon relation till. N.Å. Nielsen (1969) går ännu längre på samma väg när han betraktar Rökstenens **þiaurikr** som ett namn på Odin (Nielsen ser hela inskriften som riktad till Odin). Jacobsen (1961) följer ett uppslag från Kemp Malone (1934) och vill urskilja en annan Theoderik, som 511–534 styrde det frankiska riket, ungefär samtidigt som ostrogoternas kung på sitt håll stod på höjden av sin makt. Bland dem som avstår från att länka det förmenta namnet på Rökstenen till någon historiskt känd Theoderik hör Otto von Friesen (1920), som i stället förlitar sig på en annan men minst lika fantasifull lösning.

Det gemensamma för de flesta Rökforskare är trots allt att nästan alla vill finna namnet Theoderik (eller snarare en nordisk motsvarighet) bakom runföljden **þiaurikr**. Ändå är detta rent språkligt inte alldeles okontroversiellt. Av de fornvästnordiska litterära belägen att döma har motsvarande namn i Norden uppfattats som en sammansättning av det välkända morfemet *þjóð* 'folk' och den i sammansatta mansnamn välkända efterleden *-rekr* (eller *-rikr*). Efterleden i det motsvarande gotiska namnet skulle vara en sammansättning med got. *reiks* 'härskare'.

Det substantiv som utgör förleden är som appellativ eller som sammansättningsled betryggande belagt i runmaterialet. Exempelvis finner man det i den gamla beteckning som motsvarar fvn. och isl. *Svipjóð*. Det skrivs med runor alltid **þiuþ** (utom på den danska Tistedstenen; jfr avsnitt 6.1.2.1, s. 187). Diskrepansen mellan denna runsekvens och **þiau** på Rökstenen kräver en förklaring — om det skall kunna hävdas att det är samma ord som är inblandat.

En av de utförligaste utredningar som åstadkommits under det senaste halvsekle är Grønviks (1983, 2003). Med hänvisning till Bugge och Höfler hävdar han att bortfallet av *ð* framför *r* är naturligt, men faktum är att det inte är lätt att finna riktigt goda paralleller. Att teckenföljden **iau** kan återge /jo:/ i runinskrifter är inte lika svårt att påvisa, lättast dock på danskt område (men /o:/ återges på alla andra aktuella ställen på

Rökstenen med **u**-runan). Grønvik sammanställer detta bruk med skrivningen **raip** för *réd* och spekulerar i en särskild »Rökdialekt» (med ortografiska konsekvenser: <ai> står för /e:/, <au> för /o:/). Någon förändring med de förutsatta egenskaperna — och med de implikationer som förutsätts — är för övrigt inte känd, vare sig i äldre tid eller senare.

Vidare är bestämningen **hin þurmupi**, som normaliseras till *hinn þormöði* och översätts 'den dristige', en ren konstruktion, låt vara språkligt kanske möjlig. Här skulle en stam *þor* figurera, och den skulle ha betydelsen 'våga', 'töra', 'tordas'. Denna uppfattning är allmänt rådande, men man kan tänka sig att den fått sin ställning stärkt av tänkandet kring ett hämndmotiv (som ofta smyger sig in i diskussionen, också när det inte är en generellt bärande idé). Ristningens uppgift skulle enligt detta tänkande till stor del vara att egga till vedergällning och följande hämndaktioner.

Även med den knäsatta tolkningen intakt kan man undra över en del ytterligare. Den allmänt antagna bestämningen till **þiaurikr**, nämligen **stillir flutna**, har i översättningen här ovan (avsnitt 6.1.1, s. 181) blivit 'sjökrigarnas hövding'. Båda komponenterna är väl belagda i den fornvästnordiska diktningen, och många beteckningar med helt parallell struktur förekommer (t.ex. *flotna gildir* 'sjömannens gäldare', *stillir hersa* 'hövdingarnas styrare'; se Jónsson [1931] 1966 under resp. ord). En trogen översättning av *flotnar* är 'sjömän', och *stillir* betyder främst 'ordnare', 'styrare'.

Så långt är allt gott och väl, men varför skulle Theoderik kallas »hövding för sjökrigare»? I historien har han inte gjort sig känd som någon större sjöfarare. Är detta bara en naturlig vikingatida kliché i Norden? Ännu underligare blir dessa förhållanden i sitt textuella sammanhang. Den som kallas *stillir flotna* uppges samtidigt rida omkring på eller råda över en strand. Har vi att göra med en sjöman till häst? Inget omöjligt i det, men varför framhålls det på den östgötska Rökstenen om den gotiske kungen Theoderik den store? Det vanliga kryphål man brukar ty sig till för att slippa all bevisning — att vi har att göra med anspelningar på legender och sägner som var välkända på vikingatiden men nu glömts bort — borde ha täppts till för länge sedan.

Första halvstrofen rymmer som synes många svårigheter. Detta måste den hålla i minnet som eftersträvar en omvärdering av Rökinskriften. Strofen hör till de mest citerade partierna (tillsammans med åminnelseformeln), och man får därför den etablerade uppfattningen återgiven oupphörligt, oftast i en översättning som inte sällan är tillrättalagd och anpassad till den moderna svenskans språkbruk. Det gäller då att inte

glömma bort hur dåligt grundad tolkningen på många punkter faktiskt är.

Senare hälften av strofen är språkligt inte lika problematisk som den första halvstrofen. Inledningen **sitir nu karur / a kuta sinum** är entydig: *sitir nū garur ā gota sinum* 'han sitter nu beredd (dvs. rustad) på sin häst'. Naturligtvis är verbformerna anmärkningsvärda. I såväl **sitir** (pres.ind. 3 p.sg.) som **karur** (pret.part. böjt i nom.sg.mask.) är den trycksvaga vokalen bevarad. I dessa former är den annars synkoperad i den fornnordiska (medeltids)litteraturen. Formerna på Rökstenen kan på formella språkliga grunder förutsättas ha föregått dem som belagts i medeltida texter. Den kronologiska ordningen mellan språkformerna korrelerar således med källornas relativa datering.

Frasen **ā kuta sinum**, dvs. *ā gota sinum*, översätts naturligtast helt enkelt 'på sin häst'. Ordet *goti* är i isländska ett välkänt poetiskt ord för 'häst'. Eftersom hela strofens innehåll — och en del av kontextens — har satts i samband med gotiska förhållanden, har emellertid frasen vanligen översatts 'på sin gotiska häst'. Goterna må ha bedrivit avancerad hästavel och fått fram särskilt ädla hästar som uppkallats efter sina handhavare, men — återigen — varför framhålls det på Rökstenen? Det finns dessutom andra, mer sannolika, etymologier för *goti* 'häst' (se vidare avsnitt 12.1.2.5, s. 362 f.). Dessvärre har Rökstenen haft så starkt genomslag bland vissa etymologer att den traditionella uppfattningen om *goti* letat sig in även i etymologiska ordböcker (se t.ex. Blöndal Magnússon 1989:271, s.v. *Goti*). Det kan således tyckas ligga mer auktoritet bakom denna uppgift än det verkligen gör.

Även **skialdi umb fatlaþr** är genomskinligt — ryttaren bär skölden i rem. Dativformen *skialti* motsvarar fvn. *skildi*, och det fornvästnordiska verbet *fatla* hör ihop med substantivet *fetill* 'band varmed något kan bäras över axeln'. Ordet betyder ursprungligen 'band som binds runt fötterna', men det har så småningom även fått en allmännare betydelse 'bärrem'.

Slutligen är **skati marika** en typ av konstruktion som till sin struktur finner många paralleller i framför allt den fornvästnordiska diktningen. Ordet *skati* förklaras i Snorris Edda (Skáldskaparmál 63 enligt Jónsson 1926:142) som *hverr er mildr er*, dvs. 'den som är generös'. I diktningen avses nästan alltid en hövding. I de *þulur* 'ramsor' som finns som bilagor till Snorris Edda är *gollskati* och *auðskatar* upptagna (Jónsson 1912b:662, 4 resp. 5), båda med en förled som anspelar på rikedomar. I samma ramsor hittar man för övrigt också *flotnar*, som nämns ovan.

Den plurala genitivformen **marika**, som bestämmer **skati**, brukar omskrivas *Mæringa* och uppfattas som en beteckning på en folkgrupp. I

linje med den allmänna gotiska tolkningsramen har man aktualiserat ett ställe i den fornengelska dikten *Ʒeors klagan*, där det står (Pope 1981: 39):

Ʒeodric ahte Ʒritig wintra

’Theoderik innehade under trettio
vintrar

Mæringa burg; Ʒæt wæs monegum cup. mæringarnas borg; det var känt för
många.’

Namnet *Ʒeodric* har gynnat en förklaring som involverar goter. Traditionellt har man därför uppfattat *Ʒeors Mæringa burg* som ’(Theoderiks släktingar) Mæringarnas borg’. Den verklighet man hänger upp denna tolkning på består i att det i den gotiska härskardynastin finns några individer som har namn med slutleden *-mers*. Det är på denna synnerligen skakiga grund man konstruerat släktnamnet *Mæringar*. Detta är enbart en skrivbordsprodukt. I de klassiska källorna är denna släktgren känd som Amalernas ätt. Som utreds längre fram (avsnitt 12.1.2.6, s. 364 ff.; jfr 21.1.3, s. 776 ff.) finns en annan förklaring till beteckningen *Mæringar* att tillgå.

* * *

Den ofta citerade *fornyrðislag*-strofen på Rökstenen, som mer än någon annan del av inskriften bär upp stenens rykte, innehåller således i sin sedvanliga tolkning en del dubiösa inslag. Tillsammans undergräver de på ett allvarligt sätt den rådande uppfattningen om vad strofen betyder. Inte minst ryktbarheten gör det emellertid svårt att vinna gehör för alternativa tolkningar. Inte bara forskare utan även stora delar av allmänheten tror sig veta hur det förhåller sig. Rökstenen som helhet och strofen i synnerhet utgör ett vackert exempel på hur hävdade sanningar oavbrutet upphöjs till en högre dignitet och vinner alltmer i förment trovärdighet, förutsatt att de omfattas av den grupp som (för tillfället) har makten (den vetenskapliga i det här fallet) och tolkningsföreträdet, om anspråken bara upprepas tillräckligt ofta.

Fornyrðislag-strofen på Rökstenen bildar alltså mer än någon annan enskild faktor i inskriften grunden för stenens berömmelse. Vi bortser från att det rör sig om den i särklass längsta kända runinskriften, vilket hade gjort den central inom runologin under alla omständigheter. Det är det föregivna omnämmandet av Theoderik som gör stenen sensationell i allmänhetens ögon.

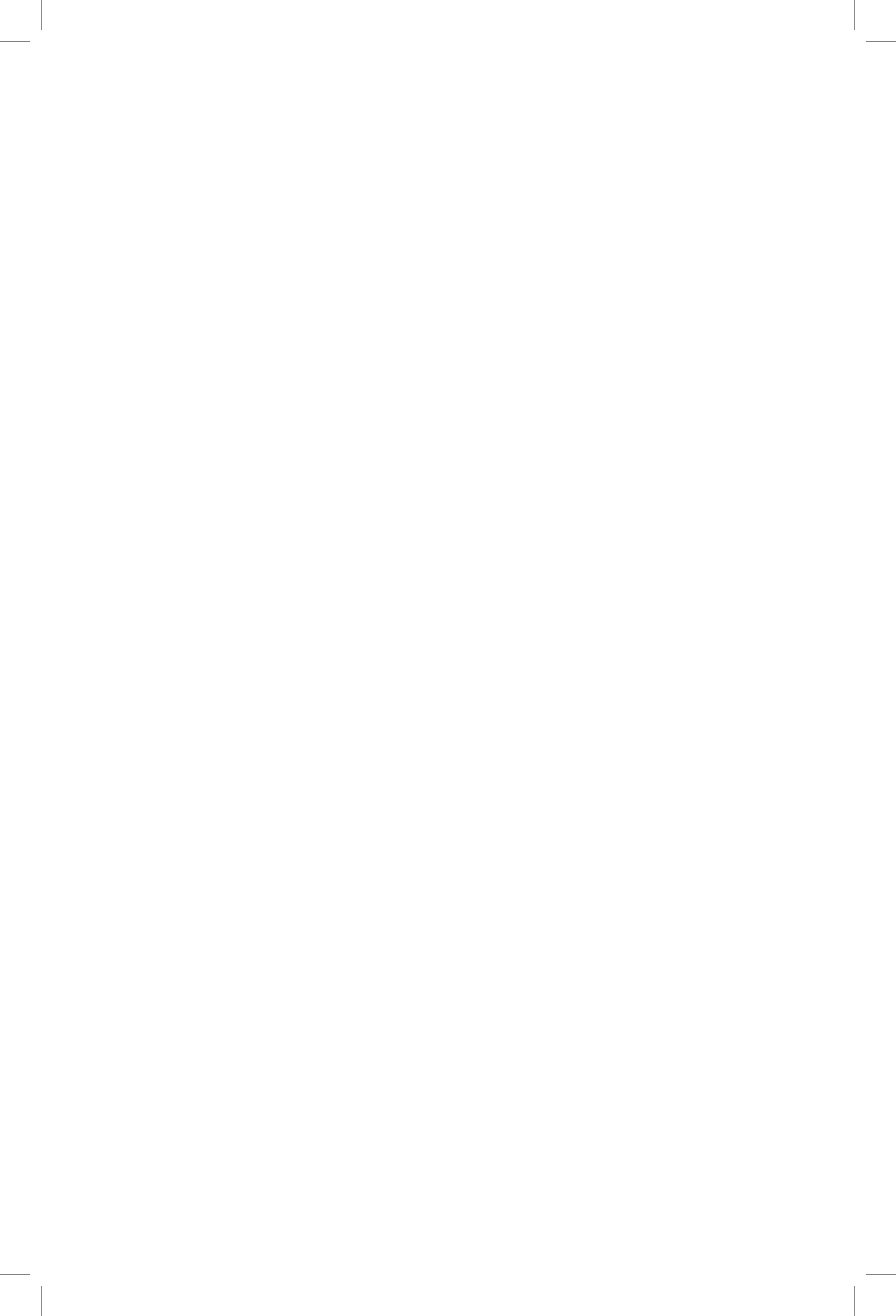
Med tanke på att Theoderik inte presenteras på ett tydligt och odiskutabelt sätt, blir det emellertid fråga om ett indiciemål. Den ungefärliga

formen *Piaurikr* förblir huvudargumentet, men som understöd återopas formen *hraiþkutum* och »de nio generationerna» i den föregående passagen, »den gotiska hästen» (**a kuta sinum**) och den postulerade beteckningen »Märingarnas hövding» (**skati marika**) för Theoderik i själva strofen. Det behövs rätt mycket konstruerande för att få ihop allt detta, så hur hållbar är själva indiciekedjan?

Alla har förutsatt att det i strofens andra hälft talas om en häst. För ögonblicket bortser vi från det särskilda problemet om den skall betecknas som gotisk eller ej — en häst är det under alla omständigheter som omnämns. Detta är också utgångspunkten för den alternativa tolkning som i DEL 3 presenteras och försvaras. Någon som kallas **skati marika** sitter på en häst. Detta kan man ovedersägligt utläsa ur strofens text med rent språkliga medel. Mycket av det övriga låter sig däremot tolkas på olika sätt. Dit hör själva det postulerade namnet *Piaurikr*, som i den formen är unikt och ingalunda måste uppfattas som likvärdigt med *Theoderik*. Det faktum att man måste överföra en kopia av tecknet **þ** från föregående ord (**raipþ**) är i sig kanske inget avgörande motargument, men pläderyngen för att *Piaurikr* står att finna i den sammanhängande runsekvensen **raipþiaurikr** hade onekligen stärkts om man sluppit läsa **þ** dubbelt (och dessutom tilldela de två instanserna olika ljudvärde: [ð] respektive [θ]). Den gällande tolkningen skaver en aning på punkt efter punkt, och tillsammans blir allt detta skavande allvarligt störande.

Givet den läsning som Wessén presenterar är det egentligen inga direkta grammatiska felaktigheter som skämmer (förutsatt att de ordformer han räknar med verkligen kan utläsas). Problemet med dativformen **strāntu** brukar man ju lösa genom att likställa **raipþ** med *rēð* i stället för det mer naturliga *ræið* (givet hästen i andra halvstrofen). Man kan möjligen också se den antagna ekvivalensen mellan **raipþ** och *rēð* som ett stöd för utläsningen av *Þiód-* ur **þiau**; eller rättare sagt: segmentföljden *Þiód-* ur runföljden **þiau** (förlusten av *ð* är ju ett särskilt problem). Att *ð* kan försvinna finns det i språkhistorien många exempel på, dock inte i morfemet *þiód* (**þiuþ** med runskrift) och mera sällan i de tidigare av de vikingatida runinskrifterna. Däremot skulle skrivningen **ai** för /e:/ i **raipþ** vara helt parallell med **au** för /o:/ i **þiaurikr**. I båda fallen är en lång mellanhögt vokal återgiven med en teckensekvens som tycks motsvara en diftong som inleds med den låga vokalen /a/ för att övergå i en högt halvvokal, en främre respektive en bakre. Resonemangets inre logik är så långt tillfredsställande.

7. Baksidans okrypterade del (rad Ce–Cf samt Cg)

Det är inte möjligt att med säkerhet fastställa den exakta ordningen mellan textens olika moduler. Detta gäller hela texten men mer på baksidan med anslutande smalsida än på framsidan jämte högra smalsidan. Flera kommentatorer har från olika utgångspunkter och på växlande grunder försökt hävda en »naturlig» läsordning (t.ex. Hedlund 1935, Lönnqvist [1999] 2000), vissa har i första hand inventerat möjligheterna (t.ex. Reichert 1998). Redan det faktum att man fastnat för olika lösningar visar att sådana resonemang är vanskliga. Vad man kan konstatera är att det finns en tydlig framsida och en lika tydlig baksida på stenen samt att alla kantytor också är ristade.

Vidare liknar huvuddelen av baksidans text i sin allmänna organisation och sitt utförande merparten av den på framsidan. Men var framsidans *fornyrðislag*-strof skall inordnas i en eventuellt genomförd linjär text framstår som mindre avgjort (bl.a. eftersom textens orientering på stenen skiftar), liksom det berättigade i att över huvud taget söka en fullständigt linjär text. Baksidan har sin motsvarighet till strofens placering i de två rader som är utförda med den äldre runradens tecken (raderna Cd1 och Cd2). Samma osäkerhet vilar över dessa raders inordning som över strofens. Detsamma gäller vissa andra partier på baksidan.

Ett vällovligt försök att besvara dessa frågor gör förvisso de forskare som i Rökstenens text vill återfinna den uppbyggnad som ett *greppaminni* har (se avsnitt 4.2, s. 118 f.). Det första svaret skulle då strofen utgöra, det andra följer mot slutet av baksidans vertikala textband. Med den uppfattningen ger man upp tanken på en korrelation mellan textens innehåll och dess organisation på stenytan, och den är inte på något sätt given. Strofen visar ju ett helt eget arrangemang, medan det förmenta andra svaret upptar de sista vertikala raderna på baksidan, som direkt fortsättning på de rader där de båda frågorna ställs. Denna invändning diskvalificerar ingalunda tesen om *greppaminni*, men den är värd att framföra mot bakgrund av att företrädarna för den nämnda tesen hör till dem som ivrigast brukar understryka strukturens betydelse. Vi kan dra

slutsatsen att det grafiska arrangemanget då knappast omfattas av strukturdiskussionen, utan denna gäller uteslutande textens struktur.

Större delen av det använda utrymmet på baksidan tas trots allt i anspråk för text som är helt jämförbar med framsidans huvuddel. De vertikala rader på framsidan som tillsammans med åminnelseformeln täcker nästan hela ytan har sin närmaste motsvarighet i baksidans nio konforma vertikala rader, de som slutar med den skadade raden i stenens högerkant.

7.1. Baksidans första parti (rad Ce1–3)

Hur man än bedömer *fornyrðislag*-strofens förhållande till den föregående respektive den följande texten, är det tydligt att andra sidans inledning erbjuder formella likheter med första sidans text efter åminnelseformeln och fram till strofen. Detta gäller inskriftens organisation på alla plan. Kanske tydligast märks det rent grafiskt. Texten är ordnad i vertikala rader och löper nerifrån och uppåt (såsom de framträder på stenens yta, med stenen stående på normalt sätt), och de använda kortkvistrunorna tycks ha sina reguljära värden.

Här fortsätter vi genomgången av de vertikala raderna med 16-typig runskrift på baksidan. Dessa bildar alltså typografiskt ett slags fortsättning på de vertikala raderna på framsidan. Presentationsordningen här betingas bara av praktiska omständigheter och innebär inget definitivt ställningstagande beträffande en möjlig linjär ordning.

Liksom på framsidan indelas texten i några olika sekvenser åtskilda av en huggen punkt. Dessa förutsätts i den traditionella tolkningen avgränsa naturliga textuella enheter. Det är ett rimligt antagande, i enlighet med all erfarenhet, och det bekräftas också av den resulterande texten på de ställen där dennas lydelse är okontroversiell.

7.1.1. Textens lydelse

I den traditionella läsningen translittereras och segmenteras runpartiet i fråga på det sätt som här närmast framgår. Den normaliserade lydelsen och översättningen återges också.

Translitterering: Ce1 **patsakumtualftahuarhistsiku**
(RAÄ) Ce2 **narituituākiānkunukartuairtikirsua**
Ce3 **pālikia ·**

Segmentering: Cel **þat sakum tualfta huar histr si ku**
 (RAÄ) Ce2 **nar itu (u)ituāki ān kunukar tuair tikir sua**
 Ce3 **þ ā likia ·**

Normalisering: *Þat sagum twalfta, hwar hæstr se Gun-*
 (RAÄ) *-nar ætu vættvangi an, kunungar twair tigr swa-*
-ð a liggia.

Översättning: 'Det säger jag som det tolfte var Gunns häst [= vargen]
 (RAÄ) ser föda på slagfältet, där tjugo konungar
 ligger'.

Om man fortsätter här efter att ha läst strofpartiet, innebär detta stycke en återgång till den allmänna uppläggningsen av texten dessförinnan. Från *Þat sagum annart* övergår vi till *Þat sagum twalfta*. Det uppstår visserligen ett brott i talkedjan, men formeln hålls intakt: *Þat sagum* följt av ett ordningstal (men *annart* kan också uppfattas annorlunda; se avsnitt 11.2.2.1, s. 329 f.).

7.1.2. Kommentarer till standarduppfattningen

En indikation om ett samband med de tidigare behandlade vertikala raderna får man sålunda genom den inledande numreringen; så brukar man säga. Liksom vi redan mött **sakum ukmini þat** och **þat sakum ānart** (om det är så man skall segmentera), finner man här först **þat sakum tualfta**. Parallellen mellan de båda sistnämnda fraserna inbördes är särskilt tydlig; man ser trots avbrottet den sistnämnda som en naturlig fortsättning från **ānart** i partiet före strofen. Visserligen förbryllar hoppet från **ānart** till **tualfta**, men strukturen uppfattas som exakt densamma: **þat sakum** + ordningstal. Givet att vi har det tolfte är också nästa sekvens fullt logisk: **þat sakum þritaunta**, dvs. **þat sakum** + ordningstal, nämligen *þrettaunda* 'det trettonde'.

I det som därpå följer har alltså en sammanhängande runsträng segmenterats, och de tänkbara ord som resulterat har lydelsen **huar histr si ku||nar itu [u]ituāki ān**. Om man bara tar del av den föreslagna översättningen, kan detta förefalla som en fullt uttydbar mening, och svårigheten inskränker sig till att jämka ihop den med de andra utsagorna, så att en helhet framtonar. Denna nöt har man knäckt genom att hänvisa till anspelningar på sägner och myter, en lösning som samtidigt kan sägas förklara det rapsodiska draget. Här skall emellertid den rådande uppfattningen ånyo ifrågasättas, för även om detta parti tycks kunna tilldelas en

innebörd som skulle kunna vara begriplig, förutsätts en del språkligt svåracceptabla antaganden för att nå dit.

7.1.2.1. **patsakumtualfta**

Parallelliteten med **pat sakum ānart** tidigare i texten har redan påtalats; den gör själva segmenteringen **pat sakum tualfta** sannolik. Wessén menar att ristaren återkommer till denna grundformel då och då, särskilt när läsaren kan tänkas behöva hjälp för att komma vidare i sin läsning. Överensstämmelserna mellan första och andra sidans anslag (dvs. det återkommande schemat **pat sakum** + ordningstal) talar under alla omständigheter för att rätt runtecken identifierats så långt. Det finns således ingen anledning att laborera med någon annan läsning av dessa. Vi har också åter ett avslutande skiljetecken, som tycks avgränsa en utsaga av en längd jämförbar med de tidigare. Problemet blir att få rätsida på det som står där.

7.1.2.2. **huar**

Liksom i de båda föregående jämförbara meningarna fortsätter texten efter den inledande formeln med en inbäddad frågebisats (**huar histr si ku||nar**), här signalerad genom rumsadverbet **huar** (*hwar*) 'var'. Observera att detta avslutas med ett dentalt *r*, inte det palatala som utmärker **huar** i föregående frågebisats (efter **pat sakum ānart**). Konstruktionen stämmer väl med satsinledningarna **huariar ualraubar** och **huar fur niu altum** (på rad Ab1 resp. Ab4). Frågesatsen avviker endast från de tidigare genom att det nu inte är en företeelse i sig som efterfrågas i bisatsen utan var en redan identifierad förteelse är lokaliserad.

7.1.2.3. **histrsiku||nar**

Nästa ord **histr** skall utläsas *hæstr* 'häst'. Ordet därefter, **si**, uppfattas av Wessén och andra som pres.konj. 3 p.sg. *sē* (jfr isl. *sé*) av ett verb som motsvarar fsv. *sē(a)* (isl. *sjá*). Det finns inget formellt skäl till att denna tolkning inte skulle vara fullt giltig.

Så följer andra elementet i en tänkt fras **histr ... kunar**, alltså *hæstr ... Gunnar* 'Gunnns häst'. Frasen är således diskontinuerlig, så att huvudordet och dess genitivattribut är åtskilda av predikatsverbet (*sē*). Det är den från fornvästnordisk litteratur kända valkyrjan Gunnr som åberopas; *gunnr* betyder

som appellativ 'krig', 'strid'. Valkyrjan *Gunnr* kan uppfattas som den personifierade kampen.

BILD 10. *En av tre bevarade stenar av Hunnestadsmonumentets totalt åtta ursprungliga (dokumenterade efter besiktning och avbildning i äldre tid). En trollkvinna rider på en varg med ormar som tömmar. När Hyrrokkin infinner sig vid guden Balders begravningsbål, har hon enligt Snorris beskrivning samma framtoning.*

Ingenting hindrar naturligtvis att det är appellativet *gunnr* lika väl som valkyrjenamnet som föreligger, men den möjligheten brukar sällan övervägas. »Gunns häst» antas vara en omskrivning av den typ som i den fornvästnordiska diktningen är känd som kenning. Frasen skulle då här ha innebörden 'varg'. Man har pekat på att det är en vanlig uppgift i fornnordiska framställningar — både i ord och bild — att företrädare för dödsriket rider på en varg. Så är det exempelvis med trollkvinnan Hyrrokkin i myten om Balder i Snorris Edda (Gylfaginning 48); man kan också jämföra med en av bildstenarna i runmonumentet från Hunnestad i Skåne (BILD 10). Hunnestadsmonumentet anses vara en exponent för Mammenstilen, vilket skulle innebära en förhållandevis tidig datering, troligen senare delen av 900-talet.

Kenningar för 'varg' är ofta uppbyggda med ett ord för 'trollkvinna' i genitiv jämte ett huvudord för 'häst'. I Eddadikten Hyndluljóð str. 5:1–2 omtalas en varg som en jättkvinns riddjur: *Nú tactu úlf þinn / einn af stalli* 'Skynda, tag ut / din ulv ur stallet' (Lönnroth 2016:220). Jättinnor och trollkvinnor är i mycket samma slags väsen.

Standarduppfattningen gör alltså gällande att kombinationen *hæstr* ... *Gunnar* bildar en fras med genitivattribut. Denna har i och för sig många paralleller, så när som på den diskontinuerliga konstruktionen (predikatet *sē* bryter upp frasen). Denna ordföljd kan förklaras med att språkbruket är poetiskt. I exempelvis den fornvästnordiska skaldediktningen förekommer många exempel på svårförutsägbar ordföljd.

Men svårare att förstå är den bild av valkyrjan som här upp-målas. Visserligen har hinsides figurer som Hyrrokkin konstaterats rida på vargar, men då är det trollkäringar som är ryttare, inte valkyrjor. Wessén har själv insett denna anomali och tänker sig en utveckling av valkyrjornas roll (Wessén 1958: 46f.; jfr avsnitt 3.3.2.2, s. 65). De skulle i tidigare föreställningar mycket väl ha kunnat vara mer skräckinjagande dödsänglar — mer i linje med Richard Wagners vilda ryttarinnor — än de eleganta valkyrjor man möter i den klassiska litteraturen.

Så lyder argumentationen. Detta är naturligtvis fullt möjligt, men därom vet vi intet. I vilken mån Wagners valkyrjebegrepp spelat en roll för äldre tiders kommentatorers föreställningsvärld vet vi lika litet om (men Wagner och de äldre Rökkommentatorerna kan naturligtvis ha varit påverkade av liknande tidsbundna stämningar). Wessén menar tydligen att häxor ridande på vargar uppträtt på slagfältet enligt tanke-mönster som gjorde sig gällande före den vikingatida krigarkulturens mer sofistikerade idé om valkyrjor. För samma typ av utveckling gör sig för övrigt Jan de Vries till tolk (1956: 273). Efter att ha beskrivit den heroiska skaldediktningens bild av valkyrjorna i dikter som Eyvindr Finnssons (skåldaspillir) Hákonarmál, tillägger han:

Damals aber, als Walhall noch das düstere Schlachtfeld war, wo die Toten zu Boden lagen [...] waren die Walküren weit mehr dämonische Gestalten. Sie waren, wie das englische Wort *wælcyrze* beweist [...], Schreckgestalten des Kampfes [...].

Detta kan verka bestickande, men man skall komma ihåg att de fornengelska valkyrjorna nämns i kristna sammanhang, i biskopen Wulfstans klagoskrift till det engelska folket, *Sermo Lupi ad Anglos* ('vargens [dvs. Wulfstans] predikan till engelsmännen'). I denna skrift dunderar Wulfstan mot folkets låga moraliska standard, och han räknar upp olika sorters syndare, mörkrets krafter, såsom häxor (*wicce*) och valkyrjor (*cyrze*). De senare betraktas helt ur ett kristet perspektiv, och skriften säger inget om valkyrjornas karaktär och funktion inom det hedniska samhället. Wulfstan dog 1023. Då hade England varit kristet i fyrahundra år, och några genuina föreställningar om valkyrjor fanns knappast längre.

Wessén vill finna stöd för sin med de Vries åsikter besläktade tanke i skaldekenningar för 'varg' med den nämnda uppbyggnaden »trollkvinnans häst». Gunnlaugr ormstunga säger exempelvis i en drapa till kung Sigtrygg: *Elr sváru skæ Sigtryggr við hræ* 'Sigtrygg föder trollkvinnans häst [*sváru skæ*] med lik' (Jónsson 1912b:184). Då skall man märka att kenningen bara behöver återge en konventionell föreställning, nämligen att trollkvinnor håller sig med vargar, som de också kan rida på. Det sägs inget om att den varg som Sigtrygg förser med föda (genom att segra i strid) samtidigt har en trollkvinna på ryggen och att ekipaget tillsammans uppsöker slagfältet. Kenningarna är dessutom i de flesta fall klichéer.

Wesséns antagande står hur som helst i samklang med den allmänna uppfattningen att Rökstenen är av mycket gammalt datum, en föreställning som troligen är starkt överdriven. Den utveckling som skulle gjort häxor ridande på vargar till valkyrjor på hästar kan inte spåras i litteraturen, men detta anses kunna förklaras med att det skedde i förlitterär tid. Valkyrjorna finns dock med även i ganska gamla skaldedikter. I Eyvinds Hákonarmál från ca 960 är det alltså redan de noblare valkyrjorna som agerar från hästryggen.

Det finns inte några som helst andra tecken på att valkyrjan Gunnr skulle vara känd från gammal tid på östnordiskt område. Hon och hennes hos Snorri och i den poetiska Eddan namngivna kolleger (Hrist, Mist, Skeggiöld, Sköggul, Hildi, Þrúði, Hlökk, Herfiotur, Goll, Geiröul, Randgríð, Ráðgríð, Reginleif enligt Eddadikten Grímnismál str. 36) hör uteslutande hemma i den heroiska fornvästnordiska litteraturen (de har helt andra namn hos Wagner: *Brünnhilde*, *Waltraute*, *Ort-*

linde, Helmwige, Gerhilde, Siegrune, Schwertleite, Rossweisse, Grimgerde). Där är det framför allt som komponent i kenningar som namnet uppträder, t.ex. *Gunnar gnyr* för 'stridslarm' i skalden Einar Skálaglamms Vellekla str. 34 (Jónsson 1912b:123). Det är notoriskt svårt att avgöra om det verkligen är ett egennamn *Gunnr* eller det vanliga appellativet *gunnr* som föreligger i det enskilda fallet (t.ex. det just citerade ur Vellekla). För det senare talar många andra helt jämförbara kenningar med förleder som inte kan vara valkyrjenamn, t.ex. *sverðs leikr*, *hjarar leikr*, *járna leikr*, *stála leikr*, vari svärdsbeteckningar ingår (men jfr även t.ex. *hildar leikr*, *hildar él*, *hildar veðr* osv., där vi är tillbaka i samma tolkningsproblem som med *gunnr* — *hildr* 'strid' ingår i namnet på en annan valkyrja (för belägg se Jónsson [1931] 1966). I andra texter uppträder kvinnor som sägs vara valkyrjor med andra namn, t.ex. Sváva i Helgaqviða Hjörvarðzsonar. Även Sigrdrífa i Sigrdrífomál uppges enligt de beledsagande prosa-texterna vara valkyrja.

7.1.2.4. **ituituākiān**

I standardlösningen dubbelläser man här den första **u**-runan, så att sekvensen **itu** [**u**]ituāki ān resulterar. Det som efterfrågas i bisatsen är sålunda var vargen ser (eg. måtte se) föda på slagfältet. Detta slagfält skulle dölja sig bakom **uituāki**, i dativformen *vættvangi* (jfr fvn. *vættvangr* i nom.sg.). En sådan utläsning av ett förutsatt **uituāki** är kanske från formella utgångspunkter fullt möjlig, men samma problem som med **raip**[**p**]iaurikr föreligger; den postulerade dubbelt lästa runan återger fonetiskt olika ljud. Dessutom tycks ordet inte vara belagt i några fornsvenska texter.

Inte heller betecknar fvn. *vættvangr* normalt något slagfält där stora skaror utkämpat strider, vilket Wessén tycks se framför sig. Det är snarare en juridisk term (med juridiska implikationer), där några få (eller bara två) är inblandade, med följden att den ene kontrahenten blir dräpt. Substantivet *vættvangr* avser således den plats på vilken man *vegr víg*, dvs. en kampplats (som Fritzner 1896:982 uppger som första betydelse), speciellt en där ett missdåd utförts. Här återstår uppenbarligen en del oklarheter att reda ut.

Mera uppseendeväckande är konstruktionen **ætu* (för **itu**) med de argument Bugge (1878:51) åberopar — sedan dess har

läsningen sällan utmanats. Som stöd för identifikationen tar Bugge fvn. *eta* för 'krubba' (subst.), som han betecknar som »fællesnordisk». Även om 'häst' och 'krubba' i och för sig kan sägas tillhöra samma betydelsesfär, är konstruktionen av ett runsvenskt *æta med den generella betydelsen 'föda' endast på basis av det fornvästnordiska substantivet *eta* (el. *jata*) 'krubba' påfallande djärv. Uppenbarligen tänker man sig något slags metonymiskt förhållande mellan krubban och dess innehåll (hö) samt en vidare (förallmänligande) utvidgning av betydelsen till 'föda' (jfr avsnitt 3.3.2.3, s. 66).

Bugge läser för övrigt inte *vættvangi* som nästa ord, utan ser **uit** som motsvarande fvn. *vítt*, »vidt og bredt» (enl. Bugge 1878:51). Då blir *vangr* 'mark', 'fält'. I fornsvenskan har som sagt inget *vættvangr* påträffats, men *vanger* har där också den för fornvästnordiskan just angivna innebörden (jfr *vång*).

Förslaget om *ætu* och *vættvangi* är visserligen svårt att avfärda som omöjligt. Andra exempel på metonymi kan lätt anföras, och dessa skulle då kunna åberopas som stöd för antagandet. Men här har vi under alla omständigheter en svag punkt i argumentationen. Det finns dock snarlika ordbildningar. Enligt Alvissmål str. 33 kallar jättarna säden *æti*. Undantagsvis finner man det neutrala substantivet fvn. *át* och (något oftare) det feminina *áta*, båda med liknande betydelse ('mat', 'ätande' resp. 'mat', 'föda'). Den förhållandevis sene 1100-talskalden Einarr Skúlason ger prov på båda (se Jónsson [1931] 1966:32).

Det finns vidare en del stöd i det svenska materialet som inte brukar åberopas. Allt Wessén säger om textstället är att »'Gunns häst ser föda på slagfältet' är ett stående uttryck, en poetisk kliché, hämtad ur samtida hjältedikt» (Wessén 1958:47). Några formella språkliga kommentarer lämnar han inte. Däremot uppger Söderwall (1900–1918:1155) ett enda fornsvenskt exempel på ett substantiv *äta* som kan ha betydelsen 'mat', och *ätan* finns belagt i betydelsen 'ätande', 'måltid'; även *ata* (jfr fvn. *áta* 'mat', 'föda') innebär verksamheten 'ätande' (Söderwall 1884–1918:57). Vidare har forndanskan *æde* i betydelsen 'spisning' (N.Å: Nielsen 1966:472), och Rietz (1867:121) upplyser under *eta* om dialektala användningar av *äta* som substantiv i ord som *matäta*. Visst underlag för antagandet om ett *æta* 'föda' tycks det sålunda finnas, även om materialet inte är alldeles entydigt.

Vidare förutsätts den välkända lokalitetsmarkerande prepositionen *ā* ha haft en pregnant form med ett avslutande *n* i postpositionell ställning (när partikeln står efter sitt huvudord, som på rad Ce3). Därvid stöder man sig på etymologin: ett *n* har ursprungligen (historiskt sett) följt *a* (jfr got. *ana*, fht. *ano* och ännu ty. *an* 'på'; det är i samband med bortfallet av *n* som vokalen förlängts i nordgermanskan).

Denna föregivet pregnanta version av prepositionen står dock i kontrast till sekvensens slut, **ā likia**, dvs. *ā liggia*. Här står prepositionen absolut, dvs. utan en följande nominalfras (jfr **mīr** i avsnitt 5.3.2.5, s. 172 f.). Funktionen blir närmast adverbial: '(ligger) därpå'. Det är inte självklart varför det föregående belägget på samma ord skulle ha en mer pregnant funktion (och form) än det senare (som följer alldeles därefter, i fomen **ā**), bortsett från placeringen efter nominalfrasen i *vættvāngi ān* mot normalt framför. Nominalfras saknas alltså helt vid den senare förekomsten, vilket borde göra prepositionen minst lika pregnant som på det förra stället.

Det hävdas här vara ställningen i satsen som skulle tillåta ett antagande om särbehandling. Men detta är rena spekulationer. Man kan inte annat än förundra sig över att erfarna nordister envist hållit fast vid denna tolkning. Vad vi säkert kan konstatera är att andra goda exempel på att en preposition *ān* förekommer i runinskrifter med den 16-typiga runradens tecken saknas fullständigt. Vidare har verbet *liggia* också en gång haft ett (rekonstruerbart) avslutande *n*. Det definitiva bortfallet av ett ordfinalt *n*, som hamnat i denna ställning genom bortfall av en tidigare följande vokal kan inte tidfästas med någon större noggrannhet, och viss variation över språkområdet kan säkert ha förekommit länge, men denna förändring brukar förläggas till ett äldre skede än vikingatiden. Noreen (1904:190, § 249, 6 Anm.) ser mycket riktigt Rökstensens *qn* (som han skriver för vårt **ān**) som ett undantag, föranlett av särskilda omständigheter.

7.1.2.5. **kunukartuairtikir**

De återkommande tecknen för palatalt *r* (**ṛ**) som förekommer i denna sekvens avslöjar omedelbart ordgränser; palatalt *r* är ju i stort sett inskränkt till final ställning. Det är således naturligt att lägga snitten så som man brukar göra: **kunukar tuair tikir**. Detta ger också god mening. Så är **kunukar** ett normalt

sätt att med runor skriva ordet *konungar*. Fonetiskt [ŋg] återges genomgående med enbart **k** på Rökstenen. Man kan jämföra den fonologiskt besläktade homorgana nasalkombinationen [nd], som alltid skrivs **nt** med nasalen utsatt (jfr **stānta** m.m.). I båda fallen kan således ett konsekvent bruk noteras (men med olika realisation av det nasala elementet).

Runföljden **tuair** avser rimligen numeralen *twæir* (med den för Rökstensspråket antagna formen; jfr fvn. *tveir*). Slutligen är **tikir** här visserligen ett fristående substantiv, men det motsvarar den fvn. efterleden *-tigr* och nutida isl. *tigur*, *tugur* (pl. *tigir*), got. *tigjus* (belagt endast i sammansättningar, som *fidwor-tigjus* 'fyrtio'), alla med betydelsen 'tio(tal)'. När Rökstensens *twæir tigir* har ett slags appositionell ställning, är det naturligt att *kunungar* (som subjekt i satsen) behåller nominativformen. Med den omvända ordningen, *twæir tigir kunungar* (som i nästa gåta), väntar man sig däremot snarare *kununga* gen.pl. (partitiv genitiv eller innehålllets genitiv); se vidare avsnitt 7.2.2.2, s. 216, 13.1.6.3, s. 395 och 13.2.2.2, s. 398 f.

7.1.2.6. **sua||pālikia** ·

Denna sekvens är visserligen uppdelad på två rader, med brottet mitt i ordet **suap**, men detta hör till runskriftens natur och erbjuder inget problem. Ordet *swað* som sådant känner vi igen från tidigare (avsnitt 3.1.4.4, s. 44). Det har sitt ursprung i sammanställningen *swā at* 'så att' ('på så sätt att'), som är väl belagd i den medeltida litteraturen (även i den kontraheerade formen *svāt*). Funktionen liknar emellertid stundom den som ett relativpronomen har, och *svāt* översätts ofta 'som', men detta är en konvention, ingen språklig nödvändighet.

Uppdelningen är således **suap ā likia**. Här är **ā** återigen prepositionen *ā*, som i detta fall emellertid står utan huvudord, såsom redan berörts (i avsnitt 7.1.2.4, s. 210). Prepositionen skall syfta tillbaka på kampplatsen. Vad som meddelas är alltså att tjugo kungar ligger på denna. Antalet krigare på motståndarsidan bör ha varit minst lika stort, har man påpekat. Ordet **likia** är givetvis den helt regelbundna indikativa presensformen (i 3 p.pl.) av verbet *liggia*.

Hela senare delen av detta parti, som lyder **kunukar tuair tikir sua||p ā likia** (normaliserat till *kunungar twair tigir swað a liggia*), har alltså uttytts som 'två tiotal (= tjugo) konungar som ligger på', varefter det underförstådda huvud-

ordet 'slagfältet' förutsätts. Då likställs **suap** med fornsvenskans *swā at* 'på det sätt att', 'så att'. I fornvästnordiskan förekommer som nämnts en kontraherad form *svāt*, som förvisso ligger nära **suap** (uppfattat som *swād*). Samma form återfinns i den allra första utsagan efter åminnelseformeln (se avsnitt 3.1.4.4, s. 44).

Det budskap som lämnas låter inte otroligt i sig, men fogningen av hela den anförda sekvensen till det föregående är förbryllande. Wessén skriver i sin översättning »ser föda på slagfältet, där tjugo konungar ligga». Detta låter kanske bra, men någon motsvarighet till »där» finns alltså inte i runtexten. Sekvensen **kunukar tuair tikir** följer helt enkelt direkt efter **uituāki ān**. Det fattas med andra ord ett satssammanbindande uttryck, som det verkar.

För Wessén är det uppenbarligen **suap** som får fungera som detta konnektiva element. På det första stället i inskriften är det naturligt att översätta runsekvensen **suap** med 'som' (avsnitt 3.1.4.4, s. 44); för att använda Wesséns formulering: *hværiar valraubar varin tvar þar, svað twalf sinnum varin numnar at valraubu* 'vilka de två stridsbyten voro, som tolv gånger togos som stridsbyte'. Här har **suap** en tydligare sats-sammanbindande funktion (se vidare avsnitt 3.1.4.4, s. 44).

Man måste dock betänka ordets härledning (*swād* < *swā at*). En följdangivande subjunktion (som *swā at* i grunden får sägas vara) pekar fram emot en kommande utsaga. Ett relativt adverb (*där*) liksom ett relativt pronomen (*som*) förutsätter ett redan nämnt korrelat i form av en nominalfras. Som sådant skulle **uituāki** behöva fungera, men som satsen på runstenen är konstruerad blir det snarare **kunukar tuair tikir** som får denna funktion, medan hela senare delen av sekvensen är fogad till den förra utan något konnektivt element däremellan.

Vid en summering kommer man inte ifrån att standarduppfattningen om detta textstycke innehåller många diskutabla punkter. Det är mest ett utslag av standarduppfattningens genomslagskraft när dessa punkter sällan har underkastats en förnyad prövning under senare decennier. Man kan sammanfatta dem på följande sätt:

- som vanligt det för hela inskriften genomgående problemet med **sakumukmini**;

- utläsningen och tolkningen av verbformen **saku(m)** specifikt;
- den antagna diskontinuerliga kenningen *hæstr ... Gunnar* som beteckning för 'varg' (problem mest om *Gunnar* uppfattas som valkyrjenamn);
- det på något lösa grunder förutsatta substantivet *ætu* (böjd form) för 'föda';
- den något osäkra dubbla läsningen av **u** i **ituāki**;
- den något oegentliga översättningen 'slagfält' för *vættvangr*;
- den synnerligen osannolika efterställda postpositionen *ān* med bevarat *n*;
- bristen på sammanbindande element mellan *hwar hæstr se Gunnar etu vettvangi a* 'var Gunns häst (dvs. vargen) ser föda på slagfältet' och det efterföljande *kunungar twair tigr swað a liggia* 'där tjugo konungar ligga(?)' (Wesséns övers.).

Några av dessa svagheter är till och med så allvarliga att de borde betraktas som helt olösta problem. Det är antagligen endast bristen på goda alternativ som gör att de nu gällande tolkningarna har kvarstått outmanade. Faktum är att detta parti sällan framställs som den svaga punkt det verkligen utgör — i språkligt hänseende. Man talar frejdigt om de tjugo kungarna som ligger stupade på valplatsen och konstruerar frimodigt olika scenarior utifrån detta. Det kan naturligtvis vara svårt för specialister på andra områden än språkvetenskap att genomskåda svårigheterna. Håller man sig till de föreslagna översättningarna och dessutom tillåter sig att frisera dem en aning efter sina egna behov, så går det fint att få ihop en historia. Men är man noggrann kvarstår problemet ändå att lösa.

7.2. Baksidans andra parti (rad Ce3–6)

Uppräkningen fortsätter efter det tolfte helt naturligt med det trettonde. I båda fallen har numreringen uppfattats som lika förbryllande, eftersom den plötsligt återupptas utan att det tredje–det elfte alls nämnts. Att tretton kommer efter tolv är givetvis i och för sig helt förväntat, så det ser ut att vara två omgångar med numrering: 1–2 (där dock »det första» aldrig utsägs) och 12–13. Vi återkommer till ordningstalen och numreringen (se avsnitt 16.2.2, s. 545 och 20.1.2, s. 722), som tillmätts stor betydelse i den föregående debatten.

Arrangemanget av detta parti överensstämmer i övrigt väl med det föregående. Det finns således a priori anledning att vänta sig en direkt

innehållslig fortsättning på det just avslutade, speciellt som baksidans text här är grafiskt ordnad på mycket likartat sätt som motsvarande parti på framsidan.

7.2.1. Textens lydelse

En fortsättning verkar också trolig när man övergår till att analysera själva texten. Denna går fysiskt vidare direkt efter det interpunktions-tecken som avslutar det föregående partiet. Tecknet består av en tydligt huggen punkt (eller minimalt plustecken) mitt på raden.

Standardsynen refereras här i det närmast följande som tidigare. Läsningen framgår av den första uppställningen, segmenteringen av den andra, den normaliserade texten av den tredje och den traditionella översättningen av den fjärde.

Translitterering:	Ce3	· þatsakumþritauntahuari
(RAÄ)	Ce4	uairtikirkunukarsatintsiuluntifia
	Ce5	kurauinturatfiakurumnabnumburn
	Ce6	[i]r fiakurumbruþrum ·

Segmentering:	Ce3	· þat sakum þritaunta huarir t
(RAÄ)	Ce4	uair tikir kunukar satin t siulunti fia
	Ce5	kura uintur at fiakurum nabnum burn
	Ce6	[i]r fiakurum bruþrum ·

Normalisering:	<i>Þat sagum þrettaunda, hwarir t-</i>
(RAÄ)	<i>-wair tigir kunungar satin at Siolundi fia-</i>
	<i>-gura vintur at fiagurum nabnum burn-</i>
	<i>-ir fiagurum brøðrum.</i>

Översättning:	’Det säger jag såsom det trettonde, vilka
(RAÄ)	tjugo konungar satt på Själland under fy-
	-ra vintrar [= fyra år], med fyra namn, född-
	-a åt fyra bröder.’

Wessén har förutom de vanliga ortografiska avvikelserna här också varianten *nampnum* för **nabnum**. Jansson följer honom i detta val. De flesta kommentatorer anger däremot *nabnum*. Valet kan betraktas som i första hand en ortografisk fråga, vilket det antagligen är för Wessén, som lägger sin normalisering nära fornsvenskans etablerade återgivning (se avsnitt 7.2.2.5, s. 224).

7.2.2. Kommentarer till standarduppfattningen om rad Ce3–6

Fortsättningen har alltså samma inledning som föregående textstycke: **þat sakum** [+ ordningstal + interrogativt pronomen]. Det som nu efterfrågas är vilka de tjugo kungar var som just nämnts i det omedelbart föregående. Nominalfrasen **tuair tiki kunukar** upprepas, och det är till denna som den inbäddade frågesatsen hänför sig.

Vad man i allmänna ordalag tänkt sig i sak är att de tjugo kungarna varit hövdingar som uppehållit sig i Danmark (på Själland) i väntan på att dra ut på härnadståg, t.ex. till England. Tolkningen har således hämtat näring ur det man tror sig veta om de vikingatida historiska förhållandena. Vamoðr skulle kunna ha haft något med detta att göra och omkommit i samband med ett sådant företag, antingen i någon lokal strid eller under förberedelserna i Danmark. Paralleller i runmaterialet skulle lätt kunna anföras (ehuru något yngre än Rökstenen enligt den allmänt antagna dateringen).

Den underliga namngivning som brödragrupperna ger prov på (se följande avsnitt) har förklarats med att de har med krigarföljenas indelning att göra; anförarnas namn skulle kunna ha tjänat som beteckningar även på underställda befälhavare. Till yttermera visso har man i undersökta danska vikingaborgar som Aggeborg, Fyrkat, Trælleborg (på Själland) etc. tyckt sig urskilja en indelning i fjärdedelar, vilket de fyra bröderna skulle kunna relatera till. De kunde ha varit något slags anförare för var sin fjärdedel av anläggningen. Det spekulativa draget i allt detta ligger i öppen dag, men den allmänna tolkningsram som gällt för hela partiet i fråga är den som anförts. Vi går nu in mera i detaljer.

7.2.2.1. · **þatsakumþritaunta**

Inte minst parallellen med motsvarande fras i den tidigare delen av texten föranleder segmenteringen **þat sakum þritaunta**. Den får sägas vara okontroversiell. Fortsättningen med tretton efter tolv är som noterats naturlig i sig; det är hoppet mellan två och tolv som förbryllat tidigare kommentatorer. Olika förklaringar har prövats, som att det funnits andra stenar med täckning för de mellanliggande ordningstalen, eller att Varinn anspelar på olika inslag i en lång, implicit eller explicit numererad, lista över myter och sägner.

Inget i detta resonemang är omöjligt i sig. Problemet är att det bygger på hypotetiska antaganden utan minsta spår av något i närheten av fyndplatsen som stöder dem. Därigenom

falsifieras visserligen inte förmodandet, men det förblir en ren gissning. Detta är en klar svaghet.

7.2.2.2. **huarirt||uairtikirkunukar**

Angående segmenteringen av den följande frågebisatsen kan samma resonemang som i föregående parti föras. Här har vi nya ord som avslutas med palatalt *r*: **huarir tuair tikir kunukar**. Rimligen måste det röra sig om samma tjugo kungar som omtalats i det närmast föregående. Det allra första ordet, **huarir** (*hwarir*), är ett interrogativt pronomen som alltså inleder ännu en inbäddad frågebisats.

Här kan vi dock lägga märke till att hela sekvensen *twæir tigir kunungar* står i nom.pl. Med den ordföljden vore det naturligt med *kunungar* i genitivform, men vi kan konstatera att det helt enkelt inte står så (jfr Nygaard 1865:31, [1906] 1966:137 f.). Hur man skall uppfatta den saken kan man ha olika meningar om. Eventuellt kvardröjer ett inflytande från den tidigare ordföljden *kunungar twæir tigir* (med det numeral uttrycket som apposition) i föregående gåta; då uppstår ett slags citeffekt: konstruktionen övertas från en tidigare kontext. Det interrogativa pronomenet kan sägas främst efterfråga kungarna, varför dessa båda ord kommer att kongruera med varandra. Det är möjligt att ***huarir tuair tigir kunuka** skulle ha uppfattats som ett efterfrågande av de två tiotalen snarare än av **kunukar**. Se även avsnitt 7.1.2.5, s. 211 samt 13.1.6.3, s. 395 och 13.2.2.2, s. 398 f. Hur som helst är sekvensen anmärkningsvärd (som konstruktion).

7.2.2.3. **satintsiulunti**

Den segmentering som förordats är **satint [a]t siulunti**. Första ordet är en normal form av verbet för 'sitta'. Man tänker sig en form i pret.konj. 3 p.pl., dvs. '(de) satt'. »Här berättas sålunda i tempus för förfluten tid», förklarar Wessén (1958:48). Vidare:

De 20 konungarna i punkt 13 måste vara desamma, vilkas död har omtalats i punkt 12; de måste ha suttit på Själland under de fyra åren, innan de föll på slagfältet. Punkt 13 har sålunda rent tidsmässigt sett gått före punkt 12. Ordningen har blivit omkastad, men punkterna 12 och 13 hör nära tillsammans och bildar en »saga», på liknande sätt som punkt 2 om Teoderik och den därpå

följande strofen. Eftersom denna var direkt citat, var ett införande genom »Det säger jag för det tredje ...» uteslutet.

Wessén är alltså kvar i diskussionen om numreringen. Hans kommentar om strofen som citat avser här ett äkta citat (strofen skall ha funnits tidigare och återges bara här). Den har sin grund i hans idé om att strofen varit traderad som sådan och att den här är hämtad från denna tradition. Iakttagelsen att kungarna måste ha suttit på Själland innan de låg på slagfältet har mera karaktären av common sense än av språklig analys.

Eftersom **siulunti** ger allt intryck av att vara ett igenkännbart ord (med dativändelse), har den föregående **t**-runan uppfattats som en skrivning för prepositionen *at*. Som vanligt (på Rökstenen) realiseras prepositionen utan vokal (jfr konjunktionen *en* eller *æn*, t.ex. avsnitt 3.1.2.3, s. 38).

Vidare har man tagit för givet att det är Själland som avses med teckenföljden **siulunti**. Att Själland inte brukar skrivas på detta sätt i det äldre källmaterialet har man tagit lätt på inför den förledande möjligheten att förknippa den antagna situationen med vad man ansett vara kända historiska förhållanden. En rad andra skrivningar för *Själland* förekommer i texterna. Tidigast tycks varianten *Selund* vara. I forndanskan finner man former som *Sialand*, *Siælland*, *Seland* och i fornvästnordiskan *Selund* och *Sjóland*. Mycket att välja på således, men aldrig någon annanstans **Sjölund*, som Rökstensformen skulle förutsätta.

Det är alltså de faktiska kända historiska förhållandena som varit vägledande för tolkningen på den aktuella punkten. Härvidlag har förknippningen av sekvensen **siulunti** med det danska önamnet *Sjælland* spelat en central roll. Själland var ett av de tidiga maktcentra på danskt område. Vad man tänkt sig är som framgått ovan att de tjugo kungarna skulle ha ingått i de uppbåd från hela det nordiska området (inklusive södra Östersjökusten) som samlades i Danmark för räder mot exempelvis England (dock betydligt senare än under Rökstenens allmänt förutsatta tillkomsttid). Det tycks ha varit Otto Höfler som först framhöll denna möjlighet, och tanken har senare vidareutvecklats (se Höfler 1948:1–16, 1952:308–317, 1963:92–95, 1966:247 f.).

Under ledning av norska kungar som Olav Tryggvason och Olav Haraldsson samt danska kungar som Sven Tveskägg och Knut den store företogs som bekant härjningståg mot England,

vilka efterhand övergick i rena invasionsförsök, slutligen framgångsrika, men då har vi nått in på 1000-talet. Med de danska kungarna för krigare från hela Norden (möjligen också delar av övriga Östersjökusten). Det troliga är att de flesta enrollerades sedan de tagit sig till Danmark på eget bevåg. Manskaper kompletterades sannolikt varhelst det sedan fanns tillgång på folk och skepp, innan målet nåddes.

De omtalade tjugo kungarna skulle enligt en historiserande idé ha uppehållit sig i Danmark i väntan på att dra ut på härnadståg. Samlingspunkten för deras del har uttryckligen varit Själland (enligt gällande tolkning). Vamoðr skulle kunna ha haft något med detta att göra och omkommit antingen i strid eller i samband med förberedelserna.

Som stöd för denna tanke har man alltså anfört de vikingaborgar som påträffats i Danmark. På flera ställen, bland annat på Själland och Jylland, har man funnit och i växlande omfattning utgrävt så kallade trälleborgar (eller trelleborgar). Detta är ringformade byggnadsverk med en torv- eller jordvall ytterst, som säkerligen varit försedd med träpalissad. Hittills har fem sådana borgar återfunnits i nuvarande Danmark (Trælleborg nära Slagelse och Borrering vid Lellinge på Själland, Nonnebakken vid Odense på Fyn, Aggersborg vid Limfjorden och Fyrkat vid Hobro i Nordjylland), dessutom två i Skåne (i Trelleborg och Lund) och kanske en i Norge (vid Rygge nära Moss i Østfold).

Beteckningen trälleborgar har övertagits efter den tidigast undersökta ringborgen vid Trælleborg på Själland. Att detta samtidigt kan ha varit en gammal beteckning för den aktuella typen av befästning visar också Trelleborg i Skåne, där en trälleborg år 1988 påträffades på stadens högsta punkt. En hypotes är att beteckningen tar fasta på en konstruktionsdetalj, nämligen snedsträvor av kluvna stockar, som skulle ha kallats »trällor» (det finns ett sådant gammalt danskt ord med betydelsen 'stock'). Dessa skulle ha tjänat till att bygget stabiliserades.

Hur bestickande detta än kan tyckas vara, finns det en del möjliga invändningar. Ringborgarna har mera nyligen med säkerhet daterats till tiden efter 980 (Wulff Andersen 2006). De har satts i samband med Harald Blåtands strävan att skaffa sig stödjepunkter i landet i samband med att han utövat sitt och kungamaktens inflytande samt successivt spritt detta över

hela landet. Därvid har han utgått från ett maktcentrum på Jylland (Jelling). Förmodligen har trälleborgarna spelat en inrikespolitisk roll mer än vad de utgjort härläger inför krigståg riktade mot omvärlden. Möjligen har de också spelat en roll i maktkampen mellan Sven Tveskägg och fadern kung Harald.

Hur man än uppfattar borgarnas funktion är tidfästningen inte förenlig med den traditionella dateringen av Rökstenen — den skall ju enligt denna ha rests bortåt tvåhundra år dessförinnan. Här kan den hävdvunna meningen inte upprätthållas i alla stycken. Antingen får man skjuta Rökstenens tillkomsttid framåt, eller också måste man släppa ringborgarna som argument i diskussionen.

Ett problem som man likaså tagit alltför lätt på är Rökstensens språkliga utformning av det presumptiva namnet *Sjælland*. Det återges på flera olika sätt i den fornnordiska litteraturen, men det finns inte ett enda annat belägg på skrivningen *Sjölund* (eller *Sjulund*; jfr dat. **siulunti** på Rökstenen). Här har det ibland hänvisats till runskriftens onöjaktiga precision till följd av att ljudsystemet innehållit långt fler distinktioner än vad skriftens tecken ger möjlighet att återge troget. Men så enkelt kommer man inte undan heller i denna fråga. Att troget återge de belagda formerna för 'Sjælland' med Rökstenens runografiska system erbjuder inga svårigheter, men det kan aldrig bli **siulunti**.

Hur man än ser på saken, föreligger här en svaghet i argumentationen. Symptomatisk är Wesséns hantering av problemet. Han säger att »**siulunti** måste väl avse Sjælland, trots de språkliga svårigheterna att förklara Rökstenens form och att förlika den med de äldsta former, som vi f. ö. känner av namnet på den danska ön» (Wessén 1958:48). Mer blir det inte. Han är alltså fullt medveten om att en del omständigheter reser språkliga hinder, men en svepande formulering om att det ändå »måste» vara den kända danska ön Sjælland får räcka som argument. Att man befriats från bevisbördan så lätt förvånar.

Somliga bedömare har velat lösa problemet genom att finna andra geografiska namn som skulle stämma bättre. Då faller naturligtvis all argumentation som tar fasta på att det är det berömda Sjælland som avses och allt vad som följer därav, men i stort sett samma slags osäkerhet kvarstår, så länge något

övertygande entydigt alternativ inte presenterats. Detta har ännu inte skett.

7.2.2.4. **fi||kurauintur**

Segmenteringen anses ge en fras **fiakura uintur** med utläsningen *fiagura vintur*. Wessén kommenterar: »**fiagura uintur** är tidsadverbial i ack., och ett sådant står vanligen utan preposition för att ange utsträckningen i tid (som svar på frågan huru länge?)» (Wessén 1958:48). Detta ger enbart en förklaring till att ackusativ används (vilket Wessén anser vara fallet), men formerna lämnas utan närmare diskussion. Ändå kan man notera att varken **fiagura** eller **uintur** återfinns i de nordiska fornspråken som ackusativformer av motsvarande ord som de förmodade. Mest liknar **fiakura** genitivformen (fsv. *fiughura*), i någon mån böjningen i neutrum (fsv. *fiughur*); fsv. *winter* uppvisar ingen böjningsform som överensstämmer med Rökstenens **uintur**.

I det svenska medeltidsspråket kan *winter* böjas på olika sätt. För det första kan ordet följa paradigmet för *hæster* (s.k. maskulina *a*-stammar), eller också böjs det som *föter* (s.k. rotnomen). När det böjs som *föter*, har det i pluralis ackusativformen *winter*, men i runspråket borde det ha varit *wintr*, absolut inte *wintur*. Ackusativformen blir i singularis densamma som nominativen vare sig ordet böjs som en *a*-stam eller som ett rotnomen.

Att detta substantiv ursprungligen är ett rotnomen innebär att det avslutande *-r* som vi finner i *winter* hör till stammen. Det som i nom.sg. kan se ut som en nominativändelse med formen *-er* är i detta fall inte det (utan en del av roten). Men för den skull är inte **uintur** vad man skulle vänta i ack.pl. I den formen har *a*-stammar ändelsen *-a* (*wintra*), medan rotnomen är ändelselösa (*winter*).

Att *r* är dentalt (och inte palatalt, med runskrift *-R*) är helt i sin ordning; i *wint(e)r* hör ju *r* till stammen (men jfr avsnitt 11.2.2.5, s. 336 f.). Den förväntade formen skulle däremot alldeles avgjort vara **uintr** (anpassningen till *a*-stammarna är troligen ett förhållandevis sent fenomen). Wessén tycks i det belagda **uintur** räkna med den angivna formen men också med en inskottsvokal tillagd, ett i sig välkänt fenomen, men det inträffar först långt senare (flera hundra år efter Rökstenens förmodade tillkomst; se Noreen 1904:148 f., § 160, 2 b).

Dessutom brukar inskottsvokalens kvalitet på svenskt språkområde inte markeras med <u> (men väl i nutida isländska).

Inte heller *fiagura* överensstämmer med de dokumenterade formerna av fsv. *fiurir*, *fyrir* 'fyra'. I ack.pl. brukar de vara *fiura* eller *fyra*, så i och för sig är ändelsen -a den förväntade. Alldeles efteråt i runtexten följer emellertid **fiakurum**, som måste uppfattas som en dativform. Denna är i medeltidssvenskan vanligen *fiurom*, *fyrom* eller någon likvärdig variant. Då kan kanske parallellen **fiakurum** jämte **fiakura** (Rök) gentemot *fiurom/fyrom* jämte *fiura/fyra* i fornsvenskan verka övertygande.

Men **fiakura** (*fiagura*) skulle alltså vara ackusativformen i maskulinum (eftersom det följande huvudordet förutsätts ha denna form). Då är att märka att formen i fråga är omöjlig i förhållande till den sannolika historiska utvecklingen. Stammen i ordet för 'fyra' innehöll ursprungligen *d, inte *g (jfr got. *fidwōr*, kymr. *pedwar*, och det har utvecklats ur ett äldre *t, jfr lat. *quattuor*, osk. *petora*, find. *catvāras*). I de fall då *g* har uppstått förutsätts det ha utvecklats sekundärt ur *ð*. Förutsättningen är att *ð* står mellan *io*, *iu* eller *au* och ett följande sonantiskt *u* (Noreen 1923:188, § 259).

Exakt hur de olika böjningsformerna och varianterna av dessa inom paradigmet *fyra*, fvn. *fiórir*, fsv. *fiūri(r)*, *fȳri(r)* utvecklats är omstritt. Man får bland annat räkna med att vissa överraskningar beror på att olika former inom paradigmet påverkat varandra (t.ex. analogiska utjämningar). Det ligger i sakens natur att sådana förändringar inte alltid är alldeles regelbundna och förutsägbara, men de kan lätt inträffa i paradigmatiskt sammanhållna grupper. Det är dock ett oavvisligt faktum att det främst är i neutrumformerna som *g*-formerna (fvn. *fjogur*, fsv. *fiughur*) systematiskt uppträder i det bevarade textmaterialet från medeltiden — samt i genitiv (fvn. *fiogorra*, *fiugurra*, fsv. *fiughur(r)a*); undantagsvis är dativen *fiugrum* belagt (Noreen 1904:378, § 483 Anm. 1), och denna form är väl kompatibel med Rökstenens **fiakurum**. Däremot finner man inga spår av detta fenomen i ackusativformer.

Att anta en ackusativform för **fiakura** på Rökstenen skulle således innebära att man räknade med en annars aldrig dokumenterad form, som står i strid med övriga belägg. Ordet för 'fyra' har rekonstruerats till *fedwōrez, men böjningsändelserna skapar olika fonologiska kontexter inom paradigmet

ram. Detta leder till olika resultat och — i förlängningen — variation inom paradigmet, med senare analogiska utjämnningar till följd. Hur *g*-formerna fördelar sig inom böjningen har till stor del att göra med dessa förhållanden.

Därför är det mycket osannolikt att maskulinformen i akkusativ ens uppfyller villkoren för att *ð* skall utvecklas till *g*. Under alla omständigheter kvarstår **uintur** som en högst dubiös (eller omöjlig) akkusativform. Vidare skall man observera att den i Rökenskriften faktiskt belagda formen, **fiakura**, mest liknar genitivformen i de medeltida texterna. Denna är alltså vanligen *fiughur(r)a*, *fiūra*, *fýra*, en böjningsform som veterligen aldrig har övervägts för Rökstenens del, trots att det är den som ligger närmast till hands i formellt hänseende. Om den skulle föredras, krävs även andra ingrepp i den traditionella tolkningen (se vidare avsnitt 13.2.2.3, s. 401).

7.2.2.5. **atfiakurumnabnumburn||rfiakurumbruprum ·**

Wessén går snabbt och i övrigt stillatigande över till »den fantastiska berättelsen om de 20 konungarna», efter följande vanemässigt upprepade segmentering: **at fiakurum nabnum burn||[i]r fiakurum bruprum**. Bröderna »utgjorde 4 brödrastockar med 5 bröder i var, och brödrastockarnas fäder var till på köpet bröder» (Wessén 1958:48). Till råga på allt bär samtliga fem bröder inom varje brödraskara samma namn. Sådant ser man sällan prov på i verkligheten.

Återkommande ord och ordformer ger även i denna passage nycklar till segmenteringen: **at fiakurum nabnum burn||[i]r fiakurum bruprum**. Här antar man alltså att prepositionen *at* skrivs med utskrivna *a*-runa, till skillnad från tidigare i texten, medan kantlinjen bidrar till det *i* som ingår i *burnir*.

Bröderna uppges som framgått bära fyra namn och vara söner till fyra bröder. Innebörden i denna uppgift torde vara att de tjugo kusinerna lystrat till sammanlagt bara fyra namn. Eftersom de är söner till fyra bröder borde varje brödraskara inom sig ha fått samma namn. Ett sådant antagande stöds av fortsättningen. Annars har vissa kommentatorer framfört idéer om att det gällt olika slags brödraskap som inte behöver innebära biologiska släktskapsförhållanden, t.ex. krigarbröder, sjörövare eller köpmannagillen (bl.a. von Friesen 1920:81). Som Wessén påpekar motsägs den möjligheten av att det uttryckligen framhålls på stenen att bröderna hade fäder som själva

var bröder. Försöker man förklara dessa omständigheter med att även fäderna skulle ha ingått i något slags brödraskap av det antydda slaget, kommer man snabbt ut på mycket tunn is.

Wessén uppehåller sig vid olika idéer om detta, framförda av tidigare kommentatorer. Hans slutsats är även den värd att citera (Wessén 1958:49):

Det är sålunda ofrånkomligt, att alla de fem bröderna inom samma brödraflo~~c~~ h a r b u r i t s a m m a n a m n. I den första har var och en hetat Valke. Men om så är, måste de ha skilts åt genom tillfogade b i n a m n, som angav en karakteristisk och särskiljande egenskap för var och en: Valke den röde, Valke den snabbfötade, Valke den djärve, Valke den sluge, Valke den dumme osv. Det är alltså en hel sagocykel av väldigt omfång, som Varin anspelar på i punkt 13. Till sist samlades de 20 kungarna på Själland och satt där i fyra vintrar, innan de allesammans föll på slagfältet i en stor strid (punkt 12). Det hela var ett sagoämne, som bör ha räckt till för berättelse under många vinterkvällar.

Den underliga namngivning som brödragrupperna ger prov på har infogats i den ram som också omfattar de förmenta trälleborgarna, så att bröderna var vapenbröder, dvs. ingick i kollektiv av krigare (fr.a. förslaget av Höfler [1948] 1949:17 ff., 1952:302 men senare med anslutning från flera andra). Namnen har alltså förklarats med att de skulle ha med krigarföljenas indelning att göra — anförarnas namn skulle ha tjänat som beteckningar även på underställda befälhavare. Till yttermera visso har man i undersökta danska vikingaborgar som Aggeborg, Fyrkat etc. på arkeologiska grunder som framgått kunnat urskilja en indelning i fjärdedelar, vilket skulle rimma väl med de fyra bröderna. Dessa kunde ha varit något slags chefer för var sin fjärdedel av anläggningen.

Man behöver inte fundera länge över dessa förslag för att hitta svårigheter. Inte minst är förklaringen starkt beroende av de s.k. trälleborgarnas funktion. På den punkten har åsikterna som vi sett nu kommit att gå i en ny riktning. De sätts ofta i samband med kungen Harald Gormssons och eventuellt hans sons, Sven Tveskäggs, maktutövning och konsolidering av det danska riket. Man anser att borgarna dels kan ha varit kungens stödjepunkter i områden där han inte helt kunnat lita på undersåtarnas lojalitet, dels kunnat rymma stora förråd med sådant som tagits ut i skatt (in natura). Om arkeologernas datering träffar rätt stämmer inte heller de kronologiska förhållandena

med vad man antagit om Rökstenens ålder. Den skall ju enligt standarduppfattningen vara minst etthundrafemtio år äldre.

Runordet **nabnum** normaliserar Wessén till *nampnum*. Den stavning som tillämpas kan förvisso utläsas ur runsekvensen **nabnum** (homorgan nasal, här *m*, framför en klusil, här **b** för /p/, skrivs inte alltid ut), och den är också i enlighet med bruket i de fornsvenska handskrifterna. I det aktuella sammanhanget är den ändå missvisande. Den kan exempelvis inte ha varit Rökristarens (uttals)form, eftersom inskottskonsonanten *p* i dessa kontexter har ett senare ursprung än den period Rökstenen representerar.

Det är inte bara berättelsen om de tjugo kungarna som är fantastisk. Berättelsen om berättelsen om de tjugo kungarna är minst lika fantastisk. Bland annat förutsätter den alltså språkliga oklarheter, som behöver särskilda förklaringar. Dessa kan inte sägas ha framlagts i någon övertygande form.

7.3. Baksidans tredje parti (Ce6–7 samt Cf1)

I föregående avsnitt har tjugo kungar omtalats. Dessa består av fyra brödraskaror om vardera fem bröder, har vi fått veta, och de fyra män till vilka varje brödraskara är söner är dessutom bröder med varandra. Till detta redan underliga arrangemang kommer att alla bröder inom varje brödraskara bär samma namn.

Det torde vara ytterligt sällsynt att sådana förhållanden föreligger i verkligheten. Den som vill sätta in denna berättelse i ett historiskt sammanhang har följaktligen ett problem. De märkliga omständigheterna har mycket riktigt givit upphov till en rad olika förklaringsförsök, som delvis berörts tidigare här ovan. Vi återkommer strax till dessa. Först beskrivs de formella förutsättningar som råder.

7.3.1. Textens lydelse

Föregående avsnitt avslutas mitt på raden Ce6. Där följer ett interpunktionstecken i form av en tydlig punkt (eller återigen kanske ett litet plus-tecken) mitt på raden. Texten fortsätter omedelbart efter denna punkt. Den återges här, på samma sätt som tidigare, i olika versioner.

Translitterering:	Ce6	· ualkarfimraþulfsu
(RAÄ)	Ce7	nirhraipulfarfimrukulfsunirhäislarfim haruþ
	Cf1	ssunirkunmuntarfimbirnarsunir ·
Segmentering:	Ce6	· ualkar fim raþulfs [s]u
(RAÄ)	Ce7	nir hraipulfar fimrukulfs [s]unir häislar fim haruþ
	Cf1	s sunir kunmuntar fim birnar sunir ·
Normalisering:		<i>Valkar fimm, Raðulfs sy-</i>
(RAÄ)		<i>-nir, Hræiðulfar fimm, Rugulfs synir, Haislar fimm, Haruð-</i> <i>-s synir, Gunnmundar fimm, Biarnar synir.</i>
Översättning:		’Fem med namnet Valke, Rådulfs sö-
(RAÄ)		-ner, fem Reidulf, Rugulfs söner, fem Haisl, Hord-
		-s söner, fem Gunnmund, Björns söner.’

Wessén upprepar de genomgående ortografiska egenheterna, dit även enkelteckning av konsonant i ordslut hör (på fornsvenskt vis). Exempelvis skriver RAÄ räkneordet ’5’ som *fimm*, Wessén som *fm*. Dessutom framför Wessén namnet *Kynmundar* som alternativ till *Gunnmundar* (och motsvarande i översättningen, i det här fallet bara en försvenskning av namnformen). Jansson följer Wessén i detta och i ett par andra detaljer.

7.3.2. Kommentarer till standarduppfattningen om Ce6–7 och Cf1

Här har man alltså tänkt sig att namn på verkliga bröder eller (mer figurligt) krigarbröder har angivits uttryckligen. Det har exempelvis spekulerats i att krigare som ingått i en grupp under befäl av en anförare delvis anonymiserats genom att de tilldelats samma namn. Truppen skulle alltså ha varit hierarkiskt ordnad, och indelningen har delvis även speglats med språkliga hjälpmedel. Det skall understrykas att det i så fall inte finns några andra starka indicier än dessa (på Rökstenen) som talar för ett sådant system. Att svenska soldater i den gamla indelta armén stundom kunde ärva sin föregångares namn är något helt annat.

Till stöd för segmenteringen kan man även här ta de iögonfallande upprepningarna av ord och ordformer. Dessa låter sig naturligt indelas i fyra olika partier och kommenteras sammanfattningsvis i det följande. Gemensamt för de fyra grupperna är att de inleds av respektive brödragrups namn, angivna i pluralis jämte räkneordet *fimm* ’fem’, varefter följer appositionen »X:s söner», med specifikation av varje fars namn i respektive fall.

7.3.2.1. · **ualkarfimrapulfsu||nir**

Segmenteringen är med utgångspunkt i de omständigheter som redovisats given: **ualkar fim rapulfs [s]u||nir**. Det ingrepp i texten som krävs är en komplettering med ett **s**-tecken, eftersom **s** enkelskrivs mellan genitivformen **rapulfs** och **sunir** i mötet mellan två identiska ljud. Radslutet är som vanligt inte signifikant, utan läsningen fortsätter på nästa rad utan ytterligare inverkan. Till exakt vilken namnform **ualkar** är en pluralform kan inte avgöras, men troligen är det till *Valkr* eller *Valki* (vilket Wessén och andra tar för givet). Genitivformen **rapulfs** skulle harmoniera formellt med det möjliga namnet *Rāðulfr*, som är belagt såväl under vikingatiden (**rapulfr** på U 1146) som i de nordiska medeltidsspråken (fda. *Rathulf*, fsv. *Radholf*, fvn. *Ráðúlfr* enl. Peterson 2007:178).

7.3.2.2. **hraiþulfarfimrukulfsunir**

Exakt samma analys vad segmenteringen beträffar som i föregående fall gäller ånyo. Uppdelningen i ord blir följaktligen: **hraiþulfar fim rukulfs [s]unir**. Som tidigare står ett enkelt **s**-tecken för såväl slut-**s** i genitivformen som inledningstecknet i **sunir**. Det är ganska uppenbart att det rör sig om ytterligare två namn med efterleden *-ulfr*, troligen *Hræiðulfr* och kanske *Rugulfr* (den vanligaste lösningen). Vad förleden i det första namnet betyder i sammanhanget är inte fastställt bortom allt tvivel, men det torde kunna associeras med det *Hræið-* som vi tidigare stiftat bekantskap med i **hraiþkutum** och **hraiþmarar**. Förleden **ruk-** tillåter flera olika läsningar: *Rug-*, *Rugg-*, *Rog-*, *Rogg*, *Ryg-*, *Rygg-* och kanske flera, t.ex. samma med *k* i stället för *g*. Valet mellan dem är besvärligt.

7.3.2.3. **hāislarfimharuþ||ssunir**

Med stöd i de parallella strängar som redan behandlats kan en trovärdig segmentering i form av **hāislar fim haruþ||s sunir** fastställas. Principiellt samma resonemang som tidigare kan tillämpas än en gång. Utfallet blir endast i detaljer annorlunda. Bland annat nås radslutet omedelbart före det genitivsignalerande **s** som avslutar **haruþ||s**. Därför inleds nästa rad med detta **s**, samtidigt som det inledande **s**-tecknet i **sunir** upprepas (till skillnad från de tidigare mötena mellan genitiv-**s** och ordet **sunir**).

Denna situation är unik här. Den föreligger ingen annanstans på Rökstenen, och det kan därför inte omedelbart avgöras huruvida åtgärden är väl genomtänkt eller beroende på en spontan impuls (men inskriftens upphovsman har i många andra sammanhang visat sig ha konsekventa lösningar på olika typer av problem; se vidare avsnitt 13.3.2.7, s. 417). Den exakta lydelse som namnen skall ha är inte i någotdera fallet självskriven, men olika utläsningar är tänkbara.

7.3.2.4. **kunmuntarfimbirnarsunir** ·

I den sista sekvensen faller det sig naturligt att återvända till det ursprungliga resonemanget. Således bör **kunmuntar** vara ett namn i pluralis. Formellt är det möjligt att sammanställa detta namn med en välkänd efterled som i fornvästnordiskan bildar maskulina personnamn och har formen *-mundr*, i fornsvenskan *-munder*. Som förled har exempelvis *Gunn-* många paralleller, men även *Kyn-* m.m. är tänkbart. Vidare tyder runföljden **birnar** på en genitivform på **-ar**, även den fullt regelbunden. Resultatet av segmenteringen blir då: **kunmuntar fim birnar sunir**.

Besvärande för den vedertagna tolkningen är emellertid att formen **birnar**, vari man velat igenkänna genitivformen till namnet *Biörn*, inte stämmer med de språkliga regler som för övrigt varit förhärskande i de nordiska språken. Att tänka sig främmande (kontinentala) namnformer är naturligtvis en möjlighet men inte metodologiskt alldeles tillfredsställande. Den alternativa förklaring som framförts, nämligen att det rör sig om ett ristningsfel för **biarnar** (den väntade genitivformen), kan visserligen inte vederläggas. Att gripa till emendingar är emellertid inte idealiskt. Dessutom tycks argumentet vara att man då får det välkända mansnamnet (nusv.) *Björn* i en korrekt genitivform (**biarnar**). Det kan låta bestickande, men det gemensamma för de andra uppräknade namnen är snarast att de inte är några väl belagda namn, och då blir argumentet i fråga om **biarnar** mindre tvingande. Här föreligger under alla omständigheter ett problem.

Detta parti rymmer åtskilliga svårigheter, vad detaljerna beträffar. Att det är de tidigare nämnda bröderna och fäderna som namnges, råder det inget tvivel om, men den exakta lydelsen på varje enskilt namn är

besvärligare att fastställa. För en fullständig förståelse av inskriftens mening är detta naturligtvis störande.

7.3.3. Sammanfattande kommentar till det senaste partiet

De bröder som enligt texten samtidigt är fäder skulle alltså heta Raðulfr, Rugulfr, Haruðr och Biörn enligt den rådande meningen. Det är respektive genitivform av deras namn som återges. Sönernas namn böjs i pluralis, och det är nominativformen som förekommer i inskriften. Beteckningarna för söner får med andra ord uppfattas som subjekt i det satsliknande fragmentet (som saknar predikat).

Av fäderna har de båda förstnämnda namn som är bildade på likartat sätt och med en teknik som är helt i överensstämmelse med den även i övrigt väl dokumenterade variationsprincipen. Efterleden *-ulfr* upprepas, medan förleden (*Rāð-* resp. *Rug-*) varieras men sammanhålls av alliteration. Till dessa båda ansluter sig namnen på den andre broderns (han heter *Rugulfr*) söner formellt; *Hræiðulfr* är ju pluralformen till *Hræiðulfr*, som har samma efterled som *Rāðulfr* och *Rugulfr*. Däremot står förlederna *Rāð-* och *Rug-* inte i något uppenbart formellt förhållande till *Hræið-* (det <H> som inleder ordet i dess translittererade form är ju hörbart och står för ett konsonantiskt uttal, troligen [x], mer eller mindre energiskt uttalat längs en skala som går mot [h]).

Vidare kan man hävda att brödranamnet *Häislar* sammanknyts med faderns namn *Haruðr* (kanske med förleden *Hā-* även det, men skilt från *Hā-* i *Häislar*) genom alliteration; det allitererar också med kusinernas namn, angivet i pluralis som *Hraiðulfr*. Mer isolerat står *Gunnmundar* gentemot *Biörn* (och alla andra i inskriften förekommande namn). Detsamma gäller även för den teoretiskt möjliga alternativa läsningen *Kynmundar* e.d. Isolerat står också det inledande namnet *Valkar*, dvs. det som Raðulfs söner bär (i nom.sg. förutsätts detta vara *Valkr/Valki*).

Man skall vidare lägga märke till att den fras som ovan återges med *Haruðs synir* bryts av radslutet på så vis, att *s* i *Haruðs* hör till följande rad, följt av *synir*. I detta fall upprepas således två identiska runtecken i svit, då såväl *s* i *Haruðs* som *s* i *synir* skrivs ut (så att vi får två *s*-tecken i början på den nya raden). Detta är mest en teknisk fråga, som runristaren haft att ta ställning till (men se vidare avsnitt 13.3.2.7, s. 417).

Slutligen bör man hålla i minnet att identifikationen av namnet *Biörn* förutsätter en mindre textändring. Det är ju genitivformen *Bjarnar* som man i så fall siktar på, men på Rökstenen finner man snarare runföljden **birnar** (se nedan avsnitt 13.3.1–13.3.2, s. 409 ff.). Läsningen *Bjarnar*

förutsätter att ristaren oavsiktligt utelämnat den första **a**-runan. Om det faktiskt skulle stå *bernar* (som är ett sätt att uppfatta runorna **birnar**), kan det — har man menat — röra sig om en annars inte belagd variant till det välkända namnet (*Bern* vid sidan av *Biørn*), eller också är formen av något skäl obruten (*Biørn* är ju bruten), vilket strider mot den annars kända språkhistorien (åtminstone den allmänt vedertagna). Hur som helst står vi här inför en komplikation (i första hand metodologiskt).

Det har observerats att de flesta av de namn som anförs i detta parti av inskriften är odokumenterade som personnamn på det nordiska språkområdet under den aktuella tiden. Ett undantag är *Biørn*, som dock inte självklart föreligger, vilket just framgått. Med tanke på denna kontext av mer eller mindre okända namn kan man fråga sig varför man till varje pris velat igenkänna *Biørn*, ofta med den uttalade motiveringen att detta är det enda kända namnet som är möjligt.

Däremot tycks *Rāðulfr* verkligen föreligga på runstenen U 1146 (från Gillberga i Uppland). Även dennes bröder är nämnda på stenen, men bara två (och inte i pluralform och inte med samma namn som Rökbröderna). Av övriga namn har *Gunnmundr* tidigare ansetts ha varit belagt på en försvunnen sten men har senare identifierats med **kuþmut** (ack.) på U 199 (Peterson 2007:92). Detta bör då snarare stå för *Guðmund* (ack.). Samtliga dessa namn följer de principer för namnbildning och namngivning som kan urskiljas för det forntida Nordens del. Den anförda variationsprincipen liksom sammanhållningen av namn på personer såväl inom samma generation som mellan generationer med hjälp av allitteration är välkända fenomen.

7.4. Slutet på det okrypterade partiet (Cf2 jämte Cg)

En sista vertikalt anbringad rad Cf2 avslutar denna del av inskriften. Dessvärre är den så skadad att den inte är mer än fragmentariskt läsbar. Längst ner (om stenen betraktas som en liggande text), dvs. närmast intill den återstående smalsidan (när stenen står naturligt upprätt) tycks det ursprungligen ha varit planerat ett avslutande runband av samma bredd som de andra på baksidan, dvs. de hittills behandlade. Det sista har emellertid klivits på längden, så att den text som diskuterats i avsnitt 7.3 bara har hälften av normal höjd. Återstoden upptas till två tredjedelar av en allra sista rad som troligen slutat i höjd med den förra, som där har ett skiljetecken.

Den nedersta raden har troligen (eller möjligen) inte haft en sådan avslutning (med skiljetecken). Några runor med normalhöjd står allra sist

på den gemensamma raden. Detta korta parti kallas här Cg. Runtecknen tycks inte utgöra en normal satsinledning. Sannolikt är de avsedda att bilda avslutning på den nedre raden, som i övrigt har reducerad höjd. Ett avgörande är svårt att träffa, eftersom den nedersta raden är så skadad att texten inte ger någon ledning. Av allt att döma har textförlusterna uppstått i samband med att stenen brutits ut ur de väggar vari den suttit inmurad (i tiondeboden resp. gamla och nya kyrkan).

Wessén hanterar det läsbara på följande sätt:

Cf2 **nukm** --- **m** --- **alu** --- **ki ainhuar** -**p** ... **p** ...
Cg **ftir fra**

De tecken som här är återgivna på den undre raden Cg följer egentligen längst till höger och har normalhöjd. Den nedersta skadade raden återtar alltså normalhöjd efter det att raden ovanför (med namnuppräknings) avslutats, vad texten beträffar. Åtminstone den övre (Cf1) tycks utmynna i ett skiljetecken, möjligen som sagt gemensamt för båda dessa smala rader Cf1–Cf2.

Sekvensen **ftir fra** har enligt standardtolkningen förutsatts vara en fortsättning på den skadade (undre) radens text bortom skiljetecknet. Detta får sägas ha en placering som gör det troligare att det hör uteslutande till den övre raden Cf1 än till både Cf1 och Cf2. Man har således tänkt sig att den skadade raden Cf2 skulle sluta med preteritumformen av det fornsvenska verbet *fræghna* 'fråga' (fvn. *fregna*), dvs. *frā* (fvn. *frá*). Detta har ansetts kunna ingå i en logisk avslutning på en lång uppräknings av vad någon framsagt ur sitt förråd av gamla traderade berättelser. Ordet före **fra** skulle i så fall vara **eftir**, och **eftir fra** skulle betyda 'efterfrågade' e.d. (jfr avsnitt 3.3.8.5, s. 76 f.). Osäkerheten beträffande hela den defekta raden är naturligtvis allvarlig. Från metodsynpunkt måste det anses vara högst riskabelt att använda något i denna rad som bärande argument vid tolkningen av inskriften som helhet (vilket ofta har hänt att man gjort, låt vara i växlande utträsäckning).

Samtidigt har den skadade raden av allt att döma utgjort en naturlig del av inskriften som helhet. Det finns dessutom en möjlighet att något slags upplösning av mystiken dessförinnan kan ha erbjudits här, eftersom det är den rad som avslutar baksidans vertikalt anlagda text. Förlusten är avgjort högst beklaglig. Det enda hela ord i huvuddelen av den skadade raden som tycks kunna urskiljas säkert och ger någon mening är hur som helst **ainhuar** 'någon'. Inte heller denna fragmentariska tolkning är emellertid säker, eftersom kontexten inte kan bedömas. En kortare runsekvens i början på raden låter sig också med stor sannolikhet identifieras som en sträng **nukmini**, men eftersom det säkert läsbara

upphör så snart är det vanskligt att bestämma vad här stått — eller ens vilket/vilka ord dessa runtecken bildat. Denna fråga återkommer senare (närmast på s. 426 f.).

Elias Wessén är exemplariskt återhållsam när det gäller den skadade raden. Han refererar mest vad andra kommit fram till. På denna punkt som på de flesta andra har Bugge varit vägledande. Tydligen har Brate, von Friesen och den norske forskaren Magnus Olsen år 1907 gemensamt undersökt stenen. På grundval av denna granskning skall Bugge ha supplerat texten på det sätt som återges (postumt) i hans 1910 publicerade bok (Bugge dog 1907): **nuk m[ini] mir alu [sa]k[i] ainhuar ... þ ... ftir fra.**

Som nyss konstaterats är det givetvis metodologiskt högst betänkligt att denna rad tilldelas någon bärande roll vid en preliminär tolkning. Det är klart att den för ristaren haft en betydelse och att den ingått i inskriftens helhet. Men att fantisera kring vad den meddelat utan att ha en klar bild av vad den övriga texten haft för karaktär leder knappast framåt. Risken är troligen större att den lockar oss in på villovägar.

Det är anmärkningsvärt hur mycken möda som ägnats denna del av inskriften, som principiellt är oläsbar (senast Harris 2015). Naturligtvis är det irriterande att en så viktig del av inskriften inte går att tyda, men det är inte så mycket man kan göra åt saken. Inget blir bättre av att man gissar. Risken att gissa fel är naturligtvis mycket större än chansen att gissa rätt. Det finns ingen anledning att ytterligare dröja inför detta problemkomplex här. Allt som kan läsas någorlunda säkert på Rökstenen är förbryllande nog.

* * *

Fornyrðislag-strofen på Rökstenen har en egen ryktbarhet, även bortsett från att det är den längsta kända runstenstexten som innehåller den. I och med att en uppfattning om vad strofen betyder har etablerats sedan länge, är denna knäsatta mening särskilt svår att revidera. Om alla axiomatiska antaganden läggs åt sidan, måste man emellertid konstatera att originaltexten rymmer flera svårigheter. Dessa brukar sällan kommenteras eller ens föresväva de flesta som uttalar sig om strofen, men vid en systematiskt genomförd kritisk granskning framstår de tydligt.

Sedan den traditionella bilden av vad strofen uttrycker satt sig, har den nog fungerat som en fast punkt i den som helhet ganska svårförståeliga texten. Såväl partiet före som det efter strofen saknar till stor del lätt igenkännbara och från andra sammanhang välkända fenomen. För

strofens del har man litat till Theoderik den store. I ljuset av strofen har sedan både det föregående och det efterföljande tolkats.

Avstår man från att använda Theoderik och vad man vet om honom (som historisk person eller legendarisk figur) som tolkningsgrund, blir texten i och för sig ännu mera svårgenomtränglig. Detta har säkert bidragit till att Theoderikläsningen stått så stark. Utan denna fixpunkt blir i förstone det följande textavsnittet ännu mer mystifierande. Till råga på allt avslutas det med en i praktiken oläslig rad. Med stöd i den rådande tolkningsmodellen har man även här suggererat sig till att inläsa en mening.

De flesta kommentatorer har uttryckligen eller mera implicit förutsatt att inskriften så långt i berättande form anspelat på gammalt traditionsstoff. Efter den inledande åminnelseformeln har sålunda en »episk» del vidtagit, varefter en »magisk» del fått avsluta ristningen, eller också har man på mera formella grunder skilt ett parti som på vanligt sätt har varit utfört med de 16-typiga runorna från ett som består av krypterade meddelanden, varvid olika chiffer i det senare fallet kommit till användning. Vi har nu nått fram till den sistnämnda avdelningen.

8. Rökstenens krypterade delar

»Så långt har inskriften säkert varit avsedd att läsas och förstås av alla», säger Wessén. »Men så kommer gåtorna». Vi kan citera ett längre stycke (Wessén 1958:51):

[...] Ristaren vill imponera med sin skriftkunskap, och han vill pröva sina läsares skarpsinne. Han vill samtidigt roa dem med sina skriftgåtor, på samma sätt som har skett i alla tider och hos alla folk, som har känt till skrift. Det är därför själva *s k r i f t e n*, som står i förgrunden i de återstående delarna av inskriften. Här gäller det att tolka, att finna ut den dolda meningen i det som icke är omedelbart begripligt.

Ristaren har gått sina läsare till mötes: han ger dem ledning genom att upprepa samma uttryck **sakumukmini** varje gång han inför en ny lönnskrift. Därmed var nyckeln given. [— —]

Den utsaga som utgör den första meningen i citatet kan verka uppenbar. Att skrivkunniga briljerar med sin kunskap i en tid då skrivkonsten ännu var exklusiv är ett välkänt fenomen. Eller rättare sagt: det är så vi uppfattar saken. Som exempel kan man anföra Hovgårdsstenen (U 11), som inleds: **raþ þu : runar : ret : lit : rista : tolir [...] kunuki** *Rað þu runar! Rett let rista Tolir kunungi* 'Tyd du runorna! Tolir lät rista [dem] rätt [...] åt konungen'. Mindre övertygande är Wesséns följande påstående, att ristaren vill roa läsarna. Att i en dödsruna — bokstavligen — över en i förtid avliden son vilja roa läsarna är en bisarr tanke. Vi vet inte allt om tidens mentalitet, men så mycket vågar man hävda. Däremot är fortsättningen på citatet tänkvärd: »Det är därför själva *s k r i f t e n*, som står i förgrunden i de återstående delarna av inskriften».

Det avsnitt av inskriften som Wessén nu närmast vänder sig till är de båda rader som är ristade med vad som ytligt sett tycks vara tecken hämtade från den äldre runraden. Dessa tecken används emellertid för att åstadkomma ett kodat meddelande. Därefter kommer olika partier som använder andra former av chiffer. Det finns också inslag av ren klartext (så att de vanliga kortkvistrunorna tas i bruk på vanligt sätt).

En betydligt senare kommentator som sätter fokus på själva skriften är Per Holmberg. I en uppsats från 2015 (tr. 2016) framhåller han att inskriften i mycket handlar om sig själv — eller snarare om runornas ristning och läsning samt deras förhållande till ristaren och läsaren. Men när Holmberg hävdar att Rökstenens text delvis har ett metaperspektiv (på den egna texten), menar han inte riktigt detsamma som Wessén. Ändå kan denna attityd till problemen på Rökstenen tveklöst vara fruktbar och har i allmänhet inte tagits med i beräkningen (om man bortser från de fall i vilka man sysselsatt sig med chiffren å ena sidan och, å den andra, med i allmänhet helt ofruktbara spekulationer om olika talmagiska förhållanden).

Det är uppenbart att användningen av chiffer ger upphov till andra frågor än den som alltid är aktuell när en text är skriven med ett annat skriftsystem än kommentatorns eget. En runinskrift vilken som helst väcker hos senare tiders betraktare omedelbart frågor som »Vad står det?» och »Vad betyder det?», men när Rökristaren övergår från de ordinära kortkvistrunorna till olika chiffer bör detta också ha en innebörd, på ett annat plan. När meddelanden kodas under krig, är orsaken uppenbar. Både språket och den normala skrift som brukar användas är kända för fiendesidan, så det gäller att maskera sina meddelanden för att hindra eventuella fientliga läsares förståelse. Samtidigt skall de invigda förstå.

Med för de flesta andra texter, Rökstenens inkluderad, är det normala syftet att de verkligen skall kunna läsas, kanske med den nyss nämnda inskränkningen: det är de särskilt invigda som skall förstå. De chiffer som förekommer på Rökstenen är inte heller okända — åtminstone inte vad principerna beträffar — och därmed är de möjliga att lösa. När chiffer används, till synes i oträngt mål, blir emellertid frågan »Varför?» aktuell redan genom denna omständighet. Wesséns svar framgår av blockcitatet ovan. Olika versioner av detta svar har formulerats, men ofta har man menat just att Varinn är stolt över sin kunskap och därför vill briljera med den. Denna inställning skulle ligga i linje med hans beslut att ge antydningar om den rika repertoar av gamla berättelser som han förfogar över.

Kvar står trots allt för läsaren av inskriften en grundläggande önskan att förstå själva budskapet. Först i nästa steg kan man komma någon vart med att fundera över orsaken till att det fått den form som kan iakttas. I det som här följer är prioriteringen densamma. Vi tar inte här ställning till det befogade i läsarens just antydda önskan att förstå. Det har ju bland mycket annat hävdats att det faktum att partier av texten är krypterade tyder på att dessa faktiskt inte skulle vara läsliga för alla.

8.1. Chiffer med modifierade äldre runor (Cd1–2)

Enhetligheten i de båda partier på fram- och baksidan som består av vertikala rader är uppenbar. Rent fysiskt är raderna arrangerade på liknande sätt, och innehållsmässigt tycks man möta samma typ av text. Det är också tydligt att det går att utläsa en i någon mening begriplig innebörd ur runtecknen, utan att dessa behöver manipuleras på något annat sätt än möjligen translittereras (av praktiska skäl). När detta är gjort finner man i stort sett samma typ av ortografiska principer som man möter genomgående i runinskrifterna. Sålunda har vissa runtecken mer än ett ljudvärde, dubbelteckning (t.ex. för att markera fonetisk längd) förekommer principiellt inte (om **ss** i [**harup**]**ssunir**, se avsnitt 7.3.2.3, s. 226 f. och vidare i avsnitt 13.3.2.7, s. 417 f.), mellanrum mellan orden anges inte, radbyte kan ske mitt i ett ord osv. Men varje runa har det eller de ljudvärden man brukar kunna räkna med. Detta gäller även framsidans båda horisontella rader samt den högra smalsidan.

Över stora delar av baksidan och på den återstående smalsidan återfinns emellertid en helt annan typ av text. Den kan inte lösas upp enbart på vanligt sätt utan kräver någon form av ytterligare primär behandling. Olika sätt att dölja den normala läsningen har tillämpats, och denna måste återställas för att förståelse skall ernås. Vi kan betrakta de manipulationer som företagits som olika former av kryptering.

Det krävs skilda lösningar för att komma till rätta med olika delar av de krypterade partierna. En typ av chiffer finner man längs baksidans nederdel och vänsterkant. Den består av runliknande tecken, som dock inte överensstämmer med dem som använts fram till denna passage, och som behandlats hittills här ovan (dvs. den 16-typiga runradens kortkvist-version). Chifferskriften är anbragt på den nedre vågräta rad som löper strax ovanför marken (när stenen står rest) längs marklinjen. Den fortsätter som den vertikala rad vilken befinner sig i rät vinkel mot den horisontella raden och som bildar det yttersta skriftbandet på stenen, till vänster på baksidan. Det finns också andra typer av chiffer på andra delar av baksidan, på smalsidan D samt ovasidan E. Dessa återkommer vi till.

Baksidans horisontella nedre rad (Cd1) bildar tillsammans med den vertikala vänsterraden (Cd2), som innehåller samma slags tecken, en inramning nertill och till vänster. Upp till fullföljs inramningen av de tre något snedställda men principiellt horisontella raderna (Cb1–3) jämte det översta extra breda bandet (Ca). Det sistnämnda sträcker sig över hela baksidans bredd och avgränsar med sin vänstra del rad Cd2 uppåt. När Cb1–3 (jämte det radavslutande partiet Cc) sägs inrama den övriga

kortkvisttexten uppåt, avgränsas dessa rader i sin tur till vänster av Cd2. Man kan se smalsidan till höger (D) som textens ram i den riktningen, precis som strofens senare del på den andra smalsidan (B) bildar avgränsning till höger för framsidan. Parallelliteten i arrangemanget av texten är i detta avseende slående — både framsidan och baksidan har liknande formella egenskaper vad den grafiska utformningen beträffar och bildar en sluten helhet. Här behandlas nu närmast raderna Cd1–2.

8.1.1. Textens lydelse

Baksidans nedre rad tillsammans med den lodräta raden till vänster kallas alltså Cd1–2. Den traditionella uppfattningen om dessa raders runografiska egenskaper repeteras här i komprimerad form. Som signaleras av kursivstilen kan allt i detta avsnitt betraktas som kodat. Ytligt sett kan det förefalla underligt att se de båda raderna som krypterade, eftersom de tecken som används uppvisar stora likheter med tecknen i den 24-typiga runrad som man anser ha föregått uppkomsten av den 16-typiga runraden. I den mån man kan igenkänna den äldre runradens tecken, används de här ändå inte som det levande skriftsystem som det en gång i tiden var. Därför är chiffernotationen (kursiven) motiverad (jfr genomgången i avsnitt 3.4.1).

Det skall än en gång understrykas att den 24-typiga runradens tecken är oortodoxt tillämpade. Runorna för **g**, **w**, **m**, **o**, **n**, **d**, **h**, **r**, **l**, **ā** har en form som är någorlunda förenlig med det genuina bruket — tecknet för **l** är identiskt i de båda runraderna, tecknen för **n** och **ā** nästan identiska. För **n**-runan används dock snarast kortkvistvarianten, medan **ā**-runan uppträder enbart som den 16-typiga normalradens **ā**-runa.

Några tecken är mer eller mindre unikt utformade. Framför allt är de originella **a**- och **i**-runorna frekvent förekommande. Den första har som bistav en något kantig båge eller bubbla till höger om huvudstaven, **i**-runan har en båge på var sida om huvudstaven, en upptill och en nertill. Också en förekomst vardera av **m**, **e** och **p** har fått ett säregnet utseende.

De båda rader som är ristade med denna tämligen egensinniga version av den 24-typiga radens tecken har emellertid ytterligare en anmärkningsvärd egenskap. Skriftsystemet fungerar precis efter de principer som den 16-typiga runradens inskrifter följer, även om varje runa i den 16-typiga runraden ersatts av en motsvarighet i den 24-typiga (eller snarare den speciella runrad som bara används i dessa båda rader på Rökstenen). Man kan säga att det ortografiska systemet därmed följer bruket i andra inskrifter med 16-typig runrad snarare än i de genuina 24-

typiga. Med andra ord: Den 24-typiga runraden används här verkligen som en form av chiffer, inte på sina egna villkor, och principiellt kommer endast 16 av de 24 runorna till användning i större delen av inskriften.

Det finns bara två tydliga undantag från denna huvudregel. Alldeles i början av inskriften används två olika tecken för *i* respektive *e*, liksom för *u* respektive *o*. I 16-typig skrift återges ju annars både *i* och *e* med **i**-runan, *u* och *o* med **u**-runan.

Men här är det alltså inledningsvis den 24-typiga runradens **i**- och **e**-runa respektive **w**- och **o**-runa som tas i bruk. Senare används bara (den speciella) **i**-runan för både *i* och *e*, **o**-runan för både *o* och *u* (samt för *w*, precis som **u**-runan används med dessa tre funktioner i normala 16-typs-inskrifter). I stället för **k**-runan (för både *k* och *g*) väljs **g**-runan för båda, och **t**-runan (för såväl *d* som *t*) ersätts av **d**-runan genomgående. Giltigheten hos det som just sagts här inskränker sig alltså till de två rader som beskrivits senast.

Translitterering:	Cd1	<i>sagwmogmeniþadhoarigold</i>
(RAÄ)	Cd2	[i]gaoarigoldindgoānarhosli

Segmentering:	Cd1	<i>sagwm ogmeni þad hoar igold</i>
(RAÄ)	Cd2	[i]ga oari goldin [a]d goānar hosli

Denna text avviker från allt vi sett hittills. Här förekommer exempelvis i translittereringen bokstäver som inte använts tidigare: **g**, **w**, **o**, **e**, **d**. Det finns ett system bakom användningen av de runtecken som här tagits i bruk, så vi kan återskapa en text såsom den borde ha utformats med den vanliga 16-typiga runradens tecken (RAÄ:s återgivning läggs till grund som tidigare).

Justerad version:	Cd1	<i>sakumukminiþathuarikult</i>
(RAÄ)	Cd2	[i]kauarikultintkuānarhusli

Segmentering I:	Cd1	<i>sagwm ogmeni þad hoar igold</i>
(RAÄ)	Cd2	[i]ga oari goldin [a]d goānar hosli

Segmentering II:	Cd1	<i>sakum ukmini þat huar ikult</i>
(RAÄ)	Cd2	[i]ka uari kultin [a]t kuānar husli

Normalisering:	<i>Sagum ungmænni þat, hwar Ingold-</i>
(RAÄ)	<i>-inga vari guldinn at kwanar husli.</i>

Översättning:	'Jag säger de unga det, vem av Ingvalds-
(RAÄ)	ättlingarna som blev gäldad genom en hustrus offer.'

Med hjälp av en ersättning av de 24-typiga runorna tecken för tecken till motsvarigheter i den 16-typiga runraden får vi således en teckensträng som visar stor överensstämmelse med det mesta av det vi sett förut. Inte minst inledningen känner vi igen sedan tidigare: **sakum ukmini þat**, följt av ett välkänt interrogativt pronomen, **huar** (jfr avsnitt 5.3.2.2, s. 165).

8.1.2. Kommentarer till standarduppfattningen om rad Cd1–2

Det tycks alltså principiellt vara den 24-typiga runraden som föresvävat ristaren, men av de äldre runtecken som är belagda har flera alltså en påfallande utformning. Det är egentligen bara runorna för **g**, **w** (den sista en enda gång), **h**, **r**, **m**, **d** och **o**, i någon mån **s**, som har sina vanliga äldre former. Däremot har **i** genomgående, **e** den enda gången det förekommer och **m** i ett fall av två samt **p** i **þad** en mycket egenartad form, som varken stämmer med den 24-typiga runradens tecken, såsom dessa normalt är formgivna, eller någon av de 16-typiga futharkerna.

Standarduppfattningen gör gällande att den kantlinje som avslutar rad Cd1 skall räknas som **i**. Läsningen med **i** har avgörande betydelse för den traditionella förståelsen av partiet. Man skall också lägga märke till att **m** av Wessén som vanligt dubbelläses i skarven mellan **sagwm** och **[m]ogmeni** samt att en **a**-runa suppleras i **[a]d** (i såväl Wesséns som andras behandling). Det senare förfarandet svarar alltså direkt mot behandlingen av en ensam **t**-runa för **at** på andra ställen i inskriften.

Även om allt är skrivet med den äldre typen av runor (i princip), är bedömarna överens om att texten lyder under de ortografiska konventioner som gäller för den 16-typiga runradens inskrifter snarare än under dem som följs i de äldre texter vilka använder den 24-typiga runraden på ett genuint sätt. Denna omständighet reser frågan hur väl förtrogen Rökristaren egentligen var med den äldre traditionen. Om man konsekvent translittererar texten till motsvarande runor i den 16-typiga raden och läser inskriften som vore den ristad med den yngre runradens teckenuppsättning, får man den lydelse som i ovanstående uppställning kallas »Justerad version» (utan segmentering av teckensträngen i ord) respektive »Segmentering II» (med segmentering).

Denna extra komplikation tillför naturligtvis ett osäkerhetsmoment — man undrar om ristaren har varit medveten om de ursprungliga reglerna för den 24-typiga runradens användning och bara högst medvetet avstår från att tillämpa dem (mer än möjligen i början) eller om han verkligen är osäker. Reglerna för den 16-typiga runraden stipulerar ju exempelvis

att runtecknet för **u** står för såväl /u/ som /o/ (och ytterligare några vokaler) samt för halvvokalen /w/, att **i** representerar både /i/ och /e/ (jämte ett par fonem till). Rökstensristaren har som antytts på något enstaka ställe utnyttjat det äldre runtecknet för **w** respektive **e**, samtidigt som han på övriga ställen använder **o** (för **u**) respektive **i**. Således har **w** och **e** varit principiellt exkluderade från hans 24-typiga runrad (om vi fortsätter att kalla den så), men i ett undantagsfall för vartdera tecknet tillgrips de.

Vi kan givetvis inte utesluta att detta är ett medvetet val, dvs. att en fonetisk distinktion verkligen åsyftats mellan det som skrivs **w** och **u** respektive mellan **e** och **i** (som en fingervisning till läsaren?). Det gäller i så fall bara i den inledande delen av partiet. Annars hade det varit naturligt att använda **w**-runan i *hoar* och *goānar*. Det är också möjligt att han har börjat skriva efter det gamla systemet men tvingats ge upp, när han fann att han inte maktade med att genomföra ristningen på ett genuint sätt. Då har han övergått till den för honom välkända stavningsprincip som inskrifter med den 16-typiga runraden följer, fast i återstoden systematiskt anpassad till en annan teckenuppsättning.

Ett antagande om osäkerhet strider i sin tur mot det allmänna intryck man får av Varinn som en synnerligen genomtänkt systematiker. Till allt annat kommer att den enda gång **w**-runan förekommer svarar den knappast mot ett språkljud som är det man i första hand väntar sig. Med dessa frågor hängande oavgjorda övergår vi nu till den kritiska granskningen av texten.

8.1.2.1. *sagwmogmenipad* / *sakumukminipat*

Vid överföringen till 16-typiga runor framgår överensstämmelsen med motsvarande sekvenser tidigare i texten klart. Om segmenteringen behöver man därför knappast tveka, även om samma förbehåll som tidigare gäller även fortsättningsvis: *sagwm* [*m*]*ogmeni pad* / *sakum* [*m*]*ukmini pat*. Det **p**-tecken som inleder runföljden *pad* är i själva verket utformat på ett unikt sätt. Det är egentligen endast kontexten som utvisar att det måste utläsas som **p**. Möjligen använder Varinn här en typ av chiffer som avviker från alla de andra, men hur det fungerar har inte kunnat fastställas. Runans ljudvärde kan man ändå vara viss om.

Orsaken till den unika utformningen kan sammanhålla med att **p**-runan i stort sett bildar mittpunkt på raden. I och med att tecknet är försett med bistavar på båda sidor om huvudstaven blir intrycket ganska symmetriskt. Ristaren kan

ha resonerat på ett snarlikt sätt som beträffande **t**-runan på åminnelseformelnns första rad (se avsnitt 5.1, s. 135 f. jämte BILD 9 på s. 136). Då skulle också ett slags symmetri uppnås: den mellersta runan på framsidans översta rad och mittrunan på baksidans nedersta rad är särskilt utmärkta. En sådan åtgärd från runmästarens sida skulle ligga väl i linje med det metaperspektiv på texten som genomgående tycks komma till uttryck även på annat sätt (se ovan, första avsnittet i kapitel 8, s. 233 f.).

Satsen inleds efter välkänt mönster. Det är den återkommande formeln som upprepas, och den följs som vanligt av en inbäddad frågesats, denna gång inledd med **huar** (se avsnitt 8.1.2.2). Detta är ett slags kombination av den allra första och den andra utsagan på framsidan: **sakumukminipat** överensstämmer med den första, pronomenet **huar** med den andra.

Problemet med **sakumukmini** är på sätt och vis — men inte helt — detsamma som tidigare och diskuteras inte vidare här. En utförligare behandling följer i avsnitt 18.1.2, s. 631 ff., när bättre underlag för en fullständigare genomlysning säkerställts.

8.1.2.2. *hoarigold*||[i]ga / *huarikult*||[i]ka

Här anser Wessén och alla efterföljare till honom att den inbäddade frågebisatsen börjar, nämligen med pronomenet *huar* (dvs. **huar**). Detta i sin tur är huvudord i en fras med en följande bestämning i gen.pl., **ikultika**. Segmenteringen antas sålunda vara: *hoar igold*[i]ga / *huar ikult*[i]ka. Det är i övergången från rad Cd1 till Cd2 som ett **i**-tecken suppleras. Detta extraheras ur kantlinjen.

Den traditionella tolkningen förutsätter således att man ur texten kan utläsa ordet *Inguldinga* (el. *Ingoldinga*) och att detta betyder 'ättlingar till Ingvald'. Vem denne Ingvald har varit har man fört en livlig diskussion om. De flesta tycks mena att han varit en betydelsefull anfader i släktens historia. Namnet *Ingvald* skulle enligt flera kommentatorers mening ingå i ett närbeläget ortnamn, Ingvaldstorp, som avser en gård på mindre än två kilometers avstånd från Rök (Brate 1911–1918:251, von Friesen 1920:54, 135 ff., Cnattingius 1930:119 fn. 2, Th. Andersson 1999, men fr.a. Nordén 1943:210 ff.). En normalkritisk läsare slås av misstanken att det är kännedomen om detta ortnamns existens som givit upphovet till hela idén

om »Inguldingarna» från tolkarnas sida (förutom det faktum att passagen onekligen är mystisk i flera avseenden). Thorsten Anderssons och andras onomastiska utredningar är naturligtvis auktoritativa i sig, men de bevisar egentligen inte att det är med rätta som Ingvaldingarna har utpekats som omnämnda på Rökstenen.

Vidare är det alltså kantlinjen som utnyttjats för att läsa in ett **i** som avslutande runa på raden Cd1 eller inledande runa på Cd2. Detta **i** måste då förutsättas ha den utformning som den 16-typiga runradens **i**-runa uppvisar, inte den som **i**-runan har för övrigt på dessa båda rader. Alternativt kan det vara den **i**-runa som normalt ingår i den 24-typiga runraden (som är identisk med den 16-typiga radens **i**) — men ändå inte den unika **i**-runa som för övrigt möter oss på Rökstenens två rader med principiellt 24-typig runskrift.

Det får sägas vara anmärkningsvärt att kantlinjen skall utläsas som ekvivalent med en **i**-runa som på alla andra ställen i detta parti är annorlunda utformad än vanligt (detta är så mycket underligare som ristaren i många andra avseenden verkar synnerligen medveten om själva skriftens egenskaper). Antagandet skulle sålunda strida mot den förutsättning som brukar gälla för att en kantlinje skall fungera som **i**-runa. Båda består ju normalt av ett lodrätt streck tvärs över runbandet. På så vis har en **i**-runa samma grafiska form som en kantlinje har i slutet (eller början) av en rad.

Den tydliga asymmetrin (mellan Rökstenens **i**-runa och en kantlinje) gör det diskutabelt att tänka sig kantlinjen som **i**-tecken i det aktuella fallet. Det är tankeväckande att summera vad som måste antas för att nå fram till »Inguldingarna»:

- För det första måste det sjätte tecknet i **igold[i]ga** alltså hämtas från kantlinjen, vilket framstår som problematiskt i beaktande av att runan **i** för övrigt har ett utförande som är speciellt; det är inte detsamma som när den 16-typiga radens **i** (dvs. ett lodrätt streck) på andra ställen likställs med kantlinjen (som också är ett lodrätt streck).
- För det andra måste *Inguldinga/Ingoldinga* kunna härledas ur mansnamnet fsv. *Ingwalder* med hjälp av en avledningsändelse motsvarande fsv. *-inger*. Någon sådan form är inte belagd för övrigt (men är inte omöjlig). Det naturliga vore att den primära avledningsprodukten blev **Ingwaldingar*.

En vidare utveckling mot **Inguldingar* och **Ingoldingar* är kanske tänkbar, men en riktigt god parallell skulle skänka bättre stöd åt gissningen.

- För det tredje har man hängt upp mycket av argumentationen på det gårdsnamn i närheten av Rök i vilket ortnamnsforskare (fullt rimligt i och för sig) har velat urskilja ett personnamn av typen fsv. *Ingwalder*. Sammanställningen med **igold[i]ga** på Rökstenen är naturligtvis rätt bräcklig. Det är åtminstone alltför riskabelt att bygga något vidare resonemang med konsekvenser för helhetssynen på detta mycket lösa antagande.

Man kan inte freda sig mot en stark kvardröjande känsla av otillfredsställelse inför den tolkning (i olika versioner) som fått fotfäste. Den relativt svaga logiska länk som etablerats mellan exempelvis de »unga männen» eller »folkminnet» å ena sidan och »Ingoldingarna» å den andra gör det angeläget att pröva nya lösningar. Dessa kan med fördel sökas i en helt annan riktning än den traditionella.

8.1.2.3. **oarigoldin / uarikultin**

På denna punkt innebär standardtolkningen att en verbfras föreligger, sammansatt av konjunktivformen **oari** (ortografisk variant av **uari**), av fsv. *wara*, och preteritumparticipet **goldin** (fsv. *guldin*). Segmenteringen är alltså följande: **oari goldin / uari kultin**. Innebörden 'blev gäldad' får sin fulla mening först av sammanhanget.

Vad *vari guldinn* skulle innebära mer konkret framgår inte, men att gäldandet här innebär något annat än då den danske kungen Knut betalade ut gäld till sina krigare är tydligt. Detta är annars en välkänd användning. På en runsten vid Orkesta kyrka i Uppland (U 344) meddelar de efterlevande om en Ulf i Borresta: 'Men Ulv har i England tagit tre gälder. Den första, som Toste gäldade. Sedan gäldade Torkel. Sedan gäldade Knut'. Här är det fråga om vederlag för utförda tjänster. På Rökstenen är det fråga om något annat. En form av offer tycks ha föresvävat Wessén. När man översätter 'vem ... som blev gäldad', skall man observera att den som det interrogativa pronomenet åsyftar inte är den till vilkens förmån gälden ut-

går. Verbet *gialda* kräver i sådana fall en dativform, medan *hwar* endast kan vara nominativ.

8.1.2.4. [a]dgoānarhosli / [a]tkuānarhusli

Än en gång uppträder prepositionen i sin märkligt förkortade form *d/t*, vilket emellertid som framgått kan likställas med fsv. *at*. Genom den upprepade förekomsten förklaras inte den underliga återgivningen, men vi behöver inte tvivla på att stället är riktigt uppfattat (se Salberger 1949). Prepositionen skall i sin tur följas av dativform hos det substantiv den styr, och en god kandidat föreligger i *hosli* (*husli* med 16-typiga radens runor). Segmenteringen blir således: [a]d goānar hosli / [a]t kuānar husli.

Substantivet *húsl* är i de nordiska språken (förutom i fornvästnordiskan bara i västgötskan) visserligen belagt uteslutande i betydelsen 'nattvard', 'sakrament' (vid sidan av fvn. *húsl* även *hunsli*). I gotiskan finner man emellertid *hunsli* också i betydelsen '(blodigt) offer'. Tillsammans med feng. *husl*, *husel* 'altare', 'nattvard' ger detta ord underlag för slutsatsen att ett äldre germanskt ord med betydelsen 'offer' fått betydelsen modifierad till 'nattvard' m.m. i en kristen kontext (nattvarden är ju ett symboliskt offer av Kristi kropp och blod). I vissa betydelser ('nattvard', 'altare') kan man också tänka sig att fvn. *húsl* påverkats av andra förebilder, troligen framför allt fornengelska.

Runsekvensen mellan *at* och *husli*, dvs. *goānar*, skulle vara en naturlig återgivning (på givna premisser) av ett runsv. *kwānar*, dvs. gen.sg. av motsvarigheten till fvn. *kván* 'hustru'. Visserligen är *kván* historiskt besläktat med sv. *kvinna* och eng. *queen*, men fvn. *kván* betyder alltid 'hustru' specifikt. Genitiven i konstruktionen har uppfattats som objektiv, så att 'en hustrus offer' skulle innebära 'offrandet av en hustru'. Verkligheten bakom denna dramatiska tolkning har man föreställt sig på olika vis.

Någon blev »offrad för en hustrus skull», hävdar standardversionen. Frasen *at kwānar hūsli* skulle mer ordagrant betyda 'till en hustrus offer'. Det är Ingvaldsättlingen som blir »gäldad» genom »en hustrus offer», och detta uppfattar Wessén som att han »blev offrad för en hustrus skull». Frågan vad detta skulle innebära mera konkret brukar svepas undan med kommentaren om att detta är anspelningar på gamla myter och

sägner som inte vi kan veta något om men som var naturliga för Rökstenstidens människor. Det minsta man kan säga är att det återstår en del att bevisa här.

Varken *kwānar* (gen.sg.) eller *hūsli* (dat.sg.) är ord som är belagda i det svenska materialet utanför Västgötalagen (se Schlyter 1877). Paralleller i de andra nordiska (och germaniska) språken och etymologiska överväganden gör emellertid de resonemang som förts om identifikationen av dessa ord mycket trovärdiga. Ordet *kvān* är belagt även på andra ställen i det svenska runmaterialet.

Ordet för 'offer' är *hūsl*, och detta kan rekonstrueras på grundval av fvn. *hunsl*, *húsl*, som visserligen påträffats endast i den kristna betydelsen 'nattvarden (som sakrament)'. I den isländska homilieboken finner man: *taka þar hit helga húsl, en þat er hold ok blóð dróttins várs* 'taga där den heliga nattvarden, och det är vår herres kött och blod' (Fritzner [1891] 1954:107, s.v. *húsl*). Den kristna nattvarden förutsätter ett slags blodigt offer. I fornengelskan finns det också ett *husl* i den kristna betydelsen 'altare', som leder tankarna i samma riktning. Det är lätt att föreställa sig en logisk betydelseutveckling.

När väl skriften är forcerad i detta avsnitt framstår passagen om »Ingvaldsättlingarna» som den svagaste punkten. Dels är dessa personer okända från andra sammanhang, dels krävs det en del konstgrepp för att få fram den läsning som över huvud taget gör det möjligt att urskilja det ord som kan tolkas som *Inguldinga*. Vad som egentligen döljer sig bakom antydningarna om hustruns offer låter sig knappast ens anas utifrån dessa förutsättningar, varför även helhetens djupare innebörd förblir otillfredsställande dunkel. Frågan återkommer (särsk. i avsnitt 15.1.2.4, s. 467 f.).

8.2. Första partiet med förskjutningschiffer (Cb1–2)

De enda runor för övrigt på baksidan som till sin utformning liknar dem som behandlats i kapitel 7 finner man på de tre något snedställda raderna upptill på baksidan, vilka löper parallellt med den övre kanten. De tre raderna har beteckningarna Cb1–3. De är alltså vinklade i förhållande till en tänkt horisontallinje på grund av själva stenens asymmetri. Raderna i fråga följer däremot ganska parallellt med stenens övre kant och kan

därför betecknas som tvärgående. Mellan dessa rader och själva överkanten finner man det bredare band som upptar tre stora kryss som också har sin motsvarighet på toppytan.

Skriften på de båda rader ristade med en form av äldre runor som just behandlats (i avsnitt 8.1) kan betraktas som krypterad. Omväxlande med vanlig runskrift, som skall läsas i klartext, förekommer en annan typ av chiffer på baksidans tre övre horisontella (men snedställda) rader av i stora drag enhetlig utformning. De tre raderna har också något varierande läsordning, såtillvida som den tredje raden uppiifrån är stupställd (men fortsatt principiellt med texten högergående, om raden läses »rättvänd»), liksom den horisontella raden längst ner på baksidan är. Dessa vända rader börjar då till höger på stenen och löper mot vänster, om stenen kvarstår i oförändrat läge, från vänster till höger om texten läses med normal orientering. Mot slutet av den tredje raden tycks ännu en chiffertyp tas i bruk (i partiet Cc). Här finner man också runtecken av den äldre typen.

Parallellt med dessa rader å ena sidan och stenens vinklade överkant å den andra sträcker sig alltså ett brett band tvärs över stenens bredd. Detta band innehåller ytterligare en form av chiffer, med helt annan utformning än de tidigare. Detta chiffer realiseras inte såsom normala runtecken utan med hjälp av särskilt utformade specialtecken, som i sin grundstruktur liknar stora kryss. Figurer med liknande konstruktion återkommer på stenens toppsida. Mellan vissa av dessa figurer är emellertid i båda banden (baksidans översta och toppsidan) också några vanliga runtecken insprängda med ojämna mellanrum, såsom beskrivits i avsnitt 3.7.

Slutligen finner man tecken med en alldeles särskild utformning på stenens återstående smalsida (den till höger om man fortsätter från baksidan, här kallad D). Tecknen liknar till sin form inga runtecken i den 16-typiga runraden över huvud taget men påminner i någon mån om de tecken som tillsammans bildar kryssen på stenens toppsida och övre delen av baksidan. Dessa olika krypterade partier behandlas i återstoden av denna DEL 2.

På några punkter råder olika meningar om hur det som är krypterat i detta parti skall lösas upp och förstås. Man kan också se på läsordningen mellan de olika återstående partierna från olika utgångspunkter. Inte heller läsordningen har nämnvärt ifrågasatts efter Wesséns behandling, mer än undantagsvis och gällande småsaker, inte förrän nyligen. I enlighet med Wesséns lässtrategi, som redovisats tidigare, vidtar nu den återstående del som huvudsakligen är återgiven med 16-typiga runor. Detta

parti består alltså av de principiellt horisontella (men snedställda) tre rader som återfinns på övre delen av stenens baksida.

Vi koncentrerar oss till att börja med på dessa rader. Ungefär två tredjedelar in på andra raden finns ett skiljetecken. I enlighet med den erfarenhet som inskriften hittills skänkt behandlar vi sekvensen fram till skiljetecknet som ett avgränsat parti.

8.2.1. Textens lydelse

Det är utan tvivel kortkvistrunor som används, men de som bildar den första raden, Cb1, ger ingen mening som de står. Den följande raden, Cb2, förefaller däremot kunna innehålla normal text (man kan omedelbart urskilja möjliga ord):

Translitterering:	Cb1	<i>airfbfrbnhnfinbantfānhnu</i>
(RAÄ)	Cb2	<i>rtākiuilinispāt</i>

Redan Bugge (1878) insåg att det här delvis rörde sig om ett krypterat meddelande. Detta är i själva verket enda möjligheten, om man skall få någon mening i den teckensträng som föreligger på första raden. I oförändrat skick strider den nästan genomgående mot alla tänkbara grafotaktiska (och fonotaktiska) regler för både äldre och senare tiders svenska. Även på andra håll i runmaterialet förekommer emellertid exempel på så kallat förskjutningschiffer. Detta är utformat på så vis att för en förväntad runa anges den i runraden föregående. Liknande manipulationer är kända även från andra skriftsystem; de kommer exempelvis flitigt till användning i judisk kabbala (se Idel 1988).

Den princip som förskjutningschiffret följer i denna sekvens av Rök-inskriften framgår av TABELL 1. Där åskådliggörs alltså den förskjutna runradens relationer till den normala runradens teckenföljd (jfr tidigare avsnitt 3.5.1, s. 86). Observera att förskjutningen inte bara innefattar varje runteckens plats i runraden, utan ätterna (de tre underavdelningarna av runraden) är också omordnade i förhållande till varandra.

Den normala 16-typiga runraden inleds med de sex runor som återges med räckan **f u þ ā r k**. Detta är vad som brukar kallas den första ätten. De båda övriga ätterna består av fem tecken vardera, **h n i a s** respektive **t b m l r**. Första ätten (**f u þ ā r k**) brukar naturligt nog följas av den andra (**h n i a s**) och därefter den tredje (**t b m l r**). Med förskjutningschiffer är ordningen mellan ätterna ofta omkastad, här i stället sådan att den andra ätten inleder, följd av den tredje samt därefter första ätten. Ytterligare kommentarer lämnas i det följande.

TABELL 1. *Princip för förskjutningschiffer (den 16-typiga runraden). I den förskjutna raden (den undre) markeras ätterna med hakparenteser.*

Arrangemang	Andra ätten	Tredje ätten	Första ätten (gäller normal runrad)
Normal runrad:	h n i a s	t b m l r	f u þ ā r k
Med förskjutning:	[h n i a	s][t b m l	r][f u þ ā r k]

Upplöst i enlighet med det nyss beskrivna förskjutningschiffret resulterar första raden i följande läsning (som tidigare signaleras upplöst chiffer av kursiv):

Upplöst chiffer: Cb1 *sakumukminiuaimsiburiniþ*

Här igenkänner man den återkommande sekvensen *sakumukmini*. Det talar för att chiffret är korrekt tolkat. Som tidigare framgått upprepar runmästaren gärna denna formel varje gång en ny komplikation införs i texten. För att någon meningsgivande betydelse skall kunna utkristalliseras behöver emellertid kontexten kompletteras.

Därför fortsätter vi på samma sätt med nästa rad (fram till skiljetecknet). Efter samma kodbyte som nyss lyder denna sekvens:

Translitterering: Cb2 *f(?)bkrhapaiaatāsb*
(tentativ)

Denna sträng ger ingen utläsbar mening. Knappt ett enda teoretiskt möjligt ord kan urskiljas. Om raden läses på normalt sätt går det däremot att isolera förståeliga ord. Man måste dra slutsatsen att andra raden är avfattad i klartext (eller i ett nytt chiffer). Denna sekvens blir, läst i klartext och upplöst i ord, enligt standarduppfattningen (ordföljden i översättningen har här organiserats om, för att den skall följa den ursprungliga lydelsen och dessutom raduppdelningen och ändå vara någorlunda välformad):

Segmentering: Cb1 *sakum ukmini uaīm si burin [n]iþ*
(RAÄ)   Cb2 **r trāki uilin is þat** ·

Med RAÄ:s normalisering och översättning:

Normalisering: Cb1 *Sagum ungmænni [h]wæim se burinn nið-*
(RAÄ)   Cb2 *-r drængi. Vilin is þat.*

Översättning:	Cb1 'Jag säger de unga, åt vilken kämpe en ättling
(RAÄ)	Cb2 är född. Vilen är det.'
Översättningens struktur:	Cb1 'Jag säger de unga, åt vilken [kämpe] är född en ättling
	Cb2 (åt en) kämpe. Vilen är det.'

Denna tolkning återgår med de stående förbehållen (*ungmænni* för *mog-minni*, [*h*]wæim för [*h*]vaim) på Wesséns. Dessutom stavas Wessén *Vilinn* i normaliseringen (men skriver *Vilen* i översättningen), och i stället för *is* har han *es*. Avslutningsvis markeras översättningens struktur.

Efter den första raden, som återges i form av ett chiffer, följer således en okrypterad sekvens. Hela partiet, som bildar två meningar, skall läsas i följd. Den första urskilda satsen faller väl in i det tidigare mönstret, men den inbäddade frågesatsen avviker från vad som hittills varit återkommande satsbyggnad. Framför allt uppfattas frågepronomenet som en attributiv bestämning till ett substantiviskt huvudord, *drængi* i dat.sg. '(åt en) kämpe'. Dessutom uppvisar nexusförbindelsen omvänd ordföljd: *sē burinn niðr* (mot mera normalt *sē niðr burinn*).

8.2.2. Kommentarer till standarduppfattningen om rad Cb1–2

Det skall understrykas att förskjutningschiffret finner många paralleller. Sådillvida innebär det ingen allvarlig komplikation. Omkastning av ordningen mellan de tre tredjedelarna (ätterna) av runraden är likaså ett välkänt fenomen vid kryptering. Det brukar helt enkelt gå så till (som här), att första ätten sätts sist, så att runraden börjar med andra ätten, fortsätter med den tredje och alltså avslutas med den första. Denna omkastning får man se som en medveten extra mystifikation.

8.2.2.1. *sakumukmini*

Ovan har det redan påpekats att inledningen till den aktuella passagen är det välkända *sakum ukmini*. Detta återupptas alltså med tämligen jämna mellanrum, särskilt varje gång någon ny komplikation i inskriften införs. Efter det första omnämnandet omedelbart efter åminnelseformeln återkommer principiellt samma formel när texten fortsätter på baksidan. Den inleder också den nu aktuella raden, då nytt chiffer införs. Förutom den språkliga funktion formeln har kan man se den

som en nyckel till helhetstolkningen. I denna del finns inget att invända mot standardtolkningen.

8.2.2.2. *uaimsiborinip*||*ṛ trāki*

Efter inledningsformeln väntar man på vanligt sätt ett interrogativt element. Det som kommer härnäst, *uaim*, liknar en dativform i singularis av det vanliga frågepronomenet *hwar*, men man har ofta bekymrat konstaterat att *uaim* saknar inledande konsonant — den väntade formen är *huaim*; »dürfte nuhr schreibfehler sein», antar Noreen i Bugges efterföljd och i sin tur med många efterföljare (Noreen 1904:242, § Anm. 2).

Detta är i själva verket bara ett skenproblem. Som framgår av uppställningen i TABELL 1, saknas i den chifferade versionen en motsvarighet till andra ättens första runa, till följd av förskjutningschiffrets mekanism. Vad man kan tänka sig är att förskjutningschiffret leder till osäkerhet om hur *h*-runan, som saknar självklar pendang efter förskjutning, skall ersättas. På Rökstenen har *h*-runan därför lämnats omarkerad.

Av någon anledning tycks detta förhållande aldrig ha insetts, inte ens av Hermann Reichert (1998), som ändå ställer upp de båda runraderna åskådligt förskjutna i förhållande till varandra (Reichert 1998:93). Följaktligen har man betraktat formen *hwaim/hwæim* (med *h*) som en emendering (så gör de som räknar med ett rent skrivfel) eller som en i och för sig avsiktlig form men en som modifierats fonologiskt genom en förändring som annars tillhör en långt senare period. Några talar om »tidiga tendenser» till bortfall osv.

Det felaktiga antagande som alltid beledsagat det inledande *h* i *hwæim*, nämligen att *h* lämnats obetecknat av något annat skäl än det här uppgivna (dvs. som en logisk följd av att förskjutningschiffer tillämpats), har emellertid haft en del beklagliga följder. Framför allt har frånvaron av *h* i *hwæim* tagits till intäkt för att räkna med *h*-bortfall även på andra ställen i inskriften. Det är då främst ordet *nit* som man uppfattat som *hnit*. Runföljden *nit* har utlästs ur det chiffer som återfinns i Cc (se avsnitt 8.4).

Om det förmenta problemet med bortfallet *h* i *hwæim* således inte är för handen, återstår det en del andra att lösa. De flesta senare bedömare har uppfattat *uaim* som en attributiv bestämning till det på andra raden följande *trāki*, och detta ord har man läst som *draengi*, dvs. dat.sg. av ordet *draengr*

'karl', 'krigare' (i översättningen här 'kämpe'). Denna betydelse hos fvn. *drengr* är väl betygd, inte minst i runinskrifter. Översättningarna ord för ord är således helt sunda. Då implicerar standarduppfattningen att frågan i det här avsnittet gäller vem som har fått en son eller ättling född (åt sig). Man anser att vederbörande efterfrågade far är betecknad såsom *drængr*, dvs. 'kämpe', 'krigare' (eller bara 'karl').

Frågepronomenet [*h*]*uæim* står emellertid enligt detta antagande attributivt knutet till substantivet, och den sammantagna betydelsen skulle vara 'åt vilken kämpe'. Efter det bisatsinledande *uaim* skulle *si burin* läsas som *sē burinn*, dvs. pres.konj. av *vara* följt av preteritumparticipet av *bæra* 'föda'. Därefter skulle subjektet följa, och det skulle vara *nīþr*, alltså *niðr* 'släkting', 'ättling', 'son'. Detta ord är skrivet med förskjutningschiffer så långt raden räcker (*nīþ*). Den avslutande nominativändelsen -*r* återges emellertid i klartext på ny rad, liksom den återstående delen av satsen. Även den närmast följande runsekvensen skall sålunda läsas på normalt sätt, dvs. okrypterat. Frågan som ställs gäller åt vem en ättling fötts.

Från ett nutida perspektiv kan frågan verka naturlig. Där emot är den förutsatta sammanställningen [*h*]*uaim* ... *trāki* syntaktiskt mycket osannolik. När konstruktionen är översatt med '(åt) vilken kämpe', är detta förledande. De nusvenska ekvivalenterna kan förvisso ingå i en sådan konstruktion, men detsamma gäller inte för originaldelarna; [*h*]*uaim* används nämligen inte attributivt.

Man skall observera att sekvenserna *huariar ualraubar* i avsnitt 5.2.2.4 och *huariar tuair tikir kunukar* i 7.2.2.2 inte är helt jämförbara paralleller; [*h*]*uæim* är dat.sg. av fsv. *hwā(r)*, *hā(r)* (se Noreen 1904:412, § 518); i fornvästnordiskan är nominativen inte belagd. Över huvud taget är paradigmets mycket bristfälligt säkerställt i odiskutabla textsammanhang. De på Rökstenen förekommande likartade formerna *huariar* nom.pl.fem. (se avsnitt 5.2.2.4, s. 157) och *huariar* nom.pl.mask. (se avsnitt 7.2.2.2, s. 216) ingår i ett annat paradigm (fvn. *hverr*, *hvarr*, det senare särskilt i fornnorskan). Detta paradigm används även attributivt, men dativformen är *hwæriom*, inte *hwæim* (Noreen 1904:414, § 519). Det är möjligt att formuleringar av typen *hwæim* ... *drængi* undantagsvis kan påträffas, men i så fall långt senare under medeltiden och i starkt latinpåverkade texter, men det behöver i så fall be-

läggas i autentiska texter, och under alla omständigheter återspeglas inte de ursprungliga förhållandena. Även i gotiskan förhåller det sig på det sätt som här beskrivits för fsv. *hwā(r)*. Enda gången got. *hwas*, *hwo*, *hwa* uppträder tillsammans med ett substantiv står detta i partitiv genitiv, vilket innebär att *hwas*, *hwo*, *hwa* i praktiken är självständigt, inte en attributiv bestämning till ett substantiviskt huvudord (Krause 1968:199).

Med tanke på den mycket begränsade textkorpus som är direkt jämförbar skall man kanske inte komma med alltför kategoriska omdömen, men det är ett för standarduppfattningen störande faktum att det aktuella pronomenet i den interrogativa funktionen inte verkar användas attributivt. Det kan fastslås att fsv. *hwā(r)* och fvn. *hverr* åtminstone är ytterst sällsynt i den aktuella ställningen. Pronomenet *hverr* kan kanske tyckas föreligga i Eddadikten *Scírnismál* str. 7 (med Lars Lönnroths något fria översättning bifogad):

*Mær er mér tíðari
en mann[i] hveim
ungom i árdaga;
ása ok álfa
þat vill engi maðr
at vit samt sém.*

Men älskar jag den flickan
än förr någon yngling
älskat sen världen uppstod.
Men inga asar
och inga alver
vill att vi får varandra.

Men här är det i den distributiva funktionen vi finner *hverr*. I den interrogativa användningen står det aldrig attributivt på det sätt som förutsatts för Rökstenens del. I så fall blir konstruktionen en helt annan, i nutida isländska med det oböjliga *hvaða*, i de äldsta fornsvenska lagarna företrädesvis med neutrumformen *hwat* utan vidare böjning (oavsett genus). Det är inga överord att hävda att den konstruktion man räknat med i Rökstenens text är just konstruerad — den saknar i övrigt underlag i textmaterialet. Bugges svepande (och helt ostyrkta) formulering »nach uraltem Sprachgebrauch» (Bugge 1910: 105) tycks ha tagits för god vara, och så var saken ur världen. Så lätt borde det inte gå.

Detsamma kan i viss mån gälla syntaxen i hela sekvensen *[h]wæim se burinn niðr drængi*. Här skulle det krävas inte bara att *hwæim* kunde stå attributivt till *drængi* utan att frasen var diskontinuerlig och att de båda komponenterna i frasen också omslöt resten av satsen. Denna skulle bestå av ett hjälperb i konjunktiv (*sē* av *vara*), följt av det infinita verbet

(*burinn*, pret.part.) jämte ett subjekt (*niðr*). Sådan invecklad ordföljd kan eventuellt förekomma i skaldediktningen, som ju är extrem, men knappast i fornvästnordisk prosa. Att anta andra regler för den något äldre runsvenskan är åtminstone riskabelt, men möjligheten att det funnits en östnordisk motsvarighet till skaldediktningen (eller en besläktad diktion) kan inte uteslutas, det har vi redan tyckt oss märka. Hur som helst återstår här en del oklara punkter.

8.2.2.3. **uilinispat** ·

I jämförelse med den osannolika syntaxen i den första satsen är kanske identifikationen av **uilin** med *Vili* i den fornvästnordiska litteraturen en bagatell. Wessén påpekar att **uilin** knappast kan återge en dativform, så det är sannolikt inte den efterfrågade kämpen som namnges utan hans ättling. *Vili* uppvisar visserligen sidoförmen *Vilir*, men han uppträder aldrig i den medeltida (västnordiska) litteraturen som **Vilinn*.

För de tolkningsförsök som kan sammanfattas som hämndteorier spelar denna tolkning en huvudroll. Detta parti blir därvidlag närmast avgörande i texten. Här förebådas den hämmande släkting som skall återupprätta Vamoðs ära. När en annars fullständigt okänd Vilen (**uilin**) introduceras mot slutet av denna passage, antas han vara denne släkting. Han kan sägas vara lösningen på gåtan. För de kommentatorer som arbetar med antagandet att texten framställer gåtor blir detta svar principiellt naturligt, även om Vilen fortsätter att vara en okänd figur. Några har snuddat vid tanken att en *Vilinn* skulle kunna vara den personifierade viljan (fsv. *vili* 'vilja', i best.f. *vilinn*). Viljan kan som bekant försätta berg, men efterhängd bestämd artikel hade ännu inte utvecklats på Rökstenens tid utan är ett långt senare (medeltida) fenomen.

Några har med eller utan omnämnande av Bugge försökt rehabilitera dennes uppfattning om *Vilin is þat* som »Viljen i det?» och vill sätta in denna fråga i ett kultiskt sammanhang. Den retoriska och framför allt vaga frågan skulle då kunna jämföras med exempelvis det suggestiva omkväde — »vitoð ér enn, eða hvat?» ('vet ni ännu, eller vad?') — som introduceras i senare hälften av Eddadikten *Völuspá*.

Grønvik lägger fram ett tankeväckande förslag till läsning, *villi ni es þat* 'das ist kein Irrtum' (Grønvik 2003:73). Hans tolkning som helhet vilar emellertid på en del förutsättningar

som knappast låter sig bevisas utan förblir högst spekulativa. Grønvik målar upp en religionsbaserad ram med rituella inslag, som i sig behöver ledas i bevis — på oberoende grunder — innan den kan användas för att förklara Rökstenens inskrift. Grønvik anser snarare att den handfull svårtydda inskrifter som skulle kunna passas in i hans förklaringsmodell stöder varandra. Man kommer inte ifrån att oberoende stöd skulle stärka hans argumentation, som tills vidare får bedömas som spekulativ.

Det är lätt att inse hur **uulinisþat** fått sin vanligaste uttolkning, och den verkar kanske vid första påseendet naturlig nog. Satsen *Vilin is þat* kan tyckas vara ett möjligt svar på en fråga av den typ som man velat återfinna i det omedelbart föregående. Faktum är emellertid att exempelvis den poetiska Eddan innehåller en lång rad frågor med jämförbart innehåll, men svaret är aldrig utformat på samma sätt som det postulerats på Rökstenen.

I dikter som *Vafþrúðnismál*, *Grímnismál*, *Alvíssmál* och några till ställs många tiotals frågor, mestadels om kosmologiska och allmänt mytologiska ting. Både frågan och det svar som ges kan ha olika utformning, men svaret formuleras aldrig på det vis som enligt den gängse uppfattningen sker på Rökstenen. Bara några få olika format tycks följas.

- (1) Så är det vanligt att bara ett rent narrativt svar lämnas, t.ex. *Ívalda synir / gengo í árdaga / Skiðblaðni at skapa* (*Grímnismál* str. 43:1–3).
- (2) En annan teknik använder sig av verbet *heita*, t.ex. *Valgrind heitir, / er stendr velli á / heiløg fyr helgom durom* (*Grímnismál* str. 22:1–3).
- (3) Till det sistnämnda grundformatet finns det ett par olika varianter. I den just citerade halvstrofen följs *heitir* av ett relativpronomen (*er*). Mer emphasis uppnås om relativpronomenet ersätts av ett personligt pronomen, som i följande fall: *Vindsvafr heitir, / hann er Vettrar faðir, / en Svásuðr Sumars* (*Vafþrúðnismál* str. 27).
- (4) I dessa fall har *heitir* stått absolut, utan subjekt utsatt. Men subjektet är i andra fall angivet, som i *Grímnismál* str. 25:1–3: *Heiðrún heitir geit, / er stendr hóllo á Heriafðors / ok bítr af Læraðs limom*.

- (5) Vidare kan subjektet vara ett räkneord: *Vína heitir enn, / þinnor Vegsvinn, / þriðia Þióðnuma* (Grímnismál str. 28: 1–3). Räkneordet kan också vara ett ordningstal: *Þrymheimr heitir enn sétti, / er Þiazi bió, / sá inn ámatki ióttunn* (Grímnismál str. 11:1–3).
- (6) Även med *vera* som predikat (i böjningsformen *ero* i det exempel som följer) kan konstruktionen vara densamma, t.ex. *Nóatún ero en ellipto, / en þar Niðrörð hefir / sér um gørvu sali* (Grímnismál str. 16:1–3).

Däremot finner man aldrig ledföljden egennamn + *er* + *þat*, inte heller med *heitir* som predikat. Men på det viset skulle sålunda sekvensen *Vilinn is þat* på Rökstenen vara utformad. Till och med när frågan innehåller det demonstrativa pronomenet *þat*, saknas i Eddan *þat* i svaret. Vi finner ett relevant fall i Vafþrúðnismál str. 17: *Segðu þat, Gagnráðr*. Svaret på den fullständiga frågan blir: *Vígríðr heitir vøllr* (enligt det välkända, ofta återkommande schemat). Även om ett ordningstal är tillagt, som i *Segðu þat it fiórða* (Vafþrúðnismál str. 26), utelämnas *þat* i svaret. Det är den redan anförda upplysningen *Vindsvafr heitir* (Vafþrúðnismál str. 27) som blir responsen på den just nämnda frågan.

Vilinn is þat är i själva verket ett svar som låter bättre för våra (svenska) öron än för våra forntida förfäders. Den moderna svenskan har ett mycket starkt subjektstvång; subjektlösa satser hör till ovanligheterna (se SAG 1999/4:42). Det är emellertid först när den regeln slår igenom (under nyare tiden) som formellt subjekt gör sig mera gällande (jfr Wallin 1964: 313 f.).

Formellt subjekt har så småningom också vunnit insteg i isländskan (givetvis oberoende av utvecklingen i svenskan), men ännu inte alls i samma utsträckning som i nutida svenska. Det naturligaste svaret på en fråga om vem som är född (frågan är sökt i sig, men vi tänker oss den för argumentets skull, och den skulle genast bli naturligare med exempelvis en tidsbestämning) skulle på isländska — gammal eller ny — helt enkelt låta: *Vilinn*. Om svaret skall uttryckas med fullständig sats, blir det *Það er Vilinn* men knappast *Vilinn er það*, som det förutsätts på Rökstenen. Teoretiskt kan frågor tänkas ut i modern isländska, till vilka ett svar *Vilinn er það*, uttalat ['vi:lən,erða] (med hela frasens huvudtryck på första

stavelsen, starkt bitryck på den tredje), skulle vara möjligt. Sådana konstruktioner är emellertid så marginella att det knappast är något sådant som lyfts fram på Rökstenen.

Som framgått är varken den fråga eller det svar som postulerats i denna del av Röktexten särskilt väl överensstämmande med de språkliga villkoren. De är båda skrivbordsprodukter och kan som sådana saklöst överges för andra tänkbara alternativ, om dessa bara är bättre grundade. I själva verket är allt som är ett språkligt bättre motiverat förslag att föredra framför det föreliggande. Man kan givetvis inte börja i betydelseändan och tvinga in den språkliga konstruktionen i vad som tycks passa innehållsligt. Den principen är det alltför många som följt utan att reflektera tillräckligt över följderna, och därför har en i längden ohållbar standarduppfattning etablerats och fått en så stark ställning.

8.3. Avslutningen på förskjutningschiffret (rad Cb2–3)

I den traditionella behandlingen sammanhålls vanligen hela det parti som uppvisar förskjutningschiffer (raderna Cb1–3). Vi fortsätter därför med genomgången av standarduppfattningen parti för parti innan en sammanfattande diskussion vidtar. Med parti avses då till synes naturligt avgränsade textavsnitt, som kan vara markerade med skiljetecken, särskild skrift o.d. Den avslutande del av rad Cb3 som består av helt särpräglade tecken (och som står separat efter ett åtskillnadstecken, här kallad Cc) hålls tills vidare utanför diskussionen.

8.3.1. Textens lydelse

Av de tre snedställda horisontella raderna är således den första skriven med förskjutningschiffer, den andra ungefär fram till mitten på raden okrypterad. Fortsättningen efter det korta stycket i klartext av rad Cb2 är åter krypterad. Det framgår av själva den teckensekvens som kan utläsas och som motsvarar varje försök till utläsning:

Translitterering: Cb2 *rhšprhis*
(RAÄ)

Denna sträng kan med vanlig translitterering och upplösning av förskjutningschiffret läsas sålunda:

Upplöst chiffer: Cb2 *knuāknat*
(RAÄ)

Därefter följer på nästa rad det som brukar uppfattas som fortsättningen. Denna sekvens är åter skriven i klartext, men den står stupställd i förhållande till de båda föregående. Den börjar således i högerkanten omedelbart under det som redan anförts och skall läsas mot vänster — men på vanligt sätt från vänster till höger om man läser raden rättvänd (dvs. vriden ett halvt varv).

Translitterering: Cb3 *iatunuilinispat* ·
(RAÄ)

Här igenkänner man den senare delen **uilinispat** från den omedelbart föregående diskussionen. Den angivna runföljden avslutas med ännu ett hugget skiljetecken.

Runsekvensen *knuā knat[i]* / **iatun uilin is pat** har normaliserats och översatts på det sätt som följande uppställning visar.

Normalisering: Cb2 *Knyja knat(ti)*
(RAÄ)   Cb3 *iatun. Vilin is pat.*

Det har ansetts ha betydelsen:

Översättning: Cb2 'Han kunde krossa
(RAÄ)   Cb3 en jätte. Vilen är det.'

Efter denna sekvens följer alltså ett avslutande skiljetecken. Återstoden av raden, här identifierad genom beteckningen Cc, behandlas i särskild ordning (avsnitt 8.4).

En samlad uppställning av samma slag som tidigare får följande utformning:

Translitterering: Cb2 *rhfprhis*
(RAÄ)   Cb3 *iatunuilinispat* ·

Upplöst chiffer: Cb2 *knuāknat[i]*
(RAÄ)   Cb3 *iatunuilinispat* ·

Segmentering: Cb2 *knuā knat*
(RAÄ)   Cb3 *[i]iatunuilinispat* ·

Normalisering: Cb2 *Knyja knat-*
(RAÄ)   Cb3 *[-ti] iatun. Vilin is pat.*

Översättning: Cb2 'Han kunde krossa
(RAÄ)   Cb3 en jätte. Vilen är det.'

Vanligen har man alltså använt kantlinjen för att läsa in ett extra *i* avslutningsvis på den först återgivna raden eller först på den andra (stupställda) — alternativt har man läst det *i* som inleder **iatun** dubbelt, resultatet blir detsamma. Motiveringen till denna åtgärd framgår av det följande.

8.3.2. Kommentarer till standarduppfattningen om rad Cb2–3

Att chiffret är rätt uppfattat står klart. De ord som utkristalliserats har också hävdats vara möjliga som ord. Översättningens innebörd i djupare mening är inte lika självklar. Lättast att förstå är den mot bakgrund av det hämndmotiv som ibland påstås ligga bakom Rökstenens runinskrift. I så fall skulle en ny släktmedlem ha kommit till världen, och dennes stora mission kanske antyds av att tilldragelsen något ominöst meddelas och att han namnges: **uulin**. Att *Vilin(n)* med en del mixtrande kan tolkas som en personifikation av den mänskliga viljan (dock inte vanlig best.f.sg.), kan skänka en extra dimension åt namnet (se strax ovan avsnitt 8.2.2.3).

De tre rader som för närvarande är under behandling utnämns av Wessén till »det oklaraste i hela inskriften, både formellt och till innebörden» (Wessén 1958:54). Utan vidare kommentarer till de formella förhållandena uppger han den tentativa översättningen (a.st.):

»... åt vem en frände (en avkomling?) är född ... Han kunde med sina nävar krossa en jätte.» Möjligen syftar detta på någon Torsmyt; det var ju Tor, som med sina hårda händer och sin hammare krossade jättarna.

Med senare delen av översättningen är Wessén redan inne på textens fortsättning. Föreställningen om den store kraftguden Þórr (Tor), vars närvaro postuleras i inskriftens absoluta slutkläm, skulle då förebådas.

8.3.2.1. *knuā*

Denna runsträng har man allmänt antagit vara ett verb i infinitiv, vanligen motsvarande fvn. *knyja* 'klämma', 'pressa'. Även sv.dial. *knoa* 'trycka med knogarna' har åberopats. Se vidare avsnitt 3.5.2.1.

Vilin(n) kunde krossa en jätte, förkunnar standardöversättningen. Uttalandet underbyggs av Wessén med hänvisningar

till Tors son Magni, som är den personifierade kraften. Det brukar hävdas att Tors båda söner Móði (som antas betyda 'den tappre' el. 'den vrede') och Magni ('den kraftfulle' el. 'den starke') samt hans dotter Þrúðr ('styrka') representerar grundläggande egenskaper hos Tor själv (se t.ex. de Vries 1957:123 f., § 424, Ström 1961:91). Tolkningen brukar göras extra övertygande genom att man lägger till en del som inte står i själva texten, som t.ex. »med nävarna» hos Wessén i citatet strax ovan.

Nu hjälper ingen kroppsstyrka i världen mot språkets regler. Det verb (fvn. *knýja*) som skulle betyda 'krossa' kan riktigare översättas med 'trycka', 'pressa (ev. med knogarna)', 'klämma', 'slå'. Verbets betydelse förefaller onekligen något tam om den skall beskriva en förödande maktdemonstration, utförd av den nordiska mytologins störste kraftkarl, åskguden själv, gentemot en jätte; det blixtrar och dundrar inte precis kring 'klämma' eller 'pressa' (inte ens om man gör det med knogarna). Det finns åtskilliga verb som skulle fullgöra sin uppgift på ett mera träffande sätt, om meddelandet förstås på detta sätt.

Men framför allt kan man faktiskt inte ens utläsa det angivna verbet ur runsekvensen **knuā**. Det nasalerade *a* som avslutar teckenkombinationen kan inte stå för en infinitivändelse — det skall vara **a**, som betecknas med en helt annan runa: **f** är **ā**, **þ** är **a** på Rökstenen. Historiskt har visserligen infinitiven avslutats med ett *n*, men detta har försvunnit så tidigt att det inte längre sätter något avtryck i Rökstensinskriftens ortografi, även om den tidigaste föreslagna datering av Rökstenen skulle vara giltig. Man kan jämföra den plurala presensformen *liggja* (**likia**), som också haft ett avslutande **n**. I **likia** syns inget spår av nasalitet. Den torde ha upphört ungefär samtidigt i dessa båda ställningar (dvs. såväl i *liggja* som i *knýja*). En annan tolkning av **knuā** är således nödvändig.

8.3.2.2. **knaṯ[i]**

Wessén och andra räknar med att kantraden eventuellt kan läsas som en **i**-runa. Mot detta kan principiellt samma invändning resas som mot det supplerade **i**-tecknet i det beramade *Inguldinga* på rad Cd1–2 (se avsnitt 8.1.2.2, s. 240 ff.). Där ställde vi oss tveksamma till att **i** suppleras, eftersom **i** för

övrigt har en helt annan form. Något liknande gäller här; **i** som avslutning på rad Cb2 skulle kräva en annan runa enligt det förskjutningschiffer som tillämpas för övrigt på raden (nämligen **n**).

Det kan då hävdas att kantlinjen före **iatun** på nästa rad (Cb3) skall utläsas som ett **i**-tecken. På denna rad skrivs sekvensen **iatunuilinispat** i klartext, dvs. allt fram till skiljetecknet, vilket skulle möjliggöra likställandet av kantlinjen med **i**. Då kan man emellertid fråga sig varför inte **i** i **iatun** skrivs två gånger — sekvensen **haruþ||ssunir** på rad Ce7–Cf1 bildar en nära parallell. Vid identiska tecken i samband med radövergång dubbelskrivs dessa. Att dubbelläsa **i**-runan i **iatun** skulle strida mot denna princip lika mycket som att låta ett **i**-tecken i klartext (utläst ur kantlinjen) avsluta den chifferade föregående raden. Det finns ingen anledning att sekvensen »||**i** [**i**]» i ***knat||i [*i*]atun** skulle behandlas annorlunda än »||**s s**» i **haruþ||s sunir**.

Skillnaden mellan närvaro och frånvaro av ett **i**-tecken blir i praktiken inte så stor. Predikatet **knat[i]** **knuā** (*knatti knya*) skulle sålunda hänföra sig till subjektet i den upprepade utsagan *Vilin is pat*, dvs. *Vilin(n)*. Enda skillnaden mellan **knat** och **knati** (jfr fvn. *knát* resp. *knátti*) skulle alltså vara att formerna motsvarar presens respektive preteritum av verbet *kná* 'kunna'. Varför preteritum skulle vara att föredra (till priset av att en mer komplicerad och strängt taget ologisk läsning förutsätts), framgår inte alldeles tydligt. Oddsens är klart emot en sådan lösning.

8.3.2.3. **iatunuilinispat** ·

Den uppochnedvända raden är lätt att segmentera i kraft av att den avslutande sekvensen **uilin is pat** är en upprepning och återstoden **iatun** ett identifierbart ord. Det upprepade **uilin is pat** överensstämmer tecken för tecken med den förekomst av samma sekvens som står rättvänd i början på den andra av de tre raderna. Här finns inget i den traditionella läsningen att korrigera. En naturlig fråga att ställa är förstås: Varför upprepas exakt samma sak med kort intervall?

Wessén utnämner de tre rader som senast behandlats till »det oklaraste i hela inskriften» (se s. 257). Det omdömet får sägas förbli giltigt även efter det att hans analys genomförts.

8.4. Den mystiska avslutningen (rad Cc)

Allra sist på rad Cb3 följer efter skiljetecknet ytterligare några tecken, som delvis kan identifieras som runor (partiet särbehandlas under beteckningen Cc). Teckenföljden inleds med vad som tycks vara två **o**-runor från den äldre runraden (såsom diskuterats ovan, avsnitt 3.5.5, s. 91). Därefter finner man två korta streck som sträcker sig ner från den övre kantlinjen. Dessa skulle kunna vara **s**-tecken med kortkvistrunor. Två nya »**o**-runor» av samma slag som tidigare jämte tre kortkvist-**s** samt ett tecken som har formen $\downarrow$ avslutar raden.

Detta är ingen vanlig text. Teckensekvensen **o o s s o o s s s**, dvs. allt fram till $\downarrow$ -tecknet, är utan mening som tecknen står men kan uppfattas som s.k. isrunechiffer. Ett sådant består normalt av grupper av **i**-runan (**i**) kombinerade med grupper av **s**-runan (¹). Det är således följer av **i**-runan och **s**-runan som givit upphov till beteckningen »isrunechiffer» (Derolez 1954). Den teckenrad som kan iaktas på Rökstenen, nämligen $\mathfrak{X}\mathfrak{X}\mathfrak{H}\mathfrak{H}\mathfrak{X}\mathfrak{X}\mathfrak{H}\mathfrak{H}$, skulle i ett sådant mera normalt utförande i stället ha formen $||\mathfrak{H}\mathfrak{H}||\mathfrak{H}\mathfrak{H}$ (se äv. avsnitt 3.5.5, s. 91).

Om **i**-runan ersätts av **o**-runan, hämtad från den 24-typiga runraden, resulterar alltså konfigurationen på Rökstenen. Då skall **o o s s** utläsas som »andra ättens andra runa». Här har man följaktligen velat läsa **n**. På samma sätt får man av **o o s s s** (andra ättens tredje runa) värdet **i**. Det sista tecknet $\downarrow$ har ansetts återge »första ättens första runa» (med ledning av bistavarna). Förutsättningen skulle vara att ätterna läses i omvänd ordning, så att den ätt som normalt är den första får bli den tredje, den tredje läses först, medan bara den andra ätten behåller sin plats i ordningen (observera att denna omkastning är en annan än den tidigare konstaterade; se TABELL 1 på s. 247). Den tredje ätten inleds av **t**-runan. Om ätterna ordnas på annat sätt, anses inga ord kunna utläsas. Med bibehållen ordning mellan ätterna från förskjutningschiffret ovan skulle **b m h** resultera. Man kan hålla med om att detta verkar vara ett underligt ord.

Enligt den etablerade meningen skulle det alltså stå *nit*. Ordet brukar lämnas otolkat. Man förstår varför. Enstaka mer eller mindre krampaktiga försök har gjorts att igenkänna verkliga ord. Lönnroth (1977) tänker sig *níð*, vilket naturligtvis är omöjligt. Andra (t.ex. Widmark [1992] 1993:33) har försökt med *hnit* (tydligt under inverkan av **uaim** för *hwæim*, som hon menar har utsatts för *h*-bortfall), även det utan att övertyga eftervärlden. På denna punkt brukar tolkningarna utmynna i total uppgivenhet eller (medvetet eller omedvetet) regelvidriga förslag.

* * *

Omedelbart efter åminnelseformeln blir texten förbryllande. De enahanda utformade vertikala raderna på framsidan, över ena smalsidan och vidare på baksidan tycks emellertid innehålla uttolkbar text, som principiellt kan läsas av den som behärskar den vikingatida kortkvistradens skriftsystem. När baksidans sammanhängande vertikala rader med 16-typig skrift upphör, är all återstående inskrift emellertid krypterad. Här krävs det särskild manipulation för att en begriplig text skall utvinnas. Detta innebär naturligtvis en särskild svårighet och inger hur som helst en känsla av osäkerhet.

Den allmänna meningen tycks emellertid vara att de olika chiffer som kommer till användning vid det här laget är forcerade som sådana. De texter som efter dechiffringen föreligger är trots detta långtifrån självförklarande. När de granskas kritiskt, måste man hela tiden komma ihåg att originaltexten är krypterad. Därför bör också möjligheten att själva krypteringsprinciperna kanske inte fullständigt genomskådats fortfarande hållas öppen.

9. Återstående chiffer

Den text som hittills har redovisats upptar således hela framsidan, hela högra smalsidan (B) samt så gott som hela baksidan. Det enda som återstår på baksidan är det breda fältet överst, det som huvudsakligen innehåller tre stora kryss. Därtill kommer ovansidan (E) samt hela vänstra smalsidan (D). Alla dessa ytor är ristade. Här måste det vara fråga om chiffer, om det över huvud taget rör sig om en text i vanlig mening. Även om det anslagna utrymmet upptar en oproportionellt stor del av stenens yta, är det en ganska begränsad text som erbjuds.

Å andra sidan är placeringen sådan att man kan vänta sig ett slags final. De ständigt nya — och kanske allt svårare — chiffersystemen kan peka i samma riktning: mystifikationen tilltar. Det allra sista som inskriften enligt Elias Wessén utmynnar i är det som står kodat i de sammanlagt sex stora kryss som täcker översta delen av baksidan samt toppsidan. Till detta kommer som verklig slutkläm chiffren på D-sidan. Det är nog så man skall uppfatta Wesséns läsordning och därmed den sedan dess etablerade (med få undantag). Uppmärksamheten ägnas nu dessa hittills kvarblivna partier, med början på smalsidan D, som trots allt erbjuder vissa déjà vu-upplevelser.

9.1. Smalsidans chiffer

På den återstående smalsidan (D) finner man på stenens mittparti en serie besynnerliga tecken (se BILD 5 på s. 28). De har grundformen J eller den spegelvända motsvarigheten. Från denna grundstruktur har sedan olika andra tecken skapats. Om det angivna tecknets (J) lodräta linje kallas huvudstav (i överensstämmelse med andra runor), har nya varianttecken uppkommit genom att man till huvudstaven fogat ett växlande antal bistavar (de kortare strecken) till vänster och till höger.

Detta är en version av s.k. kvistrunor, som också kan sägas principiellt ligga bakom kryssen. Genom att chiffret består i att man räknar sig fram till ett språkligt tecken med hjälp av olika många tvärstreck, på-

minner detta system i någon mån om den iriska ogamskriften. Det har av Helmut Arntz (1935: 394ff.) hävdats att ogams skapare skulle ha haft sin inspiration från det anglosaxiska *hahalruna*-chiffret, något som senare förnekats ihärdigt av Rudolf Thurneysen (1937:201) och Eric Hamp (1954:310), mera nyligen av Damian McManus (1997:11). Om *hahalruna*, som huvudsakligen förekommer i anglosaxiska manuskript, se Derolez (1954:140 ff.). Likheten mellan principen för *hahalruna* och det aktuella chiffret på Rökstenen är påfallande.

Även detta chiffer arbetar som synes med ätter och position inom ätten (precis som isrunechiffret). Det rör sig således om ännu ett talchiffer. Antalet bistavar på vänster sida anger den ätt som runan i fråga tillhör, medan antalet bistavar till höger ger besked om runans ordningsnummer inom ätten. Det är med andra ord fråga om samma typ av chiffer som det tidigare beskrivna som förutsätts ligga bakom tecknet $\mathfrak{J}$, det som står sist i den utlästa runföljden **n i t** (se avsnitt 8.4, s. 260 f.). De kryptografiska kryssen i Ca- respektive E-rutan kan beskrivas som D-sidans kvistrunor brutna i spetsig vinkel och hopfogade två och två till ett kryss (efter spegelvändning av den ena skänkeln). De resulterande konfigurationerna är också betydligt större än de normala runorna i omgivningen. Om storleken är ikonisk (i semiotisk mening), kan man här vänta sig en klimax, det viktigaste partiet i hela inskriften.

9.1.1. Textens lydelse: inledningen

Alla former av runchiffer som laborerar med att en huvudstav är försedd med ett växlande antal kortare streck (kvistar) riktade åt olika håll, så att dessa anger ätt åt ena hållet, position inom ätten åt det andra, kallas med svensk terminologi *kvistrunor* (fvn. *kvistrúnar*). Uppfattade på det angivna sättet ger de tio översta tecknen på vänstra smalsidan (lästa uppifrån och nedåt med stenen rest i normalt läge) följande resultat med kvistrunorna upplösta (jfr avsnitt 3.6):

2/4, 3/6, 3/2, 1/3, 3/2, 3/6, 1/3, 2/3, 2/2, 2/3.

a k u m u k m i n i

Här skall 2/4 utläsas som andra ättens fjärde runa, dvs. **a** (fjärde runan i andra ätten, som innehåller runorna **h n i a s**). Ordningen mellan ätterna är omkastad som vid det tidigare behandlade förskjutningschiffret, men nu har ordningen 1, 2, 3 blivit helt omvänd: 3, 2, 1. Det är alltså samma ordning mellan ätterna som läsningen **n i t** på rad Cc förutsätter. Ob-

servera dock att runtecknen behåller sin ordningsföljd inom varje ätt. Samma slags omvändning av ätternas ordningsföljd finner man tillämpad i olika anglosaxiska runchiffer.

Övriga upplösningar får det resultat som framgår. Den translittererade runsekvensen påminner starkt om den tidigare påträffade runföljden **sakumukmini**. Man kan på D-sidan mycket riktigt urskilja spåren av ytterligare ett tecken av samma typ allra först i raden. De återstående spår som kan skönjas motsäger inte att tecknet skulle ha kunnat avse **s**, vilket med starkt stöd i kontexten därför kan återinsättas. I själva verket kan man vara rätt säker på att kompletteringen är välfunnen.

Då erhålls än en gång **[s]akumukmini**, den vid det här laget välkända inledningsfras som återkommer på flera ställen i Röktexten, i segmenterad form **sakum [m]ukmini**. Wessén påpekar systematiken, som består i att frasen tenderar att upprepas närhelst någon ny komplikation tillstöter, t.ex. i form av ett nytt chiffer. Så är det även här.

Före detta parti är alltså troligen en skärva bortfallen. Med tanke på hur teckensekvensen börjar kan man räkna med att där funnits ett tecken för **s**-runan (se ovan) men knappast något mer, även om det finns plats. Det förekommer ingenstans på Rökstenen en satsinledning före sekvensen **sakumukmini**.

9.1.2. Textens lydelse: avslutningen

Formeln brukar följas av en utsaga i form av en inbäddad frågebisats. Efter de kvistrunor som bildar sekvensen **sakumukmini** på D-sidan följer ett ganska stort antal tecken av enbart formen **↓** eller dess omvändning (se BILD 11 på s. 266). Smalsidan är i detta parti också längsgående delad på mitten med en huggen linje, så att en uppsättning **↓**-tecken återfinns över strecket, en annan under (om stenen vrids ett kvarts varv och betraktas liggande i den normala läsorienteringen).

Tecknen uppträder i klungor om rättvända respektive spegelvända **↓**-tecken. Över strecket finner vi först en grupp med tre rättvända sådana tecken, därefter en med tre spegelvända. Sekvensen fortsätter med en ny grupp på tre rättvända och två spegelvända. Under uppdelningsstrecket följer sedan tre rättvända följda av fem spegelvända. Om man nu räknar antalet inom varje klunga, får man resultatet $3/3$, $3/2$ (över strecket) + $3/5$ (under strecket). Uppfattar man dessa kombinationer som en indikation om ätt jämte runa inom ätten på liknande sätt som tidigare och låter första ätten vara den tredje, blir resultatet följande:

3/3, 3/2 + 3/5

þ u r

Utlästa har dessa runor av somliga uppfattats som en imperativform av verbet *þora* 'töras', 'våga'. Framför allt har de forskare som räknat med ett hämndmotiv inläst en passande klimax i denna imperativsats. I våra öron låter ändå en sådan uppmaning språkligt underlig, och frågan är om den varit naturligare på vikingatiden. Några belägg på detta verb i imperativ torde vara ytterst svåra att uppbringa. En uppmaning till hämnd borde under alla omständigheter ha fått en effektivare utformning.

BILD 11. Den ristade delen av smalsidan (D).

Elias Wessén och traditionens upprätthållare efter honom har i stället velat finna guden Tors namn i runsekvensen **þur**. Detta är runografiskt fullt möjligt och kontextuellt väl så sannolikt som den andra tolkningen. Kraftguden framför alla andra skulle då vara omnämnd i det mest spatiöst utförda chiffret, det korta namnet täckande hälften av den ristade delen av smalsida D. Logiken i detta arrangemang är oklanderlig, men som framgår av DEL 3 behöver även denna lösning granskas och motiveras ytterligare.

9.1.3. Smalsidan sammantagen

Vi står under alla förhållanden inför en smalsida med ett ganska invecklat chiffer. I själva verket rör det sig om två olika slags chiffer, även om båda har det gemensamt att de bygger på talchifferprincipen. Det anses emellertid allmänt att dessa chiffer är tillfredsställande lösta sedan länge. Sammanfattningsvis kan de med Riksantivarieämbetet återges på följande sätt:

Chiffer (RAÄ): 2/4, 3/6, 3/2, 1/3, 3/2, 3/6, 1/3, 2/3, 2/2, 2/3 || 3/3, 3/2, 3/5

Upplöst (RAÄ): D [s] *a k u m u k m i n i þ u r*

Segmentering: D **sakum ukmini þur**
(RAÄ):

Normalisering: D *Sagum ungmænni: Þor.*
(RAÄ)

Översättning: D 'Jag säger de unga: TOR'.
(RAÄ)

Här är Wesséns läsning av **sakum** [m]ukmini þur som 'Jag säger ett folkminne: Tor' utbytt mot RAÄ:s variant med *ungmænni*. Wessén uppfattar sekvensen som inskriftens sista »folkminne». Detta skulle alltså vara »Tor», och det framsägs som ett slags höjdpunkt. Omnämmandet av den högste gudens namn får betraktas som en annan typ av »folkminnen» än de tidigare (om vi får referera till Wesséns uppfattning av **mukmini** som 'folkminne'). Yttrandet av den mäktige gudens namn kan väl också ses som en åkallan, såsom Grønvik med flera ser på saken. Det skall påminnas om att **sakum** har ansetts ha med 'säga' att göra. Folkminnena har framsagts. Detta ger viss mening. När den talande säger »Tor» till de unga i RAÄ:s version, framgår det däremot inte klart vad funktionen skulle vara. Denna omständighet gör till synes det alternativet sämre underbyggt.

9.2. Krysschiffren upptill

Wessén läser krysschiffren före smalsidan D. Av de sammanlagt tre moduler det gäller börjar han med den platta ovansidan (E). Därefter går han vidare med det översta breda bandet på baksidan (Ca). Detta påminner vad utformningen beträffar så starkt om ovansidan att det finns anledning att se den ena delen som en fortsättning på den andra. Som avslutning på hela inskriften uppfattar Wessén smalsidan (D).

Att de båda fälten med krysschiffer hör ihop (och bör läsas ihop) står utom allt tvivel. Redan den spatials närheten talar för detta. Det finns naturligtvis en tanke bakom användningen av chiffer, och att upphovsmannen skulle ha valt fritt mellan några olika typer och därvid växlat mellan dem mot slutet av inskriften är inte särskilt troligt. Frågan är bara vilket av de båda snarlika fälten Ca och E som skall läsas först och hur de förhåller sig till kontexten.

9.2.1. Textens lydelse

Själva chiffren har varit lösta sedan länge (se kapitel 3, särskilt avsnitt 3.7.1, s. 96 f. i fråga om krysschiffren; men jfr t.ex. Reichert 1998, som framhäver de särskilda problem som är förknippade med uttolkningen). I samband med att detta genombrott nåddes, tyckte man sig också urskilja en verbfras på baksidans övre bredare band. Detta har således

förutsatts utgöra en fortsättning på den text som påbörjas upptill, på ovansidan (E), och som utlästs som en nominalfras. På var och en av dessa båda ytor finner man tre kryss, som i sin tur vardera krypterar två runtecken. Dessutom är några enstaka runtecken tillagda i klartext.

Början på satsen skulle alltså återfinnas på toppsidan, där tre endast lätt varierade krysschiffer förekommer. De är i grundutförandet likartade (vad själva kryssen beträffar). På de båda korslagda huvudstavarna är ett antal bistavar fästa i vardera änden. Från skänklarna utgår olika många bistavar, som genom sitt antal anger ättens nummer och runans plats inom ätten. Vidare är varje kryss egentligen tvådelat, så att den övre hälften (som bildar en V-formad vinkel) anger en runa, den undre (i form av en stupställd vinkel av samma slag) en annan. Därvid definieras ätten av bistavarna på den ena hälften av vinkeln, runans position inom ätten av bistavarna på den andra. Det är således inte hela de båda korslagda huvudstavarna jämte bistavar som bildar var sin enhet utan varje halva av krysset.

Med början på toppsidan och avslutning uppe på baksidan kan man då dechiffrera de tecken som nedan markerats med kursiv. Insprängda mellan kryssen är också några runor i klartext inhuggna, som komplement till texten i kryssen (rak stil i translittererad form). Krysschiffer på ovansidan:

Chiffer: E1-3 2/4 2/3 **b i** 3/2 2/3 **a** 3/2 2/4 **r i**

Upplöst: E1-3 *s i* **b i** *u i* **a** *u a* **r i**

Med samma samlade uppställning som tidigare blir detta som följer.

Translitterering (RAÄ): E1-3 ***sibiuiuari***

Segmentering (RAÄ): E1-3 ***sibi uiuari***

Normalisering (RAÄ): E1-3 *Sibbi viavari*

Översättning (RAÄ): E1-3 'Sibbe, viets väktare'

Denna sekvens (***sibi uiuari***) har man vanligen uppfattat som ett namn, *Sibbe*, jämte en bestämning, *viavari*. Bestämningen, som är ett efterställt epitet, anger vederbörandes proveniens ('man från Vi') eller hans funktion (*viavari* 'viets [dvs. 'den heliga platsens'] väktare'. I det första fallet skulle ordet som första led ha ett ortnamn (i genitiv), som andra ett ord som eventuellt är besläktat med fvn. *verr* 'man'. I det andra är förleden *vi* 'helig plats' (i gen.pl.) och efterleden *vari* 'vakt'.

RAÄ förordar 'viets väktare'. Wessén har däremot som förstaval 'Sibbe från Vi'. Han redogör dock för den alternativa tolkningen, men finner von Friesens sammankoppling med ortnamnet *Väversunda* »verklighetsfrämmande, sagolikt». Detta namn har ett gammalt belägg i form av fsv. (i) *Wæuarsundom*, som von Friesen associerar till ett *veaværi* (*viaværi*) 'tempelvärdare, helgedomens väktare'. Platsen är belägen några kilometer nordväst om Rök. Man är ändå benägen att dela Wesséns tveksamhet inför detta förslag. Hur man skall kunna bygga upp ett språkligt samband mellan ett *viavari* och namnet *Väversunda* (och äldre varianter), ter sig mycket dunkelt.

De tre kryssen på ovensidan fortsätter alltså i det breda bandet på baksidans översta del. Chiffret har här upplösts i ord på olika sätt. Det oftast framförda förslaget går ut på att två ord urskils även här: **ul niruþr**.

Chiffer: Ca1-3 3/2 1/4 2/2 2/3 3/5 3/2 **þ r**

Upplöst: Ca1-3 **u l n i r u þ r**

Translitterering (RAÄ): Ca1-3 **ulniruþr**

Segmentering (RAÄ): Ca1-3 **ul niruþr**

Normalisering (RAÄ): Ca1-3 **ol nirðr**

Översättning (RAÄ): Ca1-3 'avlade nittioårig (en son)'

I dessa teckenföljder har man velat hitta två ord: *ōl*, som skulle vara preteritumformen (i 3 p.sg.) av verbet *ala* 'avla', '(upp)föda' och *nirðr*, ett adjektiv med betydelsen 'nittioårig'. Den sammantagna betydelsen blir 'avlade (som) nittioårig', underförstått antagligen 'en son'. Wessén har bara en något annorlunda formulering än RAÄ, 'avlade (en son), nittio år gammal'. Innehållet i utsagan är i båda fallen densamma.

Med denna läsning skulle början på satsen återfinnas på toppsidan, för att därefter vika över kanten och fortsätta på överdelen av baksidan. Tillsammans sänder de båda krysschiffren följande meddelande till eftervärlden:

Chiffer: E1-3 2/4 2/3 **b i** 3/2 2/3 **a** 3/2 2/4 **r i**
(RAÄ) Ca1-3 3/2 1/4 2/2 2/3 3/5 3/2 **þ r**

Upplöst: E1-3 **s i b i u i a u a r i**
(RAÄ) Ca1-3 **u l n i r u þ r**

Translitterering: E1-3 **sibiuiuari**
(RAÄ) Ca1-3 **ulniruþr**

Segmentering: (RAÄ)	E1–3 <i>sibi uiuauri</i> Ca1–3 <i>ul niruþr</i>
Normalisering: (RAÄ)	E1–3 <i>Sibbi viavari</i> Ca1–3 <i>ol nirøðr.</i>
Översättning: (RAÄ)	E1–3 'Sibbe, viets väktare Ca1–3 avlade nittioårig (en son)'

Det måste vara det faktum att man genomgående räknat med en svår-genomtränglig text som gjort denna tolkning så slitstark. Som isolerat uttalande är det ju mycket besynnerligt. Det är inte ens lätt att konstruera en kontext som skulle göra uttalandet naturligt. Man får än en gång ta sin tillflykt till Wesséns påminnelse om att inget är omöjligt i sagans värld (se avsnitt 3.3.4.4, s. 70).

9.2.2. Kommentarer till standarduppfattningen om krysschiffren

Det behöver nog inte råda något tvivel om att principerna för dechiffreeringen har avslöjats definitivt (av Hugo Pipping), en bragd i sig. Detta utesluter inte att det ändå kan finnas fallgropar i den teckensträng som åstadkommits. Inte minst en ändrad läsordning kan ge en annorlunda utformad textföljd (Reichert 1998). Dessa frågor återkommer i samband med nytolkningen i kapitel 15. Här kommenteras krysschiffrens etablerade läsning mera allmänt.

9.2.2.1. *sibi*

I det samlade namnmaterial som förekommer på runstenar finns det en del namn som förvånar. Några har just karaktären av smeknamn. Det är väl så man också får uppfatta det postulerade *Sibbe*. Man har tänkt sig att det skulle kunna vara en hypokoristisk form av *Sigbjörn* eller något annat sammansatt namn. Även om namnformen *Sibbe* i sammanhanget är lätt uppseendeväckande och väcker undran, kan det a priori inte uteslutas att analysen är riktig. Thorsten Andersson talar om »det inte så ovanliga, bl.a. från Östergötland kända namnet Sibbe» (Th. Andersson 1965:7 med flera vidare referenser i fotnot 17). Samma namn föreligger enligt rådande uppfattning på den öländska Karlevistenen (Moltke 1976:263 ff.).

Det förblir alltid en svag punkt i en tolkning när man måste förutsätta ett mindre naturligt namn i stället för att presentera en rättfram utsaga som innehåller vanliga, välkända ord, vilka

tillsammans ger god mening i form av ett tydligt budskap. Denna invändning gäller inte i samma grad den jämförda inskriften på Karlevistenen, där namnet intar en position i en känd formelartad vändning, där ett namn är väntat. Egentligen är frågan bara vilket namn man kan utläsa. Det är annorlunda i den aktuella runsträngen på Rökstenen. Där är ett namn mindre förväntat, och namnets form är klart överraskande. Redan härigenom väcker alltså Sibbe misstankar. Detta är bara ett av ganska många mer eller mindre dubiösa namn som förutsätts i den etablerade tolkningen. Detta är förvisso ingen styrka.

9.2.2.2. *uiauari*

Både 'viets väktare' och 'man från Vi' (eller Vä, som också föreslagits) verkar vara möjliga att utläsa ur teckensekvensen. Paralleller till båda formuleringarna kan nog också mobiliseras. Av dessa alternativ har RAÄ föredragit det första.

Det har lagts ner mycken möda på att rättfärdiga det faktum att den framförda tolkningen inte skänker någon alldeles klar bild av läget. Titeln »viets väktare» är naturligtvis suggestiv, men har den helgedomsansvarige Sibbe någon formell funktion i sammanhanget annat än som avlare (av en hämnare?). Så länge tolkarna flyr ut i hänvisningar till de glömda myterna och sagorna eller till helt okända riter, går det inte att falsifiera påståendena, men mer än ett stänk av oklarhet dröjer sig kvar.

9.2.2.3. *ul*

Preteritumformen *ōl* är väl belagd i den aktuella grundläggande betydelsen och behöver inte ifrågasättas som sådan. Att den information som lämnats tett sig naturlig skall ses mot bakgrund av att ett av huvudspåren i tolkningarna varit just hämndmotivet. I samma riktning pekar omnämnandet i det nyligen föregående av en ättling som skall födas. Denna kontext gör den annars helt besynnerliga utsagan om Sibbe något mera motiverad.

I det ögonblick man inte längre fäster lika stort avseende vid hämndmotivet, hänger det postulerade avslutande meddelandet mera i luften. Rent formellt måste det också höra till ovanligheterna att verb med betydelsen 'avla' står absolut, utan resultativt objekt eller antydning om aktens andra part. Det är helt klart svårt att finna goda paralleller. Det är väl ett utslag av detta faktum när översättningen brukar förses med ett

förklarande tillägg med innebörden 'en son' inom parentes. Men en begriplig översättning skall helst stå på egna ben och vara baserad på texten, utan extra förklarande tillägg.

Standarduppfattningen går tillbaka på en gammal idé, som ursprungligen framfördes av Hugo Pipping (1911:23 f., 1912: 1 f.). Diskussionen har därefter uppehållit sig betydligt mer vid frågan om realismen i upplysningen än om de språkliga realiteterna. Detta kan man på sätt och vis förvåna sig över, för Sibbes insats är väl inte märkvärdigare än den jämnåriga Saras i Gamla testamentet, som många är förtrogna med och vana vid att hantera på ett eller annat sätt. Man får ju framför allt inte glömma att båda verkar i ett mytologiskt sammanhang, som delvis sätter förnuftsresonemang ur spel.

Annat är det med de obönhörliga språkliga villkoren, som är mindre förhandlingsbara. Det måste sägas vara en besvärande omständighet att verbet *ala* aldrig står absolut i autentiska texter. Att ingen före Grønvik tycks ha påpekat detta som det verkliga problemet är förvånande (se Grønvik 2003: 74), men fallet är symptomatiskt för Rökstensdebatten.

9.2.2.4. *nirupr*

Det sista ordet är krypterat till två tredjedelar, medan de båda avslutande runorna står tillagda i klartext. Avledningsändelsen *-ræðr* i fornvästnordiskan (och som *-ræður* fortfarande i den nutida isländskan) hör etymologiskt samman med ord som har innebörden 'räkna'. Vanligen utgör ett räkneord första sammansättningsledet, t.ex. fvn. *átttræðr* 'åttioårig'. Betydelsen 'nittioårig' låter sig alltså väl förenas med den aktuella runsekvensen.

Ändå måste man tycka att hela sekvensen är en konstig uppgift att lämna på ett monument över en avliden son. Det har tydligen fler kommentatorer tyckt. När man inte ansett sig kunna komma längre med den språkliga uttolkningen, har man därför lagt ner ganska mycken möda på att försöka kartlägga den »sociokulturella kontexten» i stället. Därvid har man förstås utgått från vad man trott sig kunna läsa på stenen. På så sätt har det uppstått en del förklaringar som verkar ganska krystade, just för att de är ämnade att kasta ljus över det underliga språkliga meddelande som man haft att utgå från.

* * *

Det som här analyserats i olika partier och kommenterats fortlöpande utgår från Riksantikvarieämbetets modifiering av Wesséns tolkning. Som avslutning på denna del är det befogat med en sammanhängande översättning, som i koncentrerad form visar vad man traditionellt anser att Rökstenens inskrift »handlar» om. Översättningen skulle i enlighet med Riksantikvarieämbetets informationsskrift lyda på följande sätt:

Till minne av Vämod står dessa runor. Men Varin skrev dem, till minne av den döde sonen.

Jag säger de unga det, vilka de två stridsbyten var som tolv gånger blev tagna som krigsbyte, båda på en gång från man efter man. Det säger jag som det andra vem som för nio släktled sedan miste livet hos reidgoterna och han dog hos dem till följd av sin skuld.

Då rådde Tjodrik den dristige, sjökrigarnas hövding över Reidhavets kust. Nu sitter han rustad på sin gotiska häst, med sköld över axeln, den främste av Märingar.

Det säger jag som det tolfte var Gunns häst ser föda på slagfältet, där tjugo konungar ligger. Det säger jag som det trettonde, vilka tjugo konungar satt på Sjöland under fyra vintrar, med fyra namn, födda åt fyra bröder. Fem med namnet Valke, Rådulfs söner, fem Reidulf, Rugulfs söner, fem Haisl, Hords söner, fem Gunnmund, Björns söner.

Nu för de unga säger fullständigt envar (?) ... eftersporde (?).

Jag säger de unga det, vem av Ingvaldsättlingarna som blev gäldad genom en hustrus offer.

Jag säger de unga, åt vilken kämpe en ättling är född. Vilen är det. Han kunde krossa en jätte. Vilen är det. Nit.

Jag säger de unga. TOR.

Sibbe viets väktare avlade nittioårig (en son).

Om denna tolkning kan man säga att den på ett förbryllande sätt försöker förena olika motiv med varandra. Tyngst har Wesséns »repertoarhypotes» vägt, men man finner också spår av framför allt Otto von Friesens gamla hämndhypotes. Redan Wessén har svårt att frigöra sig från den, trots att den är den primära måltavlan för hans opposition. Den viktigaste skillnaden mellan RAÄ:s tolkning och Wesséns består i valet av *ungmænni* framför *mogminni* som översättning till [m]ukmini. Genom den svävning som uppstår då olika motiv förenas förlorar också de gamla idéerna sin från början i viss mån fastare grund. De har kommit att ingå som element i ett lapptäcke, som blir en aning fladdrigt och dåligt skyler alla brister. Metoden att lappa och laga gamla mer eller mindre lyckade förslag erbjuder ingen framkomlig väg. Det är ett mera radikalt nytänkande som behövs.

Sedan diskussionen tagit ny fart under 2000-talet har en del olika tolkningar framförts som delvis går i andra spår. Som antytts på flera

ställen i det föregående har framför allt Joseph Harris målat upp en bild som anknyter till en aktuell litteraturvetenskaplig strömning. Denna tar sig bland annat uttryck i att man i delar av den fornvästnordiska diktningen vill igenkänna en elegisk poetisk tradition (jfr också Mats Malms sammanfattning som återges i avsnitt 4.2, s. 119 f.). Till denna skulle sålunda, enligt Harris mening, Rökstenens inskrift ansluta sig (t.ex. Harris 2006a, 2009a, 2010a). Med denna tolkning medges också möjligheter att läsa vissa delar av inskriften på ett annat sätt än hittills.

På den språkliga sidan har man på senare tid i högre grad än tidigare närmat sig Rökstenens inskrift som text (i viss mån redan Westman 1981, mera teoretiskt genomfört hos Holmberg [2015] 2016; äv. Holmberg & Jansson 2010). Även inom den allmänna ramen har nya infallsvinklar prövats. En nytänkare på många sätt är också Ottar Grønvik (1983, 2003), som upptäcker språkliga möjligheter som ingen tidigare tycks ha sett. Dessa förhållanden kommenteras närmare i samband med att en helt annan uppfattning av hela inskriften beskrivs i resten av denna framställning.

Inför den fortsatta diskussionen sammanfattas här i kompakt form de viktigaste invändningarna man kan resa mot den standardtolkning av Rökstenen som brukar hävdas i olika offentliga sammanhang (runskriftsnotation/fetstil används när det är befogat, annars vanlig kursiv och normaliserade former). Även en kortfattad summering i punktform blir en anseelig lista.

Sammanställning av problem förknippade med standardtolkningen

- *fæigian*

Den pregnant betydelsen 'förutbestämd att dö (vid en viss tidpunkt)' är signifikant, medan översättningen 'död' lätt leder fel.

- *sagum*

Tolkningen av verbet *sagum* som en form av 'säga' förutsätter många speciella antaganden, som tillsammans underminerar tolkningens trovärdighet. Skriftbildens **sakum** är framför allt oförenlig med de förutsatta grammatiska formerna. För att rättfärdiga den tolkningen har man varit tvungen att räkna med olika speciella förhållanden, som knappast kan sägas stödja antagandet.

- *ymissum*

Översättningen med 'olika' leder fel. Det som framför allt går förlorat är den reciproka dualisaspekten. Det rör sig om samma

två kontrahenter hela tiden, inte den ene stupade kampen efter den andre i en lång rad.

- **fur niu aldum**

Tolkningen 'för nio generationer sedan' innehåller åtskilliga osäkerhetsmoment. För det första är det diskutabelt om någon preposition som motsvarar **fur** kan ha betydelsen 'för ... sedan' så tidigt som vid Rökstenens tillkomst (till vilken del av vikingatiden den än skall förläggas). Vidare är den till synes goda överensstämmelsen mellan »nio generationer» och den tid som skulle ha förflutit mellan Theoderiks levnad och Rökstenens tillkomst rätt imaginär och beroende av flera ovissa antaganden.

- *ān urōi* [el. *yrōi*] *fiaru*

Den formulering som skulle ge betydelsen 'blev utan liv' är från grammatiska utgångspunkter mycket osannolik (med de förutsatta orden ingående). Flera olika översättningar har föreslagits, men invändningar kan resas mot de flesta. När man tänkt sig att någon skulle ha uppenbarat sig på stranden (som von Friesen 1920:39 gör), förutsätts exempelvis att den preposition som i fornsvenskan senare har formen *ā* skall ha kunnat fungera i den längre formen *ān* på Rökstenen (jfr [**u**]itvāki **ān** här nedan). Detta är i sig närmast en omöjlighet (av kronologiska skäl).

- *mir hræiðgotum*

Denna fras har räknats som en angivelse av det folk hos vilket det som specificeras strax tidigare i satsen ägde rum. Då har aldrig någon riktigt tillfredsställande tolkning av förleden i *hræiðgotum* åstadkommits. Om frasen uppfattas som en kenning, möjliggörs en lösning på problemet.

- **auk tu mir ān ub sakar**

I allmänhet har man i den första delen av sekvensen inläst orden *auk dō meðr* 'och dog hos (dem)', med prepositionen i absolut ställning (utan explicit huvudord). Ett alternativ har varit att urskilja **auk tumir**/*auk dōmir* 'och dömer'. Båda läsningarna är formellt möjliga. I den fortsatta sekvensen har man sett **ān** som 'han' eller 'än', av vilka den första tolkningen kräver flera speciella antaganden. Slutet har lästs som **umb sakar**. För dem som översätter *auk dō meðr* med 'och dog hos (dem)' blir *umb sakar* naturligen 'till följd av sin skuld'. De som föredragit *auk dōmir* 'och dömer' har i *umb sakar* sett en relaterad betydelse 'i rättsaker'. När **auktumir** tolkats som *auk dō meðr* 'och dog hos

(dem)', kan **ān** stå för 'han'; när det skall uttydas *auk dōmir* är både 'han' och 'ännu' möjliga. Det som förenar de olika lösningarna är emellertid svårigheterna att se hela ordkedjan konstruerad på ett sätt som ger en god sammanhållen mening.

- **raipiaurikr hin þurmupi**

Den traditionella segmenteringen i **raip** [p]iaurikr 'rådde Þjóðrikr' stöter på problem på olika plan: det ortografiska/fonologiska (återgivningen av de tryckstarka vokaler), det grammatiska (verbets förenlighet med komplementets kasus) och det logiska (Varför föredras 'rådde' för **raip** framför 'red', trots att det i kontexten talas om en häst?). Vidare är inte 'den dristige' den mest naturliga tolkningen av **hin þurmupi**.

- *strandu hræiðmarar*

Förklaringarna till framför allt *hræið* i *hræiðmarar* har varit mycket fantasifulla. Flera alternativ som ligger nära till hands har å andra sidan över huvud taget aldrig övervägts.

- *gota*

Alla har räknat med en specifikt gotisk häst (vilket skulle ha antytts genom beteckningen), trots att fvn. *goti* betyder just 'häst' och är ett väl belagt ord. Hästbeteckningen behöver inte alls härledas ur en stam med betydelsen 'goter'.

- *mæringa*

Underlaget för att betrakta ordet som ett namn på den gotiska härskardynastin är mycket bräckligt och tolkningen därför högst hypotetisk.

- *hæstr sē gunnar*

Utläsningen av **histrsikunar** som *hæstr sē gunnar* möter inga formella hinder, men återigen krävs det en del speciella antaganden för att den föreslagna förklaringen skall få god mening. I synnerhet gäller det om man igenkänner valkyrjenamnet Gunnr i sekvensen.

- *ætu*

Argumentationen för att *ætu* skall avse 'föda' (för vargarna på slagfältet) är mycket konstlad.

- **[u]itvāki ān / vættvāngi ān**

Ordet *vættvangr* brukar inte ha betydelsen 'slagfält' utan snarare 'brottsplats'. Den postpositionella placering av *ān* som här förut-

sätts är ett välkänt fenomen, men formen *ān* för *ā* är närmast omöjlig, av kronologiskäl.

- **[a]t siulunti**

Det allmänna antagandet att det här rör sig om det danska ortnamnet *Sjælland* motsägs av det faktum att detta namn för övrigt inte föreligger i någon enda variant som är förenlig med Rök-inskriftens form, trots att det växlar starkt.

- **fiakura uintur**

Frasen kan omöjligen stå i akkusativ, vilket den alltid förutsätts göra.

- **at fiakurum nabnum**

Här har man räknat med att prepositionen *at* har tecknet för vokalen utskrivet. Det skulle i så fall vara enda gången som så sker i hela inskriften (som uppvisar flera belägg på *in/æn* och *at*, alltid med utelämnad vokal). Om istället prepositionen *at* som vanligt (i Rökinskriften) har realisationsformen <t>, påverkas inte själva den prepositionsfras som här bildar rubrik men väl den föregående strängen, vartill ju **a** då skall läggas och vägas in i den slutgiltiga tolkningen.

- **Bi[a]rnar**

Emendationen till *Bjarnar* grundas på ett tämligen ologiskt resonemang (att detta ger en välbekant namnform, samtidigt som de flesta andra angivna namnen saknar kända paralleller). Den utgår också från det djärva (och onödiga) antagandet om att ett oavsiktligt fel föreligger. Den systematik som allmänt präglar Rökinskriften gör också antagandet mindre trovärdigt.

- **[Nu'k minni ...]**

Här har man försökt rekonstruera olika mycket av en rad som i själva verket är nästan helt oläslig.

- **sagwmogmeni**

Bortsett från den angivna sekvensen är det egentligen inte mycket som talar för att det verkligen är den 24-typiga runradens tecken som tas i bruk i detta parti av inskriften. I övrigt återspeglar ortografin snarare de konventioner som utmärker inskrifter med den 16-typiga runraden. Enda avvikelserna består i att vissa tecken från den yngre runraden har ersatts med sådana som mera liknar tecken i den äldre. När kommentatorer refererar till runorna i de båda aktuella raderna på Rökstenen som äldre

runor, är detta en sanning med modifikation. Som allmän karaktistik är den ungefärlig och föga upplysande.

- **igold[i]ka**

För att möjliggöra läsningen *Ingoldinga* har man läst kantlinjen som ett **i**. Till grund för en sådan läsning ligger kantlinjens form, som sammanfaller med det vanliga tecknet för *i* (dvs. ett rakt streck). I detta parti av Röktexten är emellertid **i**-runan utformad på ett helt annat sätt, vilket åtminstone borde stämma till eftertanke (men har aldrig gjort det).

- *guldinn [a]t kwānar hūsli*

Sekvensen innehåller en form i gen.sg. (*kwānar*), som kan uppfattas på olika sätt (subjektiv eller objektiv genitiv). Traditionellt har uppfattningarna växlat. Oklarheten har givit upphov till flera fantasifulla idéer om olika slags offerhandlingar, men ingen är särskilt övertygande i avsaknad av goda oberoende indicier.

- **[h]uaim** / **[h]wæim**

Alla tar för givet att det är det interrogativa pronomen som motsvarar fvn. *hveim* som föreligger men förbryllas av det initiala *h* som i runskriften lämnats omarkerat. Detta är emellertid ett skenproblem, som får sin förklaring mot bakgrund av förskjutningschiffrets natur. Däremot är det mycket diskutabelt huruvida *hwæim* skulle kunna stå attributivt, vilket allmänt antas utan motsvarande reservationer. Att den förutsatta frasen bildar en diskontinuerlig konstruktion är ett mindre problem.

- **trāki** / *drængi*

Huvudordet till det postulerade attributiva *hwæim* skulle vara *drængi*. I och för sig är detta en möjlig läsning av **trāki**, men man kan av de presenterade tolkningarna få intrycket att det är den enda möjligheten. Ett alternativ är emellertid *drænki*, som kräver helt andra syntaktiska förhållanden. Med en sådan lösning bortfaller exempelvis svårigheten med *hwæim* i attributiv funktion.

- **uīlin is þat**

De flesta kommentatorer räknar här med att någon som heter **uīlin** presenteras. Hur **uīlin** uppfattats har varierat. En alternativ mening gör gällande att **uīlin is** motsvarar (ålderdomligt) 'Viljen I?' och att denna fråga skulle ha haft en funktion i kulten. Detta är ett antagande utan något som helst oberoende stöd.

- **knuā**

Alla tycks förutsätta ett verb i infinitiv, men formen **knuā** kan omöjligt återge en infinitiv, eftersom en sådan inte kan avslutas med ett nasalt *a* vid den aktuella tidpunkten.

- **n i t**

Det chiffer som alla räknar med efter sekvensen **knuāknat(i)||iatun** brukar upplösas såsom här rubricerats. Någon mening i detta har man däremot vanligen inte funnit fram till. Ett ofta upprepat förslag är att **n i t** skulle stå för *hnit*, med eller utan hänvisning till att *hwæim* skrivs som **uaim** några rader högre upp på stenen. Att den *h*-lösa formen skulle bero på ett fonologiskt betingat *h*-bortfall (i så fall sensationellt tidigt), kan helt enkelt avvisas. Som förklaring till **n i t** (för *hnit*) försvagas denna argumentation ytterligare, om den bakgrund till skrivningen **uaim** som här framlagts accepteras. De flesta erkänner dock att **n i t** är ett mysterium och lämnar helt enkelt stället otolkat.

- *sibi uīauari ōl nīrōðr*

Antagandet om den nittioårige tempelvakten som skulle ha avlat, ovisst vad, är näst intill absurt redan av grammatiska skäl. Verbet *ala* kan knappast konstrueras absolut, och de flesta översättningar anger också ett tänkt komplement (»en ättling», »en son» e.d.), som dock inte går att utläsa av texten. När detta resultat av avlandet oftast supplerats (inom parentes), finns det på sätt och vis materialiserat i den översatta texten och bidrar till att betydelsen framstår som mer naturlig än den i själva verket är. Förklaringen har sitt upphov inom ramen för hämndteorin, men denna är uppenbarligen smittsam, så att därifrån en överspridning till andra kontexter gärna har ägt rum (t.ex. till Wesséns standardtolkning). En del skeptiker har anfört dubier om uttalandets trovärdighet i sak, men det är givetvis de språkliga argumenten som främst underminerar denna tolkning.

Detta är inte alls en fullständig lista över de problem som får anses vara förenade med de flesta av de tolkningsförslag som framlagts. De som här samlats hänför sig så gott som uteslutande till den standardlösning som efterhand utkristalliserats. Härmed är sålunda den mest omfattande uppfattningen om Rökstenens text redovisad och någorlunda utförligt kommenterad. Svagheter med varierande tyngd har påvisats. Många frågetecken har satts i kanten redan av förslagsställarna själva, och olika kritiker har tillfogat andra, men även i de stycken där man i allmänhet

varit överens kan åtskilliga diskutabla punkter och rena felaktigheter iakttagas. Inte heller de senaste bidragen är undantagna från denna kritik.

Det är säkerligen en majoritet av alla hittills presenterade inlägg om Rökinskriften som framlagts av andra än språkexperter. Dessa kommentatorer deklarerar ofta öppet att de inte har den språkliga expertis som krävs för att gå in i de språkliga detaljerna. Då blir de beroende av de språkliga underlag som de språkligt särskilt sakkunniga tillhandahåller. Vanligen förlitar man sig — om också i varierande utsträckning — på den standardsyn som utkristalliserats.

Man kan naturligtvis kritisera var och en som underlåter att ifrågasätta oacceptabla språkliga lösningar och i stället lägger dem till grund för vidare tolkningar. I slutändan måste det ändå vara språkvetarnas ansvar att andra kolleger förses med adekvat arbetsmaterial. Ett konstaterande att »man inte kan komma längre» lamslår all vidare seriös forskning, men det har tidvis varit det läget som rått. Det behöver kanske inte avgöras vem som bär skulden till detta sakernas tillstånd, men situationen är inte tillfredsställande. DEL 3 ägnas därför helt åt ett försök att finna en ny tolkningsram, som tillvaratar de erfarenheter man gjort hittills och tillfogar helt nya förslag, samtidigt som en bättre helhetslösning förhoppningsvis framtonar.

DEL 3: Nytolkning

Problematiken kring Rökstenen är fascinerande i sig. Men också de sätt på vilka den hanterats väcker många frågor, inte minst av vetenskaps-teoretisk natur. Den sakkunskap som man måste ha tillägnat sig för att kunna lämna ett betydelsefullt bidrag till vår förståelse av Rökstenen är så speciell, att det kan vara svårt att värdera de olika förslag som fram-lagts om man inte själv har tillgång till denna expertis. Det är också därför som allmänt funderande kring Rökstenen inte kan förväntas bringa klarhet i allt som är dunkelt, hur skarpt man än tänker.

Vad som krävs är avancerad specialkunskap på flera områden och en stor arbetsinsats. Hade det inte varit på det viset, skulle forskningen kring Rökstenen erbjuda en idealisk utgångspunkt för introducerande metodkurser vid våra universitet. Emellertid är det så mycket att sätta sig in i, och materien är så komplicerad, att det tar för lång tid att lägga den nödvändiga grunden innan man kan börja dra lärdomar av det slag man vill få ut av exempelvis en introduktionskurs i metodik. Utbild-ningssystemets utformning hindrar helt enkelt en sådan uppläggning.

Som det nu är, kan det verka som om ett stort antal olika uppfatt-ningar tävlar på lika villkor med varandra om att vinna status som den »rätta» — eller åtminstone den bästa — tolkningen. För att komma fram till en ståndpunkt angående denna måste man emellertid som sagt upp-fylla ganska höga krav på flera olika områden. Detta gör det egentligen ovanligt lämpligt att Rökstenens utforskande blev föremål för ett stort upplagt tvärvetenskapligt projekt med olika specialiserade deltagare, som tillsammans representerar ett brett kunskapsspektrum. Per Holm-berg talar om önskvärdheten av ett sådant projekt i sin uppsats från 2015, och jag delar principiellt hans mening.

Vem som helst kan naturligtvis låta fantasin spela, men det för oss knappast närmare målet — inte ens experternas funderingar leder alltid framåt. Vad var och en kan bidra med är ett rationellt resonemang grundat i den egna specialiseringen. Det är så man till slut kan hoppas att den gåtfulla Rökstenens olika mysterier skall kunna bringas närmare en lösning. Och den rent språkliga tolkningsprocessen kommer man inte under några omständigheter ifrån. Den språkliga analysen måste priorite-ras tills en acceptabel tolkning föreligger. Enligt min mening är vi inte där än. Därför måste den språkliga undersökningen gå vidare.

Det är också frestande att göra vetenskapssociologiska iakttagelser kring Rökstensstudiet. I den sannskyldiga djungel av idéer — framförda från så många olika håll och av forskare med så olika bakgrund — som man har att orientera sig fram igenom utgår bidragsgivarna från en närmast oöverskådlig mängd skilda premisser: vetenskapliga skolor och forskningsparadigm, universitetsdiscipliner och specialiseringar inom dessa, yrkesinriktningar och särskilda erfarenheter, övergripande ideologier och politiska övertygelser, för att inte tala om temperament och personlighetstyper. Faktorer som dessa kan påverka även de rent vetenskapliga ställningstagandena. Inte minst ingår forskarna själva i nätverk, i vilka man tenderar att vara mer mottaglig för idéutbyten inom gruppen än utifrån. Somliga enskilda forskare har större inflytande än andra — ofta genom sina dokumenterade insatser på det relevanta området men ibland av helt andra skäl. Tillfälliga maktförhållanden gynnar ofta vissa idéer snarare än andra osv.

Allt sådant har inverkat på diskussionen kring Rökstenen och gör det särskilt angeläget att omprövningar av den rådande åsiktsbildningen då och då företas. Just nu karakteriseras situationen av en ganska livlig debatt, som för bara ganska kort tid sedan ännu inte var igång. Denna utveckling är glädjande. Dessvärre har det emellertid mest varit uppfattningarna om hur Rökstentexten skall förstås i ett bredare sammanhang som på sistone fokuserats, medan den grundläggande språkliga analysen i stort sett har legat fast (utom i smärre detaljer). Standardsynen på de språkliga förhållandena har således även fortsättningsvis satt ramarna för resten av tänkandet.

Läget är ju sedan en längre tid tillbaka det, att nästan alla som yttrar sig öppet deklarerar att de inte ifrågasätter den rådande meningen om hur de språkliga omständigheterna skall uppfattas; symptomatisk är t.ex. den attityd som kommer till uttryck i citatet från Joseph Harris tidigt i denna volym (s. 14). Även när en sådan hållning inte direkt redovisas, håller man i stort sett fast vid den allt stabilare grundmurade åsiktsbasen. Med andra ord: Man lägger gång på gång alltför okritiskt standardversionen till grund och surfar vidare på ytan. »Språkvetenskapens företrädare hävdar att vi har kommit så långt man kan komma på det rent språkliga området, och därför utgår jag från den rådande synen». En inledning till nya bidrag med den innebörden har varit en vanlig utväg för forskare som inte varit specialister på de språkliga förhållandena men ändå ansett sig ha något att framföra i ärendet (se t.ex. Brandt 2007, som också flitigt deltar i meningsutbyten på nätet).

Bland språkvetare kan det å andra sidan tyckas ha infunnit sig en viss uppgivenhet (som glädjande nog verkar brytas nu; se Holmberg [2015]

2016). Som språkforskare med den nödvändiga bakgrunden behöver man inte studera tolkningshistoriken särskilt grundligt för att konstatera att rätt mycket i den rådande huvudtolkningen inger tvivel (se sammanställningen på s. 274–279). Man brukar förklara det oförklarliga med att det kanske ändå finns reson i förslagen men att kontexten är för knapp och vår kunskap om sådant som skulle kunna kasta ljus över frågorna är — och måste vara — alltför bristfällig. »Det vi inte förstår nu kan vara förborgat för evigt, eftersom de föreställningar som ligger bakom texten gått förlorade. Vi får nöja oss med denna situation, tills ett annat läge uppstår, t.ex. genom att ett nytt fynd tillfogar ny information.» Uttalanden i den andan är inte ovanliga.

Man tar då för givet att det inte går att komma längre med den rent språkliga analysen. Det har till och med funnits antydningar om att det inte skulle vara vetenskapligt försvarbart att gå vidare. Istället upprepar man gamla ståndpunkter, varigenom dessa ännu mer får status av gällande sanningar, särskilt för den som saknar möjlighet att själv ha en grundad språklig uppfattning.

I ett sådant läge kan det verka pretentiöst i överkant att framföra en ny åsikt som utmanar åtskilliga decenniars samlade skarpsinne. Det är inte ett behov av att få utlopp för en inneboende oppositionslust som är den drivande kraften bakom det föreliggande bidraget. I själva verket är det många redan framförda synpunkter som får ingå i det bärande bjälklaget i den argumentation som följer. Men det är å andra sidan inte mycket i de verkligt grundläggande antagandena som behöver rubbas för att det skall få långtgående konsekvenser. Detta ligger i den filologiska analysens natur.

Under arbetet på Bibel 2000 fick bibelkommissionen ofta motta kommentarer med innebörden: »Måste ni ändra så mycket?» (B. Hansson 1999). I de flesta fall var det ytterst små ingrepp som gjordes till följd av nya tolkningar, och dessa åtgärder var helt i enlighet med direktiven. Men små ingrepp i textens lydelse kan få långtgående inverkan på betydelsen. Detta ligger som sagt i det filologiska arbetets natur. Den engelske teologen John Mill (1645–1707) ägnade trettio år åt att kartlägga variantläsningar i olika manuskript av Nya testamentet. Samma år som han dog publicerades i Oxford hans livsverk, folianten *Novum testamentum græcum, cum lectionibus variantibus MSS. exemplarium* (förkortad titel). I den upptar den omfångsrika textkritiska apparaten sammanlagt ca 30 000 olika läsarter till ett stort antal ställen. Det väckte stor uppståndelse att man fick Guds ord att verka förhandlingsbart på det här sättet, många rasade, men Mills noggranna arbete och metodiska textkritik blev epokgörande för bibelstudiet och bibeltolkningen.

Ett autentiskt exempel från det svenska filologiska arbetet med Gamla testamentet kan vara belysande (se Albrektson 1996:34 f.). I Psaltarsalmen 49 talas det om att ingen människa lever för evigt (jfr Psaltarcitatet från Karl XII:s bibel hos Sven-Eric Liedman, avsnitt 20.2.3, s. 750 f.). Oavsett vilka villkor man har i livet kommer man att dö när den dagen är inne. I v. 11–13 kan man i Bibel 2000 läsa följande:

- ¹¹Man ser att de visa dör,
med dåren och narren går de bort
och lämnar sin egendom åt andra.
¹²Graven blir deras hem för evigt,
deras boning för alla tider,
fast de haft jordagods i sin ägo.
¹³Människan i all sin glans är utan förstånd,
hon liknar de oskäligen djuren.

Detta är väl inte den enklaste text man kan läsa, men den hänger ihop och ger god mening: kloka och mindre kloka går samma väg — till slut återstår för dem alla endast graven, fast de må ha ägt mycket på jorden.

Den som är van vid Kyrkobibeln 1917 kan förstås ha svårigheter med att få ihop denna text med den tidigare versionen, som lyder:

11. Nej, man skall se att visa män dö,
att dårar och oförnuftiga förgås likasom de;
de måste lämna sina ägodelar åt andra.

12. De tänka att deras hus skola bestå evinnerligen,
deras boningar från släkte till släkte;
de uppkalla jordagods efter sina namn.

13. Men en människa har, mitt i sin härlighet, intet bestånd,
hon är lik fäna den, som förgöres.

Mycket här är mest stilskillnader, men särskilt v. 12 visar innehållsligt stora olikheter. KB 1917 har stöd av traditionen; i Karl XII:s bibel finner man:

12. Medh theras tanckar står thet altså: Theras huus wahra förvtan ända /
theras boningar blifwa ifrå slächte til slächte / och the hafwa stora ähro på
jordene.

Här står exempelvis inget om graven, som spelar en närmast tematisk roll på motsvarande ställe i Bibel 2000. Varför ändrade man då så mycket inför millennieskiftets översättning? Förklaringen är egentligen mycket enkel.

Man utgår vid det mesta översättningsarbete som gäller Gamla testamentet från den medeltida standardtexten, den s.k. masoretiska texten. I den står det i Psaltarpsalmen 49 v. 12 ordagrant (i svensk översättning): »Deras inre deras hus för evigt». Detta ger knappast någon mening, och såväl 1917 års översättare som den äldre traditionen har försökt göra något begripligt av det obegripliga, till priset att man diktat en del själv. Psaltaren bär ursprungligen hebreisk språkdräkt, och den hebreiska motsvarigheten till 'deras inre' är *qirbam*. Det snarlika *qibram* betyder 'deras grav'. Så står det mycket riktigt i de äldsta grekiska, syriska och arameiska versionerna av Gamla testamentet (översatta från hebreiska förlagor som är äldre än den masoretiska texten). Originalen har inte haft vokaler betecknade, utan det har med hebreiska bokstäver stått *qbrm*, vilket i den masoretiska texten bevarats som *qrbm* (dvs. קרבם för troligen ursprungligt קברם). Det är helt enkelt fråga om en omkastning av bokstäver, en enkel felläsning (i samband med kopiering). I 1917 års översättning följde man strikt den masoretiska texten, medan andra direktiv hade formulerats för Bibel 2000. Dessa innebar att den text som etablerades skulle vara så trogen mot den ursprungliga texten som möjligt, eller rättare sagt: man skulle använda alla tillgängliga textvittnen för att komma den ursprungliga texten så nära som möjligt. De äldsta översättningarna fick ökad betydelse. Då kan småsaker göra stor skillnad.

Rökstenen är bevarad i original, men här finns ändå flera olika tolkningsmöjligheter. Det har kanske inte blivit några förvanskningar under traditionens gång som i det hebreiska exemplet, och vi har under alla omständigheter originalet kvar att gå tillbaka till, men en enda annorlunda läst runa kan ändra förutsättningarna helt innan vi är framme vid en motsvarande text på nutida svenska. Det är inte bara omkastningar av bokstäver som ändrar lydelsen, och utelämnning av vokaltecken är inte det enda som kan komplicera läsningen. Lika viktigt är det exempelvis var man sätter gränsen mellan ord i texter som inte har några sådana markerade. Olika tänkbara alternativ kan ge helt olika resultat. Det är som sagt skillnad på *fullt upp* och *full tupp* (jfr s. 131).

Här skall alltså ett försök till en alternativ tolkning av Rökstenstexten presenteras, mest för att åskådliggöra vilka linjer ett resonemang som för framåt kan följa — och i allra första hand för att konkret illustrera hur den rådande synen faktiskt kan utmanas i många avseenden och ersättas av alternativa tolkningar. Tyngdpunkten ligger då på att med språkvetenskapliga medel försöka etablera en text som inte på en rad punkter strider mot de rent grammatiska kraven. Inte minst skall den förestående genomgången visa att den något uppgivna inställning från språkvetarnas sida som insmugit sig i debatten inte är den enda möjliga.

Att förutsätta att den språkliga genomlysningen inte kan förbättras — att vi »inte kan komma längre» — måste betraktas som ett totalt nederlag för språkvetenskapen. Det kan jag som språkforskare inte nöja mig med. Alla möjliga specialister av olika slag såväl som rena amatörer visar att det finns ett överväldigande intresse för Rökstenen. Det är då snarast ett svek från språkvetenskapens sida om inte ett fullgott språkligt underlag för ett seriöst fortsatt vetenskapligt samtal kan åstadkommas.

Det är av dessa skäl mer än något annat som en på olika plan alternativ läsning av Rökstensinskriften här framläggs. Utgångspunkten är då i grunden språklig, i den fasta tron att detta är den enda möjliga vägen som leder framåt. Avsikten är att pröva andra språkliga underlag för tolkning än den som standarduppfattningen erbjuder. Förhoppningen är att det dödläge som uppstått i fråga om den språkliga analysen — som borde vara den självklara utgångspunkten för det vidare arbetet — skall kunna brytas. Det är under alla omständigheter ofrånkomligt att en omvärdering av Rökenskriften måste börja i den språkliga ändan. Vilka imponerande tankebyggnader som än konstrueras, är de självklart värdelösa om de är oförenliga med de formella språkliga förutsättningarna.

Det kan då vara metodologiskt lämpligt att utgå från de svagaste punkterna i den rådande tolkningen. Det finns ju faktiskt en hel del som inte är tillfredsställande (fortfarande framför allt rent språkligt; se än en gång den sammanfattande uppställningen allra sist i föregående kapitel). Upphovsmannen till det som nu blivit standarduppfattningen (Rökstensforskningens motsvarighet till Gamla testamentets masoretiska text), Elias Wessén, framhöll själv detta faktum. Hans efterföljare har paradoxalt nog tenderat att bagatellisera bristerna. Som en effekt av att standardbilden oupphörligt förts fram — med eller utan reservationer — har den efterhand verkat bli bekräftad och till slut kommit att accepteras utan allvarligare invändningar. På sin höjd en allmän kommentar om att mycket fortfarande är en aning dunkelt har fått beledsaga presentationen. De otillfredsställande detaljer som borde vara diskvalificerande har diskvalificerats som motargument med hänvisning till att de traditioner som skulle ha kunnat vara upplysande är brutna och korrektiven därmed förlorade. På så vis har eventuella kritiker berövats alla möjligheter till invändningar mot den knäsatte tolkningen.

En annan typ av undflyende från den fulla bevisbördan, när nya idéer presenterats, har ibland bestått i att misstag förutsatts från Rökenskriftens upphovsmans sida (alternativt att ingen norm var gällande för hans skriftbruk). Man kan alltid laborera med att fel av olika slag begåtts vid framställningen av stenen (och även då texten skulle formuleras), men detta är och förblir nödlösningar. Vi måste trots allt förutsätta att de in-

blandade principiellt behärskade sitt språk och hade goda förutsättningar att väl genomföra den uppgift de hade förelagt sig. Detta gäller särskilt vid ett så magnifikt åtagande som Rökstenen representerar.

Om man i oträngt mål räknar med direkta misstag, kan vad som helst hävdas. Felristningar förekommer onekligen i det bevarade runstensmaterialet. Runristarna är som andra språkbrukare olika väl förfarna i sin behandling av språket och visar varierande skicklighet i sitt värv, men metodologiskt kan man inte omedelbart utgå från att en föreliggande text är onöjaktigt utformad. Den slutsatsen får endast i nödfall bli sista ordet, om ens då, och den skall kunna motiveras med tungt vägande argument.

Därför borde — återigen rent metodologiskt — en språkligt acceptabel tolkning alltid värderas högre än en som bryter mot väldokumenterade språkliga regler, oavsett vad den sistnämnda kan uppvisa för andra värden eller svagheter. I de fall svårigheter ändå återstår att komma till rätta med, är det på sådana punkter man får koncentrera sin fortsatta insats. Att försöka negligera språkliga hinder därför att man tyckt sig ana en bra »story» — eventuellt en genomgående »struktur» — eller av något annat liknande skäl, är inte tillfyllest. Allt sådant blir ovidkommande så länge språket är bristfälligt. Den rent språkliga tolkningen — grunden för allt annat — får givetvis inte fallera! Ändå verkar överslätande överväganden av det antydda slaget ha förekommit, kanske inte alltid uttalade men ofta underförstådda (även hänvisningar till kontext och annat kan ha denna karaktär). Här hävdas den språkliga analysens prioritet i alla lägen. Så länge den etablerade texten inte uppfyller rimliga krav på grammatiskt välformat språk, borde ingen vidare tolkning kunna företas, åtminstone inte med ambitionen att bli accepterad av sakkunniga. Gissningar utan stabil språklig grund saknar all relevans.

Men textanalys skall ju förvisso i slutändan också leda till bättre förståelse av själva budskapet, på ett djupare plan. Förhoppningen är givetvis att den skall träffa upphovsmannens intentioner i väsentliga avseenden. Det yttersta kriteriet på att en text är språkligt välformad är just att den ger god mening, även om denna inte är alldeles uppenbar till en början. Och då är det just bristen på full förståelse som är det stora problemet med den föreliggande lösningen och många alternativa förslag (jfr citat från Grønvik 1983 på s. 12).

Den följande presentationen utgår på den punkten från några olika förutsättningar, som för tydlighetens skull formuleras som hypoteser (de sammanfattas på s. 311). Dessa ger delvis underlaget för den fortsatta dispositionen. De har generell betydelse för hela den återstående fram-

ställningen, men resonemanget kring dem fördjupas efterhand, i sammanhang där hypotesernas relevans framstår tydligare än om de här endast skulle listas kontextlöst. Omvärderingen tar genomgående sin utgångspunkt i själva den runristade texten.

Det är många tolkningsförsök — kanske de flesta — som lägger påfallande speciella förmodanden till grund för sin analys. Så är det vare sig den kontext som målas upp präglas av en vilja till hämnd, en förhoppning om att själv briljera eller av en faders lättförståeliga klagan över en förlorad son. Allteftersom informationen på Rökstenen rullas upp, tillkommer nya mycket specifika antaganden. Det kan gälla bataljer som utkämpats, nyligen eller i det förgångna, verkliga eller mytiska, intrikat organiserade krigarförbund eller handelsgillen, militärförläggningar med särskild struktur, namngivning av förbryllande slag, mystiska riter och kultiska bruk, för övrigt okända litterära verk eller muntligt traderade sägner och legender — eller främmande härskare utan uppenbar anknytning till de lokala förhållandena. Allt tycks ha prövats i olika kombinationer.

De antaganden som därefter styr hela tolkningen fästs sålunda tidigt i processen vid mycket specifika förutsättningar, vilka sedan leder till nya spekulationer av de mest fantastiska slag. Denna eskalering för gärna tankebyggnaden som helhet utom det kontrollerbaras trygga gränser, och slutligen har man att ta ställning till något som mera vädjar till ens tro och tillit till föregivna auktoriteter än till någon levandes vetande och förnuft. Tolkningstraditionen har dessutom så småningom lett till en kumuleringsseffekt, som till slut gör det svårt att skilja det konstaterat säkra från det mera osäkra eller rent fantastiska.

Min tolkning bottnar i helt andra premisser. Jag utgår från det allmänmänskliga i den situation som tycks föreligga: att en far förlorat en son genom dödens ingripande. Sådant som kan vara en unik katastrofal företeelse för den enskilde är i ett socialt perspektiv ofta ett välkänt och upprepat fenomen. Därför finns det inom den samhällseliga organisationens ram modeller för att möta situationen. I det givna fallet gäller det därför att finna de socialantropologiska och allmänskulturella mekanismer som tenderar att slå till vid liknande tillfällen.

För mig blir uppgiften primärt att finna fram till den språkliga text som Rökinskriften utgör under hänsynstagande till de just angivna omständigheterna. Den språkliga texten skall så långt möjligt vara formellt grammatiskt oklanderlig. Den skall (först därefter) kunna sättas in i en social kontext som ger god mening. Om man kan finna ett sammanhang i vilket en språkligt godtagbar text kan infogas på ett naturligt sätt, blir detta ett kriterium för att lösningen är rimlig. Detta är mera värt än att en

i förväg uttänkt (hypotetisk) social kontext finns med genom hela tolkningsprocessen (och givetvis därefter inte kan användas som oberoende argument för att man hamnat rätt).

I föreliggande skick har man i den språkliga strängen tyckt sig igenkänna ett slags meddelanden i en språklig form som är formellt mera tillfredsställande än innehållsmässigt. Detta faktum reser frågan om den språkliga utformningen och om oddsen för att dunkelheten är konstitutiv, en del av syftet. Medvetet gåtfulla texter är välkända från många utomnordiska kulturer. Stannar vi inom Norden och håller oss till tiden för Rökstenens tillkomst, vikingatiden, uppvisar den kanske mest pregnanta formen av poesi just dessa drag, nämligen den fornvästnordiska skaldediktningen med exempelvis sitt anslående kenningbruk.

Alltsedan Bugges tidigaste tolkningsförsök har den fornvästnordiska diktningen dragits in i argumentationen, vanligen för att leverera jämförelseobjekt, företrädesvis från skaldediktningens äldre period med redan då ålderdomliga inslag. Det är alltså för att den äldre diktningen kan förse Rökstolkaren med belägg på gamla språkliga former som man främst sökt sig till denna diktning. För mig utgör den fornnordiska enigmatiska diktningen en hörnsten i försöken att nå fram till bättre språkliga lösningar vad Rökinskriftens lydelse och betydelse beträffar.

Den äldsta fornvästnordiska diktningen är djupt inbäddad i dåtidens religiösa förhållanden. Eddadiktningen har till stor del gudavärldens omständigheter som ämne, och när handlingen dras till mer mänskliga förhållanden är det ändå mest en halvmytisk (heroisk) verklighet som skildras. Skaldediktningens teman anknyter mer till den vanliga världen, som dock även den återges med heroiska uttrycksmedel. Framför allt vilar hela diktionen på mytologisk grund, eftersom gudavärlden är djupt integrerad i det språkliga medium som skalderna förfogar över, inte minst kenningbruket.

Kontentan blir att människan som social varelse bildar plattformen för den tolkning som presenteras i DEL 3. Människans samhällsbyggande förutsätter den överlägsna mänskliga kommunikation som språket medger, och språket utgör självklart fundamentet för min tolkning. Med språkets hjälp har människan utvecklat ett tänkande kring sin situation, som tar sig uttryck i trosföreställningar av olika slag. Dessa ligger till grund för vår vidare problemlösning, för våra uppfattningar om vår plats i tillvaron, för vårt andliga skapande. Det är detta som Rökstenens inristning handlar om. I stället för att arbeta med antaganden om olika obevisbara förhållanden är den föreliggande tolkningen fast förankrad i det allmänmänskliga livet och tillvaron, den kända och väl dokumenterade verkligheten. I den ingår även religiösa föreställningar.

10. Alternativ syn på åminnelseformeln

Av skäl som redan diskuterats kan man vara säker på var texten på Rökstenen börjar (se avsnitt 3.1, s. 34). Vad som är fram- och baksida och vilken smalsida som skall läsas närmast efter framsidan behöver inte heller föranleda särskilt mycket huvudbry. Det är visserligen vanskligt att anföra »naturlig ristningsordning» och dylikt som argument för läsordningen. Ibland har det sagts att texten skall läsas i samma ordning som den huggits. Då har man förutsatt att ristningens tillkomstprogression kan avgöras.

Eftersom mer än en läsordning föreslagits på just denna grund, leder det resonemanget bevisligen inte med automatik till målet. Ingen tolkning som i varje enskild detalj utan motsägelse fångat ristningens framväxt på stenytan har kunnat åstadkommas. Det är möjligt att en erfaren stenhuggare kan ha en mer kvalificerad gissning än de flesta andra, men full klarhet tycks inte kunna nås. Ristaren kan ju till och med ha haft skäl att inte följa den mest naturliga ordningen. Det vet vi helt enkelt inte. I de senast lanserade tolkningsförslagen har man åter förhållit sig friare till den ordning som t.ex. Wessén förespråkade. Ett av de senaste försöken att etablera en läsordning med hjälp av föregivet »objektiva» kriterier har framlagts av Olov Lönnqvist (1999), och hans ambitiösa genomgång har i flera sammanhang omtalats i uppskattande ordalag (t.ex. av Thorsten Andersson 2006:5). Ändå är det lätt att komma med invändningar.

Var och en som vill yttra sig om Rökstenen måste nästan själv skaffa sig en uppfattning om läsordningen. Annars betar man sig i stort sett som de språkligt icke specialiserade som utnämner den språkliga standardlösningen i någon version till kanonisk text och därefter utgår från den. Gör vi nu vår egen granskning, kan vi inledningsvis konstatera att framsidan erbjuder minst motstånd. Det vore naturligt om man skulle fortsätta omedelbart efter de inledande två raderna med den tredje som har samma orientering som dessa osv. I så fall läses alla vertikala rader på framsidan först (Aa–Ac). Därefter vidtar de återstående på framsidan, de två horisontella längst ner längs markytan (Ad). Dessa båda rader

övergår i sin tur organiskt (vad fysisk närhet och tecknens läsriktning beträffar) i den rad som är anbragt på högra smalsidan (B) nerifrån och uppåt. När man nått den andra horisontella radens slut på framsidan fortsätter man helt enkelt med den närmast belägna runa som påträffas på smalsidan när man viker runt framsidans högerkant.

Åtminstone så långt brukar läsordningen anses vara helt okontroversiell. Det är också detta parti som nu först behandlas i det just påbörjade kapitlet 10. Eventuella problem med läsordningen längre fram får diskuteras när de blir aktuella. Det är också denna första del som ger underlag för de hypoteser som formuleras på s. 311 i avsnitt 10.1.3.

En metodologisk omständighet skall här särskilt lyftas fram. Vid en omvärdering av Rökstenens text skulle det på sätt och vis vara idealiskt om man kunde lägga allt vad vi anser oss veta om Rökstenen åt sidan, börja från början och inte ta något alls för givet. Detta är emellertid omöjligt. Det går vid det här laget inte i praktiken att frigöra sig från vad man redan vet, utan viss förförståelse infinner sig obönhörligt och påverkar därmed ens associationer. Om det man tror sig veta är falskt, hämmar detta givetvis den verkliga förståelsen — eller gör vägen till den längre. Det är dock en fördel att man är medveten om problemet och inte bara ignorerar det. Man kan då på ett viljestyrt och rationellt sätt försöka minimera de negativa effekterna.

10.1. Fadern, sonen och runorna

Rökstenens inskrift börjar på ett sätt som liknar de mängder av minnesinskrifter som passerar revy på våra runstenar. Det framgår omedelbart att det är en far som rest stenen efter en son som avlidit. Men till skillnad från de flesta senare inskrifter av denna typ är det sonen som nämns först — anslaget ger sålunda omedelbart vid handen att det är till hans minne runorna står där. Först i andra hand poängteras det (i och för sig med en mycket genomtänkt formulering) att det är fadern som åstadkommit runorna.

Såtillyvida avviker Rökstenen från de genomsnittliga runstenarna och deras vanligen lätt formelartade budskap. I själva verket är det svårt att finna goda paralleller till Rökstensinskriften. Hur Rökstenens särart skall uppfattas, kan man ha olika mening om. En förklaring skulle kunna vara att den är så tidig i förhållande till de »klassiska» vikingatida runstenarna att det därefter ständigt återkommande formelbruket ännu inte hunnit utbildas, även om en viss likhet mellan detta och Rökinskriftens inledning kan konstateras.

En annan förklaring skulle emellertid kunna vara att upphovsmannens särskilda strävanden tar ut sin rätt — det ena behöver inte utesluta det andra. Redan textens utförlighet skulle kunna peka i den angivna riktningen. Detta är ingen enkel minnessten som rests endast för att säkerställa en avlidens sons bevarade rykte i de efterkommandes minne. Rökstenen skall kanske ha denna funktion också, men inte enbart. Intentionerna kan ha varit många.

Frågan har redan tangerats i vad syfte de runinskrifter som förekommer på resta stenar har tillkommit. Beveklsegrunderna kan uppenbarligen ha växlat, och variationen kan vara både tidsmässigt och rumsligt korrelerad. Man kan vidare förmoda att de yngre, mer lättförståeliga runstenstexterna påverkat eftervärldens uppfattning om Rökstenen. När man ser tillbaka från en utsiktspunkt som ligger senare i tiden, står man ju inför den totala mängden runstenar, som tenderar att uppfattas som en samlad företeelse, och texterna kan sägas utgöra en speciell genre.

Så har säkert forskare som i runstensmaterialet generellt velat igenkänna exempelvis juridiska syften också funderat i samma banor när de analyserat Rökinskriften. Genom att någons frånfälle förkunnades, kunde detta få konsekvenser för exempelvis arv. Historikern Birgit Sawyer har i en rad skrifter velat följa ett sådant spår i runmaterialet (t.ex. B. Sawyer 2000). En vanlig uppfattning har också varit att runstenarna typiskt skulle säkerställa hågkomsten av döda anhöriga och att dessa skulle framstå i så god dager som möjligt. Det talas bland annat om deras utlandsfärder och duglighet i samband med dem. Då har samma idé överförts till granskningen av Rökstenen. Spekulationer om Vamoðs förutsatta bedrifter har florerat, och man har kunnat tänka sig att Varinn anspelat på dessa genom antydningar om olika andra (liknande) stordåd som vunnit ryktbarhet och bevarats i det gemensamma »folkminnet» (eller som ett speciellt folkminne, med Wesséns terminologi).

Av presentationsordningen att döma blir det efterhand stenresarna som blir minst lika mycket huvudpersoner som föremålen för hågkomsten (och andra som eventuellt omnämns på stenarna). Formler med den enkla grundstrukturen »X lät resa stenen över Y» (med eller utan något annat preciserande uttalande eller uppskattande omdöme om Y, ibland också om X) har blivit det förhärskande. Även Varinn är självmedveten, men det är trots allt sonen som nämns först. Hur går detta till?

Det har i DEL 1–2 konstaterats att åminnelseformeln är språkligt oproblematisk vad ordidentifikation och övrig närläsning beträffar. »Efter Vamoðr står dessa runor» (*Aft Vāmōð standa rūnar pār*), lyder första meningen, avrundad med ett skiljetecken. Det demonstrativa pronomenet *pār* är visserligen ålderdomligt, men det står på stadig grund (se

avsnitt 5.1.2.5, s. 139). Mera innehållsmässigt märker man att sonens namn ingår i en spetsställd prepositionsfras (*Aft Vāmōð*). Men Ouver-tyren har också en metaspråklig karaktär, då även själva texten uppmärksammas (*standa rūnar þār*). Det språkliga budskapet och faderns minnesmärke som frambär det tilldelas sålunda en ganska explicit roll. Det inledande uttalandet får en närmast performativ karaktär.

Först därefter träder Varinn själv mera aktivt in i handlingen. »Och Varinn ristade, fadern efter den dödsmärkte sonen» (*Æn Varinn fāði, faðir aft fæigian sunu*), får vi veta. Inte heller i denna sats stöter man på några direkta svårigheter. När den tredje huvudrollsinnehavaren tagit plats på scenen (fadern Varinn, vid sidan av sonen och själva meddelandet), flyttas strålkastarljuset tillbaka på sonen som avslutning på denna introduktion (*aft fæigian sunu*). Men genom verbvalet *fāði* blir texten också än en gång aktualiserad — det verb som motsvarar fvn. *få* (här preteritumformen *fāði*) är i dessa sammanhang något av en teknisk term för 'framställa runor', har vi tidigare noterat (avsnitt 5.1.2.8, s. 140 ff.; se den utförliga diskussionen hos Källström 2007:144 ff.). Substantivet *rūnar* kan sägas vara inkorporerat (som komplement) i verbets semantiska representation (verbet förutsätter *rūnar* som tänkt objekt).

Två snarlika prepositionsfraser — *Aft Vāmōð* och *aft fæigian sunu* — med identisk preposition och uttrycksmässigt varierade nominalfraser, dock med samma referent, inleder och avslutar denna sekvens. Där- emellan nämns fadern, också med två olika uttryck, egennamnet *Varinn* respektive släktskapsbeteckningen *faðir*. Grundstrukturen *Aft Vāmōð – Varinn : faðir – aft fæigian sunu* bildar en kiasm. Dessutom kan vi note- ra den effektfulla allitterationen: *fāði – faðir – fæigian*. En formellt och stilistiskt trogen överföring till nutida språk kan svårligen göra denna konstruktion full rättvisa, om den dessutom skall vara semantiskt fullt rättvisande.

Det är redan här uppenbart att Varinn bemödar sig om att åstadkom- ma något formfulländat. De unikt höga runorna på dessa två rader hör också till bilden. Slutsatsen att han har särskilda ambitioner bekräftas av de följande mer än sjuhundra runtecknen; Rökstenen bär den fylligaste runstenstext som påträffats. Den står således kvantitativt i en klass för sig, men den är också speciell i många andra avseenden.

Att det är sonens död som föranleder ansträngningen behöver inte diskuteras — det sägs ju egentligen uttryckligen, och många har under- strukit detta. Men varför konstaterar inte Varinn som så många andra i stort sett samtida fäder att sonen dött någonstans, till dennes och alla andra inblandades ovanskliga ära? Varför meddelar inte Varinn att Va- moðr stupat när han varit med Knut eller någon annan kronologiskt

mera sannolik anförare, i västerled eller österled — eller för all del bara blivit dräpt någonstans?

Det gör han alltså inte. Han väljer adjektivet *fæigr* som den enda anspelningen på sonens död. Är det bara för att det medger en flott vändning med alliteration och vacker rytm? Det menar några. En extrem åsikt gör gällande att hela inskriften, alltså inte bara den ovedersägliga strofen, har drag av en regelrätt vers (N.Å. Nielsen 1969, i någon mån Lönnroth 1977). Säkert kan upphovsmannens poetiska sinnelag ha påverkat en del formuleringar, men är det hela sanningen?

Som framhållits betyder *fæigr* 'förutbestämd att dö' med de implikationer detta uttryck har (se avsnitt 5.1.2.11 och 5.1.3). Det är således sakligt korrekt att Vamoðr är död, men det är inte detta som egentligen *m e d d e l a s* i texten. Där sägs det att han på förhand var bestämd att dö, av nödvändighet, utan att det stod i någons makt att förhindra detta. Själva dödsfallet framgår bara indirekt. Vad som däremot understryks genom det pregnanta adjektivet är att inget kunde gått på något annat sätt. Detta i sin tur innebär att ingen nödvändigtvis har gjort något misstag, betett sig felaktigt eller vanhedrande, varken Vamoðr själv eller någon annan. De krafter som tagit ut sin rätt rör ingen på. Det är vad som sägs.

Varför måste detta poängteras i det aktuella sammanhanget? Troligen för att Vamoðr inte alls gått någon heroisk död till mötes, såsom många försökt utmåla. Då hade saken skött sig själv. Man har menat att inskriften anspelar på sonens bedrifter, verkliga eller bara hävdade, men han har kanske inte ens deltagit i något härnadståg — aldrig någonsin. Förmodligen har han helt enkelt omkommit genom någon slumpmässig olyckshändelse, kanske drunknat som den ene av Egill Skalla-Grímssons båda söner, Bøðvarr, eller helt enkelt blivit sjuk och dött, som Egils andre son, Gunnarr. Även i det fallet leder dödsfallen fram till ett litterärt storverk.

Hur som helst står det på Rökstenen inget uttryckligen om sonens död. Den är ett faktum, men man får reda på det endast genom en presupposition med den innebörd som framkallas av adjektivet *fæigr*. Valet av adjektiv bör vara högst medvetet. Därför bör man efterfråga dess särskilda informationsvärde. Vad Varinn understryker är att varken Vamoðr, han själv eller någon annan människa begått något fel som lett fram till sonens död. De har inte gjort sig förtjänta av detta. När sonen ryckts bort, kan det ses som ett angrepp riktat mot Varins släkt och honom själv. Vi kan använda denna grundtanke som underlag för den fortsatta analysen.

På senare år har man kunnat märka ett tilltagande intresse för minnesstudier, inte minst ägnade det kulturella minnet. Sådana perspektiv har också kommit att läggas på det äldre nordiska kulturarvet i allmänhet (Hermann et al. 2014, Glauser et al. 2018), på runmaterialet (t.ex. Harris 2010c, Zilmer 2010, Mitchell 2013, Heslop 2014) och på Rökstenen specifikt (Malm 2018; delvis Harris 2010c). Dessutom har olika andra infallsvinklar än de hittills gängse prövats, såsom då man närmat sig runinskrifterna från allmänna semiotiska utgångspunkter, eller då runstenarnas rumsliga förhållanden och deras implikationer undersökts (t.ex. Klos 2009), för Rökstens del antytt redan hos Jan Paul Strid (2004), senare aktualiserat av Per Holmberg ([2015] 2016). Dessa grepp är naturligtvis mycket intressanta och inger visst hopp om en vidare förnyelse av forskningen kring Rökinskriften. Tyngdpunkten i min fortsatta analys måste ändå ligga på de mera utpräglade filologiska och lingvistiska problemen, både nödvändigtvis (av kompetensskäl) och därför att jag anser dem primära.

10.2. Balansen i tillvaron

Varför är det då så viktigt att framhålla förutbestämtheten i den olycka som inträffat? Det kan finnas flera skäl. För det första är det en avvikelse från den naturliga ordningen när föräldrar måste begrava sina barn. Det var förvisso vanligare att sådant skedde under vikingatiden än idag, men ändå inget normalt. I en yttersta förlängning är sådana förhållanden en påfrestning på världsordningen. Skulle det sättas i system är människans tillvaro snart hotad.

Ännu värre är det om sonen har dött under omständigheter som varit långtifrån hjältemodiga. Det ledande skiktet på Rökstens tid var av allt att döma uppfyllt av en huvudsakligen heroisk ideologi med starka inslag av prestigetänkande. Att dö en mindre hedrande död medförde risker. Den döde kunde få ett dåligt rykte, och detta smittade lätt av sig även på omgivningen, på de anhöriga. Då var den omhuldade ättens ära under attack. Om en ung man på tröskeln till vuxenlivet och kanske med en hel släkts förväntningar på sina axlar bara dör en banal död i någon simpel sjukdom eller genom en kanske tragisk men ändå förhållandevis trivial olyckshändelse, då är detta ett öde som måste förklaras och rättfärdigas. En sådan död kan betraktas som ett attentat från tillvarons destruktiva krafter. Då måste de efterlevande freda sig.

Vi vet inte särskilt mycket helt säkert om vikingatida nordbors föreställningar och mentalitet. Det vi tror oss veta har förmedlats av senare

generationers nordbor med helt andra kulturella förutsättningar (se t.ex. Sigurðsson 2013). Från det anglosaxiska England är åtskilliga besvärjelser för bruk i olika sammanhang kända, många av dem med uppenbart hedniskt ursprung, och lagarna (som är från kristen tid) tar upp sanktioner mot vissa former av sådana sedvänjor (se t.ex. B. Griffiths 1996; liknande besvärjelser kända från en något senare tid på Island anföras i Flowers 1989). Det finns ingen anledning att tänka sig att det hedniska Skandinavien saknat sådana inslag som tydligen florerat i det kristna England. Vi tar infektioner och virusangrepp för naturliga, även om vi inte direkt kan iaktta orsakerna, men forntidens människor hade inte samma kunskap, och följderna av en så undanligande företeelse som exempelvis smitta var ofta långt mer fatala än vad som är det normala idag. Ett sätt att freda sig var just besvärjelser och magiska bruk av olika slag (för ett fylligt urval från fornengelskan, se B. Griffiths 1996). Sådant har nästan varit ett universellt förekommande fenomen, och mycket tyder på att liknande föreställningar varit gångbara i Norden (se vidare avsnitt 17.2.3 etc.).

Döden är visserligen en naturlig del av människans villkor, men ett monument till åminnelse av en död är ändå ett fenomen som åtminstone tangerar det översinnliga. Frågor som gäller döden i alla former räknas i alla mänskliga kulturer till den metafysiska sfären. Vad händer efter döden? Vart tar de döda vägen? Kan vi som är kvar komma i kontakt med dem eller göra något för dem? Behöver vi skydda oss mot dem? Sådana tankar kan ännu idag lätt finnas. I det förkristna samhället har det varit ännu naturligare (se åter den nyss angivna hänvisningen).

Traditionellt har Rökstensuttolkarna framhållit att texten till stor del består av (antydningar om) legender och myter, men min första hypotes skulle snarare vara: Runtexten på Rökstenen relaterar till eller hör huvudsakligen hemma i den metafysiska världen. Om den hinsides tillvaron påminner många andra inskrifter på runstenar också, vare sig där står **kuþ hialbi ant hans** (*Guð hialpi ond hans*) 'Gud hjälpe hans själ' (som på U 515 Rimbo) eller **þur uigi** (*Þórr wigi*) 'Må Tor viga (runorna el. monumentet)' (som på Vg 150 Velande). Inget i Röktexten ger på ett uppenbart sätt något intryck av att återge kristendomens tänkande, och där finns inga andra kristna drag, t.ex. i form av ornamentik med kristna symboler. Det är därför sannolikt förkristna metafysiska föreställningar som bildar klangbotten. Rökstenen andas mer av **þur uigi** än av **kuþ hialbi ant hans**.

En parallell som lätt anmäler sig i sammanhanget är den tidigare nämnde hedniske skalden Egill Skalla-Grimssons dikt Sonatorrek. Den

diktar Egill alltså som ett uttryck för sin maktlöshet inför två söners sorgliga frånfalle — den ene har dött i feber, den andre har drunknat. Själv är Egill en stor kämpe. En död som sönerns har han svårt att förlika sig med, i tillägg till att han säkert också känner sorg och saknad på ett rent mänskligt plan, som sönerns efterlevande far.

Det är flera som pekat på likheten mellan den situation som Egill och Varinn befinner sig i, t.ex. mera nyligen Joseph Harris (1994, 2007). Ordet *sonatorrek* får i sammanhanget ofta en översättning med innebörden 'förlusten av söner', 'sorgen efter sönerna' eller något liknande (i grund och botten även hos Harris, som liksom flera andra litteraturvetenskapligt inriktade kommentatorer intresserar sig för elegin som diktgenre och vill finna nedslag av den i norrön litteratur). Noga taget behöver en sådan översättning inte vara alldeles korrekt, språkligt sett. Det kan hävdas att *sona-tor-rek* mera exakt betyder 'oförmåga att hämnas sönerna' (*Íslensk fornrit* II, Sigurður Nordals utgåva 1933:257 fn. 1 och se vidare Ralph 1976). Egill kan inte hämnas att den ene blivit febersjuk med dödlig utgång, inte heller att den andre drunknat under en storm. Hans svärmod inför den uppkomna situationen har inte bara med sorg i vår mening att göra. Egill hade inte tvekat att utmana vem som helst i tvekamp på liv och död, inte ens dödsfurstinnan Hel själv, för att utkräva ett liv i utbyte mot en död son, men det går inte. Det är denna maktlöshet inför vidriga omständigheter som är hans största olycka, till och med värre än själva förlusten och den sorg och saknad han därigenom åsamkats. Han kan inte få den hämnd han har rätt till och själv anser sig skyldig att utkräva. Detta är en ren katastrof.

Det är självklart för oss att alla människoliv har samma värde. En sådan syn är i västvärlden numera baserad på väl inarbetad kristen etik. I det gamla nordiska samhället hade man också föreställningar om människors värde men med delvis annan innebörd. Det var vad Patrick Wormald i den tidiga anglosaxiska kontexten kallar ett »*wergeld*-based society» (Wormald 1991:13). Om någon släckte ett liv, fick denne räkna med att hans eget skulle kunna krävas som ersättning. Detta var helt enligt rättstänkandet: ett liv för ett liv. Men under vissa förhållanden kunde förlikning ske genom bötesförfarande, även om det länge ansågs mindre hedersamt att förlikas än att utkräva hämnd. Det allra viktigaste var trots allt att balansen blev återställd. Om hur det skulle ske kunde man ha olika mening. Ett liv kanske inte värderades lika högt som ett annat — och olika högt av respektive kvarvarande släktingar. Sådana skillnader i bedömning kunde leda till långdragna konflikter mellan släkter. Islänningasagorna handlar till stor del om komplicerade mellanhavanden av det slaget. Problemet i fristatstidens Island var att det fanns

lagstiftande och dömande instanser men ingen verkställande. Den delen av uppgörelsen lämnades åt de närmast inblandade och deras släktingar att effektuera, sedan skuldfördelningen mellan parterna blivit fastställd i laga ordning.

En föreställning om balans var också hela tillvarons grundprincip (Steinsland & Meulengracht Sørensen [1994] 1998:37). Rättstänkandet vilar idag på mycket konkreta grunder men var tidigare nära knutet till metafysiken. Ett brott mot människornas och samhällets lagar var också en förbrytelse mot gudarna och deras representanter på jorden (såsom kungar och präster). Om gällande lagar bryts, innebär det ett steg mot kaos. Ordning i människornas samhällen har på makroplanet sin motsvarighet i den kosmiska balansen. När man som Egill och Varinn hamnar i underläge och hotas på allvar av tillvarons förgörande krafter, måste man ha något att sätta emot. Egill har sin skaldekonst. Sonatorrek utmynnar i ett slags optimism. Skalden är trots allt tacksam mot Óðinn, som skänkt honom skaldekonstens förmåga. *Skalk þó glaðr ... heljar biða* ('Ändå skall jag glad ... invänta döden'), säger han som avslutning på dikten (S. Nordal 1933:256). Genom sin diktarbegåvning har han delaktighet i den högsta visdomen, som ger honom ett överläge i de värsta av prövningar. Själv är han därför oåtkomlig, vilket inger viss förtröstan.

Om parallelliteten mellan Sonatorrek och Rökstenstexten är giltig, blir runristningen det svar på makternas utmaning som Varinn lämnar. Även han äger delaktighet i den sublima visdomen, till vilken runkonsten hör. Släktskapen mellan skaldekonsten och runkonsten är uppenbar (se vidare avsnitt 20.1.3, s. 736). För övrigt är Egill också runkunnig. Den färdigheten använder han bland annat till att utöva runmagi (t.ex. i *Egils saga Skalla-Grímssonar* kap. X).

I alla kulturer tillmäts förtrogenhet med det principiellt ovetbara (eller snarare det som de flesta är okunniga om) stor betydelse. Den sublima visdomen är inte alla delaktiga i — och det skall inte alla vara. Alla känner inte heller exempelvis rättssystemets olika irrgångar — eller de hemligheter man behöver ha insikt i för att behärska intrikata hantverk, såsom konstsmide. De som är invigda åtnjuter en särskild prestige, därför att de har en mycket speciell tillgång. Därav följer anseende. Till samma sfär av exklusiv kunskap hör även skaldekonsten och förtrogenheten med runornas bruk.

Dessa båda färdigheter likställs dessutom ofta, ovisst på vilka grunder. Men Snorri Sturluson skriver i sin Edda, som är en handledning i poesi, följande (i inledningen till Skáldskaparmál; Collinders övers. 1958:118): »Och vi ha numera hos oss det talesättet, att vi kalla guldets dessa jättars muntal, men i runor och skaldskap dölja vi det så att vi

kalla det dessa jättars mål eller ord eller tal». Det är alltså skaldskapens gud Bragi som hos Snorri får informera havsguden Ægir om skaldekonsten och här i synnerhet om kenningarnas bruk. Snorri tycks visa viss distans (till mytologin snarare än till skaldskapen), när han till synes humoristiskt låter Ægir svara: »Det tycker jag är väl dolt i runorna».

10.3. Den högsta visdomen

Den sublimes kunskapen om esoteriska ämnen kan gälla världsordningen, tidens gång, årstidsväxlingarna, årets cykliska förlopp, den oavbrutna följderna av dagar och nätter osv., men också rättvisa, samhällsordning, människans plats och roll i världen, hennes moral och heder m.m. Att vara insatt i omständigheterna kring världsalltets uppkomst och förhållandena kring den yttersta tiden hör också dit. I denna visdom kan man bli delaktig genom särskilda texter (i skriftsamhällen) eller genom vetande som traderas muntligt (i alla, inklusive skriftlösa, samhällen). Till samma sfär av speciell kunskap hör läs- och skrivkunnighet, liksom diktarförmåga, divinatoriska egenskaper m.m., själva kunskapsstoffet såväl som den praktiska färdigheten att hantera allt detta.

Visdomen kan också utvinnas direkt ur omvärlden, genom att den tolkas. På sådana föreställningar vilar exempelvis renässansens uppfattning om naturen som Guds bok. I den finns all sanning nedlagd, och för att förstå Guds ordning måste naturen studeras. Ännu Linné kunde resonera så. Tanken är grundläggande i Swedenborgs världsuppfattning och blir det därför också för den åldrande Strindberg. Om jag får vara så oblyg att jag citerar mig själv, kan följande utdrag tjäna som sammanfattning av vad som är mest representativt i dessa äldre svenskars gemensamma föreställningar (Ralph 2008:326):

Swedenborg ser tillvaron på andra sidan graven som en pendang till jordelivet, och hans korrespondenslära har sina rötter i renässansens idéer om analogier mellan olika aspekter av tillvaron, såsom mellan människan och universum, det kroppsliga och det andliga, mellan Gud som skapande konstnär och människan som efterbildare osv. För Swedenborg är analogin mellan ljuset, förståndet och den gudomliga visheten avgörande. Hans korrespondenslära anknyter till renässansens syn på naturen som Guds bok, vilken korresponderar direkt med den mänskliga skriften. Språkliga uttryck kan enligt Swedenborg uppfattas naturligt, andligt eller gudomligt; det är ingen tillfällighet att hans i sammanhanget mest centrala verk heter *Clavis hieroglyphica* (se vidare *En ny Blå Bok*, SV 66, ss. 1093–1098).

Strindberg visar också intresse för judisk kabbala: »Det finnes gammal visdom i Kabbala, som råkat i vanrykte» (*Bibliska Egennamn*, s. 27). Kabbala tog

från början endast sikte på att bevara traditionen men kom efterhand att införliva allt fler spekulativa drag och blev en hemlig lära. Spekulationerna har särskilt koncentrerats till Gud och skapelsen. Eftersom Gud skapat allt genom sitt ord laddades det hebreiska språket och alfabetet med en särskild kraft, och olika former av bokstavsmystik har uppkommit. Strindberg inleder *Bibliska Egennamn* med en påminnelse om dessa förhållanden (under rubriken »Det Heliga Språket«):

»I begynnelsen var Ordet ... Genom detta är allt gjort!«
»Ordet är en tankens handling« säga rabbinerna.

Ordet och språket får en direkt anknytning till skapelsen och Skaparen, det blir ett »lingua sancta«.

Ingen påstår att Swedenborgs (eller Strindbergs) tankar och idéer var aktuella på vikingatiden, men båda återvänder i själva verket till urgamla föreställningar, som haft en tendens att återkomma i lätt reviderad form från tid till annan och i den ena kulturen efter den andra. Vi tycks här ha att göra med föreställningskomplex som närmast är universella. Åtminstone vittnar de om att människans tänkande gärna uppehåller sig i vissa sfärer. Bland annat söker man ofta mönster — och sanningar — i naturen. Samtidigt vårdar man ett kollektivt minne (jfr om kabbala i citatet), som är en essentiell del av ett samhälles gemensamma resurser.

Tankar som de antydda är också besläktade med dem som styr samhällen med en animistisk inställning till världen. Med animism avses just att allting är besjälat. Distinktionen mellan ande och materia är upphävd — allt har en själ. Med en sådan grundsyn utvecklas religiösa och filosofiska system längs karakteristiska linjer, och man kan med fog tala om animistiska samhällen (se vidare avsnitt 17.2.3). Dessa i sin tur präglas av särskilda utmärkande institutioner och funktionärer, som spelar en central roll i de berörda samhällena. Längre fram diskuteras huruvida det äldre nordiska samhället kan ha uppvisat sådana drag.

En utveckling av de tankar som nämnts innebär att omvärlden rymmer dolda sanningar som det gäller att upptäcka, urskilja och rätt förstå. Den som vinner kunskap av den typen — och dit hör även minnen från fordom, om vanligtvis fördolda ting — har också vissa möjligheter att påverka de makter som styr världsordningen. Inte minst har språket (som bl.a. förvarar och vidareförmedlar minnet) genom tiderna tillmätts särskild kraft. Man talar inte för inte om ordets makt. Det uttalade eller nedskrivna ordet, det uppenbarade ordet, har ett särskilt värde, i synnerhet performativt använt. Namn och namnbärare blir ett. Den som känner någons namn har ett visst inflytande över denne. Exempelen på språkets kraftfyllda väsen är många. Döljer sitt namn för en potentiell fiende gör

många hjältar i världslitteraturen, från Odysseus inför Polyfemos till Sigurðr inför Fáfnir.

Till den sublima kunskapen hör i äldre samhällen läs- och skrivkunnighet. Skaldekonst och förtrogenhet med runor (skrivkunnighet) är följaktligen besläktade gåvor. Diktningen har alltid bäst utövats av särskilt skickade individer och har ursprungligen främst tjänat religiösa syften. Skaldekonsten har därför i de flesta kulturer krävt kunskap om mytologin för att kunna utövas effektivt, och skaldekonsten innebär att skalden är invigd i vanligtvis förborgade hemligheter. Omvänt har diktningen ofta stått i det religiösa livets tjänst och bland annat spelat en roll i kulten, varifrån bruket utvidgats. Diktaren har liksom präster och andra särskilda ämbetsinnehavare haft en förmedlande funktion mellan gudar och människor.

Mytologins nära relation till skaldskap framgår inte minst av de klassiska grekiska källorna. När Snorri Sturluson under den s.k. isländska renässansen försöker skapa en inhemsk motsvarighet till de klassiska poetikerna, förmedlar han samtidigt till eftervärlden det mesta av den kunskap om förkristen nordisk mytologi som vi nu äger (som han dock i hög grad filtrerar genom sin egen kristna syn). Hans primära avsikt är att förse de samtida och efterföljande skalderna med underlag för deras poetiska skapande (vilket övertygande har påvisats av Guðrún Nordal 2001). Precis som de gängse latinska hjälpmedlen i poetik anförde välkända citat från den klassiska litteraturen för att illustrera vad som förmedlades i skolboksinformation, återgav Snorri tillämpliga passager från kända dikter på folkspråket. I betydande mån diktade han också själv för att ställa lämpliga förebilder till förfogande. Allra tydligast framgår detta tillvägagångssätt av Eddans tredje del, Håttatal ('verslistan'), vari de flesta anförda dikterna saknar kända förlagor och bör vara Snorris egna skapelser (det är omstritt huruvida Håttatal rönt inflytande från den klassiska traditionen, men med tanke på Snorris kristet baserade lärdom förefaller saken vara klar).

Mytologin brukar också innehålla förklarande berättelser om människans (eller snarare vissa utvalda människors) undfående av diktarförmågan, varvid gudarna vanligen varit källan eller förmedlande part på ett eller annat sätt. Skaldekonsten är i äldsta tid således en gudagåva, bokstavlig. Delaktighet i den sublima kunskapen (eller visheten) ger särskilda möjligheter till kommunikation med världsordningens makter (gudarna). Detta skulle kunna vara en andra hypotes eller en utgångspunkt för det vidare resonemanget.

Eftersom sublim kunskap gäller de »innersta» hemligheterna, sådant som rör tillvarons högsta principer, hamnar kosmiska frågor i centrum. I religionens värld övergår emellertid den sinnliga världen gärna stegvis eller omärkligt i översinnliga förhållanden. Bland annat tilldrar sig myt-er vanligen i denna övergångszon. Riterna gestaltar eller symboliserar praktiskt och konkret mer abstrakta förhållanden och föreställningar. I den fornindiska religionen beskriver de gamla vediska skrifterna vad som där kallas *ṛta* (av sanskritroten *ṛtá-* 'sanning'), som är den universella naturliga ordningens princip. Enligt *R̥gveda* regleras och samordnas universum av den, och den genomsyrar allt. I olika sammanhang kan *ṛta* stå för 'ordning', 'lag', 'rätt', 'rättvisa', 'sanning'. Detta är egentligen inte skilda betydelser av ordet utan olika aspekter av det begrepp *ṛta* står för. Ordet *veda* betyder för övrigt 'kunskap', 'vetande'.

Vedaskrifterna beskriver hur människans samband med *ṛta* förhåller sig. Balans upprätthålls genom de religiösa plikterna, inte minst riterna (och liturgin, om man så vill). Världsordningens *ṛta* kan sägas idealiskt återspeglas i människans liv (Brown 1940). För att säkerställa denna balans (och därigenom människans välgång) krävs särskilda gärningar och förhållningssätt från människans sida. Dessa kommer till uttryck i hennes *karmā*. Med *karmā* menas människans samlade handlingar, tankar och känslor under livet men implicerar också en överordnad föreställning om en lag som reglerar orsak och verkan.

Följden blir att allt i tillvaron anses hänga ihop. Liknande tankar finner man hos många forntida folk, t.ex. iranierna, grekerna och irerna, som också utreder dem skriftligt (i den forniranska traditionen motsvaras *ṛta* av *asha*; orden är även etymologiskt besläktade). Utan att dessa idéer fästs i skrift omfattas de i allt väsentligt på liknande sätt av Amerikas urbefolkning. Olika amerikanska folkgrupper visar under förkolonial tid förvånansvärt samstämmiga uppfattningar om tillvarons grundläggande frågor. Dit hör alltings samhörighet.

En del av de glimtar av forntida nordisk religion som i systematiserad och »teologiserad» form förmedlats av kristna lärda i det medeltida Island (och som i någon mån skymtar hos exempelvis förkristna skalder som diktat på fornnordiskt språk) blir också bättre förståeliga mot samma bakgrund. Alla som omfattats av religionen i fråga har säkert inte varit så teologiskt medvetna att de kunnat redogöra för tänkande i dessa banor. Deras religiösa delaktighet har varit av en annan art (t.ex. praktisk kultgemenskap). Icke monoteistiska religioner utmärks av väl tilltagen variationsvidd, ofta synkretism.

Den förkristna religionen i Norden är i många avseenden ännu dåligt känd, bara fläckvis rekonstruerad. Man måste hålla i minnet att de flesta

texter vi har som upplyser om den forna religionen har tillkommit och traderats i en kristen miljö, och de texter som lämnar information om den hedniska tron intar vanligen en oförstående och inte sällan rent negativ attityd till ämnet. Det är mycket få texter som tillkommit i den genuint hedniska miljön och som därför kan förväntas direkt spegla den hedniska religionen. Dit hör emellertid av allt att döma Rökstensinskriften.

På ett principiellt plan kan därför logiken i de antydda tankesystemen också tillämpas på Rökstensproblematiken. Den jämförande religionsforskningen visar ofta hur grundläggande idéer återkommer över vida områden och även spänner över betydande tidsdjup. De skisserade idékomplexen skulle erbjuda en tolkningsram som tillåter en del betydligt mera logiska lösningar på flera av de rådande problemen i samband med förståelsen av Rökenskriften. Den högsta världsordningen (jfr den indiska föreställningen om *ṛta*) är genom Vamoðs bortgång hotad, och den måste återställas. Detta kan ske på olika sätt, genom människans handlande och förhållningssätt. Framför allt krävs det till att börja med någon form av maktdemonstration (i besvärjande syfte), som ådagalägger förtrogenhet med den sublima visdomen. Det är detta Varinn håller på med.

Osäkerheten kring Rökenskriften skulle något tillspetsat kunna formuleras sålunda: Alla är överens om vad där står, men ingen begriper något. Man har vant sig vid att tala om Rökstensens gåtfullhet som en del av förutsättningarna. Gåtfullheten är emellertid alltid konstitutiv just för den sublima kunskapen. Oraklet i Delfi gav sällan eller aldrig klara svar, sanna men inte entydiga. *Paró 'kṣakama hí deváh*, läser man i Veda-skriften Śathapatha-brāhmaṇa (6.1:12): 'Ty gudarna älskar det dunkla'.

Indologen Jan Gonda lämnar i sin översikt över Vedalitteraturen viktiga kommentarer till denna diktnings enigmatiska karaktär. Följande citat är representativt och belysande (Gonda 1975:132; flera fotnoter med litteraturhänvisningar har avlägsnats):

The propensity to elliptic diction and veiled, indirect or paraphrastic expression of thoughts which is so obvious in many parts of the Rgveda led the poets sometimes to suppress an essential element, for instance the subject, of a stanza or a succession of stanzas with the, no doubt in many cases intended, result that they became enigmatic. When, for instance, two female (beings) of different colour are said to wander about, day and night are meant which, as appears from the following words, are represented as two cows (1, 95, 1). This stylistic peculiarity meets the demands of those poets who—driven by curiosity in the presence of the unknown and in conformity with a 'literary' convention which is found to be common in many archaic milieus—like to insert puzzling metaphors, paraphrases or riddles in their productions. Thus there is an imperceptible transition to regular riddles which as a rule are clearly re-

cognizable and often occur in succession. It is however important to remember that in these milieus the asking and answering of riddles was traditionally regarded as a test or ordeal applied to people of intellectual pretensions. Riddle contests were frequently held among various peoples.

Härtill kan tilläggas en referens till Nora K. Chadwick (& Victor Zhirmunsky, 1969:129, 187). Vidare läser man hos Gonda (1975:133):

That part of these riddle sequences were preoccupied with the sacrificial ritual and its supposed correspondence with the natural phenomena—a domain in which the penetration of mysteries was indispensable—appears for instance from [R̥gveda] 10,114 in which various ambiguities alternating with questions of the type ‘Who can tell...’ or ‘Who has observed...’ are subservient to an interpretation of the ritual and its cosmic correspondences. Hence also the ritual use of these enigmas.

Det finns också anledning att ta följande ställe hos Gonda i beaktande (Gonda 1975:97; en fotnot avlägsnad):

In spite of the bewildering variety of interests and activity of some of the greater gods, the forms they assume and the functions they fulfil will in many cases not seem incoherent if we keep their central conceptions clearly before our mind. Varuṇa is the guardian of Rta (Cosmic Order, Law, Truth, Reality) and as such the representative of the static aspects of kingship, the enemy of falsehood, the punisher of sin, lord and upholder of the vratas (fixed and regular behaviour, functions, observances), the god who holds heaven and earth apart and made a path for the sun.

Kommunikationen med makterna förutsätter vissa tekniker (t.ex. riter). Dessa bygger alltid på efterliknelse och symboler. Myternas roll är ofta att motivera och förklara annars svårbegripliga ting.

Riterna leds normalt av särskilda präster, men diktaren står i många avseenden prästerna nära. Båda kategorierna förväntas söka sanningen. Den fornvästnordiska skaldediktningen anses röja delaktighet i det kraftfulla skaldemjöd som Óðinn med list stal från jättarna och som sedan dess förvaltas av Óðinn, bl.a. diktkonstens gud. Mjödet symboliserar den högsta sanningen. Härvidlag kan man åter jämföra Vedalitteraturens *ṛta*. Som Calvert Watkins (1995:69 f.) konstaterar angående den funktion »the Indo-European poet» har: »The principal goal of the poem is the expression of that active, cosmic truth which is Indo-Iranian *ṛtá–». Vladimir Toporov talar om att poeten (liksom prästen) bekämpar kaos och stärker den kosmiska ordningen, dess lag, samt säkerställer gudarnas uppehållsort; därför är poeten omistlig för samhället (Toporov 1981: 200).

I den vediska traditionen kallas poeten vanligen *r̥ṣi*. Detta betyder egentligen 'skådare'; poeten ser i sin gudomliga inspiration såväl in i framtiden som tillbaka i ett annars glömt förflutet. Vad han ser är sanningen. Den är inte var mans egendom, men poeten har möjlighet (och skyldighet) att försöka erövra den. Därigenom bidrar han till att upprätthålla världsordningen. Det är i detta sammanhang man skall sätta in ordet *sagum* 'vi såg' i Rökenskriften. Den fornvästnordiska diktningen, framför allt skaldernas, sätter mer än det mesta dunkelheten i system genom sitt bildspråk, sina anspelningar på mytologiska förhållanden (vars uttolkning kräver särskild kunskap) och förvillande ordsammansättningar. Att behärska denna teknik — både att kunna formulera och att begripa budskapet — röjer mästaren. Samspelet mellan produktion och reception av poesi frigör särskilda krafter. De möjliggör direkt kontakt med den högsta sanningen.

Så framtonar diktarens roll i många äldre kulturer som använder sig av olika indo-europeiska språk: olika indo-iranska, den gamla grekiska, den forniriska etc. Det går att finna många paralleller i den fornvästnordiska diktningen också, inte minst i den språkligt ofta svårgenomträngliga skaldediktningen. De indiska Vedatexterna innehåller ett oräkneligt antal gåtor. Ibland är det svårt att avgöra huruvida det rör sig om en gåta eller ej. Organiserat studium av dessa texter har till stor del gått ut på att tolka och förstå just gåtorna. Många är fortfarande mycket preliminärt lösta, åtskilliga ännu helt otolkade (se vidare Gonda 1975:134 o. 240 ff.).

Då skall man ha klart för sig att Indiens lärda varit sysselsatta med dessa frågor i tre tusen år. Det är mot den bakgrunden inget att förundras över att Rökstensens gåtor är motspänstiga. Det hör till spelet.

BILD 12. *Oidipus lyssnar till sfinxens gåta. Keramikvas från Stamnos, ca 440 f.Kr. (Nu i Louvren.)*

Gåtor kan vi nu för tiden ofta uppfatta som ett tidsfördriv bland en del annat för stunden roande pyssel, kanske ett slags underhållning för barn eller för »folket». I själva verket hör gåtor ursprungligen till den vishetslitteratur som brukar vara fundamental i de flesta äldre kulturer. När sfinxen ställer sin fråga till Oidipus utanför Thebes murar (BILD 12), är det ingen barnlek utan blodigt allvar, trots att sfinxens gåta (med vissa variationer) sedan dess blivit ett omtyckt inslag i de lite äldre barnens gåtrepertoar (att man först som litet barn går på fyra ben, därefter på två som vuxen och slutligen på tre, när man behöver stöd av en käpp).

Det är många som har talat om gåtor i samband med Rökstenen, men ingen har egentligen tagit saken riktigt på allvar — man brukar använda beteckningen »gåtor» mer eller mindre bildligt. Detta tycks vara ett återkommande missförstånd kring gåtor. När det häfter talas om gåtor, är det nästan alltid riktiga gåtor som avses, inte gåtlika formuleringar. Här har tidigare några hypoteser antytts. Till dessa tidigare läggs nu ännu en, nämligen den att gåtorna är hela hemligheten och att lösandet av dem är nyckeln till förståelsen av Rökstenens text.

Sammanfattningsvis:

- Hypotes (1): Rökstensinskriften rör sig helt i den metafysiska världen.
- Hypotes (2): Rökstenen handlar om världsordningen och allmänt kosmiska ting samt människans roll i dessa sammanhang (aktualiserat genom sonen Vamoös död).
- Hypotes (3): Sublim kunskap möjliggör kommunikationen med världsordningens makter.
- Hypotes (4): Sonens död har rubbat världsordningen, som måste återställas.
- Hypotes (5): Varins maktdemonstration för att åstadkomma detta får sin särskilda kraft genom formuleringar i gåtform — gåtan är lösningen.

Dessa antaganden får tillsammans tjäna som ett slags tolkningsram för den alternativa uppfattning som här skisseras. Som alla gåtor skall de antydda gåtorna vara möjliga att lösa, men lösningarna kräver särskilda ansträngningar och viss förtrogenhet med sådant som inte alla vet. Och gåtorna återkommer på många plan. De sträcker sig från hela symboliska scener till kenningliknande begränsade uttryck. Detta är det språk gudarna kräver för att kommunikationen skall bli framgångsrik. I

den föreställningen arbetade Varinn, och i samma anda måste hans skapelse analyseras. Häri ligger den stora utmaningen för den som närmar sig Rökstenen. Gåtor är till för att lösas.

Men först och sist måste alla tolkningsförslag vara rent språkligt möjliga, i varenda detalj. Detta har hävdats från första stund i denna framställning, och det förblir grundackordet. Med detta mål för ögonen skall nu resten av DEL 3 ägnas åt att finna lösningar som motsvarar de språkliga kraven, samtidigt som en begriplig och meningsgivande helhetsbild tecknas. Den kommer att sökas med all hänsyn tagen till vad man vet om den typen av samhälle som det nordiska bör ha varit under förkristen tid (i den mån man kan rekonstruera sådana förhållanden). Dessa senast antydda förutsättningar kommer att utredas vidare i DEL 4.

11. Framsidans övriga prosatexter

Det är nu dags att återgå till texten. Många kommentatorer har påpekat att Rökstenstexten är gåtfull. Men att inskriften är gåtfull är inte nödvändigtvis detsamma som att den bokstavligen är full av gåtor. Lars Lönnroth har utan tvivel rätt i att Rökstenen inte bara är gåtfull i bildlig mening utan även rent konkret innehåller gåtor (Lönnroth 1977). Även de som tydligt räknar med att man kan finna gåtor på Rökstenen fortsätter emellertid att tala om antydningar om okända myter, sägner och andra berättelser, även Lönnroth. I själva verket bygger de flesta framförda tolkningar just på detta grundläggande antagande. Inte minst har flera som yttrat sig förhållandevis nyligen gått på denna linje, några uttryckligen i Lars Lönnroths efterföljd (fr.a. Harris 2006b, 2009a, 2015).

Särskilt gäller det som just sagts kommentatorer med litterär bakgrund. För dem är det naturligt att betona Rökstenens litterära aspekter, och deras främsta ärende tycks vara att inordna Rökstenen i en litterär texttypologi. Så var det redan med några av de första kommentatorerna, såsom Schück och Bugge. Lönnroth vill också se en struktur i texten, som består i att gåtor framförs två i taget, varefter ett svar levereras. Så skall *fornyrðislag*-strofen ge svaret »Theoderik» på de inledande två gåtorna. Det är denna struktur som Lönnroth (något oegentligt) liknar vid diktformen *greppaminni*. Redan Bugge drog fram *greppa minni* (som han översätter med »'Erinnerungen der Dichter'») i samband med Rökstenen (Bugge 1910:245). Diktformen har framför allt undersökts av Vésteinn Ólason (1969). Urskiljandet av en struktur blir således ett led i bestämmandet av Rökstenens genretillhörighet.

Ingen har dock hittills tagit sitt eget tal om gåtor på fullt allvar, som sagt inte ens Lönnroth, ironiskt nog. För vad är en gåta? Låt oss än en gång konsultera *Nationalencyklopedin* (under uppslagsordet *gåta*):

gåta (bildning till fornsv. *gæta* 'gissa'), en metaforisk beskrivning av ett föremål, en person eller ett skeende, med angivande av sådana detaljer som möjliggör för åhöraren att gissa vad som avses. Bilderna är ofta så dubbeltydiga att de leder tankarna i fel riktning [...].

I stället för att till fullo ta konsekvenserna av denna innebörd hos gåtbegreppet har man envisats med att tala om »anspelningar på nu försvunna hjältesagor och myter» (NE) e.d. och tänkt sig historier som på ett eller annat vis kommer nära det som omtalas. Att vi inte förstår dem omedelbart — att de är så gåtfulla (i överförd bemärkelse) — beror på att de episoder som avses fallit i glömska, har man menat. Detta är emellertid bara en bildlig användning av begreppet »gåta», inte den bokstavliga, den som är grundläggande. I själva verket kan en gåta handla om vad som helst u t o m just det den kan tyckas handla om.

Ett *greppaminni* arbetar normalt med rena kunskapsfrågor. Det gäller att ge korrekt svar på konkreta frågor. Gåtor däremot rör sig helt på ett symboliskt plan. Om man frågar hur många fingrar man har på handen, är det naturliga svaret »fem» eller »en tumme och fyra fingrar». Detta är det kontrollerbara svaret på en kunskapsfråga. Börjar man i stället berätta en historia om en kung som tillsammans med sina fyra bröder grep en murbräcka, slog in porten till ett slott och därmed tog makten i riket, och frågar vad det var som hände, kan detta tolkas som att någon fattade en sked (med handens tumme och fyra fingrar) och slog sönder skalet på ett ägg för att äta det. Det är så gåtor är konstruerade. (Gåtan om ägget är påhittad och veterligen inte en del av gåttraditionen, men den är konstruerad för att illustrera principen.) Gåtorna rör sig på ett annat plan än det skeende eller förhållande som gåtan syftar på i verkligheten. Dock föreligger det en strukturell likhet, en systematisk överensstämmelse mellan gåtan och verkligheten som det gäller att upptäcka.

Det är således ett felslut att försöka finna paralleller som ligger alltför nära den i varje enskilt fall aktuella gåtans formuleringar, såsom de Rökstensuttolkare som talar om gåtor normalt har gjort. Lösningen liknar gåtan i väsentliga avseenden men skall sökas i en helt annan dimension. Med denna insikt och den femte hypotesen om gåtan som lösning högt i minnet övergår vi nu till en förnyad granskning av Rökstenens inskrift.

11.1. Första gåtan

Det första parti som följer omedelbart efter åminnelseformeln fram till det första skiljetecknet, det som omtalar valroven, skulle då enligt hypotesen utgöra en gåta (i den rätta bemärkelsen). De underliga förhållanden som omtalas kan förväntas få sin förklaring om utsagan uppfattas som en gåta och den i sin tur kan tolkas. Själva tolkningen blir det avgörande steget fram till den slutliga förståelsen av utsagan, men denna

måste i sin tur språkligt formuleras på ett sätt som möjliggör en korrekt tolkning. För det krävs för det första att vi läser runtexten rätt, dvs. på det sätt som ristaren haft i åtanke. Annars förblir gåtans innebörd outgrundlig.

I denna DEL 3 granskas texten således än en gång mot bakgrund av hypotesen om att det rör sig om äkta gåtor, inte bara gåtfulla uttalanden (hypotes 5 i uppställningen på s. 311). Eftersom nytolkningen på några ställen förutsätter en något ändrad uppdelning i ord, återges texten än en gång på det sätt den tidigare segmenterats jämte normalisering, översättning och därefter kommentarer. För systematikens skull sker detta konsekvent, oavsett om ändringar i lydelsen företagits eller ej.

11.1.1. Textens lydelse

Åminnelseformeln är avklarad i kapitel 10. Därefter vidtar gåtorna. Den första hypotetiska gåtan har oförändrad lydelse i sin segmenterade form. Det som här följer är således en direkt återgivning av standardversionen tillsammans med motsvarande översättning (som bara övertagits från RAÄ:s tolkning):

**sakumukmini þat huariar valraubar varin tuar
þar swaþ twalf sinum uarin [n]umnar [a]t valraubu
baþar sāmān ā umisum [m]ānum ·**

*Sagum ungmaenni þat hwæriar valraubar varin twar þar swaþ twalf sinnum
varin numnar at valraubu, baðar saman a ymisum mannum.*

’Jag säger de unga det, vilka de två stridsbyten var som tolv gånger blev tagna som krigsbyte, båda på en gång från man efter man.’ (RAÄ)

Den alternativa läsning som här skall redovisas uppfattar runorna på samma sätt som standardversionen, och segmenteringen är likaså intakt. Runsekvensen **[m]ukmini** innebär att vi för ögonblicket avstår från att ta ställning till ordets exakta skrivning, **mukmini** eller **ukmini**. Den har för alla kommentatorer utgjort ett särskilt problem och kräver specialbehandling (se närmast avsnitt 15.1.3, s. 468 ff.). Däremot kan översättningen i övrigt under inflytande från de kritiska kommentarer som lämnats i avsnitt 5.2.2.1, s. 148 ff. modifieras en aning. För **sakum** insätts i översättningen ’vi såg’:

*Sagum [m]ukmini þat hwæriar valraubar varin twār þār swaþ twalf sinnum
varin numnar at valraubu, bāðar saman ā ymisum mannum.*

’Vi såg det [m]ukmini vilka de två stridsbyten var som tolv gånger var tagna som stridsbyte, båda tillsammans ömsevis från man till man (dvs. samma två män inblandade).’

Detta yttrande är som sådant förbryllande, det är sant, men det skall alltså uppfattas som en gåta i verklig mening, och denna skall lösas. Den utmaning som läsaren ställs inför är således inte bara att tyda skriften och få fram en lydelse på budskapet. I nästa fas måste också gåtan få sin förklaring — det är uppgiften. Vi står som Oidipus inför sfinxen.

Det kan förefalla vara en självmotsägelse när det här har tryckts på vikten av att få fram en språkligt korrekt lydelse av utsagan innan själva tolkningen tar vid och att vi här tills vidare lämnar en återkommande sekvens ([m]ukmini) översatt. Matrissatsen »Vi såg det [m]ukmini» (med några olika variationer) följs emellertid nästan genomgående (med ett enda undantag) av en inbäddad frågebisats, och det är denna som utgör själva gåtan. Gåtan kan således lösas i varje enskilt fall, utan att vi har tagit ställning till matrissatsens exakta betydelse. Just att den har en stereotypiserad utformning stämmer med gåtgenren, som gärna inleds enligt ett formelartat mönster (några olika varianter förekommer; se vidare strax nedan).

Den traditionella översättningen av Rökstenens första gåta förutsätter anspelningar på situationer där det verkligen förekommit kamp och stridsbyten som rövas. Enligt den grundprincip som nämnts (s. 314) angående gåtans egenskaper har lösningen ingenting med egentliga stridsbyten att göra. Genom att man igenkänner gåtor i Röktexten och tar dem på allvar blir uppgiften en annan än tidigare. Vid den initiala läsningen, translittereringen och segmenteringen behöver vi inte bekymra oss över att lydelsen blir underlig — detta ligger i gåtans natur. Men som ett nytt moment måste gåtan dessutom lösas. På relevanta punkter diskuteras även denna uppgift i det närmast följande.

11.1.2. Kommentarer till första gåtan

I förhållande till den knäsatta versionen (se strax ovan avsnitt 11.1.1) koncentrerar vi oss här på fyra punkter: inledningssekvensen **sakumukmini**, räkneordet **tualf**, adjektivet **umisum** samt substantivet **mānum**.

11.1.2.1. **sakumukmini**

Som påpekats väntar vi med [m]ukmini, som tas upp till särskild behandling i avsnitt 15.1.3, s. 468 ff., när bättre underlag förväntas föreligga. Vad **sakum** beträffar har den etablerade

inställningen att det rör sig om verbet 'säga' frångåtts, eftersom standardtolkningens lösning förutsätter en mer eller mindre osannolik form av detta verb. I den alternativa tolkning som föreslås här insätts i stället en fullständigt regelbunden form av verbet för 'se', nämligen *sāgum*, som uttrycker den grammatiska formen ind.pret. 1 p.pl.

Av någon anledning har denna rättframma och grammatiskt korrekta form, *sāgum*, fsv. *sāghum* 'vi såg', bildad till fsv. *sē(a)* 'se', veterligen aldrig övervägts. Ändå är Rökstenens **sakum** en mycket naturlig återgivning av det väl belagda fsv. (*wī*) *sāghum* '(vi) såg'. I den alternativa tolkningen föredras genomgående enkla naturliga lösningar framför mer konstlade. Därför väljs här *sāgum* som utläsning av runsekvensen **sakum**.

Verb med en betydelse 'se' står dessutom i ett nära förhållande till gåtgenren. Regelrätt gåtlitteratur från Nordens äldre forntid är inte bevarad i de riktigt gamla källorna. I en klass för sig står Gestumblindis gåtor i Hervarar saga ok Heiðreks. Denna saga räknas dock inte till de äldre. Den handlar om kung Heiðrekr och dennes dotter Hervor och brukar hänföras till fornaldarsagorna, den mer fantasifulla och fantastiska sagalitteratur som behandlar forntidshjältar och halvt mytiska skeenden.

Gåtor kan ha olika form, men inte sällan inleds de med en rundmålning som ger förutsättningarna. Då kan gärna någon uppges ha sett något. I en isländsk gåtsamling från 1800-talet (Árnason & Davíðsson 1887) återges nästan 1200 gåtor. Mer än 50 av dessa inleds med en form av verbet *sjá* 'se' (vanligen *Sá eg*, med nutida ortografi *sá ég* 'jag såg'). Det är mycket som talar för att former av verbet 'se' är en flitigt utnyttjad inledning till gåtformuleringar. Former av 'säga' kan ingå i den uppmaning att lösa (den enskilda) gåtan som ofta bildar avslutning, men inledningar med 'se' (oftast preteritumformen 'såg' eller motsvarande) är mycket vanligare än avslutningar med 'säga'. Inledningar med någon form av 'säga' finns knappast. Det är alltså ett uttryck med 'se' som bidrar till att måla upp den scen som ligger till grund för gåtan, medan 'säga' i förekommande fall ingår i den uppmaning till att ge svaret på gåtan som kan bilda avslutning. Nu står **sakum** otvetydigt i gåtans omedelbara början. Jag vill därför stanna för att

Rökstenens ofta återkommande 'vi såg' inleder ett antal gåtor, verkliga gåtor, som är avsedda att lösas av den som kan.

Ett typexempel på inledningar av det slaget är just Gestumblindis gåtor i Hervararsagan (Guðni Jónsson 1950:48):

*Sá ek á sumri
sólbjörgum á,
bað ek vel lifa
vilgi teiti,
drukku jarlar
öl þegjande,
en æpanda
ölker stóð.
Heiðrekr konungr,
hyggðu at gátu.*

Svaret levereras omgående: »Þar drukku grísir gylti, en hún hrein við». Detta betyder:

'Jag såg [ngt] om sommaren vid solnedgången och bad de lyckliga må väl; jarlarna drack öl tigande, och skriande stod ölkaret. Gissa gåtan, kung Heiðrekr. — Där daggade griskultingar en sugga, och hon skrek av detta.'

Här verkar det alltså handla om jarlar, men verkligheten tilldrar sig i en betydligt mindre aristokratisk miljö. Att man laborerar med paralleller i två olika världar hör till det utmärkande för gåtor. Omnämmandet av jarlar antyder att det rör sig om präktiga individer av relativt hög rang som samtidigt är underordnade någon annan, som är ännu högre i rang.

Så är det givetvis med en kull nya griskultingar. De är viktiga faktorer i jordbrukssamhället, men de är inte ännu några vuxna grisar, och de står under suggans uppsikt. De dricker inte något ädelt öl (vilket verkliga jarlar gör), men de har fullt upp med att förse sig med en livsnödvändig dryck, och suggan betraktas i sammanhanget i första hand som behållaren (karet) för den näringsrika drycken (ölet), förutsättningen för att griskultingarna skall växa till sig och betinga något riktigt värde. Man behöver en ingång som ger nyckeln till hela lösningen. Den bild som målas upp i det här fallet föreställer ett antal jarlar som under tystnad dricker sitt öl, av allt att döma strax intill ölkaret, som skriker! Annars brukar det vara de som dricker som också glammar, medan öltunnan är tyst. De som

kallas jarlar, en hög titel, är de små kulingarna, medan suggan som de är beroende av är reducerad till dryckeskärl. Gåtans värld är gärna omvända världen. Allt verkar absurt tills man inser att det är fråga om en mjölkstinn sugga med sina kulingar. Då faller allt på plats.

Till detta resonemang skulle man kunna vilja invända att *segja* ofta återkommer i de frågor om kosmiska ting som jätten Vafþrúðnir och Óðinn (under namnet Gagnráðr) ömsevis ställer till varandra i dikten Vafþrúðnismál: *Segðu mér* 'säg mig' eller 'säg det', *Segðu þat íþ eina* 'säg för det första', *Segðu þat annat* 'säg för det andra'. Här uppmanas motparten »säga» svaret. Likaså riktas i Alvíssmál en liknande uppmaning till dvärgen Alvið: *Segðu mér þat* 'säg mig det'. Här kan man emellertid notera att det just rör sig om den typ av uppmaning som nyss nämndes. Dessa strofer inleds alltså på det sätt som gåtor ofta avslutas. Kung Heiðreks sista gåta inleds för övrigt också på det sättet: *Segðu þat þá hinzt, ef þú ert hverjum konungi vitrari* 'Säg du då det sista, om du är kunigare än andra kungar' (Guðni Jónsson 1950:50).

Men **sakum** är i den vanligaste standardöversättningen i allmänhet ingen imperativform (även om ett verb med *-om* som ändelse skulle kunna vara imp. i 1 p.pl., i det här fallet motsvarande *sägom*, *låt oss säga*). De svar som efterfrågas i Eddadikterna är svar på rena kunskapsfrågor. Det är således inga gåtor enligt den definition som givits här ovan (med hänvisning till NE) man formulerar.

Vårt val av verb som översättning till **sakum** stöds också av det faktum att de fornengelska gåtorna i framför allt den stora gåtsamling som ingår i handskriften The Exeter Book ofta inleds med någon form av verbet 'se': *ic seah* (11, 49–51, 53, 57, 62, 83), *ic on siþe seah* (17) eller som i gåtan 27 *ic wiht geseah* (jfr även 32 och 34), *ic þa wihte geseah* (35), *ic þa wiht geseah* (36 och 66), *ic seah wyhte* (40), *ic swiftne geseah* (73). Av de drygt 90 gåtor som bevarats i The Exeter Book inleds således 17 med en böjningsform av ordet för 'se' (gåtornas numrering enligt Williamson 1977; om The Exeter Book se vidare avsnitt 19.2.1, s. 695).

De fornindiska Vedahymnerna inleds i många fall ömsevis av frågor som »Vem kan säga ...» eller »Vem har sett ...» (se t.ex. Gonda 1975:133). Där tycks både verb för 'säga' och verb för 'se' vara förenliga med gätgenre, men anslaget är

något annorlunda än de hittills anförda gåtornas. Rökinskriftens mystiska frågor har i allmänhet förklarats som inleda med någon form av verbet 'säga' och antydande nu glömda berättelser. Detta spår har inte lett till någon fullständig förståelse. Jag vill här i stället pröva verbet 'se' och söka verkliga gåtor, gåtor som man principiellt kan gissa, även om det bereder visst motstånd, såsom genren bjuder.

11.1.2.2. **tualf**

Därefter kan man för det andra fråga sig varför just räkneordet **tualf** (*twālf*) 'tolv' nämns (förutom **tuar** strax dessförinnan, som inte är lika svårt att motivera utifrån kontexten). Denna fråga har sällan ställts beträffande det här textstället, medan ett återkommande bekymmer har varit den fråga som inleder texten på baksidan, i Wesséns tappning: »Det säger jag som det tolfte». Därvidlag har också övergången från »det andra» (i den sekvens som följer efter den nu aktuella gåtans avslutande skiljetecken; se avsnitt 11.2.2.1, s. 329 f.) till »det tolfte» förefallit mystifierande.

Ibland har man associerat omnämmandet av de tolv gångerna i början av texten med ordningstalet »(för det) tolfte» en bit senare (se nedan avsnitt 13.1.2.1, s. 378). Men sambandet har alltid förblivit löst skisserat och utan särskild problematisering av att det är exakt samma räkneord som upprepas. I textens inledning talas det ju uttryckligen om att stridsbyten fick ny ägare tolv gånger, men några stridsbyten är knappast aktuella i samband med ordningstalets angivande, även om det där anses röra sig om tjugo kungar som ligger på slagfältet. I stället har ordningstalet »det tolfte» knutits till »det andra» i gåtan nr 2, och så har mysteriet med de felande nio posterna uppstått. De nio postulerade generationerna i det mellanliggande stycket löser inte ekvationen på något tillfredsställande sätt. Ett nytt grepp kan vara påkallat.

Med vad kan man då typiskt förknippa talet 12? Kom ihåg hypoteserna (avsnitt 10.1.3, s. 311). Vi antar att vi står inför en gåta, en verklig gåta, utformad som en sådan och inte en allmän antydning om en gång timade händelser, verkliga eller inte. Den aktuella gåtan är den första efter åminnelseformeln, som just enfatiskt framhållit att sonens död var förutbestämd och oundviklig. Vi rör oss i en metafysisk värld som denna världen, vår värld, är förankrad i och vilkens ordning nu är hotad. Metafysiken gäller ytterst världsordningen i djupaste

mening och i förlängningen människans plats i denna. I Eddan ingår ett antal dikter som återger kunskapsenvig mellan en gud, vanligen Óðinn, och en motståndare till denne, t.ex. en jätte (som i Vafþrúðnismál) eller någon människa som är känd för sin överlägsna visdom och som leds till övermod och besegras av sin gudomlige kontrahent (som i Grímnismál och Heiðreks saga).

Det man frågar om i sådana sammanhang är de riktigt stora perspektiven. Jätten Vafþrúðnir ställer som sina första frågor till Gagnráðr, som är det namn den förklädde Óðinn uppger, vilka hästar som drar upp dagen respektive natten för män-niskorna (Vafþrúðnismál str. 11–14). När Óðinn börjar ställa frågorna, gäller hans inledande fråga jordens och himlens upp-komst (str. 20). På liknande sätt förhörs den vise dvärgen i Al-víssmál av Þórr först om jord och himmel, därefter om måne och sol. Det är genomgående de kosmiska frågeställningarna som främst står i centrum.

Man kan i detta sammanhang också konstatera att i exempelvis den vediska litteraturen kämpar mytiska figurer oavbrutet med varandra om herraväldet, och dessa väsen symboliserar ofta olika himlakroppar. Perspektiven är där klart kosmiska. Den vediska litteratur som förmedlar denna sublimes kunskap är typiskt utformad i mångtydiga termer, inte sällan som regelrätta gåtor (se t.ex. Gonda 1975:132 ff.).

Men goda paralleller kan även hämtas från både geografiskt och tidsmässigt närmare håll. I samlingsvolymen *The Exeter Book*, den fornengelska handskrift från 900-talet som redan nämnts, återges vad som ursprungligen tycks ha varit en samling på hundra gåtor, varav några gått förlorade under manuskriptets tradering. Gåta nummer 27 lyder (Williamson 1977: 85; min övers. i anslutning till Donoghue 2004:120 f.):

<i>Ic wiht geseah</i>	<i>wundorlice</i>
<i>hornum bitweonum</i>	<i>hupe lædan,</i>
<i>lyftfæt leohtlic,</i>	<i>listum gegierwed,</i>
<i>hupe to þam ham</i>	<i>of þam heresiþe:</i>
<i>walde hyre on þære byrig</i>	<i>bur atimbran,</i>
<i>searwum asettan,</i>	<i>gif hit swa meahte.</i>
<i>Ða cwom wundorlicu wiht</i>	<i>ofer wealles hrof —</i>
<i>seo is eallum cuð</i>	<i>eorðbuendum —</i>
<i>ahredde þa þa hupe,</i>	<i>ond to ham bedraf</i>
<i>wreccan ofer willan;</i>	<i>gewat hyre west þonan</i>
<i>fæhpun feran;</i>	<i>forð onette.</i>

*Dust stonc to heofonum,   deaw feol on eorþan,
niht forð gewat.   Nænig sibþan
wera gewiste   þære wihte sið.*

’Jag såg något märkligt som bar byte mellan hornen, en ljus luftfarkost skickligt utsmyckad, [som bar] byte hem från krigståget: hon önskade bygga ett hus i staden, att konstfärdigt uppföra, om hon kunde göra det.

När en anmärkningsvärd varelse kom över murens tak — han är känd för hela jordens invånare — han återtog bytet och drev flykten hem ovilligt; hon gav sig iväg västerut från fejden där; hon skyndade bort. Damm steg mot himlarna, dagg föll på jorden, natten fortsatte. Efteråt kände ingen till vart varelsen tagit vägen.’

Gåta nr 27 i The Exeter Book anses vara löst. Det har visserligen framlagts några olika förslag (jfr Williamson 1977:226–229), men den version som nu är allmännast vedertagen innebär att de båda varelser som nämns i gåtan är först månen, därefter solen. De båda himlakropparna beskrivs i typiskt heroiska ordalag. Månen återvänder först med stridsbyte från ett krigståg men överraskas av den uppgående solen, som är välkänd för alla jordens invånare. När månen sägs bära bytet mellan hornen, menas det fenomen som består i att hela månens silhuett anas blekt tillsammans med den klart lysande månskäran, särskilt vid nymåne. Solen återerövrar bytet och driver sedan månen, som hastar västerut, bort från striden (Donoghue 2004:121).

Denna fornengelska gåta har alltså tolkats som månen och solen i kamp med varandra. Månen stjal solens ljus och form, och detta skildras som en strid mellan två kämpar med de båda egenskaperna som krigsbyte. Temporärt vinner månen varje dygn, men solen återtar bytet och jagar iväg månen framåt morgonen. En gång i månaden försvinner månen helt men återkommer, då alltid med växande kraft tills fullmåne råder, varefter dess omfång avtar igen. Det skall också understrykas att det är verbet för ’se’ som används (preteritumformen *geseah* i den citerade gåtan) och som leder till att hela scenen uppmålas.

Ett nyckelord är här dels att den första varelsen bär stridsbytet mellan hornen, dels att den andra varelsen återerövrar bytet. Det sista betyder att denna varelse tidigare varit i besittning av bytet. Dessutom drivs varelsen västerut, vilket stärker antagandet om att det är månen det gäller. Anmärkningen om

att dagg faller och natten fortsätter stöder också en tolkning som förlägger den första varelsens aktiviteter till natten och den andras bortdrivande av den första till morgonen.

Även Rökstenens första gåta bör ha en liknande innebörd som Exeterbokens gåta 27. Solen och månen har sysselsatt människans spekulationer i alla tider. De sätts också i samband med himmelsguden. Så här står det i *R̥gveda*, 1.102:2 (hymn till den indiske himmelsguden Indra; ty. övers. Geldner 1951:132, min sv. övers.):

Seinen Ruhm tragen die sieben Flüsse; Himmel und Erde, das weite Land (tragen) seine schöne Erscheinung. Sonne und Mond wandeln abwechselnd, uns zum Sehen und (an dich) zu glauben, Indra.

’Hans rykte uppbär de sju floderna; himmel och jord, det vidsträckta landet (uppbär) hans vackra uppenbarelse. Sol och måne vandrar omväxlande, för att vi skall se och tro [på dig], Indra.’

Sol och måne vandrar över himlavalvet omväxlande dygn efter dygn. Varje månad, tolv gånger om året, återtar månen sin runda form och är som ljusast vid fullmåne. Solen kan anses återerövra sitt ljus (varifrån ju månen har sitt) och successivt beröva månen dess form, och även denna kamp går fram och tillbaka. I det sammanhanget kan också gåtorna på baksidan passas in, som kommer att framgå.

En naturlig fråga att ställa är naturligtvis om det är sannolikt att vikingatidens nordbor hade den nödvändiga kunskapen om att månen hade sitt ljus från solen. Detta kan knappast bevisas, men det är högst troligt att så var fallet. Klart är att Isidorus av Sevilla (560–636) tar dessa förhållanden som en självklar sak i sin encyklopedi *Etymologia* (från slutet av hans levnad), och han översattes på 800-talet i det anglosaxiska England.

Även om inte Isidorus uttalanden var kända i Norden, vilket de säkert inte var, bör sol- och månljusets komplementaritet och de båda himlakropparnas växelspel, avläsbart för alla, ha lett till den kunskap och de reflexioner som behövdes. Fyndet av den s.k. himmelsskivan från Nebra (Meller & Michel [2018] 2019) bevisar att avancerad kunskap om himlakropparna fanns att tillgå i Europa redan under bronsåldern. (Nebra-skivan är daterad till 1700-talet f.Kr.) För övrigt uppfattades

soluppgången av aztekerna som en ständigt upprepad kosmisk kamp mellan solguden Huitzilopochtli och hans bleka syster Coyolxauhqui, månen (Townsend 2009:57).

Om nordbornas spekulationer över kosmiska ting under hednisk tid vet man inte så mycket, men framför allt kring kosmos uppkomst och den yttersta tiden tycks man ha haft flera olika med varandra konkurrerande föreställningar. När det gäller skapelsen är det alldeles uppenbart så, eftersom rätt divergerande versioner är kända (liksom fallet är i Gamla testamentet och åtskilliga folks ursprungsmytologier). Huruvida föreställningarna om den yttersta tiden, ragnarök, hör till övergångsskedet mellan hednisk och kristen tid, eller om den är mera ursprunglig är ett ämne för pågående diskussion (se t.ex. Hultgård 2017).

11.1.2.3. **umisum**

Vad betyder då egentligen **umisum**? Som redan påpekats översätts **umisum**/*ymissum* vanligen med 'olika'. Därigenom går emellertid det moment av cyklisk eller regelbunden upprepning som ursprungligen ligger i ordet *ymissum* och ännu i *ömse* och *ömsa* förlorat. Vi behöver inte upprepa hela kritiken från avsnitt 5.2.2.12, s. 159 ff., men den adjektiviska bestämningen *ömse* i t.ex. prepositionsfrasen *på ömse sidor* aktualiserar ett element av dualitet och reciprocitet. Djur som ömsar skinn gör det regelbundet vid återkommande tidpunkter — de byter ett skal mot ett annat beroende på säsong.

Detta drag tillvaratas genom den nya översättningens ökade formulering »ömsevis från man till man». Det rör sig alltså endast om två inblandade män. Dessa rövar stridsbyten upprepade gånger från varandra, sedan motståndaren (en av dem) fallit i strid — än den ene, än den andre. Sådant förekommer inte i den verkliga världen, men det är inte heller där detta utspelas. Valrovet tas i besittning ömsevis av den ene från den andre och tillbaka igen: av *ymissum mannum*. Det är naturligtvis absurt att en kämpe skulle plundra en annan kämpe, som stupat, för att senare råka ut för samma öde, genom att i sin tur bli plundrad av den tidigare fallne krigaren. Logiskt stämmer emellertid allt, om man tänker sig solen och månen som dessa båda krigare samt ljuset och formen som bytet. Språkligt blir lösningen också överlägsen den traditionella (låt vara marginellt).

11.1.2.4. **mānum** ·

Det går inte att avgöra om det är signifikant eller ej (men signifikativt är det!) att **mānum** kan utläsas antingen som *mannum* eller som *mānum*. Med den vedertagna heroiska tolkningen har det varit givet att stridsbytena tagits från man efter man, den ene efter den andre och hela tiden olika män. Ut-tolkarna har här helt styrts av ett resonemang som främst tar rationella hänsyn till vad som är möjligt i den verkliga världen (till priset av en alltför sangvinisk språklig behandling av ordet **umisum**). Det är emellertid inte uteslutet att den underfundige Varinn medvetet laborerat med de båda logiskt möjliga läsningarna av **mānum**, varvid *mānum* skulle vara dat.pl. av *māni* 'måne'; månens olika faser eller instanser, dvs. varje fullmåne, skulle i så fall uppfattas som olika månar, samtidigt som läsaren, dvs. den som skall lösa gåtan, leds fel genom anspelningarna på en välkänd heroisk situation.

Den naturliga tolkningen är den man normalt fastnat för, men i en gåta skall det finnas ledtrådar till lösningen och gärna en del blindspår. Om Varinn uppsåtligt byggt in en ambiguitet i uttydningen av runsekvensen i fråga, ligger det bara i linje med hans allmänna, i själva inskriften väl dokumenterade verbalitet och mångbottnade väsen (som ofta framhållits och kan sägas bli accentuerat i den alternativa tolkningen). Då skulle den nya läsningen innebära att stridsbytena rövats från solen och månen tolv gånger, dessutom från olika månar (tolv på ett år).

Den första gåtan handlar således bl.a. om månen, som tolv gånger om året förlorar ljuset och ändrar formen. Detta bör vara de två stridsbyten som kampen står om. Månen rövar ljuset från solen (om natten) men kontrollerar det bara tillfälligt. Solen återkommer varje morgon och återerövrar sitt ljus, medan månen får fly fältet. Månen är i sin fulla kraft en gång i månaden, tolv gånger om året, men avtar efterhand natt efter natt i två veckors tid, tills den arbetar sig upp till full styrka igen. Kampen mellan solen och månen pågår dygn efter dygn, månad efter månad, år efter år.

Gåtan gäller således månens form och solens (och månens) ljus. Därmed rör det sig om något helt annat än en vanlig vardaglig skärmytsling mellan konkurrerande krigaruppbåd. Bilden med kämpande krigare är väl etablerad i den kulturella miljön, men den nu aktuella kampen tilldrar sig på ett kosmiskt plan. Vad dessa omständigheter har kunnat im-

plicera för vikingatida sinnen kan nu förmodligen bara anas, knappast uttömmande fastställas.

11.1.3. Sammanfattning: Lösningen på gåtan

Anmärkningsvärt många fornengelska gåtor — och i ännu högre grad de fornindiska vediska — handlar om himlakroppar och kosmiska ting (se t.ex. Gonda 1975). Detta är också det sammanhållande temat för Rökstenens gåtor enligt den här hävdade åsikten. Den fornengelska gåtan 27 i The Exeter Book omtalar till yttermera visso erövrat krigsbyte i samband med månen, dessutom i ett klart heroiskt sammanhang. Månen och solen kämpar om herraväldet över tillvaron, men det råder också en viss balans mellan dem, ett slags terrorbalans.

BILD 13. *Mångudinnan Selene, sådan hon uppfattades i grekisk mytologi. Hon dyrkades särskilt vid ny- eller fullmåne. På denna avbildning (på Louvren) uppträder hon tillsammans med Hesperos (aftonstjärnan) och Phosphoros (morgonstjärnan), båda söner till Eos (gryningen), vilkens syster är Selene.*

Den bleka månen brukar naturligt nog associeras med nattens makter, de mörka krafterna, medan den klara solen är den upplysande, värmande och livgivande principens symbol, nära förbunden med dagen, sommar-

en och värmen. Men solen och månen står samtidigt varandra nära. De samverkar inom ramen för den naturliga ordningen, och i brist på dagsljus kan månen också lysa upp människans väg. Föreställningarna är spridda vida omkring i olika kulturer. De är inte minst framträdande i de främreorientaliska myterna om årstidsväxlingarna. I grekisk mytologi är mångudinnan Selene syster till Helios (solen) och Eos (gryningen), och i den nordiska mytologin är dagen och natten bröder. Symptomatiskt i sammanhanget är också att Selene färdas i en vagn som dras av två hingstar eller (vita) oxar, och hon avbildas gärna med en (liggande) halvmåne som en krona. Liksom vissa mångudomar i det gamla Främre Asien ofta framställdes med horn, kan Selenes attribut lika gärna uppfattas som horn (se BILD 13).

Den fornengelska gåtan 27 i Exeterboken behandlar månen som feminin, solen som maskulin (explicit markerat genom pronominell syftning med femininformen *hyre* resp. maskulinformen *seo*). Denna genusfördelning strider mot förhållandena i de nordiska fornspråken. Förklaringen kan naturligtvis vara att gåtan faktiskt formulerats i klostermiljö, och att upphovsmannen stått under inflytande av sin klassiska bildning (jfr om Selene och Helios strax ovan). Detta gör givetvis inte gåtan irrelevant för tolkningen av Rökinskriften. Ingen hävdar att Rökristaren påverkats av Exeterbokens formuleringar. Parallellen anförs enbart som exempel på hur det aktuella ämnet kan behandlas och framställas i gåtform.

Huruvida det föreligger en direkt påverkan från engelskt område på det nordiska i denna fråga må således vara osagt (se äv. avslutningen på kapitel 22, s. 872 f.). Vad som hävdas är att samspelet mellan solen och månen i en äldre kulturell kontext med andra referensramar än de nutida inbjuder till ett bildspråk som det vi tagit del av. Det har också gjorts gällande att gåtformen har varit ett naturligt inslag i äldre tiders vishetslitteratur. Om gåtan tolkas på det sätt som förespråkas här, blir konsekvensen för Rökinskriftens del bland annat att den (eller de) som tänks tala inte (kanske lätt besvärjande) upprepar »jag säger» utan gång på gång nyktert konstaterar »vi såg».

11.2. Andra gåtan

»Det såg vi för det andra» skulle då fortsättningen på inskriften lyda. Detta är helt i enlighet med tidigare uppfattningar, med undantag för att verbet 'säga' är utbytt mot det i gåtor vanliga 'se' (för argumentation se avsnitt 11.1). Det skulle alltså vara dags för en ny gåta. Den hävdvunna

uppfattningen om denna passage har kritiserats rätt utförligt i avsnitt 5.3 (i synnerhet i 5.3.2, s. 163–174) och befunnits ohållbar, på flera punkter och som helhet. Kritiken upprepas inte här, utan läsaren hänvisas till de anförda ställena. Att så allvarlig kritik kan riktas mot detta parti blir emellertid desto viktigare, som den traditionella opinionen tilldelar det en central roll inom helheten.

11.2.1. Textens lydelse

Den första gåtan krävde ingen ny läsning eller segmentering, men i den andra måste man urskilja delvis andra ord än tidigare för att komma till rätta med de iakttagna svagheter hos standardversionen. Inledningsvis är dock segmenteringen oförändrad. Här upprepas först standardversionen:

· **þat sakum āna||rt huar fur niu altum ān urþi fiaru || mīr hraiþkutum
auk tu || mīr ān ub sakar**

Þat sagum annart, hwar fyr niu aldum an yrði fiaru meðr Hræiðgotum auk do meðr (h)ann um sakar.

’Det säger jag som det andra vem som för nio släktled sedan miste livet hos reidgoterna och han dog hos dem till följd av sin skuld.’

Alternativet lyder som följer:

· **þat sakum āna||rt huar fur niu altum ā [i]n urþi fiaru || mīr hraiþkutum
auk tu || mīr ān ubsakar**

Med normalisering och översättning på vanligt sätt får vi:

Þat sāghum annart, hwār fōr [pret. av fara] niu aldum [av alda ’våg’] ā, [æ]n urði [pret.ind. 3 p.sg. av yrja ’skrapa mot’] fjaru me[ð]r hræiðgotum [dat.pl. av hræiðgoti ’redhäst’ = ’skepp’] auk dō mærr ān ofsakar.

’Det såg vi som det andra, vem som for på nio vågor (= havet) men skrapade mot stranden med redhästarna (= ’hästarna med redet’, dvs. skeppen) och dog berömd utan någon överdriven skuld.’

I fråga om åminnelseformeln och den första gåtan har den gällande standardtolkningens segmentering av runtexten i ord accepterats utan undantag. Där inskränker sig omtolkningen till marginella förskjutningar i de enskilda ordens semantik samt en avvikande uppfattning i fråga om

gåtans innebörd. När det gäller den andra gåtan stöter man emellertid på så många problem med den rådande uppfattningen att frågan måste ställas om det verkligen är den optimala segmenteringen som uppnåts.

Själva läsningen av runtecknen har efter noggrann kontroll befunnits vara svår att rubba. Däremot finns det andra sätt än de hittills prövade att segmentera och länka de uppkomna runsekvenserna till välkända ord. Det är framför allt dessa som kommenteras i det närmast följande.

11.2.2. Kommentarer till andra gåtan

Även om inte runorna läses på annat sätt i denna alternativa presentation, ger den reviderade segmenteringen underlag för en helt annan uppfattning om textens lydelse och för tolkningen av denna. De olika momenten diskuteras här närmast. Argumentationen för den nya lösningen måste även rymma viss upprepning av den kritik som tidigare framförts mot standardversionen (jämte vissa tolkningsvarianter).

11.2.2.1. · **patsakumānart**

Uppdelningen i ord är ganska given, i synnerhet vid en jämförelse med den föregående inledningen **sakum [m]ukmini pat : pat sakum ānart**; två av tre ord återkommer alltså. Numreringen kan vara menad som en indikation om en direkt fortsättning på den förra sekvensens **sakum ukmini pat**. Så har läget vanligen uppfattats. Man har också utläst ett organiskt samband mellan baksidans inledning **pat sakum tualfta** och den uppräknings som till synes inleds här på framsidan — strukturen är exakt densamma: **pat sakum ānart/tualfta**. Sålunda skulle uppräkningsen därefter fortsätta med **pritaunta**. Eftersom numreringen slår till utan full konsekvens, omfattande momenten 1 (som dock aldrig uttryckligen anges med ordningstal), 2, 12 och 13, har man som redan framgått letts till antagandet att det rör sig om anspelningar på ett urval av sägner eller myter, som tillsammans skulle ha utgjort en reper-toar, kanske runmästarens egen.

De två första gåtorna motiverar emellertid knappast i sig ett sådant antagande; det är först »det tolfte» och »det trettonde» som mera odiskutabelt kan tyckas peka i den riktningen. Ordet **ānart** behöver inte ens vara ett ordningstal utan kan ha varit avsett som ett vanligt pronomen, *annart*, som bara bildar övergång till ett nytt fall, dvs. ett annat än det förra: 'Det såg vi

som något annat'. En sådan tolkning är rent språkligt mycket möjlig. Till uppräknings återkommer vi i ett senare avsnitt (närmast 13.1.2.1 på s. 378).

11.2.2.2. **furniualtumā**

Segmenteringen verkar på strukturella grunder given för nästan hela sekvensen: **fur niu altum**. Om **fur niu altum** inte är det adverbial som förutsatts och det omedelbart därefter följande **ān urþi fiaru** inte kan upprätthållas heller (av skäl som framförts i avsnitt 5.3.2.3, s. 167 ff.), behöver man finna ett nytt predikatsverb. Ett sådant kan identifieras redan i ordet **fur**, som brukar läsas som prepositionen *for* eller *fyr*, men som befunnits svagare säkerställd än vad den etablerade uppfattningen gör gällande. Men *fōr* är preteritumformen av verbet *fara*, och verbformen går också att utläsa ur runföljden **fur**; jfr Reichert 1998:81, som dock förkastar läsningen *fōr* efter att ha funnit den logiskt möjlig men osannolik (i förhållande till de utgångspunkter han själv väljer). Den inbäddade frågesatsen startar i så fall med att efterlysa vem som *for*.

Denna läsning förutsätter således inte en osannolik preposition *for* (eller *fyr*) utan laborerar med den välkända preteritumformen *fōr* av *fara*. Verbformen fungerar som predikat till det omedelbart föregående interrogativa pronomenet *hwar*.

Då kan **niu altum ā** vara en prepositionsfras med efterställd preposition (**ā/ā** 'på'), alltså en lokalitetsbestämning (rumsadverbial). Detta resonemang ger *nīu aldum ā*, och *aldum* måste vara ett substantiv i dat.pl. (beroende på *ā*). Ett passande sådant substantiv finns i form av *alda*, ett ord som fortfarande är fullt levande i isländskan, normalt med betydelsen '(stor havs)våg'. Substantivet är väl traderat i de nordiska fornspråken (även i bildlig betydelse, t.ex. Guðrúnarqviða in fyrsta str. 24: *recr þic alda hverr / illrar scepno* 'varje våg av det onda ödet driver dig') liksom i olika nordiska dialekter, även om det är obekant i modern standardsvenska. Det förekommer motsvarigheter i finskan och samiskan (säkert lånord från de nordiska språken). Ett ord för 'våg' är uppenbarligen förenligt med normalbetydelsen hos det strax följande **fiara** (*ffara*) 'strand', 'kust' (dvs. vi rör oss inom samma semantiska räjong).

I Snorris Edda får man veta att havsjätten Ægir och hans hustru Rán hade nio döttrar. Dessa är till och med namngivna:

Himínglæfa, Dúfa, Blóðughadda, Hefring, Unnr, Hrönn, Bylgja, Bára, Kólga. Namnen visar genom sin betydelse att det rör sig om vågor. De tar fasta på egenskaper hos havsvågorna eller utgör helt enkelt en synonym till ordet *våg*. Ægirs och Ráns nio döttrar är alltså havets vågor (Skáldskaparmál 23, Jónsson 1926:92).

Prepositionen *ā* (**ā**), fvn. *á*, följer efterställd, så att *nīu aldum ā* betyder 'på nio vågor'. Detta ordföljdsfenomen är välkänt, inte minst inom poesin. Det antas till yttermera visso förekomma på andra ställen i Rökinskriften enligt den traditionella tolkningen (se avsnitt 13.1.2.3, s. 381 f.).

11.2.2.3. [i]nurbifiaru

Här provas en ny segmentering: [i]n urbi fiaru. Efter **ā** följer ett **n**-tecken. Det står för konjunktionen *æn*. Detta ord skrivs på Rökstenen, liksom *at*, företrädesvis utan tecken för vokalen utsatt, vilket utreds närmare nedan i avsnitt 18.2.2, s. 655. Den tidigare ansatta runsekvensen **ān**, identifierad som prepositionen *ān* 'utan', klyvs således i en preposition *ā* och konjunktionen *æn* 'och', 'men', som här skrivs med enbart **n**.

Runtecknen **urbi** avser preteritumformen i 3 p.sg. (*urði*) av verbet *yrja* 'skrapa'. Verbet är dåligt belagt i den tidigare medeltida litteraturen; det äldsta belägget är från 1400-talet. Ordbildning och grammatiskt uppförande tyder dock på urgammal härkomst (det böjs som ett s.k. *ja*-verb). Det har för isländskans del en väl etablerad ställning och anføres jämte exempel i olika isländska ordböcker och ordsamlingar. Bland exemplen finner man också vissa stående uttryck, vilket tyder på väl etablerad förekomst (se t.ex. Blöndal 1920–1924:402, s.v. *yrja* under *I/Y* samsorterat; Árnason 2007:1192, s.v. *yrja*).

Att verbet är bildat som en gammal s.k. *ja*-stam framgår tydligt av böjningen. När verbet är bäst belagt i isländskan och i norska dialekter, kan detta antas vara ett utslag av att ordet för övrigt kommit ur bruk på grund av sin speciella betydelse och genom konkurrens med flera andra likbetydande ord (såsom sv. *skrapa*). Att det ändå förekommer i den ålderdomliga och lätt poetiska Rökkontexten är fullt naturligt.

Det därpå följande **fiaru** är en böjd form av det svaga feminina substantivet *ffara*, som har sin normala betydelse 'strand'. Detta ord har gammal hävd över hela Norden men har i de moderna språken försvarat sin plats bäst i de atlant-

nordiska språken. Det terrängfenomen som ordet refererar till hör där också till den normala topografen (*ffara* avser framför allt strand som är översköld under flod men torrlagd vid ebb). I svenskan är det belagt i ortnamn, såsom Fjärås (med syftning på den vidsträckta tidigare utbredda kustslätten mellan den långsträckta Fjärås bräcka i Halland och den nuvarande kustlinjen). I betydelsen 'strand(bredd)' förekommer ordet ännu i svenska dialekter (de Vries 1962:123, s.v. *ffara*).

Man kunde tänka sig att *ffara* trots sin kanske något marginella roll i de östnordiska språken har uppfattats som ett ord hemmahörande inom diktningen. I isländskspråkig diktning är det flitigt använt. Om ordet skall betraktas som ett »poetiskt» ord eller ej inom den isländska traditionen är svårbedömt, eftersom *ffara* fortfarande alldeles avgjort hör till det normala alldagliga ordförrådet. Från allmänna kontextuella synpunkter kan man säga att utläsning av **fiaru** som ett ord för 'strand' stöds av att (det mer generiska) **strāntu** följer i nästa parti.

Verbet *yrja* 'skrapa' har preteritumformen *urði*. Den ordform som alltid förutsatts är *yrði*, men då med betydelsen 'blev(e)' (konj.pret. 3 p.sg. av *verða*). Med den alternativa läsningen får man [*æ*]n *urði fiaru* 'och/men skrapade stranden'. Någon för alltså på vågorna (= på havet) och (el. men) skrapade (sedan) stranden (med kölen, när skeppet stöter mot stranden, eller när man drar upp skeppet på stranden).

11.2.2.4. **mirhraiþkutum**

Även för denna sekvens bibehålls standardsegmenteringen. Vi får en prepositionsfras, **mir hraiþkutum**, inledd av prepositionen *meðr* (belagd i formen **mir**, som här, på flera svenska runstenar). Det i frasen ingående substantivet kan vara ett *hræiðgotum*. Detta har tidigare uppfattats som beteckningen för goternas folk försedd med en förled. Man har gissat på en (obelagd) betydelse 'glans' eller liknande hos förleden. Detta är alltså rena spekulationer, som saknar stöd i nordiska paralleller.

Runorna **mir** står för en preposition som motsvarar fvn. *meðr*, en parallellform till *með* (jfr prepositionen *við* med varianten *viðr*). Ett annat likadant belägg erbjuder som vi sett den i närheten påträffade Ög 8 Kälvestensstenen. Det finns anledning att fundera över de formella förhållandena även i detta fall, men tills vidare nöjer vi oss med den goda överensstäm-

melsen mellan ordet på Rökstenen och samma ord på Kälvestensstenen som indikation på att antagandet är befogat. Diskussionen kring den språkliga formen återupptas utförligare i avsnitt 18.2.2.

När **hraiþkutum** här uppfattats som dativ av det plurala substantivet *hræiðgotar*, ordagrant 'redhästar', skall man förstå denna sammansättning som 'hästarna (= fortskaffningsmedlen) med ett rede, bo', dvs. något man kan vistas i (jfr fvn. *hreiðr*, fsv. *redhre*, *redher* 'rede', 'bo', med till synes annan stambildning sv. *rede*; se strax nedan). Vi rör oss i en språklig sfär som står diktningen nära. Där tas en särskild språklig repertoar i anspråk vad ordval, ordbildning och konstruktioner beträffar. Till det speciella ordförrådet i den fornvästnordiska diktningen hör s.k. kenningar. Dessa är ett slags rebusliknande uttryck, som likt ordlekar eller gåtor har en annan innebörd än vad de omedelbart förefaller betyda.

Det var Otto von Friesen som först byggde sin tolkning på antagandet om en sammansättning av de båda komponenter som här förordats. Han har knappast fått några efterföljare på senare tid, även om hans tankar refererats vederbörligen. Inte heller von Friesen gör emellertid något avsteg från att det är den gotiska folkstammen som åsyftas med efterleden *-gotum*. Han kommer då till den något besynnerliga slutsatsen att det gäller »goter från redet (el. i nästet)», dvs. de goter som stannade kvar på sina ursprungliga boplatser (som han förlägger till Samland/Ostpreussen), när de som senare skulle bli de ryktbara goterna utvandrade och förflyttade sig till Svartahavsområdet och vidare till Balkanområdet (ostrogoterna) eller ännu längre västerut (visigoterna). Dessa folks rörelser och erövringar stannade ju inte vid detta, men det enda som angår den aktuella frågan är att ostrogoterna under sin kung Theoderiks ledning (för den östromerske kejsarens räkning) erövrade Italien, varefter de fick en maktbas i Ravenna.

Otto von Friesens »nästgoter» har inte vunnit något gehör, inte heller idén om att det var en kontingent av dessa goter under ledning av en annars okänd ledare (**Piaurikr**) som genomförde ett anfall mot Östergötland. Den ljumma entusiasmen inför denna tolkning kan man förstå, men faktum är att von Friesen är en av de få som tagit konsekvenserna av den språkliga verkligheten när det gäller förleden **hraiþ-**: det finns inte någon känd ordstam i de nordiska språken som naturligt

låter sig förenas med denna skrivning mer än den nämnda, den som avser '(fågel)bo, näste'.

I den fornvästnordiska skaldekonstens kenningbruk är ord för 'häst' det vanligaste huvudordet i kenningar för 'skepp'. Inte minst *goti* 'häst' används i dessa sammanhang. Det nu aktuella ordet, *hræiðgotar*, är också en principiellt möjlig kenning för 'skepp' (om också orealiserad i den bevarade skalde-diktningen). Kenningar är ett enigmatiskt fenomen som står gåtans värld nära. Vissa typer kan uppfattas som regelrätta gåtor (Meissner 1921:83 f.).

Goti 'häst' nämns uttryckligen (som simplex) på Rökstenen i *fornyrðislag*-strofens andra hälft. Hästbeteckningar utgör alltså generellt i den forngermanska diktningen de vanligaste huvudorden i kenningar för 'skepp'. Dit hör, förutom *goti*, även sådana som fvn. *blakkr*, *brúnn*, *drasill*, *fákr*, *faxi*, *hestr*, *jór*, *marr*, *skær*, *stóð*, *vigg* etc., samtliga med betydelsen 'häst'. Skeppskenningar är sålunda *borðhestr* 'bordhäst' (*borð* avser bordläggning på skepp), *byrhestr* 'medvindshäst', *hafvigg* 'havshäst', *hlunnjór* 'rullstockshäst', *seglmarr* 'segelhäst', *unnblakkr* 'våghäst', *vágmarr* 'våghäst' etc.; mer elaborerade kenningar är *løgstíga fagrdrasill* 'vattenstigarnas skönhäst', *svana beðjar blikvigg* 'svanarnas bädds glanshäst' etc. (för fler exempel se Meissner 1921:209 ff.). (Med tanke på den sistnämnda betydelsen är det anmärkningsvärt att man inte övervägt att behålla grundbetydelsen 'glanshästar' för Rökstenens *hræiðgotum*, när man ändå konstruerat en glansartad betydelse hos *hræið*-, men goterna har tydligen varit alltför attraktiva och hästarna har ställts åt sidan.)

I den maritima miljö som börjar framtona i den andra gåtan (jfr *nīu aldum ā* 'på nio vågor', *fiaru* ack.sg. 'strand') finns det all anledning att räkna med att *hræiðgotum* (dat.pl.), som har en efterled med betydelsen 'häst', är en skeppskenning. Förleden skulle då motsvara fvn. *hreiðr* '(fågel)näste', etymologiskt och semantiskt en parallell till sv. *rede* (med något annan ordhistorisk utveckling; se strax nedan). Grundbetydelsen är 'något sammanflätat'; ordet anses vara besläktat med fvn. *hrís* 'ris'. En beteckning för något sammanflätat som man kan vistas i som förled kombinerad med ett ord för 'häst', ett slags fortskaffningsmedel, som efterled blir också en utmärkt skeppskenning. Man kan jämföra kenningen *Meita mjúkhurð* i Einarr skálaglamms Vellekla str. 23. Finnur Jónsson (1912b:

121) översätter med 'de smidige skibe', men mera ordagrant är *Meita* genitivformen av sjökunganamnet *Meiti*, och *mjúk-hurð* (bokstavligen 'mjukdörr') avser egentligen 'vidjefletning' (Jónsson [1931] 1966:409, s.v. *mjúkhurð*). På det aktuella textstället är det skeppets bordläggning som avses.

Det kan påpekas att den skeppsbyggnadsteknik som tillämpades på vikingatiden (och som ledde till att själva skeppen blev en av de viktigaste, om inte den allra viktigaste, faktorn i nordbornas snabba förflyttningar och häpnadsväckande expansion) väl motiverade en jämförelse med vidjeflätning. Alla böjda delar (som stävar och kölar) var naturväxta utvalda träbalkar med den nödvändiga formen, och plankorna var sensationellt tunna och lätta men starka, eftersom de vid klyvningen följde ådringen i träet (Crumlin-Pedersen 1991, 1996, 2002, Bill [1997] 2001). Den som befunnit sig ombord på en trogen replik av ett vikingaskepp i sjögång (åtskilliga repliker har numera tillverkats) kan vittna om hur skeppet rör sig ormlikt genom vågorna med en otrolig följsamhet och sjövärdighet. Den mesta erfarenhet jag själv har i ämnet har förmedlats av den danske marinarkeologen Ole Crumlin Pedersen och den norske äventyraren Ragnar Thorseth. Crumlin Pedersen (död sedan 2011) skapade vikingamuseet i Roskilde kring de påträffade vikingatida skeppsfynden i Roskildefjorden (som han ledde utgrävningarna av); Thorseth är den ende som genomfört en världsomsegling med ett vikingaskepp (Saga Siglar 1984–1986; kopia i full skala av Skuldelev 1; se äv. Crumlin Pedersen 2002).

De flesta repliker av vikingaskepp som byggts i modern tid lider av det felet att de är alldeles för tunga och byggda i för kraftigt material, även när man använt tidsenliga verktyg och material. Den samtida tekniken var en annan, som antytts ovan, och detta har man efterhand kommit fram till genom upprepade experiment (framför allt i Danmark). Beteckningen *mjúkhurð* kan verka sökt och obegriplig vid första betraktandet men är alltså snarare mycket välfunnen (se vidare avsnitt 17.2.2, s. 600 f.). Detsamma gäller *hræiðgoti*.

Eventuellt kan man också anföra skeppskeningar som består av ett huvudord med en hästbeteckning och bestämningen 'tält' (något som man också kan uppehålla sig i), t.ex. *tjalda drasill* 'tälthäst' (som väl dock i första hand tar fasta på de skyddande skeppstälten ombord). Ganska nära betydelsemäss-

igt kommer också kenningar som innehåller *súð* som bestämning: *súðmarr*, *súða vigg* etc. Här betyder *súð* 'planke-sammenföjning, planker (i skibets sider)' (Jónsson [1931] 1966: 547, s.v. *súð*), fortfarande fullt levande i isländskan (Árnason 2007:1010). Om *hræiðgotar* se äv. avsnitt 5.3.2.4, s. 170 ff.

11.2.2.5. **auktumir**

Därefter sägs det kanske att vederbörande dog (**tu**, dvs. *dō*). Denna innebörd kan man få fram genom segmenteringen **auk tu mir**. Så ser också Wesséns uppdelning ut (han fogar till den angivna runsträngen även det följande **ān** och översätter 'och han dog hos dem', så att det efterställda **ān** motsvarar 'han'). Tolkningen är långtifrån övertygande. Förekomsten av **mir** på detta ställe hävdas i gällande standardtolkning vara samma **mir** (*meðr*) som på raden dessförinnan, varför det här måste stå absolut (dvs. utan huvudord) och ha betydelsen 'med (el. hos) dem'; då är således 'dem' underförstått (med syftning på *hræiðgotum*). Den alternativa tolkningen förutsätter i stället att **mir** skall läsas *mær* (el. *mærr*) 'berömd' (jfr fvn. *mærr*), som här alltså står predikativt. Detta antagande kan kräva en kommentar om runortografen, men denna utreds närmare längre fram (avsnitt 18.2.1.4, s. 651 f.).

Att i runsekvensen **mir** igenkänna adjektivet *mærr* (jfr fvn. *mærr*) kan möjligen tyckas magstarkt. Fonemet /ε/ skrivs dock med runan **i** även i **histr**. Vad som då återstår att motivera är stavningen med tecknet för palatalt *r* (och inte dentalt). I sin dokumenterade fornsvenska form *mær* har ändelsen -*r* assimilerats till stammens finala /r/, som är dentalt. Derivationen *mær-r (efter synkope) > *mærr* får principiellt antas, med långt -*r* som assimilationsprodukt (enkelteckning i fornsvensk ortografi). Resultatet av assimilationen är det förväntade.

Det kan tyckas som om dentalt /r/ i stamslutet snarare har assimilerats till palatalt *r* om formen skall kunna vara *mærr*. En annan analys är emellertid mera sannolik. Tecknet för palatalt *r* har fått vad man skulle kunna kalla en morfologiserad användning på Rökstenen. Det förekommer flera fall av »oetymologiskt» palatalt **r** i Rökstensinskriften, i samtliga fall för att markera en grammatisk funktion. Den närmaste parallellen är just **histr** för fsv. *hæstr* på stenens baksida. Även i detta fall »borde» ordets avslutande tecken ha varit **r** (efter assimilation), inte **r**. Men i båda fallen signaleras nom.sg.mask.

som kasus-, numerus- och genusform med det särskilda tecknet **ṛ** (se närmare avsnitt 18.2.1.4, s. 651 f.).

11.2.2.6. **ānubsakar**

Traditionellt har uppdelning i tre ord förfäktats när det gäller segmenteringen, **ān ub sakar**. Detta uppfattar Wessén som *hann um sakar*. Då skulle *hann* (med runor i så fall **ān**) innebära ett återupptagande av subjektet i den föregående satsen, nämligen det interrogativa pronomenet *hwar*, som efterfrågar vem det var som dog för nio mansåldrar sedan. Det sägs än en gång att denne dog, med ändrad ordalydelse: **auk tu mir**, dvs. *auk dō meðr* 'och dog med (dem)'. Till denna utsaga hänför sig slutligen kommentaren **ān ub sakar**, dvs. *hann umb sakar*, ordagrant 'han på grund av saker'. Ordet *sakar* förstås huvudsakligen som en juridisk term, så att 'rättssaker' skulle kunna vara en adekvat översättning. Det är emellertid den implicerade innebörden 'skuld' som man i allmänhet fastnat för. Theoderik (som passagen antas syfta på) skulle ha blivit anklagad för olika illdåd, och på ett eller annat sätt har han alltså fått plikta med livet för sin skuld.

Ett sådant resonemang innehåller som synes många led. Kritiken från kapitel 5 (särsk. avsnitt 5.3.2.6, s. 173 f.) skall inte upprepas här, men även förklaringen med Theoderiks dåliga rykte är onekligen krystad (se det anförda stället). Detta faktum understryks av att Theoderik enligt en alternativ tolkning också fått spela en annan juridisk roll. Då skulle sekvensen **auk tumir ān ub sakar** i stället utläsas *auk dōmir [h]ann umb sakar* 'och han dömer om/i (rätts)saker'. Den tolkningen är knappast underlägsen den numera etablerade standardsynen. Språkligt är den snarare att föredra, eftersom den strängt taget inte förutsätter några språkligt diskutabla antaganden.

Dessutom slipper man översättningen 'skuld'. Det ordvalet brukar inte diskuteras, men *skuld* i vår mening är ett begrepp som blir en del av nordbornas tänkande först med kristendomens införande. I betydelsen 'gäld', å den ena sidan, och 'skyldighet', å den andra, är ordet gammalt i de nordiska språken (bildat till verbet *skola*), men när Theoderiks försyndelser anförs som förklaring till formuleringen torde man vara fel ute.

I den nya tolkning som framförs här uttyds sekvensen **ān ubsakar** som *ān ofsakar* och återges på nutida svenska med

’utan överdriven skuld’ (i rättslig mening). I fornvästnordiskt lagspråk finns en juridisk term *ofsøk* med betydelsen ’Beskyldning, Anklage, hvorved der lægges en mere til Last end han har forskyldt’ (Fritzner [1891] 1954:881, s.v. *ofsök*). De svenska medeltidslagarna saknar detta substantiv, men det besläktade verbet *ofsøkia* är väl dokumenterat. Schlyter uppger två betydelser: »1) förfölja med lagsökning; säges om den som fortfar att lagsöka en annan, fastän han ej velat emottaga sin rätt då den blifvit honom erbuden [...] 2) utsöka för mycket; utsöka hos en annan mera än denne är skyldig att betala». Schlyter (1877:478) känner också det besläktade substantivet *ofsokn* med betydelseangivelsen »för mycket lagsökning» respektive »hvad som blifvit för mycket utsökt l. för strängt dömt». I det svenska substantivet är alltså ordbildningen en annan än i det fornvästnordiska.

Intressant nog är Schlyters båda exempel på den första betydelsen hämtade från Östgötalagen. Rökstenens inskrift är visserligen mycket äldre, men i synnerhet lagspråk kan här bärgera många ålderdomligheter med lång tradering. Inget emotsäger att det rör sig om samma ord (eller ord med samma ursprung) i de båda östgötska källorna, Röktexten och Östgötalagen.

Med genitivform efter prepositionen *ān* får frasen *ān ofsakar* innebörden ’utan (onödigt allvarlig) beskyllning’. Den omtalade dör alltså berömd och utan att (kunna) beskyllas för något. Det kan en efterlevande av något skäl vara angelägen att framhålla, liksom Varinn hävdar bestämt att Vamoðr dog utan egen förskyllan, eftersom han var *fæigr*.

Hela gåtan lyder därmed: ’Det såg vi för det andra, vem som for på (dvs. över) nio vågor (dvs. havet) och skrapade stranden med skeppen [dvs. landade på andra sidan av havet] och dog berömd utan överdriven (dvs. särskild el. speciell) skuld’.

Frågan blir då vem som for över havet och skrapade mot stranden (på andra sidan) med skeppen. Lägg därtill informationen att vederbörande dog berömd och egentligen inte bar någon skuld som motiverade detta trots allt så bistra öde. Av tradition har man slentrianmässigt tänkt sig att Theoderik den store åsyftas i denna sekvens. Det har mot min nytolkning invänts att den är alltför »fantasifull». Hur det än är med den saken, är den förenlig med de språkliga realiteterna. Även såtillvida står den i kontrast till den etablerade uppfattningen, som på mycket lösa grunder

vill suggerera fram föreställningen om att det är ostrogoternas kung som skulle vara underförstådd. Han skulle skymta bakom ett parti fullt med rekonstruerat språkbruk som på punkt efter punkt kan påvisas vara icke autentiskt.

11.2.3. Slutsatser

Närhelst sublim, numinös kunskap behandlas i den fornvästnordiska medeltidslitteraturen (något liknande har ju inte bevarats på östnordiskt område), såsom i exempelvis den poetiska Eddans kunskapsenvig, är framställningen i allmänhet tematiskt upplagd. Efter en gåta som gäller solen (eller dagen) väntar man sig en om månen (eller natten) och vice versa. I *Vafþrúðnismál* str. 11 frågar jätten främlingen Gagnráðr (som är Óðinn förklädd) om den häst som varje dag drar upp dagen, och i str. 13 följer frågan om vem som lika regelbundet drar upp natten. När Gagnráðr övertar frågandet, börjar han med jordens och himlens uppkomst. Därefter frågar han om måne och sol (i den ordningen).

Till grund för min nytolkning av Rökinskriften ligger två huvudsakliga antaganden: (1) det mesta av texten utgörs av en uppsättning verkliga gåtor (inte gåtfulla antydningar); (2) gåtorna rör kosmiska förhållanden. Dessa tankar har väglett mitt arbete med Rökstenen sedan det på allvar inleddes i början av 2000-talet. Ett annat genomgående drag har varit att jag urskilt en grundton i Rökstenens runinskrift som jag annars endast funnit motsvarigheter till i fornvästnordisk diktning (och vissa andra former av forntida diktning; se vidare DEL 4).

Antagligen kan det anses vara kontroversiellt hur mycket jag förlitar mig på parallellerna med den fornvästnordiska diktningen, men jag menar att de är slående. Redan Bugge intog en liknande hållning. I Eddadikten *Grímnismál* börjar beskrivningen med de kosmiska perspektiven, gudarnas boningar och hur världen är inrättad. Detsamma gäller enligt min mening Röktexten. Därefter omtalas i *Grímnismál* två hästar, *Árvacr* och *Allsvinnr*, som drar upp solen. Intressant är också omnämnandet av *Svöl*, som tycks vara en sköld som står framför solen för att inte jorden skall förbrännas. Solen kallas i samma strof (38) »skinande gud» (*scinanda goði*, dat.sg.). I *Alvíssmál* gäller frågorna först jorden och himlen, varefter de övergår till månen och solen, molnen, vinden etc. Denna typ av litteratur fångade mitt intresse redan under tidigt 1970-tal (se fr.a. Ralph 1972). Jag tyckte mig då se likheter med de fornindiska Vedatexterna, som jag samtidigt studerade, och tror fortfarande att dessa paralleller är relevanta (om detta se närmare avsnitt

16.1 etc. och jfr numera t.ex. Schulte [2008] 2009; beträffande inspiration från Vedaskrifterna till mina Rökstudier se kapitel 19).

När Rökstenstextens första gåta huvudsakligen handlar om månen (och delvis solen), väntar man sig — av skäl som torde ha framgått — närmast en mera specifikt om solen (eller något likvärdigt fenomen inom samma sfär). De stora himlakropparna uppträder ju som vi sett i sådana sammanhang gärna tillsammans eller i följd efter varandra. Alternativt kan man se solen som den store vinnaren i den ständiga dragkamp mellan månen och solen som antyds i den första gåtan. Utan solens ljus skulle inte månen ha något. Därmed anges solen redan i inledningen som ett återkommande tema. Vi återkommer till signifikansen av detta.

I den första gåtan figurerar solen tillsammans med månen. Den andra gåtan handlar uteslutande om solen. Denna färdas fram i sina skepp över himlahavet. En föreställning om att solen (och månen) transporteras med olika fortskaffningsmedel över himlen återkommer i de flesta mytologier (se avsnitt 16.2.1, s. 534 ff.). Det kan vara i skepp, till häst eller med vagn, i det senare fallet i sin tur vanligen dragen av hästar (eller andra dragare). Månens skära uppfattas i många mytologier som en månbåt. Ett typiskt exempel på detta sätt att uttrycka sig erbjuder den vediska morgonhymn som finns bevarad som R̥gveda 4.13 (Geldner 1951:432 f.):

1. Agni hat den Anbruch der Morgenröten erwartet, der freundlich Gesinnte die Schatzspende der Erstrahlenden. Kommet, ihr Aśvin, ins Haus des Frommen! Gott Sūrya geht mit seinem Lichtglanz auf.
2. Gott Savitṛ hat sein Licht aufgesteckt, sein Banner schwingend wie ein Krieger, der auf Rinder auszieht. Mitra und Varuṇa folgen seinem Gebot, wenn sie den Sūrya am Himmel aufsteigen lassen,
3. den sie dazu bestimmten, das Dunkel zu zerteilen, sie die auf festem Grunde stehen und ihr Tagewerk nie einstellen, diesen Sūrya fahren die sieben jüngsten falben Stuten, den Beobachter der ganzen Welt.
4. Mit deinen besten Zugpferden kommst du, den Faden wechselnd, das schwarze Gewand abdeckend, o Gott. Die Strahlen des Sūrya haben die Finsternis wie ein Fell geschüttelt und ins Wasser versenkt.
5. Wie kommt es, daß er nicht kopfüber herabfällt, obwohl er nicht festgehalten, nicht angebunden ist? Durch welches Eigengesetz geht er, wer hat (es) gesehen? Als Säule des Himmels angebracht schützt er das Firmament.

Det finns inslag i denna hymn som påminner både om den första gåtan, gåta 27 i The Exeter Book, och andra gåtan, som här är under dis-

kussion. Observera att Sūrya är själva solen, och Savitr̥ är också en aspekt av solguden. Agni är morgonens offereld, som tänds i väntan på gryningen. Morgonrodnaden kan ibland namnges som gudinnan Uṣas. Hon är Sūryas maka. Ásvínā är två dioskurer som förebådar soluppgången. Dessa frågor utreds vidare i avsnitt 16.1.1, s. 516 (här har Geldners translitterering av *devanagari* i namnen använts, men jfr a.st. i kapitel 16).

Samma dubbelhet som den mellan dag och natt i Vedatexten möter i den nordiska mytologin. Enligt Snorris Edda rider Dagr på hästen Scinfaxi (med skinande man) omväxlande med att hästen Hrímfaxi (vilkens man dryper av dagg) drar vagnen med månen över natthimlen. Samtidigt talas det om att Ullr (som allmänt uppfattas som en gammal himmels- eller solgud; se t.ex. Turville-Petre 1964:180) far i ett skepp som kallas Skjǫldr. Att olika föreställningar och bruk uppträder sida vid sida i något skiftande versioner är normalt i mytens värld — det är väl belagt i den religionshistoriska och socialantropologiska facklitteraturen. Ofta är myterna ett konglomerat av olika föreställningar, som kan ha något varierande ursprung, både geografiskt och tidsmässigt. Myterna är i den form de levat kvar i allmänhet ett resultat av någon vishetslärares ordnande insats (i Norden till stor del Snorri Sturluson).

Vem är det då som åsyftas i Rökstensgåtan, den som här ovan framhålls som slående parallell till Vamoðr och hans olyckliga öde? Om den kosmiska linjen från första gåtan dras vidare, kan det vara solen som åsyftas. Solen färdas varje dag över himlahavet, här helt logiskt med skepp, och når varje kväll den andra stranden, där den till synes dör. Men det gör den med sin berömmelse och människornas uppskattning i behåll (*mærr*), och den förblir fri från nedsättande beskyllningar (*ān ofsakar*). Den fullföljer bara sin tilldelade uppgift och sina världsuppehållande funktioner. Den stora ordningen, världsordningen, hålls i god balans.

Solen eller dagen eller dagsljuset (eventuellt värmen från solen) eller dessa storheters gudomliga representanter i sina skepp stöter sålunda enligt lydelsen i andra gåtan mot stranden på andra sidan havet varje kväll och dukar under tillfälligt för de mörka krafterna — det är en del av solens utmäta öde. Detta gör den utan att den är skyldig till något brott, vilket är av stor betydelse i sammanhanget. Solen/dagen/ljuset/värmen behåller också sin berömmelse och människornas vördnad trots denna mindre ärofulla, nästan snöpliga, hädanfärd kväll efter kväll.

Parallellen med sonen Vamoðs öde är säkert eftersträvad. Det har omedelbart i inskriftens första anslag framhållits att denne är *fæigr*, dvs. 'företbestämd att dö'. Denna fråga blir tematisk. Han har således inte

gjort sig förtjänt av sitt sorgliga slut genom något otillbörligt beteende (jfr *ān ofsakar*), utan det har inträffat genom det oundvikliga ödets försorg, liksom solen oförskyllt dör varje kväll och trots det bevarar sin berömmelse och allas uppskattning. Om nu inte Vamoðr skilts från det jordiska i heroiska former, skall man komma ihåg att även solen har sina fläckar. Framför allt är både Vamoðr och solen underställda den stora världsordningen, och detta faktum kan inte vara defamerande. Ungefär så kan gåtans moral sammanfattas.

Vid tidigare presentationer har ibland framhållits, även av religionsforskare, att det inte finns några konkreta spår som tyder på att det utövats någon solkult i vad som nu är Sverige. Det må så vara. Min bristfälliga kompetens på området tillåter mig inte att ha någon kvalificerad mening om detta. Det förefaller mig ändå som om det i den nordiska mytologin har ingått element som visar att elaborerade föreställningar om solen, olika himlakroppar (t.ex. månen och stjärnorna) och andra kosmiska förhållanden har förekommit.

Man kan också jämföra vad Julius Caesar påpekar om germanernas religion (i *De bello Gallico* 6, 21), låt vara långt tidigare. De har inga antropomorfa gudar, säger han, bara begrepp som Solen och Elden och Månen (*Solem et Vulcanum et Lunam*). Av sammanhanget framgår att dessa krafter fungerar ungefär som gudar. Caesar är givetvis inget trovärdigt sanningsvittne när det gäller religiösa föreställningar i vikingatidens Östergötland, men hans kommentarer många århundraden tidigare visar att de folk som han kallar germaner hade föreställningar som liknade de flesta andra folks i traditionella samhällen. Uppmärksamhet på och vördnad för solen och månen är ett så gott som universellt inslag i människors föreställningsvärld, så länge de står närmare naturen än nutidens västerlänningar. Saken utvecklas vidare i kapitel 16.

Enligt den hittills gällande standardsynen står det som här betecknats som den andra gåtan i nära samband med det följande partiet. I själva verket ser man det just genomgånga som en inledning till eller ett förerbådande av det som behandlas i mer explicit form härnäst. Skillnaden i status sammanhänger med att den sekvens som vi nu övergår till har uppfattats som ett slags höjdpunkt i inskriften. I själva verket ligger mycket av orsaken till denna bedömning sannolikt i styckets versform.

12. Fornyrðislag-strofen

Med den andra gåtan har den som läser Rökstenens vertikala rader på framsidan nått fram till yttersta högerkanten. Därefter återstår de horisontella raderna längst ner. Dessa övergår organiskt i den högra smalsidan. Tillsammans innehåller dessa tre rader den berömda *fornyrðislag*-strofen. Alla läser denna direkt efter de vertikala raderna med åminnelseformeln och de båda första gåtor som behandlats hittills i DEL 3. Enligt de senaste tolkningarna skall *fornyrðislag*-strofen ge svaret på de båda föregående gåtorna, som anses anspela på sägner och myter. För dem som vill finna en uppläggning av samma typ som *greppaminni* (se avsnitt 4.2, s. 118 f., 5.2.2.2, s. 156, 5.3.2, s. 164, 6.1, s. 180) är det viktigt att svaret följer just efter två gåtor. Svaret blir då gemensamt för dem båda. I ett autentiskt *greppaminni* är det för övrigt normalt med fler frågor än två, och olika individuella svar ges till de olika frågorna, även om svaren lämnas alla tillsammans efteråt. Med tanke på hur bristfälligt Rökinskriftens disposition i själva verket stämmer med den först långt senare belagda diktformen *greppaminni*, är den sammanställningen inte särskilt övertygande (se äv. Johansson 2010:53).

Det svar som brukar lämnas på Rökstrofens fråga är »Theoderik». Det är på honom det skulle anspelas i den första gåtans tal om valrov, medan man anses närma sig goterna mera uttryckligt i den andra gåtan, genom sammansättningsleden *-gotum* i **hraiþkutum**. Gåtor kan emellertid, som vi sett, inte syfta på det de till synes handlar om. Sätillvida borde även strofen kunna ha gåtstatus och inte erbjuda svaret på de redan framställda gåtorna, under förutsättning att strofen i metaforisk form står för något annat än den verkar beskriva. Den är åtminstone tillräckligt gåtfull för att svara mot det kravet. (En annan funktion som strofen kan ha diskuteras i t.ex. avsnitt 19.1.2.4, s. 673 ff.)

I den andra gåtan (den som omedelbart föregår strofen) förs hästbeteckningen *goti* in i bilden, som andra ledet i sammansättningen **hraiþkutum**. Samma ord återkommer som simplex i strofens andra hälft. Några goter behöver enligt en sådan tolkning över huvud taget inte figurera (bara hästar; se utredningen i avsnitt 5.3.2.4 och 11.2.2.4).

Frågan är då vara om någon annan samhörighet mellan strofen och föregående gåta (eventuellt föregående gåtor) kan etableras.

Den omtolkning av strofen som genomförs i det närmast följande har vittgående följder för uppfattningen av själva strofen men även för hur en del andra ställen i texten och inskriften som helhet uppfattas. Den alternativa tolkningen innebär i själva verket att synen på Rökstenen måste ändras på ett genomgripande sätt. Det finns därför anledning att här ägna en grundlig undersökning åt de språkliga förutsättningarna (i avsnitt 12.1) innan överväganden kring omtolkningens följder vidtar (i avsnitt 12.2).

12.1. Förnyad granskning av strofen

I kritiken av standardsynen på strofen (avsnitt 6.1.2.1) har det framhållits som anmärkningsvärt att runsekvensen **raip** uppfattas som *rēð* (av *rāða*) och inte *ræið* (av *rīða*), bland annat med tanke på att en häst omtalas i andra halvstrofen. Den alternativa tolkningen utgår från den grundläggande principen att den naturligaste förklaringen i varje enskilt fall bör eftersträvas. När andra halvstrofen uttryckligen omtalar en häst (**kuta/gota**, dat.sg. av *goti*), ökar sannolikheten för att **raip** avser *ræið* betydligt. Kontextuella kriterier måste tillmätas stort bevisvärde. All empirisk textforskning och korpuslingvistik stöder en sådan hållning.

Om läsningen *ræið* väljs, måste emellertid mycket omprövas även i resten av den första halvstrofen (bl.a. för att undvika de obestridliga svårigheterna med dativen **strāntu**). Alla språkliga krav måste ovillkorligen tillfredsställas. Detta är egentligen en självklar förutsättning för all texttolkning, men i fallet Rökstenen har man visat en obegripligt sangvinisk inställning till denna grundprincip. I föregående avsnitt har nya segmenteringar än de hävdvunna prövats. Det finns anledning att överväga den möjligheten även fortsättningsvis.

12.1.1. Textens lydelse

Den nya tolkningen av strofen förutsätter ingen avvikande uppfattning om själva runtecknens identitet. Det är i fråga om segmentering och språklig uttolkning skillnader föreligger. En form av den gotiske kungens namn har man återfunnit genom att dubbelläsa **p**-runan, och därmed har man fått ut **piaurikr** efter **raip** i runföljden **raipiaurikr**. En sådan dubbelläsning blir naturligare med en skriftorienterad analys — det är

då runan **p** som återanvänds — än om man tar ljudbilden med i beräkningen (**raip** uttalas med avslutande [ð], **þiaurikr** med inledande [θ]). Tolkningen av **mīr** som fsv. *mær*, fvn. *mærr* (avsnitt 11.2.2.5, s. 336 f.) är också skriftorienterad, så i konsekvensens namn kan den fonetiska skillnaden [ð] ~ [θ] kanske inte anföras som något starkt argument mot läsningen **raip þiaurikr**. Variationen håller sig inom fonemets ram ([ð] ~ [θ] är allofoner, dvs. positionella varianter).

Om strofens första rad ändå translittereras och segmenteras mera efter bokstaven (eller snarare runtecknet), med den mest normala läsning som är tänkbar (utan någon manipulation av tecknen), finner man just en hästbeteckning redan som det andra ordet. Vi utgår från standardversionen:

Första halvstrofen: **raip [þ]iaurikr hin þurmuþi stilir || flutna strāntu hraiþmarar**

Andra halvstrofen: **sitir nu karur ā || [övergång till smalsidan] kuta sinum skialti ub fatlaþr skati marika**

Reð Þioðrikr hinn þurmoði, stillir flotna, strandu Hræiðmarar.

Sitir nu garur ā gota sinum, skialdi umb-fatlaðr, skati Mæringa.

’Då rådde Tjodrik den dristige, sjökrigarnas hövding, över Reidhavets kust.

Nu sitter han rustad på sin gotiska häst, med sköld över axeln, den främste av Märingar.’

Detta uppfattas i den alternativa versionen i stället som:

**raip iau rikr hin þurmuþi stilir flutna strāntu hraiþmarar
sitir nu karur ā kuta sinum skialti ub fatlaþr skati marika**

Ræið iau [el. iō], rinkr [el. rekk] hinn þörmōði, stillir flotna, strandu hræiðmarar.

Sitir nū garur ā gota sīnum, skialdi umb fatlaðr, skati mæringa.

’Red på en [= sin?] häst [= seglade på ett skepp], (gjorde) den Torsinnade

[= med sinne som Tor] mannen [= krigaren], sjökrigarnas anförare, (på) havets redestrand [= på ett skepp].

Han sitter nu beredd [= rustad] på sin häst [= sitt skepp], med sköld(en) i remmen, den främste bland (de) berömda.’

Denna analys avviker ganska radikalt från den gällande. Den skall nu på punkt efter punkt kommenteras noggrant.

Som framgår vid en snabb jämförelse mellan den etablerade och den alternativa uppfattningen, tillämpas alldeles inledningsvis en annan segmentering i den nya lösningen. Det traditionellt urskilda namn som skulle motsvara *Theoderik* (dvs. **þiaurikr**) avlägsnas helt och hållet ur

resonemanget och därmed också den gotiske kungen. Runan **þ** dubbel-läses inte som tidigare utan förs uteslutande till det första ordet (**raipþ**). Sekvensen **þiaurikr** (med **þ** avlägsnat: **iaurikr**) uppdelas på två ord: **iau rikr**. Detta är a priori den mest rättframma läsningen. Den bryter inte mot några formella regler, och den är väl förenlig med sunda förnuftets krav. Från den utgångspunkten erbjuder sig en helt ny tolkning (huvuddragen i resonemanget har i tryck först presenterats i Ralph 2005, senare mera utförligt i 2007a, 2007b och 2007c, delvis 2010).

Den del av strofen som verkar minst problematisk är — som redan antytts — den andra hälften, särskilt dennas första långrad: **sitir nu karur / ā kuta sinum**. Detta bör läsas såsom sedvanligt är: *sitir nū garur ā gota sīnum*. Den bokstavliga betydelsen skulle bli: '(han) sitter nu beredd på sin häst'. Den alternativa uppfattningen tar fasta på det faktum att det förekommer upprepade anspelningar på hästar i texten (till och med i samma strof), såsom utreds närmare i det följande. Ett möjligt sådant fall har redan påträffats, nämligen (**hraipþ**)**kutum** i föregående avsnitt av inskriften. Här förekommer i dat.pl. exakt samma ord (**kutum**) som det vi finner i dat.sg. i strofen (**kuta**). Vi har redan nämnt det mer generiska **histr**, som följer tidigt på baksidan. I båda de senare fallen, *goti* och *hæstr*, är det otvetydigt ord för 'häst' som anförs.

Den alternativa uppfattning om Rökstenen som här framläggs bottnar i en övertygelse om att Rökstenstexten är genomarbetad i minsta detalj och inte lämnar mycket åt slumpen. När därför påfallande ord och ord-element upprepas, bör detta faktum inte avfärdas som en tillfällighet utan tas på största allvar. Inskriften innehåller mycket som är förbryllande, antagligen i de flesta fall medvetet mystifierande, men runmästaren förser oss också med åtskilliga ledtrådar avsedda att underlätta förståelsen — om man bara är tillräckligt väl insatt. Ibland kommer ledtråden först efter mystifikationen. Sådan är gåtans natur. I den andan kommenteras nu den alternativa tolkningen av strofen närmare.

12.1.2. Kommentarer till strofen efter omprövad segmentering

Eftersom runföljden i den alternativa lösningen på väsentliga ställen segmenteras på ett nytt sätt, kommer också fraseringen att bli annorlunda. I denna del bildar därför inte den ursprungliga strängen längre utgångspunkt för kommentarerna, utan den nya segmenteringen läggs först utan särskild argumentation till grund. Den kommenteras därefter i varje enskilt fall omgående och i vederbörlig ordning. Samma huvud-

sakliga slutsatser som de som dragits här har redovisats tidigare (i Ralph 2007a, 2007b, 2007c och 2010).

12.1.2.1. **raip iau**

I det kontextuella läge som beskrivits i avsnitt 12.1.1 vore det som sagt mest naturligt om det strofinledande **raip** återgav preteritumformen *ræið* av verbet *rīða*. Strofer i *fornyrðislag* och *ljóðaháttir* kan börja med två betonade stavelser, det minimala kravet på en kortrad. Det mest välkända exemplet i den poetiska Eddan torde vara Hávamáls *Deyr fé* 'boskapen dör' (str. 76–77). Versmåttet är här *ljóðaháttir*, men detta påverkar inte kortraderna, som har oförändrad struktur. På Rökstenen skulle man på motsvarande sätt kunna läsa **raipiau** som **raip iau**. I standardtolkningen tänker man sig att **au** står för /o:/; med samma läsning här skulle man få *ræið ið* 'red på hästen' eller 'red på en häst' (men se vidare strax nedan). Den minimala kortraden är organiserad på exakt samma sätt i båda fallen: ett enstavigt predikatsverb (*deyr* resp. **raip**) följs av ett enstavigt substantiv (*fé* resp. **iau**). I det första fallet fungerar substantivet som satsens subjekt, i det andra som dess objekt (verbet är intransitivt resp. transitivt, substantivet i det senare fallet i instrumentell dativform).

I det nordiska fornspråket styr nämligen *rīða* instrumentell dativ (Nygaard [1906] 1966:107, § 105); beteckningen för det som man rider på har alltså dativform (Nygaard ger just exemplet *rīða hesti*). Det maskulina substantivet fvn. *jór* har inte överlevt i svenskan utanför namnmaterialet och vissa dialekter, men i isländskan är det fortfarande fullt levande (men med en poetisk ton). I den gamla poesin är det ett helt naturligt ord för 'häst'. Dativformen i singularis är normalt *jó* (Noreen 1923:253, § 360).

Etymologiskt är fvn. *jór* besläktat med det gemensamma indoeuropeiska ordet för 'häst'. Detta återfinns i ord som lat. *equus*, grek. *hippos*, sanskrit *ásvaḥ*, avest. *aspa-*, fir. *ech* osv. Den äldre form som *jór* utvecklats ur är således **ehwar* (de Vries 1962:293, s.v. *jór*). Ljudutvecklingen i nordgermanskan har varit omtvistad. Längs olika spår tycks de flesta kommentatorer ändå komma fram till ett förstadium till *jór* med lydelser **iāur*. Pipping (1921) och Noreen (1923) förespråkar var sin möjlighet, medan de lösningar Olson (1915:16 ff.) och Kock (1916:187 ff.) anvisar innehåller allvarliga svagheter.

En dativform av detta substantiv motsvarande fvn. *jó* skulle på ett utvecklingsstadium således vara *iau*, dvs. den på Rökstenen belagda formen (**iau**). Det skall tilläggas att **iau** på Rökstenen inte använts som argument i diskussionen om etymologin för *jór*. Däremot kan det hävdas att den tolkning som framförs här och den antydda uppfattningen om härledningen av *jór* stöder varandra. Då behöver man inte heller anta att **au** på Rökstenen står för /o:./.

12.1.2.2. **rikr hin þurmuþi**

Efter verbalfrasen *ræið jō* (el. *jau*) väntar man sig subjektet (med omvänd ordföljd i satsen, en för skaldespråket normal struktur). Detta finner vi mycket riktigt i det följande ordet **rikr**. Dessa runor har tidigare lästs som senare leden i ett sammansatt namn, skrivet **þiaurikr**. Den runföljd som man enligt min uppfattning kan utläsa som **rikrhinþurmuþi** går att upplösa till **rikr hin þurmuþi**, dvs. *rinkr hinn þōrmōði*. Substantivet *rinkr* är i svenskan väl belagt i ortnamn (t.ex. *Rinkeby*). Det betyder 'krigare' eller mera neutralt 'man' (men ofta 'vapenför man'). Motsvarande ord i fornvästnordiskan, *rekkr*, är vanligt förekommande i både dikt och prosa (enligt Fritznér [1896] 1954:78 'Stridsmand, Mand'). I fornengelskan (*rinc*), fornsaxiskan (*rink*) och fornhögtyskan (*rinch*) är ordet också känt, då i betydelsen 'dienstmann eines fürsten' (de Vries 1962:441, s.v. *rekkr*).

Den efterställda bestämningen **hin þurmuþi** har (i formen *hinn þōrmōði*, bildat till *þora* 'töras', 'våga') uppfattats som 'den modige', 'den hugstore' e.d. Det resonemang som tidigare förts om denna ordkonstellation skulle kunna vara lika giltigt (eller ogiltigt) i det nya sammanhanget som förut. Konstruktionen *rinkr hinn þōrmōði/þōrmōði* kan (som konstruktion) jämföras med ett otal liknande i den fornvästnordiska poesin. Tydligt framstår t.ex. *reccr inn ráðsvinni* 'den rådsnare mannen' i Eddadikten *Hárbarðzlióð* str. 8 som en nära parallell.

Vad gäller ordbildningen och betydelsen hos *þōrmōði* tänker vi oss emellertid snarare att det är en sammansättning av gudanamnet *Þórr* (skrivet så i fornvästnordiskan) och ett adjektiv som motsvarar fvn. *móðr* 'sinnad', 'modig'. Då skulle *þōrmōði* betyda 'med (samma slags) sinne som Tor'. Bugge gick från sin ursprungliga uppfattning om **hin þurmuþi** som

'den tappre' (han skriver på tyska »kühn»; Bugge 1878:42) till »der wie Thor zornige» (1910:41). Det är alltså i grunden samma tanke som den här just antydda, såtillvida som den omtalade jämförs i fråga om sinnelaget med guden Þórr, låt vara att denne är vredgad hos Bugge.

12.1.2.3. **stillir flotna**

Också nästa nominalfras, *stillir flotna*, 'sjökrigares hövding' hos Wessén, har åtskilliga direkta motsvarigheter i fornväst-nordisk poesi: *stillir herja*, *stillir hersa*, *stillir lýða* etc. Finnur Jónsson ([1931] 1966:537, s.v. *stillir*) uppger översättningen 1) 'ordner, styrer', 2) 'konge, fyrste'. Pluralen *flotnar* betyder 'sjömän' eller 'sjöfarare'. En nära parallell är *stýrir flotna* (*stýrir* 'styrman på skepp') som kenning för en hövding. Då är *stillir flotna* en efterställd bestämning till det föregående nominaluttrycket, precis på samma sätt som saken uppfattas av de flesta tidigare kommentatorer. Emellertid blir enligt den här föreslagna läsningen *stillir flotna* en bestämning till *rinkr hinn þörmōði* snarare än till *þiaurikr*.

12.1.2.4. **strāntu hraiþmarar**

Det följande **strāntu** är med all sannolikhet en böjningsform av *strand*, ett feminint ord med s.k. *ō*-stam. Det kan egentligen bara röra sig om en singular dativform, och det är ju också vad som allmänt tagits för givet. Dativformen är syntaktiskt och betydelsemässigt naturlig om man antar att det är preteritum av fsv. *rāþa* 'råda' som ligger bakom **raiþ** (dvs. en motsvarighet till fvn. *réð*). Värre är det om man vill argumentera för läsningen *ræið*, dvs. en äldre form för fsv. *rēþ*, *rēdh*, pret.ind. 3 p.sg. av fsv. *rīþa*, *rīdha* 'rida'. När så har skett har man också letts till antagandet att **strāntu** är en lokativisk dativform (vilket inte är så lätt att försvara).

Utan någon preposition är detta ett konstruktionssätt som man endast med svårighet finner paralleller till i det fornnordiska textmaterialet. När så någon enstaka gång sker, ligger en instrumentell bibetydelse mycket nära och är troligen genomgående den riktiga förklaringen (Bugge 1867:403). I Eddadikten *Guðrúnarhvöt* str. 16 finner man *auri trōddo und ióa fótom* 'trampades av hästarnas hovar i dyn' (Collinder 1972: 286), 'trampat i gruset / av goternas hästar' (Lönnroth 2016: 439). Ingendera översättningen är riktigt exakt. Lönnroths

'gruset' är bättre än Collinders 'dyn', men hos Lönnroth saknar 'goternas' motsvarighet i Eddatexten.

Det är alltså *auri* 'i gruset' som är dativen. Detta tycks visserligen vara ett ställe där instrumentell dativ svårigen kan tänkas. Det finns emellertid en del som tyder på att hela textstället är korrumperat, även om det inte framgår av Kuhns utgåva; Sijmons (1888:471) avfärdar det som »unecht» (med hänvisning till Bugge 1867:438 och argumentationen där). Under alla omständigheter utgör detta textställe inte något starkt stöd för lokativisk dativ.

Den enda andra möjliga förekomsten av lokativisk dativ i hela den norröna litteraturen tycks återfinnas i dikten *Rígsþula* str. 47: *Þá qvað þat kráca / — sat qvisti ein* — i Kuhns version. De svenska översättarna behöver inte riktigt ta ställning till problemet. Ohlmarks (1965:206) förkunnar: »Från kvist en kråka / kraxade då», medan Collinder (1972:152) ändrar detta till »På en kvist satt en kråka, och kråkan kvad», vilket senare varierats till »Då kraxade en kråka / som satt på en kvist» av Lönnroth (2016:216; strofen har där nr 45). Alla lösningarna fyller givetvis sin funktion i en skönlitterär översättning (där man som översättare måste fatta ett beslut), men problemet kvarstår i originaltexten. Vad man kan ta fasta på för att komma undan problemet är en variant *sat [á] kvisti ein* som Rask i anslutning till yngre pappershandskrifter föreslagit och flera senare utgivare i hans efterföljd föredragit (t.ex. Bugge 1867:403, Sijmons 1888:175; jfr *sat kvisti á* i Rask 1818b:106). Det är alltså endast handskriften Codex Wormianus som återger stället med ren dativ, och där kan den bero på ett förbiseende (skrivarfel) av ett slag som man ofta möter i handskrifter. Hur som helst anslår uttrycket *stillir flotna* en maritim sträng, så ordet *strand* passar in väl i kontextuellt hänseende. Vi återkommer strax till formförhållandena.

Första halvstrofen innehåller emellertid också en genitivform **hraipmarar**. Det vore här frestande att i detta ord igenkänna fvn. *marr* 'häst' och sammanställa **hraipmarar** med **hraipkutum** tidigare i texten. Då skulle *hræiðmarr* vara en direkt motsvarighet till *hræiðgoti*, två sammansättningar med identisk förled bildade på exakt samma vis och med samma betydelse.

Men *marr* i betydelsen 'häst' är i normalfallet en maskulin *a*-stam med kort rotstavelse, och sådana bildar genitiv på *-s*.

Viss påverkan från *i*-stammarna kan understundom också märkas, och några maskulina *i*-stammar bildar genitiv på *-ar*, t.ex. fvn. *sauðr* 'får', *staðr* 'ställe', 'stad'. Det rör sig alltså om sådana maskuliner som har lång rotstavelse (t.ex. *sauðr*) men inte har genomgått *i*-omljud, därtill några kortstaviga (t.ex. *staðr*), likaså utan spår av omljud. Men inflytandet på *a*-stammarna från *i*-stammarnas sida tar sig snarare uttryck i att pluralformen ibland får ändelsen *-ir* (fvn. *marir*), medan genitivändelsen förblir *-s* (*mars*), inte *-ar*. Det betyder att några exempel på *marar* som singular genitivform inte föreligger. Påverkan från *i*-stammar är dessutom en förhållandevis sen utveckling och kan knappast vara aktuell på Rökstenens tid (när denna än skall antas infalla inom det föreslagna tids-
spannet).

Vidare är *marr* i betydelsen 'häst' över huvud taget dåligt dokumenterat på äldre svenskt område. Detta kunde i och för sig vara ett tecken på att en tidigare gemensam nordisk form varit på tillbakagång i öster, varvid ordet börjat uppföra sig oregelbundet. Att *mar(r)* 'häst' ursprungligen även förekommit på det östnordiska området, framgår av forndanskans *mar* och den i svenskan fortfarande bevarade feminina motsvarigheten *märr*. Också lånord i finskan (jfr fi. *marhain* 'töm') och det faktum att keltiska språk uppvisar samma ord för 'häst' (fornir. *marc*, kymr. *march*) pekar i samma riktning. Vissa spår har också kvarlämnats i fornsvenskan, t.ex. i form av sammansättningar som *marfyl* i Östgötalagen. Detta substantiv betyder emellertid närmast 'stoföl', så här ser vi en sammanblandning mellan fsv. *mar* och *mær*. Även i svenska dialekter finner man både *marr* och *märr* med betydelsen 'sto', men i ett ord som fsv. *marskalker*, ursprungligen 'stalldräng', 'häst-sven' är det rimligen den maskulina betydelsen som figurerar (någon anledning att framhäva djurets feminina kön är det svårt att tänka sig i det fallet; men jfr avsnitt 16.1.3, s. 529).

Genomgången ger vid handen att den strikta systematik som kan iakttas i fornvästnordiskan, maskulint fvn. *marr* gentemot feminint fvn. *merr*, inte har någon tydlig motsvarighet i östnordiskan. Där tycks faktiskt paradigmerna ha råkat i upplösning. Möjligheten att Rökstenens **hraiþmarar** innehåller ordet *mar(r)* 'häst' kan sålunda egentligen inte uteslutas. Paradigm i upplösning uppvisar ofta oregelbundenheter. Språkligt sett står naturligtvis ännu en möjlighet till buds,

nämligen att det är just det feminina *mærr* som föreligger. I fornvästnordiskan kan *merr* ha genitivformerna *merar* och *marar*. Varför man i ett heroiskt sammanhang som det aktuella skulle framhålla just en häst av feminint kön förblir kanske något gåtfullt även om de språkliga detaljerna stämmer (men se avsnitt 16.1.3, s. 529 och 19.1.2.4, s. 675).

Samma tolkning av ett *hræiðmarr* som av det tidigare *hræiðgoti* skulle i båda fallen ge 'red(e)häst', dvs. 'häst med rede (att befinna sig i)'. »Redehästens strand» skulle fungera mycket väl som kenning för 'skepp'. Det innebär visserligen ett slags övermarkering, eftersom enbart *hræiðmarr* 'red(e)-häst' skulle räcka för att beteckna 'skepp'. Men den typen av överlastning är typisk för genren (se nedan s. 356).

Med tanke på de språkliga oklarheter som är förenade med en tolkning som den just övervägda får man kanske tills vidare motstå lockelsen att se **hraipmarar** som ett variantuttryck till **hraipkutum**. Därför förutsätts här ändå att det är det välkända och väldokumenterade maskulina substantivet *marr* 'hav' som figurerar i Rökstenens strof. Det skulle i så fall semantiskt passa väl ihop med det föregående **strāntu**, om det är ordet 'strand' som avses. Genitivformen **hraipmarar** tyder då på att detta ord är en bestämning till det omedelbart föregående **strāntu**. Vi är tillbaka vid den traditionella uppfattningen vad de formella förhållandena beträffar. En nominalfras med innebörden 'havets strand' ger god mening, men hur skall man då förstå förleden **hraip-** som föregår *marar*? Etymologin för **hraip-** på detta ställe är omstridd, och inget av de förslag som framförts är alldeles övertygande. Om samma förled återfinns tidigare i texten (i **hraipkutum**) och man tar fasta på den enda säkerställda betydelsen hos denna stam, nämligen 'rede', 'bo', kan man dock komma vidare med Rökstensstrofen.

En fras med betydelsen 'havets strand' (dvs. motsvarande **strāntu marar**, utan **hraip-**) skulle som sagt i det fornvästnordiska kenningspråket, sådant vi känner det framför allt från den norsk-isländska skaldediktningen, vara en utmärkt kenning för 'skepp'. Bilden innebär då att skeppet är likvärdigt med ett stycke (torrt) land till sjöss. Däremot är det svårare att inpassa 'redhavets strand' i denna bild, om man med »redhav» menar 'hav med rede'. Vad skulle det innebära? Olika sjöfåglar (t.ex. ejdrar) har visserligen sina reden i strandkanten,

men dessa förhållanden leder knappast till bättre förståelse av en tänkt kenning med innebörden 'red(e)havets strand'.

Snorri redogör i sin Edda för kenningbruket. En ensam omskrivning för något är enligt honom redan det en kenning. Får den en bestämning, varigenom kenningen blir mer komplicerad, kallas detta förhållande *tvíkennt* ('omskrivet två gånger'). Allt därutöver (dvs. längre uttryck) kallas *rekit* (ordet används egentligen om särskilda prydnade inläggningar, t.ex. silvertråd inhamrad i en svärdsklunga). Sådana fylligare konstruktioner kan ha olika karaktär. Vanligast är att kenningen helt enkelt byggs ut med fler led. Ett sådant fall är *sára þorns sveita svanr* i en lausavísa av den isländske 900-talsskalden Hrómundr halti (se Jónsson 1912b:90). Här betyder *sára* 'sårens', *þorns* egentligen 'taggs' (dvs. 'sårens taggs' = 'svärdets'), *sveita* 'svetts' ('svärdets svetts' = 'blodets'), *svanr* 'svan'; det hela: 'blodets svan' = 'korp' (som dricker de fallnas blod).

Såsom **hraipkutum** (dat.pl. av *hræiðgoti*) förklarats här ovan är det en kenning: 'redhäst' = 'hästen med redet (att vara i)'. På samma sätt betecknar *armglæðr*, bokstavligen 'armglöd' en arming av guld. I dessa fall består kenningen ordbildningsmässigt av ett sammansatt substantiv. Kenningen kan också vara konstruerad som en nominalfras med genitivattribut: *hrannar hyr* 'vågens eld' (ytterligare en av många kenningar för 'guld'). Andra kenningar som förutsätter samma bild är t.ex. *eldr hreifa* 'armens eld' (om en guldarming; jfr *armglæðr*) och *stýrir hafnar fýris* (eg. 'eldens hamns [= guldets] ägare'). Bilden utgår från föreställningen att havsguden ruvar på stora mängder guld, såsom Snorri berättar i sin Edda (t.ex. Skáldskaparmál 31, Jónsson 1926:96).

Ett element i en kenning kan självt vara en kenning. Mot denna bakgrund blir *hrannar hyrjar brjótr*, ordagrant 'vågens elds brytare', liktydigt med 'guldets brytare', i sin tur en omskrivning för '(generös) härskare'. I detta fall har vi ett exempel på vad Snorri kallar *tvíkennt* (ett slags dubbel kenning). En direkt motsvarighet till *hrannar hyrjar brjótr* 'guldets brytare' är det ofta förekommande sammansatta substantivet *hringbrjótr* 'ringbrytare'. I den anonyma Plácítusdrápa str. 47 (Jónsson 1912b:619) står det emellertid inte *hrannar hyrjar brjótr* utan *hyrjar hrannbrjótr* (eg. i gen.sg., *hrannbrjóts*). Bestämningen *hrannar* har överförts från *hyrjar* till *brjótr*. Detta är en annan form av kenning, en sådan typ av kom-

plikation som redan omtalats som *rekit*. I det aktuella fallet består den ökade svårigheten inte bara i utökad längd på omskrivningen utan också i en omflyttning av led.

Det är alltså inte bara ordföljden i allmänhet (inom vissa gränser) som är ganska fri i skaldediktningen, utan detta gäller även annan ledföljd under vissa omständigheter. Inte bara hela bestämningsord (som i fallet *hrannar hyrjar brjótr* → *hyrjar hrannbrjótr*) utan även led i sammansättningar kan byta plats. Så är *dalfiskr* (bokstavligen 'dalfisk') en kenning för 'orm' och *dalfiska miskunn* 'dalfiskars barmhärthighet', dvs. 'barmhärthighet för ormar', en redan ganska komplicerat sammansatt kenning (*tvikennt*) för 'sommar' — sommarvärmen är ju särskilt trösterik för växelvarma djur. Men nu förekommer den angivna kenningen i en något redigerad form hos Egill Skalla-Grímsson. I en lausavísa står det: *dalmiskunn fiska* (Jónsson 1912b:43, lausavísa 6). I *dalmiskunn fiska* har alltså den förled som rätteligen hänför sig till det senare elementet i frasen i stället flyttats till det första (*miskunn dalfiska* → *dalmiskunn fiska*). Medan *miskunn dalfiska* utgör en normal kenning som ger god mening, framstår *dalmiskunn fiska* som tämligen ogenomskinlig (bokstavligen det obegripliga 'fiskars dalbarmhärthighet').

Ett annat exempel på att inte bara de självständiga kenning-komponenterna utan också sammansättningsleder flyttas om erbjuder islänningen Tindr Hallkelsson. I en drapa om Hakon jarl (daterad till 987) använder han kenningen *gymis vagna mótrǫðuls magnendr*, för säkerhets skull i en syntaktiskt mer komplicerad ordning: [*áðr*] *mótrǫðuls* [*mættu*] / *magnendr gymis vagna* [... *þrænzku jarli*]. Finnur Jónsson (1912b:136) översätter sekvensen: 'för end krigerne (de) mødte den trønderske jarl'. Då har han löst upp kenningen till 'krigerne'. Dessförinnan måste han emellertid flytta på *mót*-, eftersom *mótrǫðuls magnendr gymis vagna* får antas ha genererats ur *gymis vagna rǫðuls mótmagnendr*. Detta skall uppfattas på följande sätt: *gymis vagn* 'havets vagn' = 'skepp(et)'; *rǫðull* 'strålkran' är en beteckning på solen, och 'skeppets sol' är 'sköld' (som under gång sitter fästad vid relingen); *magnendr* är en avledning till verbet *magna* 'göra stark', och den som utvecklar kraft mot skölden är 'krigare'. Men detta förutsätter att *mót*- bestämmer *magnendr* och inte *rǫðuls*; 'motsols' är något annat.

Antag att *strāndu hræiðmarar* är en liknande bildning som de senast diskuterade (även det således *rekit*). Då får vi följande paralleller:

<i>(hrannar hyrjar brjótr)</i>	→	<i>hyrjar hrannbrjótr</i>
<i>(dalfiska miskunn)</i>	→	<i>fiska dalmiskunn</i>
<i>(roðuls mótmagnendr)</i>	→	<i>mótroðuls magnendr</i>
<i>(hræiðstrandu marar)</i>	→	<i>strandu hræiðmarar</i>

Första ledet i kenningens första komponent (som alltså är en sammansättning) har flyttats över till den andra komponenten (som är ett osammansatt ord) i de två första fallen. I det tredje är det en förled i andra ledet som flyttats över till det första. Den uppkomna sammansättningen, såsom den står i de olika fallen, har ingen naturlig betydelse. Med motsvarande läsning av Rökstenens **strāntu hraiþmarar** blir *hræiðstrandu marar* liktydigt med 'havets redstrand', vilket skall uppfattas som 'havets strand med redet'. Med andra ord varieras tanken bakom **hraiþkutum** tidigare i texten. En normal kenning växlas upp till *rekit*. Vi antar att *hræiðgoti* 'häst med rede' betecknar ett skepp genom ett spel med betydelsekomponenterna 'häst' och 'skepp'. Då är 'fortskaffningsmedel' det gemensamma semantiska elementet, och *rede* innebär ett utrymme som man kan uppehålla sig i. Med andra ord låter Varinn *hræiðgoti* och *strānd hræiðmarar* samspela, och det är i båda fallen ett skepp som avses.

Kenningbruket är ett utslag av samma förkärlek för mystifiering som gåtor, men i båda fallen måste åhöraren ha anvisningar till lösningen. Här upprepas morfemet *hræið* och blir den nyckeln. Samtidigt innebär **strāntu hraiþmarar** en upptrappning av mystifikationen (och svårighetsgraden) i förhållande till **hraiþkutum**. Med en länk etablerad mellan 'häst' och 'skepp' kan man än en gång överväga om inte *-marar* i **hraiþmarar** avser just märren. Det är idag ett vanligt fenomen att skepp blir betraktade som femininer, men så behöver det naturligtvis inte ha varit på vikingatiden. Namn som *Ormrinn langi* (Olav Tryggvasons flaggskepp) motsäger kanske ett sådant antagande. Men det möjligen allra vanligaste huvudordet i skeppskeningar är *vigg*, som är neutrum, och detsamma gäller det likaså högfrekventa *stóð* samt *skið*. Det feminina *reið* (eg. 'vagn') brukas också som huvudord i

skeppskeningar. Så man kan inget säkert sluta av genus (de vidare avsnitt 20.2.2, s. 746 ff.).

Det kan tyckas att en tolkning av **strāntu hraiþmarar** som 'redhavets strand' eller 'havets redstrand' är tautologisk eller onödigt överlastad. Det som uppfattats som »havets strand» respektive »rede» uttrycker ungefär detsamma, och båda uttrycken avser ett ställe där man kan uppehålla sig nära vattnet. Man kan emellertid jämföra andra skeppskeningar, såsom *meiðr unnviggs* 'våghästens träd' och *meiðr hranna drasils* 'vågornas hästs (= skeppets) träd'. Här kan det också hävdas att enbart *unnviggr* respektive *hranna drasill* uttrycker detsamma som de mer komplicerade uttrycken (dvs. *meiðr unnviggs* resp. *meiðr hranna drasils*), nämligen just 'skepp'. Strängt taget är *meiðr* pleonastiskt; *hranna drasill* är redan det 'skepp'. Men många paralleller förekommer (Meissner 1921: 28 ff.). Just denna flödande uttrycksmässiga rikedom är typisk för skaldediktningen. Den norske specialisten Hallvard Lie (1957) talar om barockstil i sammanhanget; jfr äv. Meissner (1921:29), som skriver i samma anda:

Der barocke Eindruck, den viele Kenningar auf den ersten Blick machen — ich sehe dabei völlig ab von dem Ersatz der Bestimmungen durch neue Umschreibung — beruht weniger auf der zu Grunde liegenden Vorstellung als auf der ganz einzigartigen Kühnheit, mit der Bestimmung und Grundwort variiert werden können. Die Reihe der möglichen Synonyma wird ins ungemessene erweitert, es herrscht in dem Ersatz durch Teilbegriffe oder durch entfernt ähnliche Begriffe eine Freiheit, die wohl kaum in der Dichtung anderer Völker ihres gleichen findet. [— —] Es handelt sich aber hier nicht um ein Erstarren, Verkommen, sondern um eine bewußte, gewollte Ausbildung der Kenning; wer sich in die Skaldendichtung unbefangen einzuleben bemüht, kann doch bis zu einem gewissen Grade den Reiz dieses kühnen Spiels mit den Sprachmitteln nachempfinden.

Det ständiga behovet av bildligt språk, vare sig det gäller väl inarbetade formuleringar eller nybildningar, ställer ju stora krav på diktartens utövare. Därför blir inte alla resultat alltid helt idealiska (eller också har eftervärlden svårt att bedöma detta). Men kenningarnas formella egenskaper såväl som deras semantik går väl i takt med den förkärlek för enigmatiska uttryckssätt som kännetecknar många äldre former av dikt-

ning. Att behärska dessa tekniker var en del av hantverks-
skickligheten (jfr Svenbro 1976).

Denna del av strofen meddelar alltså, ytligt sett, att någon har
ridit på en häst (fvn. *reið jó*). Beteckningen för fortskaffnings-
medlet står i dativ vid förflyttningsverb av typen *ríða*. Det
förekommer två dativformer i den första halvstrofen. Frigör
man sig från tanken att strofen skulle handla om goternas
kung, kan den första halvstrofen läsas på följande sätt:

Ræið ið [el. *iau*],   *rinkr hinn þörmōði*,
stillir flotna,   *strandu hræiðmarar*.

Eftersom huvudordet i den allra sista nominalfrasen står i
dativ bör denna vara en bestämning till dativformen *ið/iau*,
alltså: *ræið ið*, *strandu hræiðmarar*. Då är konstruktionen *ið*,
strandu hræiðmarar egentligen exakt likadant uppbyggd som
rinkr hinn þörmōði, *stillir flotna*; en nominalfras med ett (el.
bestående av ett) substantiviskt huvudord följs av ännu en
nominalfras som bestämning. Den sistnämnda nominalfrasen
(*rinkr hinn þörmōði*, *stillir flotna*) skulle i så fall i sin helhet
vara ett led inskjutet mellan de två komponenterna i den
förstnämnda nominalfrasen (*ræið jó ... strandu hræiðmarar*).

Den förra delen, *ræið jó*, och den senare, *strandu hræið-
marar*, skulle bilda en stilistisk figur av en typ som igenkänns
från många runstenar. På en skånsk runsten, Åker 3 (hos
Jacobsen & Moltke 1942:425 ff. som DK 372; det som mot-
svarar sidnummer avser snarare spaltnummer), har det stått:
Þorsten let hoggwa æftir Swen, goþr þægn 'Torsten lät hugga
(stenen) efter Sven, en god tegn' (*tegn* tycks vara en militär
och administrativ titel). På grundval av kasusböjningen kan
det fastslås att *goþr þægn* är en form i nominativ och därför
inte kan syfta på ett substantiv i något annat kasus, t.ex. det
omedelbart föregående namnet *Swen* (som står i akkusativ).
Det enda ordet som står i nominativ är subjektet *Þorsten*. Det
är alltså till detta namn appositionen hänför sig. Strukturen får
då formen av en s.k. omslutning: *Þorsten let hoggwa æftir
Swen, goþr þægn* (fetstil markerar här och i nästa exempel de
komponenter som ingår i konstruktionen i fråga). Detta kan
sägas (vad omslutningen beträffar) svara väl mot *ræið ið* *rinkr
hinn þörmōði*, *stillir flotna*, *strandu hræiðmarar*.

Man kan inte räkna med att en dikt som står infogad bland gåtor skall vara alldeles självförklarande. När den tycks handla om någon som rider på en häst kan även detta ha en uttolkning på ett annat betydelseplan. I skaldediktningen är beteckningar för 'häst' de i särklass vanligaste huvudorden i kenningar för 'skepp': *blakkr*, *brúnn*, *drasill*, *fákr*, *faxi*, *goti*, *hestr*, *marr*, *skær*, *stóð*, *vigg* osv. (se avsnitt 11.2.2.4, s. 334); även sammansättningar med dessa hästbeteckningar som sista led är vanliga: *unnblakkr* 'våghäst', *borðhestr* 'bordhäst', *byrhestr* 'medvindshäst', *hlunnjór* 'rullstockshäst', *seglmarr* 'segelhäst', *vágmarr* 'våghäst', *hafvigg* 'havshäst' osv. Som bestämningsled i kenningen tjänar namn på sjökungar, beteckningar för havet, vågorna m.m. (*Rævils hestr* står för 'sjökungen Rævils häst', *sunda marr* betyder 'sundens (vattnens) häst', *vatna vigg* 'vattnens häst' osv.). Som vi sett kan konstruktionerna stundom bli invecklade: *svana beðjar blikvigg* 'svanarnas bädds (= havets) glanshäst', *lögstiga fagrdrasill* 'vattenstigarnas skönhäst', fortfarande avseende 'skepp' (om kenningar se generellt t.ex. Meissner 1921).

Så kan *strand* (*hræiðmarar*) betyda just 'skepp'. Liksom *sigla skipi* 'segla med (ett) skepp', *róa báti* 'ro (en båt)' och *riða hesti* 'rida (på en häst)' uppvisar instrumentell dativform hos det ord som anger fortskaffningsmedlet, konstrueras också *riða báru* 'rida på en våg', *riða öldum* 'surfa på vågorna', med dativ. När man har antagit att **sträntu** skulle återspegla en ålderdomlig lokativisk dativ och tänkt sig att någon rider på stranden, hänger man däremot upp resonemanget på ett par exempel i Eddadiktningen, som är av mycket diskutabel natur. Det skall understrykas att *riða báru* inte skall uppfattas som lokativisk dativ utan som instrumentell, fullt jämförbar med den i *riða hesti* o.d. (skeppet rider på vågen).

På så sätt kan det förstnämnda *jór* 'häst' uppfattas som ett *heiti* (eller *ókennt heiti*, Snorris term för ett ersättningsord i diktningen) för 'skepp'. *Ókennt heiti* är således ett enkelt ord, medan ett sammansatt uttryck av Snorri betecknas som *kennt heiti*. En del av den senare kategorin brukar vi liksom Snorri kalla *kenningar*. Således betyder ord för 'häst' på Rökstenen liksom ofta i skaldediktningen 'skepp', samtidigt som den senare följande bestämningen, *strand hræiðmarar*, ytterligare understryker skepps betydelsen och aktualiserar seglingens andra nödvändiga instrument (vid sidan av själva skeppet),

nämligen havet. Här skulle således som på så många ställen i skaldediktningen ett uttryck av typen *riða hesti* (dat.sg.; jfr **raip iau**) betyda 'segla (med ett skepp)'; *riða hesti* är en bild för *sigla skipi*. Hela första halvstrofen skulle då betyda: 'Den Torsinnade krigaren (el. mannen), sjökrigarnas ledare, seglar på ett skepp'. I samma anda kan fortsättningen, *sitir nu garur / ā gota sīnum*, uppfattas. Bland de *hesta heiti*, dvs. hästbeteckningar, som listas som appendix till Snorris Edda ingår just *goti*, som också befunnits vara ett vanligt huvudord i skeppskeningar. Likaväl som *jór* (belagd form **iau**) i inledningsraden skulle *goti* (belagd form **kuta**) i andra halvstrofen här kunna avse 'skepp'. Den versifierade gåtan framställer en seglande hövding på sitt skepp som en ryttare till häst.

Än en gång kan man anknyta till The Exeter Book. Gåta nummer 17 har följande lydelse (Williamson 1977:78):

*Ic on siþe seah   • s r o h •
hygewloncne,   heafodbeorhtne,
swiftne ofer sælwong   swiþe þrægan.
Hæfde him on hrycge   hildeþryþe —
• n o m •   Nægledne rad
• a g e w •   Widlast ferede
rynestrong on rade   rofne
• c o f o a h •   For wæs þy beorhtne,
swylcra siþfæt.   Saga hwæt hit hatte.*

De fetstilta bokstäverna är egentligen (anglosaxiska) runor, som translittererats med kursiv notation för chiffer eftersom det är så runorna används här. Gåtan betyder (min övers. i anslutning till Williamson 1977:186):

'Jag såg en stolt och ljushövdad häst (*hors*) gående på vägen, en snabb varelse for våldsamt över sälfältet. Den bar på ryggen en stridskraft, (en) man (*mon*). Krigaren (*wega*) red på den nitade varelsen. Den vida vägen bar, snabbt flytande, en stolt hög (*haofoc*). Dessas resa blev allt ljusare. Säg vad den kallas.'

Vad som avses är ett skepp, som dock inledningsvis kallas häst. En man rider på hästen, och denne krigare »rider» i själva verket på skeppet. Skeppets svällande segel liknas vid en flygande hög. (Observera den avslutande meningen, som är en uppmaning att gissa gåtan; den inleds med verbet för 'säga' — se ovan 11.1.2.1, s. 319 f.)

Likheten med Rökstensstrofen är slående (seglet är ett moment som saknas på Rökstenen). Liksom på Rökstenen nämns det till och med två gånger — med varierande uttryck — att det var en man (krigare) som red (seglade) på en häst (ett skepp). Gåtförteckningen i The Exeter Book innehåller åtminstone en skeppsgåta till med liknande formuleringar. Att jämföra skepp med hästar har hört till den traderade symboliken och hör till allmängodset inom tidens germanska diktning. Antydningar om lösningen får man genom ordval som feng. *nægledne* 'skeppsnagelförsedd' om hästen. Dessutom far han snabbt över sälfältet (*sælwong*), dvs. 'havet' (jfr den efterfrågade i Rökstenens andra gåta som for på vågorna).

Ett typiskt exempel från den poetiska Eddan erbjuder str. 16–17 i Reginsmål. Reginn och hans skyddsling Sigurðr är till sjöss i storm och anropas från en klippa av en man som kallar sig Hnicarr men som har klara drag av Óðinn själv. (Prosaöversättningen är min egen för att vinna optimal trohet.)

Rm. 16:

*'Hverir riða þar Rævils hestom
hávar unnir, haf glymianda?
seglvigg ero sveita stoccin,
munat vágmarar vind um standaz.'*

Reginn svaraði:

Rm. 17:

*'Hér ero vér Sigurðr á sætriám,
er oss byrr gefinn við bana siálfan;
fellt brattr breki brændum hæri,
hlunnvigg hrapa; hverr spyrr at því?'*

'Vilka rider där på (sjökonungen) Rævils hästar [= skepp],
höga vågor, brusande hav?
Segelhästarna är stänkta av svett [= skum],
våghästarna [= skeppen] kan inte hålla stånd mot vinden.'

Reginn svarade:

»Här är Sigurðr och jag på sjöträdet [= skeppet],
vi har (fått) medvind så att döden hotar oss;
den branta brottsjön vräker högre än stävborden (på skeppet),
rullstockshästarna [= skeppen] stampar; vem frågar efter det?»'

Här finner man mycket av samma stämning som i Rökstenens *fornyrðislag*-strof, intill nästan identiska ordval (obs. i synnerhet skeppskeningarna *Rævils hestom*, *seglvigg*, *vágmarar* och *sætriám*, *hlunnvigg*).

Inget är känt kring den fornengelska gåtans tillkomst, vad den ursprungligen hade för funktion eller i vilket sammanhang den hörde hemma. Den har blivit inlemmad i en gåtsamling, som troligen tillkommit i en monastisk miljö, och har därefter mist den egna identitet den eventuellt tidigare haft. Inget hindrar att en äldre version av denna gåta avsett just solen. *For wæs þy beorhtne, swylcra siþfæt* 'dessas resa blev allt ljusare'. Vad detta skall betyda är inte alldeles klart. Blir det ljusare frampå dagen, när solen stigit mer på himlen, eller vad? Har en dikt med gamla rötter traderats (under lång tid?) och lyckats bevara vissa ålderdomliga drag? Även Eddan har räddats till eftervärlden genom kyrkans förmedling, men inte heller i det fallet har den speciella diktningen i fråga sannolikt sina rötter i den kyrkliga myllan i någon större utsträckning.

Hur som helst är det emellertid återigen ett skepp som Rökstrofen handlar om. Observera likheten i den ton man möter i Exeterbokens gåta 17 å ena sidan och i Rökstenens *fornyrðislag*-strof å den andra. I heroiska ordalag framställs den relativt alldagliga företeelse som ett seglande skepp utgör (med sin styrman; det är han som är befälhavare ombord).

12.1.2.5. **sitir nu karur ā kuta sinum**

Den första halvstrofen skulle då helt flärdfritt betyda:

'Red på en häst [= 'seglade på ett skepp'] (gjorde) den Torsinnade kämpen, sjökrigarnas ledare, på havets redstrand [= 'skepp'; *strandu hræiðmarar* är bestämning till *iau*] [el.: 'Red på hästen (gjorde) den Torsinnade kämpen, sjökrigarnas ledare, på skeppet'].

Detta kan verka innehållsligt magert, speciellt i jämförelse med en flott presentation av den störste germankungen någon sin, på en stolt springare, såsom standardtolkningen erbjuder. Men förslaget är helt i linje med framför allt skaldediktningens teknik. Där är det den formella skickligheten som kommer i första hand — konstfärdigheter och finurligheter är skaldestetikens grundbult. Innehållet kommer i andra hand.

Priset i det avseendet tar nog en skald från 1000-talet som hette Steinpórr. Han skrev en invecklad halvstrof i dróttkvætt,

det är allt vad man har bevarat av hans produktion (Jónsson 1912b:387):

*Forngorvan ák firnum
Farms Gunnlaðar arma*

*horna fors at hrósa
hlítstyggs ok þó lítinn.*

Detta betyder i Finnur Jónssons tolkning: 'Jeg har at rose stærkt den gamle skjaldemjöd som jeg ejer, uagtet den er ret beskeden'. Med upplösning av alla kenningar och översatt till svenska betyder detta: 'Jag är stolt över [ev. tacksam för] min diktarförmåga, låt vara begränsad'. När Steinþórr deklarerar detta i en formellt invecklad skaldestrof (med kenningar som *forngorvan* ['det för länge sedan tillverkade'] *horna fors* ['horn(et)s fors' = 'öl'] *hlítstyggs* [= 'överdådig'] *farms arma Gunnlaðar* ['Gunnlqðs armars lasts' = *Óðins*; 'den överdådige Óðins gamla horns fors' = 'det uråldriga skaldemjödet', som Óðinn stal genom att förföra ölväktarens dotter Gunnlqð enligt Hávamál str. 105–110]), illustrerar han hur det till synes magra innehållet, i stort sett likvärdigt med det performativa uttalandet 'Jag skriver en dikt', skall vägas mot insikten att han är delaktig i den ovärderliga skaldekonsten. Det visar han med all önskvärd tydlighet. Den till synes modesta tonen rymmer oändlig stolthet. Strofen är egentligen avancerat skryt (se vidare Ralph 1975b; jfr mer principiellt Stavnem 2007).

Med den tolkning som förfäktats här får man således på liknande sätt som Steinþórr meddelar att han skrivit en dikt en mycket omständlig formulering för »NN seglar på ett skepp». Det är formen som är budskapet lika mycket som det utsagda. Detta varierar i andra halvstrofen: **sitir nu karur ā kuta sinum**. Där står alltså *sitir nū garur ā gota sīnum*, vilket enligt allas mening i grunden betyder '(han) sitter nu beredd [el. rustad] på sin häst' (se vidare strax nedan).

Sekvensen inleds alltså med en subjektslös sats (om man inte vill se det avslutande **skati marika** som det direkta subjektet, med omvänd ordföljd). För att få en för nutida svenskar så begriplig översättning som möjligt brukar man insätta ett personligt pronomen som subjekt redan i början av satsen: '(han) sitter beredd (el. rustad) på sin häst, med skölden i remmen'. Detta pronomen saknas alltså helt i originalet.

I andra halvstrofen finns det inte så mycket att kommentera. Den traditionella uppfattningen behöver inte justeras vad seg-

mentering och läsning beträffar. Det är enbart implikationerna av det lästa som blir annorlunda i den alternativa tolkningen.

Det har redan framgått att *goti* är en normal hästbeteckning på isländska, och att associationen med goterfolket beror på ett missförstånd — eller ett önsketänkande under lätt (undermedvetet kvardröjande) göticistiskt inflytande (se Ralph 2010: 30). Goternas namn har förklarats längs två linjer. Det är en bildning till verbet *gjuta*, och antingen betyder det ursprungligen 'den alstrande', 'den alstringskraftige', eller också 'invånare i en floddal e.d. (där ett vattendrag utgjuter sitt vatten)' (se Karlsson 1993; men jfr Th. Andersson 1996).

Man skall minnas att *goti* i fornvästnordiskan kan ha tre betydelser: (1) 'got', (2) 'man', 'hjälte' och (3) 'häst'. I pluralis är *gotar* beteckningen för goterfolket, medan *gotnar* (som är betydligt vanligare förekommande) betyder 'män', ofta med en dragning åt 'människor' (så talas det i Håttatal om *gotna ferð* 'människors levnad'). Det verkar som om man tagit för givet (möjligen under inflytande av goternas reputation) att betydelserna (2) och (3) härletts ur den första, men en sådan utveckling är inte trolig. Med folkslagsnamn är det vanligen omvänt. Folkens beteckningar på sig själva har gärna den allmänna betydelsen 'människorna' (eller kanske rentav 'de riktiga människorna'). Så kallade sig apacherna *tinde* 'folket', cheyennerna hette i egen mun *dzi-tsi-istas* 'vårt folk', kiowastammen *ka-i-gwu* 'det förnämsta folket' och cherokeeserna *ah-ni-iv-wi-ya* 'det enda folket'. Detta är bara fyra slumpvis valda exempel från Nordamerikas urfolk, men den socialantropologiska litteraturen innehåller mängder av jämförbara fall (även *inuit* hör för övrigt dit).

En härledning av *goti* 'häst' direkt ur verbet *gjóta* är inte heller svår att begripa. En möjlighet är att ordet för häst har en liknande men helt oberoende härledning som folkbeteckningen. Det är således betydelserna 'man', 'människa' respektive 'häst' som är de ursprungliga (och inhemska) i fornvästnordiskan. Folkbeteckningen är sekundär i de nordiska språken, ett senare lärt lån. Beteckningen har inkommit först så småningom med kontinentala traditioner, litterär påverkan och lärda skrifter. På Rökstenen är det betydelsen 'häst' som är aktuell.

Rent språkligt är det naturligtvis högst anmärkningsvärt att *sitir* och *garur* behållit sin trycksvaga vokal, men detta återkommer vi till (i avsnitt 18.2.1.1, s. 643 ff.). Hur dativformen

skialti formellt skall uppfattas i förhållande till fvn. *skildi* behöver också en särskild utredning men påverkar inte förståelsen här (Noreen 1904:314, § 413, 4; 1923:275, § 396 jämte Anm. 1). Verbet *fatla* betyder i Eddadikten Brot af Sigurðarkviða en meiri 'länka', 'binda fast' (Brot str. 16: *fiotri fatlaðr* 'bunden med fjättrar'), men även på denna punkt är andemeningen klar och utgör inget hinder för en helhetslösning. Slutligen avser **ub** av allt att döma prepositionen *umb* 'kring'.

12.1.2.6. **skati marika**

Ordet *skati* förklaras i Snorris Edda som *hverr er mildr er* (se avsnitt 6.2, s. 197). Det betyder alltså närmast 'givmild man', vilket är en lämplig beteckning på en hövding. I skaldediktningen är det vanligt både som simplex och i sammansättningar eller ingående som ett led i kenningar för hövdingar och synonyma uttryck. Pluralformen kan få en allmännare innebörd, som drar åt 'män', 'krigare' o.d.

Därmed återstår endast **marika**, som utlästs som *mæringa*. Att det är ett substantiv i gen.pl. och formellt en bestämning till *skati* behöver inte betvivlas. Den gängse uppfattningen om att *Mæringar* skulle vara ett namn på goternas kungafamilj har redan tillbakavisats med emfas (avsnitt 6.1.2.8, s. 193 f.). Den etablerade slutsatsen är byggd på så dålig grund att dess popularitet bland annars seriösa forskare är obegriplig, speciellt som det finns ett enkelt och rättframt alternativ.

På ett betryggande antal ställen i den fornvästnordiska diktningen förekommer *mæringr* som beteckning för en berömd, utmärkt eller givmild man. I en av Eddans þulur (ordramsor) upptas ordet som beteckning på en kung och hos skalden Björn Hitdœlakappi en gång också om ett svärd. Det är en avledning till adjektivet *mærr*, som innebär en berömmande karakteristik. Betydelsen har variationsvidden 'namnkunnig', 'berömd', 'utmärkt', 'härlig' och kan användas om både män och kvinnor, men dessa skall gärna vara av förnäm ått.

Sålunda är fvn. *mæringr* ett väletablerat, fullt normalt bildat substantiv (appellativ) med många belägg. Något liknande gäller det motsvarande adjektivet *mærr*, som *mæringr* är en avledning till. Det högfrekventa sista elementet *-mir* i slaviska namn (t.ex. *Dragomira*, *Vladimir*) är besläktat, liksom *-mar* i nordiska namn (som *Ingemar*). I nordiska källor blir *Dragomira* (vend. *Dargomara*) ombildat till *Dagmar* och *Vladimir*

vanligen till *Valdemar* o.d.; se Thörnqvist 1948). De berömda Valdemarerna i dansk historia har fått sitt namn genom kungaäternas dynastiska förbindelser med slaviska furstehov.

Enligt standarduppfattningen syftar *mæringa* i Rökenskriften på medlemmar av det gotiska kungahuset (alltså *Mæringa*), en förklaring som mer eller mindre faller på sin egen orimlighet, såsom argumentationen lagts upp (dynastin eller rentav hela folket skulle ha kallats *Mæringar* på grund av att flera inom härskarskiktet hade namn med *-mēr-* som sista sammansättningsled). Men man har också dragit paralleller med ett textställe i den fornengelska dikten *Deors klagan*, där det talas om *Mæringa burg* 'mæringarnas borg' (*Deor* r. 18–20):

Ðeodric̃ āhte   þr̃itig wintra
Mæringa burg;   þæt wæs
monegum cūþ.

'Theoderik ägde   trettio vintrar
mæringarnas borg;   det var
för många känt.'

I sin utgåva kommenterar Richard Marsden »*Mæringa burg*» enligt följande: »Probably 'stronghold of the Mæring's', who are linked with the Ostrogoths in several medieval sources; the stronghold might be modern Ravenna, Theoderic's capital, or possibly Verona» (Marsden 2004). Liknande uttalanden förekommer på flera ställen, men de medeltida källor som åberopas tycks alla bygga på så osäkra grunder som utretts ovan (avsnitt 6.1.2.8, s. 193 f.). Det troligaste torde vara att de »mæringar» som det talas om i samtliga fall kan återföras till en avledning till adjektivet *mærr* (eller något snarlikt), dvs. ett beskrivande appellativ och inte en namnetikett. Denna avledning (som i gen.pl. får formen *mæringa* på såväl fornengelska som fornvästnordiska samt i Rökstenens språkform) betyder alltså helt enkelt bokstavligen 'berömda män'. Några specifika Mæringar (med detta namn) har aldrig existerat utanför forskarnas skrivbord.

Det är sålunda ett rent missförstånd att *mæringr* skulle ha specifikt med goterna att göra (även om det i Eddadiktningen används om både Gunnarr Gjúkakonungr och Sigurðr Fáfnisbani, men Gunnarr var snarare av burgundisk härstamning och Sigurðs ursprung är närmast mytiskt). Inte ens hänvisningen

till ðeors klagan (*mæringa burg*) har någon relevans, eftersom samma misstag troligen begåtts i tolkningen av detta ställe som i samband med diskussionen kring Rökstenen. Förklaringen att »Märingarna» skulle vara uppkallade efter några medlemmar av den gotiska härskarfamiljen, vilka hade namn bildade med efterleden *-mers* (se avsnitt 6.1.2.8, s. 193), är grundad på ett antagande så löst som något kan bli. Det finns sålunda inget annat än den egna tron som talar för att *mæringa burg* i ðeors klagan skulle betyda 'goternas borg' — det kan lika väl vara ett mer allmänt 'furstars borg' eller 'berömda mäns borg' som avses där också.

Den *Þeodric* som omtalas i ðeors klagan har för övrigt också sammanställts med Clovis son Theuderich, härskare över frankerna 511–534. De tyska historierna om hjälten Wolfdietrich skall enligt en huvudtes ha haft denne Theuderich som inspirationskälla (t.ex. Pope 1981:94). Enligt en annan tes har hjältedikterna om Wolfdietrich hämtat viss inspiration även från ostrogoten Theoderik. Både han och Wolfdietrich befinner sig enligt legenden långa tider i exil, men någon annan relation mellan Theoderik den store och ett folk kallat Märingar är inte bekant. Wolfdietrich uppehåller sig däremot i staden Meran. Detta namn är i formhänseende en mer trovärdig utgångspunkt för ett inbyggarnamn än sammansättningsleden *-mers* för ett dynastinamn. Hur som helst är hjältedikterna om Wolfdietrich resultatet av en medveten eller omedveten sammanblandning av ganska många olika motiv med varierande ursprung. Den medelhögtyska dikten med samma namn stammar från mitten av 1200-talet, och inget tyder på att Didrik av Bern skulle ha varit känd i Norden tidigare än så (de äldsta litterära beläggen är från 1400-talet).

Det avslutande *skati mæringa* innehåller på så sätt helt enkelt två väletablerade beteckningar för 'framstående man' motsvarande fvn. *skati* och *mæringr*, inget annat. Något kraftfullt stöd går inte att uppbringa från fornengelsk eller äldre tysk halvmytisk litteratur. Som framgår av *Lexicon poeticum* är ordet *skati* ganska vanligt förekommande i kenningar (Jónsson [1931] 1966:503). I ett etymologiskt perspektiv betyder ordet *mæringr* 'namnkunnig, berömd man', och det är givetvis avlett från adjektivet *mærr* 'berömd'.

Den tolkning som föreslagits här för **marika** på Rökstenen, nämligen *mæringa* som en avledning från adjektivet *mærr*,

vinner i sannolikhet om **mir** i den föregående gåtan uppfattas som *mærr*. Men då krävs också en kommentar angående den språkliga formen. Användningen av runtecknet **ṛ** (för palatalt *r*) i **mir** (för *mærr*) är ett problem i sig, och det får sin utredning i avsnitt 18.2.1.4, s. 651 ff. Här koncentrerar vi oss tills vidare på frågan varför rotvokalen betecknas med **i** när den uppträder i substantivet *mærr* men med **a** i det stambesläktade **marika** (för *mæringa*).

Detta kan verka ologiskt — eller åtminstone inkonsekvent — men det kan ha en ortografisk grund. Om Varins runskrift inte bygger på en fonetisk princip utan på en mer fonematisk (eller morfologisk; se ovan avsnitt 13.1.2.2, s. 380 f.) erbjuder sig en naturlig förklaring. Rökstenens språkstadium överlappar sannolikt i tid den fonologiska förändring som brukar kallas *i*-omljud. Detta är en samlande term för en komplicerad och säkerligen långdragen process under sista hälften av första årtusendet av vår tideräkning. Förändringen har i olika former drabbat hela det germanskspråkiga området (endast gotiskan saknar alla spår av *i*-omljud, eftersom detta språk bara är belagt från en tid som föregår genomförandet av den aktuella förändringen). Tendensen har sannolikt spritt sig geografiskt, så att olika delar av Norden varit påverkade vid olika tidpunkter. Sedan den fått fotfäste inom ett område, har den också haft en lång väg från begynnande ansats till fullt genomförd förändring (dvs. variation kan länge ha förekommit, styrd av en variabel regel; jfr Labov 1972). Med andra ord kan *i*-omljudet ha varit verksamt som produktiv synkronisk regel under utsträckt tid (se avsnitt 18.2.1.2, s. 645 ff.).

Med *i*-omljud menas en regressivt utlöst samartikulationsprocess som innebär att bakre vokaler under vissa omständigheter får främre uttal med motsvarande öppningsgrad, t.ex. *o* blir *ø*. Den utlösande och nödvändiga faktorn var för det historiska *i*-omljudet ett trycksvagt *i* som följde senare i ordet. Processen interfererade med den s.k. synkopen, som gav förlust av trycksvaga vokaler, även det under särskilda omständigheter. Eftersom båda förändringarna var utdragna processer, komplicerades förloppet, inte minst genom relationen mellan dessa båda genomgripande modifikationer av ljudsystemet.

Ömsesidig påverkan mellan de vokaliska elementen i en diftong brukar inte betraktas som omljud, men det säger sig självt att det finns en fonologisk släktskap mellan båda dessa

fenomen. De är bland annat båda assimilatoriska (eller sam-artikulatoriska) till sin natur; bakre vokaler (eller i diftongerna vokaliska komponenter) påverkas av främre. Därför är det befogat att också snegla åt diftongernas status i Rökstensspråket. Det har kunnat konstateras i tysk språkhistoria att den fallande diftongen *ai* övergått till *ei* ungefär samtidigt som *i*-omljudet ägt rum (Braune/Mitzka 1967:42 f., § 44, särsk. Anm. 2, o. 53, § 51). Det är då uppenbart att den diftong /ai/ som är nedärvd från äldre stadier inte visar några tecken i runskriften på att ha blivit påverkad. Det är först när stungna runor kommer i bruk som uttalet [e], [ɛ] o.d. markeras särskilt. Någon högre grad av noggrannhet i återgivningen av uttalet behövs inte heller, så länge de nödvändiga grafonomiska distinktionerna upprätthålls. Det betyder bland annat att ett ord som **faigian** kan ha uttalats [feigian] (särskilt under inverkan av det *i* som följer i ändelsen). Det har därför i normaliseringen ovan (avsnitt 3.1.2.4, s. 38 f. och 5.1.3, s. 145) återgivits som *fæigian*.

Då erbjuder sig också en förklaring till skillnaden mellan **mir**/*mærr* och **marika**/*mæringa*. Rotvokalen i *mærr* är ursprungligen /a/. Genom jämförelse med besläktade ord i andra språk kan det fastslås att vokalen varit lång. Sedan den ändelse som innehållit /i/ försvunnit, vilket sker tidigast efter långa stamstavelser, har adjektivet efter omljudets genomslag lexikaliserats med den nya rotstavelsen /ɛ/; det finns ju inte något underlag för att upprätthålla en synkronisk derivation från /a/ när ändelsevokalen deleterats (som i *mærr*). Det gör det däremot i **marika**/*mæringa* (jfr **faikiān** för *fæigian* etc. strax ovan), liksom i **huariar**/*hwæriar* m.m. Fonetiskt har det säkert inte varit någon betydelsefull skillnad mellan rotvokalen i *mærr* och den i *mæringa* på detta stadium, men relationen mellan det kvalitativa uttalet [ɛ] av rotstavelsen i **marika**/*mæringa* och förekomsten av /i/ i ändelsen ger underlag för den stavning vi bevittnar. Det är med andra ord i första hand en tillämpad ortografisk princip som ger skillnaden (se avsnitt 18.2.1.2, s. 645 ff.).

12.2. Sammanfattning och konsekvenser

I *fornyrðislag*-strofen är det som framgått några ändringar som vidtagits i förhållande till den traditionella uppfattningen om segmenteringen och

läsningen. Skillnaderna inskränker sig egentligen till att vi avstår från alla underliga antaganden och läser som det rimligen står. Då blir **raip** preteritumformen *ræið* 'red', och den därpå följande sekvensen **iaurikr** delas upp i två ord, **iau** och **rikr**. I det senare igenkänner vi den östnordiska formen *rinkr* (eller den västnordiska *rekkr*; båda är kompatibla med runsviten **rikr**). Betydelsen är 'man', 'karl', särskilt i egenskap av 'krigare'.

Däremellan kan **iau** sammanställas med fvn. *jór*, ett substantiv som är en helt normal beteckning för 'häst'. I östligare delar av Norden har ordet inte varit lika livskraftigt intill denna dag, men det är bevarat i sammansatta namn (t.ex. *Jorid*). Då skulle **iau** liksom fvn. *jó* kunna vara dativformen i singularis. Fvn. *jór* är en maskulin *a*-stam, en böjningsklass som normalt utmärks av dativändelsen *-i*, men enstaviga substantiv som slutar på lång vokal förlorar ändelsen i dat.sg. Det är få ord som visar samma böjning som *jór*, men *mór* 'hed(landskap)' är ett (Noreen 1923:247, § 357 samt 1923:253, § 360). Frasen *riða jó* är i fornvästnordiskan den gängse för 'rida (på en häst)' och är fortfarande levande i dagens isländska, om också med en poetisk framtoning; *riða* konstrueras således med en instrumentell dativ som komplement.

Det kan då förefalla som om vi måste acceptera skrivningen **iau** för *jó* i detta fall, trots att vi ryggade inför det när **piaurikr** ansågs stå för *Þjóðrikr*. Detta är emellertid inte en tvingande slutsats. Härledningen av *jór* följer en annan väg än den för *þjóð*. Det är en gammal tvistefråga exakt vilken historisk utveckling *jór* egentligen har genomgått, men enligt flera alternativ kan former med **iau** ha förelegat under något förlitterärt stadium. Så är inte fallet med *ió* i *þjóð*. De kronologiska frågorna är ett särskilt problem, och i synnerhet gäller detta för respektive ord i förhållande till Rökstenens datering, om vilken vi ju inte vet något säkert (inte på oberoende grunder).

Fortsättningen **hin þurmupi** bjuder på ett annars obelagt ord. Ett adjektiv *þormōði* 'dristig' brukar förutsättas. Enklare vore att tänka sig det välbekanta gudanamnet (fvn.) *Þórr* som förled. Då skulle *hin þormōði* betyda 'den Torsinnade', dvs. 'den som har ett sinne som Tor', möjligen 'den som Tor vrede'. Vad detta skall betyda är inte genast uppenbart, men gåtfullheten har vi nu vant oss vid. Den nya tolkningen bygger på förekomsten av namnet *Þórr* i inskriftens slutfas. I strofens inledning föregrips det således.

Vidare kommenterades *stillir flotna* i det föregående (avsnitt 3.2.2.3, s. 57, 6.1.2.3, s. 189 samt 12.1.2.3, s. 349). Även i det alternativa sammanhang som här skisseras kan en »sjökrigarnas ordnare» (eller »styrare») verka något malplacerad. Vi skyndar oss därför att påminna

om den marina miljö som på flera sätt framtonar i nytolkningen och som verkar erbjuda en naturligare kontext för sjökrigare.

Theoderik antogs härskas över vad som brukar anges som »Reidhavets kust», dvs. **strāntu hraiþmarar**. Vad den beteckningen innebär är inte klart, men formuleringen var på sin tid avgörande för Wesséns och andras val av *rēð* framför *ræið*. Någon råder snarare än rider, och denne refereras det till som *stillir flotna*. Det avgörande argumentet för valet av *rēð* har varit den dativform som **strāntu** uppvisar. Verbet *riða* ansågs (med viss rätt) inte kunna styra lokativ dativ, vilket i sin tur förutsattes vara den enda möjliga form som **strāntu** kunde representera.

Men vi såg nyss att *riða* också fullständigt regelbundet kan styra instrumentell dativ — det är en sådan vi har i **iau**. Appositionen *stillir flotna* syftar på *rinkr*. Även **strāntu hraiþmarar** kan vara en bestämning, i så fall till **iau**; både **iau** och **strāntu** står i dativ och kongruerar med varandra.

Den förbryllande förleden **hraiþ-** har förekommit en gång tidigare i inskriften, nämligen i gåtan före strofen. Där har vi antagit att det ingår i en skeppskening, *hræiðgoti*. Senare leden är en hästbeteckning, hela ordet en skepps-beteckning. Om **strāntu hraiþmarar** är en apposition till **iau**, ingår **hraiþ-** även här (liksom i **hraiþkutum**) som förled i en bestämning till en hästbeteckning, som egentligen är en skepps-beteckning. Att dessa två med tätt mellanrum upprepade förekomster skulle vara en tillfällighet förefaller mindre troligt. Förleden **hraiþ-** återkommer ytterligare en gång senare i texten (se avsnitt 13.3.2.2, s. 412 f.).

I den fornvästnordiska skaldediktningen eftersträvas ogenomskinliga uttryck; de ingår organiskt i stilen. De har funktionen att mystifiera, samtidigt som avsikten är att de skall kunna genomskådas av den invigde. Till det rika bildspråket hör en särskild teknik att dölja innebörden, vid sidan av själva kenningbruket — kenningen vrids ett varv till. Så kan betydelsen 'sommar' uttryckas med en regelrätt bildad kenning *dalfiska miskunn* 'dalfiskarnas (= ormarnas) barmhärtighet'. Då är *dalfiskr* (bokstavligen 'dalens fisk') en beteckning för 'orm', och ormens barmhärtighet (*miskunn*) med objektiv genitiv är sommaren; ormar behöver värme.

I en så kallad lausavisa (enstaka strof) skriver emellertid Egill Skallagrímsson *dalmiskunn fiska*. Men »fiskar(na)s dalbarmhärtighet» ger i sig ingen mening. En operation blir nödvändig för att kenningen skall bli begriplig. Förleden *dal-* i *dalfiska miskunn* har helt enkelt flyttats från sin naturliga plats till kenningens andra komponent (*miskunn*). Den redan genom kenningformen lätt krypterade formuleringen försvåras ytterligare, och den kräver ännu mer av sin läsare. Allt måste ställas rätt

för att kunna begripas. Det är i denna åtgärd den framgångsrikt tolkandes prestation består.

Ett liknande fall är *hyrjar hrannbrjótr* i en annan av Egils dikter (Aðalsteinsdrápa str. 1). Detta ger inte heller någon mening, eftersom det skulle bli något i stil med 'eldens vågbrytare'. Men *hrannar hyrjar brjótr* betyder 'hövding' med en välkänd typ av kenning (*hrannar hyr* 'vågens eld' = 'guld'; *brjótr* 'brytare'; dvs. guldets brytare [för att bitarna skall kunna delas ut] = 'hövding'). Även här har komponenterna kastats om, men operationen följer ett annat spår än i det förra fallet.

Egill är inte ensam om att använda dessa komponenter i en kenning för guld. I Hattalykill str. 41 a finner man *hauka strætis hyrbrjótr*. Då är *hauka stræti* 'hökens väg', dvs. '(jakt)hökens uppehållsplats', vilket avser jägarens arm (där höken sitter), medan *hyrbrjótr* är 'eldbrytare', som inte ger någon riktig mening. Däremot är uttryck för »armens eld» en välkänd kenning för '(armring av) guld', och »guldets brytare» är som vi sett en vanlig kliché med avseende på givmilda hövdingar.

Man kan för de två första fallen sätta upp följande schema:

dalfiska miskunn → *fiska dalmiskunn*
hrannar hyrjar brjótr → *hyrjar hrannbrjótr*

Egill placerar alltså huvudordet före bestämningen: *dalmiskunn fiska*. Den versionen är bara en grammatisk variant (av välkänd typ). Detta är ekvivalent med *fiska dalmiskunn*, dvs. *dalfiska miskunn*. Man kan se att ogenomskinligheten ökat ytterligare i förhållande till *hauka strætis hyrbrjótr*:

hauka strætis hyrjar brjótr → *hauka strætis hyrbrjótr*

Här har *brjótr* lagts till som huvudord till bara en del av kenningen, men det är åtminstone till den del som är den grammatiska huvudkomponenten i kenningen. I de båda andra fallen är det ett modifierande element (ursprungligen avseende bestämningsdelen i kenningen) som flyttats över till det andra ledet.

Om nu **strāntu hraiþmarar** infogas i detta schema, får vi följande operation:

*hræiðstrandu marar → *strandu hræiðmarar*

Då betyder *marar strand* helt enkelt 'havets strand'. Med *hræið-* som förled (*hræið-[marar strand]*) skulle ett betydelseelement tillfogas som har innebörden 'näste', 'rede' (där någon uppehåller sig). Resultatet blir

'havets redstrand'. Ett ställe där man kan uppehålla sig i närheten av vattnet, dvs. som på en strand fast till sjöss, och som man dessutom kan vistas i, är just ett skepp. Vi skulle således ha ännu en skeppskening. När förleden byter plats, blir den resulterande sammansättningen *hræið-marar* till synes absurd, men inom det invecklade kenningbrukets ramar följer den regelboken. Semantiken spelar inte längre förstafiolen, utan vi får en poesi som är mera (formellt) inriktad på själva språkstrukturen än normalt.

De båda halvstroforna varierar till stor del samma innehållsliga tema, ett välkänt fenomen i skaldediktningen (och inte bara där). Det är helt enkelt någon som sitter på en häst, dvs. seglar med ett skepp. Strängt taget får man en exakt parallell till Einarr skálaglamms Vellekla str. 19: *Enn reið qðru sinni / jarl borðmorum norðan* 'än en gång red jarlen på bordhästarna (= hästarna med skeppsbord, dvs. skeppen) norrifrån'. Einarr använder sig av samma ord för 'häst' (*marr*) som återkommer bara några rader ner i Rökstensstrofen, om det där är *marr* 'häst' som avses och inte *mar* 'hav' (se ovan 12.1.2.4, s. 349 ff.). Betydelsen blir i stora drag densamma.

* * *

Den innebörd som *fornyrðislag*-strofen får om man tillämpar resonnementet ovan kan förefalla trivial (men för mängder av formelbundna paralleller inom panegyriken se Stavnem 2007). Det sägs helt enkelt i den första halvstrofen att någon seglar med ett skepp, egentligen rider på en häst; om samma bildspråk gäller i andra halvstrofen, upprepas där ungefär samma utsaga, endast föga varierad. Men liksom i dikten nr 17 i The Exeter Book framställs också en gåta. Det till synes något platta innehåll som strofen får med den just redovisade tolkningen har en underliggande — och därigenom också betydligt djupare — innebörd.

Den första gåtan handlar huvudsakligen om månen och dess kamp med solen (och/eller besläktade storheter som natten—dagen, mörkret—ljuset och kolden—värmnen). Vi har preliminärt antagit att den andra handlar om solen (med samma följeslagare som tidigare, dvs. de just nämnda). Då borde också den därpå följande strofen kunna ha anknytning till solen och himlavärlden, givet den övergripande hypotes som redan formulerats. Det inslag i strofen som lättast skulle kunna anknytas till solen är omnämnandet av en sköld. Bland de fornvästnordiska solkenningarna utmärker sig sådana som har ordet *skjöldr* som huvudord. Där förekommer *himna skjöldr* 'himlars sköld', *skýja skjöldr* 'molns sköld' och *hlýskjöldr* 'värmeutstrålningssköld'. Inget av dessa exempel härrör emellertid från någon av de allra äldsta skaldedikterna.

Det finns däremot gamla kenningar som förutsätter att en sköld är guden Ulls skepp. Eyvindr skáldaspillir talar i en lausavisa, som daterats till ca 965, om skölden som *Ullar kjöll* 'Ulls köl [dvs. skepp, med en metonymisk bildning]'. I dikten Vellekla str. 2 kallar Einarr skálaglamm manskapet ombord på ett skepp *Ullar asksogn*, varvid *Ullar askr*, bokstavligen 'Ulls träd', skall uppfattas som 'sköld' i sammanhanget; sköldens *sogn* avser i sin tur sköldförsedda krigare. Dikten kan ha tillkommit på 980-talet (Jónsson 1912b:117). Förutom ytterligare skaldekenningar med principiellt samma konstruktion (*Ullar sundvigg* 'Ulls sundhäst', *Ullar skip* 'Ulls skepp', *Ullar far* 'Ulls farkost'), alla med innebörden 'sköld', kan man notera anmärkningen i Laufás-Eddan, som gör gällande att Ullr hade ett skepp som hette Skjöldr: *Ullr átti skip þat, er Skjöldr hét; því er skjöldr kallaðr skip Ullar* 'Ull ägde det skepp som hette Sköld; därför kallas skölden Ulls skepp'. Avsikten är alltså att förklara varför man för ordet *sköld* kan använda kenningen »Ulls skepp» (Egilsson 1860:732).

Hur oberoende denna kommentar är kan man inte veta. Den kan ha uppkommit (på 1200-talet?) som en rationaliserande reflexion avsedd att göra kenningar av det nämnda slaget begripliga (angående ett annat fall av detta slag se Ralph 1977). Det som hävdas är ändå att Ullr tar sig fram i en båt, som kan förknippas med en sköld. Ullr kallas också för *skjaldar áss* 'sköldguden' hos Snorri (Skáldskaparmál 14; se Jónsson 1926:84), och den sköld som finns mellan solen och jorden (för att hindra denna från att brinna upp) omtalas i t.ex. Grímnismál str. 37.

Vilka mytologiska föreställningar som döljer sig bakom dessa uttryck framgår inte i klartext. Ullr är enbart känd från nordiskt område, och även där är han svagt dokumenterad i de skriftliga källorna. I den till synes ålderdomliga Eddadikten Atlaqviða in grœnlenzca str. 30 talas det om eder som svurits, bl.a. vid Ulls ring (*at Ullar hringi*). Ortnamns-specialister räknar allmänt med en ganska stor uppsättning ålderdomliga ortnamn som återspeglar guden Ulls namn, varav många verkar vara teofora. Deras utbredning anses tala för gudens höga ålder; man finner en anhopning i de tidigaste centralbygderna, medan dessa namn saknas framför allt ju längre norrut i Sverige man kommer. Han uppfattas av religionshistoriker oftast som representant för den ljusa sidan av himelsguden — eller enligt Jan de Vries (1957:153–163, med hänv. till Wessén 1924:129): »er steht also in enger Beziehung zur Rechtsordnung und zum Dingfrieden».

I Rökstenens *fornyrðislag*-strof uppges den beskrivne rytturen bära sin sköld i axelremmen (*skialdi umb fatlaðr*). Inga nordiska myter med innebörden att en solgud sitter till häst med solskivan som en sköld på

armen är kända. Att bilden är ett utslag av Varins egen kreativitet kan inte uteslutas. Det antas emellertid att namnet på guden Ullr står i etymologiskt samband med got. *wulþus* 'härlighet' och feng. *wuldor* 'gloria' (i kristna texter). Det finns också en indisk gud med namnet *Vṛtra*, som etymologiskt går att relatera till *wulþus* och *Ullr*. Om den gamle himmels- eller solguden eller någon annan som tjänar den högste guden antas dagligen färdas över himlavalvet, är det anslående att föreställa sig detta som att han seglar över himlahavet i sitt skepp (andra varianter finns också antydda). Man kanske inte behöver leta efter någon solgud till häst. Den bilden är bara en poetisk variant till solen som sjöfarare i sitt skepp. Till sådana föreställningar finns det gott om paralleller (se kapitel 16). Att solskivan associeras med en sköld är i den heroiska kultur som råder bland samhällets toppar under vikingatiden en högst naturlig sak.

Därmed skulle hela framsidans text efter den inledande åminnelseformeln sysselsätta sig med kosmiska ting. Den man som sitter på skeppet i Rökstensstrofen är inte någon vanlig sjöman. Den sköld han bär på armen är solskivan, och den beskrivning han får som »Tor-sinnad» (**hin þurmuþi**) får honom att dela sinnelag med den humörfyllda högste nordiske himmsguden under vikingatiden, Tor. Är det rentav Tors egen son som avses? Tor själv är för övrigt en släkting till Ullr enligt kenningen *Ullar mágr* i *Haustlǫng* str. 15, som har Þjóðólfr ór Hvíni som upphovsman. Från andra källor vet vi att Ullr betecknas som son till Tors maka Sif, och därmed är han således styvson till Tor; fadern är okänd. Solen tycks vidare färdas över himlahavet i ett skepp. Att solen och dagen dras av hästar — dagen av Scinfaxi enligt *Vafþrúðnismál* str. 12, solen av Árvacr och Alsviðr enligt *Grimnismál* str. 37 — är i så fall en variantföreställning, en alternativ mytologisk bild. Solen sätts i fornindisk diktning tydligt i förbindelse med hästar (jfr strax ovan om Scinfaxi).

På liknande vis bör det vara också i partiet dessförinnan, som här betecknats som den andra gåtan. Solen seglar över vågorna, dvs. havet = himlavalvet. Det är på det stället Theoderik annars har ansetts bli förebådad genom en hänvisning till goterna. De flesta håller än i denna dag fast vid den åsikten. »Theoderic rides on», utropar Lönnroth lätt triumferande (Lönnroth 2017). Med min läsning får varken Theoderik eller hans häst plats på skeppet. Hjälten får ensam rida iväg mot solnedgången. Men han ersätts av solen själv ombord på sitt himlaskepp. Inget dåligt vaktombyte.

13. Baksidans inskrift med kortkvistrunor

För att handskas med stenens baksida kan man behandla inskriften även på den i omgångar. En indelning på formella grunder har framlagts i kapitel 2. Här fortsätter genomgången med den del som vid första påseendet grafiskt mest liknar framsidans inskrift. Det är det parti som tidigare här ovan kallats Ce–Cg och liksom det mesta på framsidan består av vertikala runband (med stenen sedd stående). Detta har vid den tidigare genomgången också visat sig vara den enda återstående del av inskriften som inte innehåller krypterade inslag. Om avsnittet därmed kan sägas vara avfattat i klartext kan diskuteras. Gåtorna fortsätter nämligen.

På baksidan anger runristaren ordningstal för de båda inledande avsnitten, men han talar något överraskande direkt om det tolfte och det trettonde. Även om denna numrering skriker efter en förklaring, brukar den sättas i samband med vad som här hävdas vara den allra första gåtan (på framsidan) och som introducerar den senare flera gånger upprepade formeln **sakumukmini**.

Första gången denna formel anförs uppges dock inget ordningstal. Den omedelbara fortsättningen anses trots det innehålla ordningstalet *annart* (dvs. 'det andra'), och det är i det sammanhanget man också velat se baksidans tolfte och trettonde utsaga. Om *annart* uppfattas som ordningstal (och inte bara ett obestämt pronomen) finns således en lucka mellan 'det andra' och 'det tolfte'. Om vi anser att inledningen implicerar början på en uppräknings (så att »för det första» är underförstått), bildar numreringen endast två embryon, i form av (1–)2 och 12–13, till en mera komplett sådan.

Å andra sidan utgör »det tolfte» och »det trettonde» en så tydlig numrering, ehuru fragmentarisk, att den inte kan negligeras. Den bör ha en innebörd. I och med att »det trettonde» följer på »det tolfte» understryks det intryck man får, nämligen att åtminstone dessa båda ordningstal står i ett meningsfullt förhållande till varandra. Vad detta består i framgår inte omedelbart med självklarhet. Dessa frågor återkommer senare (avsnitt 16.2.2, s. 545). Här skall först de tre olika partier som täcker större delen av baksidan granskas i tur och ordning.

13.1. Första gåtan på baksidan

Den text som börjar med Ce1, den första vertikala raden på baksidan med kortkvistruneinskrift, bjuder mer motstånd än mycket annat på stenen, även om denna som helhet är svårforcerad. Den traditionella uppfattningen om detta parti innehåller så många osannolika moment att den helt enkelt inte kan godtas (se avsnitt 7.1.2). Det saknas inte möjligheter att finna alternativ. Faktiskt är det så på några ställen att inte bara en alternativ lösning är tänkbar utan flera. Dessvärre är ingen av dessa så totalt övertygande att man kan vara säker på att det absolut måste vara den rätta lösningen. Denna situation inbjuder i sin tur till metodologiska överväganden.

13.1.1. Textens lydelse, alternativ I

Man anar bakom Wesséns formuleringar att han inte är riktigt nöjd själv med den förklaring han ger. Efter honom har emellertid den text han etablerade knappast ifrågasatts. I stället har den med alla sina underligheter bara vidareförts av forskargeneration efter forskargeneration, som om den var given.

I kapitel 7 har grundlig kritik riktats mot standarduppfattningen. Invändningarna bildar delvis utgångspunkt för den diskussion som här är avsedd att leda fram till en mera godtagbar alternativ tolkning. Först repeteras som minneshjälp den segmenterade runsekvensen i den etablerade versionen:

**þat sakum tualfta huar histr si ku||nar itu [u]ituāki ān kunukar tuair
tikir sua||þ ā likia ·**

*Þat sagum twalfta, hwar hæstr se Gunnar ætu vættvangi an, kunungar twair
tigir swað a liggia.*

’Det säger jag som det tolfte, var Gunns häst [= vargen] ser föda på slagfältet,
där tjugo konungar ligger’.

Tecknet inom hakparentes i runversionen är alltså supplerat, eftersom det förutsätts att **u**-runan läses både som sista runan i **itu** och som första runan i närmast följande ord.

I kritiken av standardversionen (särskilt avsnitt 7.1.2.4, s. 208 ff.) framhålls att prepositionsformen **ān** för senare fsv. *ā* i praktiken är omöjlig. En alternativ läsning måste absolut ta hänsyn till den invändningen. Även läsningen **histr** ... **kunar** som *hæstr Gunnar* och uppfatt-

ningen att detta skulle vara en kenning för 'varg' är diskutabel (se argumentationen i avsnitt 7.1.2.3, s. 204 ff.). Den etablerade uppfattningen ger upphov till ytterligare en del frågor.

Det skall sägas utan omsvep att detta parti av texten innehåller många problem, inte bara för standardsynens företrädare utan för alla. Vad man måste fastslå är emellertid att detta faktum inte ursäktar den lättsinniga hantering av formella ting som delvis utmärker tidigare kommentarer. Här skall tre olika försök till läsning presenteras. Detta kan kanske uppfattas som en svaghet, men det visar åtminstone att den traditionella uppfattningen inte är den enda tänkbara, såsom ibland har antytts (av senare kommentatorer, inte av Wessén). Till skillnad från standardsynen är alla de alternativa förslagen i enlighet med vad man vet om de formella förutsättningarna. Här följer den första, presenterad på det vanliga sättet.

Translitterering:	Ce1 patsakumtualftahuarhistrsiku Ce2 narituituākiānkunukartuairtikirsua Ce3 pālikia ·
Segmentering:	Ce1 pat sakum tualfta huar histr sik u Ce2 nar ituituāki ā [i]n kunukar tuair tikir sua Ce3 p ā likia ·
Normalisering:	<i>Pat sǫgum twālfia, hwar hæstr sik u- nar ættvættvangi ā, [æ]n kunungar twæir tigir swā- -ð ā liggia.</i>
Översättning:	'Det såg vi som det tolfte, var hästen finner sig till rätta på ätt(kamp)platsen, och tjugo konungar så att (de) ligger på (den, dvs. platsen)'

Translittereringen överensstämmer helt med den etablerade uppfattningen, men redan segmenteringen avviker. Därigenom öppnar sig också möjligheten till en ny tolkning. Med ett annat arrangemang av textens olika versioner, så att dessa bringas i bättre överensstämmelse med den inledningsvis i detta avsnitt 13.1.1 anförda standardversionen kan den alternativa lösningen se ut på följande sätt (om vi utläser de urskilda runtecknen som en linjär text):

**pat sakum tualfta huar histr sik u||nar ituituāki ā [i]n kunukar tuair
tikir sua||p ā likia ·**

*Pat sǫgum twālfia hwar hæstr sik unar ættvættvangi ā, æn konungar twæir
tigir swāð ā liggia.*

’Det såg vi som det tolfte, var hästen [= skeppet] finner sig (väl) tillrätta på ättkamplplatsen [dvs. ätternas (= väderstreckens) kamplplats], och tjugo konungar [finner sig (väl) till rätta] som ligger på [den, dvs. kamplplatsen].’

På några ställen väljs alltså en annan segmentering än i standardanalysen, så att det blir möjlighet till en annan läsning än tidigare. Detta alternativ granskas nu mera detaljerat.

13.1.2. Kommentarer till alternativ I

Det är rimligt att tänka sig att textens fortsättning på baksidan anknyter till det anslag som återfinns på framsidan. Med andra ord bör det vara ett kosmiskt perspektiv som bibehålls, men eftersom det är gåtor som presenteras kan »handlingen» tyckas gälla något helt annat, något mera konkret.

13.1.2.1. **þat sakum tualfta**

Segmenteringen är helt problemfri. Här upprepas av allt att döma exakt samma textstruktur som då den andra gåtan på stenens framsida presenteras: utsagorna **þat sakum ānart** och **þat sakum tualfta** är helt parallellt formade satser. Det har ofta framhållits att hoppet från »det andra» till »det tolfte» är förbryllande. Detta synbarliga mysterium har också föranlett mer eller mindre vidlyftiga spekulationer, t.ex. om att Rökstenen skulle ha ingått i ett större monument (t.ex. Jacobsen 1961), så att det skulle ha funnits fler stenar som nu gått förlorade. På dessa har i så fall de mellanliggande nio »minnena» varit inristade. En annan idé är Wesséns om Varins repertoar av sägner och myter, som han av minnestekniska skäl haft numrerade. Om detta vet vi inte något, men läsningen är i sig tämligen okontroversiell. Vi kan när det gäller numreringen vara helt säkra på vad det står på just detta ställe, hur än hoppet mellan två och tolv skall förklaras.

13.1.2.2. **huar histr sik u||nar**

Efter inledningen till de tidigare gåtorna (**sakum ukminni þat** resp. **þat sakum ānart**) följer i båda fallen ett interrogativt pronomen (**huariar** resp. **huar**), som inleder en underordnad frågebisats. Så är det också på baksidan. I den första gåtan där kan det interrogativa adverbet **huar**, dvs. *hwar* ’var’, urskiljas. Det är viktigt att här notera att adverbet avslutas med dentalt

r, som hör till stammen. Här är det alltså en rumslig position som efterfrågas.

Standarduppfattningen gör gällande att det följande skall segmenteras **histr si kunar** (*hæstr sē Gunnar* 'Gunnars häst må se'). Palatalt *r* (runtecknet **ṛ**) är naturligtvis en tydlig indikation om ordslut, men resonemanget om Gunnars häst har tillbakavisats här ovan (i avsnitt 7.1.2.3, s. 204 ff.). Det är som antytts inte möjligt att under hänvisning till valkyrjan Gunnar acceptera **histr ... kunar** (*hæstr Gunnar*) som en kenning för 'varg', men även *hæstr gunnar* 'stridens häst' kan tänkas. Diktningen känner förvisso vargkenningar som *hestr flagðs*, *hestr gífrs*, *hestr kveldríðu*, samtliga bestämningsord med betydelsen '(troll)kvinna' (jfr *trolls marr* m.m.). En ovanligt tydlig anspelning på att troll- och jättekvinnor rider på vargar finns i Eddadikten Hyndluljóð str. 5. Men valkyrjorna håller sig helst borta från sådant sällskap. Kenningar som innehåller beteckningar för dem gäller upphöjda, ståtliga och heroiska ting. Vilken framtoning de haft i en ännu gråare forntid än den vi anar med hjälp av den bevarade litteraturen vet vi inte. Det kan därför inte gärna anföras som argument i diskussionen. Sådant måste tills vidare betraktas som spekulationer.

En annan möjlighet, som veterligen aldrig prövats, är att lägga en ordgräns mellan **sik** och **unar**, så att **sik** avser reflexivpronomenet och **unar** återger ett verb i presens. Ett sådant finns belagt i fornvästnordiskan i form av *unar*; verbet *una sik* betyder 'finna sig väl till rätta'. Det är belagt både i fornvästnordiskan och medeltidssvenskan, i den sistnämnda med betydelsen 'åtnöja sig med' (Schlyter 1877:663, s.v. *una*) eller 'gifva sig ro' (Söderwall 1900–1918:808, s.v. *una sik*). I fornvästnordiskan är betydelsen hos *una* snarare 'finde sig tilfreds' (Fritzner [1896] 1954:780). Med den läsningen efterfrågas (genom frågeadverbet **huar**) platsen där hästen (**histr** utan bestämning) känner sig tillfreds, och där tjugo kungar likaså känner sig tillfreds och (samtidigt) ligger.

Början på denna gåta skulle således lyda: »Det såg vi som det tolfte, var hästen [el. en häst] finner sig väl till rätta [el. trivs]». Som utsaga är detta kanske lätt förvånande, men det är fullt tolkbart, och framför allt strider det inte mot några grammatiska regler. Det är inte heller det enda yttrandet på runstenen som vid första konfrontationen ger ett förbryllande intryck. Det är därför värt att följa spåret vidare.

Att **histr** skall läsas som *hæstr* brukar aldrig ifrågasättas, trots avslutande **r** i strid med vad som kunde förväntas. Där-
 emot har alternativtolkningen *mærr* för **mīr** tidigare i texten
 starkt betvivlats i samband med olika muntliga presentationer
 av detta förslag (och som ingen tidigare tycks ha föreslagit).
 Det har ansetts att **mīr** = *mærr* skulle vara en omöjlighet
 bland annat därför att palatalt *r* skulle ha assimilerats (och
 blivit dentalt) efter en dental konsonant (t.ex. /r/). Det är sant
 att det är detta som (fonologiskt) sker historiskt (jfr de anförda
 fornvästnordiska formerna). Vad man då missat är att **histr**,
 som alltså allmänt förutsätts stå för *hæstr*/*hestr* (vilket i och
 för sig är en rimlig bedömning), är en så exakt parallell till
mīr man gärna kan begära. I båda fallen rör det sig om ett
 enstavigt ord, och i båda fallen står runtecknet **i** för vokalen *æ*
 (med kort uttal i *hæstr*), och tecknet **r** följer efter en stam-
 avslutande konsonant som uttalas i den dentala regionen (jfr
hæst- resp. *mærr-*). Enda skillnaden är att **r** i **mīr** följer efter
 en dental som är den som fonologiskt mest liknar (uttalet av)
r av alla (mer än t.ex. *t*, som i *hæstr*, och *s*, som föregår *t* i
hæstr), nämligen *r*. För att parallellen skulle vara fullständig
 krävs skrivningen **mīrr**, men så står det alltså inte (och det
 vore knappast att vänta).

Det finns en möjlig lösning på det problem som här fram-
 tonar. Varins grafonomiska val är inte alltid strikt fonetiskt
 orienterade utan mer abstrakta; de är fonematiskt baserade.
 Det har vi konstaterat i samband med stavningen **marika** för
mæringa (avsnitt 12.1.2.6, s. 364 ff.). I linje med detta ligger
 att ristaren inte använder runan för palatalt *r* (dvs. **r**) ute-
 slutande som ett tecken för att så troget som möjligt återge ett
 uttal. Hans bruk av **r** ger snarare signaler om den morfo-
 logiska strukturen. I **histr** behöver således inte **r** ha exakt
 samma status som lite längre fram i texten, där **r** i **kunukar**/
konungar kan avse palatalt uttal — sist i ordet, efter trycksvag
 vokal (som reflex av äldre *z*). Det kan också uppfattas som en
 signal om den grammatiska kategorin nom.mask. (sg. el. pl.).

Den analys som här framförts stöds för övrigt också av
 skrivningen **fapīr**. Även i senare runtexter växlar visserligen
 detta ord mellan <r> och <R> (liksom exempelvis ordet **iftīr**/
iftir för *eftir*), men etymologiskt slutar stammen i *faðir* på
 dentalt /r/ (jfr ovan avsnitt 3.3.4.5, s. 70: **bruþrum**/*brøðr-um*;
broðir har samma stamslut som *faðir*). När ordet återges **fapīr**

är det säkerligen på grund av associationen med alla de andra maskulina ord som i nominativ slutar på *-r* (senare — i medeltidslitteraturen — genomgående skrivet *-r*). Stavningarna kan sägas ha morfologiserats, och **fapir**, **histr** och **mir** får i det avseendet sägas skänka stöd åt varandra. När man ibland hänvisar till »palatalassimilation» i *faðir* (dvs. /r/ har palataliserats genom inverkan från ett föregående /i/), så motsäger detta inte vad som hävdats här. Men det är svårt att se exakt vad reglerna för en sådan process skulle vara. Noreens omnämnande av fenomenet ligger mer i linje med den argumentation som förts här (Noreen 1904:248, § 320 Anm. 5).

13.1.2.3. **ituituāki ā**

Frågeadverbet *hwar* gäller alltså var något är beläget eller äger rum. Detta något betecknas normalt med en nominalfras. Nominalfrasen är i det aktuella fallet enligt allas mening *histr*. Det är var hästen befinner sig (under vissa omständigheter) som man efterfrågar. Denna fråga har i tidigare tolkningar besvarats med prepositionsfrasen **uituāki ān**, som utlästs *vættvangi ān* 'på slagfältet'. Prepositionen är således efterställd. Det är som vi sett det faktum att den har denna ställning som motiverat den förment ålderdomliga form (dvs. **ān**) som i själva verket är kronologiskt orimlig.

Vidare skulle hästen ha sett föda (**hwar histr si kunar itu** = *hwar hæstr sē Gunnar etu* 'var Gunns häst [dvs. vargen] må se föda'), och denna har den sett på slagfältet (**uituāki ān** = *vættvangi ān*) i form av stupade krigare (de något senare nämnda tjugo kungarna ligger ju där). Den orimliga »ålderdomliga» formen **ān** är emellertid som sagt helt omöjlig. För att slippa den sätts i alternativlösningen en segmentgräns in före **n**. Då återstår en fullt normal preposition **ā** (dvs. *ā*).

Vidare verkar betydelsen hos *vættvangi* ha manipulerats en aning för att passa in i sammanhanget (dvs. den förmenta sammandrabbning som ledde till de tjugo kungarnas död). Men om verbet *una sik* kan bli aktuellt, bortfaller den något tvungna rekonstruktionen *etu/ætu*, som förutsätts vara oblik form av ett substantiv *eta/æta*, rotbesläktat med det fornvästnordiska verbet *éta* 'äta' (om djur). Framför allt det stöd man söker i den långsökta sammanställningen med ett ord för 'krubba' (som djuren äter ur; se vidare 3.3.2.3, s. 66 och 7.1.2.4, s. 209 f.) är tämligen svagt.

Så långt står vi inför följande sekvens: *hwar hæstr sik unar ituituāki ā*. Det fetstilta partiet innehåller med andra ord positionsbestämningen, den plats där hästen finner sig till rätta. Denna kan tyckas vara vad vi mera allmänt kan kalla en kampplats, i dat.sg. *vættvangi*, fvn. *vettvangi* (av *vettvangr*), och så har man uppfattat saken. Dativformen är kompatibel med prepositionen **ā** (även om denna följer efter huvudordet i det här fallet, vilket är helt i sin ordning). Då får prepositionen **ā** också samma form som den har för övrigt på Rökstenen.

De föregående runorna **it** (utan dubbelläsning av **u**) kan inte utläsas på så många sätt. En av de få möjligheterna är *ætt*. Detta ord kan betyda dels 'släkt', dels 'väderstreck'. En sammansättning av *ætt* i den senare betydelsen och *vættvangi* skulle följaktligen bli 'väderstrecks-kampplats', dvs. (kanske) en plats där väderstrecken kämpar (om herraväldet). Detta är förvisso ett förbryllande uttryck, men vi rör oss i gåtans värld. Låt oss därför gå vidare i handlingen och senare återkomma till de förståelseproblem som kanske ändå är förknippade med denna lösning.

13.1.2.4. [i]n kunukar tuair tiki

När den naturliga prepositionen **ā** skilts ut från den tidigare postulerade ålderdomliga, i praktiken omöjliga, prepositionen **ān**, blir **n** över. Vi har tidigare sett prov på att samma preposition följs av denna konsonant, nämligen i andra gåtan. Där föreslogs prepositionsfrasen *nū aldum ā* (med efterställd preposition), omedelbart följd av konjunktionen *æn*. Den senare förutsattes bli manifesterad enbart genom runtecknet **n**, dvs. med **i** utelämnat, liksom tidigare i [i]n **uarin faþi** (men där har det också hävdats att kantlinjen fungerar som **i**-runa).

Resten av detta parti får sägas vara oproblematiskt. Som på så många andra ställen (t.ex. Rådestenen, Vg 40) står givetvis runsekvensen **kunukar** för *konungar*. Det resterande **tuair tiki** är ett numeralt uttryck, ordagrant 'två tiotal', med andra ord 'tjugo'. Det talas således om tjugo kungar. Om dessa ger även standardtolkningen besked.

När Rådestenen här parentetiskt nämndes, är det just för att den inskriften talar om en man som uppges ha dött i strid. Tillfället tycks därefter antydast i en temporalbisats. Det förvanskade predikatet kan vara en form av det välkända verb som motsvarar fvn. *berjask* 'kämpa', 'slåss'. Händelsen beskrivs

sålunda som »då kungar(na) kämpade» och har ansetts avse någon berömd drabbning, som var välkänd för samtiden. Det är inte omöjligt att den typen av förtrogenhet med runmaterialelet inspirerat till standardtolkningen.

13.1.2.5. **sua||p ā likia ·**

Det finns ingen anledning att gå ifrån den tidigare tolkningen på den här punkten. Logiken skulle bli följande. Det efterfrågas var en häst finner sig väl till rätta och tjugo kungar som också ligger där. De exakta grammatiska förhållandena inom de två sista sekvenserna (tillsammans [**i**]n **kunukar tuair tikir sua||p ā likia**) och mellan dessa och det föregående kan diskuteras. Att det är två led i det som efterfrågas genom det interrogativa adverbet **huar** är klart. Dessa samordnas inbördes främst genom det konnektiva elementet [**i**]n. I så fall väntar man sig från nutida utgångspunkter att **sua||p** här närmast fungerar som relativpronomen och inleder en relativsats, som bestämmer nominalfrasen **kunukar tuair tikir**. Om de båda leden har *unar sik* som gemensamt predikat, kan man förklara singularformen med att det första ledet har singularform och följs direkt av predikatet, varefter det andra ledet (i pluralis) närmast följer, mer eller mindre sekundärt påhängt. Det finns många sådana fall i den äldre litteraturen (se Wessén 1965:122 f.).

Syntaxen är här förvisso utformad på ett sätt som vi finner mindre genomskinlig jämfört med hur det brukar förhålla sig i nutida texter. Då skall man minnas att den syntax vi nu för tiden är vana vid är (det preliminära) resultatet av en lång utveckling, som bland annat inbegripit tidvis intensiv medveten språkvård. Rökristaren rör sig i ett samhälle med en ännu svagt utvecklad litterat tradition — han representerar möjligen själv den verkliga frontlinjen. Dessutom är det en gåta han formulerar, och en sådan kan stundom följa särskilda regler (se t.ex. Gonda 1975 och jfr vediska paralleller i kapitel 16).

Hela gåtans lydelse skulle då i modern tappning bli: 'Det såg vi för det tolfte, var hästen finner sig till rätta på ättkamplplatsen, och tjugo kungar (dvs. var hästen och tjugo kungar finner sig till rätta på kamplplatsen), så att de (dvs. kungarna el. hästen jämte kungarna) ligger på den'. Detta motsvarar förvisso högt ställda krav på gåtfullhet, men lösningen bör

sökas med hjälp av den förklaringsmodell som tidigare använts, det kosmiska perspektivet.

Gåtan förutsätts sålunda gripa tillbaka på det tidigare behandlade skeppet som fraktar solen (eller dagen eller ljuset), här betecknat med det i kenningspråket vanliga ersättningsordet för 'skepp', nämligen 'häst' (*hæstr*). Huvudordet i de tidigare skeppsbeteckningarna har ju också varit ett ord för 'häst'. Inget hindrar att Varinn här fluktuerar mellan betydelserna 'häst' och 'skepp' i kraft av funktionsekvivalensen mellan de fortskaffningsmedel som åsyftas. Skeppet (el. hästen) befinner sig någonstans i den rymd där väderstrecken (fvn. *ætt* 'väderstreck') möts och kämpar om herraväldet, som om det vore platsen för en uppgörelse (*vættvangi*, dat.sg. före *ā* 'kamplats').

Att det sägs röra sig om »väderstreckens kamplats» kan syfta på att himlens vindar far runt varandra, vilket stämmer väl överens med såväl de kosmiska föreställningarna som exempelvis skaldekenningarnas värld. Himlen är vindarnas uppehållsplats. I *Völuspá* str. 63 kallas himlen *vindheimr* 'vindvärlden', i Egills Arinbjarnarkviða str. 18 *vindker* 'vindkar', i Helgaqviða hundingsbana II str. 49 *vindhjálmr* 'vindhjälms'. Man kan jämföra bilden av himlen som väderstreckens kamplats med vanernas namn på himlen i *Alvíssmál* str. 12, *vindófnir* 'vindvävaren', som anspelar på hur vindarna korsar varandra och sammanflätas. I själva verket är de flesta kenningliknande beteckningarna på himlen — och dessa är mycket talrika — bildade med ord för luft, vind och vissa andra likartade fenomen (se Meissner 1921:105 f.). De tjugo kungar som ligger på denna väderstreckens kamplats är just vindarna, som kommer från var sitt väderstreck, med vilka de är nära associerade (jfr fortsättningen på inskriften, där väderstrecken enligt nytolkningen spelar en mera framträdande roll). De tjugo kungarna som ligger på fältet och introduceras i och med denna gåta återkommer i den omedelbart följande, där de är det primära föremålet för den inledande frågan.

Vi ställs åter inför ett kosmiskt skeende, som framställs som en mer eller mindre heroisk (eller åtminstone dramatisk) scen. Gåtan ligger så tillvida helt i linje med de båda tidigare och med den ton som Varinn direkt anslår då han behandlar sonens död. Kanske påminner han med sina kosmiska utblickar om allt det komplicerade skeende som människan står maktlös inför, som gör det faktum att Vamoðr dött utan att ha gjort sig förtjänt av det om inte möjligt att acceptera så åtminstone begripligt som händelse. Det är mycket i detta kosmiska perspektiv som är nästan lika svårt för de flesta människor att förstå idag som då, men

det beror på innehållet. Gåtans språk skall man åtminstone principiellt kunna genomtränga.

13.1.3. Textens lydelse, alternativ II

En annan tänkbar lösning går i en liknande riktning och kan betraktas som ett slags variation på samma tema. Framför allt utgår den från det faktum att hästar omnämnts i de tre senaste av de sammanlagt fem partier av texten som hittills diskuterats. I samtliga dessa fall förutsätts hästbeteckningarna ytterst ingå i anspelningar på skepp. Dessa har en kosmisk funktion, i det att de forslar solen över himlahavet. Himlen har i den nu aktuella gåtan förts på tal som en kampplats, där väderstrecken/vindarna (från norr, söder, öster och väster) möts. Det alternativ vi nu övergår till laborerar sålunda med en potentiell kenning för 'skepp'.

Translitterering:	Ce1 patsakumtualftahuarhistrsiku Ce2 narituituākiānkunukartuairtikirsua Ce3 pālikia ·
Segmentering:	Ce1 pat sakum tualfta huar histr siku Ce2 nar ituituāki ā [i]n kunukar tuair tikir sua Ce3 p ā likia ·
Normalisering:	<i>Pat sǫgum twālf̥ta, hwar hæstr sīgunnar ættvættvangi ā [æ]n kunungar twæir tigr swā- -ð ā liggia.</i>
Översättning:	'Det såg vi som det tolfte, var sjunkvågens häst på ättkampplatsen och tjugo konungar (så att) (de) ligger på (den, dvs. platsen).'

Uppställt som tidigare skulle läsning, normalisering och översättning då få följande form:

**pat sakum tualfta huar histr siku||nar ituituāki ā [i]n kunukar tuair tikir
suap ā likia**

*Pat sǫgum twālf̥ta hwar hæstr sīgunnar ættvættvangi ā æn konungar twæir
tigr swāð ā liggia.*

'Det såg vi som det tolfte, var den sjunkande vågens häst (= 'skeppet') på väderstreckskampplatsen (dvs. 'ätternas (= väderstreckens) kampplats') och tjugo kungar så att [de] ligger på (den = kampplatsen).'

Här tycks ett predikat saknas, t.ex. ett befintlighetsmarkerande verb som anger hästens uppehållsort. Man kan också tänka sig att **suap** är något malplacerat. Utan detta får vi en helt vanlig samordning av två led (vilka betecknar hästen och kungarna, som alla ligger på kampplatsen). Invändningen är dock mest en reaktion från vän av ordning. Med den komplicerade, för att inte säga konstlade, uttrycksform som genren inbjuder till blir syntaxen (eller kanske den logiska tankegången) stundom inte fullt optimal, åtminstone inte genomförd enligt den skolbok vi lätt föreställer oss men som ännu inte fanns. Vi återkommer till den frågan.

13.1.4. Kommentarer till alternativ II

Här granskas nu det sistnämnda alternativet närmare. En sammanvägning mellan de båda alternativa tolkningarna och standardversionen skall också företas. Vid en jämförelse mellan de båda hittills framlagda alternativen förefaller det mer attraktivt att skeppet betecknas med en kenning av exakt det slag som får sägas vara närmast prototypiskt.

13.1.4.1. **histr siku||nar**

Skillnaden mellan de båda alternativen består först och främst i att ordet *hæstr* i den senare lösningen förses med en annan bestämning än tidigare, det efterställda genitivattributet *sīg-unnar*. Detta är en sammansättning av morfemet *sīg-* (jfr det fornvästnordiska verbet *síga* 'sjunka', t.ex. om havets rörelser) och *unnr* 'våg'. Sammansättningen betyder således 'den sjunkande vågen', den rörelse man kan se omväxlande med vågens hävningar. Den sjunkande vågens häst är naturligtvis ett skepp som vältrar sig i vågorna. Beteckningen är direkt jämförbar med den tidigare nämnda *vágmarr* 'våghäst'.

En häst är det otvivelaktigt som åberopas i den föreslagna kenningen, hur denna än skall tolkas — det står ju uttryckligen *histr*. Sådana har vi träffat på tidigare. Två omnämnanden har förekommit i den föregående strofen, en skeppskenning innehållande ett ord för 'häst' även i andra gåtan enligt den omtolkning som här håller på att utvecklas. Eftersom hästarna i det föregående på ett eller annat sätt representerar skepp, kunde det från metodsynpunkt vara befogat att efter söka en möjlig skeppskenning även här. En sådan skulle **histr sikunar** (*hæstr sīgunnar*) 'den sjunkande vågens häst' mycket väl kunna vara.

För att än en gång referera till Egill Skalla-Grímsson har han det snarlika *hestr unnar* 'vågens häst' i en lausavísa (8; Jónsson 1912b:44), och i Plácítúsdrápa str. 12 finner man *hranna drasill* 'vågornas häst' (Jónsson 1912b:610). Andra likvärdiga kenningar med *hestr* som huvudord är *hestr hranna* 'vågornas häst', *hestr svanfjalla* 'svanfjällens [= vågornas] häst', *hestr hafrastar* 'havsströmmarnas häst', *hestr humra heiðar* 'hummerhedarnas [= havets] häst' eller bara *hestr kafs* 'havets häst' och *lagar hestr* (med samma betydelse); vidare — med andra beteckningar för 'våg' respektive 'häst' som huvudord — *öldu jór*, *öldu vigg*, *unnar vigg* osv. En något överlastad kenning är *Áta mars fannar fákr*, dvs. '[sjökungen] Átis hästs [dvs. skeppets] snödrivas [= böljeryggens] häst [= skepp]' i en lausavísa av Þórbjörn Brúnason från ca 1014 (Jónsson 1912b:198, lausavísa 2). I den kenningen har vi sålunda redan en gång nått fram till den sammanlagda betydelsen 'häst', när denna får ingå i en ny förening som till sist också totalt blir 'häst', enligt strukturen (beträffande formalismen se Stavnem 2007):

[[[*Áta* ('sjökungen Átis') *mars* ('hästs')] > SKEPPETS *fannar* ('drivas')] > BÖLJERYGGENS *fákr* ('häst')] > SKEPP

Man finner principiellt samma arrangemang i frasen **strántu hraipmarar** (se avsnitt 12.1.2.4, s. 349 ff.).

På semantiskt parallellt sätt kan *hæstr sīgunnar* vara bildat till *sīg-unnr* 'en våg som sjunker'. Kenningen betyder då 'den sjunkande vågens häst' (jfr fvn. *síga* 'sjunka'). Likaså är kenningen *hniggrund hafbekks* bildad till verbet *hníga*, som har liknande innebörd som *síga*. Här är *hafbekkr* 'havbänk' (en bänk som befinner sig på havet och som man sitter eller befinner sig på; jfr åter semantiken hos frasen *strändu hræiðmarar*) en omskrivning för 'skepp', och *hniggrund* står för 'böljande land'; hela kenningen avser 'havet'. »Skeppets böljande land» är betydelsemässigt ett slags spegelvändning av *hæstr sīgunnar* 'den sjunkande vågens häst'.

Här har vi mött flera autentiska kenningar som bygger på samma logik som den för det aktuella partiet förutsatta. Vissa av dem är betydligt mera långsökta än *hæstr sīgunnar*. I sin egenskap av kenning rymmer även denna fras en viss mystik, men man får trots allt viss hjälp genom att det är det generiska

ordet för 'häst' som används. Detta pekar i sin tur direkt mot 'skepp', närhelst det är fråga om kenningar.

13.1.4.2. **ituituāki ā**

Fortsättningen kräver en ny segmentering. Nästa ord kan i och för sig utan vidare operationer liksom i det första alternativet uppfattas som **ituituāki ā** och utläsas som *ættvættvangi ā*. Detta är en sammansättning av *ætt* 'väderstreck' och *vættvangr* 'kampplats' i dat.sg. (jfr fvn. *vættvangr*, välkänt framför allt från lagspråket), som åtföljs av prepositionen *ā* (såsom utretts i avsnitt 13.1.2.3). Detta är principiellt samma tanke, som då *vættvangi* urskilts, följt av prepositionen *ā*. Skillnaden består i att *vættvangi* har fått en förled och den omöjliga prepositionen **ān* 'på' har ersatts av det fullt normala *ā*. Här avses figurligt en plats där väderstrecken kämpar om herraväldet, vilket för tankarna till himlasfären. Dativformen beror på det följande **ā**, den normala fornsvenska prepositionen *ā*. Analysen liknar i stort sett den traditionella men undviker formella onöjaktigheter.

13.1.4.3. **[i]nkunukartuairtikir**

Den just nämnda prepositionen har i den traditionella analysen formen **ān**. Man hänvisar till tryckstark ställning efter huvudordet. Förslaget är en ad hoc-lösning utan några som helst understödjande paralleller. Prepositionen *ā* kan inte avslutas med ett **n** vid den aktuella tidpunkten (se avsnitt 7.1.2.4, s. 210). Framför allt skapas i den hävdvunna tolkningen en olöslig kronologisk konflikt mellan den *h*-lösa form man räknat med i **uaim** (för *hwæim*) på raden Cb1 och formen **ān*, som om den vore autentisk är helt oförenlig med en *h*-lös form i samma inskrift.

Senare delen av runföljden **ān**, dvs. **n**, får i stället föras till fortsättningen. Omedelbart därefter följer ordet **kunukar**, som lätt igenkänns som *kunungar*. Ett ensamt **n** kan emellertid stå för konjunktionen *æn* 'och', 'men'. Detsamma gäller **t** för *at* på flera ställen. Återstoden (**tuair tikir**) behöver ingen justering i segmenteringen. Vad vi så långt har är således ett sammanbindande element följt av ett substantiviskt huvudord (*kunungar*) jämte den numeral bestämningen *twæir tigr* 'tjugo' (eller rättare: 'två tiotal', dvs. ett räkneord med ett substantiv som huvudord).

13.1.4.4. **suap ā likia** ·

Vanligen översätts **suap** med 'som'. I den medeltida fornväst-nordiskan har *svát* närmast en sådan funktion. Men etymologiskt bör *svát* ha uppkommit ur *svá at*, vilket från början rimligen haft sin ordagranna betydelse 'så att'. Det har med andra ord markerat följd (finalitet).

Det är inte svårt att föreställa sig att ett befintlighetsverb med betydelsen 'ligga' föresvävar runristaren i hela denna passage (det kommer ju mycket riktigt alldeles mot slutet: **ā likia**). Den konstruktion han syftar till i andanom skall således leda fram till en utsaga om var två entiteter, skeppet och gruppen med de tjugo kungarna, befinner sig. För att uttrycka befintligheten väljs det för ändamålet lämpliga verbet 'ligga'. Det mycket allmänna förbindelseelementet *swāð* får därefter inleda den verbalfra som avslutar satsen. Man skall komma ihåg att detta konnektiva element har en mycket rudimentär betydelse och egentligen inte i sitt grammatiska uppträdande fullständigt motsvarar nusv. *som*, vilket det visserligen ofta översätts med (se äv. avsnitt 7.1.2.6, s. 211).

Konstruktionen behöver strängt taget inte markera en gräns mellan satser, och i så fall saknas egentligen inget verb i den inledande delen, såsom det vid första anblicken kan tyckas. Den som anser att syntaxen strider mot grundläggande grammatiska regler måste bära i minnet att vår grammatikuppfattning förutsätter en lång litterat tradition. Det betydligt sämre utforskade talspråket rymmer i praktiken mängder med avvikelser från skriftspråksgrammatiken. Många av dessa talspråkliga konstruktioner är fullt jämförbara med Rökexemplet, och Rökinskriften står trots allt närmare talspråket än de flesta nutida texter (se t.ex. Harris 2010c om några andra runinskrifters status i detta hänseende).

Man kan jämföra den konstruktionstyp som i modern grammatik brukar kallas »dubblerat satsled». Under den rubriken kan mycket infogas, men vanligast är att ett fritt adverbial dubblas med *så*. I äldre svensk språkvård har detta bruk stämplat som överflödigt och talspråkligt (därför opassande i skrift), men det har i praktiken en funktion: »Så markerar att fundamentet är slut — speciellt om det är långt — och att den överordnade satsens finita verb kommer. På så vis kan det underlätta förståelsen» (Hultman 2003:293). »När fundamentet är långt, t.ex. när det innehåller en sats, kan *så* i denna typ

av konstruktioner i skrift ofta ersättas med ett kommatecken, men i tal har vi inte tillgång till den typen av markeringar, så där har vi större behov av en hörbar gränsmarkör. Troligen är det därför som *så* och *då* i denna funktion är mycket vanligare i tal än i skrift» (*Språkriktighetsboken* 2005:375).

Den alternativa tolkning som här framlagts förutsätter (eller resulterar i) en konstruktion som principiellt påminner om dem som här anförts — de är inte identiska, men det rör sig om samma slags fenomen. Inledningen (**pat sakum tualfta**) ger oss visserligen en fullständig sats, men om den inbäddade frågebisatsen betraktas för sig kan fundamentet i den uppfattas som så utförligt att det motiverar en omstart. Lägg märke till att **suap**, som i så fall signalerar denna omstart, etymologiskt innehåller just ett *så*. Det kompletteras med partikeln *at*, som kan signalera att ett finit verb följer (se citatet från Hultman strax ovan). Vi har sålunda på Rökstenen en likartad lösning som när man i nutida talspråk — och alltmer även i skriftspråk — använder sig av dubblerat satsled för att skapa tydlighet. Rökristaren kan ha velat uppnå samma effekt.

Om det förda resonemanget behöver något ytterligare rättfärdigande, kan man påminna om förutsättningarna. Varinn (eller vem det nu är som ristat) är uppenbarligen runlär, men att hugga runor är en exklusiv syssla. Det är inget litterat samhälle i verklig mening han verkar i, och det skrivna har — förutom de få andra inskrifter som finns — inga andra givna mönster än talspråkets villkor. Just sådana konstruktioner som det här skulle kunna vara fråga om är typiska för talspråket. Inte minst satsbindning följer andra regler i talspråket än i skriftspråket.

Möjliga paralleller erbjuder också exempelvis de fornindiska Vedatexterna. Det kan förefalla som om argumentationen här syftar till att försvara en svag läsning och att vi därför skulle gå tillväga på samma sätt som standardtolkningens företrädare ofta betett sig. Men situationen är inte riktigt jämförbar. Underliga syntaktiska lösningar (enligt vår nutida uppfattning) förekommer även i skaldediktningen, och med detta slags poesi uppvisar Rökstenen enligt min nytolkning många likheter på flera plan. Man får framför allt komma ihåg att när ett satsförbindande element som **suap** används på vikingatiden har det inte exakt samma egenskaper som det *så att* har som vi associerar till. Inte ens medeltidens svenska *swa at*

fungerar riktigt som *så att* i nutida svenska. Det finns ett historiskt/etymologiskt samband, men satsbindningen tillämpar andra tekniker i äldre tid, med andra relationer (annan logik) mellan komponenterna som följd (se t.ex. Rosenkvist 2004). Den självklara bisatsinledande funktion som relativpronomenet *som* har i modern svenska (och som ofta får ersätta **suap** i översättningar) kan inte fullt ut likställas med **suap**.

Hela gåtan skulle då ungefär lyda: 'Det såg vi som det tolfte var den sjunkande vågens häst [= skeppet] på väderstreckskampplatsen och två tiotal [= tjugo] konungar (så att [de]) ligger på (den).' Tanken är att gåtan syftar på samma skepp som tidigare. Detta seglar över himlahavet, vilket framställs som en tummelplats. Det är platsen där detta äger rum som efterfrågas i gåtan.

Vidare antyds det att tjugo kungar ligger på fältet. Detta behöver knappast uppfattas på så vis att de ligger fallna; allt som sägs är att de befinner sig på kampplatsen. De återkommer ju också omgående — till synes fullt levande — i den omedelbart därefter fortsatta texten. Därför utreds de vidare i det sammanhanget. Wessén är här tvungen att argumentera för tempusvalet, eftersom hans tolkning förutsätter att kungarnas omständigheter utreds vidare efter det att de dödförklarats.

13.1.5. Textens lydelse, alternativ III

Det parti som här behandlas är ett av de språkligt märkligaste och mest svårhanterliga på hela stenen. Den etablerade uppfattningen är visserligen ohållbar, så långt står allting klart, men inte heller någon av de båda nytolkningar som hittills föreslagits är helt utan vank. Det är givetvis angeläget att nå fram till en så sannolik lösning som möjlig, samtidigt som alla språkliga krav är tillgodosedda. En dunkel innebörd är att föredra framför grammatiska fel, särskilt i en text som Rökenskriften, där det gåtfulla tycks ha upphöjts till norm. Men helst vill man få både grammatisk acceptabilitet och begriplighet att resultera av analysen.

Med de båda förslag som hittills framförts har jag främst velat visa att det finns helt andra lösningar att tillgå än dem som gällt hittills. Även om de inte är invändningsfria, har de mer som talar för sig än den traditionella. Vad man ställer sig något frågande till är kanske dels beteckningen *hæstr* (utan vidare bestämning) för 'skepp' i det första alternativet (men jfr strofens **raip iau**, avsnitt 12.1.2.1, och **ā kuta**, avsnitt 12.1.2.5) och sammansättningen *ættvættvangi* i båda de föregående

alternativen, dels frånvaron av predikatsverb i det senare. Därför återvänder vi ännu en gång till texten och prövar ännu en segmentering.

Translitterering:	Ce1 þatsakumtualftahuarhistrsiku Ce2 narituituākiānkunukartuairtikirsua Ce3 þālikia ·
Segmentering:	Ce1 þat sakum tualfta huar histr siku Ce2 nar i tu ituāki ā [i]n kunukar tuair tikir sua Ce3 þ ā likia ·
Normalisering:	<i>Þat sǫgum twālftha, hwar hæstr sīgunnar ar æ dō ættvangi ā [æ]n kunungar twæir tigir swā- -ð ā liggia.</i>
Översättning:	’Det såg vi som det tolfte, var sjunkvågens häst alltid dog på ättvången och tjugo konungar (så att) (de) ligger på (den, dvs. platsen).’

Med risk för tröttande upprepning presenterar vi också texten i svit på samma sätt som tidigare:

**þat sakum tualfta huar histr siku||nar i tu [u]ituāki ā [i]n kunukar tuair
tikir sua||þ ā likia ·**

*Þat sǫgum twālftha hwar hæstr sīgunnar æ dō ættvangi ā æn konungar twæir
tigir swāð ā liggia.*

’Det såg vi som det tolfte, var den sjunkande vågens häst (= skeppet) alltid
dog på ättvången (dvs. himlen) och tjugo kungar så att [de] ligger på (den
= ättvången).’

Jämfört med standarduppfattningen har bara någon ytterligare segmentering tillkommit i strid mot traditionen men på samma sätt som i en av de tidigare framförda alternativa analyserna. Det sista förslaget kommenteras nu vidare.

13.1.6. Kommentarer till alternativ III

Med den segmentering vi utgår från i detta sista fall uppfattas inte **ituituāki** som *ættvættvangi* utan som tre separata ord: **i tu ituāki** /*æ dō ættvangi*. Lösningen ger oss inte minst ett nytt verb att laborera med. Därmed kan också satsstrukturen förbättras i förhållande till alternativ I–II. På liknande sätt som tidigare ingår substantivet (**ituāki**) tillsammans

med den omedelbart följande **ā**-runan i en prepositionsfras. Vi övergår till en systematisk genomgång.

13.1.6.1. **þat sakum tualfta huar hīstr siku||nar**

Inget i denna sträng avviker från det närmast föregående förslaget till lösning (behandlat i avsnitt 13.1.4–13.1.6). Segmenteringen **hīstr siku||nar** föredras för att vi då får en sammansatt kenning av normalt slag och dessutom en som harmonierar väl med den uppfattning som redovisats tidigare i DEL 3. Vi har ju redan urskilt skeppskeningar med ord för 'häst' som huvudord. Här har vi själva det generiska substantivet i ordfamiljen. Att det nu används kan man se som en bekräftelse på innebörden i de tidigare använda kenningarna. Även om vi inte ser detta som svaret på ett *greppaminni*, blir det ett slags facit på att vi uppfattat de tidigare kenningarna på rätt sätt.

13.1.6.2. **i tu ituāki ā**

I denna sekvens möter vi de enda avvikelserna från föregående segmentering, med de konsekvenser detta får även för betydelsen. I den förra lösningen med *hæstr sīgunnar* som kenning för 'skepp' saknades ett tydligt predikatsverb. I den nu aktuella sekvensen finns det ett sådant i **tu**, som kan utläsas *dō*. Därmed upprepas det predikat som vi räknat med i framtidens andra gåta, dvs. det omedelbart föregående prosastycket (således stycket före strofen). Verbet *dō* blir predikat till subjektet *hæstr sīgunnar*. Med den tidigare bilden ännu levande blir det hästen som dör. I avsnitt 11.2 seglar enligt nytolkningen solguden med sina skepp över (himla)havet under dagens lopp och skrapar mot stranden när dagen är slut. Här tas denna bild alltså upp på nytt. Om det antas att solen i kvällningen förliser med sitt skepp och går under, kan detta, fortfarande bildligt, uttryckas som att den häst som avses med huvudordet i skeppskeningen dör. Observera att verbet för 'dö' förekommit tidigare i avsnittet före strofen, där det stod att den som seglade över havet dog (**tu/dō**) *mærr* 'berömd'.

I så fall står **i** för *æ* 'alltid'; flera paralleller till den skrivningen återfinns i den samlade runkorpusen. Solens färd över havet upprepas varje dag; den hör till naturens lagbundenhet. Återstoden av sekvensen innehåller som tidigare prepositionen **ā** efterställd. Då blir **ituāki** ett uttryck för 'himlen', om

parallelliteten med andra gåtan skall bibehållas i fråga om innebörden. Standardlösningens *vættvangi* är i så fall inte enda möjligheten (med dubbling av **u** till **uituāki**). Redan Bugge (1878:51) igenkände fvn. *vangr* 'vang', 'mark' (dvs. sv. *vång* 'vall', 'slätt') i dativformen **uāki**, som han behandlar som simplex. Ett sådant ord kan mycket väl bilda andra sammansättningsled i en kenning för 'himmel' (jfr feng. *sælwong* för 'hav' i Exeterbokens gåta 17; s. 359 f.). Frågan är bara vad Varinn har valt som förled.

Mest rättframt skulle det naturligtvis vara om **uituāki** stod för *vindvangi* 'vindslätt'. Detta skulle vara en utmärkt kenning för 'himlen'. Just *vangr* finner man i *éla vangs* i den berömda dikten Harmsól av 1100-talsskalden Gamli kanóki (Jónsson 1912b:556 str. 32:5; *éla vangs jǫfurr* står i denna kristna dikt för 'himlens furste'). Då betyder *éla vangr* 'stormarnas slätt'. Andra exempel som *éls fold* 'stormens land' i Plácítúsdrápa str. 26 (Jónsson 1912b:613) och *élgrund* 'stormens land' (hos Ingjaldr Geirmundarson i Brandsflokkur str. 5; Jónsson 1915b: 101) är jämförbara, fast med närsynonymer till *vangr* som huvudord. Likvärdiga är också t.ex. *glyggs land* och *veðra grund*, båda 'vindens land', varför inte också *vindheimr* 'vindvärld' i Völuspá str. 63 och *veðrs strönd* 'vindens strand' i str. 6 i Háleygjatal av Eyvindr skáldaspillir (Jónsson 1912b: 64). Jämför vidare resonemanget i avsnitt 13.1.3.

Således är *vindvangr* en perfekt himmelskenning. I isole-ring är det inte heller några problem med att utläsa *vind* ur **uit**. Det finns mängder av likvärdiga fall med tecknet för nasal utelämnat framför en homorgan klusil. Men just på Rökstenen ter det sig mycket osannolikt att *vind-* är avsett. Det skulle vara enda gången /nd/ skrivs med enbart <t>. Annars har vi **stānta** (trots att runan för nasalt **ā** annars ensam skulle vara en entydig beteckning för /ān/), **strāntu** (samma argument som i föregående fall), **siulunti**, **kupmuntar**. Som synes markeras /n/ undantagslöst i den aktuella positionen. Det är följaktligen mycket osannolikt att /vind/ skulle skrivas <uit> på just detta ställe. Men förleden kan än en gång vara **it**, dvs. *ætt-*, och hela sammansättningen blir *ættvangi* 'ättvång', 'väderstrecksvall'. Kom ihåg att **u** i **uit** skulle förutsätta ett dubblerat **u**, eftersom **tu** utlästs som *dō*. Men den dubblingen är enbart ett arv från traditionen, och här klarar man sig utan. Vi ger således upp *vættvangi* (som visserligen är ett välkänt ord och ger en möjlig

mening, ehuru med en annan nyans än den man brukat hävda) i utbyte mot *ættvangi*. Detta är en nybildning, som kräver särskild argumentation, men med det alternativet följer många fördelar.

Till detta kommer att någon tydning av den inledande sekvensen **it** (de omedelbart föregående runorna om man läser **uituāki** utan inledande dubbling av **u**, alltså [**u**]uituāki) knappast anmäler sig. Predikat saknas då fortfarande i satsen. Man skulle kunna läsa **u** dubbelt och laborera med (**i tu**) [**u**]ituāki, dvs. som den traditionella lösningen. Då skulle **tu** åter kunna vara *dō* 'dog', men den dubbelläsningen är inte särskilt attraktiv, eftersom den bland annat förutsätter att två olika fonem, /o:/ och /w/, neutraliseras i stavningen.

Vill man undvika dubbelläsningen helt står som sagt möjligheten öppen att som tidigare läsa endast **it** som *ætt* 'väderstreck' i [**u**]ituāki. Ett *ættvangr* 'väderstrecksslätt' är logiskt sett en lika god kenning för 'himmel' som någon av de redan nämnda. Då skulle **i tu ituāki ā** utläsas som *æ dō ættvangi ā*, och vad som efterfrågas är var *hæstr sīgunnar* alltid dog på väderstrecksslätten. Vi återkommer till innebörden.

13.1.6.3. [**i**]n kunukar tuair tikir sua||p ā likia ·

Resten på denna gåta kan läsas och förstås på samma sätt som tidigare redovisats (avsnitt 13.1.5.3–13.1.5.4). Likaså gäller även här den kommentar om kasus efter *twæir tigir* som redan framförts i avsnitt 7.1.2.5, s. 211. Predikatet *dō* har singularform genom kongruens med det redan anförda subjektet, dvs. *hæstr*. Därefter blir subjektet utökat genom ett tillägg (med delat predikat i singularis; se Wessén 1965:122 f., § 78). I bisatsen får det plurala tillägget (*kunungar*) ett eget predikat med korrekt numerusböjning. Med denna lösning blir grammatiken i hela partiet oklanderlig.

När det antyds att vindar (*kunungar*) figurerar i sammanhanget, är det för att ytterligare ge indikationer om att det är himlen som avses. Vindarna har drivit solens skepp över havet mot landet på andra sidan. När solen därefter går ner, har även vindarna fullgjort sin uppgift, men de har också introducerats inför nästa parti, där de själva blir huvudrollsinnehavare.

Översättningen skulle efter dessa linjer bli: 'Det såg vi som det tolfte, var den sjunkande vågens häst (= skeppet) ständigt dog på väderstreckss-

slätten (dvs. himlen) och tjugo kungar [dog] så att [de] ligger på (den = väderstrecksslätten)'. Med denna gåta har intresset förts över från själva himlakropparna, särskilt solen, till den miljö som solen normalt befinner sig i. Detta är rymden. I den rör sig vindarna, och de tjugo kungarna återkommer omgående.

* * *

Som redan framhållits försvagas kanske argumentationen (tillsynes) av att den nytolkning som presenterats här i själva verket kan uppträda i flera versioner. Det behöver emellertid inte nödvändigtvis vara någon svaghet. Varinn har inte ett ögonblick eftersträvat entydighet. Den mångtydighet i vilken de olika föreslagna lösningarna har sin grund är kanske inte eftersträvad eller uppsåtlig, men möjligheten till alternativa lösningar som är minst lika plausibla som standarduppfattningen visar att det kan vara mödan värt att söka sig fram på helt nya vägar. Detta är i själva verket det grundläggande budskapet i hela detta arbete.

Om man skall välja mellan de tre föreslagna lösningarna, är det den sistnämnda som har avgjort mest som talar för sig. Inte minst med tanke på skaldediktningens paralleller till kenningarna *hæstr sǫgunnar* och *ættvangi* ligger den tolkningen nära den estetik vi tycker oss urskilja även i Rökinskriften.

13.2. Baksidans andra gåta

Nästa gåta behandlar det som anges i texten som **pri^{ta}unta** 'det trettonde'. Här räknar vi emellertid med att vi nu nått fram till den fjärde gåtan (strofen ej inkluderad), efter de två på framsidan och den föregående på baksidan. Den följer mycket riktigt alldeles efter det som kallas det tolfte. Även i formuleringarna anknyter den till det föregående. Det är nu de tjugo kungarna som ensamma behärskar scenen. Att dessa skulle ha befunnit sig på Själland har redan avvisats. Var de än har varit, kan de inte heller ha uppehållit sig där under fyra vintrar, av rent språkliga skäl (som vi sett i avsnitt 7.2.2.4). Vidare har det förbryllande namnbruket berörts tidigare.

13.2.1. Textens lydelse

Vi börjar som i föregående fall med den etablerade versionen. Den allmänt vedertagna segmenteringen ser ut på följande sätt:

· þat sakum þritaunta huarir t|uair tikir kunukar satin [a]t siulunti
fia||kura uintur at fiakurum nabnum burn||[i]r fiakurum bruþrum ·

*Pat sagum þrettaunda, hwarir twair tigur kunungar satin at Siolundi fiagura
uintur at fiagurum nampnum burnir fiagurum bröðrum.*

’Det säger jag såsom det trettonde, vilka tjugo konungar satt på Själland under
fyra vintrar [= fyra år], med fyra namn, födda åt fyra bröder.’

Den kritiska genomgången i avsnitt 7.2.2, s. 215–224 har visat att den
traditionella uppfattningen arbetar med några former som är omöjliga
från språkhistoriska utgångspunkter. Med en minimal justering av seg-
menteringen och delvis annan upplösning av runorna (till andra ord-
former) kan emellertid helt nya läsmöjligheter uppenbaras.

Translitterering:	Ce3 · þatsakumþritauntahuariet Ce4 uairtikirkunukarsatintsiuluntifia Ce5 kurauinturatfiakurumnabnumburn Ce6 [i]rfiakurumbruþrum ·
Segmentering:	Ce3 · þat sakum þritaunta huarir t Ce4 uair tikir kunukar satin [a]t siulunti fia Ce5 kura uintura [a]t fiakurum nabnum burn Ce6 [i]r fiakurum bruþrum ·
Normalisering:	<i>Pat ságum þrettaunda, hwarir twæir tigur kunungar satin at siölundi fiagura vinddura at fiagurum nabnum, burnir fiagurum bröðrum.</i>
Översättning:	’Det såg vi såsom det trettonde, vilka tjugo konungar (som) satt vid (ett) sjöträð [= skepp] (el. vid sjöträðet [= skeppet]), de fyra vinddörrarnas [= väderstreckens] (sjöträð) [= (himmels)skepp?], med fyra namn, födda åt fyra bröder.’

Med den alternativa tolkning som här är under utredning är det inled-
ningsvis inte så mycket som skiljer denna från standardversionen. Gåtan
inleds på samma sätt som den förra och går bara vidare i numreringen.
Därefter följer det obligatoriska frågeordet, som inleder en interrogativ
bisats. De tjugo kungarna återkommer, och deras namngivning kom-
menteras. Det är mest i fråga om lokaliseringen av kungarna (och tids-
bestämningen i standardversionen) som tolkningarna går isär, men
denna olikhet är av grundläggande vikt. Substantivet **nabnum** normal-

iserar Wessén till *nampnum*, som är den fornsvenska motsvarigheten. Detta avstår vi från i nytolkningen (som har *nabnum*) av skäl som vi återkommer till.

I löpande text blir således lydelsen såsom framgår strax nedan. Här återges först texten segmenterad på nytt, därefter följer normalisering och översättning:

**þat sakum þritaunta huarir t||uair tikir kunukar satin [a]t siulunti
fia||kura uintura [a]t fiakurum nabnum burn||[i]r fiakurum bruprum**

*Þat sǫgum þrettaunda, hwarir twæir tigr konungar satin at siölundi fiagurra
vinddura at fiagurum nabnum, burnir fiagurum bröðrum.*

'Det såg vi som det trettonde, vilka tjugo konungar (som) satt vid de fyra
vinddörrarnas [= 'väderstreckens'] sjöträd [= 'skepp'], med fyra namn, födda
åt fyra bröder.'

Inledningen är oförändrad med det enda undantaget, att det traditionellt
urskilda verbet 'säga' ersatts av 'se'. Hela passagen kommenteras här
utförligt i sina olika enskildheter.

13.2.2. Kommentarer till den alternativa lösningen

Man kan här i själva formuleringarna ana en progression. De tjugo
kungar som nämns avslutningsvis i föregående gåta bildar här utgångs-
punkten för en fortsättning. Detta talar också för att de inte gärna kan
ligga stupade på ett slagfält först; det skulle bli en konstig ordning
(vilket Wessén påpekar). Kungarna är för övrigt temat även för det parti
som tar vid efter den nu aktuella andra gåtan på baksidan.

13.2.2.1. · þat sakum þritaunta

Början på gåtan är okontroversiell, givet att den förra gåtan
nämner »det tolfte» (vilket i och för sig fortfarande är ett olöst
problem). Men att det här rör sig om en språklig sträng med
innebörden 'det såg vi som det trettonde' behöver inte kom-
menteras ytterligare.

13.2.2.2. huarir t||uair tikir kunukar

Även fortsättningen är innehållsligt oproblematiskt. Här åter-
kommer samma interrogativa pronomina element som i den
första gåtans **huariar**. Böjningsformen där är nom.pl.fem.,
här är **huarir** (*hwarir* 'vilka') nom.pl.mask. Därefter upp-

repas principiellt samma fras (**tuair tikiṛ kunukar** / *twæir tigir kunukar* 'tjugo konungar') som redan påträffats mot slutet av föregående gåta. Att **tuair tikiṛ kunukar** skall utläsas som *twæir tigir kunungar* och uppfattas som 'tjugo konungar' ifrågasätter ingen (man kan jämföra got. *twai tigjus*; Krause 1968:188 f., § 171 jämte 172, 4). Saken brukar inte ens kommenteras. Ändå kan sekvensen rymma en formell svårighet. Noga taget står det ju inte 'tjugo konungar' utan 'två tiotal konungar' (även got. *tigjus* är substantiv). Därför skulle man vänta sig att *konungar* hade genitivform, inte nominativ som är det vi finner belagt i inskriften. Genitivform är det normala i fornvästnordiskan; Nygaard ([1906] 1966:137 f.) talar om »artens genitiv» vid mängdbeteckningar. I fornsvenskan är stelnade former av *tiughu* allmänna redan i de äldsta texterna (Rydqvist 1857:562 ff.). Detta ord uppför sig som en numeral, inte som ett substantiv.

Hur man skall förklara nominativen på Rökstenen är inte alldeles klart. Bugge (1878:54) menar att det i fornvästnordiskt skaldespråk förekommer samma uttryckssätt som på Rökstenen. Mot detta kan invändas att det med få undantag bara gäller i dat.pl. Fvn. *tuttugu* bevarar spåren av *twæir tigir* bättre än vad sv. *tjugu* gör, men efter räkneordet följer varken i fornvästnordiskan eller i det svenska medeltidsspråket gen.pl. utan det kasus som satsstrukturen gör naturligt. Kanske har den sammanhållna numeralfunktionen hos *twæir tigir* börjat göra sig gällande redan i Rökstenstidens Östnorden, den som småningom leder fram till fsv. *tiughu*. Detta är svårt att avgöra.

I gåtan före den nu behandlade är det emellertid en något annorlunda konstruerad syntax; *twæir tigir* följer efter huvudordet (*kunungar*), som spetsställts. Med den ordföljden är det naturligare att huvudordet får nominativform. Kanske är det så enkelt som Bugge antyder, att uttryckssättet redan för Rökstensristaren är inskränkt till en specialiserad användning och därför mindre mottagligt för en levande strukturanalys som avsätter spår i grammatiken. Under dessa omständigheter kan den föregående gåtans formulering (som är helt naturlig grammatiskt sett) ha varit mönsterbildande även för denna.

Det som man för det trettonde såg var till att börja med vilka tjugo kungar det var som satt **[a]t siulunti**. Vi övergår nu till frågan var någonstans detta var.

13.2.2.3. **satin [a]t siulunti fia||kura uintura**

Nytolkningen förutsätter i den här runföljden en annan segmentering än den gängse. Därmed undanröjs bland annat de onöjaktiga språkliga oregelbundenheter som standarduppfattningen laborerar med.

Men allra först överges den aprioristiska (och redan därför misstänkta) sammankopplingen av **siulunti** med något namn (som helst skall åsyfta Själland). Vid det här laget har vi vant oss vid att skepp figurerar i Rökstensinskriften, visserligen ofta språkligt förklädda till hästar. Här har vi nu återigen en regelrätt omskrivning för 'skepp', nämligen **siulunti** (dat.sg. efter *at*). Ordet kan utläsas *sjölundi*, dvs. som en sammansättning av *sjō(r)* 'sjö' och *lundi* 'träd' (dat.sg.). Substantivet *siōlundr* motsvarar alltså på nutida svenska 'sjöträd'.

En sammansättning *sjōlundr* 'sjö-träd' är en utmärkt kenning för 'skepp'. Exakt denna beteckning är inte belagd i gamla källor med just dessa morfem kombinerade, men det är bildat av välkända komponenter på precis samma sätt som fvn. *sæmeiðr* (som innehåller principiellt samma förled, i en variantform, nämligen fvn. *sæ* 'sjö', 'hav', jämte ett annat ord, *meiðr*, för 'träd', således en nära synonym till *lundr*; kenningarna är bildade på exakt samma sätt, både formellt och innehållsmässigt). Betydelsen är densamma, komponenterna analoga, och orden visar helt parallell ordbildning. Den sist anförda ordformen finner man hos Sighvatr Þórðarson i hans Vikiingavísur om Olav Haraldssons bedrifter under de härnadståg som företogs i väster innan Olav blev kung och förklarad helig (Jónsson 1912b:213, str. 1).

Uttryck för 'träd', såväl i den generiska formen som för särskilda trädarter, kan generellt utgöra huvudord i skeppskeningar (Meissner 1921:221 f.). Med *meiðr* har vi även *unnar meiðr* 'vågens träd' och *meiðr fyllar* 'havets träd'. Jämför också *meiðr hranna drasils* 'vågens hästs (= skeppets) träd' och *meiðr unnviggs* 'våghästens träd'. Andra huvudord är *runnr* 'buske', 'buskage', 'träd', och *viðr* 'träd', 'skog' samt de mer preciserade trädartsbeteckningarna *askr* 'ask(träd)', *birki* 'björk', *eik* 'ek', *fýri* 'fura', *hlynr* 'lönn' osv. Man kan också ånyo påminna om str. 17 i Reginsmál, som återopats ovan (s. 360 f.). Där säger Reginn att han och Sigurðr befinner sig *á sætriám*, dvs. 'på sjöträden' (alltså 'skeppen'). Man kan hävda att *sæ-tré* är denna typ av skeppskening i den mest

generiska formen, eftersom både förleden (*sæ*) och efterleden (*triám*, dat.pl. av *tré*) är den generiska beteckningen för respektive företeelse ('hav' och 'träd'). Följaktligen är *sjólundi* en helt naturlig skeppskänning, en direkt parallell till *sætriám*, med synonymer som ersättning för både förled och efterled. Inget behöver läggas till rätta eller förklaras ytterligare (som fallet däremot är med den suspekta »Själlandstolkningen» och andra förslag som framförts).

Kungarna skulle då sitta på — eller hellre vid — ett skepp. Vad är detta för ett skepp? Och vem kan sitta vid (och inte på) ett skepp ute på havet? Det (dvs. skeppet = *siō-lundr*) specificeras i nästa fras, **fiakura uintura**. Det har ju framgått av kritiken i avsnitt 7.2.2.4, s. 220 ff., att varken **uintur** eller **uintura** kan vara den tidigare antagna akkusativen av *vinter*. Men ordet kan tillsammans med den avslutande **a**-runan bilda en genitivform i pluralis och därmed ett attribut. Det ord som avses med skrivningen **uintura** skulle då vara *vinddura*, dvs. gen.pl. av sammansättningen *vind-dyrr* 'vinddörr' (obs. att /n/ även här är utsatt i **uintura**; jfr avsnitt 13.1.6.2, s. 394). Det skall understrykas att det är precis på det angivna sättet som man väntar sig att *vinddura* skall skrivas med runor på Rökstenen (dubbelteckning tillämpas ju inte och **n** har redan kommenterats).

Således kan **fiakura** och **uintura** läsas som *fiagura vind-dura*, *fiagur* 'fyra' i gen.pl. följt av *vinddyrr* 'vinddörr' (dvs. 'väderstreck') i samma form. Detta är en efterställd bestämning till **siulunti** (*sjō-lundi*). Gåtan skulle då gälla vilka tjugo kungar som satt vid de fyra vinddörrarnas skepp och, indirekt, vad detta är för ett skepp.

13.2.2.4. [a]t fiakurum nabnum burn[i]r fiakurum bruprum ·

Observera att standardsynen på detta textställe implicerar att prepositionen *at* här skrivs med explicit angiven vokal, dvs. **at**. Man läser ju **fiakura uintur** och ser detta (felaktigt) som en akkusativform, varigenom det efterföljande **a** blir över till att ingå i den fortsatta strängen (jfr kritiken i avsnitt 7.2.2.4, s. 220 ff.). Det skulle i så fall vara enda gången i hela texten som vokalen i *at* skrivs ut.

Här rör det sig om en prepositionsfras som bestämmer den nominalfras som nämner de tjugo kungarna. Efter *at* sätts den följande nominalfrasen i dativ, och **fiakurum nabnum** (*fiag-*

urum nabnum 'fyra namn') har mycket riktigt den formen. Men förutom av prepositionsfrasen bestäms den nämnda nominalfrasen av ett verb i pret.part. (som predikativ), som i sin tur har ett indirekt objekt: *burnir fiagurum brøðrum* 'födda åt fyra bröder'. De tjugo kungar som omtalats har alltså sammanlagt bara fyra namn, och de är söner till fyra bröder. Detta är inte några förhållanden som är normala i vår vardagliga värld, vare sig vi har att göra med vikingaborgar på Själland eller med fornfrisiska krigare (se vidare nedan avsnitt 13.3.1, s. 407 ff.). Annorlunda är det med sjöträd och vinddörrar, för då befinner vi oss redan i diktens värld.

13.2.3. Slutsatser

Denna gåta har allt vad som hör till en gåta. Förbryllande uttryck (som *sjöträd* och *vinddörr*), och märkliga förhållanden som ändå gäller allmänt kända ting, t.ex. de fyra bröderna, som av allt att döma har var sin skara söner med fem i varje, vilka dessutom bär samma namn inom varje brödrastock. Lätt att uppfatta rent kognitivt men svårt att förstå pragmatiskt. Således gäller det att finna motsvarigheter i tillvaron (eller i människors föreställningar om denna) som systematiskt visar samma egenskaper som de företeelser vilka gåtan nämner.

Det är en utbredd föreställning att himlen har fyra dörrar, en i varje väderstreck. På äldre bilder, inte minst bibelillustrationer, ser man ofta ansikten vid himlens hörn med pustande munnar som blåser vindar kors och tvärs över himlen (se BILD 14). Enligt en del föreställningar har skaparguden satt olika potentater att vakta dessa dörrar eller hålla uppe jordens eller himlens fyra hörn. Mayareligionen har fyra så kallade »bacabs» — Can Tzicnal, Hozanec, Zac Cimi och Hobnil. Dessa är fyra bröder med bokstavligen uppehållande funktioner; skaparguden har placerat ut dem i norr och söder, väster och öster (E. Thompson 1970: 276 ff.; se äv. avsnitt 16.2.2, s. 545 f.). Med väderstrecken associeras också vindar (jfr t.ex. Uppenbarelseboken 7: »Sedan såg jag fyra änglar stå vid jordens fyra hörn och hålla tillbaka jordens vindar ...» eller Jeremia 39:46, där man läser: »Och från himmelens fyra ändar skall jag låta fyra vindar komma mot Elam ...»).

Detta gäller också den nordiska mytologin, såsom vi känner den från Snorris Edda. De fyra bröder som är fäder till de tjugo kungarna är således dessa dörrars väktare. Hos Snorri heter de något så prosaiskt som Austri, Vestri, Norðri, Suðri. De omnämns också i Vqluspá str. 11 bland

dvärgarna (i den s.k. dvärgkatalogen). Dessa ställdes av gudarna under himlens fyra hörn, när den välvdes över jorden. Samma namn återkommer i skaldernas kenningar. Så skriver Arnórr Þórðarson just om *erfiði Austra* 'Austris möða' = 'himlen' (som Austri bär upp ett hörn av) och Hallfreðr vandræðaskáld om *niðbyrðr Norðra* 'Norðris ätts (= dvärgarnas) börða' (= 'himlen'), Gísli Súrsson om *Suðra mjöðr* '(dvärge) Suðris mjöd' (= 'dikten'), medan Vestri inte tycks bli utnyttjad i kenningar.

BILD 14. Illustration ur Olaus Magnus *Historia de gentibus septentrionalibus* (1555:20) av vindarnas verkan i Norden.

»Himlens fyra hörn», väderstrecken, kan rimligen betecknas som vinddörrar, varigenom vindar kommer farande (jfr Uppenbarelsebokens fyra hörn, där änglar håller tillbaka vindarna; jfr också kenningen *vindræfr* 'vindtak' i Håttatal str. 12 för 'himmel'). De fyra vinddörrarnas skepp, som den trettonde gåtan refererar till, är rimligen ett himlaskepp av samma slag som det tidigare omnämnda. Vilka är då de tjugo kungarna?

Om kungarna är vindar, som ju styr över mycket i den vikingatida heroiska världen, i synnerhet över sjöfarten, kan dessa sägas vara födda som söner till fyra bröder, nämligen de fyra väderstrecken. Det finns inget stöd i de kända (västnordiska) myterna för att vindar har uppfattats som kungar generellt, men att de styr och ställer minst lika mycket som en del verkliga kungar antyder många myter och poetiska anspelningar. Mera som kuriosum kan det konstateras att dörrar ofta på ett eller annat sätt associeras med väderstreck i Eddan: norr i *Völuspá* str. 38 (*norðr horfa dyrr* 'mot norr vetter dörr'), söder i *Rígsþula* str. 26 (*suðr horfðo*

dyrr 'åt söder vette porten'), väster i Grímnismál str. 10 (*fyr vestan dyrr* 'väster om porten'), öster i Baldrs draumar str. 4 (*fyr austan dyrr* 'öster om porten'; översättningarna i samtliga fall Collinders).

Allmänt kända är nordanvinden, sunnanvinden, västanvinden och östanvinden. De förknippas alltså var och en med ett speciellt väderstreck, som de blåser från. Om de fyra bröderna är de fyra väderstrecken (manifesterade i de fyra brödernas skepnader), frågar man sig varför det kommer fem bröder (söner till var och en av de fyra bröderna) från varje riktning. I gåtans värld är det vanligt att handens fem fingrar omnämns som fem bröder. Så är det exempelvis med följande isländska gåta (nr 115 hos Árnason & Davíðsson 1887:27; lösningen är »vante»):

<i>Eg er hús með aungum tveim</i>	'Jag är ett hus med två flyglar,
<i>í mér liggja bræður fimm;</i>	i mig ligger fem bröder;
<i>í hörðum kulda hlífi eg þeim,</i>	i hård kyla skyddar jag dem,
<i>þó hriðin verði köld og grim.</i>	fast snöovädret kan vara kallt och bitande.'

Över huvud taget hör det till gåtans typiska uttryckssätt att lösningen inringas genom omnämnande av olika många företeelser som tillsammans karakteriserar det som gåtan står för. Veckans sju dagar, årets tolv månader och ca 360 dagar hör dit, människans fem (eller tio) fingrar och två armar likaså. Gåta 34 i Exeterboken (som avser ett skepp) har för övrigt dessa egenskaper (Williamson 1977:89).

Att vart och ett av de fyra väderstreckens vindar liknas vid en hand som river och sliter, eventuellt driver på, är en lika naturlig bild. Det är en del av den nyskapade Rökgåtans hemlighet, och bilden är lätt förenlig med den särskilda gåtstilen. Man får väl tänka sig att det är en del av Varins stolthet att han kan dikta ihop sådana gåtor med utgångspunkt i sin förtrogenhet med den sublimes visdom som rör de kosmiska frågorna. Kanske fanns det också prefabricerade gåtor som avsåg dessa ting och som hörde till den särskilt eftertraktade kunskapen.

Det förefaller under alla omständigheter tänkbart att gåtans lösning skall sökas i den här riktningen. De fyra vinddörrarnas skepp, som texten för det trettonde refererar till, är rimligen samma himmelskepp som det tidigare omnämnda. Antagandet är väl förenligt med det om att solen färdas över himlahavet i ett himlaskepp av något slag (se vidare avsnitt 16.2.1, s. 537 ff.).

* * *

Framsidans gåtor har cirklat kring solen och månen. I de båda senaste gåtorna har perspektivet vidgats till att mera omfatta den rymd som

dessas himlakroppar rör sig i. För det tolfte aktualiseras själva himlarummet, och mot slutet, för det trettonde, flyttas fokus över till de vindar som dominerar där. En äldre världsbild arbetar ofta med flera himlar, eller flera skikt av himlen, t.ex. luften närmast över människovärlden där månen rör sig, ett högre himmelslager där solen har sin gång samt de högsta rymderna där gudarna hör hemma. För det trettonde talas det uteslutande om vindarna, som virvlar omkring på olika höjd och bland annat driver — men också hotar — solens skepp. Som en övergång från himlakropparnas rörelser, som utmäter månåret och solåret, till himlarymden specifikt kan man betrakta den stigande numreringen.

Kanske får den besynnerliga ordningstalsföljden »tolfte»—»trettonde» då också sin förklaring. Skall den återknyta till första gåtans **tualf sinum** (som gällde månens årscykel) och därmed aktualisera solårets tolv månader? I så fall blir vi därefter påmind om månårets ibland tretton månader. Tideräkningen är nära knuten till årstidsväxlingarna, som i sin tur relaterar till solen. Å andra sidan är det i synnerhet månen med sina olika faser som brukar få diktera tidens gång. Månen kallas enligt Alvissmål str. 14 hos alverna *ártali*, egentligen 'årsräknare' (jfr beteckningen *månad*, som understryker sambandet med månens växlingar). I Vafprúðnismál str. 25 får vi sålunda veta att *ný oc nið / scópo nýt regin, / qldom at ártali* 'nådiga makter satte ny och nedan / att mäta tiden åt människor' (Collinder 1972:77). Å andra sidan meddelas det i Vafprúðnismál str. 23 att solen och månen delar tideräkningsfunktionen (Collinders övers., samma sida):

<i>Mundilfæri heitir, hann er Mána faðir</i>	"Mundilfare heter han, han är
<i>oc svá Sólar ip sama;</i>	Månens fader
<i>himin hverfa þau scola hverian dag,</i>	och Solens likaså;
<i>qldom at ártali.</i>	var dag skola de skrida på himlen
	och mäta tiden åt människor."

Här är det ett verbalsubstantiv, *ártal* 'årsräkning' (i dat.sg.), som direkt motsvarar det nomen agentis, *ártali*, som vi mötte nyss i Alvissmål. Man kan också påminna sig tideräkningsenheten *månad* (strax ovan), som är språkligt bildad till *måne*, medan *år* har med växtlighet (och indirekt soleffektens skiftningar) att göra. Substantivet *år* betecknar ju inte bara tidsenheten, som vi nu för tiden tänker på i första hand, utan har också den betydelse som kommer till uttryck i frasen *år och áring* 'årsväxt'. Troligen är ordet etymologiskt besläktat med grek. (*h*)*óra* 'årstid' (Hellquist [1948] 1966:1422 f., s.v. *år*). Kanske har först en särskild årstid avsetts, i så fall sannolikt våren.

13.3. Brödraskaran

Följande passage kan sägas skilja sig från de närmast föregående i det avseendet att den inte tycks framställa någon ny gåta. Det är en allmän uppfattning att man här i stället får de olika brödragrupperna presenterade — med namns nämnande. De forskare som vill betrakta Rökstenen som ett prov på diktformen *greppaminni* uppfattar strofen som svaret på de båda första gåtorna på stenens framsida och namnuppräkningsen som svar på de båda första på baksidan. Det finns en del som talar för den uppläggningsen, vare sig man vill se texten som ett regelrätt *greppaminni* eller ej.

Såtillyvida kan det aktuella stället verka oproblematiskt. Men det finns anledning att dröja något inför det, och inte som så ofta nöja sig med att endast oreflekterat återge namnen (eventuellt i anpassad form) och skynda vidare. Diskussionen har i allmänhet inskränkts till att gälla hur själva lydelsen på namnen skall förstås. Troligen finns det mer information att hämta. I så fall behöver partiet ingalunda uppfattas som ett svar på tidigare frågor utan som ett bidrag till den allmänna, enigmatiskt framställda bilden.

Denna passage omgärdas liksom den förra av tydliga skiljetecken, och upptas nästan helt av sönerns och fädernas namn. Det kan inte betvivlas att det vad namnen beträffar principiellt förhåller sig just som Wessén och alla andra uppger. Hur det än skall förklaras, är det fyra bröder (med olika namn) som har var sin omgång söner om fem i varje, och av skäl som undandrar sig en omedelbar förklaring har alla fem i varje grupp fått samma namn. Om binamn, som Wessén gör en viss affär av, nämns ingenting i texten. De fyra namn som uppges är otvivelaktigt vad bröderna heter, inte några förvrängda varianter eller något annat.

Att namnen ändå är förbryllande har helt andra orsaker. När de fem bröderna i varje grupp har samma namn, får man se det som ett utslag av att de är varandras likar och gemensamt bildar en enhet. Om det är fem fingrar som tillsammans är en hand, är det som gripverktyg handen sammantaget betraktas. Man skall också komma ihåg att fäderna är bröder. Dessa fyra bröder skall därför också ha något typiskt karaktistikum som förenar dem (därav gåtans framställning av dem som bröder och fäder till var sin uppsättning söner). En förenande egenskap har de om de tillsammans utgör de fyra väderstrecken.

Anknutna till händer med fingrar är på ett naturligt sätt också armar. Dessa i sin tur är i många sammanhang utsträckta i olika riktningar och kan associeras med utpekande eller symmetrisk uppdelning av t.ex. syn-

fältet. Dessa föreställningar återkommer i metaforiken och utnyttjas ofta symboliskt. Armarna på ett kors pekar åt fyra håll. Här finns en latent symbolik redan i den geometriska formen, som liknar de givna förutsättningarna på Rökstenen. Arrangemanget med bröder och fäder är lika symptomatiskt för gåtans värld som underligt i verklighetens.

13.3.1. Textens lydelse

Den alternativa uppfattning om Rökinskriften som framläggs i denna genomgång skiljer sig endast marginellt från den etablerade när det gäller identifikationen av runorna i detta textparti. Uppfattningen om hur de olika teckensträngarna skall utläsas och segmenteras skiljer sig däremot från varandra i högre grad.

Detta parti ger intryck av att det verkligen föreligger en konkret föreställning om de tjugo kungarna, eftersom de själva och deras respektive fäder namnges med nästan omständlig noggrannhet. Avsnittet väcker oundvikligen funderingar, men det finns här inte så mycket i den språkliga strukturen som är påfallande. På några ställen är det emellertid svårt att avgöra exakt vilka runor som är avsedda, vid sidan av att det man tycker sig kunna läsa är allmänt förbryllande.

Först repeteras den etablerade uppfattade meningen. Ett plustecken i translittereringen markerar att de båda runor som närmast omger plus-tecknet är sammanfogade till en binderuna.

· ualkar fimra+þulfsu||nirhraipulfar fimrukulfsunirhāislar fim haruþ||
ssunirkunmuntar fimbirnarsunir ·

· ualkar fim ra+þulfs (s)u||nir hraipulfar fim rukulfs (s)unir hāislar fim
haruþ||s sunir kunmuntar fim birnar sunir ·

*Valkar fimm, Rådulfs synir, Hraeðulfar fimm, Rugulfs synir, Haislar fimm,
Haruðs synir, Gunnmundar fimm, Biarnar synir.*

’Fem med namnet Valke, Rådulfs sö||ner, fem Reidulf, Rugulfs söner, fem
Haisl, Hords söner, fem Gunnmund, Björns söner.’

Som framgått av granskningen i avsnitt 7.3 finns det några punkter där man kan fråga sig om den förhärskande uppfattningen är helt befogad. På det sätt som texten hittills vanligen förstås kanske detta inte spelar så stor roll. Att avgöra om en av fäderna hetat Björn eller Bern är säkert inte det för helhetsuppfattningen angelägnaste. Med nytolkningen aktualiseras emellertid dessa frågor på nytt, eftersom namnens exakta lydelse då blir av större betydelse.

Translitterering:	Ce6	· ualkar fimra+þulfsu
	Ce7	nirhraipulfar fimrukulfsunirhãislar fimharuþ
	Cfl	ssunirkunmuntar fimairnarsunir ·
Segmentering:	Ce6	· ualkar fim ra+þulfs [s]u
	Ce7	nir hraipulfar fimrukulfs [s]unir hãislar fim haruþ
	Cfl	s sunir kunmuntar fim airnar sunir ·
Normalisering:		<i>Valkar fimm, Rãðulfs sýnir, Hræiðulfar fimm, Røgulfs sýnir, ...-ar fimm, ...-s sýnir, -mundar fimm, ...-ar sýnir.</i>
Översättning:		’Fem (med namnet) Valke, Raðulfs söner, fem (med namnet) Hræiðulfr, Rogulfs söner, fem Haisl ...-s söner, fem -mundr, ...-s söner.’

Till svårslätheten bidrar användningen av en binderuna, i translittereringen markerad med ett plustecken mellan två runtecken. Härmed menas alltså att två runor delar huvudstav, dvs. deras bistavar utgår från samma huvudstav. Det är inte alls ovanligt att det förekommer binderunor i runinskrifter, varvid särskilt vissa kombinationer tenderar att återkomma, men de tycks i stort sett saknas för övrigt på Rökstenen. Det är runtecknet för **a** respektive **þ** i namnet **rapulfs** som har kombinerats genom att båda tecknens bistavar samsas om en och samma huvudstav. Sist på rad Ce6 har man också läst en **u**-runa, som kan beskrivas som spegelvänd och utnyttjar kantlinjen som huvudstav, med bistaven riktad mot vänster. Läsningen får i båda dessa fall dock anses vara trovärdig. Enstaka originella läsningar av detta slag kan naturligtvis vara resultatet av att en felristning upptäckts och korrigerats (av ristaren).

408

på rad Cf1: ||s **sunir**. Den sistnämnda skrivningen återkommer vi till (i avsnitt 13.3.2.7, s. 417 f. och 18.2.2, s. 655).

I slutet på föregående rad (Ce7) har ett D-liknande tecken med milt våld tryckts in på raden, genom att den föregående **u**-runans bistav fått utgå från huvudstaven ovanligt långt ner, varigenom D-tecknet kunnat placeras i det utrymme som uppstått mellan huvudstavens överdel och kantlinjen. Man behöver inte tveka om läsningen eftersom **p**-runan på Rökstenen genomgående har mycket stor buktande bistav, så att huvudstaven ibland knappt anas över och under bistavens båda fästpunkter.

På ett ställe redovisas redan på det här stadiet en avvikande mening i förhållande till standardsynen. I runföljden **fimairnarsunir** är det lätt att urskilja orden **fim** och **sunir**, särskilt vid en jämförelse med kontexten, där exakt samma ord återkommer upprepade gånger. Vanligen har det mellanliggande ordet utlästs **birnar**. Här räknar Wessén med en utelämnad **a**-runa, så att det skulle ha stått **biarnar**. Den läsningen har säkerligen betingats av att kontexten är fylld av namn, och på den aktuella platsen väntar man sig ett namn. Det enda kända namn som skulle kunna dölja sig bakom de runtecken man tycker sig se är någon form av det mansnamn som nu är *Björn*.

För att utläsa en sådan form konsulterar man ånyo kontexten. Namnet måste stå i genitiv. Den naturliga normaliseringen av **birnar** borde vara *Bernar*. Men så heter ingen i Norden, inte ens i genitiv. Namnet *Björn* har en så kallad bruten form (kort *e* har diftongerats till *ia* eller under vissa omständigheter *io*), och i genitiv skulle man också vänta sig en bruten form (*Biarnar*). Däremot är dativformen *Birni*.

Går man till stenen är emellertid stället skadat. Den inledande **b**-runan saknar nedre delen. Av övriga runor kan man urskilja tillräckligt mycket för att sekvensen **irnar** skall kunna fastställas ganska säkert. Av den tänkta **b**-runan syns dock bara ungefär halva huvudstaven (ett lodstreck) samt övre bistaven (ett kort streck riktat snett uppåt mot höger från huvudstaven räknat och med normal orientering). Den nedre bistaven är alltså osynlig, endast supplerad i translittereringen. Om det aldrig varit någon **b**-runa (med ytterligare en bistav förutsatt snarare än läst) utan en **a**-runa (i så fall komplett i den form som syns, sånär som nedre delen av huvudstaven, som fattas), så står det helt enkelt inte **birnar** utan **airnar**. Detta är också Bugges läsning (Bugge 1878:70).

Som framgår av BILD 15 på s. 410 är både **i**- och **r**-runan (förutom **b**- eller **a**-runan) ofullständiga på grund av en senare skada i ristningsytan. Eftersom **r**-runan har så karakteristisk utformning och större delen av runans profil är bevarad, borde den läsningen vara korrekt; alla andra runor är otänkbara. Troligen är antagandet om en föregående **i**-runa lika

befogat, eftersom endast få runor kan ha en bistav så långt ner att den hade kunnat påverkas av skadan och inget av dessa tecken passar i den sannolika kontexten. Bortsett från den inledande runan är läsningen av ordet därför tämligen säker.

Vidare har det påpekats att de flesta av de uppräknade namnen är okända i det nordiska namnförrådet. Man har spekulerat om att det skulle röra sig om främlingar som anfallit Östergötland eller att den drabbning som man räknar med skulle ha utkämpats på främmande mark, kanske i Frisland. Västgermansk anknytning spelar en särskild roll för de kommentatorer som i Rökenskriften har velat se spår av ett historiskt skeende (se von Friesen 1920:74–81, N.Å. Nielsen 1969:36). Grønvik talar om en kombination av nordiska och västgermanska namn (2003:64 ff.).

R
a
n
r
i
b/a?

BILD 15. Utsnitt av Rökstensinskriften med runföljden **birnar** (el. **airnar?**).

13.3.2. Kommentarer till nytolkningen av namnuppräknings

Förutsättningen är alltså att texten från föregående avsnitt här fortsätter. Såsom innehållet kan anas i den nu aktuella sekvensen, trots att åtskilliga svårigheter är förknippade med olika enskildheter, får vi en redovisning av de fem brödragrupperna jämte deras fäder, med namnen angivna. Detta är ju också en i högsta grad logisk fortsättning. Man kan nästan tänka sig att det föregående avsnittet (om de tjugo kungarna) avslutas med ett kolon och att uppräknings av deras namn därefter tar vid. Formen för denna redovisning framstår också klart. Brödraskarorna anförs tillsammans med respektive far. Brödernas gemensamma namn inom varje grupp uppges därvid i pluralis.

Sönernas (brödragruppernas) namn tycks vara (i pluralis) *Valkar*, *Hræiðulfar*, *Häislar* och *Gunnmundar* eller *Kynmundar*, fem av vardera. Inget av dessa namn återfinns i just den angivna formen på andra runstenar, trots att förhållandevis många namn är bevarade. Fäderna till dessa fyra brödragrupper uppges i respektive fall heta (i genitiv) *Raðulfs*, *Rogulfs*, *Haruðs* och (traditionellt) *Biarnar*. Av dessa namn är det bara *Raðulfr* och *Biorn* som återfinns på någon annan runsten.

Men det står alltså inte självklart **biarnar** på stenen utan snarare möjligen **birnar** eller **airnar**. Här har man bland annat laborerat med att formen skulle vara obruten och därför icke-nordisk, dvs. **bernar**, men emending till **bi[a]rnar** är den vanligaste lösningen. Då är man tillbaka vid *Björn* (som är singularformen i nominativ). Är man nu misstänksam av naturen (eller bara mindre ändringsbenägen), kan alltså även den inledande **b**-runan ifrågasättas (se ovan avsnitt 13.3.1, s. 409 f. med BILD 15). Den förutsätts ha två bistavar, men till följd av en skada i stenen är det bara möjligt att urskilja den översta. Vi vet således inte säkert att det funnits någon mer nedanför. Om inte, skulle det stå **airnar**. Detta är garanterat inget känt namn. Men det är principiellt vad även Bugge urskiljer, när han föredrar *Airnar* (som han emellertid utläser som *Ærnar*; se Bugge 1878:70 och ovan avsnitt 7.3.2.4).

Det hör till ovanligheterna i nutida svenska att namn får pluralböjning — propriers grundläggande funktion är ju att utpeka individer. I undantagsfall kan man tala om Anders söner och Svens söner, när man menar flera individer som alla heter Andersson respektive Svensson, kanske också Bergkvistar och Rosénar; *blomkvistar* och *quislingar* i betydelsen 'privatspanare' respektive '(lands)förrädare' är något annat (egennamn som övergått till appellativ). Används förnamn på liknande sätt hör det också till undantagen med pluralform, även om det skulle vara formellt möjligt i vissa fall (t.ex. *Björnar*, *Nissar*), svårare i andra (t.ex. *?Henrikar*, *?Olofar*; frågetecken står för diskutabel form), närmast omöjligt i åter andra (**Boar*, **Perar*; asterisk signalerar här ogrammatisk form).

Det är delvis namnens ordbildning som avgör hur acceptabla pluralformerna är. Pluralis av kvinnliga namn som *Anna*, *Eva*, *Lena* osv. går bra (*Annor*, *Evor*, *Lenor*), sannolikt för att de ansluter väl till första deklinationens substantiv (*kanna*, *reva*, *skena* osv.). Hypokorismer som *Nisse*, *Henke*, *Pelle* fungerar också i pluralis (*Nissar*, *Henkar*, *Pellar*), troligen av liknande skäl — de ansluter till andra deklinationen (som *gosse*, *bunke*, *drulle*). Därför går det också bra med etablerade namn med samma struktur, t.ex. *Arne*, *Göte*, *Rune*, *Sune*, som inte är hypokorismer, samt *Olle* och *Ville*, som kan men inte behöver vara det.

I det aktuella fallet står det emellertid utom allt tvivel att det är pluralformer som är eftersträfvade. Det talas om *Valkar fimm*, vilket innebär att det är fem stycken som bär det åsyftade namn vars pluralform är *Valkar* (i nom.sg. troligen *Valki* eller kanske *Valkr*). På motsvarande sätt skall de andra pluralformerna (med *-ar* som ändelse) uppfattas. I de nämnda fallen underlättas detta av att namnbildningen formellt är av sådan art att pluralformer faller sig naturliga.

Svårigheterna består således i att fastställa exakt vilka namnen är och hur de skall förstås (t.ex. vilka varelser eller andra företeelser det är som bär dessa namn). Det överordnade antagandet består i att namnuppräkningsingen ingår i en kontext som anger gåtor avsedda att lösas, låt vara att inte vem som helst omedelbart skall förstå hela innebörden.

I det närmast följande börjar bröderna i de fyra brödragrupperna namnges, från 13.3.2.5 fäderna. I de luckor som markeras med punkter inom hakparentes preciseras det vem som är far till respektive brödragrupp. Bröderna har i det ovanstående antagits ha med vindar (eller eventuellt något besläktat) att göra (se avsnitt 13.2.3). Då bör deras namn vara förenliga med vindarnas funktion eller utmärkande egenskaper. Alla fem bröderna i var och en av grupperna kallas alltså *Valki*, *Hræiðulfr*, *Häisl* (enl. den traditionella läsningen) och *Gunnmundr* (el. *Kynmundr*) i respektive fall.

13.3.2.1. • **ualkar fim** [...]

Något appellativ eller nomen proprium till vilket **ualkar** kan vara pluralform är inte belagt i de nordiska fornspråken. Det *valk* som upptas i Söderwalls ordbok över medeltidssvenskan antas visserligen vara feminint (och skulle sålunda kunna ha en sådan pluralform), men den angivna abstrakta betydelsen (på ett verbalsubstantiv) 'kringdrivande, irrande, farande hit och dit' m.m. gör en pluralform osannolik. Det *valk* som kan iaktas i fornvästnordiskan har liknande innebörd. Fritzner ([1896] 1954:846) uppger 'Omtumlen hvorved nogen føres hid och did, kastes frem og tilbage, saa at han ikke kan blive i eller komme til Ro'; *valk mikit* kan exempelvis gälla havet. Verbet *valka* översätts dels med 'drive eller drage fra Sted til Sted', dels med 'forurolige, plage'. Jan de Vries uppger 'umherirren; grübeln' (de Vries 1962:641, s.v. *valka*).

Det troliga är att *Valki* är ett maskulint namn som avletts från stammen i verbet *valka* eller möjligen (det likaledes avledda) substantivet *valk*. Dess innebörd skulle alltså vara 'den som far hit och dit', kanske med en bibetydelse av 'den som oroar eller plågar'. Detta kan vara en passande beteckning på såväl en besvärande (kast)vind som en plågande storm. Pluralformen kan kanske rymma båda delarna.

13.3.2.2. **hraipulfr fim** [...]

Något *hraeiðulfr* (i pl.) finns inte heller belagt i fornspråken. Även detta ord kan således vara nybildat för ändamålet. Det

fungerar oavsett detta enligt Lena Petersons *Nordiskt runnamnslexikon* (2007:123) som mansnamn i fornvästnordiskan (*Hreiðúlfr*) och kanske i fornsvenskan (*Redholf*), medan det eventuella belägget (i formen **hripulfs**) på den bohuslänska Rävsaletstenen är svårbedömt (Allén 2007). Stammen *hræið-* förekommer dock tidigare i Rökstensinskriften i ordet *hræiðgotum* och i frasen *strandu hræiðmarar*. Den första formen har förutsatts vara dat.pl. av *hræiðgoti* 'redhäst', vilket skall förstås som en kenning för 'skepp'. Sekvensen *strandu hræiðmarar* skall möjligen förstås som *hræiðstrandu marar* 'havets redstrand' (i dat.sg.). I båda fallen rör det sig om skeppskenningar. Antyder valet av namn på bröderna Hreiðulfr att dessa vindar var särskilt plågsamma för seglande skepp?

I kenningar för 'vind' (och 'eld') är substantiv som betecknar ett bitande djur (t.ex. *gandr* 'varg' eller *garmr* 'hund') en vanlig komponent (som huvudord). Förleden kan avse träd, segel eller något annat, som angrips av rovdjuren i fråga. En liknande tanke ligger väl bakom vindkenningen *húsbrjótr* 'husbrytaren'. Då är vi inte heller så långt från *hræiðulfr*, som skulle vara den som som ödelägger redet (eller kanske skeppet). När liknande kenningar används för 'eld' och 'vind', är det just förstörelseaspekten som är grunden till parallellen (jfr *storðar gandr* eg. 'det unga trädets varg', 'vind' med *storðar úlfr* 'det unga trädets varg', 'eld', *húsbrjótr* eg. 'hus(upp)brytare', 'vind' med *húsbjótr* eg. 'husrövare', dvs. 'eld'). Även i detta fall kan således vindar vara inblandade. Det är samma förstörelse som åsamkas hus och skepp.

13.3.2.3. **hāislar fim** [...]

Som det står ger **hāislar** ingen mening. Visserligen nämner Åke Ohlmarks i en populärvetenskaplig framställning att den danske kung Godfred skall ha haft en jarl med namnet *Hāisl*, vilket skulle kunna åsyfta detsamma som man finner på Rökstenen. Ingen dokumentation och inga referenser förekommer emellertid, så det är ovisst varifrån uppgiften stammar och vilken lydelse namnet har i källan (se Ohlmarks 1981:25).

För övrigt är namnet okänt. Lena Peterson tar i sitt runnamnslexikon upp det under rubriken »Namn på mytiska gestalter» utan kommentarer (Peterson 2007:305 f.). Om man räknar med att nasaleringen av *ā* föranlett en återgivning i skrift som undertryckt en följande homorgan obstruent (som

ingår i den velara konsonantismen, dvs. [ŋg]), skulle det avsedda namnet ha varit *Hã-gisl*. Detta kan betyda 'plågoris'. Som efterled i sammansatta mansnamn är *-gisl* ganska vanligt i de nordiska fornspråken. Det kombineras företrädesvis med förleder som kan sägas ha en heroisk eller religiös framtoning (t.ex. *Arn/ Ærn-*, *Auð-*, *Hrōð-*, *Stæin-* resp. *As-*, *Vī-*, *Pōr-*).

Adolf Noreen tycks vara inne på samma ursprung för *Hãisl*. Han ger emellertid en annan förklaring till den belagda formens uppkomst (Noreen 1904:188, § 245):

§ 245. *z* fehlt (vgl. anm.) ohne ersichtliche regel im anlaut eines späteren kompositionsgliedes (vgl. Noreen, Grundriss² I, 577, An. gr. I, 233, 2), z. b. *navar* (ahd. *Nabagēr*) bohrer, *unninge* (ae. *uōzenze*) entwischter sklave, agutn. *vereldi* (*værold*! H; ags. *Werzeld*) manngehd; besonders oft in mannsnamen wie *Arnils*, *Ærnils* neben *Aringīsl*, *Rōpils* (agutn. runisch *Rupuisl*), *Apils* (runschw. *Apisl*; aisl. alt *Aþgils*) rschw. *Haisl* Rök, *Koisl* (= **Gōðzīsl*?), [...] *Hulm(k)air* (aisl. *Holmgeirr*), *Purir* (air. *Thomrair*) neben *Purkir* (aisl. *Þorgeirr*), *Urmir* (= **Ormzæirr*), agutn. *Avair* (mschw. *Avēr*; ahd. *Anagēr*), *Bōtair* (mschw. *Bōtēr* neben *Bōtgēr*), kaschw. *Arnēr* (aisl. *Arngeirr*).

A n m. Wenigstens in den namen auf *-īsl* fehlt *z* schon urnordisch nach ausweis des acc. *Hahaisla* Möjebro. Ob überhaupt in irgend einem von den hier besprochenen fallen ein *z* einst da gewesen ist, bleibt fraglich; s. Wadstein, I. F. V, 9 ff.

Oavsett hur man skall uppfatta utvecklingen tycks ändå Rök-inskriftens **Hãisl** kunna stå för (ett äldre) **Hã-zīsl* eller **Hã-gīsl*. När det fungerar som mansnamn, är den eventuella utlästa betydelsen underordnad, men som mytologiskt namn bör det ha en distinkt betydelse (se strax nedan avsnitt 13.3.3, s. 420 f.). Den möjliga innebörd som angivits passar då också bra. Förleden torde innehålla samma stam som det svaga verbet fvn. *há* 'plåga' (< germ. **hanhōn*; de Vries 1962:200, s.v. *há* 5); morfemet har innehållit en nasal, varför vokalen bör ha varit nasalerad, såsom också ortografin på Rökstenen (**hãisl**) indikerar. En poetisk omskrivning för vindar är fullt tänkbar (jfr avsnitt 22.2.1, s. 861).

13.3.2.4. **kunmuntar fim** [...]

Pluralen *kunmuntar* kan uppfattas som en böjd form av namnet *Gunnmundr*, som är väl belagt i de nordiska fornspråken (Peterson 2007:92). Den ljudhistoriskt besläktade varianten

Guðmundr är emellertid den normala formen, dokumenterad även på runstenar (Peterson 2007:87). Som autentiskt mansnamn skall det normalt uppfattas som en bitematisk sammansättning. Detta innebär att sammansättningen inte är avsedd att bära någon meningsgivande betydelse som sammansättning. Det är enbart två produktiva personnamnselement som kombinerats enligt givna konventioner. Därmed spelar det inte heller så stor roll vad förleden *Guð-* skall beteckna. Efter kristendomens införande får man tänka sig att en religiös innebörd (eller symbolik) kan ha inlästs.

Den underliga växling som kan iakttas mellan *Gunnmundr* och *Guðmundr* är helt beroende av motsvarande växling hos grundordet *gunnr/guðr* 'strid', 'krig'. Under förlitterär tid har genom en serie utvecklingar /nn/ kommit att växla med /ð/ under vissa speciella omständigheter (för detaljer, se Ralph 1975a:75–98). I mansnamn anses namnledet *mundr* vara utvecklat ur ett äldre nordiskt **mundur* m. 'beskyddare', som är rotbesläktat med fvn. *mund* fem. 'hand' (se Peterson 2007:166 samt där angiven litteratur). Så skulle den naturliga analysen av ett ordinärt mansnamn se ut, men här har vi inte att göra med vanliga namn på levande människor. Då kan möjligen också en mera bokstavlig betydelse 'stridshänder' tänkas för belägget *Gunn-mundar* på Rökstenen (dvs. till komponenterna *gunn-mund* läggs den maskulina nominativändelsen *-ar* i pluralis). I det aktuella sammanhanget på Rökstenen är detta kanske inte otänkbart, som namn på en »Augenblicksgott» i Hermann Useners mening (se vidare nedan avsnitt 13.3.3.1, s. 429 f.). En sådan betydelse vore förenlig med en beteckning för en besvärlig vind, som stridslystet griper omkring sig.

Men **kunmuntar** kan också utläsas *Kynmundar*. En direkt motsvarighet skulle man kunna ha på den berömda Tjurköbrakteaten från Blekinge, som bär en ovanligt lång, tolkbar inskrift med den äldre runradens tecken. Där finner man dativformen **kunimudiu**, som Krause (1966:273) jämför med väl dokumenterade västgermanska namnformer som feng. *Cyne-mund* och fht. *Chunimunt*. Hans slutsats blir: »Frühurterm. **Kunja-mundus* würde etwa „Beschützer des Geschlechts“ bedeuten». En sådan betydelse skulle passa väl ihop med såväl den gemensamme faderns namn som eventuellt den följande texten, såsom kommer att framgå senare (se avsnitt 20.1.3, s. 731 f.).

13.3.2.5. **rapulfs** [s]u||nir

Närmast kommenteras fädernas namn. Runorna kan translitteras på olika sätt, genom att de var och en kan stå för olika ljudvärden, men även andra komplikationer förekommer. Den **s**-runa som här försetts med hakparentes är exempelvis resultatet av dubbelläsning över ordgräns (jfr ovan på flera ställen). Samma åtgärd är vidtagen i den följande sekvensen (se avsnitt 13.3.2.6). Dessa tillägg är dock odiskutabla.

Även *Raðulfr* är väl belagt som mansnamn i de nordiska fornspråken (fda. *Rathulfr*, fsv. *Radholf*, fvn. *Ráðulfr*; Peterson 2007:178). Paralleller finner man också i runstensmaterialet, tydligt på U 1146 (**rapulfr**). I det här fallet skulle man således verkligen kunna räkna med ett autentiskt mansnamn givet till en levande människa. Låt oss därför återkomma till denna fråga senare (avsnitt 13.3.3, s. 421 ff.).

13.3.2.6. **rukulfs** [s]unir

Något annat belägg än Rökstenens omnämnande av **rukulfs** (gen.; nominativformen bör vara **rukulfr**) går däremot inte att uppbringa. Det är inte ens säkert hur det skall förstås. Wessén väljer *Rugulfs*. Vad det skulle innebära kommenterar han inte.

Ortografiskt är förlederna *Rog-*, *Rogg-*, *Rok-*, *Rock-*, *Rug-*, *Rugg-*, *Ruk-*, *Ruck-*, *Ryg-*, *Rygg-*, *Ryk-*, *Ryck-*, *Rög-*, *Rögg-*, *Rök-*, *Röck-* teoretiskt möjliga. Man kan också tänka sig att **k** står för [ŋg], eventuellt [ŋk], och vi får åtskilliga fler möjliga varianter. Om vi tänker oss att namnen som helhet skall kunna ha en utläsbar betydelse, är det inte så många av dessa konstruktioner som är igenkännbara som möjliga morfem, men tillräckligt många för att ställa oss inför ett besvärligt avgörande.

Möjligen kan ett återvändande till sönerna, de fem bröderna, ge en ledtråd. Då har **rukulfs sunir** befunnits vara **hraipulfrar fim**. Deras namn *Hræiðulfrar* är mer entydigt (vad utläsningen beträffar). Om det skall förstås som 'red(e)ulvar', dvs. vargar som river runt i boet, kan faderns namn lämpligen vara *Rogulfr* (jfr fvn. *róg* n. 'strid') eller *Ruggulfr* (jfr fvn. *rugga* 'skaka'). Båda de angivna fornvästnordiska jämförelseorden har motsvarigheter i skandinaviska dialekter. Med det senare alternativet skulle vi få en varg som skakar boet. Båda uttolkningarna är möjliga. Det kan vara svårt att säkert bestämma

vilken som är mest sannolik, men dessa båda tycks vara mera troliga än andra som är teoretiskt tänkbara.

13.3.2.7. **haruþ[i]s sunir**

Inte heller detta namn kan sammanföras med något som upp-tas bland de vanliga mansnamnen i Lena Petersons *Nordiskt runnamnslexikon* eller med andra kända namn. Men det finns flera möjligheter att tolka **ha** som en förled motsvarande fvn. *há-* (med flera tänkbara betydelser). Dock skall det observeras att vi här har ett etymologiskt och på Rökstenen även ortografiskt annat element än det som diskuterats som förstaled i *Hä-islar* ovan (avsnitt 13.3.2.3, s. 413 f.).

Om man läser **ruþs**, finns det också några teoretiskt möjliga grundformer som är tänkbara till denna genitivform. En möjlighet är en motsvarighet till fvn. *ruð* 'röjning', men ordet har neutralt genus, vilket passar dåligt som andra led i ett mansnamn. Även av semantiska skäl är detta en mindre plausibel lösning. Detsamma gäller *roð* n. 'fiskskinn', men kanske inte i samma utsträckning *roð* n. 'röd färg'.

Då har vi också *ryð* n. och *ryðr* m., båda med betydelsen 'rost', att ta hänsyn till. Vidare kan man eventuellt tänka sig att kantlinjen kan läsas som **i**, då radslut skiljer **haruþ** från **s**. Även till detta fenomen finner man paralleller på andra ställen i Rökstenens text, åtminstone som en möjlighet. Ett *ryðir* kan vara nomen agentis och betyda 'den som färgar rött', en i mytologiska sammanhang lätt tänkbar beteckning (t.ex. för soluppgången). I genitiv av ett sådant substantiv skulle formen i så fall vara *ryðis*. Förleden *hā-* kan ha flera betydelser, varav några är mera sannolika i den aktuella kontexten än andra.

Den som vill läsa *hāryðis* kan kanske stödja sig på att sekvensen (**haruþ**)**s sunir** upprepar **s**-tecknet till skillnad från motsvarande ställen med de andra kombinationerna (jfr **ruk-ulfs** [**s**]**unir** etc.). Eftersom det infaller ett radslut alldeles före genitivändelsens **-s** (efter **haruþ**), är det fullt möjligt att det är detta som är skälet till upprepningen. Ristaren vill helt enkelt undvika missförstånd i läsningen till följd av radslutet. Ett sådant antagande motsägs eventuellt av att ristaren annars inte drar sig för att efterlämna viss dunkelhet, som läsaren själv får reda ut.

Frågan om läsningen — *hāryðs* eller *hāryðis* får dessvärre lämnas oavgjord. Här väljs tills vidare det förstnämnda, i en-

lighet med principen om minsta möjliga trixande för att få en acceptabel läsning. Ett namn som skall leda tankarna till rostfärg i »det höga» (= morgonhimlen) är inget uppseendeväckande i detta sammanhang, men slutdiskussionen hänskjuts till den följande sammanfattningen (avsnitt 13.3.3).

13.3.2.8. **airnar sunir** ·

Den runsekvens som anger den fjärde faderns namn läses här på ett annat sätt än sedvanligt. Den etablerade läsningen på denna punkt är **birnar**, vilket brukar emenderas till **bi[a]rnar**. Rättelser av texten undviks i nytolkningen. Den inledande runan är emellertid ofullständig, på grund av att en flisa fallit bort i kanten på stenen. Den textförlust som därvid uppstått drabbar i första hand nästa rad, den som behandlas i avsnitt 7.4 och nedan s. 423 f. Men just på detta ställe sträcker den sig alltså in på rad Cf1. Vad man ser tydligt är en halv **a**-runa. Huvudstaven under den övre bistaven har gått i stort sett helt förlorad. Här har man av huvudsakligen språkliga skäl antagit att ännu en bistav, parallell med den föregående, funnits på den plats som delvis avlägsnats tillsammans med den bortfallna flisan. Men detta är alltså en gissning, inte en verklig iakttagelse. Vad man ser är snarare en **a**-runa (med en enda bistav). Den postulerade nedre bistaven i **b**-runan finns det inga spår av. Av redovisade skäl etableras i den alternativa lösningen preliminärt en **a**-runa, låt vara inte helt säkerställd.

Bugge (1878:70) läser mycket riktigt *Airnar* men anser att det är en skrivning för *Ærnar*, en variant till *Arnar* (jfr fvn. *ørn*, gen. *arnar* 'örn' och mansnamnet *Arnarr* nom.). I samband med argumentationen för **raip/ræið** har vi avfärdat möjligheten att **ai** här står för en monoftong. Därför vill jag helst stanna vid **airnar** (*Æirnar*) och söka finna en mening i detta. Något ord som omedelbart anmäler sig på ett naturligt sätt finns veterligen inte, men frågan återkommer i nästa avsnitt (13.3.3).

Det kan än en gång erinras om att hela den föregående kontexten har kunnat uppfattas som gåtor. Även andra forskare som räknat med att det förekommer gåtor på stenen (t.ex. Lars Lönnroth) tänker sig ändå att två passager utgör undantag, nämligen *fornyrðislag*-strofen och just namnuppräknningen. I dessa fall skulle det i stället röra sig om svar på i vartdera fallet två föregående gåtor, så att strukturen blir: Gåta 1, Gåta 2,

Svar 1 (samma svar på båda gåtorna); Gåta 3, Gåta 4, Svar 2 (samma svar även på dessa båda gåtor).

Som strofen tolkats i kapitel 12 ovan svarar den ganska väl mot en gåta även den. Då kan man kanske betrakta även namnuppräkningsen som en gåta. I stället för att ge svar i klartext på frågor ställda i gåtform, kan man se dessa båda passager som tillägg till de i vardera fallet två gåtor som redan framställts. Det som nyss kallades Gåta 1 + Gåta 2 + Svar 1 behandlar i stort sett samma tema, medan Gåta 3 + Gåta 4 + Svar 2 behandlar ett annat tema. I det första fallet gäller det huvudsakligen solen (och i viss utsträckning månen), i den andra himlen och vindarna (där de nämnda himlakropparna i och för sig hör hemma). Man kan se arrangemanget som ett slags stegring, som i det som tidigare kallats Svar 1 och 2 når sin höjdpunkt för tillfället. Den skadade raden därefter kan ha innehållit en avrundning, men därom kan vi inget veta.

13.3.3. Slutsatser

Namnuppräkningsarna på baksidan gäller sålunda fyra bröder med sammanlagt tjugo söner. Karl G. Johansson har pekat på likheten mellan denna uppräkning å ena sidan och fornvästnordiska genealogiska dikter samt längder med kungar och de folk de härskar över å den andra. Den formella överensstämmelsen är förvisso slående; Johansson (2010: 56) talar om »en strof med ett antal namn på härskare i en närmast identisk versform», som han refererar till som »närmast regelrätt fornyrðislag» (men i så fall måste man bortse från bristerna i alliterationen).

När Rökstenens tjugo kungar vanligen betraktats som gestalter hämtade ur hjältebiktningen, har man möjligen associerat på liknande sätt. Att medeltidens lärda tradition skulle ha något direkt att göra med Rökstenens runinskrift går naturligtvis inte att göra troligt, och det påstår inte Johansson heller. Men det finns helt andra möjligheter.

13.3.3.1. Tillfälliga och lexikaliserade sammansättningar

Om de fyra bröderna istället är väktarna vid de fyra vinddörrarna, är det rimligt att deras namn inte är helt arbiträra utan på något sätt relaterade till varandra, kanske knutna till respektive väderstreck. Snorri Sturluson hävdar i sin Edda (Gylfaginning 7 och Skáldskaparmál 21; Jónsson 1926:14 resp. 90) att de fyra dvärgarna *Norðri oc Suðri, / Austri oc Vestri*, som också omnämns i Völuspá str. 11, bär upp himmelen i var sitt hörn. Deras namn är ju inget annat än de fyra väderstrecksbeteckningarna *norr, söder, öster och väster* (i bestämd form, dvs. 'den norra'

etc.). Att de inte uppfunnits av Snorri själv framgår av att de uppträder både i skaldedikter (som element i kenningar) och i Eddadikter. Man kan tänka sig att Raðulfr och hans bröder har försetts med namn som är meningsgivande på principiellt samma sätt, även om dessa har mindre uppenbara betydelser i förhållande till väderstrecken än vad Norðri och hans kolleger har.

Det står ju helt klart att av de sammanlagt åtta namn som nämns i detta parti är det endast ett par som till nöds kan igenkännas som annars brukade namn på (verkliga) personer. Vänder man sig nu till den mytologiska världen, känns den sortens namn bättre igen, även om just de på Rökstenen iakttagna konkreta formerna kanske inte går att belägga på andra ställen. Men namntypen är företrädd i exempelvis den poetiska Eddans långa uppräknings av namn på Óðinn. Där finner man sådant som *Báleygr*, *Farmatýr*, *Hárbarðr*, *Helblindi*, *Herteitr*, *Hiálmberi*, *Iafnhár*, *Síðhottir* och *Sigfðr*. De just nämnda har begripliga betydelser: 'den med flammande öga', 'lastguden' (Óðinn var lastad med det stulna diktarmjödet), 'gråskägg', 'den som bibringar dödens blindhet', 'den i hären muntre', 'hjälmbararen', 'den jämnhöge' (= 'lika höge'), 'vidhatt' och 'kampfader' i respektive fall. Det finns i fornlitteraturen mer än åttio sådana namn på Óðinn. Till skillnad från hur förhållandet är med många andra sammansatta namn kan en betydelse inläsas i de exemplifierade Óðinsnamnen såsom sammansättningar. För deras betydelser generellt se Falk (1924).

Detta är vad den tyske religionsvetaren Hermann Usener i sitt berömda verk från 1896 kallar »Augenblicksgötter» ('ögonblicksgudar'), tillfälliga bildningar, som i ett senare skede genom en naturlig utveckling kan övergå till »Sondergötter» ('särskilda gudar') och till sist »Hauptgötter» ('huvudgudar'). »Sondergötter» kan betraktas som representanter för olika funktioner hos hans »Hauptgötter» (religionshistoriker talar nu för tiden om hypostasering). Namnen på gudarna i den högsta kategorin skulle man kunna kalla lexikaliserade, namn som inte längre analyseras språkligt. De är såtillvida syntetiska. Däremot är de tillfälliga bildningarna lättare att genomskåda. Vi kan kalla dem analytiska (som ordbildningar), dvs. delarna kan urskiljas.

Delvis sammanhänger dessa förhållanden med att äldre gudar i ett mytologiskt panteon, som har överordnade funktioner men ofta framstår som mindre gripbara, inte minst genom sin ålder fått namnen rådbåkade med tiden, så att deras ursprungliga skick eventuellt blivit svårt att igenkänna. Det kan behövas en ingående etymologisk analys för att deras ursprungliga språkliga bas skall framgå. Yngre gudars namn har däremot bibehållit sin lydelse trognare och är därför lättare att igenkänna

och härleda historiskt. Namn på alldeles nyskapade gudomar kan till och med vara svåra att uppfatta som etablerade namn — ofta kan de lika gärna fungera som appellativ. En helt jämförbar utveckling genomgår ord och uttryck i det allmänspråkliga lexikonet. De upptas som tillfälliga nybildningar, vinner efterhand stadga och konventionaliseras, för att så småningom uppgå i den hävdvunna och väl förankrade kollektiva språkgemenskapens etablerade vokabulär; de har därmed lexikaliserats (se t.ex. Svanlund 2009).

I konsekvens med vad som just framhållits skulle det vara motiverat att ta de olika brödragruppernas (inklusive fädernas) namn under förnyad prövning. I många tolkningar har behandlingen av dem stannat vid att man konstaterat att de är egennamn och behandlat dem som sådana, varefter de återgivits i mer eller mindre genomgripande försvenskad form (t.ex. *Reidulv* eller *Redulv* för *Hræiðulfr*). Därmed har de lagts åt sidan. Om dessa namn skapats mer eller mindre för stunden (jfr Useners »Augenblicksgötter» och allmänspråkets motsvarande »ockasionalismer»), finns det all anledning att fästa större vikt vid namnens språkliga uttolkning, de ingående morfemens betydelse. Det är sant att man normalt inte betar sig så med egennamn. Dessa brukar ha som främsta funktion att utpeka individer, inte att karakterisera eller allmänt beskriva dem. Men antag att de inte fungerar på normalt sätt här, utan att namnens lydelse är signifikant och språkligt meningsgivande på något sätt. Då kommer saken i ett helt annat läge. Låt oss dröja vid några olika observationer.

13.3.3.2. Namn som etiketter och namn med betydelse

Tidigare undersökningar har utmärkts av några olika drag när det gäller förhållningssättet gentemot namnen. För det första har man i vissa fall ersatt ett helt led med sin nutida svenska motsvarighet. Så är det med de tre förekomsterna av efterleden *-ulfar* (nom.pl.), som blir en form av det svenska substantivet *ulv*. Man har inte »översatt» till den mest naturliga moderna motsvarigheten, som snarare skulle vara *varg*, utan man väljer en något mera stilmarkerad variant. Men inte heller då är den slumpmässigt vald — man stannar exempelvis inte för *gråben* eller någon annan noabeteckning. Valet faller på den variant som till lydelsen bäst överensstämmer med inskriftens version; *ulfr* ersätts med *ulv*.

Rökstensinskriftens fyra fäder, bröder med varandra, tycks ha namn av samma slag som Óðins kontextbundna, tillfälligare, namn. De båda förstnämnda fädernas namn kan vara bildade med verb som motsvarar fvn. *ráða* 'råda', 'styra' och kanske *rugga* 'skaka'. Att den första (äldsta?) brodern, *Rāðulfr*, har ett namn som innebär att han råder eller be-

stämmer kan passa bra med rollen som storebror. Kanske kan det vara relevant att namnet på samernas skapargud *Rádienáhttje* har ordet *ráðði* 'råd' som förstaled (och *áhttje* 'far' som andraled; jfr Holmberg-Harva [1915] 1987:51). *Ruggulfr* skulle kunna ta fasta på en annan egenskap, som också är väl förenlig med himlaperspektivet, om det är skakande vindar som avses. Skall namnet i stället utläsas *Rōgulfr*, kan det vara en sammansättning med *rōg*, motsvarande fvn. *róg* n. 'strid', vilket bildligt ger mening längs liknande argumentationslinjer.

Respektive förled är alltså sammansatt med substantivet *ulfr* 'varg' (jfr fvn. *úlfr* 'varg') som efterled. Det blir således en rådande/styrande/bestämmande varg och en skakande (dvs. det transitiva verbet *skaka*), eller eventuellt i det senare fallet en stridsvarg. Så är det om man söker en betydelse bakom beteckningen, led för led men också så att helheten blir meningsgivande. Då räknar man inte enbart med ett konventionellt bildat ditematiskt namn med slumpmässig kombination av produktiva leder och utan hänsyn tagen till de semantiska egenskaperna hos de ingående komponenterna. Egennamn används normalt som ett slags etiketter på individer (t.ex. människor men även individuella exemplar av många andra klasser). Innan de får denna huvudsakligen deiktiska funktion, kan ofta en mera utläsbar betydelse urskiljas. Så kan det t.ex. vara med rena smeknamn, som *Korven*, *Polletten* och *Lillan*, men också med hypokorismer som behåller ett visst tycke av det grundläggande namnet, som *Ingla-pingla* eller *Plingela* (för *Ingela*), *Maggan* (för *Margareta*) eller *Stickan* (för *Stig*).

Vad efterleden i *Rāðulfr* etc. beträffar, är vargen ett djur som inger respekt. Men den är också vild och oberäknelig, och den kan till och med associeras med elakhet och ondska. Det är ingen tillfällighet att Grendel och hans mor i Beowulfkvädet har varglika drag. De är visserligen sammansatta väsen, men det vargliknande manifesteras i beteckningar som *brimwylf* 'havsvarginna' (r. 1506, 1599; de har sin uppehållsort i vattenmassorna), *grundwyrgerne* 'odjur från djupet' (r. 1518), *heorowearh* (r. 1267) eg. 'svärdsniding' (*wearh* vanl. 'fredlös'; jfr *varg i veum*), som alla är sammansättningar med en vargbeteckning som andra led. I avsnitt 13.3.2.2 har det konstaterats att kenningar för hotande och förstörande krafter gärna innehåller vargbeteckningar. Innebörden kan också vara 'odjur', 'skadligt väsen' osv. När personer avses, är det vanligen en fientligt inställd individ som åsyftas.

Om *Rāðulfr* och *Rōgulfr/Ruggulfr* står för två väderstreck som lätt ger negativa associationer, såsom kyla och särskilt bistra vindar, kan efterleden sägas vara väl vald och under alla omständigheter i enlighet med etablerade idéer. Möjligen skulle då de båda andra — för balansens

skull, om inte annat — kunna inge mera positiva föreställningar. Eventuellt kan adjektivet *hār* 'hög' och substantivet *rȳðr* 'rost' eller *rȳðir* 'rödfärgare' återfinnas i *Hārȳðr/Hārȳðir*. I myternas värld skulle det mycket väl kunna vara ett namn med syftning på soluppgången (alltså avseende 'öster'). Namnet bakom genitivformen *Æirnar* kan möjligen vara avlett från en motsvarighet till fvn. *eir* n. 'koppar' eller *eir* fem. 'nåd', 'mildhet', 'hjälp'.

Enligt Gylfaginning 34 (Jónsson 1926:35) är *Eir* (*Æir* i Codex Wormianus) också namnet på en av asynjorna (alltså en gudinna). På det angivna stället får man reda på att Frigg är den främsta bland dessa, Saga den andra och Eir den tredje. Hon uppges vara den bästa bland läkare, och hennes namn kan i detta sammanhang tolkas som 'hjälp', 'förskoning'. Feminina avledningar på *-n* brukar bilda abstrakta substantiv (Olson 1916:540 ff.). Sådana namnelement är lätt förenliga med högre väsen och helt i stil med Useners föreställningar om »Augenblicksgötter». Eventuellt kan de här antydda således knytas till de fyra väderstrecken (jfr avsnitt 16.2.3).

En ljudhistoriskt baserad invändning mot härledningen av (genitivformen) *Æirnar* skulle kunna vara att det *r* som finns i stammen på fvn. *eir* såväl i betydelsen 'mildhet' (germ. **aiziō* enl. de Vries 1962:97) som i 'koppar' (jfr got. *aiz*) går tillbaka på /z/. Motsvarande ljud återges på Rökstenen normalt med **R**-runan. Förutom i alla ändelser på *-ar* och *-ir* förekommer detta även i stammar, såsom framgår av **varin** (pret.konj. 3 p.pl. av verbet för 'vara'). I ett eventuellt **Æirn* skulle läget dock vara ett annat. Man kan ana en möjlig orsak.

I *Æirn* står *r* (efter viss ljudhistorisk utveckling) i direkt kontakt med en följande konsonant (inom en stavelse), och i sådana ställningar har palataliteten hos *z* sannolikt gått förlorad tidigare än i ordfinal ställning (efter vokal). Dessutom är /n/ en konsonant som uttalas i den dentala regionen och utgör därmed en kontext som typiskt framkallar assimilation av *r* i stor skala (se t.ex. Noreen 1904:182 f., § 238), låt vara att detta huvudsakligen sker efter Rökinskriftens tillkomsttid. Man skall minnas att många förekomster av <**R**> i Rökinskriften beror på morfologisk stavning (se utförligare avsnitt 18.2.1.4, s. 651 ff.). Mellan vokaler och i ordslut efter en vokal har läget varit annorlunda. Det palatala uttalet kan ha bevarats längre mellan vokaler (jfr *varin*), och i ordslut (i ändelser) har runan **R** kommit att bli en morfologisk markör, vilket inte har varit aktuellt i exempelvis **æirn*. Det är för övrigt inte troligt att ett ord som fvn. *eirð* 'skoning' skulle ha skrivits med **R**-runan heller (och inte uttalats palatalt), om det varit belagt i runinskrifter (men detta förblir bara ett obevisat påstående tills autentiska belägg kan påvisas).

Det just förda resonemanget kan verka motsägas av former som **histr**. I dessa fall kan det emellertid just röra sig om morfologiskt betingade stavningar — <-r> har ett särskilt signalvärde (se äv. avsnitt 18.2.1.4, s. 651 f.). Man kan också notera en strukturell skillnad mellan ord som *eirð* (och *Æirn*) å ena sidan, *histr* och *ulfr* å den andra. I de senare följer *-z i ordfinal ställning efter en annan konsonant, medan *-z i det förra fallet föregår konsonanten. Även assimilationsprocesser (dvs. samartikulation) kan vara känsliga för positionella detaljer som dessa, vilket kan leda till olika utfall i annars likartade situationer. Exempelvis har både svenskan och de slaviska språken olika slags tonassimilationsregler, men medan svenskans mestadels är regressiva är de slaviska progressiva. I det aktuella fallet kan ett fenomen som ljudets ställning i förhållande till stavelsekärnan spela in, och ordningsföljden mellan ljud kan skifta beroende på vilken sonoritetsgrad som utmärker dem.

Sönernas namn kan uppfattas på liknande sätt som fädernas, dvs. som mera tillfälliga bildningar. Vi drar oss till minnes citatet från Jeremia 39:46 (se s. 402), när han talar om fyra förödande vindar som blåser från himlens fyra hörn. Om sönerna på Rökstenen skall föreställa vindar, kan deras namn hänföra sig till vindars egenskaper. *Valki* kan betyda 'den kringvirvlande' eller rentav 'plågoande' (i så fall ett nomen agentis bildat till *valka* 'kasta fram och tillbaka', i överförd betydelse 'plåga'). Vidare innehåller *hræiðulfr* substantivet *hræiðr* 'rede', 'bo', som härjas av en varg (*ulfr*). Här återkommer alltså ordet *hræiðr* som sammansättningsled ännu en gång (jfr **hraiþkutum** och **hraiþmarar** tidigare i in-skriften), varigenom interrelationer inom texten etableras. Man kan också lägga märke till att skaldekenningar för 'vind' kan ha synonymer till fvn. *úlfr* som huvudord. En »redulv» skulle vara en varg som river upp redet/boet.

Längs liknande linjer kan *Häislar* analyseras. Om den föreslagna ursprungsformen **hã-gĩsl* är giltig, skulle förleden kunna vara det substantiv som i fornvästnordiska har formen *há* (< **hanha-*) och betyder 'käpp', 'pinne'. Med efterleden *gĩsl* 'stav', 'gissel' kan man tänka sig en kombination som innebär att två närsynonymer utgör sammansättning. Å andra sidan har fadern **Hārȳð(i)r* kanske med soluppgången att göra, och då blir det lika naturligt att associera till fvn. *gĩsli* 'stråle' och fsv. *solgisl* 'solstråle'. I så fall skulle förleden *Hã-* snarare ange ett jämförelseobjekt, så att sammansättningen avser en rak, eventuellt lång, stavliknande (sol)stråle.

Tar man fasta på de fem bröderna i varje grupp, kan man notera att fem bröder i gåtans värld ofta åsyftar handen med dess fem fingrar (se avsnitt 13.2.3, s. 404). Vindarna likställs alltså med rivande och slitande

(eller kanske pådrivande) händer. Möjligen skall fäderna tolkas som fyra händer (med fem fingrar på varje hand). Då skulle varje vind från sitt väderstreck komma farande för att gripa och slita i allt och alla. Detta är väl förenligt med vissa av de nyss föreslagna tolkningarna. Det *mund* som eventuellt ingår i *Gunnmundar* betyder just 'hand' (och förleden möjligen 'strid', som i valkyrjenamnet). Däremot skulle *Kynmundar* kräva en annan tolkning. En sådan har föreslagits i avsnitt 13.3.2.4, s. 415).

Vid olika muntliga presentationer av dessa tankar har åhörare ibland undrat om vindar skulle kunna få en så central roll i ett sammanhang som Rökstenens. Man kan ju nästan säga att gåtpartiet hittills utmynnar i något slags klimax, med vindarna som huvudpersoner, både genom textens organisation och genom utförligheten i behandlingen. En sådan fråga är kanske naturlig att ställa från nutida utgångspunkter. I vår tid bor en majoritet av västvärldens befolkning i urbana miljöer, där vindar för många spelar en underordnad roll, men i Karibien och runt Mexikanska golfen tänker man inte så, inte heller runt Indiska oceanen, när monsunvindarna sveper in. Annorlunda är det över huvud taget för alla som bor mer naturnära eller av andra skäl regelbundet måste utsätta sig för naturkrafterna. Förödande stormar är då välkända — och fruktade — fenomen, inte bara något som det rapporteras om i nyhetssändningar, som man tar del av i lugn och ro hemma i redet, på betryggande avstånd från det verkliga skeendet.

Vindar ingår också på ett självklart sätt i världsordningen, tillsammans med andra grundläggande naturfenomen (jfr åter sanskritlitteraturens *rta*; se avsnitt 10.3, s. 307). I Gylfaginning 2 i Snorris Edda får den frågvide Gangleri veta om den främste av gudarna att han »smidde himlen och jorden och luften och allt som hör dem till» (*Hann smíðaði himin ok jörð*; Jónsson 1926:11). Vindar hör till världsalltets fundamentala krafter (se vidare avsnitt 16.2.3).

Arrangemanget med fyra fäder som vardera har fem söner låter också antyda att det skulle finnas särskilt nära relationer mellan varje far och hans söner. Om fäderna symboliserar väderstrecken i ett kosmiskt perspektiv, betyder det möjligen att sönera representerar en uppsättning olika fenomen som på ett naturligt sätt knyter sig till väderstrecken. Dit kan man tänka sig att förutom vindar olika ljusfenomen hör, såsom morgonrodnaden och solstrålarna, vidare månens och markanta stjärnors vandring över himlavalvet och stjärnbildernas mönster, vissa väderfenomen som nederbörd och molnens rörelser på himlen, kanske temperaturförhållanden, frostens respektive solvärmens effekt på nord- och sydsida, utsattheten på vindsidan i relation till läsidan osv.

I andra religioner, såsom den vediska, anknyts just sådana fenomen gärna till vindarnas framfart. För det första är vindarna själva både välgörande och destruktiva efter växlande omständigheter, och de följs av olika ljud- och ljusfenomen. Det larmar, ryter, dånar och viner omkring deras vagnar (som de antas fara fram i), de är skinande och bländande när de svingar sina gyllene vapen, kastar sina spjut eller skjuter sina pilar, det gnistrar, blixtrar och sprakar när de vräker sig fram. De går gärna ut i strid, de ställer upp i slagordning och förbereder sig för kamp, drar sina vapen och kastar sig in i stridsvimlet. De lämnar aldrig sin kosmiska miljö, de rör sig hemtamt i den, och de har en relation till det mesta som finns där. Det är mot en sådan bakgrund man får se Rökstenens namnuppräknings och namnens särskilda prägel.

* * *

Efter namnuppräknings återstår före stenens kant endast den skadade raden. Dessvärre är den så illa åtgången att den inte är mer än fragmentariskt läsbar, såsom illustrerats i den tidigare genomgången (avsnitt 3.3.8 och 7.4). Det lilla som kan läsas driver uppenbarligen oemotståndligt en och annan kommentator att foga in denna rad i sin egen tolkning och låta textfragmenten bli ett stöd för denna. Alternativt anser man sig kunna gissa vad där stått med utgångspunkt i sin övergripande idé om inskriften.

Hur som helst tycks den ganska säkert börja med runföljden **nukmini**. Detta har man tagit till intäkt för att vi i **[m]ukmini** verkligen har en sammansättning med *minni* som sista led. Den sista raden skulle då innehålla en sammanfattning inledd med **nu [e]k mini** (*nu 'k minni* = *nu ek minni*) ..., vilket skulle betyda något i stil med 'nu [har] jag minnen [ett följande förlorat verb med innebörden 'räknat upp' eller 'anfört' e.d.] [som ...]'. Det kan inte vara *-mænni* som här står ensamt (eftersom detta element endast ingår som efterled i sammansättningar), och då måste det alltså vara *minni*. Så lyder argumentationen.

Detta är naturligtvis en överilad slutsats. Man kan bara hastigt lägga märke till att en enklare och mera rättfram lösning erbjuder sig om man accepterar en allmän tolkning av **sakumukmini** som **sakum ukmini**, vilket skulle tyda på att vi här står inför en avslutande kommentar om de **ukmini** som vi dittills fått en redogörelse för (dvs. *n 'ukmini* snarare än *nu 'k minni*). Det kan i slutradens **nukmini** inte vara **mukmini** i den återkommande formeln, det är riktigt, men om det lutar över mot *-minni* eller *-mænni* framgår inte av den skadade avslutningsraden, inte om det står **[i]n ukmini** (som kan innehålla antingen *-minni* eller *-mænni*). Från

metodsynpunkt är det knappast tillrådligt att föreslå någon lydelse för hela raden Cf2, eftersom den endast är fragmentariskt bevarad och aldrig kan bli annat. Flera runor är oåterkalleligt borta.

Däremot bortfaller alltså Wesséns huvudargument mot utläsningen av *-mænni* ur [m]ukmini. Wessén normaliserar som vi sett den sekvens som inleder den skadade raden till *nu 'k [= ek] minni*. En förutsättningslös granskning av den skadade radens inledning kan emellertid leda till en helt annan slutsats. Wessén har — när han kommer så här långt — redan bestämt sig för alternativet *mogminni*. I den skadade radens inledning igenkänner han ett morfem som ingår i denna sammansättning, huvudordet *minni*. Hans konklusion att *-mænni* därmed är en omöjlighet tycks emellertid bygga på ett felslut. Bindningen till *mogminni* hindrar Wessén från att se **ukmini** framtona allra först på den skadade raden. Ett inledande **n** (egentligen en **n**-bistav anbragt på kantlinjen) kan utläsas som [i]n, dvs. *æn*, precis som på en handfull andra ställen i texten. En sats som börjar med *Æn ukmini* är en precis lika naturlig start (eller naturligare) på en sammanfattande slutkommentar som *Nu 'k minni*.

Det finns en allmän tendens till att man alltför lättvindigt hävdar att det bara finns en enda möjlighet. När det postulerade slutet lyder **ftir fra**, så »måste» detta vara verbet (fvn.) *fregna* 'fråga' i preteritum, har man sagt, föregånget av prepositionen **eftir**. En sådan fras anses nämligen gå väl in i helheten, som ju i allmänhet anses innebära att någon »framsäger minnen». Då kan det också stämma rätt väl att någon avslutningsvis frågar efter dessa minnen. En allmän kommunikationssituation med den innebörden kan målas upp.

Om man tror att inskriften handlar om framsägandet av halvt bortglömda sägner, passar kanske tolkningen av **ftir fra**. Men begrundar man utan någon förutfattad mening de föreliggande resterna av en sats, skulle denna lika gärna kunna sluta med en verbalfras som *lyftir frā* 'lyfter bort' eller vad som helst som är förenligt med det läsbara. Det går helt enkelt inte att veta något om detta i brist på läsbara runor, och därför tvingas man ge upp på just den här punkten. Men bara där.

14. Krypterade partier i tre horisontella rader

De återstående delarna av inskriften utmärks av att de är utförda i olika typer av chiffer. Principerna för dessa chiffersystem anses vid det här laget vara välkända för runologerna. Kring själva dechiffreeringen av större delen av de aktuella passagerna råder också enighet. Det ligger i sakens natur att det ändå återstår en del oklarheter kring enskildheterna i dessa partier av inskriften.

Redan den exakta läsordningen är diskutabel. Wessén antyder att man kan se en genomgående tendens i inskriften mot ökande svårighetsgrad vad tolkningen beträffar. Detta stämmer uppenbarligen i så måtto som chiffren hopar sig mot slutet och byter av varandra. Vilka som är svårast att knäcka och skillnaderna i svårighetsgrad mellan dem kan vara värre att avgöra när principerna väl är avslöjade. Annars kunde man ju tänka sig att runmästaren eftersträvat en strikt stigande komplexitetskurva upp mot en kulmen, där också texten bör utmynna. Analyser baserade på en sådan idé har genomförts, men resultaten har varierat. Återigen tvingas man konstatera att principen må vara sund, men den är bevisligen svår att tillämpa. Vad som kan tyckas vara objektiva kriterier är inte alltid det.

Dessutom har det antydda spåret egentligen aldrig följts riktigt konsekvent. Vanligen har någon idé om vad texten innehåller fått styra läsningen vidare mot vad som skulle kunna uppfattas som en möjlig fortsättning från punkt till punkt samt slutligen mot en naturlig final rent innehållsligt. Att finna en progression med hänvisning till vad som är »den naturliga röstningsordningen» har också visat sig vara betydligt vanskeligare att förverkliga än att formulera som en arbetsplan. Detta framgår bland annat av att flera ordningar som alla betecknats som naturliga har förfäktats (se t.ex. Hedlund 1935).

En text som genomgående är avsedd att gömma budskapet bakom dimridåer av olika slag (chiffreerad text, gåtor, kenningar osv.), kanske inte har någon riktigt självklar entydig upplösning. Enstaka kommentatorer har snuddat även vid den tanken, men konsekvenserna av ett sådant resonemang har inte övervägts riktigt på allvar (även om många

talat om anspelningar). Uppenbarligen finns det en del kvar att ta ställning till. Det finns ingen anledning att förutsätta att de förslag som framförts är de enda möjliga. Utan några förhoppningar om att allt lösts slutgiltigt skall i återstoden av denna DEL 3 de chiffrerade partierna av texten granskas närmare.

Var man skall fortsätta efter de vertikala raderna med inristningar helt i klartext och utförda med kortkvistrunor, är som framhållits en bedömningsfråga. Ristaren har säkert haft en plan, men vad den gått ut på är lika förborgat som mycket annat. Mot bakgrund av att en gradvis höjd komplexitetsgrad mot alltmer tilltagande mystifikation har kunnat anas hittills, är det en rimlig hypotes att klartextpartierna nu övergår i den passage som bibehåller samma skrift men tillför ett svårighetsmoment, nämligen en form av chiffer. Vidare är chiffret av en ganska enkel typ (förskjutningschiffer). Detta innebär att de rader som fått beteckningen Cb1–3 samt Cc nu står på tur.

14.1. Horisontella rader i förskjutningschiffer och klartext

De tre horisontella raderna (om stenen står på vanligt sätt) högt uppe på stenens baksida vilka har beteckningen Cb1–3 samt Cc har granskats kritiskt i avsnitt 8.2–8.4. Där har också principen med förskjutningschiffer beskrivits. I det aktuella parti som utmärks av att förskjutningschiffer används ingår även vissa sekvenser i klartext.

Ingen uttrycklig anvisning ger besked om exakt var de tre raderna skall följa i helheten. Detta är emellertid det enda återstående textavsnittet som huvudsakligen använder sig av kortkvistrunor, liksom de hittills redovisade partierna. Under antagandet att texten är medvetet utformad så, att den uppvisar en tilltagande svårtillgänglighet, är det rimligt att låta den långa sammanhängande texten på framsidan, ena smalsidan och en stor del av baksidan följas av det parti som behåller själva skriftsystemet intakt men tillämpar ett relativt enkelt förskjutningschiffer.

Här läser vi alltså avsnitt Cb1–3 jämte den halva raden Cc direkt efter de vertikala raderna Ce1–7 och Cf1–2 samt Cg. Denna ordning avviker från standardversionens, eftersom den sistnämnda brukar övergå till den nedersta horisontalraden följd av den uppåtgående vertikalraden längst till vänster direkt efter vertikalraderna. När man nått den punkt där Cg slutar, är emellertid början på Cd1 naturligare som fortsättning än Cb1, om den typen av resonemang är relevant över huvud taget. Vi återkommer till frågan om ordningen.

14.1.1. Första delen: textens lydelse

Den allra översta av de tre rader som sålunda står i tur består av en teckensträng som vid första anblicken inte ger någon som helst mening. Dess lydelse är som följer:

Cb1 airfbfrbhnfinbantfānhnu

Orsaken till dunkelheten består i att ett ganska enkelt chiffersystem tillämpats. Det är lätt forcerat, men det har den effekten att man inte omedelbart kan gå över till segmentering och vidare tolkning.

Det är ett så kallat förskjutningschiffer som använts. Detta bygger i grunden på en princip som innebär att man i stället för den runa som uttryckligen står angiven läser denna som om den vore nästa runa i futharken. Varianter av denna princip är vanligt förekommande i chiffer av olika slag, med tillämpning på olika alfabet. Det betyder att teckenraden Cb1 här ovan skall tydas med hjälp av det förskjutningsschema som redan återgivits som TABELL 1 (s. 247). För den inledande **a**-runan insätts **s**-runan, som är nästa tecken i den 16-typiga runraden, och dechiffringen fortgår efter detta mönster.

Förhållandet mellan de vikingatida runtecknen efter tillämpning av förskjutningschiffer illustreras genom den nyckel som TABELL 2 erbjuder, en upprepning av TABELL 1. Varje tecken i den översta raden ersätts således med det tecken som står omedelbart under respektive tecken. Vid upplösningen av chiffret går man andra vägen. Då utgår man från ett tecken i den undre raden och kontrollerar vilket tecken som står ovanför i den övre raden. När förskjutningschiffer tillämpas kastas även ordningen mellan ätterna om, så att man börjar med andra ätten, fortsätter med den tredje och avslutar med den första. TABELL 2 påminner alltså starkt om TABELL 1, och chiffret kommenteras också i avsnitt 8.2.

TABELL 2. *Princip för förskjutningschiffer (den 16-typiga runraden).*

Arrangemang	Andra ätten	Tredje ätten	Första ätten (gäller normal runrad)
Normal runrad:	h n i a s	t b m l r	f u þ ā r k
Med förskjutning:	h n i a	s t b m l	r f u þ ā r k

Sådant hörde till runmästarens kunnande och väckte omgivningens förundran (i den mån man förmådde uppfatta vad det var fråga om), men

detta var bara en bieffekt. Chifferingen hade djupare liggande orsaker. Grunden för att något skrevs med chiffer kunde naturligtvis växla (det återkommer vi till), men att så verkligen sker i denna del av inskriften står utom allt tvivel. Raden Cb1 är obegriplig som den återges här ovan (dvs. i oförändrat skick). Upplöst enligt schemat får man den rad som skrivs i kursiv här nedan. Kursivstil används alltså åter för att markera att originaltexten är krypterad men i återgivningen dechiffrerad.

Krypterad originaltext: Cb1 **airfbfrbnnhnfinbantfānhnu**

Dechiffrerad text: Cb1 *sakumukmini uaimsiburiniþ*

I rad Cb1 kan en minimal förändring av segmenteringen resultera i en helt annan läsning än den gängse. Den vid det här laget välkända runföljden **sakumukmini** återkommer, men **ukmini** lämnas här som tidigare tills vidare otolkat. Enda skillnaden mot standardversionens segmentering består i att **siburin** sammanhålls snarare än uppfattas som två ord. I behandlingen här nedan gör vi ett avbrott före strängen **uulinisþat**, som med kort mellanrum förekommer två gånger i identisk form och rimligen bildar en textuell enhet på båda ställena.

Det faktum att vi i det upplösta chiffret kan utläsa ord, samtidigt som dessa inledningsvis helt sammanfaller med tidigare iakttagna ord, är en indikation om att chiffret lösts på rätt sätt. Enligt den rådande uppfattningen (som strängt taget aldrig ifrågasätts annat än i små detaljer) får man då efter segmentering och normalisering följande lydelse:

sakum [m]ukmini uaim si burin [n]iþ

Sagum [m]ukmini [h]wæim sē borinn nið

Till det man känner igen hör inledningen **sakum ukmini**. Det är precis samma formel som förekommit flera gånger tidigare.

Innan vi går vidare med att tolka detta eller ger oss i kast med hela partiet, kan man först fundera över nästa rad (Cb2). Om den läses fram till det som ser ut som ett skiljetecken efter ungefär halva raden, resulterar den teckenföljd som här följer:

Cb2 **rtrākiuilinisiþat ·**

Det kan ligga nära till hands att misstänka chiffer precis på samma sätt som gällde för den omedelbart föregående raden. Detta skulle (med samma upplösning som tidigare) bli:

Cb2 *fbkrhapaiaatāsb*

Att avtvinga denna teckenföljd en språkligt meningsgivande betydelse verkar emellertid ogörligt. Slutsatsen måste bli att denna rad trots allt är okrypterad som den står. Uppfattas den på teckentroget vis verkar också naturliga ord kunna utläsas lättare. Tillsammans med den redan upplösta chiffraden får man då den teckensträng som redan återgivits i avsnitt 3.5.1 på s. 86:

Translitterering: (RAÄ)	Cb1 <i>airfbfrbnhnhfinbantfānanu</i> Cb2 rtrākiuilinispāt ·
Dechiffrering: (RAÄ)	Cb1 <i>sakumukminiuaimsiburi[n]ip</i> Cb2 rtrākiuilinispāt ·
Segmentering: (RAÄ)	Cb1 <i>sakum ukmini uaim si burin [n]ip</i> Cb2 r trāki uilin is pāt ·
Normalisering: (RAÄ)	<i>Sagum ungmaēnni [h]wæim se burinn nið- -r drængi. Vilin is pāt.</i>
Översättning: (RAÄ)	’Jag säger de unga, åt vilken kämpe en ättling är född. Vilen är det.’

Den kritik som framförts i avsnitt 8.2–8.3 mot den gällande uppfattningen om dessa rader grundar sig framför allt på de grammatiska förhållanden man räknat med, inte så mycket läsningen av själva runtexten. Men den helhetslösning man kommit fram till motiverar i högsta grad alternativa försök.

Det är som sagt ganska små modifikationerna som behövs för att texten skall bli en helt annan. En tentativ segmentering och normalisering av den första raden skulle kunna ge följande resultat, som också är den nya versionen:

sakum [m]ukmini uaim siburin [n]ip

Sagum [m]ukmini [h]wæim siborinn nið

Med tillägg av den följande radens första hälft bibehållen i oförändrat skick erbjuds möjligheter till en helt ny helhetstolkning. Här följer den alternativa analysen i sin helhet:

Första raden med chiffer:	Cb1 airfbfrbnhnhnhfinbantfānhnu
Med upplöst chiffer:	Cb1 <i>sakumukminiuaimsiburinip</i>
Okrypterat:	Cb2 [i]rtrākiuilinispāt ·

Segmentering:	Cb1 <i>sakum [m]ukmini uaim siburin [n]ip</i> Cb2 <i>[i]r trāki uili ni [i]s pat ·</i>
Normalisering:	<i>Sagum ukmini, [h]wæim siburinn nið[i]r drænki. Villi nī [i]s pat.</i>
Översättning:	’Vi såg ukmini , vem en ständigt återfödd ättling må dränka. Det är ingen förvillelse.’

Det är egentligen bara en enda modifikation av segmenteringen som vidtagits: uppdelningen i **si burin** är ersatt av den sammanhållna sträng-
en **siburin**. Vidare tillåts den första (krypterade) raden skarvlöst övergå
i nästa rad, som står helt i klartext. I själva verket inträffar radbytet mitt
i ett ord (*nið||[i]r*), så att endast avslutande **r** kommer på andra raden
(formen **nip[i]r** kommenteras på s. 435 ff.). Att radslut saknar relevans
för läsningen, har framgått tidigare.

14.1.2. Kommentarer till rad Cb1–2 fram till skiljetecknet

Vi överväger nu hela partiet, dvs. med början i förskjutningschiffret,
fram till skiljetecknet. Sekvensen har visat sig inledningsvis rymma den
vanliga formeln, ehuru i krypterad form.

14.1.2.1. *sakumukmini* / *sakum [m]ukmini*

Första gången denna formel kommer till användning (i den
första gåtan på stenens framsida) avslutas den med det demon-
strativa pronomenet **pat**. Detta pronomen är alltså utelämnat i
den nu aktuella sekvensen; fortsättningen består av en likadan
inbäddad frågebisats som brukar följa efter **pat**. I alla mot-
svarande formuleringar tidigare i inskriften har **pat** förekom-
mit på något sätt. Huruvida avvikelserna här är signifikant eller
ej, kan inte omedelbart avgöras.

14.1.2.2. *uaim* / *uaim*

Efter inledningsformeln väntar man på vanligt sätt ett inter-
rogativt element. Det som återfinns, **uaim**, liknar en dativform
i singularis av det vanliga frågepronomenet *hwar*, men det
borde ha varit **huaim**, inte **uaim**. Många har hänvisat till den
(senare) historiska utvecklingen, som återspeglar en något
flyktig karaktär hos ett *h* i motsvarande ställning. Detta är
emellertid ett betydligt yngre fenomen och bör inte åberopas
för Rökstenens del, särskilt inte samtidigt med att man fram-

håller inskriftens ålderdomlighet. Det är åtminstone ett mycket starkt påstående att **h** här (under vissa premisser) skulle kunna utebli. Normalt kan motsvarande fenomen observeras först ett par hundra år senare.

Frånvaron av **h** är emellertid en helt logisk effekt av att förskjutningschiffer används (se avsnitt 8.2.2.2, s. 249 och TABELL 2 strax här ovan, på s. 431). Chiffrets egenskaper leder till osäkerhet om hur **h**-runan, som saknar självklar motsvarighet efter förskjutning (se det tomma utrymmet under **h** i tabellen), skall ersättas. Detta har redan noterats (på nyss anförda ställe). Vi kan emellertid vara säkra på att **uaim** är ekvivalent med *hwæim*. Att formen förbryllat så många tidigare kommentatorer är i sig förvånande med tanke på den uppenbara orsaken. Den är sålunda naturlig under de rådande omständigheterna.

I den etablerade tolkningen förutsätts **uaim** vara en attributiv bestämning till ett huvudord längre fram i texten. Den roll **uaim** därvid tillåts spela, och den konstruktion som blir resultatet, har visat sig vara mycket diskutabel, faktiskt helt osannolik (se avsnitt 8.2.2.2). Här stannar vi för en självständig roll för pronomenets del. Med andra ord betyder **uaim** helt enkelt '(åt) vem'.

14.1.2.3. *siburinip*[[i]**R** / *siburin* [n]ip[[i]**R**

Den första raden Cb1 inleds med formeln **sakumukmini** och fortsätter med sekvensen **uaimsiburinip**. Allt detta återges med förskjutningschiffer. Därefter vidtar i klartext rad Cb2, som läses från vänster till höger. Den börjar till synes med **R**-runan, som nästan enbart kan avsluta ord. Därför kan **R** tryggt föras till det föregående, som står att läsa på raden ovanför.

I standardversionen räknar man med att **uaim** är det interrogativa element man brukar finna i denna ställning, direkt efter **sakumukminipat** eller enbart **sakum** + ordningstal, i den aktuella passagen **sakumukmini** utan komplement. Således följer en inbäddad sats, som närmast omfattar just **uaimsiburinip** jämte **R** på nästa rad. Man segmenterar denna sats i orden **uaim si burin nipR** och normaliserar till [*h*]wæim sē burinn/borinn niðR. Formellt finns det inte särskilt mycket att anmärka på detta, inte så långt. Interrogativpronomenet ([*h*]wæim) följs av sē, en presensform i konjunktiv (3 p.sg.) av verbet *vara* (eller på Rökstenens tid **vara**). Detta verb visar

för övrigt att förekomsten av **ṛ** inte behöver vara helt begränsad till ordslut, men i fallet **niṛ** stöds antagandet av de fonotaktiska (och grafotaktiska) omständigheterna. Satsen skulle enligt denna analys således bestå av ett indirekt objekt i dativ (**uaim**), en sammansatt verbform bildad med *sē* jämte en participform (**si burin**) samt slutligen subjektet (**niṛ**).

Som saken framställs i litteraturen kan man få intrycket att denna segmentering och läsning är den enda möjliga. Den ättling som förutsätts födas åt någon som anges i det följande (se 14.1.2.4) har vid det här laget blivit en så bärande del i standardversionen att ingen riktigt övervägt andra möjligheter. Men sådana finns.

Den traditionella uppfattningen innebär vidare att **uaim** sammanhålls med det första hela ord som skrivs i klartext, nämligen **trāki**. Den syntaktiska konstruktion som i så fall blir följd, [*h*]*wæim ... drængi*, ifrågasätts emfatiskt här ovan i avsnitt 8.2.2.2, s. 249 ff. (men annars mycket sällan). Den bedömning som förespråkas där kan också påverka läsningen av **siburin**. I fornvästnordiskan är emellertid den framförställda partikeln *sí-* väl dokumenterad, i sammansättningar som *sífella* 'obruten rad', *sígóðr* 'mycket god', *silægja* 'den ständigt liggande' (gudarnas benämning på havet enligt Alvissmål), *simþlugar* 'alltid talför', *síþogull* 'alltid tyst' osv. Lägg även märke till kenningen *sískelfir undar blisks* för 'krigare' ('sårglansens [*undar blisks* = svärdets] ständiga svingare [*sískelfir*']) hos Egill Skalla-Grimsson i lausavisa 24 (Jónsson 1912b: 48). I fornsvenskan och mera sentida svenska dialekter har partikeln en mindre central (ehuru betryggande dokumenterad) ställning. Etymologiskt kan nära paralleller påvisas i de andra (icke nordiska) germanska fornspråken (i formen *sin-*; se de Vries 1962:472, s.v. *sí-* 2). Attributiv användning av *sīburinn* (fvn. *sīborinn*) resulterar i betydelsen 'den ständigt burna (el. födda)', med *nið[i]ṛ* som huvudord: 'en ständigt buren (el. född) ättling, avkomma' (el. 'den ständigt' etc.), kanske troligast 'en ständigt (på nytt) född ättling'.

Här svarar alltså **niṛ** väl mot fvn. *niðr* 'ättling' m.m. När det i uppställningen återgivits som **niṛ[i]ṛ**, har den kantlinje som omedelbart föregår **ṛ** även fått tjänstgöra som **i**-runa (jfr t.ex. 3.1.2.3, s. 38). Formen (normaliserad till *nið[i]ṛ*) motive-ras på rent språkhistoriska grunder i 18.2.1.1, s. 644 och hos Grønvik (2003:73). Eftersom *sunu*, *sitir* och *garur* på andra

ställen i inskriftens text visar att trycksvag vokal i en stavelse som följer på en som visar kortstavighet ännu är bevarad, måste man förutsätta att så varit fallet även i *niðr* (< *niðir < *niðiar).

Men det finns ännu en möjlighet, nämligen att **siburin** skall utläsas *sæborinn*, bokstavligen 'sjöburen'. Eventuellt är förleden *sæ* förenlig även med betydelsen 'född' ('sjöfödd' skulle kunna vara en nybildning med innebörden 'född ur havet' e.d.). Hela partiet betyder i så fall: '*sakumukmini* [vi tar inte ställning till denna sekvens ännu], vem den sjöburna (el. »sjöfödda» el. ständigt burna el. ständigt födda) ättlingen (el. avkomman, sonen)'.

Mot denna möjliga tolkning kan man naturligtvis resa den invändningen att den i alltför hög grad grundas på de fornvästnordiska parallellerna, medan *si-* i den angivna betydelsen är svagare belagt österut i Norden. Då kan det vara intressant att notera att alla kommentatorer utan starka invändningar har accepterat läsningen **nipr** 'ättling'. Det maskulina substantivet *niðr* är i fornsvenskan över huvud taget inte belagt, endast motsvarande feminina ord *nip* 'släkt'.

I fornvästnordiskan har *niðr* däremot en mycket stark ställning, och ordet hör ännu idag på ett naturligt sätt till isländskans levande ordförråd. Det är givetvis dessa förhållanden som fällt avgörandet då man inte tvekat inför *niðr*. Ordet har ursprungligen haft innebörden 'släkting eller ättling i rakt nedstigande eller uppstigande led' (jfr Fritzner), men har efterhand fått en något vidare betydelse. Ofta avses far och bröder (t.ex. i Eddadikten Helgaqviða Hundingsbana II str. 28). Man kan i sammanhanget också lägga märke till den allittererande sammanställningen *náborinn niðr* 'närbesläktad frände' (*með nábornom* / *niðiom mínom* i Sigurðarqviða in scamma str. 11, *niðia náborna* (pl.) i Hamðismál str. 10; Lönnroth 2016:349 resp. 443 översätter helt enkelt 'samman med min egen släkt' resp. 'anförvanter' — i en översättning kan man givetvis inte fånga alla nyanser).

14.1.2.4. **trāki**

Denna runsekvens står märkligt nog i klartext liksom det närmast följande partiet. Den har utlästs som *drængi* och ansetts vara ett huvudord till **uaim**, som i sin tur förutsatts kunna stå attributivt. Såsom framgått av kritiken är emellertid den postu-

lerade konstruktionen *hwæim ... drængi* 'vilken kämpe' synnerligen osannolik (se avsnitt 8.2.2.2, s. 249 ff.). Man kan jämföra med fsv. *hwariom* (Noreen 1904:414, § 519) och fvn. *hveriom* (Noreen 1923:320, § 474, 3 med hänv. till § 431 på s. 296) för motsvarigheten i attributiv ställning.

Med **siburin** sammanhållet i tolkningen går det postulerade predikatet *sē* förlorat och kräver ersättning. Om då **trāki** i stället utläses som *drænki*, pres.konj. 3 p.sg. av ett helt annat verb, nämligen *drænkia* 'dränka', kan den inbäddade frågesatsen få innebörden: 'vem en pånyttfödd (el. ständigt sjöburen etc.) ättling må dränka'. Observera att det objekt som *drænkia* förutsätter enligt reglerna skall ha dativform. Grammatiken skulle med andra ord stämma om den nämnda åtgärden vidtogs. Den utsaga som resulterar är innehållsligt underlig, men det är med gåtor vi har att göra.

14.1.2.5. **uīlinispat** ·

I så fall skall också fortsättningen fram till skiljetecknet anslutas nära till denna sekvens. Där följer nämligen det livligt debatterade **uīlinispat**, som kan uppfattas på flera sätt. Runföljden är emellertid säkerställd, eftersom strängen upprepas oförändrad alldeles efteråt. Vanligen utläser man ett namn, *Vilen* (i moderniserad och försvenskad/moderniserad form). Invändningar framförs i avsnitt 8.2.2.3 (s. 252 ff.).

Lägg nu märke till att just ordet **trāki**, (*drænki*, om det är så det står) inte är krypterat, till skillnad från allt dessförinnan i detta parti (utom andra radens första tecken, **ᚱ** — men hela första teckenraden Cb1). Även den direkta fortsättningen efter det antagna *drænki*, dvs. just **uīlinispat**, är okrypterad. De märkliga antagandena om för övrigt okända namn, såsom *Vilin(n)*, har redan avfärdats (se avsnitt 8.2.2.3, s. 252 f.). En annan segmentering än den hävdvunna står nämligen till buds. Den har påpekats av Ottar Grønvik (2003:72 ff.):

uili ni [i]s pat ·

Villi ni es pat.

I stället för dubbelläsning av **i**-runan (**ni [i]s**) kan man naturligtvis tänka sig en eliderad form *ni's*, ett bruk som är välkänt från den fornvästnordiska litteraturen.

Denna nya läsning skall alltså jämföras med standardversionen:

uiliu is pat ·

Vilin is pat.

‘Vilen är det.’

Något simplexord *villi* som det av Grønvik och i nytolkningen etablerade är inte belagt. Grønvik argumenterar för betydelsen ‘Irrtum’ (hans bok är skriven på tyska). Vi vet inget om vad runmästaren kallade sina chiffer. Fullt möjligt är emellertid att den tekniska termen var *villi* ‘förvillelse’. Det skulle i så fall vara en avledning till verbet *villa* ‘förvill’, kanske en nybildning, som då *villare* (nomen agentis) bildas i fornsvenskan för det speciella ändamålet, som benämning på ‘irrlärare’ (Söderwall 1900–1918:980). I så fall har vi här ett utslag av det metaperspektiv som Per Holmberg ([2015] 2016) talar om. Rökstenen handlar delvis om Rökstenen, kanske inte i den utsträckning som Holmberg menar men alldeles avgjort här.

Vad runmästaren pekar på är alltså att det han just framhållit står i klartext (till skillnad från det närmaste textavsnittet dessförinnan). ‘Detta är inget chiffer’, dvs. ‘jag talar i klartext’, är vad han understryker. Uppfattningen är en annan än den Ottar Grønvik företräder, även om den språkliga analysen av samma teckensträng liknar hans. Då är **ni** en negation, som i lätt varierad form återfinns i flera av de germanska språken inklusive de fornnordiska, t.ex. i former som *ni* och *né* (med olika negerande betydelsenvarier). Även icke-germanska besläktade språk har delvis ekvivalenta motsvarigheter (t.ex. lat. *ni* ‘icke’, ‘om icke’).

Vad uttalandet ‘Detta är inget chiffer’ skulle åsyfta, är det omedelbart föregående ordet, dvs. *drænki* (obs. det metaspråkliga perspektivet på texten). Signifikansen hos detta arrangemang kommer att framgå lite senare (avsnitt 14.1.4.2).

14.1.3. Andra delen: textens lydelse

Efter det skiljetecken som avslutar den hittills behandlade sekvensen vidtar ännu en runsekvens som inte är meningsgivande. I detta parti torde vi sålunda ånyo stå inför ett krypterat meddelande. Sedan förskjutningschiffret lösts upp, förefaller möjligheterna att urskilja verkliga ord betydligt bättre. Därmed är raden Cb2 slut.

Efter dessa runor gör texten en plogsväng, så att den återstående raden inom fältet Cb står uppochnar i förhållande till de föregående. Om raden läses på normalt sätt (t.ex. om den vänds ett halvt varv), får den vanlig läsordning från vänster till höger. Detta parti tycks också vara okrypterat, vilket bland annat framgår av att senare delen av runsträngen är identisk med en tidigare behandlad sekvens. Avslutningsvis följer ett nytt skiljetecken av samma slag som dem vi funnit på andra håll i texten.

Tidigare har man ganska undantagslöst uppfattat detta parti på följande sätt (jfr avsnitt 3.5.3, s. 89):

Translitterering: (RAÄ)	Cb2 rhſþrhis Cb3 iatunuilinisþat ·
Dechiffkering: (RAÄ)	Cb2 knuāknaſ Cb3 iatunuilinisþat ·
Segmentering: (RAÄ)	Cb2 knuā knaſ[i] Cb3 iatun uilin is þat ·
Normalisering: (RAÄ)	Cb2 <i>Knyja knatt-</i> Cb3 <i>[-i] iatun. Vilin is þat.</i>
Översättning: (RAÄ)	Cb2 'Han kunde krossa Cb3 en jätte. Vilen är det.'

Det finns ingen anledning att revidera något i själva läsningen av runtecknen, men framför allt det presumtiva verbet **knuā** har diskvalificerats som sådant i avsnitt 8.3.2.1. Det är således i första hand en annan segmentering, som möjliggör en ny ordidentifikation bakom runorna, som krävs för att man skall nå fram till en acceptabel lösning. En sådan föreslås här:

Andra raden med chiffer:	Cb2 · rhſþrhis
Med upplöst chiffer:	Cb2 · knuāknaſ
Okrypterat (uppochnedvänt, läsning från stenens höger- sida åt vänster):	Cb3 iatunuilinisþat ·
Segmentering:	Cb2 · knu ā knaſ Cb3 iatun uili ni [i]s þat ·
Normalisering:	<i>Gnȳ a gnat, iatun! Villi nī [i]s þat.</i>
Översättning:	'Väsnas mot larmet, jätte! Det är inget chiffer.'

Som synes lanseras här en annan segmentering än den som varit den brukliga. Den nya ger också upphov till avvikande ordidentifikation och en följaktligen annan innebörd. Allt detta kommenteras härnäst.

14.1.4. Kommentarer till rad Cb2–3 fram till nästa skiljetecken

Analysen av vilka partier som är krypterade och vilka som är avfattade i klartext sammanfaller helt med den som Wessén och hans efterföljare försvarat. Den allmänt accepterade läsningen leder emellertid till en ordidentifikation som på åtminstone ett ställe är helt omöjlig. Eftersom den nya segmentering som föreslås får vittgående följder, diskuteras dessa frågor detaljerat i det följande.

14.1.4.1. · *knuāknat*||*iatun*

De dubbla lodstrecken markerar radslut; fortsättningen efter dessa är stupställd. Här förutsätts alltså att principiellt samma arrangemang tillämpas som strax tidigare. Där avslutades en sekvens i krypterad form med ett ord i klartext, som vidtog på nästa rad. Därefter följde sekvensen **uili~~n~~ispat**, varefter det nu aktuella partiet löper fram till ett skiljetecken. Standardläsningen gör gällande att den krypterade delen består av två ord:

· *knuā knat*

Kn̄yā knāt[tī]

Häremot ställs alltså alternativet tre olika ord:

· *knu ā knat*

Att den gängse uppfattningen om **knuā** som ett verb i infinitiv är omöjlig har påvisats ovan (avsnitt 8.3.2.1, s. 257 f.). Den så gott som enda tänkbara alternativa segmenteringen är i så fall den angivna. Då skulle **ā knat** kunna vara en prepositionsfras inledd av prepositionen *ā*. Följande resulterar:

· *knu ā knat* || *iatun*

Det kan normaliseras:

Gn̄y ā gnat, iatun!

Vad exakt detta skulle betyda är inte omedelbart självklart. De båda morfemen /gny:/ och /gnat/ är välkända från de nordiska språken, men exakt vilka formella relationer som råder är det svårare att bena ut.

Emellertid bör *gny* kunna vara imperativformen av det verb som i fornvästnordiskan har infinitiven *gnýja* 'larma', 'väsna', 'bullra' och som i svenskan har en motsvarighet (med en numera något vriden betydelse) i *gny*. Verbet är välkänt i fornvästnordiskan men saknas hos Schlyter (1877) och Söderwall (1884–1918), vilket förvånar. Substantivet *gny* tycks vara belagt sedan 1400-talet, verbet först från 1595 (SO 2009:1043, SAOB 1929:sp. G 672–675). Enligt Elof Hellquist ([1948] 1966:292) är substantivet ett sårnordiskt ord; det är väl spritt över det nordiska språkområdet. Verbet förekommer i norska dialekter, och enligt Rietz svenska dialektordbok (Rietz 1867) spelar det en naturlig roll (med olika betydelsenyanser) även i svenska bygdemål. Dessa omständigheter tyder på gammal hävd. Rietz behandlar emellertid *gny* under uppslagsordet *gnu*. Han hävdar också förekomst i fornsvenskan, men varpå denna uppgift bygger framgår inte. SAOB hänvisar till Gustav Vasas bibel (1541) för äldstabelägg (men SAOB har som syfte att beskriva språket efter 1520, inte äldre skeden).

Även *gnat* bjuder visst motstånd. I skaldediktningen är det känt genom kenningar som *odda gnat*, vilket skall förstås som 'spetsarnas brak (vid deras sammanstötning)'; med »spets» avses spetsiga vapen i allmänhet. Det är Egill Skalla-Grímsson som använder den formuleringen i dikten *Höfuðlausn* str. 9 (Jónsson 1912b:32). Man associerar också gärna till *Völuspá* str. 48 och 53 (som i Kuhns utgåva har ordnats i omedelbar följd efter varandra). Där sägs det på det första stället: *gnýr allr iǫtunheimr* ('det gnyr i jättevärlden' enl. Lönnroth 2016:34; str. 50 i hans övers. liksom i Codex Regius). På det andra stället får man veta att *griótbiörg gnata* ('högfjäll rasar' hos Lönnroth 2016:34, str. 51).

Här är det alltså i båda fallen verbet (*gnýja* resp. *gnata*) som tas i bruk. Substantivet *gnat* upptas som ett av ett femtiotal »heiti» i de *pulur* (ramsor) som återfinns i Snorris Edda. *Íslensk orðabók* (Árnason 2007) över den nutida isländskan uppger också att ordet används i betydelsen 'hav' inom poesin.

En översättning skulle kunna lyda:

’Väsnas mot larmet (ev. havet), jätte!’

Exakt vad detta skulle betyda i djupare mening är inte uppenbart, men det är ett språkligt möjligt yttrande, och till skillnad från standardlösningens *knyja* som (presumtivt) verb kan det utläsas ur runföljden **knuāknat**. Vi återkommer till innebörden.

14.1.4.2. **uīlinisþat** ·

Eftersom denna teckensträng upprepas i identisk form från raden ovanför, får den även här samma segmentering och uttolkning: **uīli nī [i]s þat** (*vīlli nī es þat* el. *vīlli nī's þat*) ’det är ingen förvillelse (dvs. det är inget chiffer)’. Precis som i det förra fallet är det ord som omedelbart föregår denna sträng okrypterat i kontrast till den krypterade kontexten på båda sidor. I det senare fallet är det **iatun** som står i klartext. Här finner man således två identiska passager, formulerade med runor som **uīlinisþat**, och båda följer efter ett enda ord i klartext i en för övrigt krypterad text. Denna upprepning kan knappast vara en tillfällighet. På så vis får den föreslagna tolkningen ’Detta är inte krypterat’ stöd av textens fysiska (grafiska) arrangemang.

De ändringar i förhållande till den traditionella läsningen som föreslagits medför en betydelse som avsevärt avviker från den tidigare gällande. Däremot kan den organiskt inordnas i den allmänna ram som försvaras här.

14.1.5. Preliminär sammanfattning

Rökstenens gåtfullhet påpekas ständigt. Med den inställning till problemet som företräds här, nämligen att det verkligen är gåtor, riktiga gåtor, som skriften återger, reduceras ingalunda lydelsens svårbegriplighet eller behovet av vidare uttolkning. Redan konstaterandet att det är gåtor som presenteras gör emellertid inskriften mera fattbar. Man förstår dess syfte bättre, och en tolkningsram anvisas. Det »enda» som återstår är att lösa själva gåtorna. Även detta bjuder på svårigheter, men dessa problem ligger i en annan dimension. Kom också ihåg vad som redan poängterats om gåtorna i Vedatexterna. De har studerats i långa tider,

men mycket kvarstår att lösa. Kanske kan man inte räkna med att komma till rätta med allt i Röktexten heller. Men försöka duger.

I denna skrift vill jag ge förslag till hur gåtorna skall knäckas. Att resultatet skulle vara det rätta i varje enskilt fall är inte särskilt troligt, men ett meningsgivande mönster börjar förhoppningsvis framtona. Det har varit en strävan att även tolkningen av gåtorna — liksom analysen i dess helhet — skall följa en konsekvent linje. Strategin har varit att betrakta gåtfullheten som eftersträvad och — från forskningens perspektiv — den primära lösningen på problemet. I enlighet med detta resonemang är det naturligt att söka en underliggande mening när dunkelhet kvarstår.

Gåtorna på Rökstenen tjänar rimligen ett sammanhållet syfte. Därför bör de lättare kunna läsas om de behandlas konsekvent och så att de tillsammans ger mening åt texten. På så vis bör problemet att finna svaren på gåtorna också vara mer begränsat än om varje gåta har en isolerad innebörd, såsom mera tycks vara fallet med de fornengelska gåtorna i Exeterboken (även om vissa återkommande teman kan urskiljas även där). Det är således naturligt om det i mera allmänna gåtsamlingar finns flera otolkade gåtor (i Exeterboken enligt Williamson 1977 mellan fem och tio, bortsett från de helt förlorade).

Låt oss nu återgå till den underliga uppmaningen *Gn̄ ā gnat, iatun!*, som tydligen riktas till en jätte. Det har uppmärksammats att det parti av inskriften som rymmer denna potentiella maning av allt att döma implicerar en god del av den 16-typiga futharkens runor (Ousbäck 2007). Om sekvensen **uāknat** (såsom lydelsen blir efter upplösning av förskjutningschiffret) kompletteras med motsvarande krypterade runa i varje enskilt fall, får man en återgivning av själva den krypteringsprocess som tillämpningen av förskjutningschiffret innebär. Det blir nämligen: **f > u**, **þ > ā**, **r > k**, **h > n**, **i > a**, **s > t** (här kan vinkeltecknet (>) utläsas som 'ersätts med').

Läser man den nyss återgivna sekvensen **f > u** etc., resulterar detta i tolv av de sexton runorna i den 16-typiga vikingatida futharken, i helt rätt ordning, såsom runraden brukar återges i sin prototypiska form. Probabiliteten för att detta skulle ha skett av en slump är så försvinnande liten, att den kan negligeras. Denna teckensekvens torde följaktligen vara eftersträvad — men varför? Svaret är som vanligt insvept i slöjor.

Konsekvensen är i alla fall att det meddelande som den resulterande texten samtidigt uttrycker rent språkligt möjligen är sekundärt. Att det då går att utläsa en rimligt meningsgivande lydelse är desto mer anmärkningsvärt. Ett yttrande *Gn̄ ā gnat, iatun!* kan, som framgått, uttolkas 'Väsnas mot larmet, jätte!' (eller något liknande) — med andra ord: Det

spelar ingen roll hur du nu för oväsen, för det uppslukas av ett större larm. Eventuellt är detta en påminnelse om att det inte lönar sig att ropa på hjälp. Jätten/odjuret är under alla omständigheter illa ute. Man kan jämföra upplösningen på de dramatiska kunskapsenvig som återges i dikter som Vafprúðnismál och Grímnismál. Där blir gudens motståndare mot slutet medveten om vem han försökt besegra, men då är det för sent och spelet är förlorat. Endast den personliga katastrofen återstår, eftersom man tävlat med livet som insats. Det brukar vara Óðinn som ger sig in i sådana kunskapsenvig, men i Eddadikten Alvíssmál prövar Þórr lyckan i samma roll och med samma olyckliga utgång för motståndaren.

Parallellen mellan Rökenskiftens upplösning och Eddans (och ett par andra källors) kunskapsenvig har uppmärksammats av andra, och jag har själv skrivit om en liknande situation (Ralph 1972). Första ordet på rad Cb3 är **iatun**, i klartext. Genom att läsa in ett extra **i** (antingen med hjälp av kantlinjen, som emellertid inte är säkert urskiljbar här, eller genom att läsa inledningstecknet i **iatun** dubbelt), har man lagt den postulerade satsen **knuā knat[i] iatun** till grund för tolkningen 'han kunde slå jätten' o.d. Här har man framför allt associerat till guden Þórr och kretsen kring honom (såsom sonen Magni), som gärna tampas med jättar. Därvid har man sammanställt **knuā** med fvn. *knýja* 'slå', no. dial. *knuā*, *knuge* och sv. dial. *knoa* (jfr *knoga*) 'pressa med knogarna'. Ottar Grønviks översättning är representativ härvidlag (Grønvik 2003: 73 f.).

'Jeg sier det minne,
til hvilken djerv mann
det er født en ætling.
[...]
han kunne knuge jotnen (presse ham med knokene) [...]'

Jansson tillåter sig en något friare översättning (1963:37):

'Jag säger ett folkminne, åt vilken kämpe en ättling är född. [...] Han kunde krossa en jätte. [...]'

Uppenbarligen har Jansson medvetet eftersträvat ett kraftfullare verb på svenska än vad en översättning av *knýja* egentligen tillåter. Han har väl — med rätta — ansett att 'pressa med knogarna' etc. var alltför ineffektivt våld mot en jätte. Men 'krossa' betyder *knýja* alltså inte, och i fornsvenskan är verbet helt okänt (jfr strax ovan, avsnitt 14.1.4.1, s. 442, om *gny*).

Det säger sig självt att tolkningar i stil med denna passar väl in i de resonemang som kretsar kring hämndmotiv. Antagligen har också de

dikter och inslag i andra sammanhang som handlar om kunskapsenvig (Vafþrúðnismál, Grímnismál, Alvíssmál osv.) föresvävat många av tolkarna. Dessa berättelser slutar vanligen dramatiskt med att gudens (och den goda sidans) motståndare, inte sällan en jätte, är dödsdömd (dvs. *feigr*; jfr Vafþrúðnismál str. 55: *feigom munni / mæltu ec* 'med dödsmärkt mun talte jag').

Även när det gäller detta sista avsnitt rymmer de oftast upprepade lösningarna emellertid några rent formella svårigheter. Det urskilda verbet, som trots sin lätt avslagna betydelse innehar något av en nyckelroll, är inte ens utläsbart ur den föreliggande runföljden. Det förutsätts sluta på *ā*, dvs. nasalt *a*. Detta skulle kunna vara språkhistoriskt motiverat genom att infinitiverna faktiskt har förlorat ett tidigare ordavslutande *-n*, som skulle ha kunnat kvarlämna en nasal karaktär hos vokalen. Det är nog så man resonerat, men argumentet brukar inte återopas uttryckligen, utan problemet förtigs bara. Man kan jämföra med att prepositionen *ā* (på Rökstenen *ā*) uppstått ur en form med ett följande *n*. Men *n*-bortfallet i verbens ändelser ligger ganska långt före Rökstenens tillkomst. Än en gång kan vi jämföra med presensformen *likia*, som likaså utvecklats från en äldre form med ett avslutande *n* (som sannolikt försvunnit ungefär samtidigt med infinitivernas *n*). Helt jämförbara, oberoende och säkert fastställda, infinitivformer förekommer dessvärre inte på Rökstenen och kan därför inte kontrolleras.

Det återkommande **uilinispat** följer båda gångerna efter en kort sekvens i klartext efter ett likaså kort krypterat parti. Är detta en tillfällighet, eller är själva upprepningen av **uilinispat** signifikant? Eftersom det föregående partiet i båda fallen består av ett kort meddelande i klartext efter ett något längre kodat, kan det vara så att Varinn understryker just detta — att nu är det fråga om klartext: *villi nī es þat* 'det är inget chiffer'. Annars betyder fvn. *villa* normalt 'förvillelse', vilket i sammanhanget också skulle kunna passa väl in. Som förled i sammansättningar brukar formen *villu-* användas (t.ex. fvn. *villuboðorð* 'falskt, förföriskt bud'). Då kan det vara vilsenhet både i egentlig mening och i överförd som åsyftas; jfr *villupoka* 'dimma som man lätt går vilse i' å ena sidan och *villuráð* 'Beslutning, Foretagande som udgaar fra en Vildfarelse' (Fritzner) å den andra.

Vidare kan den förvillelse (egentlig eller bildlig) som förutsätts antingen utgöra utgångspunkten för ett resultat eller avsikten med resultatet (kausal gentemot final betydelse; jfr *villuverk* 'gärning som grundas i en vanföreställning' resp. *villudraumr* 'vilseledande dröm'). Ofta är båda aspekterna möjliga (som i *villumaðr* 'människa som far vill el. vilseleder andra'). I sammansättningar drar *villu-* inte sällan mot 'felak-

tig', 'falsk' (*villukast* 'felaktigt kast', *villubók* 'bok som innehåller falsk lärdom'). Den sistnämnda betydelsen aktualiseras ofta i kristet religiösa sammanhang (t.ex. *villupostoli* 'falsk apostel', *villupredikari* 'person som predikar falsk lära', *villuspámaðr* 'falsk profet', *villutrú* 'falsk tro').

Som förled förekommer emellertid också *villi*-, som i *villifærr* 'vileledande', *villiráða* 'villrådig', *villigötur* 'villovägar'). *Villi* 'chiffer' som substantiviskt simplex får man då tänka sig antingen som ett annars inte belagt ord eller också som en nybildning, fullt möjlig men naturligtvis ett svagare inslag i argumentationen än om ordet hade varit välbelagt i den antagna betydelsen (jfr Grønviks plädering för betydelsen »Irrtum» 'misstag', 'förvillelse'; Grønvik 2003:75). Men formellt faller det antagna *villi* väl in i de feminina *īn*-stammarnas böjningsklass; jfr *blindi* 'blindhet', *blīpi* 'mildhet', *glæpi* 'glädje', *hælti* 'håla', *sýki* 'sjukdom' samt (med liknande stamslut som *villi*) *snilli* 'förstånd', *fylli* 'fullhet', *hylli* 'gunst', *ælli* 'ålderdom' (i fornsvenska texter skrivs dessa vanligen med *-e* i ändelsen, i den mån exakta motsvarigheter förekommer).

Som argument för att *villi* skulle kunna vara en nybildning med den angivna funktionen tjänar också dubblettformerna och fallen där det är oklart om förleden avser betydelsen 'vild' eller 'förvillande', t.ex. fvn. *villidýr* ~ *villudýr* 'vilddjur', *villigata* ~ *villugata* (jfr *villuvegr*) 'gata som leder vilse' el. 'fel gata' resp. *villiskógr* (jfr sv. uttr. *villande skog*). I skaldediktningen finner man *villumaðr* i betydelserna 'væsen der ser ud som et menneske uden at være det' respektive 'vildfarende mand ...' (Jónsson [1931] 1966:617). Slutsatsen är att dessa semantiska fält och snarlika morfem i kombination lätt leder till sammanblandning. Det kan noteras att termerna *villurúnir* och *villuletur* används om kodade runmeddelanden som är avsedda att vilseleda i trollerisammanhang (se Flowers 1989:45).

Observera att *þat* här skulle vara demonstrativt pronomen, inte formellt subjekt. Det som då framhävs är de båda orden för 'dränka' respektive 'jätte'. Är det så att Varinn öppet utmanar sin motståndare (som han ser som tillvarons destruktiva element i form av en jätte)? I så fall kan det märkliga **knuākna**t med det följande **iatun** vara en uppmaning eller utmaning riktad till jätten. I de *þulur* som är fogade till Snorris Edda uppges *gnat* vara en havskenning. Det kanske är en aning djärvt att föreslå att det till synes perifera ordet med denna innebörd skulle ha ristats på Rökstenen. Men det finns alltså ett verb *gnata*, som likaså är ljudbeskrivande; det kan ha olika betydelser, bl.a. 'störta samman med ett brak'. En kortavledning till ett sådant verb är också tänkbar i sammanhanget. Det är naturligtvis långtifrån misskrediterande i sam-

manhanget att ord innehållande detta morfem förekommer på ett anslående sätt i poetiska texter (såsom Völuspá).

Gn̥ ā gnat, iatun skulle således kunna betyda 'Väsnas mot larmet, jätte!', 'Larma mot havet, jätte!' eller möjligen 'Larma mot stormen, jätte!'; mest neutral eller allmängiltig är den första formuleringen. Vidundret utmanas i hånande ton i samtliga fall. Han/hon kan väsnas bäst han/hon vill — det larm som utvecklas (av havet eller stormen eller vad det kan vara) kan inte överröstas eller övervinnas. Havet kan naturligtvis som tidigare vara himlahavet, som trollen står i motsatsställning till. Solen på himlahavet kommer ständigt tillbaka — som *sīborinn* (ev. *sæborinn*) *niðir* till himmelsguden, himlahavets gud — och dränker det mörka. Och skulle det vara himlen som är mörk och larmar, kan det vara åskguden som dundrar fram med sin vagn och svingar hammaren mot jättarna. Ett svar på gåtans implicita fråga om vem den ständigt pånyttfödda ättlingen är skulle återigen vara solen, himlagudens son, eller dagen eller ljuset. De är alla på samma sida. De dränker nattens mörker och därmed mörkrets makter.

14.2. Det krypterade partiet Cc

Som understrykande maktdemonstration till stöd för den fördömelse som utslungas kan uppräkningsen av den 16-typiga runraden ha tjänat. Runraden besatt en inneboende kraft — vi kan kalla den magisk. Vältaliga paralleller kan påvisas i runmaterialet (se avsnitt 20.1.3, särsk. s. 733 f.) I sekvensen *uāknat* (dvs. *fupārkhniast* efter den upplösning som beskrivits på s. 444 i avsnitt 14.1.5) har den emellertid bara ofullständigt meddelats. Liksom alfabetet i olika versioner och andra skriftsystems tecken har kunnat användas för olika typer av manipulation, spekulation och påvisande av dolda samband (typexemplet är den judiska kabbalan), tycks runfutharken ha använts för liknande ändamål. Fantastiska idéer har många gånger utvecklats av äldre runologer. En del är så utstuderade att de är omöjliga att bedöma men snarast väcker löje. Med en banbrytande avhandling 1952 lyckades också den danske runologen Anders Bæksted hejda de värsta excesserna. Att det grundläggande antagandet, dvs. att futharken har kunnat användas för andra ändamål än rent språkligt kommunikativa, kan nog ändå inte förnekas (se vidare avsnitt 21.3.1, t.ex. s. 819 f.).

Nu undrar man förstås vad som kan åstadkommas med en tre fjärdedels futhark (12 av 16 tecken, som inte ens exakt sammanfaller med de två första återta = 11 tecken), låt vara att själva återgivandet av futharken har ett särskilt symbolvärde. Då skall man komma ihåg att det finns

forskare som menar att futharkens allra första funktion har varit att tjäna religiösa, magiska eller olika besvärjande ändamål. Att själva futharken skulle ha ansetts besitta en särskild kraft har allmänt antagits, bl.a. på basis av alfabetets motsvarande postulerade egenskaper. Hur man resonerade kring alfabetet är bättre känt (se vidare t.ex. avsnitt 2.1, s. 21 f., 19.1.2.11, s. 689 f. och 21.3.1 med där anförd litteratur).

Under en tid när skriftligheten ibland de germansktalande folkgrupperna ännu bara var rudimentär kunde man möjligen också nöja sig med att antyda futharkens närvaro i en inskrift. Första ätten eller kanske bara inledningen på futharken — en ensam eller ett par eller några få runor i rätt inbördes ordning — kunde få representera hela runraden, med all den kraft denna medförde. Sådana förklaringar har framförts, inte minst i samband med analyser av runförsedda föremål vilkas teckenkonstellationer trotsat normal tolkning, t.ex. vissa brakteater. Inslag med detta syfte i vissa av de äldre runinskrifterna tycks vara ofrånkomliga.

Men varför skulle den ekvilibristiske Varinn (eller den skicklige runmästare han anlitat) ha nöjt sig med en torso? Han visar ju oupphörligt att han besitter överlägsna insikter i fråga om sublimt vetande och känner alla runkonstens knep. Inte skulle han stanna vid att lämna ofullständiga uppgifter om futharken. Varför skulle han ha slutat efter att ha angivit just tre fjärdedelar? Ett svar kunde naturligtvis vara att Varinn, när han kommit så långt i futharken, hade fått sagt (i ord) så mycket som han ville framföra — hans budskap till jätten slutar med ordet *gnat* (dvs. runorna *knat*).

Men låt oss gå vidare. Det som hittills återfunnits dolt i texten är **f u p ä r k h n i a s t**. Inget talar för att ristaren här urskilt en naturlig gräns, såsom exempelvis mellan ätter (gränsen mellan andra och tredje ätten går före **t**). Det som återstår är **b m l r**, en fjärdedel av hela runraden. Resten på den textrad där vi befinner oss, partiet Cc, utgörs av den svårartat kryptiska del av inskriften, som man brukar lämna obehandlad efter att ha urskilt de tre tecknen **n i t**. Det har man fått fram genom att upplösa den form av isrunechiffer man tycker sig igenkänna och som ger talvärdena 2/2 och 2/3, jämte slutligen 1/1 med hjälp av en annan typ av chiffer (se avsnitt 3.5.5, s. 92).

Från metodsynpunkt vore det rimligt att söka den återstående fjärdedelen av futharken i detta parti. Det som i så fall saknas är alltså **b m l r**. De just nämnda talvärdena 2/2, 2/3 och 1/1 har ersatts med motsvarande runor i futharken enligt följande:

2/2 = andra ättens andra runa = **n**

2/3 = andra ättens tredje runa = **i**

1/1 = första ättens första runa = **t**

Vid förskjutningschiffer, som råder i merparten av de tre senast diskuterade raderna, är de enskilda runorna i futharken förskjutna. Men man omordnar också ätternas följd. Detsamma gör Rökristaren, vilket bland annat framgår av att *hwæim* representeras av **uaim** efter upplösning av chiffret; efter förskjutning av runraden och omkastning av ätterna inleder den andra, och då finns ingen motsvarighet till den första runan, **h** (till följd av förskjutningen).

Vad forskarna tänkt sig när **n i t** utlästs är emellertid att Varin vänt helt och hållet på ordningen mellan ätterna, så att ordningen blivit $3 + 2 + 1$ (i stället för $2 + 3 + 1$ som i samband med förskjutningschiffret). Till detta antagande tycks man ha letts, eftersom den ordningen mellan ätterna är den enda som ger potentiella ord; då har det mystiska **n i t** förklarligt nog ansetts vara att föredra framför en obegriplig teckensträng. Med den ordning mellan ätterna som för övrigt tillämpas i partiet med förskjutningschiffer skulle $2/2$, $2/3$, $1/1$ resultera i **b m h**, vilket absolut inte bildar något ord. Om normal ordning upprätthålls (utan omkastning), skulle resultatet bli **n i f**, som kanske skulle kunna stå för *næf* 'näsa', men vad skulle det ge för mening? Med helt omvänd ordning mellan ätterna får man emellertid **n i t**, som visserligen inte tolkats, men som ser ut som ett möjligt ord. Därför har man hållit fast vid **n i t** och spekulerat i svävande ordalag om tecknens funktion, som då redan Schück menade att det inte var »uteslutet, att vi här hava magiska tecken som icke tillsammans bildat ett ord» (Schück 1908). Många (däribland Wessén) har helt enkelt kapitulerat och framhållit att den riktiga lösningen ännu inte anmält sig på den här punkten.

Mot läsningen **n i t** kan man invända att den underliga omkastning av ätterna som krävs för att man skall få de magiska tecknen verkar opåkallad om ändå inga direkt igenkännbara ord framtonar. Om man inte nöjer sig med Schücks egentligen rätt billiga gissning, är det slående att en upplösning av isrunechiffrets två första ljudvärden, $2/2$ och $2/3$, med samma ordning mellan ätterna som i det förskjutningschiffer man finner för övrigt i all text ristad med förskjuten runrad på Rökstenen ger **b m** som resultat. Detta pekar inte fram mot något igenkännligt ord — det strider mot alla fonotaktiska och grafotaktiska regler. Men det är faktiskt de två runor som normalt följer i futharken efter den tidigare identifierade räckan. Därmed kan den återfunna delen av futharken förlängas något till **f u þ ā r k h n i a s t b m**.

Nu återstår av den 16-typiga runraden endast **l** och **r**. Den krumelur som man uppfattat som **t i n i t** (första ättens första runa med en annan ordning mellan ätterna än den vi i normalfallet räknar med) ser ut ungefär som ett omvänt Z, med snedställda tvärstreck (dvs. **Ź**). I detta

tecken kan man finna **l**-runan rättvänd och samtidigt stupställd i kombination, med gemensam huvudstav (jfr **l**-runan: 𐌺). På vilket sätt man än läser tecknet 𐌺, rättvänt eller uppochnert, innehåller det alltså runan **l**.

Men man kan för detta tecken också räkna ätter och plats inom ätten, såsom Wessén och de flesta andra gjort. De har då fått fram **t**-runan (i **n i t**). Men de har letat i fel ätt. Om man konsulterar uppställningen i TABELL 2 (s. 431), ser man att **l** i den förskjutna raden motsvarar **r** i normalraden. Därmed skulle de återstående runorna **b m l r** samtliga vara på plats, om man upprepar den tidigare operationen **f > u** etc., nu med resultatet **l > r**. Huruvida det haft någon betydelse att **r** i den förskjutna raden återfinns rakt under **f** i normalraden, kan inte utrönas, men vi vet från andra sammanhang att början på futharken haft en särskild betydelse; man har tolkat vissa förekomster av enbart en **f**-runa eller futharkens första och sista runa, **fo** (med den äldre runradens tecken), som ett slags representanter för hela runraden (t.ex. Krause 1966:258, § 122). Under alla förhållanden etableras här en nära relation mellan **f** och **r**, början och slutet på runraden (jfr A och O, alfa och omega), vilket kan ha haft ett egenvärde i den strävan efter att bibehålla/återupprätta balansen i tillvaron som vi talat om tidigare (t.ex. avsnitt 10.2, s. 300–304).

Inte nog med detta. I den form av isrunechiffer som används i slutet av det aktuella partiet har också **i**-runan ersatts av **o**-runan i den äldre runraden. Runan för **o**, det omegaliknande tecknet 𐌺 (odalrunan), är avslutningstecknet i den äldre runraden, precis som **r**-runan är det i den yngre (med ätterna i normal ordning). Möjligen har detta bidragit till att just odalrunan har vunnit insteg här. Under alla omständigheter är det sannolikt att hela den 16-typiga futharken kan återfinnas uppräknad som avslutning på denna del av ristningen: **fupärk hnias tbmlr**.

* * *

Futharken har som sagt tillmätts en särskild kraft. När Varinn håller upp den som ett anatema mot de mörka krafterna, är det för att trotsa dessa. Han hyser förtröstan till den sublima kunskap han besitter och som bland annat representeras av skrivkunnigheten. Parallellen med hur Egill Skalla-Grímsson använder sin diktkonst är uppenbar (se avsnitt 15.2.1, s. 494 f.). Det bor en exklusiv kraft i futharken. När Varinn frångår förskjutningschiffret i avsnitt Cb1–3 på två ställen, är det för att framhäva de båda orden **drænki** och **iatun**. För säkerhets skull understryker han sin djärvhet genom att påpeka att just detta sägs i klartext. De mörka

krafterna skall dränkas av den ständigt återfödda solen, himmelsgudens ättling. Mörkret måste vika för ljuset. Detta kan vara vad som avses.

Sceniskt liknar i så fall finalen på ett slående sätt de kunskapsenvig som är omtyckta i den fornvästnordiska diktningen. Då blir parallellen med Eddadikter som *Vafþrúðismál*, *Grímnismál*, *Alvíssmál* och andra uppenbar. När Varinn trotsigt antyder att jätten — som representant för de onda makterna, vare sig jätten skall uppfattas som Hel eller någon likvärdig mörkrets furste — skall dränkas av den ständigt pånyttfödda himlasonen, solen, och dessutom själv stoltserar med att han säger detta öppet, då är situationen densamma som i kunskapsenvigen.

Den dittills förklädde Óðinn vrider i *Grímnismáls* slutscen om kniven i Geirroðr, som inte insett förrän då vem han haft att göra med, fast han hela tiden varit dödsdömd — *nú knáttu Óðin siá* 'nu kan du se Odin'. Þórr låter dvärgen Alvíss länge briljera med sin lärdom men uppehåller honom med frågor tills solen går upp och dvärgen är dömd till undergång. Detta sista tema skulle länge leva kvar i folktron: den uppgående solen får som den ständigt återfödde ättling till himmelsguden den är trollet att spricka — även det gång på gång. Samtidigt fullgör den sin lagbundna uppgift efter den inrättade världsordningen.

Det är väl också troligt att en del kommentatorer associerat till de nämnda Eddadikterna (Grønvik, som nyss citerats, gör det uttryckligen). När man tyckt sig igenkänna ett yttrande *Knýja knát[tí] iatun* i Rökin-skriftens upplösning, så har man ju till och med identifierat samma modala hjälpverb som det man finner i *Grímnismáls* slutrader: *nú knáttu Óðin siá*. Medvetet eller omedvetet kan man av detta ha letts in på ett tolkningsspår vad det språkliga klarläggandet av sekvensen *knuāknat* beträffar. Men detta spår har varit vilseledande.

Den som störs av att uppmaningen *Gny ā gnat, iatun!* kan verka något sökt skall ställa detta mot att just denna sekvens också står i ett annat syftes tjänst, nämligen att i rätt ordning förmedla själva futharken. Att det samtidigt kan formuleras en utsaga som är språkligt välformad och uttydbar, får betraktas som en särskild bedrift. Om det sker till priset att dunkelheten även kommer att omfatta detta parti — och kanske till och med tilltar — är det inte säkert att detta förminskar värdet. *Paró 'kṣakama hí deváh* — Gudarna älskar det dunkla!

Man skall då bära i minnet att Varins samtida inte nödvändigtvis haft samma mening som vi om vad som är dunkelt och inte. När något skall bli särskilt tydligt och exempelvis ges offentlighet, anförtror vi våra uttalanden till trycket, dvs. det skrivna ordet. För människorna i ett bara

delvis litterat samhälle ter sig saken annorlunda. Redan det skrivna representerar där det som inte alla kan veta. Fundamentet för det skrivna, själva den språkliga/skriftliga teckenuppsättningen, som vi betraktar som en självklar praktisk förutsättning för allt skrivande, är för dessa människor — eller snarare för en majoritet av dem — en del av det förborgade. Skriften omges av en särskild aura. Det skrivna, texterna, såväl som de delar de består av, skrivtecknen, anses besitta en särskild kraft.

Det är på så vis högst logiskt att Varinn i sin förtvivlade situation, under trycket av vad han uppfattar som en våldsam attack från ondskans värsta makter, känner sig personligen och tillsammans med hela sin släkt utmanad på liv och död och därför svarar med de starkaste vapen han har att ta till: den exklusiva kunskapen om världsalltets inrättning och invigdheten i hur den nödvändiga balansen skall återskapas och upprätthållas. Med dessa vapen, vartill behärskningskraften av språkets alla möjligheter hör, kan han mobilisera tillvarons starkaste försvarare — vi kan kalla dem gudar — och trotsa hotet från mörkret och kaoset.

15. De avslutande krypterade partierna

Den återstående delen av inskriften är helt och hållet krypterad med särskilda tecken. Nu har kortkvistrunorna spelat ut sin roll, även som komponenter i olika chiffer. De tre horisontella raderna Cb1–3 kan på dessa grunder misstänkas följa direkt efter de vertikala, som på fullständigt normalt sätt är ristade med kortkvistrunor liksom allt dessförinnan (men se vidare avsnitt 20.1.2, s. 728 ff.). Partiet Cb–Cc med sina inslag av andra skriftvarianter bildar en övergång till de konsekvent krypterade textdelarna. Som vi just noterat utmynnar denna del av texten i vad som så långt är en kraftfull klimax: futharken insmugen i själva texten.

Detta kan man se som ett utslag av runristarens metaperspektiv (dvs. uppmärksamheten på själva texten, dess framställning och överbringande). Det är på senare tid framför allt Per Holmberg ([2015] 2016), åtminstone i den inhemska debatten, som framhållit att stenen i icke ringa grad handlar om förhållanden i och kring själva inskriften. Här — skulle man kunna tillfoga — är det mest skriften, det skriftliga mediet i sig, som står i fokus. Man får ett dubbelt perspektiv på det skrivna, varav den ena dimensionen sällan aktualiseras medvetet i de flesta nutida texter. I dem brukar man helt vara inriktad på att med verbala verktyg förmedla ett budskap.

Det är en annan sak att multimediala faktorer alltid spelar in vid språklig kommunikation, omständigheter som inte förrän ganska nyligen uppmärksammats inom den utpräglade språkvetenskapen utan har lämnats till semiotiken och andra besläktade forskningsinriktningar. I takt med att aspekter som medialitet och performativitet tilldragit sig ökat intresse bland språkforskare i allmänhet, har också liknande perspektiv anlagts på runologiska frågor (se t.ex. Klos 2009, Zilmer 2010, Bianchi 2010 etc.). I min studie spelar de en underordnad roll, inte för att deras betydelse betvivlas utan av rena kompetensskäl.

Avslutningen på det senast diskuterade partiet innehåller kanske också ett par pekare mot de återstående textavsnitten. De fyra odalrunorna hämtade från den 24-typiga futharken kan tänkas föra läsarens uppmärksamhet till de två raderna Cd1–2, som helt och hållet är skrivna med

runor som liknar den äldre runradens tecken. Det märkliga J-tecknet, som avslutar hela partiet, kan ha en liknande funktion, då detta tecken ingår i den äldre runraden, eller kan leda vidare till smalsidan D, som består enbart av snarlika tecken, rättvända eller spegelvända, samt kvist-runor med spegelvända J-tecken som bas (jänte ett växlande antal kvistar). Därefter återstår bara de stora kryssen, som liknar ett slags väderkvarnsvingar, på sätt och vis även de med tycke av J-tecken i grundstrukturen.

Redan Bugge menade att J-tecknet på tredje raden i Cb-fältet (slut-tecknet i partiet Cc) var ett hänvisningstecken. »Men vad är i så fall de närmast föregående lönnrunorna ni?» frågar Wessén (1958:55). Hans slutomdöme i frågan blir: »Här är utan tvivel en dunkel punkt i inskriften, där man ännu ej funnit den rätta lösningen».

Med det tolkningsförslag som lämnats här är det trots Wesséns skepsis befogat att överväga om det inte finns hänvisningstecken i denna del av inskriften. Via de anförda möjliga kustoderna finner man fram till åtminstone två av de tre textpartier som nu är kvar att granska (genom de nämnda diskreta antydningarna). Den ordningsföljd i vilken dessa återstående partier skall läsas är ändå inte alldeles given i alla detaljer. Det är kanske inte ens meningen att den resterande delen skall uppfattas som strikt linjärt ordnad. Tillsammans utgör passagerna i fråga kulmen på en maktdemonstration från Varins sida; kanske har den fått ökad kraft genom att ordningen mellan de olika komponenterna är oavgjord. Är det ändå naturligare att de två rader som är avfattade i den alternativa runskriften (med 24-typig runrad) får inleda? De fyra odalrunorna (i Cc) kan tjäna som anledning, men vi skall snart finna ytterligare skäl.

En progression kan urskiljas:

- (1) Åminnelseformeln (Aa-raderna)
- (2) Två gåtor (avsnitt Ab–Ac)
- (3) Strofen (avsnitt Ad–B)
- (4) Två gåtor (avsnitt Ce1–6)
- (5) Namnuppräkning (avsnitt Ce6–Cf1)
- (6) Otolkbar avslutning (avsnitt Cf2 samt Cg)
- (7) En gåta i förskjutningschiffer, avslutad i klartext (rad Cb1–2)
- (8) Övergång till en besvärjelse i förskjutningschiffer, avslutad i klartext (rad Cb2–3) jämte $\frac{3}{4}$ futhark
- (9) $\frac{1}{4}$ futhark i krypterad form jämte pekare (parti Cc)
- (10) Gåta i manipulerad 24-typig futhark (raderna Cd1–2)
- (11) Åkallan (riktad till Tor) i chiffer (D)
- (12) Besvärjelse i chiffer (Ca samt E)

Mellan de båda sista komponenterna, (11)–(12), är det svårt att träffa något förstaval — de kan lika gärna vara omkastade. Även på andra punkter är en alternativ ordning förutsebar. Vi övergår nu till rad Cd1–2.

15.1. De båda raderna med runor av äldre typ

Det brukar sägas att de rader som här fått beteckningen Cd1–2 är utformade med den äldre, gemensamma germanska runradens tecken. Har den 24-typiga runraden fortfarande varit i bruk när Varinn ristade sin sten (om han nu gjorde det själv)? Denna fråga får bero. Vi övergår till själva texten så länge.

De båda raderna med runor från den 24-typiga runraden har beskrivits i avsnitt 3.4 och 8.1. När vi här övergår till en omtolkning, gäller det att hålla i minnet den säregna användningen av den 24-typiga runraden. Det är ju bara en delmängd av den äldre runradens tecken som kommer till direkt användning, nämligen på det viset att vissa runtecken i detta parti — men långtifrån alla — klart mera liknar den 24-typiga runradens tecken än den 16-typigas rent grafiskt. Däremot följer ortografin principiellt de regler man möter i inskrifter med den 16-typiga runraden snarare än den 24-typiga runskriftens regelsystem. Sålunda neutraliseras bland annat distinktioner som upprätthålls i inskrifter med den autentiska 24-typiga runraden. Närvaro eller frånvaro av stämton, som anses skilja olika språkljud från varandra i svenskan, är en sådan faktor som inte ger upphov till skilda runtecken i Rökinskriften.

Ett undantag från den allmänna regeln tycks emellertid den allra första runsekvensen på rad Cd1 utgöra: *sagwmogmeni*. Den har tidigare figurerat upprepade gånger i den 16-typiga skepnaden *sakumukmini*. Vi har hittills avstått från att tolka [**m**]ukmini. När denna runföljd nu uppträder som [**m**]ogmeni en enda gång, frågar man sig bland annat om valet av tecken är signifikant. Rökstenen kännetecknas allmänt av en stark medvetenhet och planläggning från upphovsmannens sida. I detta avsnitt granskas nu även denna sekvens närmare, först med hänsyn till de ortografiska principerna, senare i syfte att nå fram till en tolkning.

I det aktuella partiet återkommer odalrunorna i samma utförande som i Cc. Förutom i den inledande formeln används odalrunan (dvs. *Ǻ o*) på dessa två rader, Cd1–2, genomgående för /u/, /o/ och /w/, dvs. precis som **u**-runan i 16-typiga inskrifter. Här är det alltså **o**-runan, inte **u**-runan, som representerar alla tre ljuden, och **u**-runan utnyttjas inte över huvud taget; jfr *hosli* med /u/, *goldin* med /u/ eller /o/, *goānar* med /w/).

I inledningen på raden görs dessutom en distinktion mellan **w** i *sagwm* och **o** i *[m]ogmeni* (**u** används på båda ställena i de tidigare återgivna partierna med kortkvistrunor). På liknande sätt tycks ristaren i *[m]ogmeni* skilja på **e** och **i** mot slutet av ordet (jfr *mini* tidigare). Detta är dock enda gången som en särskild **w**- och **e**-runa förekommer på Rökstenen. Andra fall som kunde varit möjliga är t.ex. *hoar*, *oari*, *goānar* med **w**, medan något mer ord med **e** knappast kan tänkas. För övrigt är olika vokaldistinktioner neutraliserade, på de två raderna Cd1–2 i **o**- (= *o*, *u*, *w* samt eventuellt flera ljud) respektive **i**-runan (= *i*, *e*, *æ* och något ljud ytterligare), alltså även i fall där en »genuin» inristning med den 24-typiga runraden skulle skilt mellan **i** och **e** liksom mellan **w**, **u** och **o**. När **w** till synes växlar med **o** och **e** med **i** i *sagwmogmeni*, är detta således en engångsföreteelse.

15.1.1. Textens lydelse

Eftersom den 24-typiga runraden i denna del av inskriften används i första hand som chiffer, behandlas den här också på det viset i återgivningen. När runstenarnas chiffer är upplöst, brukar resultatet markeras med halvfet kursiv. De båda raderna utgörs av den horisontella på stens baksida närmast marken jämte den vertikala längst till vänster som löper nerifrån och uppåt. Den förstnämnda är vänd uppochner, den andra är orienterad som de vertikala med 16-typig runrad, vilka följer i rad efter rad, parallellt ordnade, till höger om denna (men med något reducerad längd i jämförelse med denna; den vertikala 24-typiga raden har de 16-typigas längd samt i tillägg det som de tre chifferadernas sammanlagda höjd bildar och binder därmed ihop hela baksidans vänsterkant under kvarvingechiffren).

Den aktuella delen av inskriften kan sammanfattas. Först skall standarduppfattningen (RAÄ:s) om dessa rader återkallas i minnet:

sakum [m]ukmini pat huar ikult||[i]ka uari kultin [a]t kuānar husli

Sagum ungmaenni pat, hwar Ingold[i]nga vari guldinn at kwanar husli.

’Jag säger de unga det, vem av Ingvaldsättlingarna som blev gäldad genom en hustrus offer.’

Den underliga tolkningen med Ingvaldsättlingarna kan ersättas med hjälp av den allmänna förklaringsmall som tillämpats i mitt förslag. En alternativ läsning av den urskilda teckensträngen skulle kunna få följande lydelse:

Translitterering:	Cd1 <i>sagwmogmeniþadhoarigold</i> Cd2 <i>gaoarigoldindgoānarhosli</i>
Justerad version:	Cd1 sakumukminiþathuarikult Cd2 kauarikultintkuānarhusli
Segmentering:	Cd1 <i>sagwm [m]ogmeni þad hoar igol [a]d</i> Cd2 <i>ga oar i goldin [a]d goānar hosli</i>
Justerad segmentering:	Cd1 sakum [m]ukmini þat huar ikul [a]t Cd2 ka uar i kultin [a]t kuānar husli
Normalisering:	<i>Sāgum [m]ukmini þat, hwār æ gul [el. ī-gul] at gā war æ guldinn at kwānar husli.</i>
Översättning:	’Vi såg det [m]ukmini, vem (som) evigt gul [el. starkt gul el. gulaktig] att skåda [el. till smålek] var alltid [el. vore] gäldad genom en hustrus offer.’

Den alternativa tolkning som lanseras här förutsätter att runmästaren hela tiden är inställd på att till en viss grad fördunkla budskapet. Om detta antagande är riktigt, ökar sannolikheten för att extra tolkningssvårigheter har skapats genom särskilda (medvetet vidtagna och väl genomtänkta) åtgärder. Å andra sidan tillhandahålls regelbundet vissa nycklar, som då formeln **sakumukmini** konsekvent återkommer när en övergång till ett nytt chiffer äger rum (vilket har observerats av andra och kommenteras vidare i det följande). Det skall gå att lösa chiffret, varför de antydningar som kan anses vara nödvändiga måste tillfogas.

I demonstrativpronomenet *þad/þat* är **þ**-runan möjligen skriven med något slags talchiffer. Detta tycks i så fall ha värdet 3/4 (möjligen 4/4) att döma av antalet bistavar på vardera sidan av huvudstaven, men hur man skall komma fram till **þ** är ovisst. Tredje ättens fjärde runa stämmer inte; med normal ordning skulle man få **l**. Med omkastade ätter på samma sätt som i förkastningschiffret blir resultatet **ā**, inte **þ**. Exakt hur Varinn räknat sig fram till **þ** är inte klart. Fjärde ättens tredje runa — hur skall man då räkna? Det finns ju bara tre ätter. Tredje ättens fjärde runa blir **þ** om man räknar alla runor strikt bakifrån hela futharken igenom.

Här anmäler sig ingen lösning på något självklart sätt. Man kan inte ens vara säker på att en kvistruna är avsedd. Så länge det är svårt att avgöra om en runa verkligen är skadad (så att man ser tre kvistar i stället för fyra) eller tre kvistar är medvetet eftersträfvade, är det diskutabelt om man skall räkna med något vanligt chiffer. Men det spelar inte så stor roll för tolkningen. Av kontexten förstår man att det utan tvivel är **þ** som åsyftas. Längs vilket spår man skall gå för att nå dit får tills vidare förbli

ett mysterium. Detta är beklagligt, eftersom det kan ha viss betydelse på andra sätt än på det rent semantiska planet.

15.1.2. Kommentarer till rad Cd1–2 (med avvikande runskrift)

Det skall omedelbart framhållas att detta avsnitt genomgående är det som kanske är det mest motspänstiga hittills. Det kan inte heller vara någon stark förhoppning att de förslag som nu framläggs skall bli sista ordet — det får man hoppas att de inte blir. Men om ambitionen är att framlägga en heltäckande tolkning efter en genomgående modell, blir vissa partier ofrånkomligt starkare underbyggda än andra. Även i den traditionella tolkningen är denna passage en av de svagaste punkterna.

Det finns anledning att misstänka att det är viktigare för upphovsmanen att det som kan läsas står där än att någon kan förstå allt i alla detaljer. Som ett slags parallell kan man kanske anföra runinskrifter som är ristade på insidan av gravar, där de efter nedläggandet av kroppen och tillslutningen av graven inte har kunnat läsas av människor (ett sådant exempel beskrivs i avsnitt 19.1.2.11, s. 688 f.). Även i dessa fall har det avgörande varit själva det faktum att det nedskrivna finns på plats, inte att någon i den mänskliga världen kan ta del av det. Då har vi kommit ett stycke från uppfattningen att Varinn vill briljera inför sin omgivning, såsom många kommentatorer hävdar. Han kommunicerar i första hand med en helt annan värld än sin och vår närmaste omvärld.

Man skall bära i minnet att den etablerade uppfattningen laborerar med helt oacceptabla förutsättningar (i fråga om både tolkning och metoder), vilka jag bestämt menar är diskvalificerande för hela lösningen. Även en alternativ tolkning som inte i allt är optimal kan därför från både konkret språkvetenskapliga och principiellt metodologiska utgångspunkter vara överlägsen. Det har varit en strävan att foga in det tolkningsförslag som här presenteras i den helhetsram som förhoppningsvis har gjorts mera sannolik än vad de närmast förestående konkreta förslagen kanske kan göra anspråk på att vara. Med dessa förbehåll diskuteras nu de olika möjligheter som erbjuder sig.

15.1.2.1. *sagwm* [m]ogmeni pad / *sakum* [m]ukmini pat

I den alternativa tolkningen håller vi fast vid uppfattningen att **sakum** (här *sagwm*) motsvarar fsv. *sāghum* 'vi såg'. Att den 16-typiga runradens **u** i [m]ukmini ersatts av **o** är en generell åtgärd i denna sekvens av texten, så den avslöjar inget extra. Man måste emellertid fundera över varför den 16-typiga run-

radens **u** i **sagwm** ersatts med **w** i ändelsen, när ersättnings-tecknet annars (på rad Cd1–2) är **o** (jfr **hosli**). Är detta signifikant, en tillfällighet eller en ren lapsus?

En möjlighet är att det förelegat en fonetisk kvalitetsskillnad mellan det ljud som i **sagwm** återges med **w**-runan och det som återges med **u** i **[m]ukmini**, trots att ortografin för den 16-typiga runraden (i olika versioner) låter **u**-runan fullgöra båda uppgifterna. Det är kanske först när Rökstensristaren ställer kravet på sig själv att använda den 24-typiga runraden som problemet aktualiseras, eller också tar han bara chansen att signalera en distinktion när nu skriftsystemet tillåter det (jfr det tidigare resonemanget om att nycklar till förståelsen ibland strös in). Frågan blir då: Hur skall ljudet bakom **w** i **sagwm** och bakom **o** i **[m]ogmeni** respektive ljudet bakom **u** i både **sakum** och **[m]ukmini** förstås? Ett helt parallellt resonemang kan föras kring valet av **e**- och **i**-runan i **[m]ogmeni**.

Det framgår inte med all önskvärd tydlighet huruvida Rök-ristaren till fullo behärskar men inte genomgående eftersträvar att tillämpa den 24-typiga runraden på det traditionsenliga sättet eller han gör så gott han kan och hamnar fel ibland. Hans kunskap om den 24-typiga runradens korrekta användning kan verka bristfällig, men möjligen har han inledningsvis gjort ett försök. Därför har han i sekvensen **sagwm [m]ogmeni** skilt mellan **w** och **o** och på motsvarande sätt mellan **e** och **i** på basis av olika ljudvärde, men han har inte kunnat eller velat genomföra sina intentioner för hela partiet. Efter de inledande båda orden har han återgått till de ortografiska principer som är förknippade med användningen av den 16-typiga runraden, frivilligt eller av uppgivenhet.

Alternativt (och mera troligt?) kan han mycket väl ha känt till hur den 24-typiga runraden skulle brukas — eller åtminstone hur den såg ut — men genomtänkt anpassat dess tecken-system till den 16-typiga runradens ortografiska principer. Så har han konstruerat ett eget chiffer på basis av den gamla och den nya (kortkvistiga) runraden i kombination. De båda rader-na Cd1–2 rymmer ett chiffer bland flera som förekommer mot slutet av inskriften. I så fall kan den särbehandling han bestått de inledande båda orden vara ett led i en medveten strategi att lämna viss hjälp till tolkningen varje gång ett byte av chiffer-system sker. Detta är inte särskilt långsökt med tanke på ristningens komplikationsgrad generellt sett, å ena sidan, och, å

den andra, ristarens sofistikerade — för att inte säga suveräna — förhållningssätt till uppgiften i andra avseenden.

Saken är särskilt betydelsefull eftersom det sistnämnda fallet skulle innebära att skrivningen *sagwm* [*m*]ogmeni på just detta ställe kan ge indikationer om hur den notoriskt besvärliga sekvensen *sakumukmini* skall förstås igenom hela texten. I det första ordet, *sagwm*, är den 16-typiga radens *u*-runa alltså ersatt av den 24-typiga runradens *w*. Skälet kan vara att det är en ändelsevokal med försvagat tryck och därav påverkad realisering av /u/ som avses med tecknet *w*. I [*m*]ogmeni ligger huvudtrycket på den vokal som skrivs med *o*-runan, i *sagwm* är ändelsevokalen en trycksvagt uttalad allofon av fonemet /u/. Detta skulle kunna vara skälet till att *o* i [*m*]ogmeni skrivs på annat sätt än *w* i *sagwm*. Men då skulle man också behöva anta att skriften mycket lokalt återger talet på en nivå som inte verkar vara representativ för texten som helhet.

Allt vi säkert kan säga är att det *u* som gång på gång återfunnits i *sakumukmini* inte återges på samma sätt i *sagwm* som i [*m*]ogmeni. Bevisligen är det inte samma tecken. Skulle avsikten vara att spegla olika fonem, återstår frågan vilka fonem som åsyftas. Vi vet att det i *sagwm* rimligtvis är kort /u/. I den andra aktuella positionen bör det då snarare vara fråga om fonemet /o/.

Ett parallellt resonemang kan föras beträffande *e*-runan i sekvensen *meni*. Stavningsdistinktionen mellan *e* och *i* i *meni* kan tyda på tillhörighet till olika fonem. Nu finns det knappast något möjligt ord *meni* i de nordiska fornspråkens lexikon som skulle ge någon hjälp. Dat.sg. av *men* 'smycke' är otänkbart av formella och innehållsmässiga skäl (*meni* skulle vara dat.sg.). Men *meni* likaväl som *mini* tidigare skulle kunna vara en återgivning av ett *-mænni*, som ingår i det *ungmænni* som Riksantikvarieämbetet valt som sin utläsning av *ukmini*. Och ett *-mænni* är välkänt som andraled i isländska ord, t.ex. *almænni* 'alla', *góðmænni* 'god(hjärtad) människa', *illmænni* 'dålig människa', *fámænni* 'få människor', *ffjólmeñni* 'mycket människor', *lítilmeñni* 'obetydlig person', *ljúfmeñni* 'behaglig människa' m.m.

Detta är egentligen en neutral kollektivbildning till stammen *mann-* 'man', 'människa'. Formellt står ordet i singularis (s.k. neutral *ia*-stam). De ord som är sammansatta med denna

avledning implicerar antingen en naturlig grupp människor, ett kollektiv, eller en representant (med vissa egenskaper) för ett sådant kollektiv. Just *ungmenni* kan ha båda funktionerna, i det ena fallet med betydelsen 'unga människor', i det andra 'ung man'. I fornvästnordiska förekommer ordet *menni* — i strid med vad Wessén hävdar — också som simplex, men då alltid nedsättande.

Resonerar man på det här sättet, skulle man på rad Cd1 få en indikation om vad det notoriskt gäckande **[m]ukmini** står för. Av de tre olika möjligheter Wessén uppställer tycks det nu luta mer åt det som förutsätter *-mænni* som senare led. Då kan **[m]og-** knappast stå för *mog-* (som är Wesséns valda förstaled). Lösningen anmäler sig dock fortfarande inte med automatik. Runsekvensen **[m]ukmini** får än en gång hån-skjutas till en särskild utredning (som närmast fortsätter i avsnitt 15.1.3).

Pronomenet *þad/þat* inleds med ett tecken som är unikt på Rökstenen. Det har uppfattats som en kvistruna (som brukar ingå i chiffer), men exakt hur denna skall uppfattas är inte klart. En lång rad andra förslag om varför tecknet ser ut som det gör har framlagts, men inget riktigt tvingande. Däremot kan inget tvivel råda i sak om att det är **þ**-runan som avses. Om detta ger den återkommande formeln entydigt besked.

15.1.2.2. *hoar igol* [a]d / *huar ikul* [a]t

Sekvansen **huarikult**[i]**ka** (med tillägg av **i** från kantstrecken och **ka** från början på nästa rad) uppfattar Wessén som en fras (*hvar Ingoldinga*) med betydelsen 'vem av Ingvaldsättlingarna' (RAÅ ger egentligen samma förklaring). Ordet *ingoldinga* (i vissa tolkningsversioner *inguldinga*, vilket inte påverkar argumentationen) skulle med andra ord vara gen.pl. av en avledning från namnet *Ingvaldr*. För att få fram den runsträng som läses *ingoldinga*, dvs. **ikultika**, krävs alltså att slutet på den första raden, **ikult**, kombineras med början på nästa, **ka**, samt att kantlinjen i runbandet uppfattas som förbindande **i**.

Det går — på ett principiellt plan — att finna gott om paralleller i runmaterialet till den operation som just beskrivits. Den förlorar något i trovärdighet när man dessutom måste göra en del antaganden som är speciella. Rent runografiskt krävs det att kantlinjen i det nu aktuella fallet förser oss med ett **i**-tecken av den normala 24-typiga radens ut-

formning (eller den 16-typiga som är identisk med den 24-typiga på denna punkt). Detta teckens grafiska form är dock i strid med det särpräglade **i**-tecken som annars genomgående används på raderna Cd1–2 (det finns ytterligare fem belägg). Man kan säga att det blir en fråga om nivåtänkande. Rent abstrakt är det **i**-runan som behövs för den antagna läsningen, men det ortografiska system som kontexten återspeglar tillåter oss inte att läsa det tecknet. Det är svårt att bedöma argumentets relevans i den praktiska verkligheten, men det är oklanderligt logiskt.

Att ättlingarna till en man som heter *Ingvaldr* skulle kallas »ingoldingar» är vidare ett antagande, inte ett oberoende belagt faktum. Förekomsten av ett gårdsnamn *Ingvaldstorp* i grannskapet utgör inget bevis som står på egna ben (inte ens med det äldre belägg, *Ingolsta*, som Bugge 1910:127 anför). Det ingår som ett led i en argumentation som innehåller en hel del rätt hypotetiska inslag. Vetskapen om namnet *Ingvaldstorp* har sannolikt funnits med i bilden då idén om »ingoldingarna» uppstått (många bland Rökforskarna har varit östgötar). Det har således snarare styrt tänkandet än underbyggt den framställda hypotesen med oberoende argument. Den som mest ägnat ortnamnen i trakten av Rök ingående studier är nog ortnamnsspecialisten Thorsten Andersson (Th. Andersson 1963, 1965, 1992, 1999, 2001 m.m.). På de nu aktuella punkterna får han sägas befästa den traditionella uppfattningen.

Här måste under alla omständigheter **hoar** stå för ett interrogativt pronomen på vanligt sätt. Det är ju normalfallet att ett sådant ord uppträder i liknande ställning hittills i texten. Det är således *hwār* 'vem (som)' man skall läsa. Ingen ifrågasätter detta.

I stället för att igenkänna några Ingvaldsättlingar föredrar vi att uppfatta den tidigare förfäktade sekvensen **ikult[i]ka** som bestående av tre delar: *igol* [**a**]d || *ga* / **ikul** [**a**]t || **ka**. Med de vanliga transponeringarna är då *i-gul* ett möjligt ord, helt parallellt med *i-græn* i Alvíssmål str. 10. På det angivna stället uppges *ígræn* (fem.sg. med syftning på *iorð*) vara jättarnas beteckning för jorden:

Iorð heitir með mǫnnom,   enn með ásom fold,
    kalla vega vanir,
ígræn iotnar,   álfar gróandi
    kalla aur upregin.

'Allvis:
 »Den kallas *jord* bland människor
 men bland asar *mark*,
vägar bland vaner,
allgrön bland jättar,
grodd bland alver,
grus bland högsta gudarna.»' (Lönnroth 2016:193)

Betydelsen hos *igræn* skulle enligt Kuhn vara 'die kräftig grüenende' (Kuhn 1968:112, s.v. *i-græn*). Ett liknande uttryck, *iðia-grænn*, finner man — också med avseende på jorden — i Völuspá str. 59:

<i>Sér hon upp koma</i>	<i>þóro sinni</i>
<i>iorð ór ægi,</i>	<i>iðia-græna;</i>
<i>falla forsar,</i>	<i>flýgr þrn yfir,</i>
<i>sá er á fialli</i>	<i>fisca veiðir.</i>

'Upp ser hon komma
 för andra gången
 jorden ur havet
 ljuvligt grön.
 Forsar faller,
 och där flyger örnen,
 den som från fjället
 fångar fiskar.' (Lönnroth 2016:52, str. 51)

Kuhn (1968:112) uppger betydelsen 'neu ergrünt' för *iðia-grænn*. Men låt oss nu återgå till Eddans *i-græn*. Med *græn* (nom.sg.mask. *grænn*) ersatt av *gul* skulle ***igol/ikul***, dvs. *ígul* (i någon böjd form, t.ex. nom.sg.fem.) kunna betyda 'kraftigt gul' (låt vara att man väntar sig nom.sg.mask. efter *hwār*).

Å andra sidan kan förleden *i-* som antyddes också ha mildrande betydelse, dvs. de egenskaper adjektivet anger föreligger i mindre intensiv grad. Förleden *i-* har i isländskan således kunnat ha både förstärkande och försvagande funktion. Medan *ígjarn* betyder 'mycket ivrig', har *ibjúgur* snarare betydelsen 'en aning böjd' och *ígrár* betydelsen 'gråaktig'. Så betyder *írauðr* i fornvästnordiskan 'rödaktig'. På samma sätt kan man uppfatta *ígrænn* (äldre *ígrænn*) som 'grönaktig'. Ett *ígulur* kan i åtminstone senare isländska också betyda 'guldartad', 'gyllene'. Det är under alla omständigheter fullt möjligt att tolka runsekvensen ***igol*** (dvs. ***ikul***) som *ī-gul*.

Det verkar som om *īgul* skulle kunna betyda antingen 'svagt gul', 'gulaktig' eller 'starkt gul', eventuellt 'guldartad', 'gyllene'. Om *īgræn* snarare betyder 'grönskande', förefaller *ī-* också kunna ha något av en inkoativ betydelse.

Det är inte heller omöjligt att *īgol* skall läsas som *æ gul* 'alltid gul', vilket i så fall skall sammanhållas med fortsättningen. En komplett alternativ tolkning får emellertid vänta tills även fortsättningen granskats. Som ett led i den uppgiften skjuts också den återstående runan *d/t* över till fortsättningen.

15.1.2.3. *ga oari goldin / ka uari kultin*

Det finns ett fornvästnordiskt verb *gá(a)* 'iaktta', 'uppmärksamma', som också kan dra mot 'bry sig om' o.d. Grundbetydelsen är således 'se (uppmärksam)' i någon form. Vi kan för ögonblicket anta att detta verb döljer sig bakom den första delen *ga/ka* på rad Cd2. Nu har vi också *d/t* kvar från den föregående raden. Det ensamma *d/t* som följer efter *goldin/kultin* kan antas att som vanligt i Rökenskriften stå för prepositionen *at*. I den ursprungliga texten kan det vara förvirrande att finna *d*-runan, men det har med den tidigare redovisade principen att göra. Den 16-typiga runradens tecken ersätts ju här med likvärdiga tecken ur den 24-typiga runraden. Varför *d*-runan och inte *t*-runan valts som generell återgivning för /d/ och /t/ är ett särskilt problem, men detsamma gäller *g*-runan (i stället för *k*-runan). Ännu en förekomst av [*a*]*d*/[*a*]*t* behandlas i avsnitt 15.1.2.4.

Man kan alltså även i det *d* som avslutar raden Cd1 urskilja prepositionen *at* som på andra ställen i inskriften (t.ex. [*a*]*t siulunti*), här med funktion som infinitivmärke (som ju utvecklats ur en preposition; på Rökstenen skulle det röra sig om prepositionen). Men sekvensen *d || ga / t || ka* skulle också kunna vara en prepositionsfras med ett nomen som huvudord. Rökstenens *ga/ka* skulle principiellt kunna motsvara isl. *gár* 'hån', 'smälek'. Då har den antagna prepositionsfrasen *at gá* betydelsen 'till smälek' (med den grundläggande prepositionsanvändningen av [*a*]*d*/[*a*]*t*). Denna möjlighet får tills vidare förbli mest en sådan.

Formelns frågepronomen har i fornsvenskan ingen särskild femininform (Noreen 1904:412, § 518). Ordet därefter, *īgul*, är i sin fornvästnordiska form *ī-gul* 'evigt gul', 'starkt gul' eller 'gulaktig' eller *æ gul* 'evigt gul' femininum. I fornsven-

skan är i maskulinum *ʀ* alltid assimilerat efter /l/, men på Rökstenen upprätthålls som framkommit *ʀ*-stavning även efter dental (*histr*, *fatlaðr* etc.). Dock sker detta inte efter /n/ (*Varinn*, *sīborinn*). Kanske är då även positionen efter /l/ undantagen. Då skulle formen *īgul* precis som *gul* i medeltidssvenskan kunna vara nom.sg.mask. (men fvn. *īgulr*).

Det därpå följande tecknet **t** bör som vanligt utläsas *at*, som i sin tur kan vara infinitivmärke till ett verb. Detta inleder i så fall den lodräta raden: **ga/ka** kan som sagt stå för (fvn.) *gá* 'se', 'bli varse', 'märka'. Frasen *īgul* (eller *ā gul*) *at gā* kunde då fungera som predikativ bestämning till (och formellt kongruera med) *hwār* och ha betydelsen 'gul att se' eller 'gul då den betraktas'.

Möjligen står **i** efter **oar** (*var*) för *ā* 'alltid' (jfr avsnitt 13.1.6.2, s. 393). Normalt brukar **oari/uari** dock uppfattas som pres.konj. 3 p.sg. av verbet *vara* (eller snarare *vara*). Båda alternativen (*vari* och *var ā*) är formellt möjliga, men med den nya tolkningen av **sakum** som en form av 'se' talar mycket ändå för indikativ, vilket ger *var ā* 'var alltid' (el. 'blev alltid'). Nästa ord, **goldin/kultin**, läses allmänt som *guldinn* eller *goldinn*, pret.-part. av *gialda* 'gälda'. Det finns ingen anledning att frånga denna läsning här heller.

15.1.2.4. [a]d goānar hosli / [a]t kuānar husli

Den etablerade översättningen 'till en hustrus offer' brukar allmänt accepteras utan invändningar, men vad som egentligen avses med detta kan ingen veta, tilläggs det gärna. Tolkningen *at kwānar hūsli* är under alla omständigheter övertygande, speciellt i den nya kontext som den alternativa synen bidrar med.

Hela översättningen kan då förslagsvis lyda:

'Vi såg det [**m**]ogmeni/[**m**]ukmini, vem [som] gulaktig (el. starkt gul; el. evigt gul) att se var (= blev) alltid gäldad som offer för en hustru.'

Innebörden skulle i sak kunna vara att solen ständigt offras för jordens skull. Jorden är himmels gudens hustru. Solen är det offer som krävs för att världsordningen med dag och natt som omväxlar skall upprätthållas, för jordens (och människornas?) skull. Båda substantiven *sól* och *sunna* har feminint genus. Men frågan om kongruens med *hwār* behöver inte vara något

problem. Dels uppvisar *hwār* i fornsvenskan ingen genuskillnad, dels är mytologiska figurer ofta androgyna.

Med den andra möjliga läsningen av **ka** som *gā* 'smälek' blir istället översättningen:

'Vi såg det [**m**]ogmeni/[**m**]ukmini, vem [som] gulaktig (el. starkt gul; el. evigt gul) till smälek var (= blev) alltid gäldad som offer för en hustru.'

Kommentaren »till smälek» kan vara ännu en påminnelse om att solen behåller sin berömmelse trots allt den får utstå. Uttalet skall då sammanhållas med den andra på framsidan, där det påminns om att solen dör berömd (*mārr*) och utan särskild skuld (avsnitt 11.2.2.5, s. 336 f. och 11.2.3, s. 341 f.). I det fallet är det någon manlig, antropomorft uppfattad gudom som representerar solen. Den smälek som nu förs på tal får då närmast betraktas som hypotetisk eller möjlig, kanske skapad genom illvilligt förtal. Vad den skulle bestå i kan diskuteras, men solen blir tydligen (enligt den antydning man får i själva inskriften och enligt den alternativa tolkning som senast anförts) ständigt offrad för en kvinna. Enligt tidens synsätt och rättstänkande var detta mindre hedrande, av det enkla skälet att en kvinna inte kunde erlagga mansbot. Av kvinnor kunde enligt fornnordiskt rättstänkande varken hämnd eller förlikning utkrävas. För den man vilkens liv offrades för en kvinna fanns således ingen mansbot att få, om den inte erlades frivilligt av kvinnans släkt. Några rättsligt giltiga maktmedel fanns inte (se vidare avsnitt 20.1.2, s. 726 ff.).

Om den offrade är solen (uppfattad som man) och kvinnan jorden och allt sker med den högste gudens gillande, är det svårt att se vem som skulle återställa balansen. Detta innebär alltså en återkoppling till den tidigare jämförelsen mellan Vamoðr och solen. Inte heller för sonen Vamoðr har Varinn kunnat få förlikning eller hämnd, om döden inträffat till följd av sjukdom eller olyckshändelse. En känsla av vanmakt finner sig hos honom liksom hos Egill Skalla-Grímsson. Ingen kan ställas till svars. Hämnd kan inte utkrävas av dödens makter. Dessa kan inte övermannas, men man kan vädja om hjälp i en överordnad instans. Det är därför Varinn vänder sig till Tor (*Pörr*).

15.1.3. Den återkommande formeln

Hittills har vi undvikit att gå i närkamp med den återkommande formeln **sakumukmini** (som helhet). Genom sin upprepade återkomst och sin spetsställda position i varje passage där den förekommer spelar den en nyckelroll såväl i texten som i helhetsförståelsen av inskriftens karaktär. Vad jag främst vill åstadkomma med detta bidrag är att falsifiera den ständigt återopade »sanningen» att språkvetenskapen har sagt sitt och att det inte går att komma längre med den rent språkliga tolkningen (såvida inte nya fynd kommer i dagen). Men jag eftersträvar också att anvisa möjliga nya tolkningar för att göra troligt att språkvetenskapen visst kan komma vidare. Därför utsätts nu formeln för ny granskning.

Det som tidigare förekommer som **u** och **i** i **sakumukmini** är i det nyss behandlade partiet alltså uppdelat på **w/o** respektive **e/i**. Frågan huruvida detta är en ren tillfällighet eller om något av värde för tolkningen kan utläsas ur denna omständighet har redan ställts. Med tanke på den genomtänkta plan som hela Rökstenen vittnar om bör det givetvis övervägas om inte Varinn än en gång visar sin idérikedom. Gang på gang har runmästaren fått mystiken att tätna, men då och då lämnar han små fingervisningar om hur de invecklade problemen skall lösas.

Om **sagwm** står för det ord som i medeltidssvenskan brukar skrivas *saghum*, är det otvivelaktigt fonemet /u/ som uppträder i ändelsen. Då är det ett rimligt antagande att **o** i **[m]ogmeni** (i sekvensen **sagwmogmeni**) representerar ett annat fonem — om teckenvalet är ett utslag av en strävan att här mera troget återge fonologiska distinktioner. Detta fonem är i så fall troligen /o/. På samma sätt skiljer sig vokaltecknen i **meni** — som betecknas med **e** och **i** — från varandra. Om **e** inte står för /i/ (jfr **mini**), bör det vara /e/ eller /ε/ som avses. Däremot ger **g**-runan inte nödvändigtvis någon ledning; varenda förekomst av **k**-runan har generellt ersatts av **g** i dessa två rader (jfr **sagwm**). Därför kan <**g**> i detta parti återge både /g/ och /k/ precis som <**k**> brukar göra det för övrigt i vikingatida runinskrifter (jfr /g/ i **sagwm** med /k/ i **goānar**).

Den som vill se en medveten mening bakom växlingen mellan **w** och **o** samt **e** och **i** i **sagwmogmeni** måste emellertid nästan räkna med en förled *ōg-* (eller möjligen *mōg-*), *ugg-*, *yg-* eller *ygg-* följt av *-mænni* (givet vilka lexikaliska enheter — ord och morfem — som är kända i de nordiska fornspråken). En stam *ōg-* finns i isländskan (både idag och under medeltiden) i ord som fvn. *ógn* 'oro', 'rädsla', 'skräck' osv. och *ógur-* (som förled i fvn. *ógurligr* 'skrämmande', 'fruktansvärd' och *ógurleikr* 'fruktan', 'rädsla'). I det fornsvenska lagspråket finns det feminina substantivet *oghn* 'skräck' också belagt (t.ex. i Upplandslag-

en). Rietz tycks sammanställa svenska dialektord som *ogga* 'låta illa', 'jämra sig' och *oggig* 'knarrig', vidare *otta* 'tiden från midnatt till dagningen' samt *ugg*, *ygg*, *yg* o.d. 'ryslig', 'hemsk', 'dyster' med denna stam. Motsvarande ord i västnordiska, bildade till såväl stammen *óg(n)*-som *ugg*-, *ygg*- och *yg*- brukar etymologiskt behandlas på likartat sätt, vilket innebär att de alla kan härledas från högst två rötter (se t.ex. de Vries 1962 under resp. uppslagsord). Ord med denna innebörd tycks ha varit väl etablerade i forntidens Norden.

Om man återvänder till de fornengelska gåtorna betecknas det som någon ser ofta med ett substantiv som skrivs *wiht*. Detta betecknar i normalbruket något mycket allmänt, ofta bäst översatt med 'något', 'någonting', ibland med en bibetydelse av något litet eller obetydligt. I fornsvenskan finns en motsvarighet i *wætta* (som i *ænkte wætta* 'inte ett dugg'; Söderwall 1900–1918:1069, s.v. *vætta*). Men även *vätte* är beslätat med detta ord (Hellquist [1948] 1966:1402). En vätte är ett övernaturligt väsen.

I de engelska gåtorna är ofta bestämningen *wundorlice* fogad till *wiht*. Detta adjektiv har i de flesta fall betydelsen 'märklig' eller 'uppseendeväckande', men det kan i vissa kontexter också ha en dragning åt 'oroande'. Man kan möjligen ana en utveckling från ett tidigare mera pregnant uttryck, kanske 'skräckinjagande', till ett ganska utslätat, en vanlig form av betydelseglidning.

Om ett *ōgmænni* antas för *ogmeni*, skulle det inte föreligga någon omedelbart uppenbar exakt överensstämmelse mellan detta ord och feng. *wundorlice wiht*. Om man däremot vågar förutsätta en betydelse hos *-mænni* som liknar den hos det fornvästnordiska simplexet *menni* kommer man ganska nära. Det skulle i så fall röra sig om en obehaglig eller skrämmande person, gestalt eller skepnad, kanske en uppenbarelse som inger skräck. En snarlik nybildning i den moderna isländskan är *ógnmenni* (yttrat om Adolf Hitler), som närmast motsvarar 'monster'.

Det är inte lätt att veta vad fornspråken haft för motsvarigheter till den typen av ord. Möjligen var det fortfarande ont om lexikaliserade sådana uttryck; Rökstensmästaren kan ha varit kreativ även i detta avseende. I alla de nordiska fornspråken har man fått ta till nybildningar för många nya begrepp för olika abstrakta fenomen som följde med den kristna kulturen — när exempelvis de religiösa skrifterna skulle översättas. Exakt vad som kommit till användning har knappast undersökts systematiskt från de utgångspunkter som Rökstensproblematiken skulle motivera. Ett undantag utgör i viss mån Carl-Erik Thors avhandling om de kristna termerna i fornsvenskan (Thors 1957), men hans inventering gäller naturligt nog ord och uttryck som blivit gångbara och förhärskan-

de under medeltiden och senare. I många fall har tillfälliga inhemska bildningar säkert snabbt fått lämna plats åt direkt övertagna lånord, ibland väl anpassade till det lånande språket men inte alltid. Då kan de inlånade orden ha stannat kvar medan de inhemska nybildningarna försvunnit, en vanlig utveckling generellt sett.

Beträffande den mer nertonade betydelsen hos feng. *wundorlice wiht* i förhållande till *ōgmænni och *ōgmenni* kan man notera att ord av den typ det här är fråga om (framför allt förlederna) hör till dem som mer eller mindre regelbundet får en något stillsammare betydelse med tiden (jfr *hemskt glad*, *fruktansvärt roligt*, *ruskigt glädjande* etc. i modern svenska). Då skulle såväl *wundorlice* som *wiht* kunna ha gått samma väg. Här rör det sig om två ord som vart för sig och tillsammans kan ha genomgått en sådan utveckling. Noterbart är att feng. *wiht* också kan motsvara de latinska källornas demoner (Jente 1921:153 f.).

I de bevarade gåtorna är *wundorlice wiht* som sagt en återkommande kombination. Gåtsamlingarna har sammanställts i kyrkans hägn. När den anglosaxiska kyrkan hade varit väletablerad i England i flera hundra år, är det naturligt att *wunderlice wiht* kunde ha växlats ner från något mera skräckinjagande än det hade varit under den hedniska tiden. Uttrycken har ju stammat från en mycket äldre tid än de först konstaterade beläggen (se vidare avsnitt 19.2.2, särskilt s. 700 ff.).

Vill man inte se någon signifikant strävan att särskilja olika vokaler genom den anslående stavningen i *sagwmogmeni* utan räknar med att **o** normalt och **w** en enda gång av någon anledning ersatt den 16-typiga runradens **u**-runa och på samma sätt både **i** (normalt) och **e** (en gång) fått tjänstgöra som 16-typigt **i**, öppnar sig givetvis andra möjligheter. Då är vi tillbaka vid [**m**]**ukmini**, som är notoriskt mångtydigt och gäckande. Förutom de redan vanligen övervägda förlederna *mōg*- och *ung*- samt här nyss *ōg*- finns då också de likaså nämnda stammarna *ugg*- och *yg(g)*- att tillgå som förled, även de med en betydelse snarlik den för *ōg*.

Ett av Óðins namn är *Yggr*. Det nämner han själv mot slutet av Grímnismál (str. 53–54), när han vill få motståndaren att inse vem han tävlat med och det är dags att förgöra denne: *Óðinn ec nú heiti, / Yggr ec áðan hét* 'Óðinn heter jag nu, Yggr hette jag tidigare' (Grímnismál str. 54). Namnet är också vanligt i kenningar, t.ex. *Yggs bjórr* för 'Óðins öl' (dvs. skaldemjödet, diktkonsten) eller *Yggs svanr* 'Óðins svan' (dvs. korpen). Det finns veterligen inga tecken på att namnet *Yggr* (för *Óðinn*, eller rättare sagt Oden) varit levande i Östnorden, men det kan ju ha tillhört en gemensam poetisk tradition som spritts österut (att sådant kunde ske visar t.ex. Karlevistenens dróttkvættstrof, låt vara att den säkert inte återspeglar något lokalt bruk).

Som senare led kan *minni* ha fungerat i en annan funktion än den man tidigare övervägt. Vi tänker i första hand på minnet som en mental kapacitet, men det skapar också bilder (jfr *minnesbild*). Begreppet 'ihågkommelse' omfattar såväl minnesförmågan som den abstrakta processen, ihågkommandet, och det mer konkreta resultatet av denna, det som man minns; även rent konkreta företeelser, som framkallar minnen, hör hit (jfr Heslop 2014:77). Isländskans *mynd* (etymologiskt besläktat med *minni*) är nu för tiden det alldagliga ordet för 'bild' (även 'tavla', 'fotografi'; jfr *kvikmynd* 'film'), men det betyder också 'gestalt' och annat. Som feng. *gemynd*, fht. *gimunt* och got. *gamunds* visar, har detta ord ursprungligen haft en förled som antyder kollektivbildning (se Feist 1939: 173, s.v. *ga-*; jfr Johannisson 1939, som betonar aspektförhållandena).

Det går att finna sätt att utläsa en innebörd ur de båda runföljderna *sagwmogmeni* respektive *sakumukmini*, men att komma till ett avgörande som övertygar helt är värre. Klart är att *sagwm* inte har med 'säga' att göra. Samtliga de tidigare tolkningarna förutsätter mer eller mindre att *sakum* härleds från verbet 'säga'. Om i stället *sakum* betyder 'vi såg' är det en annan betydelse hos *minni* som kan vara aktuell, nämligen den mest grundläggande. Got. *ga-minþi* betyder 'minne' och *ga-munds* 'åtanke', *ana-minds* 'antagande'. Stammen *minþ/mind/mund* sammanhålls i dessa fall av dels avljud (vad vokalerna beträffar), dels Verners lag för växling mellan tonande och tonlös frikativa (varav den tonande senare vidareutvecklats till klusil).

Man kan misstänka att åtminstone det sistnämnda ordet (*ana-minds*) bildats som översättning till och under inflytande av abstrakta grekiska ord. Motsvarigheten till *ga-munds* är på fornengelska *ge-mynd*. Det isländska substantivet *mynd* (utan prefix, som ju tämligen allmänt försvunnit i de nordiska språken) betyder allt ifrån 'form', 'ordning' och 'organisation' till 'efterbildning', 'teckning' och 'bild'. Ett minne är alltså en mental bild, och denna mentala bild är en projicering i sinnet av något man upplevt i verkligheten. Det nämnda nutida ordet *minnesbild* är talande härvidlag (jfr isl. *hugmynd* 'idé', 'aning', *ímynd* 'fantasi').

Abstraktioner av det slag som det här är frågan om behandlas sällan explicit i de äldsta nordiska texterna, som ofta återger ganska konkreta ting. Det saknas helt enkelt belägg på en lång rad ord av denna abstrakta karaktär, som ändå bör ha funnits myntade i språket — eller som skapats vid behov, genom olika metaforiska processer (jfr än en gång *minnesbild*, som vi uppfattar som en självklar del av ordförrådet, men det första påträffade skriftliga belägget stammar enligt SAOB från 1798). Flytande är emellertid också gränsen mellan själva minnesförmågan, minnen i den abstrakta (mentala) meningen som skapats med hjälp av minnes-

förmågan samt mer konkreta företeelser som får en att minnas saker. Detta framgår av exempelvis slutraden i skaldedikten Húsdrápa (som kan ha tillkommit år 983) str. 6. Den lyder: *Hlaut innan svá minnum* '[Hallen] blev således indvendig [prydet] med [gamle] minder' (Jónsson 1912b:129). Detta betyder de facto att konkreta minnen (nämligen målade bilder) återges på väggarna, men ordet *minne* aktualiserar i sammanhanget också på ett naturligt sätt den mentala minnesförmågan. Dikten är tillskriven Úlfr Uggason, som var verksam kring år 1000. Om skaldens levnad och förhållanden vet man inte så mycket, men hans far har påfallande nog hetat Uggi, som betyder 'den skräckinjagande'. Namnet är bildat till en stam *ugg* (som vi här stundtals uppehållit oss vid); det är knappast detsamma som substantivet *uggi* 'fena' (Blöndal Magnússon 1989:1082, s.v. *Uggi*).

Mot denna bakgrund kan det vara befogat att noga överväga om inte (m)ukmini ändå innehåller stammen *minni* med en mer konkret (eller svävande) betydelse. Rökstensmästaren skiljer kanske inte på *i* och *e* enbart i en strävan att noggrannare precisera ljudbilden än vad den 16-typiga futharken tillåter. Betydelsen skulle i så fall tendera åt 'bild' (jfr isl. *mynd*) snarare än 'berättade minnen', 'folkminnen' etc. En abstrakt bild är också en syn. Ordet *syn* finns belagt i de nordiska fornspråken (fsv. *syn*, fvn. *sjón*), men betydelsen tangerar i de äldsta texterna i allmänhet 'synförmåga' snarare än 'vision', 'uppenbarelse'. I den heliga Birgittas skrifter, där man kunde vänta sig att högfrekvent stöta på fenomenet, talas det i den ena av hennes båda autografer om att *se oc höra andelika*, i den andra används verbet *syntis*, även dessa uttryck således tämligen konkreta, trots att det är abstrakta syner som avses.

Detta kan räcka för att göra troligt att *mini* kan utläsas på annat sätt än den sedvanliga tolkningen gör gällande eller, rättare sagt: man kan inte på förhand utesluta andra betydelser och betydelsenyanser. Även om *minni* trots allt skulle vara den runsvenska motsvarighet som åsyftas med Rökstenens *mini*, behöver inte betydelsen vara just den som brukar hävdas. Det kan vara en mer konkret bild (isl. *mynd*) eller en abstraktare vision som föresvävat Varinn. Detta stöds också av moderna minnesstudier, som principiellt gör en distinktion mellan det personliga minnet och ett mer kollektivt minne, mellan kommunikativt och kulturellt minne (det sistnämnda motsatsparet två aspekter av det kollektiva minnet; se t.ex. Assmann [1992] 2013 och flera senare arbeten; se äv. avsnitt 17.1, s. 562 f., 571).

I grund och botten är den semantiska skillnaden inte så stor mellan konkreta minnen och den mentala minnesförmågan, särskilt inte i ett historiskt perspektiv. Gotiskans *gamunds* 'minne', 'hågkomst', 'ämin-

nelse' nämndes nyss. I den gotiska bibelöversättningen finns också substantivet *anaminds*, som betyder 'fördold betydelse' och 'förmodan'. Dessa båda substantiv är ordbildningsmässigt besläktade; *gamunds* och *anaminds* har olika avledningsprefix, och stammen representeras av två olika avljudsstadier. Det sistnämnda är belagt i formen *anamindeis* (som är nom.pl.). I 1 Tim. 6:4 står det i den grekiska förlagan *hypo'noia* 'misstanke', 'förmodan', 'gissning'.

Då öppnar sig också andra möjligheter att tolka förleden i sammansättningen [m]ukmini. Hittills har valet stått mellan *ung-*, *mog-* och *møg-* som inledning på sammansättningen (det sistnämnda dock omöjligt redan av ortografiska skäl; se avsnitt 18.2.1.2, s. 648). Med en mer utpräglad visuell bild kan man tänka sig stammar som *óg-*, *ugg-* och *yg(g)-* (för *og-/uk-*) vid sidan av de redan nämnda. Stammen *ōg* förekommer i fsv. *ogn* och fvn. *ōgn* 'Skræk', 'Rædsel'; 'hvad der er rædsomt'; 'Trudsel hvorved man sætter Skræk i nogen' (Fritzner [1891] 1954:882 f.). Verbet *ugga* betyder enligt Fritzner 'forskrække, gjøre bange' såväl som 'frygte, være bange for', och substantivet *uggr* betyder 'Frygt, Ængstelse, Bekymring' (Fritzner [1896] 1954:753).

Nu ligger några av betydelserna hos de olika ord som är bildade till den nordiska ordstam som ytterst kan härledas till urieur. **men-* ganska nära gåtans värld. Ordet *gáta* är etymologiskt besläktat med *gissa*, på isländska *geta*, som bland annat kan betyda 'förmoda'. Fvn. *geta* v. 'förmoda' m.m., *get* n. och *geta* fem. 'förmodan' samt *gáta* fem. 'gåta' rör sig alla inom samma betydelsefält. Anmärkningsvärt är också att *gaadie* på gammal nordisk Orkneydialekt betyder 'spel med skuggbilder'. Betydelsemässigt har vi här uppenbarligen ännu ett område med flytande gränser mellan konkreta och abstrakta föreställningar (se t.ex. de Vries 1962: 158, s.v. *gáta*).

En grundbetydelse hos *geta* är å andra sidan 'uppnå', 'skaffa', 'få' o.d., och det man kommer i besittning av är bland annat kunskap och insikter. Liknande semantiska bryggor som möjliggör dessa övergångar är verksamma när handlingar som har med seende att göra anses resultera i insikter och förståelse. Exempelvis kan fvn. *sjá* 'se' även betyda 'inse', 'förstå'. Så säger Heiðrekr i Hervararsagan: *aldri varð þat enn, at ek sá eigi gátur þær, er fyrir mik váru upp bornar* 'aldrig har det ännu hänt att jag inte kunnat gissa de gåtor som framlagts för mig'. Här används alltså verbet *sjá*, egentligen 'se', för att gissa en gåta.

Det har här argumenterats för att **sakum** i det återkommande uttrycket **sakumukmini** på Rökstenen motsvarar fsv. *sāghum* 'vi såg', inte någon suspekt (helt konstruerad och obelagd) verbform som trots sin plurala ändelse skulle betyda 'jag säger' (eller, formellt något mera till-

talande, 'vi säger'). Många har enfatiskt framhållit att det som framsägs i Rökinskriften till stor del är gåtor. Detta ställningstagande har ingen tagit på fullt allvar när det väl varit dags för tolkningsfasen. I stället har man återgått till lösa antaganden om minnen som skulle ha varit allmän egendom på vikingatiden men som ingen kan veta något om längre. Dessa skall ha framsagts i ett eller annat syfte. Den lösningen kanske inte går att falsifiera i verklig mening, men den osäkerhet man lämnas i när man fått denna »lösning» i sin hand är långtifrån tillfredsställande.

Många har också pekat på det metaperspektiv som här och var kommer till uttryck i texten, nästan så att en del satser blir performativa. Detta drag blir naturligtvis särskilt märkbart med ett ständigt upprepat »Jag säger». Men inte heller denna iakttagelse har man fullt ut dragit konsekvenserna av.

Även om jag kategoriskt förnekar att **sakumukmini** har något med sägande att göra, instämmer jag rent generellt gärna i tesen om inskriftens återkommande metaperspektiv. Det är alldeles tydligt redan från allra första början att uppmärksamheten uttryckligen fästs på själva budskapet, redan från framhållandet av **runar þar** 'dessa runor' på första raden som Varinn låtit rista, men därefter oupphörligt aktualiserat, inte minst genom de ständiga modifikationerna av själva mediet (t.ex. olika chiffer). Han smyger till och med in runraden med tecknen i sin rätta ordning i den löpande texten (avsnitt 14.1.5, s. 444 och 14.2).

Om nu hela texten består av gåtor, inte antydningar om nu glömda minnen utan verkliga gåtor, sinnrika konstruktioner som står för något annat, mycket viktigare, än det som tycks sägas, skulle det vara naturligt ifall detta på något sätt framhävdes i klartext, precis som när runmästaren påpekar om två betydelsefulla nyckelord mot slutet att de står i klartext, utan kryptering (till skillnad från den omgivande kontexten). Var uppges det då i klartext att vi står inför gåtor? Kan det vara i den ständigt återkommande men ändå så undflyende formeln som vi hittills återgivit som **sakumukmini**?

Låt oss anta ett ögonblick att **[m]ukmini** på ett eller annat sätt betecknar något som är funktionellt likvärdigt med 'gåta'. Då kan **sakum [m]ukmini** betyda 'vi löste gåtan' (el. 'insåg gåtans innebörd') eller åtminstone 'vi såg (= tog del av?) gåtan'. Efter denna upprepade inledning får man via olika interrogativa pronomen gåtor presenterade i form av inbäddade frågebisatser, som genomgående målar upp en scen. Svaren skall läsaren klara av att lämna. Den uppgiftens svårighetsgrad är ett intryck på upphovsmannens överlägsna förfarenhet. Att demonstrera denna är en väsentlig del av budskapet (inte så mycket för att briljera som för att betvinga mörka krafter).

Hur [m]ukmini skall utläsas är ingalunda självklart. Att ingen av de lärda och skarpa forskare som i ett och ett halvt sekel frenetiskt brytt sina hjärnor med frågan har lyckats komma fram till ett förslag som alla andra (eller ens en betryggande majoritet) känner sig lyckliga med, är ett tecken på att det eller de ord vi söker bakom runsträngen inte behöver höra till den centrala delen av det kända fornnordiska ordförrådet. Jag har pekat på några andra möjligheter. Det kan röra sig om en nybildad sammansättning med inhemskt språkmateriel, som vi inte längre känns vid därför att andra ord, kanske av främmande ursprung tagit över deras roll under de drygt tusen år som förflutit sedan Rökstenens tillkomst. Men det finns också flera andra möjligheter (se vidare avsnitt 18.1.2, s. 631 ff.).

I fråga om förleden har jag pekat på ord som hör till stammen *og-* eller *ugg-* (etymologerna tycks inte hålla för troligt att dessa i sin tur har med varandra att göra, trots den synbarliga relativa likheten). Vad gäller senare leden har två huvudalternativ föreslagits: *minni* och *mænni*. De har vart och ett mycket som talar för sig men också en del avigsidor. Man kan tycka att *mænni* har en mera konkret framtoning än *minni*, men skillnaden är inte så stor i det avseendet, särskilt inte för den forntida människan, kan man tänka sig. När en gåta formuleras, ser man en scen utspelas. Detsamma gäller om man beskriver en vision. Själva ordet *vision* har med 'seende' att göra (jfr lat. *visio* 'syn', 'anblick', 'åsyn' av *videre* 'se'); det är alltså en syn. Kung Heiðrekr säger sig också ha sett ('insett', dvs. 'löst') alla gåtor han ställts inför och menar just att han löst dem. På samma sätt framhåller Rökristaren triumfatoriskt gång efter annan att »vi» har sett (**sakum** 'vi såg') något. Kan det vara ett antal gåtor man förstått, kanske gåtor i den meningen att de gäller hemligheter kring de mest grundläggande frågorna i tillvaron? — Nu gäller det för andra att visa hur insatta de är i det förborgade.

»Ty gudarna älskar det dunkla», står det i Vedatexten (avsnitt 10.3, s. 308). Att äga kontrollen över det svårbegripliga är för gudarna ett maktinstrument. Även en del utvalda människor har viss förtrogenhet med den sublimes kunskapen blivit förunnad, men de måste ha särskilda kvalifikationer. Dit hör praktisk behärskning av språkets finesser utöver det vanliga, såsom poetisk förmåga, skrivkunnighet och vetande om en del samband som anses kunna utrönas med hjälp av språket.

Som en antydning om hur förleden *og-* i **ukmini** skall uppfattas kan man kanske ta uttrycket *wundorlice wiht* i de fornengelska gåtorna. Den frasens innebörd pekar i ungefär samma riktning som stammen *og-*, den för **ukmini** postulerade. Någon stor vikt vågar man nog inte tillmätta det faktum att det gotiska substantivet *anaminds* 'antagande' i den text där

det förekommer följs av attributet *ubilos* (belägget står i nom.pl. *anamindeis ubilos*). I sin grundform *ubils* betyder detta adjektiv 'dålig', 'obehaglig', 'elak', 'ond' o.d., slående likt t.ex. fvn. *óg-* i olika ordbildningar. Även adverbet *ubilaba* 'illa', 'svårt' m.m. är belagt. Det gotiska uttrycket *anamindeis ubilos* är emellertid en direkt översättning av den grekiska förlagans *ὑπόνοιαί πονηραί* (*hypo'noiai ponerai*) i 1 Tim. 6:4, som i den svenska översättningen har blivit »ondskefulla misstankar» (KB 1917), senare »misstänklighöanden» (Bibel 2000).

Frågan är då om komplementet till verbet **sakum** innehåller ordet *minne* (det som enligt den hävdvunna tolkningen framsägs) eller om det är något man ser. Måste där vara en motsättning? Ordet **ukmini** har preliminärt återgivits med *uggminni* (morfemet *ugg-* verkar vara bättre belagt i Östnorden än *ög-*), men det kan lika gärna vara en sammansättning med *-mænni* i betydelsen 'skepnad', 'gestalt' o.d. (ev. 'syn') som sista led. Ett formellt språkligt argument för detta kan föreligga i den första av de två rader som är skrivna med en hemmagjord version av den 24-typiga runraden (nederst på baksidan samt längs vänsterkanten).

Förleden kan motsvara fvn. *óg-*, *ugg-* eller *ygg-*, alla med en betydelse som ligger inom det semantiska fältet 'oro', 'skräck'. Man kommer då nära de fornengelska gåtornas lydelse. Om det som skrivs *sagwm og-meni* på rad Cd1 skall närmare ange uttalet än vad **sakumukmini** så långt medgivit, är det snarast förleden *ög-* och efterleden *-mænni* som skall urskiljas. För att komma längre i denna fråga behöver nu bl.a. den äldre runradens status på Rökstenen granskas närmare.

15.1.4. Den 24-typiga runraden på Rökstenen

Raderna Cd1–2 uppvisar ett skriftsystem som är annorlunda beskaffat än alla andra på Rökstenen. Man brukar referera till det som den 24-typiga runraden. Detta skriftsystem förekommer ingen annanstans på Rökstenen än just på de angivna raderna, men viktigare: det återfinns inte i exakt den formen i någon enda annan inskrift över huvud taget. Det är således alldeles unikt för dessa båda rader i hela den samlade runkorpusen.

Alla märker lätt att vissa tecken återkommer flera gånger på de två raderna, medan andra är solitära. Den som något känner till autentiska inskrifter utförda med hjälp av de tecken som ingår i den 24-typiga runraden, upptäcker också att vissa tecken på de båda Rökstensraderna förblir avvikande även i jämförelse med den »genuina» 24-typiga runraden. Det är i själva verket en sanning med modifikation att Rökstensmästaren skulle göra bruk av den 24-typiga runraden.

Med 24-typig runrad avses i normala fall en version av runskriften som i tid har föregått den som består av 16 tecken. Den yngre runraden tillåter i och för sig en del variation (se BILD 1 s. 20), men den 24-typiga är något radikalt annorlunda än denna. Även om inskrifterna med den 24-typiga runraden också uppvisar viss variation, är de båda kategorierna principiellt skilda från varandra. Den futhark som består av 24 olika tecken kommer till användning i de äldsta kända runinskrifterna och är gemensam för hela det germanska språkområdet. De flesta inskrifterna med den äldre runraden har även de påträffats i nuvarande Skandinavien och de angränsande delarna av nordligaste Tyskland; några föremål med inskrifter för övrigt kan ha förts till fyndplatsen sekundärt (av mobila germanskspråkiga folkgrupper eller av vem som helst, så länge det rör sig om flyttbara lös-föremål). Den samgermanska runraden anses ha uppkommit under inspiration från någon eller några versioner av de alfabetiska skriftsystem som har använts i Medelhavsområdet, ytterst från det klassiska grekiska.

Dessa alfabeten förekom i olika lokala varianter, inte minst i norra Italien och området kring Alperna. Där har det ju också varit en mötesplats för folk med italiska, keltiska och germanska språk (och en del andra, såsom etruskiska, och ytterligare andra som är ännu mindre allmänt kända). Sådana förhållanden har ansetts vara en god förutsättning för uppkomsten av nya skriftsystem. Under senare årtionden har den tyske språkforskaren Theo Vennemann anknutit till gamla tankar om substrat- och superstratfenomen i de historiskt belagda språken från olika forneuropeiska språk (jfr t.ex. Krahe 1964), varav dagens baskiska skulle kunna vara en rest (Vennemann 1998). Han har också hävdats att fenikiskan i den puniska versionen skulle ha påverkat de germanska språken genom handelskontakter i Nordsjöområdet och att runskriften uppkommit genom sådana långväga influenser (t.ex. Vennemann 2003, 2004). Vennemanns idéer är, inte oväntat, starkt omstridda.

Redan antalet tecken i den 24-typiga runraden ansluter väl till vad talarna av språken med tidiga alfabet, t.ex. hebreiska, fenikiska, grekiska och latin, behövde för att återge sina språk. Den relativa formella överensstämmelsen mellan många enskilda runor och de alfabetiska tecken som av allt att döma kan vara deras förebilder understryker sannolikheten i antagandet att de klassiska alfabetena ligger till grund. Ytterligare likheter mellan enskilda runor och alfabetiska tecken som inte har samma ljudvärde rubbar inte sannolikheten för att futharkerna utarbetats med alfabetet som mönster. Avvikelserna kan i första hand hänföras till behovet att uttrycka de germanska språkens särskilda fonologiska egenheter.

Den 24-typiga runraden återges i sin helhet i en handfull inskrifter från första hälften av vår tideräknings första årtusende. Många tecken är i de verkliga inskrifter där de används liksom de 16-typiga runorna realiserade i flera olika versioner, såsom redan påpekats. Till skillnad från de 16-typiga bildar emellertid inte den 24-typiga runradens varianter några kompletta variantrader, så att de utgör distinkta grafematiska system, på samma sätt som då den 16-typiga runraden föreligger i en kortkvistversion, en långkvistversion och en version med helt stavlösa runor (var och en i sin tur med viss variation i utförandet). Variationen i den 24-typiga runraden ligger uteslutande på de individuella runornas plan (eventuellt så att vissa varianttecken tenderar att samvariera).

De varianter av den 24-typiga runradens tecken som man kan finna verkar delvis vara kronologiskt betingade, så att vissa mest förekommer i gamla inskrifter, andra först efterhand, allteftersom tiden har gått. Ett slags normalrad ser ut som på BILD 16 (jfr BILD 1 på s. 20). Teckenordningen, som i allt väsentligt tycks vara fast etablerad, avviker som synes från alfabetets. Denna egenskap delar futharken med den iriska ogamskriften, varför något slags organiskt samband mellan dessa båda skriftsystem antagits. Någon uppenbar explanatorisk kraft ligger det emellertid inte i ett sådant antagande (jfr avsnitt 9.1, s. 264; jfr äv. A. Griffiths 2006). I tillämpliga delar överensstämmer den 16-typiga runradens teckenordning betydligt bättre med den 24-typiga än med alfabetets, inledningsvis fullständigt, som helhet till den grad att det är naturligt att tänka sig en organisk utveckling från den äldre (24-typiga) raden till den yngre (16-typiga). Förekomsten av s.k. övergångsstenar, dvs. runstenar principiellt utförda med yngre runor med inslag av enstaka äldre, står inte i motsatsställning till ett sådant antagande.

ƿ ʌ þ ƿ ʀ < X ƿ   H ʰ | ʂ ʒ ʃ Y ʒ   ↑ ʙ M ʙ ʃ ʃ M ʂ
 f u þ a r k g w   h n i j p ĩ z s   t b e m l ŋ d o

BILD 16. *Den äldre runraden med 24 tecken.*

Vad den grafiska utformningen beträffar liknar i synnerhet den 16-typiga runradens långkvistversion motsvarande tecken bland den 24-typiga radens runor. Skillnaderna kan i de flesta fall karakteriseras som ett slags förenkling, ett systematiserat utnyttjande av vissa återkommande (grafiska) distinktioner. Tendensen till systematik kan sägas bli förstärkt med införandet av kortkvistrunorna. När det gäller dessa är de distinktiva dragen färre, mer regelbundet återkommande och mer systematiskt genomförda (se t.ex. Loman 1965). Att den faktiska krono-

login mellan kortkvistiga och långkvistiga inskrifter, såsom denna tycks kunna beläggas genom konkreta fynd, går stick i stäv med den utveckling som från typologiska överväganden vore den naturliga, är ett särskilt problem som inte berör oss här (men det har lett till att man inte längre betraktar förhållandet mellan de båda 16-typiga versionerna som enbart en kronologisk fråga).

Det är lätt att se både likheterna och avvikelserna i bruket av de 24-typiga runorna på Rökstenen (BILD 17). Det skall då understrykas att alla de tecken som förekommer i den 24-typiga uppsättningen inte kommer till uttryck på något normalt sätt i Rökinskriften. Detta är naturligtvis i första hand en följd av att den skriftliga utformningen av det språkliga budskapet inte aktualiserar alla de 24 existerande runtecknen. Dessutom får som sagt några en säregen grafisk utformning på Rökstenen.

Σ f X P M X X M M t i b f M H X f Y i X X f M

BILD 17. De »24-typiga» runorna på Rökstenens baksida, nedersta raden (här »rättvänd»); raden under bilden återger de förväntade runtecknen.

Som framgår av BILD 17 är det på rad Cd1 endast 13 av 23 runor som (något generöst) kan räknas som »äkta» 24-typiga runtecken. Av dessa är det 9 av de totalt 15 olika tecknen som är någorlunda genuina äldre runor (**m** förekommer två gånger, varav den ena förekomsten representeras av en annars okänd runa liksom **e** och **a**, **s** är den 16-typiga långkvistrunan, **n** är kortkvistrunan, **h**-tecknet är bakvänt, **r** är stupställt, **i**-runan ersatt av **j** eller en kombination av **i** och **j**).

Dessa omständigheter ger upphov till en del frågor. Hur »äkta» är den 24-typiga runradens tecken i Rökstenens inskrift över huvud taget? Vad beror avvikelserna i tecknens utformning på, och varför använder ristaren ett system för tecknens utnyttjande som påminner om det som gäller för yngre radens inskrifter? Har ristaren varit otillräckligt förtrogen med det genuina bruket men gjort så gott han kunnat? Hur levande var kännedomen om den 24-typiga runraden som skriftspråkssystem på Rökstensristarens tid? Med andra ord: Är det ett ännu fullt levande bruk,

eller är runornas förekomst på Rökstenen ett utslag av (partiell) kunskap om historiska förhållanden? Kan deras närvaro användas som argument i diskussionen om dateringen? Och så vidare. Själva förekomsten av äldre runor på Rökstenen reser problem, inte bara kronologiska. Därtill kommer ytterligare frågor som knyter sig till Rökstensmästarens säregna tillämpning av denna skrift.

Wessén och många andra menar att Varinn (eller hans praktiska ombud) vill demonstrera sin exklusiva förtrogenhet med ting som är förborgade för de flesta. Dit hör skrivkunskapen. Hans insikter skulle ha varit ägnade att väcka allas förundran, kanske beundran, har man menat. Detta kan tyckas vara att otillbörligt trivialisera ansträngningarna. Det är knappast bara en önskan om att få skryta som ligger bakom en satsning som den Rökstenen är ett utslag av, inte ens i ett samhälle där man gärna demonstrerade sin status. Den typen av förklaring räcker inte hela vägen till förståelse av budskapet.

Om man i stället förutsätter att inskriften genomgående handlar om sublim kunskap, kan användningen av de redan föråldrade runorna infogas i ett annat sammanhang än om det är ett antal för alla välkända myter och sägner man skall påminna om. Med den traditionella tolkningen blir förekomsten av den 24-typiga runradens tecken mest en krumelur utan direkt samband med resten av inskriften. Min tolkning ger användningen av dessa särskilda runor som ett bland flera chiffer en helt annan signifikans.

15.1.5. Tillämpningen av den 24-typiga runraden på Rökstenen

De flesta räknar med att den 24-typiga runraden på Rökstenen används som ett slags chiffer. I den funktionen har den samma status som de andra chiffern. Frågan kan således generaliseras: Varför används chiffer över huvud taget?

Den frågan har egentligen redan besvarats, åtminstone på ett ytligt plan, i och med att våra hypoteser formulerats. Rökstenen rör sig på ett metafysiskt plan, laborerar med fördold sublim kunskap, och »gudarna älskar det dunkla» (se avsnitt 10.3, s. 308). Övergången från det relativt enkla förskjutningschiffret med de vanliga kortkvistiga bruksrunorna bibehållna till den äldre runradens specialdesignade tecken innebär en upptrappning av dunkelheten.

Vi vet också att själva runraden ansågs besitta en särskild kraft, kanske »magisk» (dvs. försedd med en speciell övernaturlig laddning). Vidare har vi sett hur den 16-typiga runraden finns gömd i själva textens

lydelse på rad Cb2, med komplettering i ett mera invecklat chiffer i nästa rads förlängning (Cc). Därmed nås ett slags höjdpunkt så långt. Nu vidtar den högre skolan. Den 24-typiga runraden torde få samtida vid sidan av Rökmästaren ha haft present. Hur väl förtrogen med den som denne varit, vet vi i själva verket inte heller. Han använder den hur som helst inte enligt de ursprungliga ortografiska reglerna utan tillämpar i det fallet den 16-typiga runradens system med utbyte av (vissa av) de 16-typiga runorna mot 24-typiga (och andra liknande typer av runor). Just så är det mest korrekt att karakterisera bruket av de 24-typiga runorna. Inte heller upprätthålls några andra distinktioner än de som aktualiseras av den 16-typiga runradens skriftsystem. Det blir i stort sett ett utbyte av den 16-typiga runraden mot den 24-typigas motsvarande tecken, och det sker tecken för tecken på det 16-typiga systemets villkor.

Hur går detta utbyte till mera i detalj? Låt oss först undersöka vilka tecken som faktiskt används. Det är ju inte bara den 24-typiga radens runor som exploateras. Som sådana i mera strikt mening kan man bara betrakta **g**, **w**, **h**, **e**, **m**, **d** och **o**, inte stort mer än en fjärdedel av hela den 24-typiga futharken. Därtill kan man foga **l**-runan (𐌺), som har oförändrat utseende i alla runrader (utformningen kan variera en del men inte på något för respektive rad särskilt utmärkande sätt). Till nöds kan vi också räkna in **s**-runan, som snarast är en långkvistruna (𐌺) ur den 16-typiga runraden, men den liknar vissa varianter av den 24-typiga (jfr t.ex. 𐌺, som fr.a. har en krök till). Vidare är **r**-runan stupställd som i långkvistraden (𐌺), inte med bistavarna pekande uppåt (𐌺) som i den prototypiska 24-teckensraden. Runan för **n** (𐌺) är snarast kortkvistvarianten i oförändrad form, och **ā** (𐌺) är i den 24-typiga runradens vanliga utförande en naturlig utgångspunkt för kortkvistvarianten, sådan den ser ut på Rökstenens huvuddel; bistavarna på Rökstenens kortkvistvariant av **ā** har bara dragits ner en aning längs huvudstaven (se BILD 18), och **n**-runan har endast bistaven utstickande till höger. Men även dessa liknar alltså i hög grad sin 24-typiga motsvarighet.

R
a
n
ā
o
g

BILD 18. Ordet *goānar* (läst nerifrån) i raden Cd2 med delvis modifierade tecken. Här syns alltså såväl *ā*- och *n*- som *a*-runan i Rökstenens särskilda version.

Med litet god vilja har vi nu säkerställt 14 av de 24 tecknen, men några av dem på stenen som vi ännu inte funnit någon matchning till är helt

unika, framför allt **a** och **i** — samt **p** den enda gång detta tecken förekommer. I en instans har också **m**-runan fått en underlig form (andra gången den förekommer i *sagwmogmeni*). Om man börjar med **i**-runan, kan den beskrivas som en normal **i**-runa (l) försedd med en halvcirkel utgående från toppen till halva runans höjd på ena sidan om huvudstaven samt en motsvarande halvcirkel nertill på andra sidan huvudstaven (se BILD 19). På liknande sätt har **a**-runan försetts med en iögonfallande bistav, närmast en litet oregelbunden fyrkant på högra sidan av huvudstaven (se BILD 18 och 19).

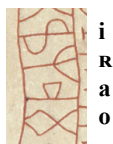

BILD 19. Ordet *oari* (läst nerifrån) i raden Cd2 med delvis modifierade tecken. Här syns **a**- och **r**- som **i**-runan i Rökstenens särskilda version.

Hur skall dessa förbryllande runtecken uppfattas? Är de bara fantasifullt prydda med extra detaljer av något slags estetiska skäl, för att ristaren velat visa sin konstfärdighet, eller vad? Det skulle kunna vara ett rimligt antagande att ristaren velat få in så många tecken ur den 24-typiga runraden som möjligt, på samma sätt som hela den 16-typiga finns representerad i det föregående avsnittet. Det har visserligen inte varit genomförbart att presentera hela den 24-typiga runradens tecken i rätt ordning, såsom fallet var med den 16-typiga på raderna Cb2 och Cc, men den gamla runradens närvaro har säkert ändå ansetts ha en viss funktion, kanske en särskild översinnlig kraft. Själva det skriftliga mediet blir en del av den gamla forntidsvisdom Varinn vill påminna om.

Är detta antagande giltigt kan den märkliga bistav som konsekvent smyckar **a**-runan associeras till den gamla radens **ŋ**-runa. Denna kan ha olika utformning: som en mindre cirkel, kvadrat (som på Kylverstenen, BILD 38, s. 189), rektangel eller snedställd kvadrat eller romb mitt på runbandet, ibland försedd med en centralt placerad vertikal huvudstav, varvid den redan beskrivna figuren kan men inte behöver flyttas till huvudstavens överdel (◦, ◊, †, ‡ m.m.). Rökvarianten av **a**-runan kan beskrivas som en huvudstav försedd med (en version av) **ŋ**-runan som bistav. Denna **ŋ**-runa har då snarast haft formen av en liten fyrkant (se åter BILD 18 och 19).

Det förekommer några runor i den 24-typiga raden som så långt inte återfunnits i Rökinskriftens rader Cd1–2, nämligen **f**, **u**, **p**, **r**, **k**, **j**, **i**, **p**, **t**

samt **b**. Det är naturligtvis tillräckligt många för att det skall kunna sägas kullkasta hypotesen om inkludering av hela runraden. Men hur är det egentligen med exempelvis **j**? I ett av sina utföranden enligt den äldre raden, kanske det oftast återkommande, består tecknet av två bågar omlott (mer eller mindre rundade eller kantiga och med olika orientering: ϱ , $\approx$ m.m.). Särskilt den först just återgivna varianten kan igenkännas i Rökstenens säregna **i**-runa. Denna kan sålunda karakteriseras som en **i**-runa kombinerad med en **j**-runa. Rökstenens **i**-runa blir resultatet om **j**-runans båda bågar placeras på var sin sida om den vanliga **i**-runan (så att denna fungerar som huvudstav). Reichert (1998) betraktar denna runa som en **j**-runa snarare än som en **i**-runa. Ett avgörande kan knappast träffas.

Alla **u**- och **k**-runor har konsekvent ersatts av **o**- respektive **g**-runan, så när som i ett fall där **w**-runan står för motsvarande **u** av 16-typigt snitt (dvs. i detta fall i stället för **o**). Alltså tycks **f**, **u**, **þ**, **r**, **k**, **b** och de nästan aldrig i verkliga texter belagda runorna **ī** och **p** sakna något motsvarande tecken i det aktuella textavsnittet. Men **f**-, **u**- och **r**-runorna ($\mathfrak{f}$, $\mathfrak{u}$, $\mathfrak{r}$) är helt identiska till formen i de två olika versionerna av futharken (24-resp. 16-typig version), så dessa runor kan sägas finnas väl företrädde på Rökstenen för övrigt (och på raderna Cd1–2 skall ju inga **u**-runor finnas, eftersom de konsekvent ersatts av **o**-runan, utom i det påpekade enda fall, där **w**-runan fått träda in). Vågar man anta att den sistnämnda operationen har syftat just till att säkerställa **w**-runans representation på Rökstenen?

Vad **b**-runan beträffar kan den 24-typiga versionen erhållas ur detta partis **i**-runa, genom att den övre tillagda bågen spegelvänds och flyttas till höger om huvudstaven. Därmed har vi skapat en **b**-runa, vars mer eller mindre rundade/kantiga bågar går upp till huvudstavens ändar ($\mathfrak{b}$), eller något som mer liknar ett s.k. glasögon-**b** ($\mathfrak{b}$, $\mathfrak{b}$) eller på annat sätt lämnar en del av huvudstavens överdel och underdel outnyttjade ($\mathfrak{b}$). Då kan **k**-runan ($\mathfrak{k}$) också sägas ha en nära motsvarighet i de 24-typiga varianter som är försedda med huvudstav, t.ex. den ålderdomliga runan $\mathfrak{Y}$. Den äldre radens normala **k**-runa brukar ha formen av en liten vinkel ($\mathfrak{k}$) och saknas således i det aktuella stycket, men Rökmästaren kan ha ansett sig ha återgivit även den 24-typiga **k**-runan genom att den 16-typiga förekommer i andra delar av inskriften. Särskilt med en mer kantig version än den ovan återgivna blir **k**-runan i de båda runraderna lika varandra ($\mathfrak{k}$ gentemot $\mathfrak{Y}$).

Här kan man ett ögonblick återvända till **a**-runan, som i Rökinskriftens utförande på raderna Cd1–2 saknar motsvarighet i andra runinskrifter. Då skall man väga in att runradernas återgivande av /a/ (och /ä/)

genomgår en utveckling vid övergången från den 24-typiga till den 16-typiga runraden. Den yngre runraden är den enda av dem som i sin standardform har särskilda tecken för både /a/ och /ā/ (trots att denna rad har färre tecken att tillgå). Den yngre radens **a**-runa har emellertid utvecklats från den äldre **j**-runan. En avancerad förklaring till denna process brukar anföras: **j**-runans namn var *jāra* 'år', och när *j* genom en fonologisk förändring försvann i ordbörjan under vissa omständigheter, blev kvarvarande *ār(a)* beteckningen på en ny runa, nämligen **a**-runan. Då fick den tidigare **a**-runan, den s.k. ås-runan (ᚦ), i stället funktionen att markera nasalt *a* (dvs. /ā/). På rad Cd2 finner man mycket riktigt den gamla **a**-runan (åsrunan) med detta ljudvärde, i enlighet med den 16-typiga radens ortografiska principer. Men då behöver man också en ny-skapad runa för onasalerat *a*.

Dessa principer tyder kanske snarast på att ristaren haft begränsad förtrogenhet med den äldre futharken och förhållandet mellan de båda runraderna. Annars hade kanske den nybildade **a**-runan visat tydligare grafisk släktskap med **j**-runan, som den de facto antas ha utvecklats ur historiskt. Men **j**-runan får i stället ingå i den modifierade **i**-runan, och den nya **a**-runan påminner mer om den 16-typiga radens **a**-runa än om den gamla grafiska formen.

Bortser vi tills vidare från de i praktiken nästan aldrig förekommande **ī**- och **p**-runorna (som så gott som bara är kända från de fall där målet är att återge själva runraden), återstår nu endast den märkliga **p**-runan att redogöra för. Den återfinns ju centralt placerad på rad Cd1, men med en påfallande form. Att det skall vara **p** som avses är ställt utom allt tvivel. Men varför har tecknet fått sin underliga form? Man misstänker att det rör sig om något slags kvistchiffer, men några siffervärden som stämmer kan inte utrönas (se t.ex. avsnitt 3.6). Det är inte alldeles klart huruvida det finns tre eller fyra kvistar till vänster, men de flesta granskare tycks luta åt tre, och åt höger är det avgjort fyra; men **p**-runan är varken den tredje eller fjärde runan i fjärde ätten eller fjärde runan i den tredje ätten, vilket ett kvistchiffer skulle stipulera. Vissa forskare har spekulerat i att talet 24 (= antalet tecken i den 24-typiga runraden) har varit eftersträvat på vardera raden Cd1 och Cd2, och den senare består mycket riktigt av 24 tydliga tecken. Det gör även Cd1, om man räknar in den kantlinje som man velat läsa som **i** (för att **ikult[i]ka** skall resultera). Denna läsning har här avvisats, och då kan man bara räkna till 23 tecken på raden, i och för sig 11 på var sida om **p**-tecknet.

Är detta signifikant på något dunkelt sätt? Runan har bokstavligen en central ställning i kraft av att den står precis mitt på raden. Den är också ganska symmetriskt uppbyggd, så att bistavarna pekar åt var sitt håll.

Som en sista reflexion kan man i så fall påminna om den avvikande **m**-runa (den som inleder *meni*) som tidigare noterats. Det första **m**-tecken som förekommer på de två aktuella raderna (i *sagom*) är en regelrätt **m**-runa enligt den 24-typiga runraden (ᚱ). Bistavarna på **d**-runan kan variera något i höjd längs de båda huvudstavarna, dock så att **m**-runan alltid hålls skild från **d**-runan (ᚱ). Men den andra förekomsten av ett **m**-tecken i *sagwmogmeni* avviker alltså till sin utformning radikalt från vad som är normalt (se BILD 4 på s. 26). Här ser tecknet snarast ut som ett kortkvist-**m** (ᚱ) med en extra huvudstav tillagd (liksom 24-typigt **m** har två huvudstavar, ᚱ). Man kan fråga sig varför **m** har ett annat utseende än vanligt på detta enda ställe.

Naturligtvis kan Varinn i hastigheten först ha skrivit ett kortkvist-**m** och därefter hjälpligt korrigerat det. Utnyttjandet av utrymmet kan tala för en sådan tanke — tecknet har blivit en aning hoptryckt. Å andra sidan har så mycket som vid första anblicken kan verka kapriciöst visat sig vara väl genomtänkt. Vill ristaren antyda att **m**-runan kan ha två funktioner? I så fall kan den unikt utformade **m**-runan egentligen bara ha detta ljudvärde, medan **m**-runans form (ᚱ) med en aning manipulerande faktiskt lånar sig till att derivera ett **p**-tecken (ᚱ). Om den högra huvudstaven slopas och de återstående bistavarna delas på höjden och separeras, så att de två hälfterna läggs till huvudstavens överkant respektive underkant, så har man ett **p**-tecken.

Det är omöjligt att avgöra vilken relevans dessa reflexioner kan ha. Óðinn triumferar alltid till slut i alla kunskapsenvig genom att fråga om de ord han viskade i Balders öra, vilka bara han själv känner. På samma sätt är Varinn den ende som har allt klart för sig beträffande Rökstenen. Han kan inte längre konsulteras, och den som utmanar honom har inte stora chanser att gå segrande ur striden.

* * *

En slutsats kan emellertid dras ganska säkert av denna utredning. Har avsikten varit att försöka få även alla tecknen från den äldre runraden återgivna (på ett eller annat sätt), finns det ingen anledning att räkna med en särskild språklig signifikans för **e** och **w**, som förekommer i denna del av inskriften, endast en gång vardera. Om syftet bara varit att få **e**- och **w**-runan representerade, kan man se dem som ortografiska varianter till **i** och **u**, utan något eget distinktivt fonologiskt värde. Då har **o**-runan normalt fått ersätta **u**-runan, men en enda gång har i stället **u**-runan representerats av **w**-runan; både **o** och **w** (förutom **u**) betecknas med **u**-runan i den 16-typiga runskriften. På samma sätt som förhållan-

det är mellan **o** och **u** är det mellan **e** och **i**. Därmed är frågan om **[m]uk-mini** återigen lika öppen som tidigare.

Resten av texten i partiet Cd1–2 kan läsas som tidigare, alltså: *vari guldin at kvānar hūsli* 'blev(e) gäldad genom en hustrus offer' eller *var æ guldin ...* 'blev ständigt gäldad ...'. Man kan alltså tänka sig att solen är temat för ramen kring den vertikalt anlagda texten på både framsidan och baksidan av Rökstenen. Tolkningen kan tills vidare anges sålunda:

Sāgum [m]ogmeni þat hwār ī-gul [a]t gā war æ guldin [a]t kwānar hūsli.

'Vi såg det **[m]ogmeni** vem som starkt [el. evigt] gul [el. gulaktig el. gyllene] till smälek [el. att skåda] var alltid gäldad som offer åt en kvinna.'

Formellt kontrasterar *ī-gul* mot *hwār*. Man väntar sig *ī-gulr* givet Rökstenens ortografi för övrigt (men se avsnitt 18.2.1.4, s. 652). Gåtans lösning skulle vara att den starkt (lysande) gula solen (som förknippas med himlaguden) gäldats för jordens (himagudens hustrus) skull.

15.2. Kvistrunor och chifferkryss

Resten av inskriften innehåller enbart oreguljära tecken. Dessa ingår inte i någon känd runrad, men de kan ändå åsättas ljudvärden enligt särskilda regler. Även om dessa delar av Rökstenen innehåller en del till synes unika chiffer, tycks de fungera efter grundläggande principer som är kända från annat håll. Det är ju också ganska slumpmässigt vad som bevarats från vikingatiden, så vi vet inte vad av allt detta som är Rökstensmästarens alldeles egna personliga bidrag. Han kan helt enkelt ha gått efter mönster som varit välkända för honom. Mot bakgrund av det som nu är bekant framstår emellertid Varinn eller den som arbetar på hans uppdrag som en kreativ nyskapare.

15.2.1. De stora kryssen

Av skäl som framgått finns det ingen anledning att se det som nu kvarstår som fortsättningen på något redan påbörjat — inte på något annat sätt än att vi nu onekligen närmar oss slutet på inskriften och således kan räkna med någon avslutning i den meningen. Varje gång det har varit byte av chiffer tidigare, har också ett nytt textparti inletts. Med tanke på den rapsodiska form som präglar hela inskriften så långt — men som ändå ger mening om det är ett antal gåtor som framställs — vore det

naturligt med en kulmen som i viss mån står på egna ben. Lika motiverat är det om själva slutet står att finna överst, i synnerhet om det är riktat till högre makter.

Å andra sidan är det inte mindre naturligt om den grafiska utformningen är avsedd att ge indikationer om läsordningen. Tilltagande komplexitetsgrad hos chiffren kan vara en vägvisare. Inga upptänkliga kriterier ger någon entydig anvisning om hur resten av inskriften skall läsas från den punkt där vi nu befinner oss. Om vi är vid slutet av rad Cd2, så har denna nått upp till vänstra delen av det återstående fältet Ca. Detta skulle kunna vara fortsättningen, följd av det likformiga fältet E (toppsidan). Men vi har tidigare sett att Cc avslutas med ett tecken som har formen $\downarrow$. Sådana tecken återkommer på smalsidan D, och vi kan därför uppfatta det ensamma $\downarrow$ -tecknet i Cc-partiet som en hänvisning till D-sidan. Rimligen bör inskriften utmynna i en kulmen, men kanske skall återstoden tillsammans fungera som en sådan. Utan att slutgiltigt ta ställning i den frågan fortsätter vi nu med Ca.

Inget av de båda fälten Ca och E ger någon explicit segmentering. Normalt har de upplösta chiffren uppfattats på följande sätt (med början på ovansidan, avslutning överst på baksidan samt segmentering genomförd):

Translitterering av E1–E3: (komplettering i klartext)	si bi ui a ua ri
Translitterering av Ca1–Ca3: (komplettering i klartext)	ulnirupr
Segmentering av E1–E3:	sibi uiauari
Segmentering av Ca1–Ca3:	ul nirupr
Normalisering av Ca och E:	<i>Sibbi vīavari ōl nīrōðr.</i>
Översättning:	’Sibbe, viets väktare, avlade (som) nittioårig (en son).’

Även om detta är en möjlig utsaga, är den av sådan art att tolkningen knappast känns tvingande (se kritiken i kapitel 9.2.2 med början på s. 270). Ett alternativ skulle innebära att de båda uppsättningarna med tre kryss vardera läses i omvänd ordning mot vad som varit vanligast. Så gör exempelvis Ottar Grønvik. Det är alltid vanskligt att uttala sig om normal läsordning, men att gå från Cd2 till ovansidan (E) torde vara mindre naturligt än att fortsätta direkt med Ca1. Om inte annat talar rumslig närhet för det senare.

De stora väderkvarnsvingarnas chiffer har beskrivits i avsnitt 3.7, s. 95–98 och 9.2, s. 267–273. De följer principiellt samma regler som (andra) kvistchiffer (de räknas ut med hjälp av antalet kvistar på skilda sidor om en huvudstav, och talen relateras till ätternas ordningsföljd jämte plats inom ätt; se avsnitt 3.7.1, s. 95 f.). Den krystade historien om helgedomens väktare Sibbe kan med läsning av fältet Ca före toppytan E bytas ut mot ett slags besvärjelse, som i sammanhanget faller sig betydligt mera välfunnen; Grønvik (2003:46) uppfattar Ca som en fortsättning på något redan påbörjat, nämligen på raderna Cb2–3 (men in Cc), samt en fortsättning, på smalsidan D följd av toppsidan E. Själv tycker jag det vore mer naturligt om varje sektion med eget chiffer bildar en självständig, syntaktiskt sammanhållen enhet.

Grønviks mening ger en rimlig läsordning, vad de olika ristade ytor- nas placering beträffar, men den innebär att man växlar oförutsägbart mellan olika slags chiffer. Det kan exempelvis vara naturligt att hålla ihop Ca med E, som uppvisar samma typ av unikt chiffer, men så att ristningen på C-sidan fullbordas först. Med en sådan omordning krävs ännu en justering av segmenteringen samt eventuellt på en punkt av själva läsningen.

Segmentering av Ca1–3:	<i>ul ni ruþr</i>
Segmentering av E1–E3:	<i>sibi uia uari</i>

Normalisering:	<i>Ól nī rýðr</i> <i>sibi wīa wari.</i>
----------------	--

Översättning:	’Trollkaringen färgar inte med blod en släkt som iakttar de heliga plikterna.’
---------------	--

Detta är en läsning som tangerar Grønviks även den, en som han ensam pläderat för. Han pekar på det fornvästnordiska substantivet *ól*, som är (svagt) belagt i diktningen men anses vara obestriddigt, även till betydelsen. Som bestämning förekommer det i kenningen *óls blakkr* för ’varg’ i skalden Þórkell Skallasons Valþjófsflokkur från ca 1070 (Jónsson 1912b: 383), således inte en av de tidigaste skaldedikterna. Kenningen är dock en parallell till *hestr flagðs*, *hestr gífrs*, *hestr kveldríðu* m.fl., som exemplifierats tidigare (avsnitt 13.1.2.2, s. 379). Således betyder *ól* ’trollkaring’ eller ’jättekvinnor’. I de andra germanska fornspråken har ordet etymologiska släktingar i feng. *wōl* och fht. *wuol*, *wōl* ’fördärv’, ’sjukdom’. Om ordet är svagt representerat i den endast fragmentariskt bevarade litteraturen, tycks dess existens ändå helt obestriddig och entydig.

Grønvik nöjer sig emellertid inte med detta utan postulerar en fullständig obelagd avledning till *ól*, i formen **ólnir*. Detta skulle ha

betydelsen 'Schädiger' (dvs. 'skadegörare'), vilket Grønvik (2003:74) uppfattar som en jätte (»das wohl einen Riesen bezeichnet«). Detta intryck i sin tur har väl Grønvik fått under inflytande av den **iatun** som nämns på rad Cb3. Det predikat som Grønvik räknar med är *rýðr* 'rödfärga', 'färga med blod'. Detta verb skulle även i mitt tolkningsförslag kunna användas med betydelsen 'döda', 'utplåna' (se strax nedan).

Grønvik anknyter till Magnus Olsens sammanställning av uttrycket **knúa knátti jötun* (se avsnitt 14.1.4.1 och 14.1.5, s. 445) med ett ställe i Skáldskaparmál i Snorris Edda: *ek hygg, at jötun þenna myndak hafa lostit í hel með hnefa mínum, ef ek hefða fundit hann* 'jag tror, att jag kunde ha slagit ihjäl denna jätte med min knytnäve, om jag hade träffat på honom' (kap. 17 enl. Jónsson 1926:87). Det är Þórs son Magni som yttrar detta (jfr avsnitt 8.3.2.1, s. 258). På det just anförda stället framför jag argument mot en sådan tolkning.

Ur den gängse läsningen **ruþr** kan man också härleda presensformen *rýðr*, men en sådan operation kan kritiseras av två skäl. (1) Det palatala *r* som markerar ind.pres. 3 p.sg. borde ha ändrats till en dental efter den föregående dentalen. I flera fall kan man emellertid på Rökstenen se andra exempel där **r** oväntat slår igenom i jämförbara positioner (förutom i nominativformer av maskulina substantiv i exempelvis participet **fatlaþr**). Därför är kanske inte det motargumentet så vägande. Däremot (2) är trycksvagt *i* på Rökstenen bevarat efter kortstavig stam i fonologiskt helt jämförbara verbformer som **sitir** och **karur**. Således borde formen ha varit **rýðir*, med runor **rupir** (jfr resonemanget kring **nip[i]r** i avsnitt 14.1.2.3, s. 436 f.). Denna invändning är allvarligare.

Om vokalen är lång, får man dock korrekt *rýðr* av ett verb motsvarande fvn. *rjóða* 'rödfärga med blod'. Guðrúnarkviða II str. 22 talar om *stafir ristnir ok roðnir* 'ristade och rödfärgade runor', i Völuspá str. 41 meddelas om Fenrisulven att han *rýðr ragna siot* 'rödfärgar makternas boningar', men det han färgar med utsägs också: *rauðom dreyra* 'med rött blod'. Det är normalt så, att detta verb följs av ett komplement.

När verbet har betydelsen 'rödfärga' anges objektet som färgas rött (t.ex. ett drakhuvud på ett skepp), när betydelsen är 'färga röd med blod' sätts gärna det som ger färgen, dvs. 'blod', ut: *í blóði* 'i blod' (eller bara *blóði* med instrumentell dativ), *dreyra* (dat.sg. 'med blod'). Uttryck för 'rödfärga vapen' brukar ha objektet specificerat; olika ord för 'svärd' (t.ex. *sverð*, *mæki*, *hjør* etc.) eller med en kenning: *benja linn* 'sårens orm' = 'svärd'; eller 'spjut' (såsom *geir*, *odd*), 'yxa' m.m. Omskrivningen 'rödfärga vapen' är i sig liktydigt med 'kämpa'. På detta område finns en rikedom av uttryck. De flesta är dock formuleringar för att beskriva strid eller stort manfall, i mer specifika termer som de i de

givna exemplen eller mer bildligt, som *rjóða skjöld* 'rödfärga skölden (med fiendens blod)', *rjóða tǫnn ylgjar* 'färga varginnans tand (genom att förse henne med stupade krigare som hon kan förtära)'.

Vidare kan den mark man går på i strid anges som rödfärgad med blod, och då används också olika mer eller mindre synonyma ord (*fold* 'mark', *vǫll* 'fält', *heiði* 'hed' osv.). Ofta markeras blodet uttryckligen genom något uttryck för 'med (krigarnas) blod'. Slutligen kan också kroppsbezeichnungar komma i fråga som nomen i dessa verbfraser. Så är *rjóða hals* detsamma som att hugga huvudet av någon. Dessa svårigheter nedtonas av Grønviks något lättvindiga konstaterande om »*rjóða* 'rot färben, im Blut röten' (in der Dichtung häufig, siehe L[exicon] P[oetium] 469)».

Om nu fvn. *rjóða* i den angivna betydelsen trots allt är vanligt förekommande i skaldediktningen (med de framförda förbehållen), kan däremot knappast någon motsvarighet till 'färga en släkt med blod' uppbringas i litteraturen. Den som vill igenkänna fvn. *sefi* 'släkting' i *sibi* får också problem med kasus. Om **ruþr** skall utläsas *ryðr* och *sibi* (dat.sg.) skall ange objektet, skulle man få tänka sig just sådana grammatiska förhållanden. Därför bör *ryðja* i betydelsen 'röja undan', 'utplåna' ändå övervägas. Då kvarstår emellertid de påtalade formella svårigheterna.

Det föregivna **R**-tecknet är på det här stället okrypterat. Det följer i klartext i ett öppet fält efter det likaledes okrypterade föregående **p**-tecknet, som har det sista kryssets ena skänkel som huvudstav. Med andra ord har **p**-tecknet ristats genom att runans »mage» anbragts på kryssets ena snedställda arm (som huvudstav; se BILD 20). Runan **R** består normalt i kortkvistversionen av ett streck av halv normal runhöjd och utgår från nedre raden. Det är naturligt att uppfatta den aktuella runan på det viset, men just denna förekomst av tecknet är mycket speciell. Den bildar sista runan i klartext på denna sida och är som sagt anbragt i ett speciellt fält, som avgränsas genom övriga konfigurationer. Man kan inte ens jämföra höjd och liknande med den nyss omtalade (omedelbart föregående) **p**-runan, eftersom denna bildats med hjälp av en del av det stora krysset och därför får sin placering bestämd av detta (i vinkel mot den senast diskuterade runan).

BILD 20.

Sista kryssschiffret på baksidan med tilläggsrunorna p och r (el. i).

Det kan inte uteslutas att det tecken som brukar läsas som **R** snarare är avsett som en **i**-runa här. Normalt är det längden på strecket som skiljer, men längd måste framgå i kontrast med andra tecken, och just här saknas alltså tecken att anställa en klargörande jämförelse med. En **i**-runa (som inte kan uteslutas, även om den inte heller kan bevisas bortom allt tvivel) ger läsningen *ryði*, som är den konjunktivform som motsvarar indikativformen fvn. *ryðr*; även *ryði* är givetvis tänkbart. Konjunktiv är här i samklang med andemeningen (i en besvärjelse).

Predikatet negeras i så fall av *nī* (motsvarande fvn. *ni* eller *né*). Ordet har redan kommenterats, senast i avsnitt 14.1.2.5. I en besvärjelse med negativ utformning (»X må inte ...») väntar man sig ett verb med negativ innebörd; det bör således ange någon skadlig verksamhet. En sådan betydelse kan *ryðja* ha. Står det *ryði* är saken klar.

Det är svårt att finna belägg för att *rjóða* 'rödfärga' el. 'färga med blod' otvetydigt skulle betyda 'döda' eller 'utplåna' osv. Man måste tänka sig någon form av bildligt uttryckssätt. Men *rjóða* kan också betyda 'röja (bort)' (Magnusson 1989:768) precis som *ryðja*, och då kan samma resonemang som för *ryðja* föras, men vi slipper de formella förbehållen. I fornengelskan betyder det motsvarande verbet *reodan* å ena sidan 'rödfärga (med blod)', å andra sidan 'döda' (de Vries 1962: 448 s.v. *rjóða*). Denna användning kan således också övervägas.

Övergår man till toppsidan är *sibi* det vanliga ordet för 'släkt', *sif* i fornvästnordiskan (jfr eng. *sibling*), här i dat.sg. I medeltidsspråket saknar dativformen av *sif* ändelse, men att en trycksvag hög vokal (*i* eller *u*) kan vara bevarad efter kort rotstavelse i både öppen och sluten stavelse i Rökstensspråket framgår av andra exempel, som *sunu* (öppen stavelse), *sitir* och *garur* (sluten) — och kanske *ryði* (se strax ovan). Substantivet *sif* är en s.k. *jō*-stam, och på ett stadium — när synkopen fortfarande är verksam — bör dativformen ha varit just **sibi* (med runor **sibi**).

Slutligen kan **uia uari**, som man även läst som en sammansättning, **uiauari**, inte bara förstås som 'helgedomens väktare'. Det kan även uppfattas som ett (rekonstruerat) sammansatt adjektiv **via-varr* eller som det välkända adjektivet *varr* med ett substantiv som komplement, dvs. *via varr*. Det fornvästnordiska adjektivet *varr* 'uppmärksam på' konstrueras med genitiv, och så bör det ha varit också i den äldsta fornsvenskan. Mycket riktigt är *via* gen.pl. av *vi*. Ett *vi* i betydelsen 'helgedom' är välkänt (jfr fvn. *vé*), men ordet kan också ha haft en allmännare innebörd 'det heliga' eller 'heliga ting'.

Verbet *ryðja* har grundbetydelsen 'röja'. I en vändning som *þarum ruddi barðjór* 'där skeppet [*barðjór*] röjde undan vågorna [*þarum*]' (hos den i och för sig sene skalden Guðmundr Svertingsson; se

Jónsson 1915b:56, str. 6) uppför sig *ryðja* på ett sätt som påminner om det postulerade *sifi ryðja* 'undanröja en släkt'. Innebörden i kryssschiffrens text skulle med en sådan läsning vara:

'Häxan (el. trollkvinnan = Hel) må inte undanröja (el. utrota) en släkt som iakttar heliga ting (el. de heliga plikterna).'

Från fornvästnordisk diktning såväl som prosa vet vi att *vé* kan ha en vidare betydelse, som delvis sträcker sig i en annan riktning än betydelsen 'helgedom' ger besked om. Det betyder då snarast 'hem', ofta om gudarnas men även om människornas boningar. Då återkallas lätt citatet från Völuspá str. 41 här ovan i minnet. Den opersonliga konstruktionen *ryðr ragna siot* skall förstås som '(han) rödfärgar makternas boningar'. Med *vi* uppfattat på det viset skulle *sibi viavari* också kunna betyda 'en släkt som värnar om sitt hem' (eller 'sitt hus' som det står i Bibeln, med syftning på familjen, släkten). Med en sådan läsning kan eventuellt också verbformen *ryðr* (pres.ind.) 'rödfärgar' tänkas (med en liknande bild som i Völuspá).

Detta kan jämföras med Sonatorreks avslutning. Havsgudinnan har berövat skalden mycket när havet slet hans ätts band (str. 7: *Mjök hefr Røn / ryskt um mik / ... / sleit marr bōnd / minnar ættar* 'mycket har Ran [dvs. havsdjupens kvinnliga härskare] berövat mig ... havet slet av min ätts band'). Namnet *Røn* betyder just 'rån' och åsyftar havet i dess egenskap av den som berövar sjöfarare livet. I strofen dessförinnan har Egill klagat över det hål i släktens gårdsgård som havet förorsakat i och med att sonen drunknat (*Grimmt vorum hlið, / þats hrōnn of braut / fōður míns / á frændgarði*). Han utmanar havsguden (*Ægir*) och dennes hustru (*Røn*) på envig, fast han innerst inne vet att detta är en oframkomlig väg.

Men Egill har trumf på hand. Han säger sig också trots allt vänta på döden utan fruktan och vid gott mod (str. 25: *skalk þó glaðr / með góðan vilja / ok óhryggr / heljar bíða*). Skälet nämns strax dessförinnan (i str. 23: *þó hefr Míms vinr / mér of fengnar / bōlva bætr, / ef et betra telk*). Egill har fått en gåva av Óðinn som är bättre än allt annat, nämligen skaldegåvan. I str. 24 läser man: *Gofumk iþrótt / ulfs of bági / vígi vanr / vammí firða ok þat geð, / es ek gerða mér / vísa fjandr / af vélōndum*. Detta betyder: 'Gav (han) mig konsten [dvs. diktarförmågan], vargens fiende [= Óðinn], van vid striden [syftar på Óðinn], fri från fel [syftar på diktarförmågan], och det sinne som gav mig öppna fiender i stället för hemliga motståndare'. Egill har del i diktarmjödets, en symbol för allt det oskattbara, den sublima visdom som Óðinn i tidernas morgon rövade från de mångkunniga jättarna. Det är detta Sonatorrek till stor del

handlar om (jfr Harris 2007; Sonatorrek har här citerats i enlighet med Sigurður Nordal 1933).

Efter uppvisningen av vad han kan visar också Varinn förtröstan att gudarna skall uppfylla sin del av det sociala kontraktet. En släkt som sköter sina heliga plikter eller vårdar sig om sitt hem (och släkt) skall inte behöva gå under, även om en ung släktmedlem fått sätta livet till — utan egen förskyllan. Därom har man en trovärdig försäkran i det faktum att själva solen dör utan skuld varje kväll men ständigt går upp på nytt. Världsordningen kräver sina offer, men ordningen återställs om alla sköter sitt. Varinn påminner om sin släkts oförvitliga uppfyllande av alla heliga plikter. Nu förväntar han sig att de gudar som släkten alltid vårdat sig om bär släktens pålitlighet högt i minnet och bistår den i dess svåra stund.

15.2.2. Den sista smalsidan

När texten på ovansidan är färdigläst, kan eventuellt inskriftens kulmen ha nåtts. Det förutsätter att smalsidan D redan avklarats. Men denna kan också själv bilda ett kraftfullt avslutande utropstecken. Vertikalt i ordningen uppifrån och ner återfinns på smalsidan D tio regelrätta kvistrunor, var och en med en längre huvudstav med kortare stavar (streck) på båda sidorna. Åt vänster anges ättens nummer, åt höger runans nummerordning inom ätten, med ätterna denna gång i helt omvänd ordning (liksom i krysschiffren): (1) **t b m l r** (2) **h n i a s** (3) **f u þ ä r k**.

I avsnitt 9.1, s. 263 ff. beskrivs denna smalsida. Den text som resulterar efter vederbörlig upplösning av chiffret och komplettering med en inledande runa, som man kan sluta sig till, består i den återkommande formeln jämte de kompletterande runorna **þur**:

[s]akumukmini þur

De flesta kommentatorer tolkar nu för tiden det sista som ett omnämnande av guden Tor (fvn. *Pórr*). (Ett fortfarande stundom hävdad alternativ är imperativformen av verbet *þora* 'våga', vilket har kritiserats i avsnitt 9.1.2, s. 266, utförligare i 21.3,1, s. 827 ff.). Alla räknar också med att det skadade partiet före de iakttagbara runorna har innehållit den **s**-runa som saknas i den läsbara delen av formeln.

Det finns ingen anledning att frångå den etablerade läsningen. Chiffren når här en hög svårighetsgrad, kanske den högsta, och omnämnandet av den förnämste guden bildar också ett slags klimax. Arkeologen Sune Lindqvists uppfattning om Rökstenen är i sin helhet helt oacceptabel,

men han har bidragit med ett viktigt påpekande, som sällan brukar kommenteras. Med placering i den rätta vinkeln i förhållande till markytan (som anges ganska tydligt genom den nedersta horisontella linjen på såväl framsidan som baksidan) får Rökstenen en märklig lutning, som emellertid gör att den på ett slående sätt liknar en skeppsstäv; som stenen nu är orienterad, står den alltför upprätt. Lindqvist tänker sig att Rökstenen skulle kunna ha fungerat som förstäv i en skeppssättning.

Ätminstone två danska runstenar, som hör till ett ålderdomligt skikt (DR 209 Glavendrupstenen och DR 30 Bækkestenen 2) har påträffats i den nämnda positionen, i fören (som stäv) i en skeppssättning. Även Tryggevældestenen (DK 230), som ristats av samme man som Glavendrupstenen och vars inskrift delvis har samma formuleringar, bör ha haft en sådan funktion. Detta framgår av själva inskriften: den namngivna resaren (en efterlevande maka) har låtit förfärdiga stenen och ett skepp (termen är **skaip**; jfr fvn. *skeið*, en term för ett stort långskepp). Om detta är ett riktigt skepp eller en större skeppssättning framgår inte, men Tryggevældestenens form skulle passa väl i den nämnda funktionen. Stenens ursprungliga plats är okänd, men inskriften har både samme resare och samme ristare som Glavendrupstenen. Glavendrupmonumentet består bland annat av just en rejält tilltagen skeppssättning. Det samma gäller alltså Bækkestenen 2. Bruket tycks vara säkerställt för dansk del under en tid som är någorlunda jämförbar med Rökstenens.

Huruvida det är en sådan konfiguration som Rökstenen ingått i, är det givetvis lönlöst att spekulera om. Men det finns uppgifter om att skeppssättningar bortodlats i det omedelbara närområdet (personlig kommunikation med Åke Hyenstrand 2006; Hyenstrand ledde Riksantikvarieämbetets stora nyinventering av fasta fornlämningar i Sverige, som pågick 1974–2002, samt den omfattande bearbetningen av materialet som därefter vidtog, nu dokumenterat i Fornminnesregistret). Denna information ligger väl i linje med bedömningar som Anders Kaliffs (1999: 50), att det i Östergötlands västra fornlämningsområde sannolikt har bortodlats många fasta fornlämningar till följd av det intensiva jordbruket under lång tid. Skulle Lindqvist ha rätt i sitt förmodande, vore det onekligen effektivt att tänka sig Vamoör segla iväg mot evigheten med en åkallan av Tor i fören. En mera anslående sorti är det svårt att tänka sig. Möjligen ger slutklämmen också ett visst stöd för tolkningen att **[m]ukmini** avser någon form av syn. Den store storm- och åskguden kommer onekligen bättre till sin rätt som skräckinjagande uppenbarelse än som ett gammalt minne, hur väl detta än är förankrat i folkets medvetande. Här behöver å andra sidan inte föreligga någon motsättning (se vidare avsnitt 18.1.2, s. 631 ff. och 16.2.3, s. 547 ff.).

Om tecknens läsning behöver man åtminstone inte tveka. Värre är det med de båda fälten Ca och E. Att chiffrats principer avslöjats finns det inte heller i detta fall någon anledning att betvivla, men ordningen mellan D-sidan och fälten Ca–E kan ifrågasättas. Ifall man utgår från att de tre raderna med förskjutningschiffer (Cb1–3) avslutas med en indikation (i sekvensen Cc) om var man skall fortsätta läsa, möter man där först odalrunorna. Dessa bör peka mot de båda raderna med 24-typiga runor. Om det avslutande $\downarrow$ -tecknet uppfattas som en kustod som genom sin utformning hänvisar till fortsättningen, överensstämmer den bäst med tecknen på smalsidan D (av vilka vissa är principiellt identiska med detta tecken).

Därefter återstår endast de båda fälten med kryssen. Att läsordningen börjar med de tre fullt synliga kryssen är det mest naturliga (om man vågar uttala sig om vad som är naturligt i detta sammanhang), varefter de tre uppåtriktade (på stenens flata ovalsida) kanske bildar finalen på hela inskriften. Vissa kommentatorer har velat se en anslutande fortsättning (eller avslutning) på krysschiffrens utsaga på smalsidan. Denna skulle i så fall sluta med *þōr*. Grønvik (2003:76 f.) tänker sig snarare att D-sidan inleder avslutningen och övergår i Ca (syntaktiskt integrerad) samt till sist E.

Vi konstaterade nyss att det enda ordet *þōr* är underligt som »folkminne» eller som något man säger till »de unga männen» osv. Som något man sett är det inte lika förbryllande. Att alla gåtor om himlasfären utmynnar i att himmelsguden själv nämns vid namn är tämligen logiskt. Att han framställs som en lätt skräckinjagande (eller åtminstone respektingivande) gestalt — i enlighet med den tolkning av **ukmini** som lanserats här — är inte heller särskilt uppseendeväckande. Även denna fråga återkommer på många ställen i DEL 4.

* * *

Med denna volym har först en bakgrund till problematiken jämte en presentation av den hävdvunna uppfattningen om Rökstenens runinskrift framlagts (i DEL 1). Därefter har denna etablerade mening utsatts för en detaljerad kritik, framför allt från språkvetenskapligt formella utgångspunkter men även mer innehållsmässiga (DEL 2). Det bör ha framgått att allvarliga invändningar kan resas mot den vedertagna synen på Rök-inskriften. Även om detta är välkänt, får den gällande språkliga explikationen anmärkningsvärt ofta bilda underlag för vidare analys, utan att den dominerande tolkningen med alla sina välkända brister omprövas. Detta måste betraktas som ett missförhållande.

Nästan hela senare hälften av denna första volym (DEL 3) ägnas därför åt ett försök att finna lösningar på både de välkända problem som är förknippade med Rökstenen och en del som kanske inte påpekats tidigare. Detta är givetvis en angelägen uppgift, med tanke på inskriftens unika ställning i kraft av sin längd och relativa ålderdomlighet. Som vittnesmål om äldre tiders språk intar inskriften en nyckelställning i svensk och nordisk språkhistoria. Desto angelägnare är det att såväl forskningen som allmänheten har tillgång till en pålitlig och auktoritativ text.

DEL 2–3 har den egenskapen gemensam att de blir betydligt längre till omfånget än den närmast föregående; den andra är mera omfattande än den första, den tredje på samma sätt i jämförelse med den andra. Det faller sig kanske naturligt att förutsättningarna och det rådande läget kan beskrivas ganska koncentrerat, medan en kritisk granskning av något redan existerande kräver mera utrymme. Att en alternativ uppfattning också presenteras och motiveras utförligt är lika självklart. Tendensen håller i sig, då den andra volymen ensam utgör DEL 4 av hela verket. Den upptas av slutsatsdragning på grundval av vad som framkommit i den första volymen jämte ytterligare motivering av vissa ståndpunkter i DEL 1–3. Förutom att argumentationen på många ställen fördjupas, vidgas perspektiven på flera punkter. Den nya analysen utsätts också för olika former av utvärdering och sätts in i sammanhang som aktualiseras särskilt genom denna nya tolkning.

Om den första volymen sålunda kan karakteriseras som till största delen beskrivande (deskriptiv), får den andra däremot en mer förklarande (explanatorisk) inriktning. Det kan hända att sådana grundtoner lyser igenom framställningen, men det hindrar naturligtvis inte att författarens avsikt enbart är att lämna ett bidrag till en pågående diskussion, som har tagit ny fart på senare år. Trots denna glädjande tendens har emellertid en hel del gammal tyngande ballast dröjt sig kvar och olyckligt styrt tänkandet. Det främsta syftet med detta arbete är att få så mycket som möjligt av dessa gamla störande inslag undanröjda och en väg framåt anvisad. Det har alltför ofta hävdats att man för närvarande inte kan komma längre med den språkliga analysen. Detta rykte är överdrivet och förtjänar inte att skänkas den vördnadsfulla tilltro som det åtnjutit.

